

*Bessenyei György
összes művei*

*IDŐSKORI
KÖLTEMÉNYEK*

21081000250636

Miskolci Egyetem

BESSENYEI GYÖRGY
IDŐSKORI KÖLTEMÉNYEK

BESSENYEI GYÖRGY ÖSSZES MŰVEI

Kritikai kiadás

SOROZATSZERKESZTŐK

**BÍRÓ FERENC
KÓKAY GYÖRGY**

BESSENYEI GYÖRGY

IDŐSKORI
KÖLTEMÉNYEK

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

PENKE OLGA

BALASSI KIADÓ
BUDAPEST

KÉSZÜLT
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI
INTÉZETÉBEN

A könyv megjelenését támogatta

a Művelődési és Köznevelési Minisztérium
Felsőoktatási Pályázatok Irodája
a „Felsőoktatási Tankönyv- és Szakkönyvtámogatási Program”-ja keretében,
továbbá
a Magyar Könyv Alapítvány,
a Nemzeti Kulturális Alap
és a Szabolcs Tudományos Közalapítvány

TARTALOM

BEVEZETÉS	7
A kötet tartalma	9
Alapszövegek, kiadástörténeti előzmények, a kéziratok utóélete	13
A Méltóság keserve	13
A Természet Világa	16
Kéziratok	16
A szövegek keletkezésének időpontja, cenzúrázások	21
A Természet Világa másolatairól és nyomtatásban megjelent szövegeiről	29
Debretzennek siralma	32
A műfaj és a források kérdése	38
Bessenyei filozófiája A Méltóság keservében és A Természet Világa két változatában	50
A szövegközlés elvei	64
SZÖVEGEK	69
A Méltóság keserve	71
A Természet Világa (1794?)	161
A Természet Világa (1799–1801)	227
Debretzennek siralma (1802)	693
JEGYZETTSZÓTÁR	749
NÉVMUTATÓ	761

BEVEZETÉS

A KÖTET TARTALMA

A Bessenyei-kritikai kiadás jelen kötete a második nagy alkotói korszak hosszabb terjedelmű filozófiai költeményeit tartalmazza. Az itt közölt írások a „bihari remete” elmélkedéseinek eredményeként születtek, 1794 és 1802 között, azokban az években, amikor Bessenyei a vidéki közéletben néhány megértő, gondolatait megosztó, filozófiai munkák írására inspiráló társra talált. „Gyűléseink Törvény székeink idején megtet egyzseri, 's másszori beszélgetéseink, engem is sok féle gondolatra vezettek magánosságomban” – írja a költő-filozófus *A Méltóság keserve* ajánlásában, amelyet Pétsi Imréhez, Bihar vármegye első viceispánjához címzett. A magányból gondolatainak papírra vetésével próbál kitörni. Számot vet helyzetével: elnézően mosolyog ifjú éveinek szenvedélyein, botlásain, hiú reményein, beletörődik, hogy az igazán aktív cselekvés időszeke nem térhet vissza, és némi öniróniával tekint fiatalkori politikusi naivitására. A magyar írók, az európai tudósok között látja saját helyét, és noha a vármegyei politizálásban lelkesen részt vállal, mégis úgy érzi, elsősorban írásaival szolgálhatja „Édes Nemzetét”

A kötetünkben közölt művekben: *A Természet Világa* két változatában, *A Méltóság keserve* és a *Debretzennek siralma* című költeményekben a filozófiai gondolatok rokonságot mutatnak, a műfaj azonos. Ezek a művek a költő életművén belül a Pope-fordításokhoz kapcsolhatók talán a legszorosabban, amelyeket a kritikai kiadás korábbi kötete tartalmaz (Bessenyei György: *Összes művei. Költemények*. Sajtó alá rendezte Gergye László, Budapest, 1991. A továbbiakban: *Költemények*). A gondolati-műfaji hasonlóságok ellenére azonban a Pope-fordítások különböznek is

a kötetünkben közölt szövegektől, részben éppen amiatt, mert ezek a művek fordítások (bár néha rendkívül tág értelemben), részben pedig amiatt is, hogy *Az embernek próbája* Bessenyei első alkotói korszakára esik, sőt 1772-ben meg is jelent. A Pope műve alapján 1803-ban írt *Az Ember poemában* című bölcséleti költemény rokonítható leginkább tematikája és hangvétele szempontjából kötetünk írásaival.

Az itt közölt filozófiai költemények közül egyedül a *Debretzennek siralma* kapcsolódik konkrét eseményhez, emiatt témafelvetése kevésbé általános és egyetemes, mint a többi írásoké, de ez a mű is a legalapvetőbb filozófiai kérdéseket veti fel: mi végre vagyunk a világon, van-e gondviselés, Isten, a természetben kiemelt helye van-e az embernek? *A Méltóság keservében* és *A Természet Világában* a legnagyobb filozófiai problémák kerülnek a filozófus-költő gondolkodása középpontjába: a világ keletkezése, a természet rendje, az ember helye a természetben és a társadalomban, az ember szabadsága, lehetőségei, a rossz szükségszerű volta, a társadalom kialakulása, az emberi élet célja és értelme. Ezek a kérdések Bessenyei első írásaitól kezdve nyugtalanítják, és szinte minden művében előfordulnak, de leginkább mégis az időskori írások jellemzői. A kötetünkben szereplő verses művek a „bihari remete” prózai írásaival is igen szoros gondolati egyezést mutatnak, a bennük felvetett elméleti kérdések illusztrálására szánt példák is gyakran egybeesnek, sőt gyakoriak bennük a konkrét szövegegyezések is. *A Természet Világát* kulcsműnek tekinthetjük olyan szempontból, hogy Bessenyei itt filozófiai gondolatait, gondolkodásának módszereit talán a legáltalánosabb szinten fogalmazza meg, míg az időskori prózai munkákban inkább a filozófiai kérdések egy-egy részterületét tekinti át, és az ismeretelmélet, a történelem vagy a politikai gondolkodás területén kísérel meg filozófiájának összegzését. A kötetünkben közölt verses írások tehát a filozófiai összegzésre törekvő művek sorát nyitják meg, és ezek a költemények a velük párhuzamosan keletkezett verses műveken kívül a prózában írt elméleti munkákkal is sok azonosságot mutatnak, így Bessenyei kultúrpolitikai, államelméleti és filozófiai tanulmányaival, amelyek a *Prózai munkákban* kaptak helyet (Bessenyei György: *Összes művei. Prózai munkák. 1802–1804.* Sajtó alá rendezte Kókay György, Budapest, 1986.), a *Rómának viselt dolgai* című

történeti munkájával (Bessenyei György: *Összes művei. Rómának viselt dolgai*. I–II. Sajtó alá rendezte Penke Olga, Budapest, 1992.), sőt a *Tariménes utazása* című regényével is (Bessenyei György: *Tariménes utazása*. Sajtó alatt. Sajtó alá rendezte Nagy Imre, Budapest, 1999.). Külön érdekessége az időskori költeményeknek az önéletrajzi jelleg. A rousseau-i módszerre emlékeztető módon Bessenyei az ember fejlődését az emberi nem történetével úgy kapcsolja össze, hogy önmagát teszi a világra vonatkozó megfigyeléseinek végső referenciájává. Az „én”, a kisebb közösség (magyarság), az emberiség, a természet folyton változó világának történeti bemutatása dinamikus, mozgalmas képekben rajzolódik elénk.

Szükségesnek tartottuk *A Természet Világa* két változatának teljes szövegközlését. Nem szövegvariánsról, egyszerű újraírásról vagy folytatásról van ugyanis szó; a két változat különböző céllal készült, mindkét szöveg önálló értéket jelent. Ugyanakkor *A Méltóság keserve* sem tekinthető egyszerűen *A Természet Világa* első változatának, a szövegváltoztatás oly nagymértékű, a koncepció annyira eltérő, hogy mindenképpen szükség volt a mű önálló közlésére.

ALAPSZÖVEGEK, KIADÁSTÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK,
A KÉZIRATOK UTÓÉLETE

A Méltóság keserve

A kötetünkben első helyen közölt írás, *A Méltóság keserve* című Besse-
neyei-mű most jelenik meg először nyomtatásban teljes szövegével.
Bessenyei autográf kéziratából adjuk ki, amelyet a Magyar Tudományos
Akadémia Könyvtára őriz, K 662 jelzet alatt (a régi jelzet: M. Irod. Régi
és újabb írók 4r. 34 sz.). A kézirat negyedréti alakú, zöld színű borítóval
ellátott, fűzött kötetben található. Címlapjára Bessenyei a mű címén és
műfaján („poemában”) kívül az 1796-os évszámot jegyezte fel. A műben
a könyvtár pecsétjén és a ceruzával beleírt jelzeten kívül más bejegyzés
nem található. Az író számozása szerint a költemény 160 lap terjedelmű,
a számozás a bevezetőtől kezdve folyamatos, csak a mű végén található
„Tudósítás”-t nem számozta be, amely a tervezett folytatás tartalomjegy-
zéke, valamint az ezt követő „NB.” bejegyzéssel kezdődő „utósót”; a két
szöveg összesen öt számozatlan lap. Az utólagosan, feltehetően a kötet
összefűzésekor adott lapszámozás 84 fóliót különböztet meg.

A kötetben a címlap után a Pétsi Imre Bihar vármegyei viceispánhoz
címezett ajánlást találjuk, akitől a cenzúrával szemben remélt segítséget
az író [2r–3v]. Ezután a Sárospataki Kollégium tanáraihoz intézett
beszédet helyezte Bessenyei, amelyben életéről, írói hivatásáról, filozó-
fusi kötelességéről, műve céljáról vall [4r–9r]. Az előbeszéd sorát az
olvasóhoz címzett bevezető zárja, ahol a közvetlen megszólítást köve-
tően – „Olvasó-Ember barátom!” – a maga elé képzelte olvasó előtt
feltárja ismereteinek forrását és műve célját [9v–13v]. Időskori prózai
munkáira emlékeztetően a természet tanulmányozásából levont követ-
keztetéseket fontosabbnak ítéli műve forrásaként, mint a könyvekből

tanultakat. „Engem a Kondásom töb boldogságra tanított mint a Könyvek” – írja *A Méltóság keservében* [9v], „Nincsenek nékem Könyves tárházaim [...] Nekem Könyvházam a Természet” – olvashatjuk a *Rómának viselt dolgai* olvasóhoz címzett ajánlásában (I. 73.). Ugyanakkor azt is vallja, hogy csak a gondolkodás, a tudás elterjesztésétől, általánossá tevésétől lehet remélni az emberiség fennmaradását és boldogulását. Ez a gondolat Bessenyei egész filozófiájának egyik alapvető tétele. A gondolkodásban vele osztozó olvasótól azonban nem azt várja, hogy ezt az elméletet elfogadja, hanem, hogy vele tartson töprengéseiben, hogy próbálja meg felhasználni „költői repülésének” eredményeit, a sok bizonytalanság, nehézség között megszületett mű tanulságait: „Néz, Itély, Élj.” [13v]

A kézirat jól olvasható. Viszonylag kevés javítást tartalmaz, és mindössze egy külön lapon található betoldás fordul elő benne [36r], kivételt csak a mű végére helyezett „NB.” képez, amelyben hosszú sorokat is törölt Bessenyei. A műben sok prózai jegyzet található, a jegyzetek azonban a verses főszöveggel együtt íródtak, mivel rendezetten, a megfelelő lapok alján vannak elhelyezve.

A Méltóság keserve teljes szövegét most publikáljuk ugyan először, ajánlásait és utószavát azonban már megjelentette Harsányi István (*Bessenyei György A Méltóság keserve című kézirat os poemájának előbeszédei és utószava*, Irodalomtörténeti Közlemények 1927. 243–251.).

Harsányi István a kézirat teljes szövegéről is készített egy másolatot, amely a Sárospataki Református Kollégium Könyvtárában található, 2140-es jelzettel (az MTA Könyvtára a másolat mikrofilmváltozatát A 3348/IV. jelzet alatt őrzi). A másolat némileg modernizálja Bessenyei helyesírását. Harsányi a művet kiadásra készítette elő a másolathoz írt bevezetője szerint. A kiadás fontosságát elsősorban azzal indokolta, hogy *A Méltóság keserve* fontos információkat tartalmaz Bessenyei életéről, valamint azzal, hogy *A Természet Világa* és *A Méltóság keserve* szövegösszefüggései érdekesen vallanak az író alkotásmódjáról. A szövegösszevetést el is kezdte, oly módon, hogy *A Természet Világa* Bokor János által készített kiadásának sorszámait (Bessenyei György: *A természet világa vagy a józan okosság*. A költő kéziratából első ízben kiadta Bokor János,

Franklin, Budapest, 1898. Régi Magyar Könyvtár, 7.) saját másolata megfelelő sorai mellé jegyezte. (Sorkimaradások és számozási tévesztések miatt a másolat és az összevetés kevésbé használható.)

A kézirat nem szerepel Bessenyei hagyatékában. Feltehetően Toldy Ferenc bukkant rá először, mindenesetre ezt a művet is felsorolja azok között, amelyeket a tervezett Bessenyei összes művei kiadásába fel kívánt venni. A mű címét megtaláljuk *A magyar költészet kézikönyve* címmel 1851-ben írt munkájában, valamint abban a kéziratban, ahol a Bessenyei-kiadás tervezetét felvázolja, és ahol ezt a művet saját könyvtára tulajdonaként említi meg. *A Természet Világa* két változatát (Quart. Hung. 149. és Quart. Hung. 151.), a *Debretzennek sirlalmát* és *Az Ember poemában* című művek kéziratát a Nemzeti Múzeumtól veszi kölcsön a kiadás reményében (1854. június 20-án. Vö. MTA Kézirattára, Tört-2. 11a). Toldy rendkívül fontosnak tartja ezeknek a műveknek a kiadását: „Azon ismeretek, mik Bessenyei tudományos munkái alapját teszik, ma már egyetemiek; de a mélyelmű férfi egyénisége azokban oly kibélyegzett, oly nyomos és vonzó, hogy ohajtva várom azt az időt, midőn az öreg philosoph-költő minden kiadatlan munkáit a nemzet köz vagyonává tehetem.” (*A magyar költészet története*. 2. jav. kiadás, Pest, 1867. 341–342.) Tervét nem sikerült valóra váltania. *A Méltóság keserve* kézírata Toldy Ferenc könyvtárából az MTA Kézirattárába minden bizonnyal 1876-ban, Toldy hagyatékának megvásárlásakor került („Toldy Ferenc hagyatékáról Gyulai Pál jegyzőkönyve 1876. június 3.” MTA Kézirattár, ad 1439/1876).

A Méltóság keserve című költeményben Bessenyei saját szerepét próbálja újragondolni, újrafogalmazni. A címben szereplő „méltóság” szót sajátos értelemben használja: a művelt ember felelősségét jelenti, felelősséget embertársaiért, a nemzetért; a filozófus kötelességét, aki a tudás birtokába jutott, melyet nemzete hasznára kell fordítania. Különösen nehéz és hálátlan ez a szerep, ha a filozófus vállalja az uralkodó mellett a politikai tanácsadó feladatát. Erre a kérdésre Bessenyei a műben többször is visszatér, és számos példát idéz: Belizárét a római történelemből, Sullyét, Colbert-ét, Mazarinét, Bolingbroke-ét a modern Európából, a Bihar vármegyei Teleki Sámuel példáját közvetlen környezetéből, végül saját helyzetét Mária Terézia mellett. „Keserves méltóság! mosolygó hivatal!” – írja erről a felelősségről;

és a feladat reménytelenségére utal: „veszélyes Tengerekre kíváncsoztam” Az író bevallja, hogy boldogságát a visszavonultságban találta meg: „világi boldogságom [...] it hevert e' szemet dombon”, „honnan a nagyságra neveztek...” [44r, 47r] A konkrét politikai cselekvéstől eltávolított filozófus helyzete azonban nem lett könnyebb. Kötelessége kortársai és az utókor számára olyan képet adni az emberről, az ember természeti, történeti és társadalmi meghatározottságáról, amelyre a változó világban jól működő törvényt, az emberek együttélését és boldogulását elősegítő erkölcsöket lehet építeni. A mű által felvetett alapkérdés: „*Honnan jösz, hol állasz, mit csinálsz, hová mégy / 'S Hogy boldogab lehess, életedhez mit tégy?*” [17v] nem kevesebbet jelent, mint a jövő lehetséges útjainak kutatását az ember tanulmányozásán keresztül, akit egyszerre vizsgál természeti és társadalmi lényként, az emberi nem tagjaként és egyénként. Keserves kötelesség ez a filozófus számára, mert tudja, hogy fáradságát a kortárs olvasók tábora talán még halvány mosolyra sem méltatja. Nem mondhat le erről a feladról, a haza iránti szeretete miatt félre kell tennie aggályait, vallja meg a műhöz fűzött jegyzetében [83r–83v]. Vállalnia kell az anyagi terheket, amit a mű kiadása jelent, a meg nem értés kockázatát, nem vonulhat félre a változhatatlanba bele-törődve, sztoikus filozófus módjára, Diogenészhez hasonlóan [68r]. A filozófusnak legfőképpen mégis azért okoz fájdalmat az elmélkedés, mert tudja, filozófiája kételyekre épül, nem képes modellt adni, szép és biztos jövőképet festeni, sőt még az egyéni megnyugvás boldogságát sem ígérheti.

A Természet Világa

Kéziratok

A Természet Világa vagy a *józan okosság* címmel Bessenyei két autográf kéziratot jelölt, mindkettő az Országos Széchényi Könyvtár Kézirtárában található.

A Quart. Hung. 151. jelzet alatt található kézirat (A továbbiakban: *A Természet Világa-1*) negyedrért méretű, fűzött, félbőr borítású, elég rossz állapotú. Bessenyei a címlapra az 1794-es évszámot jegyezte, a mű műfaját:

„erköltsi poemában”, és a mű tagolására vonatkozó információt: „Első kötés”. Ezután vízszintes vonallal kettéosztotta a címlapot és a vonal alá jegyezte: „Nyomtattatott”. A borítón ezenkívül ceruzával, idegen írással a „Magy. MSS VIII.8.” feliratot, valamint a Nemzeti Múzeum két pecsétjét találjuk. A kézirat 39 számozott fóliót tartalmaz. Bessenyei az első szakasztól kezdve folyamatosan, oldalanként számozta be, 1-től 65-ig. A számozást többször elvettette, és három helyen fűzött be utólag lapokat, ugyanahhoz a lapszámhoz. A néhol nehezen olvasható kéziratban igen nagyszámú javítás található. A szöveg utólagos alakításait nemcsak a törlések, átírások, beszúrások, pótlólag befűzött lapok jelzik, egy helyen az író több oldalt is máshova kapcsolt függőleges lapszéli vonalak és betűjelzés kombinációjával (a 19v és a 26v lapok között).

A mű befejezetlen, félbehagyott. A kézirat élén az „Olvasó” című beköszöntőt találjuk, amelyet a néhány soros „Tudósítás” követ [1v–2v], ebben, a téma megjelölésén kívül, a mű tervezett felosztását is olvashatjuk. Az író 6 vagy 7 kötésre és ezen belül 34 szakaszra vagy énekekre szándékozott művét tagolni. A „Tudósítás”-t az első kötés követi, amelyből négy szakasszal készült el [3r–39v]. Az „Olvasó” című bevezető és az első kötés új oldalra került, de ezt követően az egész szöveg folyamatos, a szakaszokat sem kezdte következetesen új lapra.

Mielőtt a keletkezés időpontjának kérdésére kitérnénk, a másik autográf kézirat részletes leírását adjuk, amelynek ismerete mindkét kézirat keletkezése szempontjából fontos lehet.

A Quart. Hung. 149. jelzet alatt található kézirat az előzővel pontosan megegyező címet kapott: *A Természet Világa vagy a józan okosság*. A kézirat negyedrért méretű. A címlapra Bessenyei a címen kívül az 1801-es évszámot írta, valamint a szerkezeti felosztást jelölő „Első kötés” és „Első könyv” bejegyzéseket. A felosztás elnevezésével kapcsolatosan habozott az író, amiről törlései, javításai árulkodnak. Első elképzelése szerint a nagyobb egységek a kötés, a kisebbek a szakasz elnevezést kapták volna. Végül a hármas tagolást tartotta meg: a mű három könyvre, nyolc kötésre és 34 szakaszra van osztva. Ennek a megoldásnak az elfogadását mutatja a címlapon törölt „Első szakasz” bejegyzés, valamint az utólagosan odaírt „Első könyv” szavak. A tagolásban megmutatkozó ingadozásra utal a má-

sodik kötés szennycímlapja is, amelyre Bessenyei szintén más tintával írta rá a „Második könyv” szavakat, valamint az ötödik kötés, amelynek szennycímlapjára többszöri törlés után idegen kéz, minden bizonnyal a másoló írta rá, tulajdonképpen következtelenül: „Második könyv”, végül a hatodik kötés szennycímlapjára ugyanezzel az idegen írással történő bejegyzés: „Harmadik könyv” Azt, hogy a felosztás szempontjából Bessenyeinek a könyvekre osztás közömbös, és a kötésekre tagolás a fontos, mutatják előzetes tervei, amelyekről még részletesen szólunk, valamint az a külső jel, hogy a laponkénti számozást következetesen kötésenként kezdi újra. Így *A Természet Világa* végső soron *A Természet Világa-I* „Tudósítás”-ában elképzelt tervet valósította meg, miszerint az író munkáját kötésekre osztotta (ott 6 vagy 7 kötetet ígért, amelyből a kész műben 8 kötés lett), a kötések pedig szakaszokra bontotta (*A Természet Világában* a tervnek pontosan megfelelő számú szakaszt találunk). A könyvekre osztást a fenti bizonytalanság ellenére meghagytuk, de meg kívánjuk jegyezni, hogy csak abban lehetünk biztosak, hogy Bessenyei három könyvre osztva hagyta helyben kéziratát. (Megjegyezzük, hogy a fent jelzett bizonytalanságot mutatja *A Természet Világának* egy teljes, minden bizonnyal korabeli másolati példánya, amelyet a későbbiekben részletesebben a „debreceni másolat” néven fogunk bemutatni, és amely a szerkezeti részekre osztás terén nem követi mindenütt az autográf kéziratot.)

A címlapon található idegen kéztől származó bejegyzésből a Nemzeti Múzeumba bekerülés időpontját és körülményeit is pontosan megtudjuk: Manuscriptum Idiographum Georgii Bessenyei Comitatus Bihariensis. Tab[ulae] utri[usqu]ae Assessoris anno 1811. Testamentos Museo nationali legatum. A Hazai 's Külföldi Tudósítások 1811. június 18-i számának nekrológja is felsorolja ezt a művet azok között, amelyeket Bessenyei a Nemzeti Múzeum könyvtárára hagyományozott (I. 46. sz. 336.).

A mű élére Bessenyei az olvasóhoz címzett bevezetőt teszi [1v–2v], amelyet a „Géniusához” intézett „világosítás” követ [3r–12v]. Ezután következik a nyolc kötés [13r–300v]. Bessenyei a kötések egyenként szennycímlappal látja el. *A Természet Világa* szövege jól olvasható, viszonylag kevés javítást találunk benne, főleg azokban a részekben, amelyeknek van előzménye.

Az „Olvasó!” című írás szövege érdekesen tárja fel *A Méltóság keserve* és a két *A Természet Világa* egymáshoz való viszonyát. Az első bekezdést *A Természet Világa-1* egyik jegyzetéből veszi át az író [6r], néhány apró változtatással, ugyanez a szöveg *A Méltóság keserve* azon ajánlásának első bekezdése, amelyet Bessenyei professzoraihoz írt [4r]. A második bekezdés első mondata *A Természet Világa-1* olvasóhoz címzett első bekezdése [1v], ez a szöveg nem szerepel *A Méltóság keservében*. A második mondatban Bessenyei folytatja *A Természet Világa-1*-ből való átvételt [1v], amely *A Méltóság keserve* előbb idézett ajánlásának következő része [4r]. Végül újra *A Természet Világa-1* ajánlását követi [2r], amely szövegnek egy kissé eltérő változata *A Méltóság keserve* ajánlásában is megtalálható [6r, 6v, illetve 8v]. A három szöveg összehasonlítása támpontokat ad az írások keletkezési sorrendjének megállapítására is. A szövegváltozatok alapján egyértelműen kijelenthetjük, hogy *A Méltóság keserve* megelőzi *A Természet Világa-1* születését, és ezt a két szöveget követően keletkezett *A Természet Világa*.

Egyes szövegrészek alapján azt is feltételezni lehet, hogy *A Méltóság keserve* is az író előtt volt *A Természet Világa* megírásakor, mivel néhány esetben visszatér egy-egy korábbi variánshoz, de ezek a változtatások spontán módon, emlékezetből is megtörténhettek. Az is előfordul, hogy egy-egy sor vagy rövid szövegrész mindhárom szövegben változatlanul megtalálható.

A három szöveg közötti hasonlóság mellett *A Méltóság keserve* és *A Természet Világa* két változata közötti eltérés is nyilvánvaló. *A Természet Világa* felhasználja a két korábbi változat tervezeteit és gondolatait, annak a koncepciónak alárendelve őket, amelyet az író az utolsó változat elkészítésekor kidolgozott. Az évek során nemcsak a koncepció, a témák és a gondolatok alakultak át. Fontos eltérést jelent az is, hogy *A Méltóság keserve* és a két *A Természet Világa* megírásakor Bessenyei más-más olvasót képzel maga elé és saját helyzetét is egészen különbözőnek rajzolta meg.

A Méltóság keserve hármas ajánlása többféle olvasó képét idézi fel, és az írot is hármas szerepkörben mutatja meg. Az elsőt Pétsi Imre, Bihar megyei viceispánhoz címezi. Az író az ő vitapartnerének képében jelenik

meg. A politikai cselekvéstől és megoldásoktól ekkor még maga sem távolodott el, és ideális olvasójának azt a nemest látja, akinek „Emberi Társaságunknak boldogsága” fontos, így olvasóként vele tart, amíg ő megpróbálja „örökös halgatásra” vetett embertársait a „sötétségből” kivезetni: „Lássák e mai, és következő maradványok; hogy ezen Nemes Vármegye Táblájánál is, az Emberi Sors; és kötelesség, hányféle színben ismertetnek: *Ne vádoltassunk*, mintha mind ezeket csak szőri mentében vennénk” [2v] (kiemelés P. O.). A második „beszéd”-ben Bessenyei egykori tanáraihoz szól, feladatát az övékéhez hasonlítja: „Valaki Embert oktat, hirdető papja az igazságnak; 's Nemzetének orvosa” [7v]. Az író azonban nem biztos abban, hogy gondolatai meghallgatásra találnak („Mongyátok ki hát Uraim, ha szólhatok é hozzátok?”), magányos filozófusnak érzi magát („pusztában bujdosó szarándok”), aki igazán csak az utókor megértésében bízhat, a késői olvasóra számíthat [4r, 7v, 8v]. Ezt a képet árnyalja *A Méltóság keserve* végén található „NB.”-je, amelyben az író szintén számot vet olvasói esetleges értetlenségével, de maga mellé képzei „Pálya futó társait” is, és már az is lelkesíti, hogy egy közösségbe, a „Magyar Irók, Poéták” világába tartozik, akik az „Édes Nemzet” szolgálatát olyan kötelességnek tekintik, amely minden keserűséget, értetlenséget feledtet [82v–84r]. *A Méltóság keserve* harmadik, „Olvasóbaráthoz” szóló ajánlásában az írás kényszerének mindennél erősebb szenvedélye által fűtött alkotó alakja dominál: „Ellene álhatatlan hajlandóság az Emberben ez: hogy értelmét, akár írással, akár beszéddel másokkal közölje; és ha lehet, helyben is hagyassa” [11v]. Az elképzelt olvasó így egyszerre a művelt vagy a tanításra szoruló kortárs és az utókor is, amelytől emlékének megőrzését reméli.

A Természet Világa-1 és *A Természet Világa* írója *A Méltóság keserve* egyik alkotói szerepéhez hasonlóan már csak a későbbi generációkban reméli megtalálni olvasóit. Támogatást kérő ajánlást ezekhez a művekhez az író már nem is csatol, pedig ez még későbbi időskori munkáira is jellemző lesz. *A Természet Világa* *A Természet Világa-1*-től eltérően tartalmaz ugyan egy előbeszédet, ennek címzettje azonban Bessenyei „Géniusa”, „Lelke”, múzsája [3r–12v]. Ebben a verses formában írt, önmagával folytatott dialógusban is az író képét rajzolja meg, de *A Mélt-*

tóság keservétől eltérően az általánosabb jegyek kerülnek előtérbe. Az író egyéni életére vonatkozó utalások éppoly élénkek maradnak (magány, nőtlenség, társtalanság, öregség, anyagi problémák), de a politikai szerepre utalás teljesen eltűnik. Módszereit, témáit jellemzi, ihletőit, elődeit veszi sorra, akik valamennyien költők: Homérosz, Pope, Tasso, Vergilius, Milton. Az antik és a modern filozófia mestereit, hasonló összefüggésben, a mű későbbi szövegrészeiben említi gyakran, főleg Diogenészt, Szókratészt, Voltaire-t és Rousseau-t. *A Természet Világa* két bevezetőben kétféle olvasót látta. Maga elé képzelettel érdektelen falusi nemestársai csüggesztő példáját:

Ha szép írásikat széllyel el osztanák,
Falusi Nemesség számára ki adnák
Tudós Leveleket tejes fazekakon
Olvashatnád, és a ki tört ablakokon.
Kevés ember van itt, ki ezt tanulhassa – –
Térdig érő könyvek!... Ördög sem olvassa. [9r]

Ugyanakkor az utókorra gondolva megvigasztalódik: „Koporsómon túl vit beszédem úgy tettik, mintha siromnak komor éjtzakáját hozná haldokló szívemen ki derülésre.” [2v]

A szövegek keletkezésének időpontja, cenzúrázások

A kéziratok datálása nehéz feladat annak ellenére, hogy Bessenyei általában a címlapokra és a szennycímlapokra is jegyzett fel évszámot. A nehézség oka az, hogy a címlapokon megadott évszámok nincsenek összhangban a művön belül található egyéb adatokkal. Több kísérlet történt a három munka keletkezésének pontosítására, amelyek közül a legmegalapozottabbnak Gálos Rezső és Kókay György véleménye látszik.

Závodszy (Széchy) Károly *Bessenyei György* című munkájában (Pest, 1872.) *A Méltóság keserve* című 1796-ra datált művet *A Természet Világa* „vázlatos kidolgozásának” tartja, és *A Természet Világa* köteteinek datá-

lására vonatkozóan a Bessenyei által *A Természet Világa-I-re*, illetve *A Természet Világa* kötéseinek szennycímlapjára jegyzett évszámokat fogadja el, azaz az I. kötést 1794-ből, a II–IV-et 1801-ből, az V–VI-at 1799-ből, a VII–VIII-at 1800-ból származtatja (195.).

Beöthy Zsolt hasonlóképpen az 1796-ban keletkezett *A Méltóság keserve* „bővebb, nyolc kötésbe foglalt kidolgozásának” tartja *A Természet Világát*, amelyen szerinte Bessenyei 1794 és 1801 között dolgozott (*A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban*, Budapest, 1877. 284.). Ez a két vélemény láthatóan nem különíti el a két azonos címen írt kéziratot a keletkezés szempontjából.

Bokor János, tőlük eltérően, a kézirat első változatait teljesen figyelmen kívül hagyja a datálás szempontjából, és *A Természet Világa* 1898-as kiadásának előszavában így vélekedik: „1799-ben jóformán csak a [mű] tervezete lehetett készen” (14). Gálos Rezső egyébként bírálja Bokor állítását, és a Bessenyei-mű ötödik kötésében található jegyzetre hívja fel a figyelmet, amelyben pontos dátum fordul elő: „1798-ban 24 augusztusban, mely időben ezt írom” (*Bessenyei György életrajza*. Budapest, 1951. 286.).

Gálos a kidolgozás kronológiáját a következőképpen állapítja meg: 1797-ben készült volna a harmadik kötés, 1797–98-ban a negyedik, 1798–99-ben az ötödik, 1799-ben a hatodik, 1800-ban a hetedik és a nyolcadik, végül 1801-ben az első és a második. Említsük még meg, hogy Gálos is úgy látja, hogy *A Méltóság keservéből* nyomban annak elkészülése után íródott *A Természet Világa* (Gálos: i. m. 286, 196.). Gálos elgondolása a keletkezés időpontjaira vonatkozóan elég meggyőző, nehezebb azonban elfogadni a Beöthy kronológiáját cáfoló állítását, mely szerint bár *A Méltóság keserve* címlapján az 1796-os évszám áll, valójában mégis ezt kezdte volna el Bessenyei 1794-ben írni, és a kész anyagot aztán bedolgozta volna *A Természet Világába* (408). Gálos tehát a kronológia szempontjából nem veszi figyelembe az 1794-re datált *A Természet Világa-I* létezését.

Még egy adatnak kell figyelmet szentelnünk a mű keletkezése szempontjából. Az 1796-ra datált *A Méltóság keserve* Bessenyei sárospataki tanáraihoz címzett beszédében ezt olvassuk: „Tizenhét esztendeje; hogy magamra borulva, e’ setéten ülök; nézek, gondolok; és halgatok.” [4v]

Az 1794-es évszámmal ellátott *A Természet Világa-1* bevezetőjében pedig így vall az író: „Mélyj álmombul 16 esztendeje e tsendes Egeket nézve, halgatva, gondolkodva most kelek fel e Világra fordulván ki artzal.” [1v] (a 16-os szám második számjegye javítás, valószínűleg 5-ről). Az 1801-es évszámot viselő első kötés előtt található „Olvasó!” című bevezetőben hasonló szöveget találunk: „Mélyj álmomban e tsendes egek alatt érezve ’s 16 esztendeig gondolkozva, most fordulok ki ismét e Világra artzal...” [1v] *A Méltóság keserve* kéziratának 1796-os datálását elfogadhatjuk a munka kezdetének, vagyis hogy ekkor Bessenyei már 17 éve hallgat, hiszen 1779-ben jelent meg négy fontos műve (*A magyar néző, Galant levelek, A Holmi, A hármás vitézek*), az 1790-es *Jámbor szándék*, mint ismeretes, nem jelölte Bessenyei szerzőségét. Az 1794-es évszám és a 15 esztendő szintén elfogadható lenne *A Természet Világa-1* keletkezésére vonatkozóan. Azonban *A Méltóság keserve* egész szövege, koncepciója alapján *A Természet Világa-1*-et megelőző írásnak látszik. A felvetett probléma megoldásához még egy tényezőt figyelembe kell venni: a cenzúráét.

Bessenyei *A Méltóság keserve* kiadásáról valószínűleg lemondott, noha az ajánlások azt mutatják, hogy ehhez még pártfogókat is próbált keresni. Bizonyára jól ismerte a Martinovics-per után bevezetett sajtórendelkezéseket, amelyek egyaránt megszigorították a könyvkiadást és a könyvek magyarországi behozatalát. Az 1795. február 25-én hozott könyvvizsgálati rendelet az 1790-es rendelkezéssel szemben Magyarországra is kiterjesztette a monarchiában érvényes általános szabályzatot, ezzel megfélemlítve a vármegyében dolgozó, gyakran igen jóindulatú cenzorokat is, amilyen pl. a rendkívül művelt Miller Jakab Ferdinánd volt, Bessenyei korábbi cenzora, akire az író kéziratot hagyatékának gondozását bízta (vö. Ballagi Géza: *Politikai irodalom Magyarországon 1825-ig*. Budapest, 1888. 728–784.). Amikor Bessenyei elkészült *A Természet Világa* szövegének egy részével, a fentiek ismeretében az 1794-es évet azért vezethette rá a munkára, mert így enyhébb megítélést remélhetett a cenzúrától, hiszen az írás a veszélyes 1795-ös év előtről származott volna. Így *A Természet Világa-1* lenne az a szöveg, amelyet 1800-ban a cenzúra elé bocsátott az író? Waldapfel József ezt látja valószínűnek,

Gálos azonban például azt gondolja, hogy *A Természet Világa* ötödik és hatodik kötése lehetett a cenzor előtt az utólag beillesztett fejezetek nélkül, amelyek a *A Természet Világa-1*-nek nem képezik részét (Waldapfel József: *Adatok Bessenyei életéhez és munkásságához*. Irodalomtörténeti Közlemények 1930. 92; Gálos: i. m. 295.).

Egyéb jelek is utalnak arra, hogy nem *A Méltóság keserve* valamilyen változata és nem is *A Természet Világa*, hanem *A Természet Világa-1* lehetett a cenzor előtt. Ezt látszik bizonyítani a címlapra jegyzett „Nyomtatott:” szó, amely után már csak a nyomtatás évét kellett volna bevezetni. A bonyolult, de igen pontos jelzések (lapszéli vonal, betűjelek), amelyek a szöveg átszerkesztését jelölik, a másolónak szólhattak. Egyértelmű bizonyítékaink azonban nincsenek. Már azt sem tudjuk pontosan, mikor került a szöveg a kassai revizor, Gotzig Ignác elé. A rendkívül lakonikus revizori jelentésekből is csak azt lehet megtudni, hogy 1800. február 28-án a kassai kerület levéltárának királyi főigazgatója a kéziratot a Királyi Tanácshoz benyújtotta, további utasítást kérve, azzal a megjegyzéssel, hogy Gotzig Ignác, a helyi revizor úgy véli, „a 81. és 82. oldalon található és vörös krétával aláhúzott sorok és kifejezések sértőnek látszanak a[z Ön] királyság[á]nak legfelsőbb bírójára és a magas tanácsra nézve” 1800. március 19-én küldik ki a 11-én megszületett rendkívül kedvező és rövid döntést, miszerint a kifogásolt részek kivételével a mű megjelenéséhez hozzájárulnak (Országos Levéltár, 5397. sz. 14–15. Rev. Libr. n. 5. Vö. Waldapfel: i. m. 86–93.).

Bessenyei azonban, mint ismeretes, ezt a munkát, amely már a kifogásolt részek csekély száma alapján ítélve is igen rövid lehetett, nem igyekezett megjelentetni. Nyilván azért sem, mert ekkor már szinte a teljes *A Természet Világa* szövegével készen állt, esetleg az első részek átdolgozása hiányzott.

Arra vonatkozóan, hogy mit találhatott sérelmesnek a cenzor, semmi pontos információnk nincs. Érdekes lehet ebből a szempontból *A Természet Világa* és *A Természet Világa-1* közötti szövegváltoztatásokat összevetni, különösen az első részekben. Bizonyos változásokat figyelhetünk meg a világlkép, az Isten-koncepció vonatkozásában:

A Természet Világa-1 [9v]:

*Az Isten fáradot, nyugodot, teremtet
'S E' Nagy Örök MINDEN tsupa semmibül lett.
A dolgok így vannak, mivel hogy így vannak
'S Nem lehetvén más ként helyesen állanak.*

A Természet Világa [18v]:

Ó! keserves eset! ki tsak úgy örülhet
Ha magáru! nem tud, 's esze nélkül ülhet!
Ez az örök Minden, semmi, mert te el mulsz
És kitsiny voltoddal tengerébe bé fúlsz.

A rendelkezésünkre álló csekély információ alapján ezt a változtatást nem a cenzúra következményének tartjuk, sokkal inkább Bessenyei szemléletváltozásának.

Az már sokkal valószínűbb, hogy a [23r] laptól kezdődő részben talált a cenzúra bíráltni valót. *A Természet Világa-1*-ben Bessenyei ennek a résznek külön fejezetcímet adott: „A törvénynek gyengesége” Már az is óvatosságra vall, hogy *A Természet Világában* nem hívta fel a figyelmet a törvényekről adott kritikájára külön fejezetcímmel, hanem a „Veszedelmek a tanálmánynak” semleges címszó alá sorolta az egyébként kevésbé megváltoztatott sorokat:

A Természet Világa-1 [23r]:

Minden nagy per mellett temetést kel tenni
Más móddal az ügyét nem tudja rendelni
Fegyverrel próbállya meg ártatlanságát,
'S tűzzel, vassal, vérral írja igazságát [...]
Oly forma törvényed, mint vad korodban vólt
Hol az erős körme közt, a gyenge meg hólt.
A különbség a lett, hogy most ezerenként
Fojtogattyuk egymást; ott pedig egyenként.
A felső hatalom igazság magának
Hol a győzedelmes bírája dolgának.

Az első részen Bessenyei alig változtatott, sőt a változtatások még erőteljesebb kritikát formálnak a hatalom ellen, Madarassi Ferenc cenzor, aki *A Természet Világáról* majd a tragikus következményekkel járó bírálatot adja, idézni is fogja a veszélyes részek között *A Természet Világa* megfelelő sorait.

A Természet Világa [34v–35r]:

Minden nagy per mellet, temetést kel tenni..
A Nemzeti ügynek fegyverben kel lenni!
Hatalom próbállya az ártatlanságot
'S Vér ontásba fojtyák bé az igasságot [...]
A Nemzet hatalom, Igasság magának
És a győzedelmes bírája dolgának.

Az általános fogalmazás helyett a hatalom bírálatának „nemzeti” üggyé válása a legfeltűnőbb változtatás, amit a cenzúra vonatkozásában nehéz lenne óvatossággént értékelni. Bessenyei egyébként sem volt hajlandó műveit a cenzor javaslata, bírálata szerint átírni, ilyen esetekben inkább lemondott a mű megírásáról vagy publikálásáról. Vannak azonban olyan jelek is, amelyek arra utalnak, hogy bizonyos típusú engedményekre hajlamos. Ezt látjuk egyébként a *Rómának viselt dolgai* esetében is, amelynek első részét cenzúrázásra készítette elő. A kiadásra szánt másolatban néhány olyan javítást eszközölt, amelyek a cenzort nyilvánvalóan irritálták volna, művét ugyanakkor jelentősen nem változtatták meg (vö. *Rómának viselt dolgai*. I. Bevezető tanulmány. 61.). *A Természet Világa* esetében a cenzúrának tett engedményként lehet értékelni *A Természet Világa-1* néhány feltűnő fejezetcímének elhagyását, amelyek közül egyet az előbbiekben említettünk, de talán még nyilvánvalóbb példa „Az uralkodásban való változtatásnak haszontalansága” cím elmaradása. Természetesen elsősorban a szövegkihagyások mutatják Bessenyei öncenzúráját. A [25v] laptól a Hunyadiról írt fejezetig [31r] jelentős szövegelhagyásokra figyelhetünk fel. A könyvvizsgáló hivatal véleményét követő változtatásnak is betudhatjuk például a királyságot és tanácsát bíráló alábbi sorok elmaradását, amelyeket a cenzor sértőnek találhatott:

A Természet Világa-1 [25v]:

Valaki vágyodik a birodalomra
Despot lesz, ha fel kap a fő hatalomra.
A ki véle jól él, mind ritkán kívánnya
'S Ha nem bir is véle tsak kevésbé bánnya.

[26v]: Így egy néhány Ember erőre fel megyen,
Hogy szabadságában a többi rab legyen.
Királlyal, tanáttsal áll e tsere vásár,
'S tsak a szegény Népen fordul meg a nagy kár.
A Nép mindég szolga akár ki vezesse
Királyság, bíróság így, vagy ugy hirdesse

A fentieket figyelembe véve, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy *A Méltóság keserve* 1796-ban íródott, míg *A Természet Világa-1* feltehetően 1797-ben, *A Természet Világa* pedig 1798 és 1801 között. Ez a behatárolás nagyjából egybeesik Kókay György elképzelésével, aki az 1795-től kezdődő alkotói periódus prózai és verses műveinek lehetséges keletkezési időpontját felvázolja (vö. *Prózai munkák*. Bevezető tanulmány. 10.). A kötetek keletkezésének sorrendjére vonatkozóan ugyanakkor csak találgatni lehet. Fogadjuk el a Bessenyei által a kéziratra jegyzett évszámokat: első és második kötés 1801, harmadik kötés 1800 (utóbb törölve), a negyedik kötés (évszám nélkül) 1799-ből származhat, az ötödik és a hatodik kötés ugyancsak 1799-ből, végül az utolsó két kötés 1800-ból.

1802. június 12-én Bessenyei már *A Természet Világa* teljes szövegét a helytartótanáchoz juttatta cenzúrázásra, feltehetően a szabályos hivatali utat megkerülve, mert a következő végzéssel irányították vissza a hivatalos útra: „manuscriptum hoc eum in finem restitui, quo illud concernenti Revisori exhibeat”. Erre az aktára már rávezették az 1804-es évet és az ügyirat számát (221/1804), mellyel január 3-án a két darabból álló kéziratot a kebelbeli revizori hivatalba küldték (vö. Waldapfel: i. m. 93.).

Madarassi Ferenc cenzor 1804. március 27-én elmarasztaló jelentést adott a műről, amelyet „mint a vallás, erkölcs és az állami közjó” ellen támadó írást mutatott be, és javasolta a kinyomtatás megtiltását.

Április 3-án a királyi helytartótanács, amelyen maga József nádor elnökölt, feltehetően a neves íróra való tekintettel és talán Bessenyei pártfogóinak kérésére, a revizori véleményt felülvizsgálta és a revizornak visszaadta azzal az utasítással, hogy indokolja meg részletesen a negatív véleményt és idézze is a kifogásolt részeket.

Madarassi június 5-én keletkezett a kért részletes véleményt, amely latin nyelven, hosszan taglalta a mű „hibáit”, idézve (természetesen magyarul) a kifogásolt részeket, amelyeket aszerint csoportosított, hogy Bessenyei szövegét a vallásra, az erkölcsre, a királyságra, az államra stb. nézve tekintette-e veszélyesnek, és amelyekről ugyanakkor az idézésen túlmenően még részletes ismertetést is adott (Országos Levéltár, Htt. Fond C 60. Dep. Rev. Libr. 1804. Fons 8. pos. 3–5.). Szinte minden részben talált kifogásolnivalót. Összesen 82 verssort, néhány prózai jegyzetet, sőt fejezetcímeket is idézett bírálata alátámasztására, a legtöbb részt a harmadik és a negyedik kötetből, a vallással és az erkölccsel foglalkozó fejezetekből.

A döntést a helytartótanács októberben hozta meg, az ítéletet 1804. november 13-án keletkeztek, tartalma igen súlyos volt. Elrendelte nemcsak *A Természet Világa* kiadásának megtiltását, hanem a mű kéziratos terjesztésének megakadályozását is, sőt ezen kívül felszólította a bihari alispánt, helyezze Bessenyei Györgyöt megfigyelés alá. (Széll Farkas: *A nagybesenyői Bessenyei-család története*. Budapest, 1890. 98–99. A tanulmány közli a latin nyelvű revizori jelentés teljes szövegét. Madarassi Ferenc mindkét revizori jelentésének magyar fordítását közli Mályuszné Császár Edit: *Megbíráltak és bírálók*. A cenzúrahivatal aktáiból (1780–1867), Budapest, Gondolat, 1985. 135–143.)

Bessenyei már június 20-án hírt kap a cenzorálás alakulásáról, és arra a *Jegyzés* című írásában reagál: „Hijában fáradok, azt mongyák, mert az ok-visgálók, Censorok, ezen Munkákat nyomtatot betűkben, világ elibe terjedni, meg nem engedik. [...] De ha minden Író, Lelkét, ezen akadályokhoz kötötte volna, most is ot sinlenénk tudatlanságunkal, a hol a tizedik 's töb Századokban veszöttünk.” Már nem bízik abban, hogy műve megjelenhet: „Végre, nem az a kérdés, hogy a Censornak miben állyon értelme hanem hogy az Isten és természet igazsága mere vezet. [...] Tsekélyebben írjak mint gondolkozni tudok? Had legyen írásban inkább

igasság mint nyomtatásban hazugság. A világi szerentsének keresése, rang és tekintet, meg aggot életemben már koporsóm körül tántorogva, el nem fojtyák nyelvemen azonn örök igasságot, melyet az Egeknek Istene ujjaival szivembe bé nyomot. Napjaimnak kevés óráit mellyekkel még élhetek, a természet igasságának áldozom fel. Az emberi ítélletet sem rettegem!... Siromnak halmain, kárhoztatásodnak komor Menykövei, hidegen alusznak el, holt tetemeim felet.” (*Prózai munkák*. 560–564.)

A végső döntés megismerése után Bessenyei elnémul, kézírataiból még az 1804-es évet is körültekintően kitörli, és rezignáltan elfogadja a teljes visszavonulás gondolatát, amely nemcsak az írásról való lemondást, hanem a közélettől való visszavonulást, sőt azt is jelenti, hogy író-társaival is véglegesen megszakad minden kapcsolata (vö. Gálos: i. m. 358; *Prózai munkák*. 27–28; *Rómának viselt dolgai*. I. 12–14; Kókay György: *Melyik művéhez írta Bessenyei 1804-ben a cenzúráról szóló Jegyzését?* Magyar Könyvszemle 1982. 67–69.)

A Természet Világa másolatairól és nyomtatásban megjelent szövegeiről

A Természet Világa kéziratának egy korabeli másolatát ismerjük, amelyet a Debreceni Református Főiskola Kézirattára őriz, R 614/1–3. jelzet alatt, ahova 1865. április 28-án, Széll Farkas ajándékaént került. A másolat a Quart. Hung. 149-es jelzetű kézirat teljes szövegét tartalmazza. A nyolc kötet három kötetbe fűzve találjuk, az első kötés az első, a másodiktól a negyedik kötés a második, az ötödiktől a nyolcadik kötés a harmadik kötetben. Jól olvasható, szép másolat, törlés vagy javítás nincs benne, a jegyzetek elhelyezésében az eredetit követi. *A Természet Világa* debreceni másolata és a *Rómának viselt dolgainak* az MTA Kézirattárában található másolati példánya (K 663) kétséggkívül azonos kéztől származik, a betűk, a számok írásmódja, a helyesírás (ts, hosszú-rövid mássalhangzók stb.) erről tanúskodnak. A kéziratban található „firka” alapján a kéziratot gondozó Fekete Csaba szerint eredetileg Bessenyei Anna tulajdonát képezhette (Fekete Csaba szíves közlése). Az adományozó Széll Farkas 1860. augusztus 8-án írt levele megerősíti ezt a feltételezést. Levelében,

amelyben Arany Jánosnak, az Akadémia igazgatójának beszámol a birtokába jutott kéziratról, ezt írja: „Kedves Anyám állítja [...] Tóthon lakott Anús nénénktől került ide.” (MTA Kézirattár, Arany János levelezése). Bessenyei Anna, aki a költő magányának utolsó éveit megszépítette, a költő halálát követően Fekete-Tóthon élt (Bihar megyében) és 1859-ben halt meg (Széll Farkas: i. m. 100.). Széll Farkas leveléhez a kézirat részletes leírását is mellékelte, amelynek alapján azonosítani lehet az általa bemutatott másolatot a fent leírt debreceni kézirattal. Az első könyv gyakorlatilag teljesen megegyezik az autográf kézirattal, de a második könyvtől kezdve vannak kisebb-nagyobb eltérések, amelyek elsősorban tagolásbeli különbségeket jelentenek, vagy egyes szövegek helycseréjét, esetleg elmaradását. A legnagyobb tagolásbeli eltérés az, hogy az autográf kézirat harmadik könyve a hatodik kötésnél kezdődik, míg a másolaté az ötödik kötésnél. Az eltérésekre nem lehet magyarázat az, hogy Bessenyei esetleg a cenzurának tett volna engedményeket, és valójában nem lehet tudni sem azt, hogy mi lehet a változtatások oka, sem pedig, hogy azok Bessenyei tudtával történtek-e. Érdekes megjegyezni, hogy a debreceni kéziratból gondosan elhagyták a szerző nevét és a keltezés évét is minden kötés elejéről. Ez a következetes titkolódzás arra utal, hogy a másolat a mű betiltása után keletkezhetett.

Az MTA Könyvtár kézirattára Ms. 293/23 jelzettel, *Természetvilága* (sic!) vagy a *józan okosság* címmel a mű egy kis fejezetének másolatát is őrzi. A másolat, amely Herman Ottó gyűjteményébe tartozik, a mű hetedik kötésének „Az okoskodásbul vagy eszébul kiszorult élet némán gyönyörködik” című része. A szöveg 4 főlíó terjedelmű, a címet a gyűjtő jegyezte fel a szöveg elejére (a könyvtáros bejegyzése szerint), a másolat maga egy másik, egyébként igen szép és jól olvasható kézírással készült, a címben megadott pontos referenciák alapján egyértelműen a Quart. Hung. 149. jelzetű kézirat alapján. A másoló modernizálta Bessenyei helyesírását.

A Bessenyei-mű másolásra kiválasztott részlete két szempontból is fontos lehetett a XIX. századi magyar természettudósnak. A természetet szemlélő bölcs életfilozófiája lehetett számára a szöveg egyik aktualitása, mely szerint a tudományt művelő filozófusnak tisztában kell lennie saját

törpeségével a világ végtelenségével szemben, tudomásul kell vennie munkájának fáradságos voltát, a magány szükségszerűségét. Ez az elmélkedés fogja keretbe Bessenyei gyönyörű leírását, amelyet a vadzizek és a puszták világról ad, az élőlények és főleg az állatok életének megelevenítését és leírását. Az állatok nevének pontos megjelölése, életmódjuk részletes leírása abban a vitában szolgáltatott forrást és érveket Herman Ottó számára, amelyről véleményét az 1876-ban alapított *Természettudományi Füzetek* lapjain fejtette ki. Herman Ottó a hazai természettudomány fejlődése szempontjából alapvetőnek tartotta az egyszerű olvasó számára is érthető tudományos műnyelv megteremtését. A magyar tudományos nomenklatúra kialakításában Linné binominális elvét kívánta érvényesíteni oly módon, hogy a tudományos elnevezést a régi irodalmi és a népnyelvvvel javasolta összekapcsolni. Ehhez jelenthetett számára fontos forrást, adatot, *A Természet Világa* lemásolt fejezete.

A Természet Világa nyomtatásban először 1898-ban, Bokor János gondozásában jelent meg a Régi Magyar Könyvtár sorozat 7. sz. köteteként. A könyvben harminc oldal bevezető után Bokor közli a teljes szöveget (369 lap), amelynek vesszorait folyamatosan megszámozza, és a mű végén tartalomjegyzéket is ad. Bessenyei szövegét felosztásában is híven követi, azzal az eltéréssel, hogy a szakaszokon belül található fejezeteket is ellátja római számokkal.

1991-ben dr. Marton Jenőné, Kovács Andrásné és Simor András szerkesztésében a budapesti Táncsics Mihály Gimnázium és a békéscsabai Tevan Andor Gimnázium, Nyomdaipari Szakközép- és Szakmunkásképző Iskola tanárai és diákjai adták ki a Táncsics-füzetek 7. darabjaként 500 példányban. Előszavát Simor András írta. A szöveg, az előző kiadáshoz hasonlóan, *A Természet Világa* Quart. Hung. 149. jelzetű kéziratát követi, a vesszorokat ebben a kiadásban is folyamatosan számozták. A szöveg jegyzetek és tartalomjegyzék követi. Felhasználják, és több helyen korrigálják a Bokor-féle kiadást.

Mindkét kiadás sajátsága, hogy igyekeznek modernizálni a szöveg helyesírását, amit igen nehezen sikerül megoldaniuk. A két, nagy gondal készült és általában pontos munkát kiadásunk során haszonnal forgattuk. Mégis meg kell jegyezni, hogy néhány sorkimaradáson és számozási

tévesztésen kívül vannak bennük problematikus helyreállítások is. Így Bokor többször is ő-zőre változtatja Bessenyei alakjait, és az 1991-es kiadás is kicsit hasonlóan és gyakran érthetetlenül vagy következetlenül modernizál. Így például a 'győzedelme' szó 'győződelme' és 'győzelme' alakváltozatokkal szerepel, a 'betsüllet' szót mindkettőben 'böcsület' alakban találjuk. Néhány téves olvasat is fellelhető mindkét kiadásban, még a címekben és a nevekben is. Így például az „Írás, nyomtatás” cím mindkét kiadásban tévesen „Órás, nyomtatás” címmé változott, Hermes Trismegistos neve Bessenyeinél 'Trismegistus', a két kiadásban 'Ris megistus', az afrikai népnév 'Azinkó' tévesen 'Az Inkó'-vá változik. Ezeknek az olvasatoknak egy részét mi is csak Bessenyei forrásainak feltárása után tudtuk helyreállítani.

Debretzennek siralma

A kötetben közölt utolsó szöveg a *Debretzennek siralma* című költemény, amely 1802-ben keletkezett, az 1802. június 11-i nagy debreceni tűzvészt követően.

A *Debretzennek siralma* autográf kézírata az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában található, Quart. Hung. 148. jelzet alatt, negyedréti nagyságú, 33 fólió (a 14. és 15. fólió között egy számozatlan betoldással), Bessenyei kézi számozásával 64 oldal. Az író a keletkezés évét is a címlapra jegyezte. A kézirat a címlapon található latin nyelvű bejegyzés szerint 1811-ben került a Nemzeti Múzeum tulajdonába Bessenyei hagyatékából. A Hazai 's Külföldi Tudósítások című folyóirat is felsorolja azon művek között, amelyekről Bessenyei úgy rendelkezett, hogy halála után Miller Jakab Ferdinándnak, a Nemzeti Múzeum akkori főkönyvtárosának juttassák el (1811. I. 46. sz. 336.). Erre utal a kézíraton található idegen kézzel történt bejegyzés: Idiographum Georgii Bessenyei de Eadem I. Comitatus Bihariens. Tab. Iudiciariae Assessoris an. 1811. Museo Nationali in Testamento Legatum, obtulit Miller. Ezután következik Miller aláírása, ami feltehetően az átvételt igazolja. Az autográf kézirat jól olvasható, meglehetősen sok javítást tartalmaz.

Az eredeti kézíraton kívül a műnek korabeli másolati példánya is van, amelyet a Sárospataki Tiszáninenni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményének kézírattára őriz 82b számú jelzet alatt. (A másolat egybekötve található *Az Ember poemában. Az Ánglus Pópnak elméje szerint*. [1803] című Bessenyei-mű másolatával, amely az MTA mikrofilmtárában is megtalálható A 1557/N jelzet alatt.) A másolat, amely negyedrért nagyságú, 52 lap terjedelmű, Tomory Dezső szabolcsi református lelkész ajándékként került a sárospataki könyvtárba 1910-ben. Jól olvasható, szép kézírással készítették, a helyesírás és a betűformák, számok alapján feltehetően ugyanaz a kéz másolta, amely az időskori munkákat, így a *Rómának viselt dolgait* és *A Természet Világát* letisztázta. Bessenyei nem javított bele a másolatba.

A költeményt nyomtatásban Harsányi István adta ki először, az eredeti kézirat alapján (*Bessenyei György Debretzennek siralma című eddig kiadatlan poémája*. Adattár. Irodalomtörténeti Közlemények XXXIII. 1923. 54–87.). A kiadás során Harsányi Bessenyei kéziratát általában híven követte. A kiadó a verssorokat megszámozta, és jelezte az autográf kézirat és a másolat közötti néhány jelentéktelen eltérést is. A kiadást rövid tanulmány kíséri, amely idézi a tűzvészről írt korabeli krónikákat is.

A tragikus esemény által ihletett költemény keletkezéséről igen meggyőző Gálos Rezső feltevése. Pusztakovácsiban Bessenyei láthatta a távolban pusztító tüzet, és másnap valószínűleg maga is megnézte a pusztulást, ennek a felkavaró élménynek a hatása alatt idézte fel a mű első két részében a tűzvészt és a romokat. A város sorsa és az újjáépítés azért is különösen foglalkoztathatta, mert Debrecen főbírája akkor éppen unokaöccse, Rakovszky Dániel volt (Gálos: i. m. 299–301.).

A művet kritikussaink nagyon eltérően értelmezték. Beöthy Zsolt szerint a *Debretzennek siralmában* Bessenyei távol jár a „kálvinista dogmatizmustól”, és Voltaire hatásának tulajdonítja azt, hogy a magyar filozófus művében „a gondviselés a természethez szabja magát”, valamint azt a gondolatot, hogy az „esetek nem kényszerítő végezésből lesznek, hanem a természet szabad műveiből, s renden kívül való isteni akaratot nem mutatnak” (i. m. 291–292.). Tőle alapvetően eltérve Harsányi István azt hangsúlyozza, hogy a költő gondolatai a *Biblia* tanítására támaszkod-

nak: a természet rendje, törvényei Istentől valók, a bűn, a rossz létezése szükségszerű, az ember képtelen a természet tökéletességét felfogni. Harsányi a Bessenyei művéből kiemelt gondolatokat a *Biblia* különböző részeivel állítja párhuzamba, és a tanítóköltemény célját is abban látja, hogy az isteni gondviselésbe vetett hitet erősítse. Ebben Bessenyeit Voltaire-rel rokonítja (Harsányi: i. m. 80–82.). Bessenyei tépelődő valóságának tanúbizonyosságát látja a versben Gálos Rezső. Szerinte „Bessenyei deizmusa és kálvinista nevelése próbálnak itt egyezkedni”, ugyanakkor azt hangsúlyozza, Harsányitól merőben eltérően, hogy Bessenyei „következetesen vallásellenes”, és ebben is Voltaire hatását véli felfedezni (Gálos: i. m. 301–302.). Bruckner János Bessenyei szkeptikus korszakának termékét látja a műben és gondolati törésként értelmezi a mű pesszimizmusát (*A materialista Bessenyei György*. Irodalomtörténet 1950. 3. sz. 22.).

Valamennyi tanulmány utal Voltaire hatására, és nemcsak a francia költő hatására általában, hanem az 1755. november 1-jei lisszaboni földrengés megrázó hírének hatása alatt született *Poème sur le désas tre de Lisbonne* (Költemény a lisszaboni földrengésről) című versére. Már a Bessenyei-mű címének első változata tartalmaz némi utalást a Voltaire-versre: *Debretzen <veszedelmének> siralma*, de a költeményen belül is találunk utalásokat a forrásra. A magyar költő konkrétan felidézi a Voltaire-t megihlető tragikus eseményt: „A föld meg rázkodik: a Világ el ijjed / *Lisabon* meg indul, és gyomrába sijjed” [32v]. A katasztrófa színhelyének megemlézésénél sokkal fontosabbak azonban a gondolati egyezések, így elsősorban annak az ellentétnek az átvétele, amely Voltaire költeményének alapgondolata, vagyis a „nagy Minden” (le grand tout) és a törékeny, a „nagy Rend” végtelenségében alig észrevehető ember tragikus szembeállítás: „Az Örök Nagy Minden nem látta hol állasz / [...] Még valami se vagy: nem láttzol térségén”

Voltaire közvetlen hatása mellett az angol Pope *Essay on man* című művének gondolatai is felfedezhetők a költemény filozófiájában. A Pope-művet, amely Voltaire-re is nagy hatással volt, Bessenyei, mint ismeretes, 1772-ben és 1803-ban is adaptálta. Érdekes konkrét szövegbeli hasonlóságokat találunk az 1772-es változat és a *Debretzennek siralma* között:

Költemények. 244:

De ha a természet néha meg-rázkodik
Föld-indulást teszen, búval fohászcodik;
'S egész Városokat falukkal széllyel dúl,
Mellyek közt az ember nyílt vermébe le-húl;

Debretzennek siralma. [32v]:

Várust, falut nyél el a mélység örvénnye
Ez a természetnek titka; 's szövevényne.
Jó, rossz, igaz gonosz, kitsiny, nagy; éltében
El vesznek, 's a gyermek annyának méhében
Még Világra se jöt, és már büntettetik:

A *Debretzennek siralmából* vett idézet második része már nem Pope, hanem az őt is bíráló Voltaire költeményével mutat rokonságot. A hasonlóság bemutatására Voltaire versének egy, a XVIII–XIX. század fordulóján készült erdélyi fordítását idézem, melynek címe: *A' Lizbonai Veszedelem, avagy Vissgálása azon Axiomának: Minden jól vagyon:*

Nyomorúlt halandók! Tsapások örvénnye
Világ! Szenvedések szörnyű gyűjteménnye
Hasztalan fájalmak örökös hajléka,
Tsalt, és Tsaló Böltsek! kiknek szép Szándéka
Oda megy: hogy mindent jónak állítsatok,
'S ámbár fáj, minden kint édesnek tartsatok;
Jertek! és nézzetek e romladékokra,
A nyögő fiával el-nyomott Anyára...

(A korabeli fordítás első közlője Szilágyi Ferenc: *Voltaire Poème sur le désastre de Lisbonne című versének ismeretlen fordítása a XVIII–XIX. század fordulójáról, Folytonosság vagy fordulat? A felvilágosodás kutatásának időszerű kérdései.* Debrecen, 1996. 209.)

A felkavaró események hatására Bessenyei Pope-tól eltávolodva Voltaire lázadó attitűdjét követi. A francia gondolkodóhoz hasonlóan el-

fogadja ugyan az „örök Rend” létezését (a „rend” a Bessenyei-költemény egyik kulcsszava), de abszurdnak és tragikusnak érzi az „Emberi Világ” szempontjából a „Nagy Természet”, az „Örök Végezés” eseteit. Elutasítja viszont azt a feltevést (itt is Voltaire-t követve), hogy ezek az „esetek”, így például a tűzvész, valamiféle isteni büntetés lenne. Az „isteni kegyelmet” nem hajlandó konkrét valláshoz kötni:

Az URnak értelmét: talán nem értitek?
Jóságos tet nélkül a hit, haszontalan [28v]

Deista-spinozista gondolatokat ébreszt benne a természeti katasztrófa, legalábbis erre látszik utalni a *Debretzennek siralma* egyik jegyzete, ahol a pogányok erkölcsös tetteinek sugalmazójáról gondolkodva arra a következtetésre jut, hogy „vagy a természet által volt akkor is minden, ’s most is? vagy Titusra is nézet az Isten” [24r].

Előfordulnak ugyanakkor a *Debretzennek siralmában* olyan, a Bessenyei-művekben visszatérő témák, amelyek kifejezetten idegenek Voltaire-től. Bessenyei az önellátó társadalom, az alapvető szükségletek megteremtésére törekvő gazdálkodás híve. A kereskedelmet nem tartja a gazdaság fontos területének, sőt egyenesen károsnak ítéli, mivel úgy látja, hogy a nép erkölcsének romlását eredményezi:

A kereskedő nép, el veszi erkölcsét
'S Tsak fizessék drágán, el adgya Istenét. [19v]

Bessenyeinek ez a véleménye a francia filozófuséval tökéletesen ellenkezik, aki éppen a szabadság forrását, és így erkölcsnemesítő hatását látja a kereskedelemben. Bessenyei bírálatával Ausztria kizsákmányoló és Magyarországra nézve hátrányos gazdaságpolitikáját utasítja vissza, de általában is elítéli a kereskedelemre építő és gyarmatosító országokat. Angliával és Spanyolországgal állítja párhuzamba Ausztria helyzetét, és hangsúlyozza, hogy a helytelen gazdaságpolitika a gyarmatosító országokat is tönkretette:

Ha Austriába a sok bort ki viszed
Ot ugyan a Népet mingyárt földre teszed. [17v]

A Spanyol Perúnak kintse el pusztítja [18v]

Anglia bírálátára a magyar filozófus többször is visszatér. A kereskedelemre építő országokban, így elsősorban Angliában meglévő társadalmi feszültségeket Debrecenben lehetetlennek véli:

Ánglia tele van pénznel, ugy állityák
'S Az éhezök magok, közte fel akasztyák. [18r]

A gyarmati árucikkeket feleslegesnek tartja, és úgy véli, a luxuscikkek egyáltalán nem fontosak a boldogsághoz [16r–20r]. A jelentős eltérések ellenére mégis azt mondhatjuk, hogy Voltaire hatása igen fontos a mű keletkezése szempontjából, a két költő világképe sok párhuzamot mutat a két tanítókölteményben. Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy Besenyei politikai, társadalmi gondolatai alapvetően különböznek a francia filozófusétól, és hogy az egész mű struktúráját, ritmusát, képeit, tragikumát egyénire és eredetire formálja a személyes élmény, a katasztrófában való közvetlen érintettség.

A kötetben szereplő írások kapcsán elkerülhetetlen annak a kérdésnek a felvetése, mennyiben jelentenek ezek a művek újat, sajátosat Bessenyei életművében, illetve, hogy mennyire eredetiek a magyar- és a világirodalmon belül, és hogy milyen hatásokat lehet bennük fellelni. A források felkutatása eszmetörténeti szempontból legalább annyira érdekes, mint a műfaj vonatkozásában.

Bessenyei minden korszakára jellemző a verses és a prózai műfajok együttélése, mint ahogy az is, hogy a vers és a próza sajátos eszközeivel hasonló témák formába öntésére vállalkozik, gyakran párhuzamosan. Bessenyei írásainak ugyanakkor az is jellegzetes sajátossága, hogy fordításait lehetőleg a forrásmű műfaját követve készíti el, legyenek azok bármennyire szabad adaptációk. Ennek talán legfőbb oka az, hogy bizonyítani kívánja, a magyar nyelv alkalmas bármely tartalom megfogalmazására, bármilyen forma visszaadására.

A témát legjobban kifejező műfaj megtalálásának problémája a felvilágosodás korának egyik legizgalmasabb kérdése. Az európai felvilágosodás jelentős műveit nemcsak a hagyományossal szemben vagy annak kritikus folytatásaként megfogalmazott új világnézet jellemzi, legalább ennyire fontos bennük az új tartalomnak megfelelő forma keresése is. A korábbi korok szinte valamennyi műfaját megújítják ekkor, és a világot egységként felfogó filozófiának megfelelően ezeket a műfajokat „vegyítik”, így a korábbi poétikák meglehetősen merev szabályait semmibe vevő, egyedi, „kísérleti” műfajokat alkotnak. Ezek a műfajok aztán utánpótlásra találnak, divattá válnak, gyakran fél évszázadon át is a közönség kiemelt érdeklődését élvezik, míg végül eltűnnek. Jól ismert a polgári dráma, a levélre-

gény, a filozófiai regény példája a felvilágosodás valamennyi jelentős európai centrumában, de ezek hatása elér a peremvidékekre is, ahol, mint a magyar irodalomban is, a korszakot jellemző sajátosságok később jelennek meg.

Bessenyei utolsó alkotói periódusát sajátos kettősség jellemzi: az összegzésre való törekvés filozófiai szempontból és a műfaji heterogenitás.

Az összegzésre való törekvés, a summa elkészítésének szándéka ugyanakkor nem zárja ki a forrásokra való támaszkodást, a forrásokat azonban teljes mértékben alárendeli saját koncepciójának. A legjobb példa erre Pope *Essai sur l'homme* című művének adaptálása, amelyet először huszonegy évesen, 1771-ben fordít magyarrá, majd 1803-ban újraír, ezzel a megjegyzéssel: „inkább magaménak mondhatom mint a Póp munkájának” (*Költemények*. 427.).

Felfedezhető a konkrét forrás szinte minden bölcséleti esszé (*Próza munkák*), római története (*Rómának viselt dolgai*), *Tariménes utazása* című regénye és a kötetünkben szereplő verses művek esetében is.

Vegyes műfajként jellemezhetjük az esszéket, amelyek a társadalomelmélethez állnak a legközelebb, de ugyanakkor tele vannak önéletrajzi elemmel; a római történetet, amelynek a vezérfonala eseménytörténet, de a morális és politikai kommentárok ezt szinte teljesen eltakarják; végül filozófiai vagy „állambölcséleti” regényét, amely a fikció, az utópia és a filozófiai elmélkedés szép egybefonódása. Legalább ennyire mutatják a műfaji keveredést Bessenyei poémái is: a *Debretzennek siralma*, amelyet leíró költeményként, *A Méltóság keserve*, *A Természet Világa* két változata és *Az Ember poemában*, amelyeket értekező versként tartanak számon.

A kötetben szereplő költői alkotások műfaji elnevezése vonatkozásában csak egy esetben kapunk Bessenyeitől magától pontosítást, aki *A Természet Világa-1-et* „erköltsi poemának” nevezi.

A *Debretzennek siralma* műfaji vonatkozásban speciális helyet foglal el az utolsó alkotói korszak verses művei között. A költemény, amint azt már említettük, konkrét utalást tartalmaz Voltaire *Poème sur le désastre de Lisbonne* (Költemény a Lisszaboni földrengésről) című művére. A párhuzam a mű keletkezésén, témafelvetésén, filozófiáján kívül a műfajra is kiterjed. Bessenyei Voltaire-hoz hasonlóan egy konkrét katasztrófa

hatása alatt saját filozófiáját vizsgálja felül, és akárcsak a francia filozófus, a Pope iránt érzett csodálata helyébe a pope-i világkép bírálatát állítja. Így a költő itt jóval rezignáltabb, sokkal személyesebb és pesszimistább képet fest az ember sorsáról, mint a Pope-adaptációkban. (A téma kapcsán lásd: Theodore Besterman: *Voltaire et le désastre de Lisbonne ou la mort de l'optimisme* [Voltaire és a liszaboni földrengés, avagy az optimizmus halála] *Studies on Voltaire*, Oxford, 1956. 7–25.) A közvetlen műfaji minta ebben az esetben egyértelmű, de rögtön jegyezzük meg, hogy míg a mű indítása a fent említett versre emlékeztet leginkább, tehát konkrét eseménynek, alkalomnak köszönheti születését, felépítésében, gondolataiban nem ehhez az egy Voltaire-műhöz kapcsolódik, a *Discours en vers sur l'homme* (Verses értekezés az emberről), a *Poème sur la loi naturelle* (Költemény a természeti törvényről) tematikáját, szerkezeti sajátosságait, rímstruktúráját éppúgy követi. Így az értekező vers kategóriájába éppúgy beletartozik, mint a leíró vers, illetve az alkalmi leíró vers műfajába, sőt allegorisztikus részei is vannak. Ez is mutatja, hogy Bessenyei fiatalkori verses műfajait egybekapcsolja, hűen önmagához és francia mintáihoz egyaránt. (A fiatalkori költemények műfajtörténeti háttérére vonatkozóan alapos elemzést ad Gergye László: *Költemények*. 24–42.)

A *Debretzennek siralma* műfajával kapcsolatban irodalomtörténészeink nem teljesen egybehangzóan vélekednek: a művet Toldy Ferenc „leíró költeménynek” (*A magyar nemzeti irodalom története* [1861], Budapest, 1987. 135.), Császár Elemér „verses elbeszélésnek” (*Bessenyei természetérzéke*. Budapesti Szemle 1911. III. 32–77.), Gálos Rezső „tanító költeménynek” tartja (Gálos: i. m. 302.).

A két befejezetlen mű, *A Méltóság keserve* és *A Természet Világa-I*, valamint *A Természet Világa* tartalmi-formai rokonsága a *Debretzennek siralmával* kétségtelen, ugyanakkor az előbbieken az alkalmi jelleg teljesen hiányzik. A *Debretzennek siralma* másik jelentős eltérése az, hogy sokkal több leírás és kevesebb filozófiai elmélkedés található benne, mint a kötetben szereplő többi alkotásban.

A *Debretzennek siralmán* kívül *A Természet Világát* érdemes részletesen megvizsgálni műfaji szempontból, mert ebben a műben Bessenyei tökéletesen megvalósítja előzetes koncepcióját.

Toldy *A Természet Világát* a Pope-fordításokkal együtt „tankölteménynek” tartja. A műfajról véleménye egyszerre dicsérő: „szabadabb, könnyebb, nem oly kényes forma”, „a reflexió itt helyénvaló”, „erős gondolatokban gazdag”, de ugyanakkor bíráló is: a műfajnak, sőt a követett külföldi mintáknak a költőiség hiányát rója fel. A „tanító költemény”, a „didaktikus vers” elnevezést tartják megfelelőnek Beöthy Zsolt és Gálos Rezső, Harsányi István pedig az említett elnevezéseket összekapcsolja, és „leíró s egyszersmind bölcselkedő vagyis ún. tankölteményről” beszél (Toldy: i. m. 124–153; Gálos: i. m. 294; Császár: i. m. 49; Beöthy Zsolt: *A szép-prózai elbeszélés...* 284; Harsányi: *Bessenyei György* Debretzennek... 80.). A modern szakirodalomban Kókay György és Bíró Ferenc az „értekező vers”, „verses értekezés”, Vörös Imre a „filozófiai költészet” műfaji elnevezéseket alkalmazzák (Kókay: *Prózai munkák*. Bevezető tanulmány, 9; Bíró Ferenc: *A felvilágosodás korának magyar irodalma*. Budapest, 1994. 78; Vörös Imre: *Természetszemlélet a felvilágosodás kori magyar irodalomban*. Budapest, 1991. 40–47.).

A Természet Világa műfaja szempontjából azért különösen izgalmas mű, mert benne két különböző tradíció találkozik. Összekapcsolja Lucrétius *De Rerum Natura* című műve természetfilozófiájának modern változatát – amely a fizikai világ költői megjelenítésére és megértetésére vállalkozik, és ezzel a felvilágosodás antik gyökereihez vezet el – az emberi természet és a „morális világ” bemutatásának angol eredetű hagyományával, amely Pope *Essay on man*jében teljesedik ki.

Bessenyei ezzel a műfajjal és tematikával az európai irodalom jelentős vonalához kapcsolódik, egy olyan műfaji kísérlethez, amely 1750-től kezdve a romantika első korszakáig elsősorban Franciaországban, de Európa más részeiben is művek egész sorának megszületését eredményezte. A cél, amelyet a költők maguk elé tűztek, nem kisebb, mint az, hogy egy olyan korban, amikor a tudományokban robbanásszerű fejlődés következett be, amikor a filozófusok megkérdőjeleztek minden, korábban biztosnak vélt ismeretet, ám a maguk által felvetett kérdésekre bizonyított és tudományos válaszokat adni nem állt módjukban, az egzaktt megfogalmazás hiányát a költészet erejével pótolják. Jó példa erre a prózában Diderot *D'Alembert álma* című műve, amely költői képek sorát adja magyarázatok

helyett, hogy megpróbálja megértetni a világ érzékelésének vagy az agy működésének folyamatát. *A Természet Világa* elején, a „Világosítás vagy intéző beszéd Géniusomhoz” című bevezetőben Bessenyei is költői ihletért fohászodik, a „Múzsától” várja „a világ titkának” feltárását, a költészet erejétől, „természet feletti” hatalmától reméli vállalkozása megvalósulását:

Az ész ki terjedhet, igaz szép versekre,
De nem emelkedik a magas Egekre
A mélyj Szív, mélyj Lélek szórja fel tüzedet
Musa! tsillagok közt égetvén versedet.[6r]

Egyébként már *A Természet Világa-1* bevezetőjében a költészet természetfeletti ihletésétől reméli az igazság megismerését, és közvetítőként, médiumként ajánlja személyét a „Mennyei Igazság” és az ismeretre vágó emberek között:

Mennyei Igazság! Vezérelj Elmém,
Hogy ne tsalatkozzam rajzoló versemben!
Szálly alá Egedbűl! irjad törvényedet
'S Hintsd el verseimen erődöt, fényedet. [3r]

Érdekes megfigyelni, hogy már az 1772-es Pope-fordítás bevezetőjében találkozunk a fenti kérdés felvetésével, vagyis, hogy milyen vezetőre, irányítóra kell a költőnek támaszkodnia a világ megismerésében:

Elmém, hű barátom, Isteni Vezérem!
Kelj fel! indulj velem, társaságod kérem.

Költemények. 234.

Jelentősen eltér a fenti kérdésre adott válasza az 1803-as fordításban:

Gyere velem Lélek! Mennyei Vezérem!
Te utánnad menek! Segedelmed kérem!

Költemények. 324.

Azt, hogy az idős filozófus a világ megismeréséhez az ész és a hit helyett a költői ihletet tartja megfelelő vezetőnek – Pope-tól eltávolodva – a szövegek hasonlósága miatt kiválasztott rövid idézeteknél a szövegkörnyezet még inkább bizonyítja. Az *Ember poemában* és *A Természet Világa* gondolati rokonságát nagyszámú megegyező verssor, alig eltérő belső címek egyértelműen mutatják, de ezeknél fontosabb a költői-filozófiai látásmód hasonlósága. *A Természet Világa* eredetisége a fordításhoz képest a mű tárgyának leszűkítése a természet és az ember vizsgálatára és az ember boldogságának keresésére, ahogyan ezt a „Világosítás”-ban a költő pontosítja is: Istennel, a teremtéssel nem foglalkozik („Anglus észnek való, reánk nem tartozik”). De eredetisége abban az optimista gondolatban is megmutatkozik, mely szerint a költészet ereje lehetővé teszi feladata beteljesítését: „tükröt” tartva az embernek, tudását gazdagítja tévhiteit oszlatja, reményt ébreszt benne, nemesíti, boldogságát szolgálja.

Az európai és főleg a francia irodalomban a „poème de la nature” műfajának művelői között, Lucretius kései követőiben találhatott Bessenyei szellemi társakat, és mintákat bölcseleti költeményéhez. *A Természet Világa* műfaji sajátosságainak áttekintéséhez és gondolati forrásainak feltárásához egyaránt fontos egy rövid kitekintés Lucretius XVIII. századi hatására.

Lucretius a francia filozófusok kedvenc antik költője. Hatását érdekes módon nem a *De Rerum Natura* című művéből készült fordításokból lehet lemérni (amelynek csak egy teljes francia fordítása született, míg Vergilius egyes művei harminc különböző fordításban is megjelentek). Felfedezését sokkal inkább filozófiájának, világgképének ismertsége mutatja. Szenzualizmusra alapozott ismeretelméletének fontos pontja, hogy a gondolkodást az anyaghoz köti. Materializmusa következetes, rendszerben Istennek nincs helye, létezése nem szükséges a világ rendszerének működéséhez. A világra és az emberre vonatkozó gondolatai ezekre az alapelvekre támaszkodnak, gondolatait költőiségük fonja egybe.

Legjobb francia fordítása Lagrange-é, aki d’Holbach gyermekeinek volt a nevelője. A fordítás megszületésében feltehetően az enciklopédistáknak, köztük főleg d’Holbachnak és Diderot-nak is volt némi szerepe (Lucrèce: *De la nature des choses* [A dolgok természetéről], új fordítás,

jegyzetekkel, készítette: M. La G[range], 2 köt. Párizs, 1768.). D'Holbach 1770-ben kiadott *A természet rendszere* című művét mindenestre Lucretius gondolataival indította, és könyvét kortársai közül sokan a XVIII. század *De Rerum Naturájának* tartották. D'Holbach munkájában Lucretius gondolatait sarkítja, Descartes, Malebranche, Newton, Clarke műveit is felhasználva és bírálva.

Lucretius egyik legismertebb népszerűsítője Robinet, aki *De la Nature* (A Természetről) című művében megkérdőjelezi az antik filozófus Isten-koncepcióját, ugyakkor követi természetfelfogását. Műve a korabeli tudományos eredményekre alapozott, dokumentált alkotás, amely a természeti világgal, a planétákkal, az elemekkel, az örökké újrászülető és pusztuló természettel éppúgy foglalkozik, mint az embernek a világban elfoglalt helyével, az ember testével (például az agyműködéssel) és az emberrel mint morális és társadalmi lényvel. (A mű Amsterdamban, 1761 és 1766 között jelent meg, négy kötetben.)

Érdekes, hogy míg Lucretius a filozófusok alapvető referenciapontja, az irodalomkritikusok és a költők sokkal kevésbé hivatkoznak rá. A prózában írt művek közül az említettekén kívül főleg Buffon (*Époques de la nature* [A természet korszakai]. 1778.) és Rousseau műveiben ismerhető fel közvetlen hatása (*Essai sur l'origine des langues* [Esszé a nyelvek eredetéről]. 1751; *Discours sur l'origine de l'inégalité* [Értekezés az emberek közötti egyenlőtlenség eredetéről]. 1755.), de alapvető referenciája Diderot több művének is, legtöbbit talán az 1751-ben keletkezett *Lettre sur les sourds et muets* [Levél a süketnémákról] című értekezésében hivatkozik rá. (A téma kapcsán lásd: C. A. Fusil: *Lucrèce et les philosophes du XVIIIe siècle* (Lucretius és a XVIII. század filozófusai). *Revue d'Histoire Littéraire de la France* 1928. 194–210. és uő: *Lucrèce et les littérateurs poètes et artistes du XVIIIe siècle* (Lucretius és a XVIII. század költői és művészei). Uo. 1930. 161–176.)

A lucretiusi iskola legismertebb modern követői Thomson, Haller, Kleist, Saint-Lambert, Helvétius, Robinet, Fontanes, Fabre d'Églantine, Gallien de Salmorenc, de közékük tartozik II. Frigyes is, aki rezidenciájában Lucretius kései utódjait gyűjti egybe. Érdekes, hogy Molière is megpróbálkozott Lucretius lefordításával és La Fontaine is az ő tanítvá-

nyának vallotta magát. (A külföldi minták feltáráshoz Edouard Guiton művét használtuk: *Jacques Delille (1738–1813) et le poème de la nature en France de 1750 à 1820* [Jacques Delille és a természetköltemény Franciaországban]. Párizs, 1974.)

Bessenyei az említett szerzők közül talán d’Holbach és Robinet nevét említi leggyakrabban. D’Holbach hatása főleg fiatalkori filozófiájában alapvető, *A Holmi*ban konkrét szövegrészeket is adaptál *A természet rendszeréből*. Az itt idézett filozófusok közül is többet megemlít fiatalkori munkáiban. *A Filozófus* című színdarabjában Párménio így elmélkedik: „Ez a Lokk-is tsak a sok kétséget tsinálja; nagy Filozófus, de sokkal nyilvábban beszél nálla Robinét, ki annyi idővel utánna ir; hanem mi haszna? Robinét is azzal a mély eszével tsak természetben okoskodik.” (Bessenyei György: *Összes művei. Színművek*. Sajtó alá rendezte Bíró Ferenc. Budapest, 1990. 542.) A színdarabbal egy évben keletkezett *A magány foglalatosságai* című mű VII. fejezetében képzeletben egy asztal mellé ülteti Szókratészt, Platónt, Lucretius mesterét: Epikurosz, Senecát, Spinozát, Locke-ot, Rousseau-t, Robinet-t, Mirabeau-t (d’Holbach) stb., hogy „a természet morális rendszeréről” vitázzanak. (Bessenyei György: *Összes művei. Idegen nyelvű munkák és fordítások. 1773–1781*. Sajtó alá rendezte Kókay György. Budapest, 1991. 118, 167.)

Bessenyei már fiatal korában úgy vélekedett, hogy minden gondolkodónak saját filozófiát kell kialakítania. Ehhez azonban ismernie kell a nagy mestereket, akik közül számára legfontosabbak az antik filozófusok, valamint az angol és a francia iskola képviselői. Eckhardt Sándor *A Holmi* gondolatainak egyik forrásaként Lucretiust jelöli meg. (*Bessenyei és a francia gondolat*. Egyetemes Philológiai Közöny 1919. 206–218.) A Lucretius hatását mutató gondolatok közül talán a legérdekesebb a test és a lélek kapcsolatát megvilágító hasonlat. Valószínűleg Lucretiusra utal Bessenyei, amikor ezt írja: „Egy túdóstól hallottam, hogy a lélek úgy van benne [a testben], mint az ember a Házba, kinek annak ablakán ki kell nézni...” (Bessenyei György: *Összes művei. A Holmi*. Sajtó alá rendezte Bíró Ferenc. Budapest, 1983. 212.) Lucretiusnál ezt a megfogalmazást találjuk:

S azt állítani, szemünk nem láthatnak, csak a lélek
Néz azokon, mint ablakokon, olymódra keresztül,
Nem könnyű...

(Lucretius: *A Természetről*. Fordította Fábián Gábor.
Pest, 1870. 85.)

A test és lélek kapcsolatának rejtélye *A Természet Világa* nyolcadik kötésének zárógondolata, a témának itt Bessenyei egy egész fejezetet szentelt „El indul a Lélek önnön halhatatlansága után, és a látásnak határából ki tűnik” címmel [296v–300v]. Az idézett motívumot itt is fel lehet ismerni, ha némileg meg is változott:

Mongyák, hogy ha a test izeiben bomol
Az ész el rejtetik tsak, de meg nem romol.
Meg marad világa, de nem világíthat;
'S Okoskodva semmi dolgot nem állíthat.
Házamban nyugodván a falát ütheted,
Testem nyomorékká azért nem teheted.
Ha már a testedben okos Lelked így ül
Mikor tested ütik hanyatlásra mért dül? [298r]

Lucretius és Epikurosz nevével az időskori munkákban egyébként gyakran találkozunk. Így az 1804-ben írt *Az értelemnek keresése* című művében „A léleknek tsudája” fejezetben szabadon idézi gondolataikat, nevüket is említve (*Prózai munkák*. 548.). Talán még ennél is fontosabb az, hogy a művei publikálását megtiltó cenzori vélemény hallatán papírra vetett „Jegyzés”-ében a „természet örök igazságait” felidéző, követésre méltó filozófusok között is ott találjuk Lucretius és Epikurosz nevét, Mirabeau (d’Holbach), Voltaire, Spinoza, Bayle stb. mellett (*Prózai munkák*. 562.).

A Természet Világa műfaji előzményei szempontjából fontos tudnunk, hogy a XVIII. század második felében a Lucretius-fordításokon kívül egy sor eredeti költői mű születik, melyek témája a „természeti” és az „erkölcsi világ”, és amelyek az antik filozófus-költőhöz való kapcsolódásukat legtöbbször konkrétan nem is jelzik. Az ateista Lucretiust

ugyan jóval ritkábban idézik, mint Vergiliust, a bukolikus természetrajzoló (Bessenyei is!), feltehetően előbbinek már a neve is kihívást és veszélyt jelent, mégis az ő filozófiája gyakorol igazán mély hatást. Néhány gondolata, mint „A Nagy Minden, amely elpusztíthatatlan és végtelen”, Pope-tól kezdve a franciákon és a németeken át mindenütt alap gondolatként jelenik meg, ahol a természetről értekeznek.

Bessenyei *A Holmiban* a Vergiliusról írt fejezetben a latin költőt dicséri, de hiányolja filozofikusságát: „Ha már *Virgiliusba* szót, nyelvet: természetnek, élő állatoknak, indulatoknak le rajzolását nézed, tsudálkozod kel, de mihént mély tudományt, böltsességet keresel benne, mindjárt oda lész mind tsudálkozás, mind ditséret” (355.).

Az időskori verses művekben a magyar költő mintha megtalálná a két antik előd harmonikus összekapcsolásának lehetőségét. *A Természet Világa* legszebb részei közé tartoznak tájleírásai, ahol a természetet: a növényeket, állatokat, hangutánzó, hangulatfestő szavakkal varázsolja élénk. Művének filozofikussága mellett Bessenyei is többször hangsúlyozza ezt a jellegzetességét, magát „festőként”, „rajzolóként” jellemezve [231v, 259r–259v, 262r].

Lucretius hatására visszatérve meg kell még említenünk, hogy a boldogságról írt filozófiai költemények nevét gyakran idézik referenciaként. A témát megverselő költők szinte kötelezőnek tekintik művük hat könyvre osztását, amely a lucretiusi *De Rerum Natura* öröksége. Közülük talán legismertebb Helvétius 1755-ben született *Le Bonheur* (A Boldogság) című költeménye. A vers, anonim szerző által írt bevezetője szerint, Lucretius hatása alatt született (*Oeuvres complètes* de Helvétius. 1. köt. Párizs, 1784. 113–115.). Saint-Lambert a fiatal Helvétius legnagyobb szenvedélyeként említi, hogy Lucretiusszal kívánt megmérkőzni. Helvétiusnak a boldogságról írt művét Voltaire részletesen kommentálta, sőt oly nagy hatással volt rá, hogy *Discours en vers sur l'homme* (Verses értekezés az emberről) című költeményének először az *Épître sur le bonheur* (Verses levél a boldogságról) címet akarta adni (Voltaire: *Oeuvres complètes*. 9. köt. Párizs, 1877. 378.).

A „boldogság” címet kapó verses és prózai művek hasonló tematikát tartalmaznak: az ember születését, neveltetését, felnötté válását, erkölcsi tulajdonságait, kételyeit mutatják be, keresik helyét a természetben, a világban, a társadalomban. (A témához lásd E. Guittont: i. m.)

Az európai hatáson belül különösen érdekes Lucretius lengyel fogadtatása, mivel a lengyel felvilágosodás egyik fontos egyénisége, J. Sygiert, Bessenyeihez nagyon hasonlóan reagált a latin költő kapcsán felvázolt kérdéskörre. Sygiert egyébként le is fordította Lucretius művét és Helvétiusnak a boldogságról írt költeményét is (amelyet a cenzúra épp 1804-ben kobozott el), és Bessenyeihez hasonlóan lefordított részleteket d’Holbach *Système de la Nature* (A Természet Rendszere) című művéből is. Nemcsak a források egyeznek, de a könyvek is legtöbbször Bécsen keresztül jutottak el a lengyel felvilágosodás középpontjaiba. (M. Skrzypek: *La diffusion clandestine du matérialisme français dans les Lumières polonaises. Le Matérialisme du XVIIIe siècle et la littérature clandestine*. [A francia materializmus titkos terjesztése a lengyel felvilágosodásban]. A XVIII. századi materializmus és a tiltott könyvek terjesztése. Párizs, 1982. 263–271.)

Bessenyei művének alapgondolata, formája, a tervezet, amelyet *A Természet Világa-1* „Tudósítás”-ában olvashatunk, jól mutatja, hogy a magyar író a Lucretius-követők közé kapcsolható, akiknél, mint láttuk, a latin költő hatása Pope-éval társult. *A Természet Világa* ugyanakkor a jól felépített és átgondolt keretet láthatóan szétfeszíti, széttöri, már ezáltal is különbözik formailag kötöttebb nyugati társaitól. Talán még ennél is fontosabb, hogy Bessenyeinél a személyes hangvétel, a vallomások, az írói jelenlét ad a műnek eredetiséget, különleges varázst, hitelességet. Az olvasóval létesített bizalmas viszony is Bessenyei egyéni invenciója, amire verses forrásaiban nemigen találhatott mintát:

Itt a vigasztalás olvasó, ha tettzik,
El fárat az író; meg únta; le fekszik. [295r]

A személyes vallomások főleg a prózai jegyzetekre jellemzőek, de néhol versben is fűz megjegyzést a főszöveghez. Közülük különösen érdekes az, ahol a hitelességet biztosító saját példa hiányát igyekszik magyarázni:

Az Író Nételen, de rólla nem tehet...
Minden félét, tudod, az Ember, nem vehet,
Elégszer akarta, de soha el nem sült
Most pedig már koros, és a vére meg hült. [242r]

Figyelemre méltóak azok a megjegyzései, amelyekben gondolatai születéséről, az írás folyamatáról számol be maga elé képzelt olvasójának, és amely szinte dialógusjellegűt ad a műnek, de különösen a jegyzeteknek: „Szinte olyan természet nállam az okoskodás, mint a sétállás” – írja, majd kicsivel később így folytatja: „Tzáfoly meg, a hol nem igazat írok. Végre, a Poétának, Eget, Földet, bértzeket, halmokat, hegyeket, Tengereket, egymásra kel tetézni, forgatni; hogy verseit vihesse: az az Lelkedet fel emelkedésre, és szivedet lágyulásra hozhassa.” [39r] Az önvallomás jellegű részek a meggyőzés fontos eszközei. Egy másik szövegrészt arra idézünk példának, hogyan magyarázza, védelmezi Besenyei írásmódját: „Végre azt tanálad mondani, hogy ez az Író bigott ember, klastromi bogár, mely mindég halállal dong: E Világ sorsát sirattya, mintha emberi Nemzetünk ott volna, hogy rajta való szána-kozására, szüksége legyen. [...] Hogy eszetlenség a halandó Embereknek halálokat emlegetni, mivel arul lehetetlen el felejtkezni senkinek, [...] Végre, hogy a nyomorultnak szenyvedését szaporítani Embertelenség. Helyes! de tudod é, hogy az író tsak festő, ki sorsodat rajzollya ugy, mint a festő ábrázatotat. [...] Mit tehetek rólla ha sorsod olyan? Igasságot kel rajzolni, mely töbnyire mind szomorú. Ha ábrázaton tapasszal van ragyád, ki írjon sima képpel? Ugy é hogy a határ nélkül való vágyódás, kébzéldés fojtogattya életünket ott is, hol az okos természet szükségeink poltolásával bennünket lehető boldogságba helyeztetet? Árt é, ha semmiségednek szemed elibe való terjesztésével a méltóságnak, rangnak, szükség felet lévő kintsnek dühös kívánsága véredben mérsékeltetik, és meg kémélléd magadat azért, hogy Világi életedben töb nyugodalommal, és jóval ély?” [262r és v]

BESSENYEI FILOZÓFIÁJA A MÉLTÓSÁG KESERVÉBEN
ÉS A TERMÉSZET VILÁGA KÉT VÁLTOZATÁBAN

A Természet Világa az emberi boldogság vezérmotívuma köré harmonikus egységbe fonja Bessenyei ismeretelméleti, etikai, társadalomfilozófiai gondolatait, visszatérő témáiból komponálva meg filozófiai összegzését.

A mű nyitányában „Géniusához”, „Lelkéhez”, „Múzsájához” fohászkodik, hogy ihletet, támogatást kapjon a világ és az ember kapcsolatáról készülő mű megírásához. Megidézi filozófus-elődeit, de inkább csak azért, hogy gondolatainak eltérő célját, tartalmát hangsúlyozza, és nem őket tekinti forrásainak, hiszen elmékedéseinek anyagát nem könyvekből kívánja meríteni, hanem a természet és önmaga vizsgálatából:

Te az Embert visgáld; 's elmét, böltsességet
Fontoly benne, hasznot, erőt, gyengeséget.
Változ természetté tehát verseiddel,
'S Józan okossággá elmésségeiddel;
Hogy az Ember, java miben áll, tudhassa,
Bened, mint tükörben magát meg láthassa,... [7r]

Az első kötésben indul az első fontos téma: az ember mint individuum jellemzése születésétől a felnőttkorig (I. szakasz), majd a következő: az emberi nem fejlődése a természeti és a társadalmi állapotban (II–III. szakasz). Ezután visszatér az első téma: az egyén helyzete, közvetlen környezetében: „házi rend tartás” (IV. szakasz), amelyet a második témához tartozó, kicsit sajátos kitérő követ: a társadalom, a nemzet védelme, Hunyadi dicsérete (V. szakasz).

A második kötés a mű nyitányához és egyben alapkérdéséhez kanyarodik vissza: a tudás, a tudományok fejlődése hozzájárul-e az emberi boldogság megvalósításához (I. szakasz). Megcsendül a harmadik téma: a törvények alapvető fontossága a társadalmi együttélés biztosításához; a lázadás, az anarchia elítélése, a társadalmi szerződés szükségessége, a hivatalviselés és az érdem kapcsolatának fontossága (II. szakasz).

Bessenyei az egész harmadik kötést az embernek a társadalmi állapotban kialakult erkölcsi tulajdonságainak szenteli. A költő az általános erkölcsi fogalmakat – becsület, hit, barátság, törvények tisztelete stb. – konkrét történelmi példákkal illusztrálja.

A negyedik kötés már konkrétan a „polgár” erkölcsseit, az együttélés normáit elemzi (I., II., V. szakasz), miközben folytatja a második témát is, az ember „vad természetének” bemutatását (III., IV. szakasz), részletesen elemezve az ember hibáit a természeti, illetve a társadalmi állapotban.

Az ötödik kötésben felerősödik és dominánssá válik a harmadik téma. A társadalmi állapot részletes bemutatása a következő altémákra tagolódik: a társadalmi szerződés, a törvény, a vallás, a király szerepe, a nemzet kialakulása, a nyelv fontossága, a társadalmi egyenlőtlenség szükségessége.

A hatodik kötés első része a társadalom működésének, a kormányzás tudományának egyetlen témájára koncentrál: a miniszterek és a tanácsadók szerepét vizsgálja (I. szakasz). Ezután Bessenyei újra az első témát folytatja, és a társadalmi együttélés kérdését követően az ember kisebb közösségéről, a családról elmélkedik (II–V. szakasz).

A hetedik kötésben visszatér a vezérmotívum: az ember helye a világban, a lelkiismeret, a tudás szerepe az ember életében és a boldogság keresésében.

Az utolsó kötés lezárja a felvetett témákat. Az ember számára igazi megnyugvást a természet világához való tartozás biztosít, de különbözik is az ember a természet egyéb lényeitől, önmaga tudatának és hitének köszönhetően. Az ember társadalmi boldogságának feltétele a törvényesség, a tolerancia érvényesülése és a tudományok minél magasabb szintű fejlettsége (I–II. szakasz).

Bessenyei a három párhuzamosan elénk rajzolt fejlődési vonalat, az egyénet, az emberi nemét és a társadalomét összefonja. Végigkövettük útjukat születésüktől, amelyben láthattuk az emberi világ törékenységét, virágko-

rukon át, ahol a költő az ember hibáit és előnyös tulajdonságait egyaránt elének tárta, halálukig, illetve elkorcsosulásuk, széthullásuk veszélyéig. Az elmúlás képének tragikumát a mű utolsó témája oldja fel: a hit lehetősége, a lélek halhatatlanságának, az élet folytonosságának tudata (III–IV. szakasz).

A Természet Világa így Bessenyei filozófiai gondolatainak összegzését adja, nem abban az értelemben, hogy végleges, megnyugtató választ talál azokra a kérdésekre, amelyek ifjúkora óta izgatják, hanem úgy, hogy egy jól megkomponált szerkezet segítségével, egy rendszeren belül veti fel valamennyit.

Az említett témákat egészen más rendszerben gondolja tovább *Tariménes utazása* című regényében, ahol újra nagy hangsúlyt kap a törvények szerepe, valamint az a gondolat, mely szerint „Az uralkodásnak módja szintén úgy időre oszlik el, mint az emberek élete: gyermekségre, ifjúságra, emberkorra és vénségre”. (*Tariménes*, 204)

A Természet Világa egyik jellegzetessége éppen az, hogy szinte minden korábbi, illetve párhuzamosan írt műve társszövegének tekinthető: ezeknek motívumait, egyes szövegrészeit a költő gyakran változtatás nélkül építi be „summájába”. Nem is lehet arra vállalkozni, hogy a párhuzamokat teljes mértékben feltárjuk, csak a legfontosabbakra és a legérdekesebbekre fogunk utalni.

A mű másik sajátossága, hogy összevetése az azonos korszakban írt verses művek, főleg *A Méltóság keserve* és *A Természet Világa-1* egyes szövegrészeivel azt is megmutatja, hogyan formálódtak Bessenyei gondolatai, milyen kételyek között vergődött. Ezekben a művekben az emberi boldogság megvalósításának módját eléggé eltérő módszerekkel próbálja megtalálni.

A Méltóság keserve erős rousseau-i hatást mutat az első oldalaktól kezdve. Már a könyvek félretevésének gesztusa [9v] Rousseau-ra, pontosabban az *Értekezés az emberek közötti egyenlőtlenség eredetéről* című mű bevezetőjére emlékeztet. De párhuzamokat fedezhetünk fel a mű egész szerkezetében, hiszen mindkét mű az ember természeti állapotától a társadalmak kialakulásán keresztül a különböző kormányzási módok létrejöttéig jut el. Egyes terminológiáiban is felismerhetjük Rousseau kulcsfogalmait: az „Emberkor, csak a Természetben” az „état de nature”, a „maga szeretet” az „amour de soi-même” kifejezéseket idézi fel. *A Méltóság keserve* megközelítési módjának sajátossága, hogy a költő koncepciójának kifejtéséhez

a példákat, a bizonyítóanyagot a szövegen belüli és a jegyzetekben található történelmi hivatkozások formájában adja meg, így például a mű szinte minden jegyzete (a két *A Természet Világa*-változattól eltérően) az emberiség történelmére vonatkozik. Bessenyei itt annak a gondolatnak az elfogadása irányába hajlik, miszerint az embert a tudományok nem teszik boldoggá: „Bóldogságunknak ezen keserves Neme, tudományokkal származot; A vad Embereket soha sem szorongattya.” [9r] Hogy ellensúlyozza ezt a pesszimista filozófiai gondolatot, siet megjegyezni, hogy a korábbi történelmi korszakoknál boldogabb század az, amelyben él, épp a tudományok fejlődésének köszönhetően. A Rousseau-i pesszimista történetfilozófia bírálata, amely már a bécsi évei alatt írt műveiben is megtalálható, Bessenyei időskori műveinek visszatérő gondolata.

Az ember és az emberiség sorsáról gondolkodó magyar filozófus olyan filozófiát szeretne megfogalmazni, amelynek tanulságai a mindennapi életben is használhatóak. *A Méltóság keservében* céljaként „az Emberi Társaság boldogságának” keresését jelöli meg [2v, 8v], de a feladat megvalósítását lehetetlennek tartja, sőt azt is bevallja, hogy alkalmatlannak érzi magát a feladat megoldására, és csupán kétélyeit tudja megosztani olvasójával [72r]. A mű utolsó részében az etikával foglalkozó bölcs elődök útmutatásait is keresi. Közülük a sztoikus és a keresztény filozófusokat említi, de – noha szándékukat dicséretesnek ítéli – eredménytelenségüket konstatálja [68r].

A megközelítés módjának eltérése, a pesszimista hangvétel ellenére erkölcsfilozófiájának alapgondolata, amely lényegében fiatal korától elkíséri, nem különbözik *A Méltóság keservében* sem: a „Nagy Örök MINDEN”, azaz a természet, változatlan és állandó, léte, fennmaradása, örök rendje „Isteni végezés”, „titok”. Az ember ugyanakkor mulandó „kérész bogár”, aki a világot csak részben tudja megismerni és sorsáról Isten nem gondoskodik. Az ember jelentéktelenségének belátása a törvények szerint mozgó világmindenségben alapvetően szkeptikus morálfilozófiát sugall a költőnek.

A Méltóság keservében felvetett morális kérdések kutatását a filozófus tovább folytatja. Szkeptikussága ugyan nem oszlik el, de Rousseau-nál optimistább, megnyugtatóbb filozófusok társaságát, támogatását keresi. *A Természet Világában* végleg elutasítja a magányos, társadalomtól elvonult filozófus példáját:

Kötni való bolond, ki egyes egyedül
Élvén, gyönyörködni a barlangba bé ül.
Hogy ott gondolatban lelje fel élelmét
'S Szívérül nem tudva talállya meg kedvét. [167r]

Feltehetően Platónra gondol itt, akinek „steril”, gyakorlatban használhatatlan filozófiáját a *Tariménes*ben is elveti, de a kép Rousseau-ra is alkalmazható, akinek magatartását, elvonulását az enciklopédisták keményen elítélték.

Bessenyei az etika terén *A Természet Világában* is leginkább a sztoikusokat értékeli, akiknek erkölcsjavító szerepét a keresztény filozófusok mellett a legfontosabbnak tartja, ám tanaiknak gyakorlati alkalmazását teljesen lehetetlennek ítéli [10r–12v]. Néhány etikáról gondolkodó filozófus neve vissza-visszatér: Zénon, Diogenész, Szókratész, Robinet, Voltaire, Pope bölcsességei. Bessenyei azonban épp azért tér újra és újra vissza elődeihez, hogy filozófiai alapon jelenthesse ki: a lelkiismeret szavának követése, a természet tanulmányozásán alapuló gondolkodás, belátás az egyetlen lehetőség arra, hogy az ember önmagával, családjával, nemzetével, az emberiséggel békében éljen együtt, hiszen minden, ami a világban van, törvényszerű, meghatározott:

Szokás az tsak, a mit változtatni lehet,
De természet ellen az Ember nem mehet.
A természet, hid el, még foganszásunkban
Nyomja bé ujjait a származásunkban. [167r]

Mi örök igazság Lélek Ismételben?
Az, mely nem különböz sehól a szivekben.
Tsak józan okosság hát az és természet
A mely bennünk közre Lélek ismétel lett. [252r]

Bessenyei etikáját olyan világrépre építi, amelyet egyszerre jellemez a törvényszerűség és az állandó, folytonos mozgás, és amelyben az élet és a halál állapotának megkülönböztetése értelmetlen. Talán a legnehe-

zebben megoldható kérdésnek látja ebben a gondolatmenetben a lélek mibenlétének és testetlenségének problémáját. A nehezen megfogalmazható filozófiai kérdést egy analógiás képpel, a hegedűnek és a belőle származó zenének az összefüggésével próbálja megértetni:

A hang tudod nem test, hanem erőt mutat;
Szivedre örömet és bánatot futtat.
Nem dolog úgy látod; de még is dolgozik
Hangja közt örül sír a Lélek, 's habozik. [298v]

Kételyeit itt sem hallgatja el, az emberi tudást nem tartja határtalannak, sőt korlátainak részletezésére több ízben visszatér (például *A Természet Világa* első kötésében „A tudománynak választása” és a hetedik kötésben „Az ember mint okosságának únalma és örökös tudatlanság” című fejezetekben). A megválaszolhatatlan kérdések feltevéséről sem tud lemondani. Ezeknek nagy része Isten létét, Isten és a természet kapcsolatát, a lélek halhatatlanságát, a világ keletkezését, azaz a legnagyobb ismeretelméleti tételeket érinti.

A tudományok és a józan ész szembeállítását *A Természet Világa* egyik alaptétele, de nem kizárólagosan erre a műre, hanem időskori munkáira általában jellemző.

Érdekes összehasonlítani ebből a szempontból *A Természet Világa* hetedik kötésének „A jámborság, együgyűség tudományt halad” és *Az Ember poemában* című költemény „Meg elégedés az együgyűségben” című fejezetének egy részletét:

Tekintsük a szegényt tudatlanságában
Boldog é úgy mint más a méltóságában?
Szokása vezeti, 's józan okossága
Oly böltsé teszi mint mást esze nagysága.

A Természet Világa [255v]

Lássad az együgyü szegényt hajlékában
Mely tsendesen nyugszik ot lakva, magában.
Nem vágy méltóságra: nem vadász hatalmat
Töbre tartya nálla a jó nyugodalmat.

Költemények. 331.

A Természet Világa különleges részletességgel és alaposággal mutatja be Bessenyei társadalomfilozófiai nézeteit. Az ember természetes állapotáról adott képpel indítja a költő ezeket a gondolatokat. A „primitív” népek bemutatását nem általános vagy hipotetikus módszerrel adja elő, konkrét forrása van, ebből veszi az afrikai, amerikai néptörzsek neveit és leírásait, sőt tulajdonképpen ez antropológiájának alapja. Ezt a művet használja a *Prózai munkák* társadalombölcseleti esszéiben is (főleg *A társaságnak eredete és országlása* című munkában), Joseph Vaissete történeti földrajzát: *Géographie historique, ecclésiastique et civile, ou description de toutes les parties du Globe terrestre*. Párizs, 1755. (vö. Penke Olga: *Bessenyei György egyik elfelejtett francia forrása*. Irodalomtörténeti Közlemények 1991. 1. sz. 25-41.) A „vad” állapotot nem boldognak és békésnek jellemzi forrását követve, sokkal inkább a káosszal, a durvasággal, a létért folytatott harccal. Ezt a tarthatatlan állapotot zárja le az emberek tömörülése („Magában az Ember bolygani meg ünnya, / És végre várassá változik a honnya”), a magántulajdon megjelenése („Enyim ez, tied az.. hányunk határokat”) [170r], végül a társadalmi szerződés, az „alku”:

Az *alku* kötést tész, 's törvényt szab azoknak
Kik önként, szabadon teszik meg magoknak. [171r]

Bessenyei a társadalmak történetéről vallott valamennyi fontos gondolatát összefoglalja *A Természet Világában*. A legnagyobb teret azonban a törvények keletkezésének, formálódásának, működésének, céljának szenteli. A törvényeket a természetből és Istentől származtatja, de nem valamiféle velünk született eszmeként, hanem a lelkiismeret szaván keresztül ismerjük fel és a tanulás eredményeként követjük őket. Bessenyei szerint az első törvényeket a vallás szülte, az emberi együttélés megkönnyítésére. A törvényeket

javítani kell, vallja a felvilágosodás többi filozófusaihoz hasonlóan, de amíg fennállnak, a társadalom minden tagja köteles engedelmessé válni nekik. A törvény előtti teljes egyenlőség híve:

Az Isten egy formán teremtet bennünket,
'S Egyenlő sors alá zárta életünket.
Az ítélet tehát közönséges legyen
Hogy Egy, minnyájunkra, még törvényt se tegyen. [170v]

A jó törvény a közakarat megtestesülése (rousseau-i gondolat), csak erre alapozva lehet olyan államot létrehozni, amely képes az egyéni boldogságot és az „ország közboldogságát” egyszerre biztosítani:

A boldogság, kötés ha törvényben veszed,
És a természetből papirosra teszed.
Meggötöd ösztönöd hogy tsendesen lehes
Másban erőszakot, magadon ne tehes. [277r]

A törvények, a királyság és a nemzet léte összefügg, egymást feltételezi és erősíti – ez a szinte axiomatikus gondolat már az 1778-as *A' törvénynek útja* című műben előfordul, részletes kifejtése *A Természet Világán kívül A' társaságnak eredete és országlása* című írásban, főleg a „Törvény=Király”, illetve a „Király=Törvény” fejezetekben található.

A törvények tisztelete, a király és a haza szolgálata, az ősök megbecsülése a hazafiság érzelmének összetevői, ezek teszik „polgárrá” az embert:

A törvény, a köz jó, 's Király, egyet tesznek
'S A Pólgár szivében szentségekké lesznek. [174v]

Bessenyei államideálja az alkotmányos királyság, amelyben a királyt a jó tanácsadók vezetik. Határozottan elutasít mindenféle társadalmi anarchiát, amelynél még a despotizmust is inkább el tudja fogadni. Ez a koncepció utolsó alkotói korszakának valamennyi írásában jelen van. Az erős királyi hatalom híve, a ministerekről, a királyi tanácsadókról lesújtó a véleménye:

A belső háboru utólsó pusztulás.
Nints uralkodásban soha ilyen dulás..
Tellyes hatalomban a Királyt szenyved el
Mint hogy vérbe keverd magad a Nemzettel.
Jobb a vér ontásnál a leg nagyob Despot.. [84v]

A Méltóság keservében a demokráciát rendkívüli heveséssel utasítja el:

Szüntelen vér omlot a köz szabadsággal,
Ezt tsinálta a Nép a köz bóldogsággal
Ország dolgát ne bízd a tudatlanságra
Jobb törvénnyel nézni még a Királyságra [...]
Spártának törvénye fene vadakat szült,
Minden szánakodás az Emberbül ki hült. [26r és v]

Jegyzetében még a demokrácia létezésének lehetőségét is kétségbe vonja: „Tsupa *Demokratzia* se vólt e Világon soha. Tsak mondották a Népek Rómába, Athenásba 's másut: hogy itélsz, uralkodol; de azomban mindég a Nemességnek vólt nevettséges áldozattya [...] Valahol a Köz Nép magát szabadnak hiszi, mindenüt a felső Tanács uralkodik, hová senkit se vesznek bírónak az eke szarváru.” [26r] *A Rómának viselt dolgaiban* ugyezt a heves elutasítást olvashatjuk, példája itt is elsősorban Athén: „Athenásban zagyva nép, és e földön, a leg eszetleneb emberi salak <Község> uralkodik a Nagy Embereknek sorsán” (I. 128.). A legpontosabban talán *A' társaságnak eredete és országlása* című írásában fogalmazza meg indokait, ugyancsak az athéni demokrácia kapcsán: „Athenásnak paraszti sokasága Uralkodó hatalomra jútván, mindent elkövet a' ditsősségnek theátrumánn annak megbizonyítására, hogy embertelen, paraszt, mellynél fogva eszetlen is és kegyetlen is egy úttal. Valamennyi nagy ember származott közzülök, kik Hazájokat utólsó veszedelmétől meg óltalmazták, mind meg ölték...” A törvénnyel szemben állónak tartja a „Paraszt Uralkodást”, amelyet a demokrácia, és egyben az önkényesség szinonimájaként fogalmaz meg: „Ki kíván szabaddabb lenni, mint az, ki őrzült, tudatlan és eszetlen? Az okos és tanult

ember elnézi, hogy kezei a' Törvény által megkötöttesenek..." (Próza munkák. 181. Az athéni demokrácia bírálatáról részletesebben lásd a *Rómának viselt dolgai* bevezetőjét, 47–50.)

Az állam egész rendjével foglalkozik a filozófiai költeményekben. Legkövetkezetesebben *A Természet Világában*: a parlament szerepével és visszaéléseivel, az egyház és az állam kapcsolatával, a tolerancia gondolatával, a katonasággal, a kereskedelemmel, a földműveléssel. Bessenyei külön hangsúlyozza a parasztság fontosságát a nemzetben, a munkamegosztás szükségességét a közboldogság szolgálatában a tanult nemes és a nehéz fizikai munkát végző paraszt között („Más lett érted paraszt, hogy Te nemes lehess.” [196v]).

A Természet Világában Bessenyei megismétli bécsi korszaka programjának alap gondolatát az anyanyelv fontosságával, a tudományok anyanyelvű művelésével kapcsolatban. Szinte szó szerint idézi fel a *Magyarság* híres sorait: „Minden Nemzet a maga nyelvén lett tudós” és a nyelv elvesztésének tragikus következményeit:

Minden Nemzet önnön nyelvén nemesedet
Azon okosodat, azzal híresedet.

[...]

Nemzeti személlyed a nyelvvel el vész

[...]

Belé halsz az egész Emberi Nemzetbe;

Nints neved, sem léted polgári éltedbe

Keserves el múlni híredben, nevedben

'S Örökre meg halni édes Nemzetedben! [202r és v]

Néhány politikai-társadalmi vonatkozású kérdésnek külön kitérőt szentel, vagy többszöri ismétléssel hangsúlyozza fontosságukat. A montesquieu-i klímaelmélet hívének vallja magát, a túl forró és a túl hideg éghajlaton élő embereket szükségszerűen fejletleneknek tartja. Ugyanakkor az antropológiai állandóság híve, és nem tudja elképzelni, hogy a meglévő fajok eltűnjenek vagy átalakuljanak. Ezt az antropológiai elméletet Voltaire és más filozófusok is osztották, Bessenyei közvetlenül Vaissete

világföldrajzából vette át. A francia filozófusokra emlékeztet akkor is, amikor a kínai államformát dicsőíti. Ezek az ismeretek nemcsak *A Természet Világába* szűrődtek át, a *Prózai munkák* társadalombölcseleti írásainak, a *Rómának viselt dolgainak* is alapgondolatait képezik. Ugyancsak legtöbb időskori munkájában bírálja Voltaire Nagy Sándor-kultuszát, akit a francia filozófus „nagy embernek” tekint művészetpártoló politikája miatt. Bessenyei semmilyen felmentést nem hajlandó adni a „világ-dúló”, a népek boldogságát a hódító politikának feláldozó vezető egyéniségeknek. „Matzédó” Sándor mellett bírálatának másik célpontja Caesar.

A hódító vezérrel a nemzetvédő Hunyadi János alakját állítja szembe, akinek személyét, harcait az eposzi dicsőítés kellékeivel emeli piedesztálra és veszi körül fényel és csodálattal. A mű legszebb sorai közé tartoznak a Hunyadi Jánosnak szentelt fejezetek [52v–66v], amelyek az 1770-es évek legelején Mátyás királyról írt *Hunyadi* című eposz hangvételét idézik és a *Hunyadi János élete* című történeti elbeszélés témáira emlékeztetnek. Figyelemre méltó, hogy *A Természet Világa* számtalan világtörténeti példát idéz a társadalomfilozófiai gondolatok illusztrálására vagy igazolására, míg a magyar történelemből csak Hunyadi Jánost említi. Ugyanakkor Hunyadi *A Természet Világa* előzményeiben is kiemelt szerepet kap. Ő testesíti meg a Bessenyei koncepciója szerinti „nagy embert”, aki a nemzet, a közjó védelmezője, igaz ügy harcosa, aki nemcsak a magyarság, hanem az emberiség boldogsága szempontjából is fontos ügyet védelmez:

Az Embert tsak annál fogva ditsóittyük
Ha Embert bóldogít; 's rólla ezt hihettyük. [64v]

Sok tematikai jellegű egyezés, ismétlődő anekdoták, hasonlóan értékelt történeti alakok, a római történelem főleg jegyzetekben felidézett példái szintén utalnak a párhuzamosan keletkezett társszövegekre. Ezeknek hatalmas a száma, Bessenyei óriási példatárát, bizonyítékok tömegét sorolja elének, megcsillantva nagy tudását, bepillantást engedve gondolatainak világos és szépen összekapcsolódó rejtett rendszerébe, amelynek kifejtése talán éppen *A Természet Világában* valósul meg legtökéletesebben.

A fiatalkori művekből ismert motívumok is gazdagítják, ékesítik a kötetünkben szereplő költeményeket. Az emberi boldogságot a tudományok fejlődésétől remélő író, aki – Rousseau-ra emlékeztetve – némi nosztalgiával tekint ugyan az együgyűségében boldog természeti lényre, mégis inkább Voltaire-rel ünnepli a tüzesvas-próba, a boszorkányüldözések középkorának eltűnését, és örömmel írja le, hogy a fegyver szerepét a penna vette át. A fegyver-penna motívum bécsi éveinek több alkotását, de első sorban a középkorról írt voltaire-iánus történeti munkáját idézi fel.

Bessenyei filozófiai gondolatainak bemutatását szeretnénk egy olyan példával zárni, amely a kötetünkben szereplő valamennyi műben megtalálható, de amelynek első előfordulásai Bessenyei bécsi éveiben írt alkotásaiban lelhetők fel, így kitűnően mutatják a fiatalkori és időskori művek közötti gondolati kapcsolatot.

Bessenyei 1773 és 1776 között született *Bessenyei György magához* című költeményében az ember létezésének filozófiai kérdését így fogalmazta meg:

Ki vagyok? mi vagyok? merül s miből jöttem?

Hol voltam? s hogy esett hogy világra lettem?

Költemények. 199.

A négy, egymást követő kérdés, amelyet a költő-filozófus önmagával vívódva, egyes szám első személyben fogalmaz meg, Voltaire *Poème sur le désastre de Lisbonne* című műve nyomán fogant. A francia költő az embernek a világban elfoglalt helyéről folytatott meditálását indítja hasonlóan: „Que suis-je, où suis-je, où vais-je et d’où suis-je tiré?” (Ki vagyok, hol állok, hová megyek és honnan jövök?) (Voltaire: *Mélanges* [Vegyes műfajú írások]. Gallimard, Párizs, 1961. 308.)

A filozófiai töprengést indító kérdések szinte változatlan formában térnek vissza az időskori bölcseleti költeményekben. De a megszólított személy és az alapprobléma megváltozik. A kérdés az idős költőt nem saját sorsa miatt izgatja, nem is saját magának teszi fel azokat, hiszen az ember mint egyén és az emberi nem sorsa nyugtalanítja: a kérdésfeltevést az egyes szám második személyű megszólítással teszi általánossá. A másik

jelentős eltérés az lesz, hogy a kérdések felcsendülését azonnal követi a töprengés céljának megfogalmazása: az ember boldogságának, boldogulásának keresése vezeti.

A fiataalkori költeményhez a voltaire-i ihletésű *Debretzennek siralma* áll legközelebb, ahol a megszólított személy általános ugyan, a feltett kérdések azonban még a világ rendje ellen lázadó ember tehetetlenségét sugallják:

Meg fojtot, nem tudgya: benne vagy, nem érzi
Mi vóltál, mi lettél? soha se kérdezi. [60r]

A problémafelvetés rokonsága ellenére a kérdések alig felismerhetőek. A három másik műben azonban a négyes kérdés a fiataalkori vershez formailag nagyon hasonlóan csendül fel és kiemelt pozícióban is található, a költő *A Méltóság keservében* aláhúzással, a többi műben egy-egy egység nyitányaként elhelyezve teszi őket hangsúlyossá:

Honnan jösz, hol állasz, mit tsinálsz, hová mégy?
Hogy bóldogab lehes, életedhez mit tégy?
A Méltóság keserve [17v]

Honnan jösz? hol állasz? mit tsinálsz? hová mégy?
És hogy bóldog lehes, még magadból mit tégy?
A Természet Világa-1 [12v]

Merül jösz,? min állasz? mit tsinálsz? hova mégy?
'S hogy erőre mehes, magadból még mit tégy?
A Természet Világa [22v]

Jól látható a szövegek fokozatos alakulása: ahogyan a költő művét újrainja, kérdéseit igyekszik egyre árnyaltabban és határozottabban megfogalmazni. Az indító kérdések, amelyek az ember hovatartozását, múltját és jelenét kutatják, a jövőre nyitott „hová mégy?” gondolattal zárulnak (a fiataalkori költeménytől és a *Debretzennek siralmától* eltérően).

A második sor ezt a kérdést részletezi, mélyíti tovább: hogyan tud érvényesülni az ember saját képességei kihasználásával a természet világában. A folytonosság és az elmélyülés egyszerre jellemzik tehát az idézett, különböző időszakokban, illetve körülmények között született költemények kapcsolatát.

Érdekességként megjegyezzük, hogy a fenti kérdéssor a költő magányát megosztó Bessenyei Anna egyik versében is előfordul, igaz, alapvetően más jelentéstartalommal, a mindenható Istenbe vetett hit bizonyítására. A verset Széll Farkas idézi (i. m. 285.):

Ember! mond meg nékem, semmiből hogy lettél?
Változást, büntetést, törvényt kitől vettél,
Hol voltál? mi voltál? addig míg nem éltél?
Míg nem teremtettél, ugy-e nem is féltél?...

A valóságos bölcs beszélget magával,
És nem ellenkezik az önnön javával.
Szereti, cselekszi Istene törvényét,
Abba határozza dicsősége fényét.

A szövegközlés során Bessenyei írásképeinek követésére törekedtünk, a kritikai kiadás elveinek és az eddig megjelent kötetek gyakorlatának megfelelően. Minden szöveget az autográf kézirat alapján közlünk. A kötetben szereplő művek keletkezésük közelsége és formai hasonlóságai miatt írásmódjukban is sok rokonságot mutatnak.

Bessenyei bölcséleti költeményei kéziratainak legjellegzetesebb külső sajátossága az, hogy az író a műveket jól elkülönített részekre osztja, minden részt külön címmel lát el, és jelzi a tagolást az egyes részek végén is (grafikai lezáró jellel). A nagyobb logikai egységeket (könyvek, kötések) új oldalra kezdi, ellátja azokat belső szennycímlapokkal, amelyen minden alkalommal feltünteti a mű címét is. A kisebb egységeket (szakaszok) nem következetesen kezdi új oldalra. Kiadásunk során, az áttekinthetőség érdekében a nagyobb és a kisebb logikai egységeket is új oldalra kezdtük. A szakaszok új oldalra kezdését azért is szükségesnek véltük, mert az író a szakaszok végéhez gyakran fűzött terjedelmes jegyzeteket, amelyek ezekben az esetekben a kéziratban akár egész lapot, esetenként több lapot is elfoglalnak, egészen a következő szakaszig. A szakaszok új oldalra kezdése így lehetővé teszi, hogy az összetartozó szövegrészek együttmaradjanak.

A kötetben közreadott szövegek rendkívül nagyszámú jegyzetet tartalmaznak. *A Természet Világában* fordul elő a legtöbb, ahol átlagosan 85 soronként találunk egy-egy jegyzetet. Ezek a nagyrészt prózai jegyzetek általában a főszöveggel párhuzamosan keletkeztek. Ilyen esetben a vers-től vízszintes vonallal elválasztva találjuk a jegyzetet, de vannak utólag

a szöveghez kapcsolt jegyzetek is, amelyeket az író papírcsik beragasztásával vagy új lap betoldásával kapcsolt a kész fóliókhöz.

A jegyzetek kapcsolódási helyét a kézirat nem minden esetben adja meg, ilyenkor a szövegösszefüggésből kellett következtetnünk. *A Természet Világa* jegyzeteinek pontos elhelyezésében segített egyes esetekben az, hogy ugyanaz a jegyzet már *A Természet Világa-1*-ben is előfordult. Szinte külön „műfajt” alkotnak a műveken belül a jegyzetek, amelyek témájuk szerint igen változatosak (magyarázatokat, kiegészítéseket tartalmaznak, önéletrajzi vagy személyes jellegűek, anekdotikusak), és gyakran a párhuzamosan alkotott művekre utalnak (ilyenek a római és a világtörténeti példák, amelyek a *Rómának viselt dolgaiban*, illetve a *Próza munkák* társadalombölcseleti írásaiban is előfordulnak).

Meg kell említenünk, hogy a jegyzetek elhelyezésekor néhány esetben a kézirat mai összefűzését és fólió-számozását voltunk kénytelenek követni. Ez történt *A Természet Világa-1* 6r–6v lapjain található, az *Olvasóhoz* címzett írás esetében. Bessenyei eredeti számozása ezt a méretében is eltérő lapot átugorja, de jelenlegi helye, gondolati kapcsolódása alapján indokoltnak tartottuk ezt az elhelyezést.

A kéziratok szövegeképe igen eltérő: mindegyik kéziratban vannak olyan részek, amelyek esetében a többszöri átírás, a szövegen belüli, helyenként a margókra kerülő javítások a szöveg formálódását vagy utólagos korrigálását tanúsítják. Ugyanakkor találunk hosszú oldalakat, ahol a szép kézírás, a javítások hiánya arra utal, hogy Bessenyei ezeket a részeket lemásolta egy korábbi változatból, illetve letisztázta.

Néhány jegyzet félbemaradt, van sérült kéziratlap is, de egészében jól áttekinthető és jól olvasható szövegekkel van dolgunk.

A Természet Világa-1 19v és 26v oldalai között betűjelekkel és függőleges vonallal utólag átszerkeszti az író a szöveget, hasonló eljárással azonban sem ebben, sem a kötetben szereplő többi kézirat esetében nem találkozunk.

A szövegeket igyekeztünk minden szempontból a kéziratához hűen közölni. Egy vonatkozásban tértünk el ettől az elvtől: megszámoztuk a verssorokat. A verssorok beszámolásával a szövegekkel foglalkozó olvasók, kutatók munkáját kívántuk megkönnyíteni, egyben korrigálni a korábbi

kiadások téves sorszámozásait. (Itt jegyezzük meg azt, hogy a páros rímes *A Méltóság keserve* azért áll páratlan számú sorból, mert a kéziratról az író egy sort kifelejtett.)

Bessenyei kéziratainak szövegeképéhez hozzátartoznak a kiemelést szolgáló aláhúzások és a csupa nagybetűvel írt szavak. Előfordul, hogy az aláhúzás az idézés funkcióját tölti be, és a direkt beszéd vagy más szerzőktől idézett gondolatok megkülönböztetésére szolgál. Ilyen típusú szövegek jelölésére használja egyébként az idézőjelet is, amelyet mindig a sor elejére tesz ki. A szöveg közlése során itt is Bessenyei írásmódját követtük, a kritikai kiadás korábban megjelent verses szövegei gyakorlatának megfelelően.

Egységesítettük a szövegeket a verssorokat gyakran bevezető 'S kötőszavak írásmódjánál, ugyancsak a korábbi kiadásokkal összhangban. A döntés egyébként nem volt nehéz, mert Bessenyei az esetek nagy részében ezt az írásmódot választotta, pontosabban a verssorok egy részét az 'S kötőszóval kezdi, majd a következő szót nagy kezdőbetűvel írja (kivételesen előfordul néhány S. alak is).

Bizonytalanság figyelhető meg ugyanakkor az aposztrófós *a*, illetve *e* esetében, ahol egyes esetekben nem lehetett eldönteni, valóban aposztróffal, vagy pedig vesszővel van-e dolgunk, ezekben az esetekben egységesítettünk (amennyiben ez nem volt értelemzavaró).

Feloldottuk a kéziratban található rövidítéseket, követve az időskori kéziratok korabeli másolóinak gyakorlatát.

Bessenyei többi autográf kéziratahoz hasonlóan a legnehezebb a nagybetűs-kisbetűs szókezdések biztos megállapítása volt. Különösen nehéz volt a döntés az *e*, *o*, *n*, *l* betűvel kezdődő szavak esetében. Itt nem törekedtünk egységesítésre, Bessenyei írásmódját követtük.

Bessenyei helyesírása a kritikai kiadás többi szövegétől nemigen tér el a kötetünkben előforduló szövegek esetében sem. Így csak felsoroljuk a legfontosabb jellemzőket. A „kiejtéskövető” írásmód jellemzőit megtaláljuk az időskori bölcséleti költeményekben is: a mássalhangzók megnyúlása a szavak belsejében és – ezzel párhuzamosan – megrövidülésük a szó végén, a magánhangzók hosszúságának eltérő jelölése ugyanazokban a szavakban a különböző előfordulások esetében (a hosszúságot

egyes esetekben a rövid ékezet fölé tett függőleges vonal jelzi). Váltakozóan használja Bessenyei a *j*-s, illetve az *ly*-os írásmódot pl. a mosojodás/mosolyodás, vagy a pujka/pulyka szavakban. Egyes szavak írásmódja nem következetes, így például a gyakran előforduló könyv szó hol könyv, hol köny alakban szerepel, ami a toldalékos alakoknál értelemzavaró lehet pl. könyvekkel/könnyekkel.

Köveztük Bessenyei írásmódját a *cs* és a *c* helyett általában használt *ts*, illetve *tz* betűkapcsolat írásakor, az *s*–*sz*, illetve az *s*–*zs* betűcsere esetében. A magánhangzók hosszúságát is, Bessenyei váltakozó helyesírásának megfelelően, az autográf kéziratban szereplő alakot közölve adjuk meg.

Feloldottuk Bessenyei egyszerűsítéseit azokban az esetekben, ahol a rövidített mássalhangzó fölé az író vízszintes vonalat tett. Az *y*-ok elmaradását jegyzettel követte emendáltuk.

A tulajdonnevek írásmódja igen sajátos és legtöbbször „kiejtéskövető” a közölt szövegekben. Minden esetben Bessenyei írásmódját hagytuk meg, és a névmutatóban közöltük a helyreállított alakokat.

A toldalékok egybe-, illetve különírása ingadozó valamennyi szövegben: amennyiben az íráskép nagyon határozott különírásra utal, köveztük a kéziratot (pl. hit ért, értelem ért).

Itt kell említést tennünk arról a kiejtésre utaló írásmódról is, amit egyes zárt *e*-k esetében használ az író az északkeleti nyelvjárásnak megfelelően: az *e* fölé vízszintes vonalat tett, vagy *é*-vé változtatta: például a kenyér, illetve kényér szavakban. A szövegben ezeket a kiejtésre utaló ékezeteket legtöbbször elhagytuk. Bessenyei helyenként íző alakokat is használ (pl. zsimbel), ezt a néhány alakot a kéziratnak megfelelően közöljük.

Meglehetősen nagy a tájnyelvi szavak száma, főleg azokban a szövegrészekben, ahol hangutánzásra vagy hangulatfestésre törekszik a költő. Azokat a szavakat és kifejezéseket, amelyeknek jelentése elhomályosult, igyekeztünk tájszótárak segítségével világossá tenni a kötet végén található jegyzetszótárban. Bessenyei stílusa főleg ezekben a részekben rendkívül erőteljes, gazdag, változatos. Nem vettük fel a jegyzetszótárba azokat a szavakat, amelyekhez Bessenyei lapalji magyarázó jegyzetet fűzött (pl. Fóhi, Yao, dromedár stb.).

Érdekes még megemlíteni, hogy néhány kifejezés német vagy francia tükörszóra látszik utalni. Ezek a kifejezések a XVIII. századi olvasónak valószínűleg közvetítették még azt a jelentést, amelyet ma már nem idéznek fel: ilyen például a „spanyol vár” légvár jelentésben (franciául „château en Espagne”) vagy az „erős lelkek” szabadgondolkodó jelentésben (franciául „esprits-forts”).

SZÖVEGEK

[1r] A
MÉLTÓSÁG¹ KESERVE
POEMÁBAN,

1796-

¹ MELTOSAG

Tekintetes Pétsi Imre Urhoz ezen Nemes Bihar Vármegyének első Vice Ispánnnyához	75
A' Hazának, ifiuságát oktató bölts professoraihoz, tet, beszéd.	77
Az olvasóhoz	81
I ^{só} SZAKASZ	
Az Ember, származásában	85
Az Emberi Élet Ifiuságának idejében .	87
Az Ember kor; minden tudomány; és mesterség nélkül, tsupa Természetben gondoltatván.	89
II ^{dik} SZAKASZ	
Tudomány, mesterség lábra kapnak; és azokkal a Világnak keserve ki terjed	92
III ^{dik} SZAKASZ	
A birodalom; és országló hatalmak, fel állanak	98
IV ^{dik} SZAKASZ	
Országos dolgok; és azokhoz való erköltsök, – tudományok	105
A közönséges bóldogság, okosság, és józan erköltsbül származik .	106
Az Ember,– némely országos tulajdonságaira nézve	108
V ^{dik} SZAKASZ	
Az Ember, mint olvasot Tudós; és tudatlan gazda	112
VI ^{dik} SZAKASZ	
Az Ember, mint Királyi Tanáts; és hivatalának betses áldozattya	117
A Királlyságnak keserve, a gonosz Tanátsban.	120
Emlékeztetés	122
VII ^{dik} SZAKASZ	
Az Ember, mint Asszony	124

VIII ^{dik} SZAKASZ	
Az Ember, mint erköltsi származás; és a Természetnek rabja	131
IX ^{dik} SZAKASZ	
Az Ember, mint szomszédjának bírója	137
X ^{dik} SZAKASZ	
Az Ember, mint Földhöz ragadt szegény	143
XI ^{dik} SZAKASZ	
Az Ember, mint fel tet Lélek; és halhatatlanság	148
XII ^{dik} SZAKASZ	
Az Ember, mint Planum. .	153
Tudósítás. A hátra maradt Könyvben való dolgok	158

[2r] TEKINTETES PÉTSI IMRE URHOZ
EZEN NEMES BIHAR VÁRMEGYÉNEK
ELSŐ VICE ISPÁNNYÁHOZ

Tudomány, születés, sors, vérség, barátság, emberiség; minden kötelezi Vice Ispán Uramat,¹ ezen kis munkának védelmére. Küldöm, hogy láthassa; 's óltalma alatt censuráját meg lábolhassa. Nagyváradon senki nem érti, sem érezheti annyira mint Vice Ispán Uram,² mit irok; vagy nézése mitsoda Tárgyakra van függesztve. Gyűléseink Törvény székeink idején meg tet egyszeri, 's másszori beszélgetéseink, engem is sok féle gondolatra vezettek magánosságomban. Némely részeket, sorsommal [2v] egyben foglalva adom által Vice Ispán Uramnak:³ kézen fogva vezetvén őket, állítsa Magyar Világa elibe. Lássák e mai, és következő maradékok; hogy ezen Nemes Vármegye Táblájánál is, az Emberi Sors; és kötelesség, hány féle színben ismértetnek: Ne vádoltassunk, mintha mind ezeket csak szőri mentében vennénk.

E' még hátra maradt munkáimnak csak a kisebb része. It is egy, egy fel vet dologról tized részben sem mondhatom ki, a mit benne látok, tudok; és érzek. Jaj annak, ki minden dolgot egész igazságában mezitelen kíván e Világ előtt fel mutatni!

Emberi Társaságunknak boldogsága Igazságért esedezik; még is annak egy részét örökös halgatásra veti: úgy oszolván meg világossága setétségével, [3r] mint a Nap éjjelével; hol egyik homályosságával,⁴ 's nyugalomával; másik világával, munkájával tartya fen nyögő világunkat.

Sok dologban annyira el tévedt már a Természet magátul; hogy önnön Igazságaira sem ismer. El kel magát egy felől rejteti, hogy más része a Nap alatt ragyoghasson. Hány féle igazságot kel az Urnak is sokaságunk előtt szíven meg szorítani, melj szemében gyakorta könyvez; és fogságát sirattya. De vannak is a Természetnek magának néha olj nyögései, mellyeket okossága fedezni köteles is, kéntelen is.

¹ V: Uramat [Rövidítés] ² V: Uram [Rövidítés] ³ V: Uramnak [Rövidítés] ⁴ <setétségében> homályosságával [Javítás a törlés fölött]

Valamennyi józan értelem e kis írásban világi bódogulásra tartozik, azok közül egy sints, meljet Vice Ispán Uramban⁵ nem láttam volna. Minden Nemes Lélek a Természet [3v] Igazságaihoz ragazkodik, jól tudván, hogy valamely dolog valóban mély, és gyönyörűséges, annak mind természet szerint valónak kel lenni!

Bátorsággal küldöm Vice Ispán Uramhoz⁶ Elmémet, szívemet, sorso-mat, mivel személyéhez közzelítvén sok tekintetben csak magamat tapasztom. És ha szivemből a viszontagságnak szorító sajtója vért, verejtéket ki tsafart; ezen tul üres sohajtásával semmiségét, fére vetvén; az Urén is, egyszer, másszor keserves sebeket ejtet! Bódog, ha keservén futó⁷ csajkája veszélyjes Tengerét által evezvén,⁸ végre tsendes révpartya között ingadozhat! Én az Uram irántam meg szakadhatatlanul fen tartani szokot jóságát utolsó foháskodásomig érezvén, vagyok is addig. Alázatos szolgája

Bessenyei György

⁵ V: Uramban [Rövidítés] ⁶ V: Uramhoz [Rövidítés] ⁷ <...> futó [Javítás átírással]

⁸ <...> evezvén [Javítás átírással]

[4r] A' HAZÁNAK, IFIUSÁGÁT OKTATÓ BÖLTS¹ PROFESSORAIHOZ, TET,
BESZÉD.

Uraim!

Oljá lettem mint egy pusztában bujdosó szarándok, ki nyájjas világát el hagyván, tsak magánosan ül; 's abbul áradt keservében, ortzáján le tsorgó könyveit kámsájával törölgeti mejjérül! Így ülök néma lakásomban; szüntelen ara forogván artzal, mint a ki édes Hazájátul távozik, hol a nyájjas Böltssek egymással társalkodva, életeknek unalmát magok közt enyhítik, s édessítik.

Ifjuságomnak örömmel tellyes mezeje, hol egy kezernél fogva, a² szerelem; mással a böltsesség vezettek, oly magánosságá változot, melyben tsak a magát rágó gond, [4v] és szomoru egek boronganak. Tizenhét esztendeje; hogy magamra borulva, e' setéten ülök; nézek, gondolok; és halgatok. Ugy jártam, mint egy sebessen nyargaló fiatal tulok; mely a kerítésnek ütköztvén, le dül, míg szédülése fejbül el oszlik; 's ismét uttyának indulhat. Most emelkedem én is: hogy utamra vissza térjek; 's e' világra nézsek. Mit szóljak hozzá? Hízelkedni előtte eszetlenség; mivel tekintetben nem hozzá:³ szidni gyengeség; mert⁴ sem érti;⁵ sem magára nem veszi; sem tettérül felelni nem tartozik. Nyügös oskolájában minnyájunkat szabad utnak botsát; akár ütközünk köszálaihoz, akár szerentsésen kerüljük azokat; egybe nem vigasztal, másba nem oktat.

E Világnak Tárgyai közt el terjedet látásom, mere induljon inkább, mint [5r] olyan halandókhoz, kik zajos Tengerét kerülvén tsendes Egek alatt ülnek; honnan böltsességek, a Természet igazságait titkos álmélkodással nézi, és tsendes okossággal hirdeti. Királyi székek körül? hartzoló vitézek seregében? vagy a magával marakodó Törvények között találjam fel tsendességeteket Uraim; és⁶ józan ítélet tételeteket? a kikenél gondolni tanulhatok; és a mint gondolok úgy szólhatok? Kiket a közönséges választás már tudományokra hivot? Kiknek sorsok⁷ állapotásra jöt; és a közöttök szökdöső fényes

¹ BÖLTS<EIHEZ => PROFESSORAIHOZ ² a [Beszúrás] ³ <veszi> hozza [Javítás átírással] ⁴ <mivel> mert [Javítás a törlés fölöt] ⁵ ér<z>ti ⁶ és [Beszúrás] ⁷ sorsok <már> állapotásra

rangokra tolvajul kapkodva, fogaikat egymásnak nem mutogatták? Kik mindezeken kívül még; míg e Világnak Naggyyai, predájokon egymást⁸ mint sikoltó sasok a fellegek alatt szaggatták, magoknak ide alant, mint [5v] szorgalmatos hangyák edelt gyűjtven, bátor meg maradást szereznek!

Ti tapogattátok Uraim! a jozan Természet, Istenének hatalmában élő ereit: ti tudgyátok hol üt bádgyadással; és hol vér veszedelemre sijjető sebességgel. Sugarlásaira figyelmeztven, egyeztessétek a nevedő Ifiuságnak szíven ösztöneit ditső alkotójának töb rendű Törvényeivel! Én is elmémnek régen el hagyot árkaára fordulok vissza, mely már magára om-ladozván, gondolatomat reggetve botsáttya! Vajha ennek ostroma amaz tisztulásra hozhatná; had beszélné⁹ könyvező Musám Életemnek hanyatlását; mint egy élemedet Hattyu, [6r] mely utolsó óráit hozzá közelgetni érezvén, abbul áradt¹⁰ keservét hajnalonként bánattal énekelgeti! De hoszszason hevert Elmém Tárgyait már utnak érezgette: Musám szerszámaikat rakásba hánta: tüzét hamvába takarta, – maga mély álomnak ereszkedet, – Kénszeritenem kel; hogy abból fel otsódván a Világra nézzen ki.

Alig vehetem fel Uraim, hogy irjak, minek? és mit? – Valamennyi Világi Tudós még e Földön irással okoskodot, mind kinnyába tselekette. Vagy az Ember gonossága ellen küszködöt: vagy szegénységében kereste kenyerét: vagy sorsát panaszolta: vagy el felejtet semmiségéből kívánta magát küszködéssel a többi közt fel mutatni! – Irok [6v] én is, akár egy, akár más okon kinomban; de segéllő kezekhez ragaszkodom, mint az ágyából elősször fel költ beteg; ki még tántorog;¹¹ és támaszhoz¹² kapdos. Mongyátok ki hát Uraim, ha szólhatok é hozzátok? vagy sokat írva, semmit se mondva, halgassak? Ti vagytok Elme Mesterek, erköltsi Orvosok; és nevelő Atyák! –

De mi is könnyeb természeti Atyáknak, mint gyermekeket nemzeni? ellenben mi nehezebb, mint azokat Emberekké tenni? Hozzátok Uraim, tsak apró férfi majmokat küldenek, néktek pedig azok helyet Keresztényeket, Filosofusokat, Papokat, Birákat, Hazafiaikat kel vissza botsátani. Mi [7r] lehet hivatalotoknál nemesebb; szolgálatotoknál hasznosab?

⁸ <magokat> egymás [Javítás a törlés fölött] ⁹ <énekelgetné> beszélné [Javítás a törlés fölött] ¹⁰ árad [Betűkihagyás] ¹¹ tantorog ¹² tamaszhoz

Mi az Ember ha uttyain nem vezéreltetik? Oly szakállas állat, mely a lompos medvével egyenlő sorsot visel. Hogy most Elmémet hozzátok írva küldhetem, azt is oktató férfiak szorgalmatosságoknak köszönöm. És ha kezek alatt, úgy, mint most gondolni nem tudtam is, tsak ugyan ök helyezettettek fel azon ágra, melynek alantonságáruul ennek magasságára fel kaphatni.

De ki is adhatna tsoportra gyűlt esztendők nélkül olvasással meg ért, 's tapasztolással meg aggodt értelmet? gyepesedet Földbe szoktak a mohos élő fák a reájok rohanó szél veszek ellen küszködni, mellyeknek [7v] gyenge tsemetéit kezetek plantállya szivünkbe. Vajha minden ifiunak Ariadne fonalát adhatnátok erköltsi képpen; hogy általa az Elmének Labirintusából szabadulván, végre édes meg elégedésre; és¹³ belső tsendességre juthatna!¹⁴

Valaki Embert oktat, hirtető papja az igazságnak; 's Nemzetének orvos-sa. Oly kötelességnek tellyesítése, mellyet érezni, töb a hirmél; 's futó ditsösségnél. Mit téssen a ditsösség; hír, ha nem igaz Érdem által emeltetik halhatatlanságra? Lehet é Érdem valami az, melyből Emberi Nemzetünknek böldogsága soha semmi tekintetben nem származot? A nyomtatásba [8r] vet írásnak ditsössége is, mellyért néha futottunk, nagyon kétséges; hol ez okosnak, igaznak; más értetlennek, gonosznak kiált. Mitsoda halandónak nagyságában nyugodtak meg egyenlőül az Emberek? Vagy mitsoda Isten-ség jelent valaha meg a Földön, kinek tisztelői, tsufolói ne lettek vólna? Miért keressük hát a ditsösséget? Nem tudom; tsak érzek a bennem élő Természetnek Világában oly ellene álhatatlan ösztönt, mely magát Ember társaimnak Világával közölni kívánnya! Végső oráimon tul vit beszédem, úgy tettik, mint ha halálomnak komor Éjtszakáját hozná könyvező szivemen ki derülésre; Enyhitvén fájalmát [8v] e dolognak előre való tudása: hogy sirombul elevenekhez szólhatok ki! Ha pedig, Emberi Társaságunk böldogságának fel emelt oszlopoi között egy követ én is le tehetek, abbol származot vigasztalásom, koporsómnak örökös álmai közt is hevülésbe hozza hideg hamvaimat! –

¹³ és [Beszúrás] ¹⁴ juthatna<nak>!

Irok: hogy származásakor halálra ítélt életem, szívének nyögését e Világra ki fujván, enyhülésre jöhessen: Irok: hogy az Erkölt igazullyon; és az Ember bóldogullyon! Irok végre: hogy e véghetetlen teremtésnek ki terjedése közt lebegő szikra valóságom,¹⁵ Emlékezetbe maradjon! Engedjétek meg Uraim, [9r] hogy ily meg szállításoknál fogva, magamat Elmélkedéseitekben zárhassam; és lehessen, betses életeteknek, örökös tisztelője.

B. Gy.

P. S. Nem kel úgy vélekedni, mintha az Író halálát annyira rettegné; vagy ezen örökre állandó esetet panasznál. Tsak a Természetnek közönséges sohajításait fedezi fel; mellyeket idő, alkalmatosság szerint, minden Európai Tudós érezni szokot hanyatlásának esztendeiben. Bóldogságunknak ezen keserves Neme, tudományokkal származot; A¹⁶ vad Embereket soha sem szorongattya. Beszéllye hát¹⁷ a Tudomány.

¹⁵ valóságom, <életem> Emlékezetbe ¹⁶ <a> A [Javítás átírással] ¹⁷ hát [Beszúrás]

Olvasó-Ember barátom! – okoskodgyunk hát; és írjunk? minek? ha kérdésem eddig való értelmem ellen meg nem botránkoztat? Tudod é; hogy a Világ egy igen nagy *Tallós*, – hová az Úr Isten minnyájunkat rakásra zárt. Eszetlensége, szenvedése ellen, mit tehet a tudomány? Okosság é abban fáradni: hogy a gonoszok, bolondok ne legyenek? Mehet é Világi böltsességéd annyira: hogy viszontagságai alatt csak úgy ne sohajtson, mint az együgyü; söt sokkal jobban? Ha kárba, romlásba jösz, sem Apostol, sem Evangelista, sem Filozofus végbe nem viszi; hogy ne szenvedj.

Engem a Kondásom több boldogságra tanított mint a Könyvek. Tsutora Peti (így hitták) örökké sült szalonnát eszik; vizet iszik többet; Födön hál; szüntelen ki lévén tetetve az idő kegyetlenségének egy szürben; [10r] azomban Péter, mindég szökdöső öröm közöt lakik; Én pedig úgy tehetek egy, két mosolyodást, ha valaki, vagy valami el felejteti véllem: hogy mi vagyok, és ki?

Tsutora Peti, két ittze bortól, ha ajándékba kapja, minden kedvét érzi, valamint a lármájába jöt Természet, száján ki kiabálhat; nekem pedig e féle örömet a világ böltsessége sem adhat. Miben látz hát több hasznot? böltselkedni fájdalommal? vagy vigadni tudatlanul? *Césarnak* gondolom magamat; 's még nagyobb bolondot látok benne, mint Petiben. Salamont tekintem kintsel, böltseséggel. – De ki keres boldogságot már ma hétszáz ágyasba, háromszáz feleségben; mikor egytül is irtódzunk? Így ki sül: hogy Tsutora Peti nyájja után bottyát hajigálva boldogab; mint te verseket írva.

Nekünk a nagy Tudomány gyakorta savanyu Emlékezettel forgattya fejünkben [10v] a halált; ezt a közönséges Emberi semmiséget; Tsutora Peti pedig soha semmi tekintetbe nem veszi, sem a reá gondolással egy szem pillantásig tartó kedvét meg nem rontya – Azomban egy pár ajándékozott tsomó dohány; Egy Kun atzél, örömet¹ e Világon mindég ujra, meg ujra szüli.

A Tudósoknak esztendőnként sok ezer forintot erő szükségek van, melynek meg szerzésében magokat okoson fesztik. Tsutora, 25 forintal, szalonnával egésségesen, vigan él. Szaporittsuk é a Tudománt fájdalomra,² unalomra?

¹ öröme<ben?>t [Javitás átírással]

De szeretnél é a 10^{dik} 11^{dik} 12^{dik} 13^{dik} sat. százak közt valamelyikben inkább élni, mint a maiban? Meg égetnéd az öreg asszont ördög³ képibe? Jó volna, ha a vallástul let meg veszésnek öldöklő fegyvere, most is vérrel boritáná e Világot? Ez a Lelken fakadt [11r] kelevény, fertelmességével mind addig gunyolta a Természetet; míg a józan okosságának világa, tudomány által felibe nem kapot.

Európa sem részeg már minden ebéd után mint a régi százakban; hol naponként nem emberek, hanem országok ittasodtak meg. Jó é: hogy e galád eszetlenség alól ennyire ki evezhettünk? Ez a bolond bűn felül reá még, sokáig vitézi tulajdonságnak ismértetet.

Mind ezeket, töb e félékkel elmémben forgatván, neki ültem e Világ-nak: hogy dolgait magamban jól kérdöre vehessem. Fel mentem régiségeiben. A vitézek során meg leltem *Sámsont*, *Herkulest*, *Theseust*, *Belle-rofont* sat. Le jöttem közöttök Kádárig; Pikó Demeterig, Bóné Andrásig. A Törvény böltsek során látom *Mósest*, *Hermest*, *Orfeust*, *Thalest*,⁴ *Zoroasztest* sat. Le jövök Stifridre, *Markalfra*. Az uralkodás sorján *Babil-lon*, *Memfis*, *Tirus*, tul, sat. jövök Heshzomburgra; és *Raguzára*. Ekkor fejemben a [11v] gondolatul meg aszaltatva; meg állot vérembe életem-mel egészen belé fulva kiáltak segedelemért, írást, tudománt, világot szidva.. De Elmém ujra, meg ujra elő fog. Eröltet, biztat, sugarol, kerget, huz magával, mind addig, míg tsendességembül a világ elibe nem vét ki.

Olvasó – figyelmez. Látod: hogy az Ember életében egy, és más dolgot, nem fontolt okokból; tsak természeti hajlandóság mellet, vagy ugy mondot *passiobul* követ el,⁵ és üz; meljet osztán kereset okokkal kíván a Világ elöt meg igazítani.

Ellene álhatatlan hajlandóság az Emberben⁶ ez: hogy értelmét, akár írással, akár beszéddel másokkal közölje; és ha lehet, helyben is hagyassa. Innen származik leg inkább az írásnak, beszédnek, okoskodásnak véghe-tetlen Tengere. Ehez járul még: hogy [12r] ki ki tudni szeretné a rólla tet közönséges vélekedést.

² fájdalomra ³ ördög <...> képibe ⁴ Thalest, <sat> *Zoroasztest* ⁵ el [Beszúrás]
⁶ Ember<ekben>ben [Javitás átírással]

Egy Embernek sem lehet erköltsi erejét magában, magátul tellyes meg határozottságában venni.. tsak vélekedik mint egy. Valamint termetteddel, ábrázatoddal egész erőben soha sem tudhatod: hogy mások eleibe lépvén, mitsodás tekintetet mutat; ugy Elmével sem. Mind egyben, mind másban szomszédid ítélletekre kel figyelmezned, meljet meg tudni mindenkor nehéz; mivel a közönséges mértékletesség; és a szemérem, mind erödet, mind gyengeségedet elötted fedezni szokták.

De enged meg már: hogy hatsak szokásból is, had szóljak munkám mentségére valamit.

[12v] Az Elme, midön forrásban van; hol felylyeb emelkedik, hol aláb ereszkedik: hol éppen meg tsendesedni láttatik. Majd gyermeki játékra terjed ki; majd méltósággal néz tsendesen; mintha nyugodna. E pedig mind Természet; és változásaiért itélni sem lehet. Hijába emelkedik a kettős kiáltású sas, sebes tünéssel a Napnak sugari alá, nem kóvájoghat mindég a magasságban;⁷ zuhogással botsátkozik alá, a pusztákon ülő halmokra; hol el szunnyadt méltósága, tsendes kevélységgel nyugszik. Igy látod a Poétáknak égő lelkeket is repülésekben.

Lehetetlen Embernek, Testel, és Lélekkal, ugy dolgozni: hogy gyengülést [13r] soha, sehoh se mutasson. Tudod é, hogy minden jó dolog hibájival szokot kelni, egyre, másra?

A sziv, néha érzésében meg hidegszik: fenekre ül: néha magában buzdulván fel forr.. tüzet vét a szunnyadozó Elmében, melynek kavargó lángjával érzését öszve füzvén emelkedik fel magasságra; hol az Egekre függesztet látás határozattyanak végső szélei felet lebeg. Másszor, tárgyára függedve, mint déli nap ugy ál; És a mélységre rejtet dolognak setét kebelét fejtegeti ki világosságra. Hol tsendes nézéssel; hol mosolygással van: hol nevetésre fakad ki, – innen jön: hogy az Embert hol erőben, hol gyengeségben gondolod látni; noha, ezek mind Természetre tartoznak. Valamint tehát gyenge izek, tagok [13v] nélkül egyben alkotot erős Testet nem találsz; ugy Lelket sem; melynek gyengeségei, szintén ugy meg vannak.

⁷ magasságban <futó fellegekben>;

Ezen okok mellet Iróinknak szokások szerint kérni kellene már nékem is tégedet olvasó: hogy munkámat hadd helyben: minden féle okokkal magyarázván mely helyes, mely szép, és mélj: E mellet: hogy fel emelkedést is mutat. De eszetlenség lenne ugy é? ha valaki, minek utánna Theátrumra ki áll, termetét, formáját kezdené tajtékozó lélekzéssel beszél- leni, mitsodás; it, vagy amot nézzék. Nézői szemébe nevetve ezt felelnék: had el!.. Látunk. – tehát: hogy nékem is szemembe ne ne vess, ehol következik a munka, – Néz, Itély,⁸ Élj.

⁸ Itély, <és> Élj.

[14r] A MÉLTÓSÁG KESERVE.
1⁶ SZAKASZ

Az Ember, származásában.

- Musák a *Parnassus* hangozó tetején;
A Szép böltsességnek, trombitáló hején,
Énekeljétek hát, az Embert kitsoda;
'S Öröme, keserve, szívében mitsoda?
- 5 Mennyei Igazság! vezérelj Elmémben!
Had ne tsalatkozzam rajzoló versemben.
Szály alá Egedből: irjad Törvényedet;
Hintsd el írásomon, erődöt, fényedet.
Mutassa Törvényed: hogy it a halandók,
- 10 Tsak porban mászkálnak; s minnyáján mulandók.¹
Mond meg: hogy az Ember felső méltóságra
[14v] Hogy kap fel; s hogy esik le alatsónyságra.
Az Emberi kezdet még gyengébb magában,
Mint ezt tapasztallyuk a vadak fájában.
- 15 Nézd a Természetet, magát mint rikattya,
Mikor új Életre ágyékát fajzattya.
Gyönyörűségébül² kinok közt tenyészik;
'S Mikor újra éled, majd nem el enyészik.
A Nemző Anyának le veretet Testét,
- 20 Halál borittya el – a szorittya Lelkét.
Fetreng fájdalmi közt; kiáltva fakad ki,
Hogy rajta segittsen, vagyon é valaki!
Zokogását Férje szedi fel szívére,
A kinek könnyeit öntözi kezére.

¹ <halandók> mulandók ² Gyönyörűségébül [Ékezethiány]

- 25 Keserves Természet, ez é édességed?
Igy kinezod férfi kedves feleséged?
Barátságbul érted, minden esztendőben
Kilentz hónapig van Teste szenvedőben.
Éghez, Földhöz kiált míg kinnya szaggattya,
- 30 [15r] 'S Kisdede ágyékit tölle nem hagyhattya.
A fájdalom sugva jár már tsak testében;
Élesztvén reményét kétséges Lelkében;
De még le vert Testét nem birván tsak nyugszik
Hol fel retten: jaj, így kiált, hol aluszik.
- 35 Adhat é védelmet siró gyermekének?
Lehet é eszköze már segedelmének?
Futhat é prédára meg szülése után
Ugy, mint kösziklák közt, kölyközöt oroszlán?
Tekintsd már az Embert, ki előtte fekszik,
- 40 Nézd a Lélek; kezdet, benne mit tselekszik.
Mint gyenge szelek közt hajlongó kis ágak
Ugy mozdulnak rajta, tsak még kezek, lábak.
Ide, 's tova nézve semmit nem ismérhet,
Nem eszmél, s eledelt tsak sirással kérhet.
- 45 Nézd Matzédó Sándort ily gyengességében,
Itélyed hatalmát, apró nyögésében.
Hol lappang Testében az az erős Lélek,
Mellyet meg nem értek; s magyarázni félek?
[15v] Magán kívül meddig él a míg erőre,
- 50 Ölekben, karok közt jut, 's vészi kérdöre
Magától kitsoda? és honnan eredet;
Vére, Lelke, együt, el hogy keveredet.
Hogy alkudt Elméje dolgozó szívével?
És erköltseinek sok ezer mivével?

Az Emberi Élet Ifiúságának idejében

- 55 Ifiúságra jut: fel kelnek álmai,
Hevülni kezd szive: fel fornak titkai.
Tsatára kél benne az érzés Tengere,
Mellyen még élete tsendesen hevere.
Gyenge okosságát zivatar borította:
- 60 Itéletét, eszét tölle el hárította.
Mint a komor felleg, mely setéttel borul,
'S Mendörgő villámlást lövöldöz távolyrul;
Mely a busult Tenger aluvó halmait
Hegyekre tornyozza, ki vervén álmaid
- 65 Hömpölygő testébül: s végre Menkövivel
Tsapkod széllyel 's borit³ égő tüzeivel:⁴
Illyen egy Ifiu élete veszéllyén
[16r] Mellyet szerelem gyujt benne más személlyén.
Nyakába borulna e széles Világnak
- 70 Ugy örül uj szive másoknak, magának.
Szüntelen fel szökdös meg szaladt értelme
Öröm, 's édes jaj közt bujdosik szerelme.
Sohajt: hogy az Egész Emberi Nemzetet,
Vonhassa magához, honnan szeretetet,
- 75 Ditséretet nyerjen, mellyel koronázza,
Ragyogó Életét; s kedvét ne hibázza.
Szívét rejtekébül ajakira viszi;
Elötte akárki mit mongyon meg hiszi.
A két értelmü szok; és édesség alat
- 80 Lappangó Emberi méreggel főt falat,
Nem sütögette még, nálla szabad száját
Nem érzi szivének el rejtet sok jáját.
Ha egy jó baráttya; s szép szeretője van,
Ugy hiszi: hogy első, ő let e Világban.

³ bõrit [Ékezettévesztés] ⁴ <fellegivel> tüzeivel [Javítás a törlés alatt]

- 85 De ha oskolája piattzára fordul,
 A hol indulattya sorsában széllyel dul:
 A holot oldalrul titkos lövéseket,
 Kap; de nem tudhattya honnan; 's tsak sebeket
 Érez szakaszonként nyitni szive körül
- 90 [16v] Mellyet az okosok, nevetnek belölrül
 Akkor szokik fére, mindent tudakolván,
 Sorsa kötelében, porászon lakolván.
 Tzéllya földhöz veri: üzi a végezés,
 Nints e hatalommal alku, sem végezés.
- 95 A hová nem akar menni, oda tsapják:
 A hol gyönyörködne, onnan fére kapják.
 Szive fájdalával meg telve, szemébül,
 Könyveivel omlik ki; 's magában tsak hül.
 Égre, Földre küldi, széllyel el panasszát;
- 100 De sehol nem kapja reméltet válasszát.
 A halandók ellen, kiket ugy szeretet,
 Belső érzésivel egészlen meg veszet.
 El rémült véletlen Ember társaitul
 Meg retten, ha mozdul, a fák ágaitul.
- 105 It árulást gondol, amot gyengeséget;
 It irigyet kerül; ot eszetlenséget.
 Életnek, időnek terhe reá omlik,
 Ifiúságának szép ege meg bomlik.
 Láttya: hogy aranyos füst fellegek közöt,
- 110 Tsak árnyékkal jádzo; 's ahoz lövöldözöt.
 [17r] Eszirül szélvesze el huzván homálllyát,
 Meg érzi magában fojtó nyavalyáját.
 Sok Spanyol várait kedvén szánakozva
 Neveti, mert füstel vóltak tsak földözva.
- 115 Tapasztalás nélkül minden dolgot értet,
 Ha kérdetted egész világot meg fejtet;
 De már ha széllyel néz, mindent tsudálni kel
 Látván mely keveset ér az Ember ésszel.

- Tsak álmélnodni tud Mennyen, Földön, magán
 120 Minden teremtesen: életén, halálán.
 Nem tudgya⁵ ujjából körme hogy nő mindég,
 'S Vériben Elméje Epéjetül hogy ég.
 Téved a törvényben irot igassággal,
 Hol ez, hol Természet üt hatalmassággal.
- 125 Ez vallásra kiált; ama, törvényekre:
 Ez, az Emberekre, mások az Egekre,
 Mindeniket önnön szive igazittya
 Hol néha tévedvén, tsak haszna vakittya.
 Járomba kel álnod; s meg aláztatással
- 130 Hordozni terhedet, sok fohászkodással.
 [17v] A ragyogó élet, így mulik el töllünk,
 Mikor Ifiakból Emberekké lettünk.

*Az Ember kor;⁶ minden tudomány; és mesterség nélkül,
 tsupa Természetben gondoltatván.*

- Lássuk az Emberkort, tsak a⁷ Természetben
 Mennyi hatalommal birhat az életben?
- 135 Miként kezdi magát ismérni Lelkével,
 És hogy tanátskozik sohajtó szivével?
Honnan jösz, hol állasz, mit tsinálsz, hová mégy
 'S Hogy bóldogab lehes, életedhez mit tégy?
 Álmélnodásba jösz magadon, magadban,
- 140 Bujdosván fel, s alá Földi világodban.
 Körül nézed Tested: tapogatod magad,
 Látod; hogy marokkal vagy; 's nintsen hatalmad.
 Ujjaidnak hegyin nézed körmeidet,
 Ezekkel nem gyözöd ellenségeidet.

⁵ tudgya <...> ujjából ⁶ kor [Beszúrás] ⁷ a [Beszúrás]

- 145 Erdőkre, völgyekre, sűrű omlásokra,
Huzod el magadat; 's bujsz szöszös bokrokra.
[18r] El rejtéd életed; honnan a fegyveres
Vadat nézed, a mely széllyel prédára les.
Az el borult Egek feletted dördülnek
- 150 Tüzes villámlással, körül melléd lönnek.
Meg rettensz szivedben ... le lapulsz. – fel nézel,
Hol él e hatalom, füvet, fát kérdezel?
A kietlenségen oroslán bögését,
A rengetegekben, medvék bömbölését,
- 155 Halgatod reszketve a földhöz lapulva,
Egy pissenés nélkül ajulásban fulva,
Nints nállad védelem; másnak vagy prédája,
Eledelül veszen a Farkasnak szája.
Fogat, körmöt, gyapjat, a bóldog Természet
- 160 Nem adot. Fegyvered, mind kezénél veszet.
Panaszra fakadsz ki gyengeséged ellen,
Ily móddal fenék közt élni lehetetlen.
A nyulat a futás; madarat repülés;
A vad kant agyara: a bikát ökvelés
- 165 Menti veszélyétül. Az Ember oda van
[18v] Fog, köröm, szarv nélkül már el vész magában.
Gondolkodni kezdesz: tapogatód fejed.
Kérdezed párája közt kavargó eszed.
Ki nyujtod két karod: mérsékeled öklöd
- 170 Törni kezded széllyel Silápod: döröngöd.
Az Ember így Testét s karjait botokkal
Pótolván küszködni kezd az állatokkal.
Termetit fel nyujtja: mejjét ki fésziti.
Hajával fel borzad: ütésit készíti.
- 175 Rántzott szemöldöke alat forgó szeme,
Tűzbe, vérbe tsap ki: el oszlot félelme
Őszve szorongattya tsikorgó fogait:
Kezében, lábában fésziti inait.

- Meg szorult párája pofáját fel fujja
180 Gypbe kapaszkodik alá két láb ujjja
Pöfögéssel köpköd mérge ki szájából,
El bödül: nagyot üt; s halált vét ujjából.
Mezitelenségét vad bőrrel fedezi
Bottyát, kezét, lábát erőnek nevezi.
- 185 [19r] Minden vadra rá mer, már forogni artzal;
'S Továb mulatni kezd, az e féle hartzal.

II^{dik} SZAKASZ.

*Tudomány, mesterség lábra kapnak; és azokkal a Világnak
keserve ki terjed.*

- Pusztára, kardra kapsz már it ágyuzással:
Meg dördülsz; és verset futsz a villámlással.
Kő fal, bástya omlik tüzedre ha bődülsz
190 Menkövel birkozol, ha értzedből ki lüsz
Tüz ropogásidtul, a terhes fellegek
El futnak; és tisztán maradnak az Egek.
A föld is rázkodik, mikor Etnád ki gyul,
'S Ordito pusztája színére széjjel¹ húl.
195 Minden állat szalad király képed elől
El tűnt a félelem job, bal karod mellől.
[19v] Az Ég szakadásban, száraz lakást tsinálsz:
A tsipő hideg közt tsendes melegen hálsz.
A Tengert truttzolván, harsogó színére,
200 Ingó Kastélyt huzol; s fel hágsz veszélyére.
Zivatar halmai futó városokkal,
Vannak bé terítve gazdag árosokkal.
Feszited habjait: futod kö szálait;
Igád alá veted hömpölygő vállait.
205 Szemedbe harsogo veszedelmeibül
Jövedelmet szerzesz; 's habjával kintsed gyül.
Nem férsz már a Földön: az egész teremtés,
Végső határáig viszen ez az intés.
A bóldog Természet szüksége semmi sem,
210 Mélység, magassággal rakják öszve kedvem.
Az álmába fekvő Tenger fenekére,
Kötelen szállasz le setét rejtekére

¹ széjjel <hul> húl.

- Nedves sirja közöt, veszedelmet, halált
[20r] Truttzolsz, ha keresvén, kezed gyöngyre talált.
- 215 Az örök időktől fogva fekvő hegyek.
 Fel nyittyák szavadra bé zárlot kebelek.
 Száz öltre² süllyedtz le³ ezeknek gyomrába,
 Ot ásod aranyát a szüt; s font harába.
 Világ széleirül horgyák falataid,
- 220 A föld négy részibül rakják asztalaid.
 A vizek örvénye halait el rejti
 De onnan prédára, szerszámod ki fejt.
 Hogy a Teremtésnek, mélységét, vagy színét
 Szabadon adóztasd, természet; és mivét,
- 225 A vadaknak egybe darabolt testeket,
 Sütöd, főzöd sziván belöllök véreket.
 Más részét kötözve barázdába huzod:
 Földedet jármokkal alá 's fel dolgozod.
 Egyéb állatok így Lásd semmikké lettek;
- 230 'S Az Ember eszében, mind el temettettek.
[20v] Mind Föld, mind a Tenger isméri dolgodat,
 Fel emeltd köztök kevélyen magadat.
 Az időt jóllehet léte foghatatlan,
 'S Tűnő mulásával tapasztalhatatlan,
- 235 Pertzről, pertzre méred. Így az Emberségre
 Felejtkezvén fel mégy, földi Istenségre
 Gazos földünk szine: magasra mégy lakni.
 Fellegekhez kel már az embernek kapni,
 Köbül tornyozol fel magadnak hegyeket,
- 240 Oda ülsz nevetni; 's nézni az Egeket.
 Ágyadat meg töltöd dagadó pelyhekkal;
 És körül aggatod suhogó selymekkel.
 Ablakod setéttel fedezed nappal is:

² öltre <le> süllyedtz ³ le [Beszúrás]

- Hogy ne hasson oda még világosság is.
- 245 Tsendes musikálást: gyönyörű éneket
 Indítasz váradban: tsalván a sziveket
 Van Helenád, kinek karjain nyugoszol,
 'S Szerelmét sziszegve, ölében aluszol.
 [21r] Édes borral gyujtod kergető tüzedet,
- 250 Hogy bujáb érzésre sillyeszd⁴ le szivedet.
 Minden állatoknak meg van határozva,
 A gyönyörüségek egymás közt fajozva;
 Ki télbe, ki nyárba; vagy ősszel párjával
 Jádzik, nyargalószik; s tenyészik magával:
- 255 Egyéb idejében le vagyon kötözve,
 Nem bujálkodhatik hév vérét érezve.
 De az ember minden órával szabad let,
 Nyöstényétül télen, nyáron örömet vet.
 Mennyi ajándék ez, töb felet előre,?
- 260 De vegyük tsak dijját sorsunkkal kérdöre.
 Mikor a fajzásnak forrása magátul
 Meg vész; s édessége tartatik halálul;
 Mikor gyönyörködve ül beléd a méreg;
 'S Bujasággal terem Testedben a féreg:
- 265 Mikor Helenád más egek közzé repül
 [21v] És hü szerelmében irántad szive hül:
 Mikor gyalázattal vernek gyermekeid;
 'S Ellened poklokká tészik jó miveid,
 Akkor már⁵ irigyled a szarvas fajátul;
- 270 Hogy kedvet szüntelen nem vehet párjátul.
 Nem tart it mindenkor buja gyönyörüség;
 De nem is siggattyá szívét ezer inség.
 Mindég gyönyörködve; szüntelen szenvedni?
 Ritkáb kedvel élni; de meg elégedni?

⁴ szillyeszd ⁵ <...> már [Javítás a törlés fölött]

- 275 Melyik job? a sorsnak mérő serpenyője,
Próbálja előtted; s legyen itéllője!
Ételed Tengere borította asztalod.
Más ha jobban főzet, betegszel: hogy hallod.
A gyümölcs kotsonya, reszket asztalodon;
- 280 De a nyavaja is rázkodik⁶ fogadon.
Az állatok inkább tsak egy félét esznek
És hidegleléssel, nem is igen vesznek.
[22r] Arenát, kolyikát, vízi betegséget,
Petétssel nyilallást, ital vesztséget,
- 285 Ritkán látsz gyötreni a baromi ágba!..
Mikor *purgált* Doktor a tsendes gójába?
Meg találad ésszel, győző hatalmadat
Tárgyul tsak magadat vévén fel; 's javadat.
Értzeddel előtted, mindent szélyvel löttél,
- 290 Ordító torkában rémülést öntöttél.
Nem szokás ágyuval lönni foglyot, nyulat,
Pusztító ördöge Lád, tsak Embert hullat.
A mit ki gondoltál így a felsőséggel
Majd fejedre fordul, minden erősséggel.
- 295 Az Oroszlán, Tigris, Medve, önnön fáját,
Tekinti; s nem tépi magáruul prédáját.
Egyéb állatnak fut szomju dühössége,
Más dologgal enyhül gyomrában éhsége,
De az ember önnön Nemét is szaggatva
- 300 [22v] 'S Életét keze közt vérbe fojtogattya.
Mezőkön, halmokon; 's a nagy térségeken,
Hajlásban; várak közt: egyenességeken,
Két, három száz ezer törvényes gyilkosok
Fel regementezve teritik ki magok.
- 305 Kinos Emlékezet! Ó *Fársál* mezeje

⁶ <...> rázkodik [Javítás a törlés fölött]

- Hol magával küszdöt e Világ ereje,
 Tiz, husz ezer hullot it egy fordulással!..
 Látz é legyet ennyit veszni egy tsapással?
 Szabadságod végre magát hódoltatta,^(a)
- 310 Mely eléb a Világ vérét ki ontotta.
 [23r] Harátsol az halál; ragadja prédáját:
 Öldökli e Földnek büszke Király fáját.
 Diribba, darabba hul az Ember széllyel;
 De senki nem gondol e szörnyü veszéllyel.
- 315 E veszedelemnek gyakorta látása;
 A haldokló Élet ezer kiáltása,
 Le vetkeztet mindent Emberiségibül
 És kö sziklát tsinál érzékeny szivébül.
 Nem azért öl Embert: hogy testét meg egye
- 320 Tsak; hogy halva legyen; s a Föld alá tegye.
 Nem szokás a halált hadba tekinteni,
 Szivre szánakozást nem lehet hinteni.
 Meg tagadja magát a szeléd Természet;
 'S Tsak azon oldalát mutattya mely veszet.
- 325 A bánat gyengeség: a sirás nevetség,
 Így lesz vitézséggé Látod a veszetség.
 [23v] Légy veszet, vagy Ember egyre másra mennek,
 Sehol sintsen bánat: egy oka van ennek.*
 Tsak olyan mint másé a nagy Türen véri,

(a) *Jegyzés.*⁷ Róma abba hibázot: hogy birodalmát, messze országokra terjesztette ki. Respublikának nem jó... Egy rangjába, ditsőségében meg sértetet *Proconsul*, vezérsége alá bízott seregeivel fel kel; 's hazáját le veri.

* *Jegyzés.*⁸ *Egy oka van ennek.* Az az, az Isteni végzésnek örök meg határozása, melynek minden alája van vettelve. *Türen* igen nemes erköltsi gyözedelmes hadi vezér 14 Lajos alatt.

⁷ [Bessenyei jegyzete a 22v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva] ⁸ [Bessenyei jegyzete a 23v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva]

- 330 A halál vakon üt: áldozattját kéri.
Ha csak az Ember bír ésszel, igazsággal,
Mért nem igazította dolgát okossággal?
Mért nem oltalmazza tántorgó Életét
Minek rontya maga, el veszendő Létét?
- 335 Ó törvény; Igazság! Emberi Értelem!
Érthetetlen erő!. gyenge segedelem!
[24r] Titkos ösvényidet mikor láthattuk meg
Mely it borít mikor oszlik el a felleg!
Isten el süllyedek örök mélységedben,
- 340 'S Mint pára füstölgök csak böltességedben.
Ki emelkedjen fel Trónusod karjára?
Hogy rá találhasson e Világ okára?
Bűnünket bünteti felső igazságod.*
Le vér életünkben mindenhatóságod!
- 345 Szabad hatalmadnak vagyunk teremtési,
És böltességednek gyenge nevelési;
Még is életünkkel annyira bánthatunk
Mely miat csak veszünk; 's¹⁰ végre sirba halunk!

**Jegyzés.*⁹ *Bűnünket bünteti.* Ugy kel fohászokodom mint Keresztyénnek, mivel magamat annak vallom; de némely böltsek minden nyomoruságunknak okát Természetbe keresik csak.

⁹ [Bessenyei jegyzete a 24r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva] ¹⁰ 's [Beszúrás]

A birodalom; és országló hatalmak, fel állanak

- Babillon, Sidonnal emelik fejeket
350 Visgállják az Eget: tekerik eszeket.
It el kezdik írva, sorsukat tanulni;
Másut el indulnak írva ölni, dulni.⁺
[25r] Memfis törvényeit Világra ki aggya;
'S Hittel el tévesztvén setétségben haggya.⁺
355 Néhol Királyokkal vezérelük magok,
Néhol Tanácsoknak aggyák által dolgok.
[25v] Amot engedelem tészü törvényeket;
It pedig szabadság horgya reményeket.
Szerpenyöben³ vetik a köz bóldogságot
360 Ugy fontolnak véllé, törvént, igazságot.

⁺Jegyzés.¹ Az Emberi Nemzetnek Emlékezete Világi Krónikáival soha meg nem határozhattya, hogy mikor kezdöttek mesterségei. Minden Nemzetnek historiája épült városokon; vagy azok közt kezdödik. Kainnak fiaiban láttyuk; hogy várast építenek; furlak, faragnak, kovátsolnak; De ne felejtst el; hogy nem szent historiából beszéllek, hol minden készen van; hanem olyanbul, mellyet profána historiának szoktak nevezni.

⁺Jegyzés.² Az Assirii birodalomról régiségében keveset lehet tudni. *Ctesias* ez a kimondhatatlan nevü halandó ír *Diodorussal* rólla oly formában: hogy senki el ne hihesse addig, mig eléb eszt el nem vesztü. Aristoteles mind hazugságra ítélte. Azomban osztán, hazugság sem jut a történetekre. *Ninus* után Babillonnak viselt dolgai ki tünnek az Emberi Emlékezetből. Hét száz esztendeig esnek halgatásba egy pihöbe. Memfisnek, *Manéthon* írö tudod; száz ezer esztendőnél töb régiséget tulajdonit. Mond meg hát mikor kezdettek gondolkozni?

¹ [Bessenyei jegyzete a 24v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonalal elválasztva; a jegyzet kapcsolódási pontját az író nem jelzi] ² [Bessenyei jegyzete a 25r oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonalal elválasztva; a jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi] ³ Szerpenyöben

- Kodrus Athenásnak magát fel áldozza*
 'S Hazáját hatalma alól fel oldozza.
 Nem kel az vezérség: legyen ki ki szabad;
 Had függjön Tanástol, mind váras, mind a had.
- 365 Mit tet? Egy ékesen szólló *Tirannus* let.
 Beszéddel a Haza nyakára jármot tet.⁺
[26r] Szüntelen vér omlot a köz szabadsággal,
 Ezt tsinálta a Nép, a köz bóldogsággal.
 Ország dolgát ne bizd a tudatlanságra.
- 370 Job törvénnyel nézni még a Királyságra.⁺
[26v] *Likurgus* tsudára emelte fel Spartát.
 Királlyal, birákkal, furván öszve jármát.
 A Nemzet tanáttsal; 's tellyes szabadsággal,
 Függet Királlyitul egész méltósággal.
- 375 Király vólt a Nemzet, Király vólt vezére,
 Lássad *Likurgusnak* törvénye mit ére!

⁺ *Jegyzés*⁴ *Perikles*, *Demosthenes* Athenást kézen fogva hordozták. *Kodrus* Királyságát (mongyák) hazája szabadságáért önként meg vetette, ha igaz. Valameddig Athenásban a község uralkodot, magátul egy okos tette sem találtatik sehol

⁺ *Jegyzés*⁵ Tsupa *Demokratiza* sehol se vólt e Világon soha. Tsak mondották a Népnek Rómába, Athenásba 's másut: hogy itélsz, uralkodol; de azomban mindég a Nemességnek vólt nevettség áldozattya. Valaki pénzél, vagy ékesen szóllással hitetni tudta; bizonyos vólt, hogy nyakára ülhet. Valahol a Köz Nép magát szabadnak hiszi, mindenüt a felső Tanás uralkodik, hová senkit sem vesznek bírónak az eke szarvárul. A Község uralkodását, tsak a haggya hejben a kinek tudománnya nints.

⁴ [Bessenyei jegyzete a 25v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva; a jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi] ⁵ [Bessenyei jegyzete a 26r oldalhoz, a lap alsó részén található; a jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi]

- Spártának törvényre fene vadakat szült,
Minden szánakodás az Emberből ki hült.⁺
[27r] It a gyermekeknek; hogy ahoz szokjanak;
380 És szenvedni a nagy veszély közt tudgyanak,
Az óltáron addig tsapkodták testeket,
Míg sirás nélkül ki nem atták Lelkeket.
Az anyának ha el veszet háboruban,
Fia, nem vólt szabad érte esni buban.
385 Törvény által lettek fene Tirannusok
'S Szabadságok mellet, magokon gyilkosok⁺
[27v] Törvénnel tetettek a kegyetlenségek
Fegyverben állattak ki az Istenségek.
Másokat öldösve; magát gyilkoltatni;
390 Kenyerét, életét, vesztve, oktattatni,
Törvényre, titokra; ésszel, eszetlenül,
Végre okoskodni, meg érthetetlenül,

⁺ *Jegyzés*⁶ Spárta olyan birákat választot magának az Eforokat, kiknek hatalmak alol a Királyok sem menekedhettek; a Senatort pedig fel akasztathatta: Ugy, mint Venetziában, hol egy vigyázatlan szóért a fekete szobában fel függesztenek. Valahol a Községnek hatalma vólt soha egy valósággal nagy Emberek élete, szabadsága sem lehetet bátorságba. Azt, ki verte tisztelte: a ki segítette: üldözte.

⁺ *Jegyzés*⁷ Likurgus meg engedte: hogy eladó szüzek; és házasuló ifiak mezitelen tántzolhassanak a Theátrumon együt. Ugy hitte: hogy a gyakor látás költsönbe való kivánságokat benne el altattya. Nem találta. Igen sokáig kellene Ifiainknak, s's Leányainknak egymást mezitelen nézni, mig kivánságok e miat benne meg aludna. El is vesztették végre a Lacedemon béli Asszonyok erköltseiknek tisztaságát éppen az el hiresedésig.

⁶ [Bessenyei jegyzete a 26v oldalhoz. A lap alsó részén található, a jegyzet kapcsolódási pontját az író nem jelzi] ⁷ [Bessenyei jegyzete a 27r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva; a jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi]

- Igy let⁸ meg sok tudós Társaságnak sorsa,
 Ez a köz bódogság tobákoló borsa.⁺
- 395 [28r] Róma királyt hortál eléb kebeledben,
 Azzal emelkedtél fellyeb kezdetedben.
 Végre ki kergetted: hogy bódogab lehes,
 És ditsösségedben, az Egekig mehes.
 Egy Királyod helyet, ezer Királyt szültél
- 400 Addig omlot véred, míg a porba ültél
Tarkvinus^(a) jól tudod,soha sem büntetet
 Ugy mint *Oktavius*, tsak gyenge hibát tet.
 Miért kellett Urat, annyi vér ontással,
 Keresni magadnak ezer¹² pusztulással?
- 405 [28v] Véredben feresztet a közös szabadság,
 'S Augustus alatt, jól eset a rabság.
 Ugy hitted jó Község: hogy te uralkodol,
 Lásd, más okosokért, pusztulsz: hadakozol.
 Győzedelmes kezed fegyverét fel veszi,
- 410 Annak, aki jármát nyakadra fel teszi.

⁺*Jegyzés.*⁹ Spárta, az általa meg hódoltatott *Ilot* Nemzetben ha derék természetű férfit látot, meg ölette. Önnön gyermekeit, ha hibás természettel; testel jöttek e Világra, hasonloul, halálnak vetette. Ezer ki színelte *Ilottot*, fel kontzoltatott, tsak ezért: hogy jóllehet hozzánk, úgy mond, hívek; és ártatlanok most; de hátha pártütésre mennének valamikor? Már e félélt Királyság alatt nem látsz. Drákó szabot *Athénásban*, oly vérbe kevert Törvényeket, hol a leg kisebb hiba is halállal büntettetett.

(a) [Jegyzet]¹⁰ *Tarkvinus* tsak Lukretziával élt; de *Scilla*, *Pompeius*, *Césár*, *Octavius*, *Antonius*, sat. Rómának; és a Világnak ki ontot vérét vették fojó patakokra.¹¹

⁸ <...> Igy let [Javítás a törlés fölött] ⁹ [Bessenyei jegyzete a 27v oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási pontját az író nem jelzi] ¹⁰ [Bessenyei jegyzete a 28r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva] ¹¹ <...> vették fojó patakokra. [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén] ¹² <annyi> ezer [Javítás a törlés fölött]

- Akár így, akár úgy; te csak alól maradsz⁺
 Mindig igát húzol, haszontalan fáradsz.
 Miólta az Ember magátul el tévedt,
 És meg szelédülvén, fenéb állattá let:
- 415 Hijába ramázza, sorsát ezer formán,
 Meg marad igája: terhe kemény nyakán.
 [29r] *Karthágót*, Romával szabadság vezette;
 Azért a sors őket, Lásd, semmivé tette.
 Az Izráel Népét Istene hordozta
- 420 Kananán lakosít érte fel áldozta
 Királyság, bíróság hordozta óltalmát,
 Ki ejti kezébül még is nagy hatalmát.
 Erköltse! függeni, Istentül se tudot:
 Fogadást tet néki, 's előtte hazudot.⁺
- 425 [29v] Tenyerén hordozta igyetlenségében,
 Még is pártot ütöt eszetlenségében
 Szóly hát Khina, Pekin, hol van állandóság?
 Hol állot meg Fohi vélléd a bóldogság?⁺

⁺ *Jegyzés*¹³ *Akár így, akár úgy, te csak alól maradsz.* Világ kezdetitül fogva, az okosok, a tudatlanokat örökké vezették, 's nevétek: Világ végéig, mindég vezetni; 's nevetni fogják.

⁺ *Jegyzés*¹⁴ Lehetetlen e nyomorult Nemzetre gondolnom: hogy a rajta való szánakodás bennem nevetve ne fakadjon. Eleitül fogva végéig minden dolga, esete tsuda. Mindég Istene parantsol véllé; 's majd mindég engedetlen: Mindent az Ur tselekszik érte, maga semmit se tsinál, se hol. Mihent magára botsáttya minden ellensége össze töri. Végre Róma mint vásári marhákat el adattya, széllyel a világra, hol dög bőröket vontzólnak, uralkodásra várván.

⁺ *Jegyzés*¹⁵ *Fóhi.* Első Törvény tévő; vagy igazgató. Egyiptomnak Manéthon által fel tet régisége; már itt a Khinaikhoz képpes, semmit se mond. Ezen birodalomnak tudóssai, mil-liom esztendőket tulajdonitanak hazájok régiségének. Mivel lehetne ilyen régiséget bizonyítani, ha a bértzek, és nagy fojó vizek nem esküsznek bizonságra?

¹³ [Bessenyei jegyzete a 28v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódását az író nem pontosítja] ¹⁴ [Bessenyei jegyzete a 29r oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódását az író nem jelzi] ¹⁵ [Bessenyei jegyzete a 29v oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódását az író nem jelzi]

- It a birodalom, mindenkor egy forma,
 430 Tsászár alatt sokkal tovább tart mint Róma.
 [30r] Vezére nyugoszik: Nintsen kívánsága
 Mind bé tölt; s nem lehet több hatalmassága.
 Örökké egy forma szokás, vallás, törvény
 Nem mozdul; nem vakít a sok változó fény.
- 435 Nintsen zürzavara a birodalomnak,
 Nints mivel küszködni, a fő hatalomnak.
 Böltesség viszi é, e nagy tsendességet?
 Vagy Természet, szokás tész egyenességet?
 Mond meg *Confucius*? talán te dolgoztál,
 440 Ki a böltességnek e földön áldoztál?+
 [30v] Soha *Khina* modját meg nem változtattya,
 'S A hogy örökké volt magát úgy mutattya.
 Ahol vallás, szokás, törvény nem változnak
 A Polgárok mindég egy módon dolgoznak.
- 445 Valamiben jó van; örökké állandó:
 Ellenben a mi rossz, az is maradandó.
 A hol minden dolog változásban forog,
 A Nép mindég tanul; és gyakorta morog.
 It építnek, amot, a köz jót nyagattya.
 450 Minden ujitással, élteket bojtattya.¹⁸
 Mi job? változás é? vagy az állandóság?+

+*Jegyzés*.¹⁶ *Confucius* Urunk születése előtt 500 esztendővel élt; 's volt *Khinának* tanító Mestere. Soha *Filosofus*,¹⁷ vagy igaz Bölts, e nevezetet nállánál inkább meg nem érdemlette. Az egész *Khina* erkölcsi tudományát majd nem e nagy Embernek köszönheti egyedül.

+ *Jegyzés*:¹⁹ Mivel az Emberek e Világon felére okosok; és felére eszetlenek, akár hogy változtassák állapottyaikat, egy felől okos; más felől eszetlen formájok örökre meg marad.

¹⁶ [Bessenyei jegyzete a 30r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási pontját az író nem jelzi] ¹⁷ *Filofus* [Betűkihagyás] ¹⁸ <...> élteket bojtattya. [Javítás átírással] ¹⁹ [Bessenyei jegyzete a 30v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódását az író nem pontosítja]

- [31r] A Királyi székben választás is vagyon,
Gyenge születésre, ország ne maradgyon.
De a választás is tsak szabadság mázza;
455 Mint a születésnek, tsak annyi a vázza.
Más egy bíró tétel: más Király választás;
Gyakran fel fordul it, a pompás akasztás.
Pusztulás borította véle az Országot
Igy érzi a Lengyel it a szabadságot.
460 Látod: hogy az Ember fontosab dolgait
Kinnyába forgattya; 's tsak festi álmait.
Akár igy, akár ugy, botlik méltósága.
És tör, ront ha kötve nintsen szabadsága.
Ez ezt kiáltya fel; ama más felé huz,
465 Más a lárma alat, rabol; süt, főz öl, nyuz,
Egy Nemzetnek vére; 's csoportokra szakad,
Öl, vág, mint a bolond, ha egymásra akad.

*Országos dolgok; és azokhoz való erköltsök, –
tudományok*

- Nem lehet értelem nélkül e Világban
Már boldogul élned, az Emberi ágban.
470 Vagy légy vaddá ismét; 's meny erdőségekre,
Vagy igaz utat végy, a Nemességekre.
Ezer felé oszlik el a bóldogságod.
Nem vezérelheti ezt tudatlanságod,
A mely világban élsz, annak azon részét,
475 Ismérd meg hatalmát; Törvényét; és Eszét,
Szomszédiddal hasznos kötések tenni,
Ha látod, szerentsés szakadásra menni.⁺
[32r] Ismérni Erköltsöd munkáját, erejét
Érteni magadba dolgoznak velejét:
480 Hadi seregetek viselni karodon;
És gazdaságokat hordozni válladon.
Jó kereskedésbe, bujni bé, hol lehet.
A meddig fegyvered, eszeddel el mehet.
Fogadásod mindég hiven meg állani;
485 'S A mint már kötöttél, másról nem hallani.
Hogy a fő hatalom Emberséges legyen;
Másokat tolvajul javában ne egyen:
A peres Törvény is élted ne pusztítsa:
Ügyedet ne tsallya: sorsod igazítsa.

⁺ *Jegyzés!* Ne felejtsd Olvasó! hogy it most Egy Ember személlye alat Egész Társasághoz, Országához beszéllünk.

¹ [Bessenyei jegyzete a 31v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási pontját az író nem jelezte]

- 490 Hogy kézi mesterség: szántás, vetés, szövés
Értz öntés, faragás, vas verés; és lövés,
Minden eszközökkel legyenek kezekben
Rendes munkájokkal fojván az Eszedben.
Igy élhetz többek közt te is okossággal..
495 Ennyi dolog jár a tanult igazsággal.

[32v] *A közönséges bóldogság, okosság, és józan erköltsbül származik.*

- A pólgár Embernek titkos kevélységét,
Ne függeszd pompára; hanem Nemességét,
Nagy dolgokba plántáld: hogy a méltóságot,
Vitézi érdemet, értelmet, nagyságot,
510 Tsupa valóságban vegye fel tzellyának
'S Ne mutassa magát tsak *virtus* héjjának.
Lehet tsendességgel lassan emelkedni
És nagy erköltsökkel titkon kevélykedni.
Kivülrül szelédség vezesse mivedet,
505 Belöl hivség, jóság, emellye szivedet.
A nagy sziv, nagy Lélek, tsendes emberséget,
Mutat; s visel ezzel szemérmetségét.
Mások gyengességét Elméje fedezi,
'S még a rut dolgot is szép szókkal nevezi.²
510 [33r] Maga szereteti, a mit benne kíván,
Egyenes Elméje másokkal is ugy bán.
Tiszteletet soha, erővel magára,
Nem huz; botsátkozván, e világ szavára.
Tsak a Nemességnek nézi Törvényneit;
515 'S Meg adgyák szabadon erköltse fénnyeit
Viselete szeléd: jámbor társasága,
Miveiből tettzik ki ártatlansága.

² <nevezi> nevezi [Javitás a törlés alatt, a lap alsó szélén]

- Minden aprólékot hágy a gyengeségre
 Mélységekben hever: onnan néz az Égre.
- 520 Mint egy saskeselyű, a meljnek nagysága
 Nem kapkod legyekhez; s fen ál méltósága:
 Oljan egy vitéznek tsendes kevélysége,
 És Emberséggel, el fedezet mélysége.
 De mikor gyűrűkkel; nyereg szerszámokkal,
- 525 Kutyákkal, lovakkal; aranyos hintókkal,
 Mutathattya tsupán másnak elsőségét,
 És a nevelésnek pompás kevélységét
 [33v] Oda van: barmokban tette méltóságát
 Nem lelvén magában Emberi nagyságát.
- 530 Ha nagy asztalnál ül, borral okoskodik,
 Esküszik mint Tzigány; és úgy káromkodik,
 Mint egy³ Hortobágyi Tsikós nyargaltában
 Ha lovát téríti a mezőn futtában.
 Gyalázatos szókat, bőfög ki rut szája,
- 535 Mikor azt fel tátva a markával vájja.
 Teremtette nélkül szépen se beszélhet,
 Ha fertelmességet nem mond, nem nevetet.
 Kondás, 's Tsikósoktul, fényeket el veszi,
 'S Uri személjére szikrázva fel teszi.
- 540 Könnyeb is viselni képét egy kondásnak
 Mint Erkölsét birni Hunyadi Jánosnak!
 Néha kedvet innya vitézi mulatság
 Ártatlanul Elmét futtatni barátság;
 [34r] De disznót fertőben, mely okádást evet,
- 545 Például követni mindég, erköls hejet,
 Egy kevéssé tsak sok, már okos Embernek;
 Másként is van kedve, egy jó Nemes vérnek.

³ <a>egy [Javítás a törlés fölött]

Ivás, ditsekedés, káromlás, hazugság
Hánkódó büszkeség; ostoba gonoszság;
550 Sok jó vérből való férfinak erköltse
Ki érdemből iszik; tsak legyen ki töltse

Az Ember, – némely országos tulajdonságaira nézve

Az eledelt, ruhát hü kezek tsinállyák;
De az erköltsöket törvények formállyák.
Világi böltsesség, vallás oktatással,
555 Tehetnek Emberré, egyéb jó szokással.
Ha nintsen nemesi erkölts kebeledben
Nem jól fekszel Polgár betses reményedben
[34v] Keresd fel mitsoda nevelés szül Embert,
Melynél fogva már sok Nemzet Nemzetet nyert,
560 Néz jól a Természet belső részeibe
Ismérd meg futásit titikos ereibe.
Szed össze Elmédben Filozofiáját
Tapaszd gyengeségét, erejét; és jáját:
Fontold vágyódásit: mérjed tehetségét;
565 Hárítsad inségét: mutasd ditsösségét.
Formálsz a Nemzetben olyan vitézeket
Kik ditsösségére forgattyák tetteket.
Minden Emberbe van egy keves makattság;⁴
És a tekintetre való átalkodság.
570 Ezentul élelmét forgattya mivében;
A haszon szorittya vágyodó szivében.
Alkosd ugy törvényit: hogy önnön javáért,
Vitézséggel ontsa ki, ki benne a vért.
Az alsó sokaság⁵ a felső karokkal,
575 [35r] Legyen tsendességgel; 's alkuba magokkal.

⁴ makattság [Betűtévesztés] ⁵ sokaság [Betűtévesztés]

- Had háritasson el a titkos fájdalom,
 'S A pólgár vérében álljon a hatalom.
 A mely Testben titkos sebek fakadoznak;
 'S A tagok egymás közt sugva hadakoznak
- 580 Végre addig megyen tsendes sziszegések,
 Hogy a külső részre tsapkod ki égések.
 A hol a Természet ezt sugdossa: hogy fáj,
 Rá gondoly; s ha lehet jókor elibe áj.
 A köz Népnek ügyét, mérjed igazsággal
- 585 Ne hadaz Földes Úr, tsak hatalmassággal.
 A mi Természetben nints egyenességgel,
 Végre meg ronthatod, a kegyetlenséggel.
 Vagyon Irot Törvény, de van Természet is,
 Lehet patvarkodni; de belé szól ez is.
- 590 A mi nem Természet eléb, utób el vész
 Bár ha küszködéssel sokáig, sokat tész.
 Ahol erőltetést sejtész igazságán
 [35v] Igazítsd előre: ne érezze magán
 A mely Test ereje el téved fejtül
- 595 Nem éled erőre; és tsak hamvába ül.
 Hervadásra megyen: sinlödik magában,
 Tántorog, hanyatlik; s tétováz dolgában.
 Egy Tárgyra függesszék, mindenek szemeik,
 Egy Tzélra huzzák fel Vitézid, Iveik.
- 600 Nem jó Pólgárnak is mézni nagy jószágot
 Had ne szorongassa könnyen az Országot.
 Ne rontsa életét a sok bujasággal
 Ne küszködjön mingyárt a jó Királysággal.
 A temérdek jószág halmaz jövedelme,
- 605 A pólgár Erköltsnek sirja: veszedelme.
 A terhelt Természet rest a tanulásra.
 Hizóban nem szokik jó gondolkodásra.
 Hogy kívánságait könnyen elégíti
 Gyenge esztét, tudgyuk, máséval segíti.

- 610 [36r] Nintsen rá szüksége: hogy méj erköltsókkal,
Emellye fel nevét más nagy emberekkel.
Van kintse a mellyért tudgya tiszteltetik
Házára tekintet, rang, fény helyeztetik.
Élelmek fogja el sok jó vitézeknek,
- 615 Kik szolgálhatnának, Király; 's Nemzeteknek.
Mit tész erköltsódhöz kívülről a szép máz?
Sokszor horta már ezt, köztünk nagyságos váz.
Fejedelmek multak el a vart tsillaggal;
De *Solon* verset él, látod e világgal.
- 620 A bóldog Természet rangot nem tekintvén,
Szabadon ád, veszen ajándékit hintvén,
Nem kérdi Királynak, Hertzegnek, parasztnak
Alkottya é testét kitsinyre; vagy nagynak.
A Lélek érdemét *Nerotul* el veszi,
- 625 'S Köz polgár *Sokrates* Fejére fel teszi.
Szabadon tselekszik: nints nálla tekintet
Szem bé hunyva jö fel kezébül az Élet.⁶
Nem lehet törvényt ajándékkal birni,
Nem lehet kegyelmét kezébül ki sirni.
- 630 Söt a nevelés is, hasznot ot vehetet,
Hol már a Természet, fundamentomot tet:
[36v] Van hát olj kedvesség, meljet nem tanulás;
Mesterség; 's mesterek közt való avulás,
Ád; de tsak születés, tsupa Természetben,
- 635 Osztogat szabadon az Ember életben.
Kedvesség, okosság, szép Elme, nemesség,
Emberség, nyájjasság, játékos rendesség:
Szép termet, ábrázat; bóldog ajándékok!..
Mellyeket az Egek osztanak tsak magok,

⁶ Szabadon ... Élet. [Ez a két sor utólagos beszúrás. Beragasztott papírcsíkon található, a kapcsolódás helyét az író csillaggal pontosítja]

640 Nem tudod mi lehet; de meg győz hatalma,
Maga oda sem néz; 's le vér diadalma.
Ez az igaz ordo, mely tul a Tronuson,
Gyakran ragyogot már töb közt magánoson.

Az Ember, mint olvasot Tudós; és tudatlan gazda

- Már, hogy az Emberek a féle dolgokat,
 645 Tanulnak, mellyekkel segítik magokat,
 Legyen: mert a gyomor, tsak első a Testben,
 [37r] Osztán lehet menni a vélekedésben,
 A tudománynak is, némely része káros,
 Tsak tzifraságért van; 's meg szerzése áros.
 650 Mint gyemánt, paszománt rajtad hideg ellen,
 Sok Ész miv rád nézve, hozzád oly hejtelen,
 A mi életedet, ellenben, táplálja,
 Már aztat a Világ tsekélynek találja.
 A tsendes erköltsök; és házi okosság,
 655 Együgyü szemérem; és belső gondosság.
 Tseléd vezérlése; közönséges dolog
 Könnyü, módolások; mert közöttünk forog.
 Lentsét, borsót, kölest, melj időben vetnek,
 Külső, belső szolgát mivel: hogy étetnek?
 660 Nem tudgya: ész nélkül néz ezek közt szélllyel,
 Valami előtte van, mind setét éjjel.
 Házánál szükséges ezer szerszámait
 Nem tuggya hol venni; 's tartani halmait.
 Jószágát hogy lehet használhatni jobban,
 665 A tzifra Elmével tudatlan még abban.
Kitonitsbul beszél, kondás bojtárjával,
 [37v] Szolgálókat oktat Filozofiával.
 Tiz köblös fölgýbe vihet ötven köblöt
 Tselédgye; 's vermében igy tsinálhat öblöt,
 670 Juhait pásztora mind el tserélheti,
 'S Tanult Urát börrrel, könnyen fizetheti.

- A tele kamarát frissen pusztithatták
Mivel mennyire van szükség, nem tudhatták
Nem gyözi az okos eledelét venni
- 675 Mert körülte mindent fére lehet tenni.
Az Emberről igen nagy jóságot állit,
Pintzét, vermet, erszént, tseléd kézre hárit
Ugy hiszi; hogy ötet, szereti szolgája,
'S Nem önnön hasznáért, van nyakán igája.
- 680 Tud meg: hogy az Ember maga tzéllján kívül
Soha szolgálatba tsak másért, nem merül.
Ezer tekintetben, véshi magát Tárgyul,
Ide néz fél szemmel; 's hozzád azért lágyul.
A vad tselédek közt, ne viseld ugy magad,
- 685 Mintha komor böltsek halgatnák a szavad.
[38r] Egyűgyűknek látod őket, szegényeket,
Mivel ugy le sütik előtted fejeket.
Nintsen olj ostoba; és halgató jóság,
Honnan ki maradgyon a titkos ravasság.
- 690 A rabi szolgálat, feljeb vágyakodik;
'S Hogy szabad nem lehet, belől bosszankodik.
Alattomban adgya vissza a költsönét,
Hogy más, szolgálattal rongálja ösztönét
A Természet, hid el: – Lántzon mindég bosszus
- 695 Titkon agyarkodik; 's hatalmad ellen bús.
Ne légy hát mindég jó, sem lágy tselédidhez:
Nevettséggel férnek szép érdemeidhez.
De keménységgel se légy minden dologban
Mert látatlan szurod, így a kést magadban.
- 700 A hibára dörögj: üss ki villámlással,
Más felől légy szeléd; 's forogj áldomással,
Mindenkor jó lenni; mindég haragudni
Nints a Természetben; nem jó így alkudni
Szüntelen felleghben: dörgésben nem lennél;
- 705 De a mindég süttö napból is ki mennél.

[38v] Rendes változásban van a böltsességnek
Leg igazab uttya; mint a kedvességnek.

- Mit tész élelmedre sok meddő tudomány
Mely hasznot nem fajzik: nem virit: halavány?
710 Gondoly rá mi móddal keresd fel javadat,
Mennyire szorítsd meg; 's terjeszd ki magadat
Töb haszna lesz annál; ha tudod mikor lesz
A hóldbán setétség; s fogyatkozást hogy tész.
Az a jó tudomány, a mely életedben,
715 Táplál; s meg óltalmaz pölgári létedben.
Igy hát köztünk ki az, talyigát találta,
Neutonnál nagyob vólt: sorsunk jobban látta!
Haszontalanságban vesztjük életünket;
A mi tul van rajtunk: ot törjük fejünket.
720 Sok meg foghatatlan dologbul tudománt
Tsinálunk, igy vetvén az Elmébe sákmánt.
Titkot magyarázni erőltettyük magunk;
Azomban ki ejtyük szánkbul a falatunk.
[39r] Mások érthetetlen dolgokért érthetöt
725 Kaptak; 's gondolatért ihatót, ehetöt.
Igy az Ember néha méjjen okoskodván
Jól néz a setétben, látva vakoskodván!..
Mint az Ég visgáló, ki tsillagból nézi,
Hogy az Ember sorsát mely felé intézi
730 Sok hiv együgyüség fizette álmait,
Tudakozván tölle tetemes dolgait
Az orvos is hóltbul, Lásd elevent tanul;
'S Hogy ered meg nyomta erszényedbe le nyúl.*

**Jegyzés.*¹ Tudni szeretnéd: hogy a gazdálkodás modgyát, lehetne é egy formára venni; és vélle minden jószágban, országban egyenlőül; ugyan azon okok mellet oktatni. Nem

¹ [Bessenyei jegyzete a 39r lap alján kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi].

lehet! – Minden határ, mely szomszédjátul különböz változtattya haszon vételének módgyát. Ugy az Országok is. It így, másut, más módoknál fogva szoktak gazdagodni, [39v] ha ellenkező képpen szorgalmatoskodol, szüntelen gazdagulásra törekedvén, mindég nagyobb szegénységre szállasz.

Minden Embernek önnön okosságára marad: hogy jószágának haszon vételét kitsinybe, nagyba lássa; 's rendit ki szabja. De leg méjjebe mesterség is egy háznak rendes fen tartása e Világon. Minden Ember, a mely mesterségre adgya magát, meg tanulja: a gazdaságot; vagy tévelygés nélkül való ház fen tartását soha se. Régulái nem hosszak: soha semmi féle szükséges dolgotat el ne mulasd: Többet, mint jövedelmed esztendőnként ne költs! Magában nagyon rövid; Magyarázzuk értelmét; és lássuk ki terjedését. Az az, rangodhoz, születésedhez, sorsodhoz képpes mindenben egy formán légy. Nem töb, nem [40r] kevesebb magaddal: nem tzifráb, nem durváb, nem szükebb; nem bővebb. Ezek annyi tulajdon-ságot hoznak magok után, a mint sejtethed, mellyekre kevés Uri Ember elégséges. Jól alkalmaztatot jámborság, keménység: hamar látás, sebes ítélet: okosság, áhatatosság; engedelem, hol javad arra kénszerit. Mértékeltesség, gond, szerénység, szüntelen való előre nézés a következendőkben; és vigyázás a jelen valóokban. Egy szóval ez, minden erköltsi erönknek rámája, mellyen utolsó tehetségünknek is ki kel feszülni. Miért él hát minden gazda e Világon, akár nagy; akár kitsiny? Igen; de hogy? Ot kezdünk keresni, hol az okosság végezni szokta. Jageren, hajdun, hinton, tzifra szerszámon, szakátson, petzéren, portzellánokon kezd; mikor még sem szántó fölgye elég [40v] sem Kondassa, sem Juhássza, sem Gulyássza, sem béresse, – Posztós paszomántból varat ruhát: – és bü borral él; vintzellérrül nem tudván. Kutyjáját, lovát, puskáját sat. mutogatgya; azomban más ódalrul, némelyiknek sem kenyere, sem pénze, sem esze, sem erköltse.

Ez már² utolsó inség, melyre³ a szánakozásnak könyvezni; és nevetni kel; De az okosok sem élhetnek gyakor botlás; és hiba nélkül. Azomban ezek hibáikkal élnek; és gazdagodnak, mivel látások öket romlásra nem ereszt, ha néha botlanak is. De te tudod é rokon: hogy ha jó gazdaságod nintsen, a magad mutogatása nem tiszteletre, hanem nevettségre teszen ki! Lehetetlen a szeméremnek nem sirni, mikor oljan gazdát találsz, ki hat lovat [41r] nyujt el egymás után kotsijában mellyeknek szerszámaikat korpa madzagnál szövi egybe. Kinos nevettségre kel ki fakadnod, ha látod: hogy némely Ember inségével is farsangol; és ortza pirulást okozó, el kényszeredet szegénységét, pompa képibe, mosolyogva mutogatgya, melyre nézői a Földbe bujnak!

Országra nézve, a gazdaság módja hasonloul különböz; noha némely tudósok eggyeztetni kívánnyák. Idegen országoknak tornyait; ástot, véset árkaikat, hegyeit, meg nézik; 's vissza fordulván onnan, méltóztatnak végre a Nemzetnek szemébe mondani: hogy Nagyságtoknak, kegyelmeteknek élni való eszek nintsen. It a Föld gazos; nem úgy mint Hollandiában [41v] hol munkával oljá tészik, mint a turó.

Utazó rokon; – Egy kevés figyelmetességet szánnyunk egymásra! Igaz úgy é: hogy egy szegénységétül bé hamvazot sováb gazda paraszt, őt, hat vékás fölgyét ekejével; kapájával turóra gyurja. Aggy néki száz köblös földet; kérjed szorgalmatosságát: osztán⁴ hogy gyurja turóvá.

² már [Beszúrás] ³ <...> melyre [Javítás átírással] ⁴ osztán [Beszúrás]

Debretzentől fogva, keresztül a Hortobágyon utaz Füredig, hol a látá látás határozattyában két, három torony aggya fel magát; 's mindgyárt észbe veszed, miért vart van az Országban gazos föld. Miért nints hát tiz annyi termés a hazában? Minek? kinek? Mák? Mikor az esztendőnk rendes nedvességet tartanak; a bőr kereső talyigás sidók is gabonáváhával abrakolnak [42r] e tájakon. Uttázra szórják a termést, sertéseknek; vagy föld alatt rothad. Miért van hát éhség egy esztendőnek hibájával? Azért: hogy a termést ki bordották? ták? – és oly hibás esztendő, szokatlan rend kívül valóságával, száz esztendőben sem fordult elült elő egytzer. A mely veszedelmet valahol az Emberi élet soha sem tapasztolt; tölle nem fél. fél.

Azomban, a jó gazdák mind parasztok, mind Nemesek közt, tsak etak ettek, a mint tudod: hanem azok éheztek inkább, kik nyáron munkájokkal keresik esztendeig teig való élelmeket. De miért nints hát; ezt veted, ily bő országon mindennek elég fölgye, mæ, marhája, ekéje, sat.? Azért: hogy nints minden Embernek egyenlő tulajdonsága; esze, szorgalmgalmatossága, mértékletessége sat. Miért nem barna mind,⁵ a mennyi Ember e Világon [42v] vlv] van? Tudod é; hogy az el eset szegénység miatt nem lehet egy áttalában a birtokosokat vádt vádolni! Vagy ostoba, vagy korhel, vagy tunya az Ember; 's erőre nem mehet. Az életre valóságosság sem paraszt, sem Nemes közt nem éheznek, tsak néz széllyel. Hanem sok szegént még is :g is szánni; és segíteni kel, azért: hogy tudatlan; és szorult elmével bir, meljet talán tsak születésletés, és⁶ sors vetet reá; ha ugy láthatna mint te, ő is ugy tenne, 's élne. Álgvad a gondviselést, lést, ha bölldog Elmével áldot, melyre származásodkor, tsak annyi Érdemed vólt, mintannak, ki x, ki semmit sem kapot. Soha se had a Természetet ódalt, ha az Embernek állapottyánul okoskodkodol.

[43r] Látod: hogy a fő Nemesek javaikban törvénnel szabadok; még még is egyik temérdek vagyonaiból, adózás nélkül köldülésra jut: más a semmiből urá lész. Ezt. Ezt pedig a Természet, minden országban gyakorollya. Nintsen ok hazánkban is állítani: hogy :ogy az Eggyes szegénységeket, közönséges ügyetlenség okozná!

Akárkiben nevettséges esztelenség, fel tenni: hogy Egy Egész Nemzet, nzet, annyi száz esztendőtől fogva, hazájában ki nem tutta nézni, mere legyen a hasznosab kenyényér keresésnek uttya. Fizessed verejtékét minden esztendőben bizonyoson; 's duplámi fogja mja mivét. Tsak természetstül ál a beszéd mindég; de arrul: hogy azt, mi van, hova tgyék szót szót senki sem teszen.

Mitsoda okossággal lehessen oljan [43v] gazdáktul kivánni, kik jószáóságaikon ezer szeker szenát tsinálnak: hogy el hullot szárait, széljel napszámmal szedegessék? Vék? Vagy a füvet önként termő gypet szántsák fel nagy munkával: hogy maggal bé vetvén ló heró herét teremjen? Talán hiszed: hogy az Emberek, a mibe gazdagok, azzal is ugy élnek, mintha szaa szegények vólnának?

Hány helységnek láttál Hollandiába annyi bé rakot kazlát, mint egy kéty két gazdának a Fegyvereki pusztán? A gazdagságnak kevésége, mikor alázza meg magát agát annyira: hogy élete módjában szegényeket vegyen magának oktató például? Szorosmunkára, tára, mindenkor szükség kényszerit. Soha sem is megyen Bátor Orczi Josef Alsatzijában, gazdaságaságot tanulni!

⁵ mind [Beszúrás] ⁶ és [Beszúrás]

Az Ember, mint Királyi Tanács; és hivatalának betses áldozattya

- Keserves méltóság! mosolygó hivatal
- 735 Hol az Ember sokszor éled; 's annyszor hal!
Mond meg, hány halandót szorítot bilintsed?
'S Hány Nemzetnek ügyét zárta le kilintsed?
Sok milliom embert, országgal, ügyével.
Egy okos fel veszen tzéllýának eszével.
- 740 Ezer törvény, szokás, per van ezek között
Meljeket a Község magára öltözöt.
Milliom fel tétel; milliom ki fogás,
Szabot rend; 's az ellen még töb által hágás,
Királyi értelem: Nemzeti Szabadság;
- 745 Tekervényes Elmék: természeti vadság.
Belöl titkos fenék: kívül ellenségek
Szolgálat, szép rabság: Úr, 's paraszt inségek.
[44v] Ezer e félékkel nyomnak egy ministert,
Fénye közt mardosván a hatalmas Embert.
- 750 Szollyatok hát *Szülli*, *Kolbert*, és *Bolinbrok*
Mi volt mivetekben az igaz; és fő ok?
Mutasd az Életnek Sajkjáját *Teleki*
A mellyet nagy Elméd részedre lele, ki⁺

⁺Jegyzés. ¹ *Szülli* 4^{dik} Henrikus Frantzia Királynak felső Tanácsossa. Hiv szolgál, Nagy Ember, – Hazájának boldogsága. *Kolbert* 14^{dik} Lajosnak hasonló halhatatlan érdemű Ministere. *Bolinbrok Eugenius*, *Marleborug* idejekben *Londonban* nevezetes bölts, és *Status Secretarius*. *Teleki Sámuel*, Grof, Cancellarius, Bihar vármegyei Fő Ispán. Véghetetlen olvasásu; és tudományu universalis Nagy Ember. Minden Nemzetnél eleitül fogva szokás vólt: hogy olykor, a Király szeke körül álló férfiakat vádolják. Pólgár barátom, ály

¹ [Bessenyei jegyzete a 44v oldalhoz. A lap alsó részén kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódásának helyét az író nem jelzi]

- [45r] Mi egy Nemzet sorsa? Mi a Király java?
 755 Mit tészén a Törvény 's a Természet szava?
 Birni egy Pólgárnak, Királlyal, hazával,
 Igazságát, fennyét, osztani magával?
 Hogy esik? had lássuk a tudóst dolgában?
 És határozzuk meg leg felsőb sorsában?
- 760 Néha sok fényesség, kívül mosolygással,
 Fedezetvén magát; belől sohajtással,
 Bujdosik éltevel hatalma Tengerén,
 Mint halandósága könyvel fojó erén.
- [45v] *Risélliö* soknak hordozza kezében
 765 Sorsát, szerentséjét; 's fénylik az eszében.
 Hatalma villámlik: mások felet dörög.
 Menköve kitsinyek; 's nagyok közt is görög.
 A porbul sok szegént emel méltóságra
 Királyi vért is vét, alá, a fogságra.
- 770 Reszketnek előtte, reszket ő is hején
 Hajszálon fűg malom kö, hatalmas fején.*

helyekre; és néz te is azon tükörbe, melyben ők magokat törölgetni szokták; – az után szóly hozzá. Vagy nyugodj meg benne: hogy az Uralkodó, [45r] Nemzeted közzül senkire se figyelmezzén; vagy enged: hogy a kik ot állanak okosok lehessenek. Némely Ember, igazság ki mondásának tsak a maga véllé születet gorombaságát veszi, honnan vak merősége, álhatatosság helyet kiabál fel. Mit tész? a hatalom fel rugja!. szemetre veti! – Igy sem másnak, sem magának. Más okossággal élni; más tökéletlenkedni. Mind ez, mind az ki tettzik, tsak vigyáz; és különböztetni tугy. A publicum szeme annyi mint az Égnek tsillaga. Ezer felől néz: Nints okosság, mesterség, mely magát előtte rejthesse.

**Jegyzés.*² *Risélliö* 13^{dik} Lajos Ministere. A Királynak annyát, testvérjét számkí vetésre küldette; az ország naggyait le verte; a Tronust határ nélkül való szabad hatalomra emelte. Azomban magának is örökös el veszte töb izben tsak hajszálon; és szerentsére maradt. De mindenhatóságát még is hóltig viselte.

² [Bessenyei jegyzete a 45v oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódásának helyét az író nem jelzi]

- [46r] Urának szemében élete romlását,³
Nézi; 's magyarázza sorsa változását.
A Király humorát tolvaj tekintettel,
775 Szemlélvén, forgattya kérdés felelettel.
Uralkodik: fen ül: parantsol reszketve.
Hol bátor Elmével, hol majd esztét veszthe
Néha emelkedvén, munkájának örül
Ismét unatkozván, szívére tsömör gyül.
780 Nehéz magasságban tsendesen nyugodni
Zivatar forog ot: meg lehet aggodni.
*Kólb*ert, *Szülli* végre unalomban jöttek
Hajdan Belisárra, szegényre nevettek.⁺
[46v] Nints a fényességnek oly nagy bóldogsága,
785 Hid el, mint mutattya külső méltósága.
Az Ember, keservét magával emeli,
'S Mig Egekbe nem szál, mindenüt fel leli.
A nagy métóságrul; ved fel értelemre.
Gyakran tsak egy lépés, vét veszedelemre.

⁺ *Jegyzés*,⁴ 4^{dik} *Henrikus* halála után *Medicis Szüllit* el eresztette. Okossága, a haszontalanok közt unalomban jöt. *Kolbert* iránt (írja *Volter*: hogy)⁵ 14^{dik} *Lajos* szolgálatyának vége felé, meg hidegedet. *Belisár* *Justinianus*nak háládatlanságát szenyvedte.

³ <sorsa változását> élete romlását [Javítás a törlés fölött] ⁴ [Bessenyei jegyzete a 46r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi] ⁵ [A zárójelnek csak a kezdetét találjuk a szövegben]

- 790 Ritka tulajdonság, szül ot bátorságot
Nehéz tudnod mi ád;^(a) 's szab állandóságot.
Kedvességed napja hol derül; hol borul,
Egy felől emelnek; másut a sors árul.
[47r] Mint a sodrot töre függesztet gyemánt kő
- 795 Reszketz, ragyogsz; 's várod honnan üt a menkő
Világnak szolgálván, így emészt keserved,
Áldásra, átokra itélik nagy neved.

A Királyságnak keserve, a gonosz Tanácsban

- Az Ország, vagyonát, hatalmát fel fűzi,
'S Egy halandó társa személyébe üzi
- 800 Tsoportra halmozza, minden méltóságát,
Törvényét, erejét, fényét, boldogságát.
[47v] A Királyt mint kutfőt kezdik seregleni
Kegyelemre huzni; 's osztán ingerleni.
Igazságra kérik; 's fedezik előtte,
- 805 Mig prédáját Péter, vagy Pál el nem lötte.
Szabad vagy: ezt mongyák; de kezét vezetik
Fére huzzák fejét, 's más felé nézetik.
Meg esküsznek ötön, haton vakságára,
'S Bilintseket vetnek az Igazságára

(a) *Jegyzés*⁶ Halhatatlan Emlékezetű Maria Theresiának, ez előt kegyelmébe lévén, kéttzer jöttem hanyatlásban, majdnem semmiségnél fogva; vigyázatlanságbul. Azon tul kegyelme irántam mindég nevedekvén, a mikor szerentsémnek Tárgyát élembe ki tette; és mosolyogva nézte mitsoda sebességgel kapom el; akkor ragadja ki [47r] a halál reménségem közzül. Ugy hittem: hogy⁷ minden szerentsém örökre el tűnt. Azomban innen látom most, hogy veszélyes Tengerekre kívánkoztam, világi boldogságom pedig it hevert e' szemet dombon, honnan most a Világhoz kiabálok; 's a nagyságra nevetek.

⁶ [Bessenyei jegyzete a 46v oldalhoz. A lap alján kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva] ⁷ hogy <szivembül,> minden

- 810 *Diokletzianus* Tsászár ezt hogy látta⁸
 El hatta Trónusát; s a paszulyt kapálta.⁹
 Szerentsét keresvén e világot verik;
 És a tsendes Népet, mind vérbe keverik.
 Nem érdemlik, hid el, néha az emberek:
- 815 Hogy legyenek köztök kegyelmes mesterek.
 A Király javáru, meg szakasztyák magok,
 Sok módon tsaló álnok Tanátsosok.
 Más szinbe forognak Királynál, Hazánál,
 Vakitván tűzőknek gözös világánál.
- 820 [48r] Király érted élek! így kiált Urának
 Azomban kaparja aranyát magának.
 Szólhatot Mazarén, a milliomokból,
 Mellyeket fére tet a Király javakból.
Sejanus nevednek örök gyalázattya;
- 825 És a ditsőségnek keresztbe szült fattya
 Te azt sem tehetted, a mit a többi tet,
 A sors reád támadt: a világ nevetet.
 Tsak annyira mentél: hogy meg emlékeznek,
 Rollad utálattal; 's köpködve neveznek.
- 830 Még tsak hires *Kartus* sem lehet bellöled,
 Az emlékezet sem tud már majd fellöled.
 Mint puskapor Lidért, rotyogva ki sültél,
 'S A papiros tsüvel setétre le ültél.
 Sem nagy eköltsökre; sem szép gonosságra,
- 835 Nem vólt tehetséged: nem mégy magasságra,
 Tsak mint *Erostrates* Templomot égetvén
 Sunda nevet kaptál mást, magad, nevetvén.⁺

+ [Jegyzet]¹⁰ *Séjanus* alat tsak a gonosság magyaráztatik.

⁸ ezt<et> hogy lát<ván>ta [Javitás a törlés fölött] ⁹ kapál<ván>ta [Javitás átírással]

¹⁰ [Bessenyei jegyzete a 48r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem pontosítja]

Az uralkodásnak mestersége nem oly nehéz dolog épen, mint némellyek vélik. Tiszta Elme, józan okosság, jó sziv, gyakorta elég volt szerentséjére. Egy Tanácsos nagy tudományok nélkül, ha Emberséges Ember, középszer olvasással, Királyának, Hazájának szolgálattját meg teheti.

Ne hid: hogy felsőb hivatalokban, azokhoz képest, mindég felsőb talentumok legyenek. A Királyi szék körül is szintén oly ritka a nagy tudomány; és méj Elme; arra nézve; mint egy Vice Ispán széke körül, erre tekintve. De nem is kíván a köz jó véghetetlen tudománt, böltsséget. Hová lenne a Világ? fel tévén: hogy a Természet milliom halando közt szül egyet, kettőt igaz böltsségre nagy tudományra, ha tanulni szerentséje lehet?

[49r] Minden Embernek ad a születés nagyob; kisebb mértékben, okosságot, igazságot, szánakodást, vgy jósságot. De sok polgárban külön hasznának kívánása, az igazságnak méltóságát szivérül le veri. Nem azért oly nehéz a Társaság köz javait ki főzni, mint ha ész, okosság hozzá elég nem vólna; hanem hogy, kitsinnek, nagynak pénzre, ditsösségre, jószágra van szüksége, mellyet olykor a köz jónak rovására halász annak¹¹ elő mozdító eszközei között

A tsupa Ember, magát, mint tudod, két részre osztotta. Felét a köz Társaságnak atta által: hogy mint Ember, mind egyikkel, mind másikkal, a maga részire élhessen, egyikben Pólgár; másiban tsak élő Ember. Ez az a tsudállatos határ kötelességeinek [49v] közepén, meljet ki, ki önnön értelme, esze, eszetlensége, igaz erköltse; vagy erköltstelensége szerint kívánságai között, hol idéb huz, hol odéb taszit; mely által hasznait, vagy a Társaságban; vagy magánál láttatik majd rontani, majd építeni; noha egyikben, a másik nélkül már nem lehet. E két, és egy kötelesség között, nem találhattya fel igaz határának közép pontyát. Sok,¹² ha láttya is, ismérni nem akarja; mások keresik; 's együgyüségek miat nem lelik; többen találtatnak

¹¹ annak <el> elő ¹² Sok, <...> ha

kik reá gondolni sem elégségesek, hanem csak a Törvény páltzájára nézván, annak büntetései közöt kivánságokkal tolvajkodva, usznak bojgo életekkel, a mere ütéseit kerülhetik. It van látod e Világ örökös zürzavarának ki száradhatatlan kut feje. Ne **[50r]** keresd Ördögökbe; hanem az Embernek szivében; sorsában. Azért is, valameddig a Természet érezni fog; ezen zivatara a Világ Életének soha¹³ meg nem szünik.

¹³ soha [Beszúrás]

Az Ember, mint Asszony.

- Láiszt, a Természet, örömébe lelte;*
 'S Nyájjas kebelébül, életre ki tette.
- 840 Szerentsére atta kellemetességét.
 Nem tudgya érte hogy ejti mesterségét.
 Száz esztendő alatt ezerben így ki üt,
 Ne keresd hát eztet, jó rokon mindenüt.
 E' Szépnek dereka, sugár természetben,
- 845 A meljet rengőTest, hord kerületében.
 Válla ki feszülvén tartya tej szín nyakát
[50v] Meg nyílt rósa festi, mosolygó ajakát.
 Szökdöső szív gyujtya játékos elméjét.
 Reszkető pihegés emelgeti, mejjét.
- 850 Fejét sebességgel, néha el kapkoggya,
 Néha tsendességgel Tárgyrul, Tárgyra horgya.
 Mosolyodási közt el bádjat nézését,
 Ortzáján festi le; mint titkos érzését.
 Édes tekintettel forog nedves szeme,
- 855 Vonult ajakárul, néz ki rád szerelme.
 Mint ártatlan gyermek, szívében andalog
 'S Nem tuggy magában, ezekkel mi dolog.
 Érzése változik: nevetésre fakad
 Rá néznek: el pirul; és magára akad.
- 860 Ablakba könyököl: tüzzel ég ortzája.
 'S Titokkal mosolyog, kellemetes szája.
 Végre baját gyözzvén, mértékletességgel,
 Áll fel, méltóságát hordván tsendességgel.
 Hódító kevelység ül magas homlokán,
- 865 **[51r]** Szemöldöke felet, mint kettős Tronusán.

- Nézése mélységet mutat szemeiben
 Okosság villámlik forgó tüzeiben.
 Olykor Isten asszont mutat méltósága,
 Mint gyermek olj másszor az¹ ártatlansága.
- 870 Magyarázhatatlan erő van létében,
 Ahol nem akar is, győz tekintetében.
 A férfi indulat személynén meg némúl.
 Tsak néz, meg feszülve; szivérül könyve húl
 Gyermek játéokra fut benne az indulat,
- 875 Ismét bura fordul 's gondolatban múlat.
 Kébzalódései szivét el ragaggyák
 Száját némán; szemét, ki meredve haggyák
 Tenger szigetekben: Tündérek lakásán,
 Hartzol serege közt: a hegyek magassán
- 880 Tévejeg Elméje édes keservével,
 Magán, mint Tengeren hánkódván szivével.
 {51v} Ha *Láisz* nevetve, hirtelen mellé ül,
 Ször szálakra szökik, vére ki testébül.
 Gyermeki öröme sziszeg; 's rebegéssel,
- 885 Fut testében széllyel, villámló égéssel.
 El ragattatását fel alig lelheti.
 'S Noha Tárnya karján van, még sem hiheti.
 Az Egész Világot érzi meg egytzerre
 Lángol is, sibbad is testében vér ere.
- 890 Ezer édes mondás szökne ajakára;
 De soha sem talál ekkor a szavára.
 Érzése készteteti: a nyelve le tapad.
 Reája tsak néma; és bus nyögés fakad.
 Egy szóval mondaná, ki a szeretetet
- 895 Eget, Földet, Tengert; egész Természetet.
 Ez első szerelme; 's létét reszkdeteti
 'S Mint déli meleget, magán lebegteti

¹ az [Beszúrás]

- El terjeszti széllyel, édes valóságát
 Máson találván meg, el költözöt magát.
- 900 [52r] E' hát az az óra, az Ember Létében,
 Meljet ki ki, érez, egytzer életében!
 Ugy hiszed, ha *Láiszt*, hogy ha el nyerhetnéd,
 Az Egeket it e földön fel lelhetnéd;
 De oly a szeretet ritka édessége;
- 905 Hogy téved, ha véle élsz, gyönyörüsége.
 Az egybe kötözöt élet tartozás lész.
 Bár anygallal lakjál, néha nyögést is tész.
 Míg Tárgyad nem nyerted, szüntelen kívánod
 'S Hogy birtokodban jöt, némelykor meg bánod.
- 910 Így a gyönyörüség unalomra hajlik,
 Kötelességgé lész; sirása is hallik.
 De ha feleséged, hiv barátod lehet,
 Életed örömet, vigasztalást vehet.
 Egy asszony ki javát vigyázza férjének,
- 915 Betsülletire van Asszonyi Nemének.
 Védelmezö Angyal, a háznak gongyában
 [52v] Tsendes gyönyörüség baráttya ágyában.
 Mértékletessége javát ápolgattya,
 Az élet hibáit ésszel takargattya.
- 920 Gyermekkeit vészi ékességeinek
 Nevelések tartya első kintseinek.
 Így a tisztességet neveli körülte;
 'S Óráit játéknál széllyel el nem ülte.
 Férje keresményét hiven óltalmazza,
- 925 Bugásnak, pompának magát nem áldozza.
 Mindent helyén rendel, baráttya házában
 Anyát; és Királnét² viselvén dolgában.
 Okostol, bolondtól egyre tiszteltetik,
 Még a gonosztol is, betse neveltetik.

² Királnék

- 930 Mert olj az érdemnek hatható ereje;
 Hogy a veszetnek is hódoljon rá feje.
 Tiszta nemességet terjeszt maga körül,
 'S Hogy minden tiszteli, szive titkon örül.
 Ó *Scipio vére! Nemes Kornelia!*
- 935 [53r] Szült é nagyob anyát nállad familia?
 Férjedhez, házadhoz, kötelességedet,
 Ugy vetted mint házi jó Istenségedet.
 Nagy erköltsöd Róma,³ tsudálva szemlélte.
Tiberius Grakkust te benned nevelte.
- 940 Okosság, nyájasság, hiv, szeléd méltóság,
 Anyai vezérlés; férjhez állandóság,
 Szülték erköltsödöt érdemes véredben
 Bár ha ma is példa lennél életedben!
 Ellenben ha ki kél az asszony sorjából
- 945 'S elméje gyermeki játéki közzé fúl:
 Ha nintsen öröme, már hivatalában,
 'S Ögyvelegni kezd a bolondok sorában;
 Házát el temetve, sírja let férjének,
 Tsak a gyalázattyát szülvén szép Nemének.
- 950 Sok asszony érdeme már ma tsak fetsegés,
 Öszve sugás: bugás, játék; 's szó retsegés.
 [53v] Érdeme pántlika: uj modi fejkötő
 Ugy Nemes ha lehet ruhája száz öltő.
 Othon szükség szorit; de ő másut ragyog,
- 955 Hogy nézze a világ szellyel azon fityog.
 Végre a tündérség nyögése ki hallik;
 Sok modis szerszáma *alábártá* válik.
 A zajos életnek zugó örvényében
 Kavarog villogva buja reménnyében.

³ róma

- 960 Lankadt kívánságát fris tárgyal ujittya
 Vagyonát prédállya: a férjét vaakittya.
 Minden ujság mellyet it 's ot fel találnek
 'S Okosok is osztán köztök haujigálnak,
 Fel kerül testére, ha száz esztendös is
- 965 Olvasot Elmékhez szol, ha esztelős is.
 Ha⁴ nints már ezüstye, jó ur-át szorittya
 Nem gondolván véllé; hogy haa háborittya,
 Gyermeke romlása: férje bódulása
 Nem ok már előtte 's háza pusztulása.
- 970 [54r] Szobára zárkozik: mérgee könyvével húl,
 Hol fel kiált sirva: hol magában dul, ful.
 Udvarát; gyermekit széllyel veszni haggya,
 Ugy fekszik mérgében, e Teruészet vaggya.
 Sok Száz Esztendőnek drága örökségét,
- 975 Keresetit szórván: fujja veszetuségét.
 Ezer esztendöre a maradékokaut
 Meg öli prédája; 's tsinál kóldusokat.
 A mit hiv vitézek vérekkel seszerttek,
 És gyermekeikre örökben le teettek,
- 980 Szeretői közöt, nagy katzagásokkal,
 Hurtzollya; és szórja rut bujasagokkal.
 Sartzol makattságá: költsönre kénserit
 Mások erszényébül, más névre pénzt merit,
 Keserves férjéhez, nem szól veszetsége
- 985 El duzzog egy hétig, néma dühössége.
 Így öldökli mássát, meg nem tesendesiti,⁵
 [54v] 'S Kivánságát sirva, bé nem teljesiti.
 Hogy békesség legyen, a jámboor tsak enged;
 'S Utoljára véllé, maga is megg téved,

⁴ <...> Ha [A kezdőbetű javítás átírással] ⁵ <tellesiti> tsendesiti [Javítás a törlés fölött]

990 De könnyeb zajongni, néha egy bolonddal,
Mint koldussá lenni örökre házaddal!+

+ *Jegyzés.*⁶ Felebarátom, Olvasó,: tsendesedgyünk egy kevéssé e fontos állapot mellett! Ály ki tapasztalásodra: nézd egész Európába férfiu Nemednek, asszonyi Nemével való zürzavarát: küszködését; bánatos örömet; keserves gyönyörűségét,⁷ a néma tsudálkozás könyvező bálvánnyá teszen. Veszekedés; öszve békéllés: meg öszve veszés; megént békéllés Hit széges; hamis hitelkedés: átok: el válás.. Titkos könyhullatások: belső szorongattatás: magánosságra rejtet sohajtások: édes⁸ esdeklések, [55r] kérelem; utállat; vád, romlás.⁹ Egész házaknak örökös pusztulások... A busszuságnak; és magában nyöszörgő kinnak sirva kel benned fakadni. A böl dog házasságok kitsiny számokban, nem is tapasztaltatnak; tsak a sok nyögés; kiáltás hallik. Igazítsad e¹⁰ közönséges nyomoruságot, akár böltsességgel; akár vallással!.. Szóly hozzá; és találd fel okát? – Miért nem?¹¹... Mihent a házasságban személy szerint való Érdemet, sehol, soha sem tekintenek; hanem tsak pénzt, vagy jószágot; Lehet é külömben? Meg bortsás! tsalatkozol. Sokan vesznek szeretettel alaton sorbul, szegénységbül feleséget; kik által még veszteteb állapotra jutnak.

Egy felől az iftúi tűz, mely ha valakit [55v] meg szeret, kérdés nélkül el veszi: más felől, a házasság által való nevettséges pénz vadászás, melyet majd mind a¹² két rész meg sirat örökké: a határ nélkül való szabadság, meljet Asszonyainknak, Európai Törvényeink, Vallásaink, Szokásaink meg engedtek: férfiu gyengességünk, mely miat szóllani nékik keveset, vagy semmit se merészlünk: Az uj gyönyörűségekre való vágyódása; mind egyik, mind másik félnek. A házassági hivség ellen, titkon el követet; és világosságra jöt tolvajkodások. Végre, mivel az ember házassága nem tsupa Természet; mint a Gerlitze párosodása; hanem Társaság béli,¹³ törvény; és¹⁴ Lakat az Emberi kívánságon, mely magáru minden zárt le szokot rázni, [56r] a mint gyakran tapasztalod; – tészik a sok jajt.

Azomba, látod: hogy a házasság, minden Törvény alá vet Emberi Társaságban el kerülhetetlen szükség; és e mellett Szentség; mivel az Egész Nemzetnek élete ettül füg. Közönséges böl dogságunkban sorsodat¹⁵ ha házassággal szerentsétlen vagy, ugy ved tsak mint gyomor sárt; Epét, a Testedben. Keserü; de nálla nélkül nem emészthet; 's következképpen nem is élhetz. Az asszonyban, mint tudhatod: sem familia vére; sem hertzei, grófi születés; sem szegénység, sem gazdagság nem tesz semmit. Egyre, másra mind ugy marad, a hogy szülik. És örökké tsak az; a mi a kívánsága. Tellyesítsed kedvét; vagy szaladj; vagy üss,!

⁶ [Bessenyei jegyzete az 54v oldalhoz. A lap alján kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem pontosítja] ⁷ gyönyörűségét; <és> a ⁸ <É>édes ⁹ <pusztulás> romlás [Javítás a törlés fölött] ¹⁰ <a> e [Javítás a törlés fölött] ¹¹ nem<.> ? ...<ugy, é?> Mihent ¹² a [Beszúrás] ¹³ béli, <szerezet> törvény ¹⁴ és [A kezdőbetűben javítás] ¹⁵ sorsodat [Beszúrás]

[56v] Külömben a házasságnak dolga, még is olyan természetű, mely benned, minden elmélkedést fel függeszt. Az Ember, Lásd, tsak vállat vonit; 's ortzáján kezét le huzván, egy, két köhintéssel, még rólla meg tett gondolatit is abban haggya. Mihaszna okoskodoi; 's átsorgasz oljan vár körül, meljet senki meg nem vehet soha? Ki szabhat oljan regulákat: hogy a házasság mindennek gyönyörűsége legyen? De kívánhatod é okossággal: hogy e Világon valamely dologban, keserűség nélkül való tsupa örömet érez? mutasd, – hol van? Gyönyörűség az egésség; 's¹⁶ élet,¹⁷ ugy é? Igen; de benne ülnek az idő szerint való fáj-dalmak; 's végre a halál maga!

[57r] Hogy akarnál, kérlek, ebbül a nyomorult szánakozásra méltó Szegény Emberi állatbul tsupa bóldogságot tsinálni e Földön? had el, had vontzollya igáját; s nevesse nyomoruságát!

¹⁶ 's [Beszúrás] ¹⁷ élet, <maga> ugy

Az Ember, mint erköltsi származás; és a Természetnek rabja

- Akár hogy állítsák a régi tudósok,
 Athenás, Romában¹ támadot okosok;
 De az Ember tsak ugy terem erköltsében,
 995 Mint a fa savanyu; 's édes gyümölsében.
 Két gyermek egy édes anyának méhébül,
 Származik egy atya; és anya vérébül.
 E' szeléd, és igaz; de amaz kegyetlen,
 Ennél mindég rend van; a másik rendetlen.
 1000 [57v] Egyenlön nevelik; egy formán tanittyák:
 Egyikről, másikról veszélyit hárittják;
 De a származásnak el vetet kotzkája,
 Lesz külömbségeknek, még is a² próbája.
 Van az Embereknél oly el rejtet titok,..
 1005 Mely férfi miv által meg hághatatlan ok.
 És ha az Istenség, másként nem fordittyá
 Az Ember magárul soha nem hárittya.
 A nevelés felöl akárki mit; s hogy hit;
 De a könyv ostobát tudományra nem vit.
 1010 A kit a Természet fejével bé szegez,
 Soha böltsségre a földön nem evez:
 Az erköltsöt pedig meg nem változtattyá
 A manér; 's nevelés mint ki ki tudhattyá.
Nérót Senekája, *Burhussa* nevelte;
 1015 De, hogy a böltsség, erköltsét nem lelte
 Minden gonosságnak rövid summája völt
 'S A hogy érdemlette, mint bolond ugy is hólt.

¹ romában ² <próba fája> a [Javítás a törtlés fölött]

- Oly két bölts, mint *Nérót, Titust* nem nevelte
[58r] Érdemeit még is egekre emelte.
- 1020 Az elmesség is így származik vérünkben
 Nem tgyuk külömbség hogy támad fejünkben.
 Sok görög olvasot többet mint *Homerus,*
Tassus, Virgilius, Horatzius, Linus;⁺
 Még sem uszhatot fel a világ színére
- 1025 Neve nem metzitet oszlopok fejére.
 Ha már erkölts, Elme, egy formán teremne
 Munkája előttünk, egy erőben lenne?
 Talán a Természet erkölts; 's értelemben,
 Tsak ugy munkálkodik, mint külső termetben?
- 1030 Mindennél egyenlő képet még nem láttál,
 Szót egy forma hangon soha nem hallottál.
 Egyenlő az ember alkodtatásában;
 De azért külömböz ki ki állásában
 A vér vastagsága, heve, hidegsége,
- 1035 Tsendeseb folyása; vagy elevensége,
 Agy velönkön égő erünk vékonysága
 Nedvessége, tüze; avagy vastagsága
[58v] Teszik a gondolat mivét élesebnek,
 Méjjebnek, tisztábnak, szebnek, nemesebnek?
- 1040 Az örök végezés utunk el állotta
 'S Vizsontagságunknak Elménk hódoltatta.
 Száz Értz kapuk alá zárta le sorsunkat;
 Hogy ne ismérhessük, ésszel is magunkat.
 Az Ember Elméje sokszor kezdetében
- 1045 A rosszal küszködik; de tsak rab testében.

⁺ Jegyzés.³ *Linus*, Kristus születése előtt élt; és tanítot 1400 esztendővel.

³ [Bessenyei jegyzete az 58r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. Az író a kapcsolódás helyét nem jelölte]

- Sok gonoszt zárnak el tömlőzre tizszer is.
 Útnak rá falkánként talán ezeret is;
 De azért még lélek lehel a testében,
 Örökre tsak tolvaj marad életében.
- 1050 Mint farkas, Lásd oljan, a ragadozással,
 Mely addig ront, míg nem el vész a hajtással.
 Mint barom ugy láttzik ő is sok tettével;
 Noha okoskodik, mint tudod fejével.
 Aki⁴ borhoz ragad korhelsegeiben,
- 1055 A barmon tul botlik eszetlenségiben.
 Értelmére rá un: itallal el fojtja;
 Törvényét, világát magából ki hajtya
 [59r] A barmot Természet állatta sorjára,
 De az Ember maga vész barmot magára.
- 1060 Tudgya, hiszi, érti; hogy vesztében vagyon;
 Gondolkodik, busul; mert pusztul a vagyon;
 Még is okosággal magát meg nem birja,
 Noha veszedelmét néha maga sirja?
 Így halálra megyen inkább italával,
- 1065 Mint fen tartsa magát az okosságával.
 A kit a Természet sok epével formál,
 Melyben forró vére mérges haraggá vál,
 Szüllye bár veszélyét meg gyult dühössége,
 Meg nem szünik éltét verni mérgessége.
- 1070 A bü kéz vagyónát bolondul prédálja
 Élelmét, kenyerét, széllyel hajigálja.
 A hol enni nints mit, tudgya, hogy ot éhség,
 Rongy, gyalázat forog; 's testet rágó inség.
 Kedves felesége, gyermeke elötte
- 1075 Sirva⁵ esedeznek: ez, le fekte, kötötte;
 De már ő tsak prédál; és mig a kóldus bot,
 Markát meg nem üti szorja a pénzt it, 's ot.

⁴ Akki ⁵ Szirva

- [59v] A maga vérehez vonzó ösztönét is
Le veri magáru!; 's annak vélt esztét is.
- 1080 Ellenben fiait annyira szereti,
Hogy ha bántod: láttya, fejed be töreti.
Az ilyen halandót marhának nevezed;
'S A roszt Ember nevét állatokra kened.
E' szitok: eszetlen, eszes dolgot illet,
- 1085 Míg oktalan állat ilj tsudává nem let.
Egy sem költözhetik, ki természetébül,
Tsak Ember mutathat, bolondot esztébül.
Hol láttál oly varjat, mely rakot fészskében
Fiait felejtette vólna, el vesztében.
- 1090 Az Ember vagyonát másoknak el adgya,
'S Gyermekit bellöle holtig ki tagadgya.⁺
[60r] Nem is ö kereste; nagy attyáru! maradt
Azt veszi el mástul, a miért nem fáradt.
Örökös átkot mond kiseded gyermekére,
- 1095 Hogy ne jusson soha már örökségére.
Ilj bünt miért enged a törvény hallani;
'S Atyának gyermekrül, meg ölést vallani?
Igazság; 's el nézi egy hibás Embernek;
Hogy szabad gyilkosa legyen a jó vérek!

⁺ *Jegyzés.*⁶ Az ugyan igaz: hogy az ösi jószágban meg tet *perennalis fassio*, a Kereszténységnek gyalázattára van; és a Természetet tsufszággal illeti. Más el adni; [60r] zálogosítani; más böltsöjébe fekvő ártatlan gyermekemnek ki tagadásával valamit el idegeníteni. Szabadságot hágy a törvény el⁷ vallot örökségednek vissza szerzésére. Helyesen! – mikor szüléid eléb olyan állapotra juttatnak, melyben mások alamisnjára szorulsz; akkor perely oljan méltóságokkal, kiknek ládájok arannyal, ezüstel rakva van; nagy tekintetek pedig, és rokonságok országra terjedt. E hát így⁸ hangzik: Jól lehet az atya ösi jószágát el nem idegenitheti; de mind azon által el idegenitheti.

⁶ [Bessenyei jegyzete az 59v oldalhoz. A lap alján kezdődik, a szövegtől vonallal elválasztva; a jegyzet kapcsolódását az író nem pontosította] ⁷ el<...> vallot ⁸ így <...> hangzik

- 1100 [60v] Miért van hát esze Emberi Létednek,
 Ha zabolát nem vét bomlot életednek?
 Helenát egy buja ifju el ragadgya;
 'S A Világ két részét vér ontásban hadgya.
 Min uralkodik már az Ész? Hol parantsol.
- 1105 Ha a kivánságnak; és bűnnek meg hódol?
 Keserves Tanátsos!.. gyenge Fejedelem!
 Okosság! - be nehéz nállad a védelem!
 Tronuson tündöklesz, felső hatalommal,
 'S A' kin uralkodnál, az üz fájdalommal!
- 1110 El ragad a szivnek sok ezer érzése
 Téved köztök az ész titkos vezérlése,
 A gyönyörüséget mindég apolgattyuk
 Kivánságainkat fére nem hagyhattuk.
 Haljuk szavaidat: értyük igazságod,
- 1115 Tisztellyük, rettegjük felső méltóságod,
 De a Testnek, Szivnek ezer gyengesége,
 Tsak el huz; mert édes erőtelensége!
 [61r] Ugy láttzik az Elme majd tsak oda megyen:
 Hogy az érzéseknek vezetője legyen,
- 1120 Egy asszony szerelmét szép levélben festi;
 Hogy ésszel lehessen, kedvessége testi.
 A Prókátor tudod, ezért okoskodik;
 Hogy éte, itala, nálla gyarapodik.
 Ditsőségért, pénzért, fut a hadi vezér,
- 1125 Jádzik életével, 's az Egekhez is vér.
 Biró, pap, kenyerét keresi eszével,
 Nem lehet e nélkül Lásd, tudós fejével.
 Dávid, Salamonnal, szentek, böltsek vóltak
 A Szép asszonyoknak még is meg hódoltak.
- 1130 Mongyák: hogy az Ember egész erköltsében
 Mássá változhatik, olykor életében;

- Meg lehet; de én még az óltár szarvánál,
 Mindég Embert láttam mint Márs zászlójánál.⁹
 Kit ismértél szóly hát, ki születésével,
 1135 Más Emberré vált el, egész erköltsével?
 Hóltig minden Ember tsak oljan mint maga,
 Rajta vész mely reá eset az az iga.
 [61v] Hid el; a Természet, még foganszásunkban
 Nyomja bé hatalmas ujját fajzásunkban,
 1140 Ebből lész tsillagod, mely élted hordozza;
 És kezed¹⁰ miveit kötözi, óldozza,
 Bolondba, gonoszba; Látod, nintsen vallás...
 A millyen az Erkölts, oly a környül állás.
 Haszontalan kóldul keresztet Romátul,¹¹
 1145 Hijában vontzollya hitit Genevátul,
 Mindenüt meg marad romlot ültetése,
 Tsak abban mulik el, bünös születése.
 Pokol, vagy Menyország; Vallás; vagy Nevelés,
 Oktatás, büntetés mind gyenge felelés
 1150 Egy meg átalkodot gonosz erköltsének:
 Nem ál semmi ellent, meg veszetségének!
 Bóldog, ki nemesen származik vérében
 'S Láthattya törvénnét igaz Istenében!
 Papok gyertek elő, it a kegyelemmel;
 1155 Nem mehetek tovább; Ember értelemmel!

⁹ <...> zászlójánál [Javitás átírással] ¹⁰ <...> És kezed [Javitás átírással] ¹¹ romátul

Az Ember, mint szomszédjának bírója.

- Minden halandóban vagyon törvény tétel
Meljet magánál tart titkos ítélettel.
Nem lehet más szemmel világába nézni,
Tsak a magáéval kel dolgát intézni.
- 1160 Szomszédod erkölcsét; erköltsödön által,
Szoktad meg itélni, hosszas gondolattal
Erejét magadhoz méred Elmésséggel,
Hogy mennyire álhat tölled messzeséggel.
A maga szeretet oljan arany Tükör,
- 1165 Mellyet a kevélység senkiben el nem tör,
Ha nints tudománnya ugy, mint szomszédjának
Ebbe néz; 'fel leli Érdemét magának.
Nintsen oly meg vetet,¹ ki szívébe titkon
Nagyságot ne látna tsekélység közt vakon.
- 1170 [62v] A kegyes Természet, hogy kit kit nagysággal,
Nem ajándékozhat, segít a vaksággal,
Minden hiszi: hogy van esze, deréksége,
Jó szive, erköltse; 's belső nemessége.
Idegen Érdemet ritkán igazolhat,
- 1175 Ha tsak nem olyan nagy: hogy reá nem szólhat
Ha másban oljat lát, mit magában érez,
Fel kiált, ugy é mond: derék Ember már ez!
Ha maga ragyogni² kíván 's más felette
Nagyob tüzzel fénylik : ötet el temette

¹ vetet, <...> ki ² ragyogni

- 1180 Mindég ara veri komor indulattya,
 Hogy motskát amabban, miként hajithattya.*
 [63r] A tsekély Léleknek ilyen a Törvényne
 Motskol; hogy nem lehet nagysága reménnye;
 De az igaz elme, emelkedésében,
- 1185 Betsüllí a szépet; 's jót, emberségében.
 Némely Embernek tsak tettzése törvényne:
 E' nálla igazság: e szemének fénnye.
 Másokat oktatva, nints eszünk magunknak,
 Oktalan áldozunk, a kívánságunknak.
- 1190 A mi néked tettzik, ugy é, hejes dolog?
 Gyávaság, gyengeség, mind másokon forog.–
 Ki nem tsal, nem kóldul, másnál élelmére;
 Had el, mert jó törvént füzöt fel eszére.
 A miben vétek nints: szabad tettzésével,
- 1195 Ki ki, mint étele; 's köntöse színével.
 Te is tsinálsz oljat, a mit más meg nevet,
 Minnyájan szörböljük e fekete levét.
Pittagoras nem mert a paszulyra hágni,
 Ugy híven: hogy szentség ilyen plántát rágni.
- 1200 [63v] Ritka oljan Ember a ki maga mellől,
 Gyengét ne mutatna egyik része felől.
 Így ujjal mutatván, egyenként, egymásra,
 Mulattyuk magunkat, e nagy köz rovásra.
 A maga szeretet frissen gazdálkodik,
- 1205 Mikor szomszédjárul, titkon okoskodik.
 Erejét el hagyván, tsak hibáját nézi,
 'S Magát Érdemével felibe intézi.

* *Jegyzés.*³ Reá vigyáz: hogy soha vezér elöt vezért; Prokátor elöt prokátort; szabó elöt szabót, sat nagyon, ha véle beszélsz ne ditsérj; de lehet ditsérni a Vargát, a Takátsnak. Minden mesterség vetélkedik magával.

³ [Bessenyei jegyzete a 62v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. Az író a jegyzet kapcsolódásának helyét nem jelezte]

- Talán a Természet amazi gyengeségre,
 Vetette, hol eztet vitte felsőségre?
- 1210 De lész amannak is más részbe nagysága,
 A hol erköltsödnek nints oly magassága.
 Szomszédját mindenik hibájánál vészi
 'S Költsönben a Világ magát tsuffá teszi
 Eröt, eröhöz mérj; gyengét, gyengeséghez,
- 1215 Ez illik férfiban Lásd, az eszességhez.
 [64r] A nagy; 's szabad Lélek már aprolékokban,
 Gyengének láttzatik a kitsiny dolgokban.
 Ne nézd hát Barátban *Césárnak* Érdemét
 Sem dinnye Tsöszségben, Ország Fejedelmét.
- 1220 A nagyság kis Tárgyal, kitsinységnek láttzik,
 Kitsiny hang Ég alatt nem messze hallattzik.
 Kis vízben a Vizát, a Singér neveti,
 De a Dunán magát mellé nem teheti.
 A maga fontyába tégy hát minden Embert,
- 1225 Így tehetsz magad is, isméretedre szert.
 Egymásnak hibáit meg lehet szenyvedni,
 'S Mi tsak természeti gyengeség engedni.
 Ezzel kéntelen vagy; mert költsönbe esik..
 Mind botlik az Ember, ha lépését lesik!
- 1230 De tsak romlottságban nézzünk gonosságot?
 Vagy tudományban is tartunk álnokságot?
 [64v] Kit hiszel gonosznak? Tsak a gyilkost, tolvajt?
 Vagy az is az, a ki okaidra nem hajt?
 Luther; és Kalvinus Rómában⁴ bünös vólt;
- 1235 Berlinben Rómának⁵ sok értelme meg hólt.
 Ha így az Értelmet tennéd gonosságá?
 E Világ költsönben válna⁶ bolondsággá?

⁴ rómában ⁵ rómának ⁶ vál<ik>na [Javítás átírással]

- Nintsen oly két Lélek, mely sinór mértéken,
Okoskodgyon együt, földön; és Egeken.
- 1240 Ha jó barátodtul, Értelmed külömböz,
Gonosznak hiszen é? 's életedben üldöz?
Minden féle hitben leltünk jó erköltsöt,
Igazságot, eszet, jól termet gyümölsöt.
Seneka mint pogány Jupitert ismervén
- 1245 Sok papnál hiveb vólt, tsak erköltsét mérvén
Aristides, Plátó, vagy Césár Borsia,
Ki vólt e Világnak érdemeseb fia?⁺
[65r] Hid meg: a jó erkölts mind igaz tudomány
E let Természettel; a többi találmány.
- 1250 A kis Ember Világ ugy hiszi magában
Hogy bátran ítélhet más igazságában.
De Lássad, mások is ítélnek dologon,
'S Mi töb felül kapnak még, a hatalmodon.
Egymásnak értelmét könnyen átkozzátok,
- 1255 A jóságot külön rátok ruházzátok.
Azomban a kegyes Természet neveti,
Dolgotok; 's az elől⁸ függöt⁹ fére veti.
Kevés külömbséggel az Ember Egyforma,
Édességgel forrot öszve, ez a forma.
- 1260 Egy helyen kárhoztat; másut kárhoztatik,
Néha világnál néz; néha vakittatik.
[65v] Ti Ember bogarak: nevettséges majmok,
Mi hát üldözésre bennetek igaz ok?

⁺ Jegyzés.⁷ *Aristides*, Görögországban, nevezetesen Athenásban, minden Emberi érdemnek tsudája vólt. Abba fáradt: hogy Athenást jó erköltsel bé töltsé. Így ítél rólla *Plátó*

⁷ [Bessenyei jegyzete a 64v oldalhoz. A lap alján kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. Az író a jegyzet kapcsolódási helyét nem pontosította] ⁸ <...> 's az elől [Javítás a törlés fölött] ⁹ függöt <elől> fére

- Egyre, másra mentek, a halálra vakon,
 1265 Egy formán hánkódtok, az indulatokon.
 Mikor te küszködöl¹⁰ a más vallásával,
 Az együgyü halgat; 's él igazságával.
 Eszed a jósággrul verseket tsinálgat;
 A szegény követi; és fellöle halgat.
- 1270 Sok tudományoddal, sokszor eszetlen vagy
 'S Üresses eszeden, tsak a Tzifraság nagy.
 Ha egy felől nagy vagy; másut az indulat,
 Tudos személlyeden fél bolondot mutat.
 Minden vallásnak van Lásd, akasztó fája
- 1275 Josága, Erköltse: Sodoma almája
 Az Embert mind, szenté egy vallás sem¹¹ teszi
 Egyik angyalnak jut; azt, az ördög viszi.
 [66r] A jóság mindenkor mennyei szint visel,
 Mely e Földnek színén, mindenüt Embert lel.
- 1280 Látod: hogy az Isten közöttünk tsapását,
 Egyenlölül horgya, ostorát, áldását,
 Miért foglalnád hát, egyedül magadnak,
 Ki atya; 's bírása a Széles Világnak?
 Tsak benned legyen é Igazság, Emberség?
- 1285 Hiv erkölts, jámbor sziv; és igaz nemesség?
 Téged is egyre áld, büntet a hatalom,
 Hol néked, hol másnak esik a jutalom.
 Kiket vet ki külön a jóság magának,
 El hagyván a többit, nyomoruságának?

¹⁰ küsködöl ¹¹ <se> sem [Javítás a törlés fölött]

- 1290 Mirül tudod: hogy tsak neked van Istened,
 Szegény Sidó, mond meg: emeld fel a jeled?+
 [66v] Az Ember ítéllet tsak madár károgás,
 Nevetséges dolog: kenetlen tsikorgás.
 Az Isten bírása tudod, a Lelkeknek,
- 1295 Ne hányál bilintset, hát az Embereknek.
 Had el gondolatit: itéld gonosságát
 Vesd meg rosszását; öleljed jóságát
 Sok oly tselekedet van Természet ellen,
 Mellyet nem itélni teljes lehetetlen,
- 1300 Mert a tselekedet, mint a hitelt vallás,
 Nem olyan: nints ebben esszel oly hánkódás.
 Ha gonosságodat, nyilván el követed
 Hogy meg ne ítéllyék már nem remélheted.
 Nem kedvez a Világ, Szegénynek, Királynak
- 1305 Ki nevet bünöddel; vagy el vét magadnak,
Titust, Nerót Lássad, törvénye itéli,
 Az elsöt igaznak; amaszt gaznak véli.
 Járhatz gondolatl Eliseumodban
 Külömb, külömb féle paradicsomodban.
- 1310 [67r] De a mit tselekszel józan okossághoz
 Mérsékeld hazádban, a köz igazsághoz;
 Mert nevettség szórja széjjel el nevedet
 És utállat festi Emlékezetedet.
 Igy polgár Létedet, szomszédod vizsgállya;
- 1315 De a vallásodnak, Isten a Királlya!

+ Jegyzés.¹² Ha meg gondolod: hogy valamennyi vallás a világon van, mind magának foglalta külön az igazságot; a többit setétségre vetvén, lehetetlen a rajtok való szánakozás miat nem nevetned.

¹² [Bessenyei jegyzete a 66r laphoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. Az író a jegyzet kapcsolódási helyét nem jelezte.]

X. SZAKASZ

Az Ember, mint Földhöz ragadt szegény.

- A le fojtot szegény, olj mint járó halál,
Kire minden inség töb, töb tsoportal szál.
El vagyon temetve: nem láttzik Érdeme
Nem tudnád hová let benne Ember neme.
- 1320 A szégyen, a szükség le veri Éltében
El alél: porba hul, szomoru Lelkében.
Éhség, rongy, gyalázat borittya inséggel
Semmit sem is gondol, már az Emberséggel
[67v] Nem tud az éh gyomor betsülleteskedni..
- 1325 Kit senki sem tekint, nem vágy nemeskedni!
Ez a paraszt soron tsak el kénszeredés;
De a nemes karban tökéletlenkedés.
Kaszálni, kapálni, szolgálni szégyenli,
Költönöz, tsal, hazud; 's gyalázattyát nyeli.
- 1330 Betsülletnek benne lenni lehetetlen,
Nem elég erő ez, a Tzudarság ellen.
A szükség rut kurva: tisztátalanná tész
Véle a betsüllet sok jámborbul ki vész
A jó Erkölsöt sem lehet gyakorolni;
- 1335 Nem tehetz mással jól: fére kel farolni.⁺
[68r] A szép társaságbul rongyos szined ki vét
Ki látta kóldusnak meg tisztelt szép nevét?

⁺ Jegyzés¹ Reá gondoly: hogy it, oljan szegényekrül van szó, kik vagyonbul teszik magokat azokká. És nem születve, vagy szerentsétlenség által lesznek azokká.² Van az ártatlan szegénybe jóság.

¹ [Bessenyei jegyzete a 67v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi] ² azokká [Beszúrás]

- Távolyrul sohajtasz, a porban mászkálva.
 És a gyalázatban négy kéz láb uszkálva.
- 1340 Ollyan vagy e Földön, mint az el kárhozot
 A bóldog helyekről Léted el távozot.
 Filosofusra sem illik a szegénység,
 Már, üres hordóban kitsiny a reménség.
Diogenes is ma próbállya ot ülni
- 1345 Nem lész é kéntelen, dolgával fel sülni.*
 [68v] Nintsen oly okosság, mely a szegénységet
 Jó kedvel viselje; 's türje az inséget.
Zenon, Epictetes akármít mongyanak
 Szívet érzés nélkül soha nem tsinálnak.*

+ Jegyzés:³ Mondhatta Diogenes a maga idejében Nagy Sándornak, midőn adományával kínálta:⁴ *ály fére előllem: ne hoz árnyékba; had süssön a nap.* sat. de már ma egy kóldus mindenkor szomoru böltsséget mutat. Nints a tudomány szükiben [68v] mint akkor. A valás, és papsága széllyel mindenüt oktat. Rendbe vet oskolák: fizetet tudósok tartatnak. Akár mitsoda mély Tudós légy; üly bé most egy üres hordóba: sokat merek fel tenni; hogy senki sem fog oda enned hordani, rajtat tsudálkozva. Gyermekek járnak hozzád, a szemedbe nevetni; 's hordodat, mértékletes személyyeddal egyetemben alá 's fel lökdösní.

+ [Jegyzet]⁵ *Zénon, Epictetes.* Stoikus Filosofusok; kik a Természetet ara erőltették: hogy e⁶ Világi viszontagságokat,⁷ és a sorsnak tsapásait fájdalommal ne érezzük; tudván: hogy mind [69r] ezeknek ki vagyunk tetetve. Sem egy, sem más esettel ne törődj; fen tartván Lelkednek nagyságát, mellyet külső szenvedés: világi eset, változásba nem hozhat. Lehet: hogy az Emberi Természet régen ilyen vólt; de már most más módit visel. Valaki köztünk kárt, hasznot nem érez, kenyeret házánál nem eszik. Azomban nintsen oly erős Lélek, melynek nagysága a⁸ gyomor rángások között, a féle kedvetlen; és szomoru hervadásokra ne hanyatlana. Mi lenne az Ember, ha külső viszontagságait tekintetbe nem venné? [69v] Gondoly egész Országot ily nagy Leikü Filosofusok; akár Keresztényekből, – hogy élnének semmi világi

³ [Bessenyei jegyzete a 68r oldalhoz. A lap alján kezdődik, a szövegtől vízszintes vonalal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem pontosítja] ⁴ kínálta: <hogy,> *ály*

⁵ [Bessenyei jegyzete a 68v laphoz, az előző jegyzet folytatásaként, a lap alján, és a következő lapok alsó részén. A jegyzet kapcsolódásának helye nincs pontosítva] ⁶ e [Beszúrás] ⁷ viszontagság<...>okat [Javítás a törlés fölött] ⁸ <...> a [Javítás a törlés fölött]

- 1350 [69r] Ha nagy let inséged, érdemednek sirja,
 Ide temetkezik; akárki hogy írja.
 Lehet szegénységébül, tudományal menni,
 'S Szolgálván szerentsét, e Világban tenni.
 De ezek olyanok; akik szüleikben
- 1355 Pusztultak szegények, még gyermekségekben
 [69v] Ki maga nem keres: vagy jószágbul pusztul,
 Arul van it a szó: az ilyen sárba hul.
 Meg kapja kenyerét, köztünk a jó legény
 Hid el, mindég gyanus a ki igen szegény.
- 1360 Tudatlan, vagy korhel, vagy préda, vagy tunya
 Élhetetlen, szeles, vagy a gondot unynya
 [70r] Nemes, avagy paraszt; de a jó Emberre,
 Mindenkor vólt szükség: hamar kap kenyérre.
 Minden ház vesztének magában van férge,
- 1365 Ritkán jö kívülrül el pusztító mérge.
 Eregy értekezni, az öreg Nagy Pállal,
 Majd meg beszéli ő fel támasztot állal,
 Hogy vólt az Öreg Úr, Udvarában hajdan,
 Honnan minden el tünt, kés kanálíg majdan.
- 1370 [70v] Ne prédály, ne heverj: hogy a tisztességbe
 Meg maradj; 's ne essél rágó szegénységbe.

esettel nem gondolván? hogy védelmeznék hazájokat? A melyik szomszédjoknak tettzene eléb, békességes tűréseken; 's nagy Lelkeken rajta menni, annak lennének nevetségés prédái; hatsak, az irántok vet közönséges szánakozás, vagy⁹ utállat nem mentené életeket.

[70r] Azomban, a Stoikusokrul ne gondold, mintha Érdemetlenek lettek volna. Világi böltségséget, erköltsöt, Elmét a leg felsőbb méltóságra emeltek fel. Ha néhol tul viszik a Természetet hatarán, tsak oly formában vegyed ezt is, mint mikor erre intetel: hogy ha egy felől pofon tsapnak, tartsad más felől is. az az Légy szeléd; engedelmes. A Stoikusoknak intését, felébe vesd ki lehetetlenségére; tsak felébe kövessed el: ha rá mégy, mindenkor elég marad benned még is: hogy érte tsudáltassék

⁹ <és> vagy [Javítás a törlés fölött]

- Hijába ditsekszel, fényes eleiddel,
 Palatinusokban, régi¹⁰ véreiddel
 Ha tzudar vagy nem vét fényt a személlyedre
 1375 Sőt nevettséget huz rongyollot szivedre.
 A költsön pénzt mindég hazugsággal kéred,
 Osztán el illantasz ha tzélod el éred.
 Messzirül neveded, a kit meg tsalhattál
 Semmit nem gondolván vélle mit fogadtál.¹¹
- 1380 Tselekedetedben, vallásod, Istened
 Lelked, nem láttzatik; 's¹² így gyalázod Nemed.
 Az ördög is tudgya: hogy Isten; 's igazság
 Van a Világ felet, mint fő hatalmasság.
 De vélle nem gondol, mint te tetteiddel,
- 1385 El mehetz utazni, módos hiteiddel.
 [71r] Rut Nemességünk¹³ közt, az ilyen hitető
 Kiknek még a Törvény nem elég büntető,
 Vagyonát el szórván, életét vontzollya
 Erköltsét, vallását a sárba gázollya.
- 1390 Semmire nem vigyáz, tsak pénzt rabolhassék,
 'S Alá s fel járkálván ehessék, ihassék.
 Irhattya Szent Péter, Szent Pál, Lókussait
 Hirelheti más is Filosofussait;
 A néki mind semmi, tsak addig tsavarog
- 1395 A mig hazugsággal valakit meg nem fog.
 Nyilván tészü köztünk rut tolvajságait,
 Tsak nézzük; 's nevettyük, a gonosságait.
 A Világ; 's javai minden Érdemeknek
 Örökségül vannak; mint éles szemeknek.
- 1400 *Césár* szeket tsinál Romában¹⁴ magának,
 Mely ülő helye lesz sok paraszt fiának

¹⁰ régi <eleiddel> véreiddel¹¹ fogdtál [Betűkihagyás] ¹² 's [Beszúrás] ¹³ Nemességün [Betűkihagyás] ¹⁴ romában

- [71v] Vitézség, böltesség birták e Világot,
Ezek kapnak köztünk rangot, gazdagságot.
A Deák páltzával prokátorrá leszzen;
- 1405 'S Végre birtokában, Várást, Falut vésszen
Hertzeg, Gróf változik a szegény fraterbül,
Ezüstel bé rakot asztala mellé ül:
Ellenben sok kába, a nagy örökséggel,
Meg hal élte végén siró szegénységgel.
- 1410 A Paraszt Katona szolgálatra ki áll;
Osztán király székekben ül; 's Hertzegnékkel hál.
Hüséggel, erköltsel bíró okos szolgák,
Lesznek szerénységgel, a semmibül gazdák.¹⁵
Nints nagy szerentséje, minden nagy Érdemnek,
- 1415 De tsak Ura még is a tsinos életnek.
Ha szükségeidet hárihad magadrul
Könnyen felejtkezhetz a pompás nagy Úrrul.
[72r] Bolondság a fényért nagyon törekedni,
Elég tisztességért köztünk Emberkedni.
- 1420 Mások nélkül hogy ha magadat tarthatod
A többit ha nem jön, mind faltul hagyhatod.
Bor, petsenye, kenyér, ha van hatalmadban
Minek száz aranyos gyürü az ujjadban.
A mi tsak szemre van, nem igaz bóldogság,
- 1425 Érzéssel kereskedj: it van a valóság.

¹⁵ gazdág [Betűtévesztés]

Az Ember, mint fel tet Lélek; és halhatatlanság

- Életünknek titka! Mellyet a Természet,
 Bennünk tapogatóván, setét rejtekre tet!
 Édes elmélkedés, az Igaz Léleknek!
 Rettentő gondolat, a gonosz¹ életnek.
- 1430 Ó halhatatlanság! mutassad magadat,
 Éresztesd el fáradt Lelkünkkel javadat!
 [72v] Kátó haláláru midőn gondolkodik,
 A halhatatlanság felől okoskodik.
 Akarva okozza magának halálát,
- 1435 De Lelkét eleszti, vizsgálván hatalmát.
 Nem tudta hová jut boldogab hejekre,
 Tsak gondolt, remélet; nézet az Egekre.
 Jehovát nem ismért, Jupiterrül gondolt,
 Váltsággrul nem tudot: Természetnek hódolt.
- 1440 Még is halálán tul életét reméli;
 És a semmiséget, Lelkében nem féli.
 Ó, édes reménség! ha álom volnál is,
 Vélled tévelyegni, fő bóldogság még is!
 Kegyetlen történet, e jótul meg válni!
- 1445 Ó keserves eset, remény nélkül halni!
 Magadban értelmes meg érthetelenség
 Lélek, – miként öntöt, belénk az Istenség?
 [73r] Éltünkre egy felől reménséget hintesz;
 Más részen, kétséggel; és halállal intesz.
- 1450 Kitsoda mérte meg gondolatod erét?
 Ki evezte által okaid Tengerét?

¹ gonosz <...> életnek

- Néha az Egeknek ditsösségében ülsz,
 Másszor reménséged karjai közt meg hülsz.
 Égből alá szállot tudomány, méltóság!
- 1455 Hit, kétség, reménység; 's néha tünt valóság,
 Vagy bennünk mint Lélek, mellyet a Természet,
 És vallás szivünkön örömrre élesztet!+
 [73v] Égre, földre terjedt valóság Istentül,
 Mely testben él, forma, nehézség, szín nélkül.
- 1460 Gondolva ki terjedsz Egész Teremtésre,
 Mindent magyarázol; 's ha magad kérdésre,
 Veszed nem felelhetz, miből, hogy, miként vagy.
 Magadrol gondolva Értelmed kövé fagy.
 Határt nem találhatz széles munkáidban
- 1465 És véghetelenség láttzik okaidban.
 Nem vagy Test: hogy vólnál tehát mulandóság?
 Hogy járjon Egekre a testi valóság?
 Mond meg,³ mely részen vagy a Testhez köttetve?
 'S Mitsoda erőben, hozzá szerkeztetve?
- 1470 Véremnek folyása utad változtattya,
 Világát, értelmét benne meg bolygattya.
 Testetlen értelem: gondoló valóság,
 Miként változtathat, a Test; 's mulandóság?
 Mellyel természeted szerint közöd nintsen,
- 1475 [74r] Még is jármában vagy, ugy tettzik, bilintsen?
 Hogy ha keménységgel homlokodra ütnek,
 Meg kábul értelmed: bolond sorra vetnek.

+ Jegyzés² A kétségre nézve, akár Keresztény légy, akár tsupa pogány, tsak hányattatnod kel olykor. Ha jó hívő keresztény nem lehetz, tsupa Természettel, hol így, hol úgy hányattathatz; Ha pedig vallással Lelkednek halhatatlanságát valóban hiszed; a kárhoznak, 's idvességnek irántad való mint esete, léte; tsak meg fordul fejedben; hol édes reménységgel, hol bágyadással.

² [Bessenyei jegyzete a 73r oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. Az író a jegyzet kapcsolódását nem pontosítja] ³ me<...>g [Javitás átírással]

- Tselekedetidben ezen túl okosság,
 Nem láttzik, oda let, rólla a bizonság.
- 1480 Testet ütnek, testel; testetlenség tünt el,
 Örjültet látz élni, értelmes Lélekkal.
 Ha házamban ülök, a falat verheted,
 De Létem bomlását ezzel nem teheted.
 Ha Lelked Testedben, ilyen formában ül,
- 1485 Mikor véred romlik, örülésre hogy dül?
 Mit keres véredben, halhatatlansága?
 Egy ütéssel miként veszhét méltósága?
 Egészséges testel nem sok Ember kábul:
 Tiszta vérbe józan Elme belé nem ful.
- 1490 Halhatatlanság él, hát halandó vérben,
 Romolhatatlanság, bomlik romlot érben.
 [74v] Ugy, de veszet vérben hogy lakik bölts Lélek?
 Vérem ha el romlot, még is ésszel élek!
 Nyavalya, rothadás, fekély el boritot,
- 1495 Rágó kinnya bennem sok izben orditot,
 Még is közte Lelkem, reménnyel neveli;
 És gondolatait Egekre emeli.
 Ha tsak vér a Lélek, a vérrel veszni kel,
 Nem élhetne Frantzus, tiszta értelmekkel?
- 1500 Még, ha a Lélek is mint töb rész test volna
 Tsontal, börel, hussal, könyvet hogy gondolna.
 Hogy lehessen testnek ilyen Elméssége?
 'S Egész teremtésre terjedt tehetsége?
 Hogy tűnnyön mélységre, magasságra mint tűz,
- 1505 Hol repülő szárnya, mindent magára füz?
 Emlékezetivel ezer esztendőket
 Tart kis valósága, mint el tünt időket.
 [75r] Megszámlálhatatlan dolog ül létében,
 Mellyet el nem felejt soha életében.
- 1510 Ennyi emlékezet rá hogy rakodhatik
 Ha szikra létele Testnek tartathatik?

- Hogy fér annyi vonás benned testiségre?
 Hogy ne veretessen feledékenységre?
 Töbre emlékezel százezer dolognál,
- 1515 Hogy tartya az Ember, Testen, ezt magánál?
 Agy velődön fűg úgy, mint raj, a fa ágán?
 Vagy göze közt forog fejedben, tsak magán?
 Hol ál a gondolat Tengerének vége?
 Mely felet már annyi sok Nagy Elme ége?
- 1520 Hánszor van bellöle másoknak ki adás,
 Még sem esik nálla egy szikrányi fogyás.
 Mindég osztogatod: mindég töbre terjed.
 Örökké vissza jön, akar mere verjed.
 Másokban meg marad; de bellöled sem fogy,
- 1525 Ugyan mond meg, testel, mint lehet ez? és hogy?
 [75v] Egy olvasot Ember, e Világ esetét,
 Naggyára mind tudgya; rajta tartya Lelkét.
 Hogy ingadoz benne, ez a szörnyü Tenger,
 Mely a Teremtésnek végére is ki ver?
- 1530 Talán nem hogy testel tudnál ide menni?
 Halhatatlannak is sok már ennyit tenni!
 Azomban a Lelked, testedtüzbe hozza;
 Néki pedig Testedt fájdalmát okozza.
 Így Lelked, testeddel, egymás kezét tartják,
- 1535 A gondot; és érzést kebelekre mártják.
 Egyiknek munkája fő a másikában
 Sem érez, sem gondol egyik is magában,
 Valameddig együt barátkoznak ketten,
 Veszekedvén együt a sok féle tetten.
- 1540 O keserves élet! kinos Emberiség,
 Kit gyakran ki ragad magából a kétség!
 [76r] Homályos Igazság nyisd fel Egeidet,
 Űs ki villámlással: mutasd fényeidet!
 Vezessed az Embert, ki gyenge magában
- 1545 Had hihesse javát habozó dolgában!

- Ó halhatatlanság! édes vigasztalás!
El fáradt Lelkünkben; be mennyei vallás!
Szerensétlen ki nem, hihet kétség nélkül! – –
Lelke a semmi közt, tsak keservével ül.
- 1550 Az örök időkben, tsak hamvát láthattya
És hogy világra jöt azon van bánattya!
Örök Élet! te vagy tsupa vigasztalás
Mellyet nem teremhet egyéb, tsak a vallás!
Te vitted értelmünk oljan bizonságra,
- 1555 Hogy hitet vehessünk halhatatlanságra,
Jóságos tettünknek te lettél birája.
[76v] Igaz erköltsinknek virágozó fája.
Nagyob ditsösségre az Ember nem mehet,
Birjad a pogánnak szivét is ha lehet!
- 1560 Hidgyed hát halandó, mi porból fel emel;
'S Benned mulandóba örök életet lel!*

* NB.⁴ Egy kis bágyadásra jöttem Olvasó! Ebben, sem más móddal elmélkedni; sem tovább menni nem tudok. Miólta a Böltsek kiáltását hallom, a dolog fejemben, gyakorta meg fordult. Mit irjak? mit mongyak egyebet?... Tszítsd ki sajkádat a révbül; és magadat az örök végezésnek által adván, emlékez meg rólla: hogy *Sókrates* így fohászzkodot:⁵ *Ens, Entium, miserere mei!*

⁴ <Jegyzés> NB. [Javítás a törlés alatt. Bessenyei megjegyzése a 76v oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva] ⁵ fohászzkod<ik>ot [Javítás átírással]

Az Ember, mint Planum!

- Az Elme vakító Eszköz is tud lenni,
Ugy hitet: hogy messze lehet vélle menni.
A következő időkben ki terül;
1565 'S A mellyek nintsenek, azoknak is örül.
Dolgait előre, okoson ki nézi,
És minden esetit köztök el intézi.
Bir szerentséjével: sorsát meg lántzolja
'S Az örök végezést, eszével truttzolja.
1570 A mi meg nem eset, a tünö időben,
Nints bizonyos sorja még az agy velöben,
Hogy látz semmi közzé, a hol még nints dolog
És a szemed előtt tsak setétség forog?
[77v] Tudod é, ha reggel ágyadból ki szállasz,
1575 Hogy napodnak végén milyen nyügbe állasz
A végezés könyvét magadrul előre,
Miként nyithatod fel: hogy vehesd kérdöre,?
A' mit sok idök közt magadrul nem hittél,
Egy véletlen órán éltedre rá vittél.
1580 Lehet; hogy ha néha, a környül állások,
Ki mutattyák magok; 's igen világosok,
Egy tapasztalt Ember Profétzia nélkül,
Könnyen meg mondhattya a dolog hova dül.
Az Ember, dolgait nem planumbul viszi,
1585 Jól lehet gyakorta maga is ugy hiszi.
Nem gyermekre keres sok Ember éltébe;
Hanem, hogy tsak fösvény a Természetébe.
A préda hijába szül ezer gyermeket,
Azért széllyel szórja az örökségeket.

- 1590 Te nyomorult Ember talán azt gondolod,
 [78r] Hogy nem erkölts nállad, mint sorsod módolod?
 A mit születésed, parantsol eszeddel
 Tsak a vagy mindenkor plánumos tetteddel.
 A ki romlik szint ugy, láttya hanyatlását;
- 1595 De azért planuma el nézi romlását.
 Az indulat ragad: az Ész tsak sirattya,
 Hogy rólla veszélyit el nem hárihattya.
 Az Uralkodás tud, nagyon messze nézni,
 'S Az országok közöt távolyrul intézni.
- 1600 Tiz, husz esztendővel előre ki rakja,
 Hogy más kotzkájának, mint forogjon vakja.†

† Jegyzés¹ Mongyál nékem Európában egy Udvari Planumot, nyoltz száz esztendőötül fogva, mely tökéletesen ugy ütöt ki? Melyik Udvaré volt? hol, mitsoda időben?

Egész Európa planumba veszi: hogy a Szent Földet a pogányoktul el vegye. Azomban az Ur [78v] Istennek kegyelmes végezésébül, Jerusalem ot van és a Török benne. Planuma volt a Keresztény² Rómának:³ hogy szent vallásával Khinában is vezérellyen; azomban Europa felében eretnekké válik. Ötödik Károly erős Tsászár mindent planumba veszen. És kitsinbe hibáz: hogy *Mórisz* Insprukban fogollyá nem teszi. A Tiróli si hegyek közt kellet, bujdosva, planumát, podágráját vontzolni, végre minden planumait öszve szedvén, magával együt egy Klasztromba zárja, hol meg hal. [79r] *Madrid* Ferdinánd alatt planummal tele volt. Angliában Ersébet Királynét a Tronusról le verni: Romának⁴ vezérségét⁵ fel állítani: A Hollandusokat semmikké tenni: *Henrikust* Páris alól, *Farnéz* hertzeg által el üzni; Európában uralkodni. Azomban Ersébet [79v] tsendesen uralkodik holtig. Hollandia oda jut: hogy utóljára még ő védelmezi, vagy protegállyá *Madridot*. Burbón a Frantzia koronát el kapja; és hatalommal; ditsösséggel uralkodik. A Brandenburgiai Ház planumba jön; azomban három hatalmat el szór magáru. Örök emlékezetü Maria Theresia a F: Ausztriai házzal planum alá esik: hogy országait Europa ossza fel, a *pragmatica sanctio* ellen: azomban 1^{so} Ferentzet is Tsászárá teszi, [80r] és birodalmát leg nagyob erőre, ditsösségre viszi. 14^{dik} Lajos Planuma: hogy Uj Hollandiát el nyelje: be is kapja; de *Eugenius*, *Marleborug*, ugy ki nyomják belölle; hogy végre Párisban is alig maradhat. Planum: hogy *Vallenstain*, és *Tilli*, generálisok Luthert Imperiumban rövidre huzzák: azomban *Gustavus Adolfus* mindent földre terit. Planum a fekete Tenger

¹ [Bessenyei jegyzete a 78r oldalhoz. A lap alján kezdődik és a következő oldalak alsó részén folytatódik, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. Az író a jegyzet kapcsolódásának helyét nem jelezte] ² Kerestény [Betűtévesztés] ³ rómának ⁴ romának ⁵ <...> vezérségét [Javítás átírással]

- [78v] A semmisségben huz sinór mértékeket,
 Gazdagit, kitsinyit; 's tész győzedelmeket.
 Azomban az Egek magokban fel kelvén,
 1605 Dördülnek; s az Ember királynak nagy Nemén
 Széllyel üt menkövel: hol a Planum bomlik;
 'S Mivese, reszketve, mind rakásra omlik.
 [79r] Soha szerentsédért planumokat ne tégy
 Mi előtted forog, tsak azok körül légy.
 1610 Errül is, arrul is az eset mutattya:
 Hogy eszed hasznodat, el miként kaphattya
 A messze időkre haszontalan gondolsz.
 El hány, vét az idő: bolondságnak hódolsz:
 Hid el; a szerentse hozzád vaktában kap
 1615 Mint a kár, mely beléd reméntelen⁷ harap.
 Kevéssel látod meg előre sorsodat,
 A hol már nem nehéz vezetni dolgodat.
 [79v] A mere sorsod huz, Emberséggel élvén,
 Botsátkoz utánna tsapásit nem félvén
 1620 Hijában küszködöl fel tételeiddel
 Hová sorsod hajit ot maradsz élteddel.
 Ezer esettel vagy, te is össze füzve,
 Sorsal történeted szárnyaira tűzve.
 [80r] Oly dolgoktul várod sok boldogságotat
 1625 A mellyek rád hanyják nyomoruságotat.

felé kereskedést nyitni; Planum a Frantzia Nemzetet engedelemre hozni, Mi let? ki hitte volna? Mósesnek [80v] magának planuma; hogy a Sidok Palestinát el foglalván örökségül birják, – Nézd, mint vontzolják köztünk a dög bőröket. Planum: hogy a görög vallást, a romai szent hittel egybe hozzák; de az Isten végére mehetetlen böltsességének mélysége szerint, a Török Constantzinapolyt, és⁶ egész Görög Országot mind el veszi. sat.

⁶ és [Beszúrás] ⁷ reméntelen<ül> harap

- Gyakran a mely jóért, élted fohászkodot
 Idő mulva szived tölle meg rászkodot.
 Más dologtul vakon, mindenkor irtóztál,
 Magadnak szerentsét, még is vélle hoztál.
- 1630 [80v] Az Ember a millyen természete ugy él,
 Ugyan azon hejen, hol jót remél; hol fél.
 Nints oly erő; és ész it fel emeltetve,
 Mely szerentsére ne lenne ki tétetve.
 Pompejusnak fejét Egyiptomba egy rab,
- 1635 Vészi le testéről: hová veti egy hab?
 Kronvél reménsége nélkül porbul mászván
 Urrá lesz egy egész Országnak hatalmán.
 Sem egyik, sem másik nem vélte esetét
 Tsak viszontagsága hánta így Életét.
- 1640 [81r] A zajos világnak tsatás zúrzavara,
 Így tsürkőzik véllünk; 's mind egybe kavara.
 Hid el: hogy az Ember igen tsekély állat.
 Nevettséges Király, s titkon rágó bánat.
 Minden állatokon, mongya, uralkodik
- 1645 Noha sokszor nállok jobban nyomorkodik.
 A vegezés szabad: ragadgya sorsunkat,
 Mélység, magasságra szórja kis vóltunkat,
 Mint vizen bujdosó, kinek hajótskáját,
 Forgattya a szélvész; rontván árbotz fáját,
- 1650 Kormánnyán reszketve kétsége közt sohajt,
 Láttya Ég, föld, Tenger; hogy mind ellene hajt;
 Élete veszélyén, ilyen egy halandó,
 Léte, sorsa, dolga, sehol sem állandó,
 Mikor tsendességgel miveled planumod,
- 1655 Rang, feleség, jószág közt jár édes álmod,
 [81v] A Sors egyet billent rajtad titkaibul
 'S Képedrül az arany füst mind a sárba hul.
 Néma keserűség fujja fel lépedet,
 Kénkőves bűdösség festi bé Egedet,

1660 Pusztát látz körülted: nyögésre jön szived,
Hol neveted magad; hol siratod mived.
Igy sok fáradt Élet végső napján, írva:
Azt nem hittem volna: ezt olvassa sirva.

VÉGE.
Az első könyvnek

[82r] TUDÓSÍTÁS

A hatra maradt Könyvben¹ való dolgok.

1^{ször}2 Az Ember mint Pólgár; és a Társaságnak tagja. Kötelességei.

2^{szor} Az Ember, mint Hadi vezér; és Világ duló.

3^{szor} Az Ember, mint tsupa Természeti igazság; és ezen kívül, mint írot Törvény.

4^{szor} Az Ember, mint ítélő bíró, a Törvényben.

5^{ször} Az Ember mint Atya, házának vezére.

6^{szor} Az Ember, mint Egyházi szolga; és a Mennyei Igazságnak élő nyelve.

7^{szor} Az Ember, a mennyiben az Isteni gondviselésnek Tárgya.

8^{szor} Az Ember, barátságban.

[82v] 9^{szor} Az Ember mint Istenének ismerője

10^{szor} Az Ember, mint tudós; és okosságának unalma.

11. Az Ember tsendes Egek alatt.

12. Az Ember, mint meg átalkodot vad: Eszkimó, Hüron, Hottentot, sat.

13. Az Ember; mint a halálnak árnyéka.

NB.³ Mivel az Író, a maga költségén nyomtattat; írásit nagy tagokban nem oszthattya;⁴ Az e féle Emberek, ritkán szoktak e Világban gazdagok lenni;⁵

[83r] Vajha, szegény Együgyü Magyar Írók, kedvességet találhatnánk! Szerentsés, és bóldog örökre egy oly Tudós, ki Elméjével; 's érzékeny szívével, Édes Nemzetét, akár meg illetődésre; akár el mosojodásra viheti! Valaki Hazájának gyönyörűsége lehetet; minden egyéb⁶ Világi ditsőséget sokkal felül haladot! Ha minden árnyék; és hijábalavóság is az Ember Életében, mint [83v] Bölts Salamon írja: tsak hejeseb⁷ dolog a leg szeb árnyék után kapkodni; és érdemmel hijába valóskodni; Mig érez az

¹ Könyvben ² 1^{ször} <Szakasz> Az ³ [Bessenyei megjegyzése a Tudósítás tartalomjegyzékét követően található. Nem választja el vízszintes vonallal, ahogy a jegyzeteket szokta, inkább utószónak tekinthetjük] ⁴ oszthattya <mivel az> Az ⁵ lenni; <...> Vajha [Hat sor törölve] ⁶ egyéb [Beszúrás] ⁷ hejeseb

Ember, gyönyörűségei; és fájdalmai vannak. Ha semmi vigasztalásunk nintsen is; a fájdalmak azért nem kéméllenek; s ki sem maradnak. Ezek is mulandó árnyékok ugyan, mint a gyönyörűségek; de⁸ alkalmatlan köztök heverni.⁹ Egy Nemzetnek reád való mosolyodása, a halálnak keservét is édességre hozza sziveden.¹⁰

[84r] Pálya futó társaim, s Magyar Irók, Poéták. A Nemzetünk egy¹¹ olyan szép asszony, mint *Láisz*; mi pedig körulte reszkető szeretők vagyunk. Ha, kegyelmét meg kapjuk, gyönyörűségünket gödény¹² torokkal nyeldessük alá; ha reánk sem néz, hosszat ásitva; 's a hideg izzadságot homlokunkról törölve, sétálljunk fére. Együnk kövér hust, igyunk reá jó bort; és határozzuk meg kinünkban: hogy Olvasóink a dolgot nem értik. Fordittunk nevettségre mindent, mint *Demokritus* kinek (e Világot nevetvén fél ésszel) még is több okossága volt, mint *Heraklitusnak*, ki mindég sirt.

⁸ de <még is> alkalmatlan ⁹ heverni. <Jól ide ... szempillantás ...> Egy ¹⁰ sziveden. <Ha soha ... is, fáradj érte vigasztal... kébzéldés ...> Pálya ¹¹ egy [Beszúrás] ¹² gödény <...> torokkal

**[1r] A TERMÉSZET VILÁGA
VAGY
A JÓZAN OKOSSÁG.
ERKÖLTSI POEMÁBAN**

ELSŐ KÖTÉS

ÍRATOT 1794^{ben}

Nyomtattatot:¹

¹ Nomtattatot [Betűtévesztés]

Olvasó.	165
Tudósítás	166

ELSŐ KÖTÉS

ELSŐ SZAKASZ

Az Ember, mint Tsetsemő	167
Gyermek kor	169
Ifjú kor	171
A gyönyörűségnek keserve	174
Tévelygés a Világban	177
Ember kor	178

MÁSODIK SZAKASZ

Az Ember, mint vad, és tupa természet	181
Testi gyengesége az Embernek .	182

HARMADIK SZAKASZ

Az Ember, mint tudomány, és Mesterség	185
Bálványozás a Pogányok között	185
Fegyver, Hartz	187
Gyönyörűség	190
Tengeri kereskedés, hajókázás	193
Bujálkodás az eledelben	195
Méltósága az Emberi észnek, a Mesterségben	195
Kints keresés: veszte az Erkölsnek	197
Veszedelme a tanálmánynak	199
A törvénynek gyengesége	199
A vágódás, határ nélkül való . .	202
Az uralkodásban való változásnak haszontalansága . . .	204
A köz uralkodás kis Hazára tartozik	208

NEGYEDIK SZAKASZ

Az Ember mint igaz vezér, és Világ duló	212
Az Igaz Vezér, Isteni védelem, és Hazájának őrző Angyala.	213
A ki tsak hirért névért pusztit, ostora, átka az Egeknek 's Világ duló	220

Musámat szállítom; had panaszzolja életemnek hanyatlását, úgy, mint a meg élemedet Hattyu, mely már végső óráit hozzá közelgetni érezvén, abból vet² keservét, hajnalonként bánattal énekelgeti.

Ifiúságomnak örömmel telyes mezeje, hol egy³ kezemnél fogva Venus, mással Minerva vezettek, oly szomoru magánossággá változott most, hol tsak a⁴ komor fellegek és ősz kóddók boronganak. Mélyj álmombul⁵ 16⁶ esztendeje e⁷ tsendes Egeket nézve, halgatva, gondolkodva most kelek fel⁸ e Világra fordulván ki artzal... Mit szálljak hozzá? hizelkedni előtte nevettség, mivel tekintetbe nem veszi; szidni eszetlenség, mert sem érti, sem érzi, sem tetteiről felelni nem tartozik:⁹ [2r] Veszélyes Tengerén minnyájunkat szabad utnak botsát; akár¹⁰ ütközzünk kő szálaiba, akár szerentsésen kerüljük¹¹ azokat, abban nem vigasztal, ebben nem oktat.

Alig találhatom fel magamban mit írjak hogy,¹² kinek, és minek? Valamennyi halandó még e Világon írva okoskodot, mind fájdalmában¹³ tsellette: vagy sorsát panaszzolta; vagy kényerét kereste; vagy hitetet, hogy mást vakon vezethessen; vagy a Föld gonosságá ellen küszködöt, mely soha el nem töröltetik; vagy végre, el felejtet semmiségéből kívánta magát mások¹⁴ felet, küszködéssel ki mutatni.

Írok én is unalmamban, és kínomban, nem tudván mi visz;¹⁵ tsak érzek a bennem¹⁶ élő természetben oly ellene álhatatlan ösztönt,¹⁷ mely magát,

¹ Olvasó. <Olyá lettem mint egy Tengeren bujdosó, ki már Anya várossátul el távozván szüntelen ara néz hol azt, Látásának határáb <<ol ki tűnt>>an el veszette: Igy nézek én is azon helyek <<fére>>re mellyeket el hagytam, hol a nyájjas böltsék egymással társalkodva magok közt, az életnek keservét, unalmát édessitik, 's enyhitik.> Musámat [Az egész szöveg törölve, javítások a törölt szövegen belül is] ² <aradt> vet [Javítás a törlés fölött] ³ egy <egy> kezemnél [Javítás a tinta elkenésével] ⁴ a [Beszúrás] ⁵ <Magánosságomban> Mélyj álmombul [Javítás a törlés fölött] ⁶ [A második számjegy javítása átírással ? 15-ről] ⁷ <a> e [Javítás a törlés fölött] ⁸ fel <álmombul> e ⁹ tartozik: <oktatni nem szükség, mivel bűne, nyomorúsága, tudatlansága rajta örökre meg marad...> Veszélyes [Javítás törléssel és beszúrással] ¹⁰ akár <meg> ütközzünk ¹¹ kerüljük <e> azokat ¹² hogy, <és> kinek ¹³ <...> fájdalmában [Javítás a törlés fölött] ¹⁴ <...> mások [Javítás a törlés fölött] ¹⁵ <huz> visz [Javítás a törlés fölött] ¹⁶ <...> bennem [Javítás a törlés fölött] ¹⁷ <erőt> ösztönt [Javítás a törlés fölött]

halandó társaival közölni kívánnya. Koporsómon tul tett beszédem; ugy tettik, mintha síromnak komor éjtzakáját hozná haldokló szívemen ki derülésre; [2v] enyhítvén keservét ennek előre való tudása, hogy halálombul, elevenekhez szolhatok ki..; ha pedig én is írásommal a köz bődogság Templomának oszlopa alá egy követ le tehetek, abból származot vigasztalásom, a halálnak örök álmai közöt is hevülésbe hozza hideg hamvaimat!

Bessenyei György

TUDÓSÍTÁS

E munka az Embert tsetsemő korában veszi fel, és életének minden idő szakasszain, viszontagságán, uralkodásának módjain, Emberi kötelességein, s.a.t. által vívén, kíséri eppen koporsojáig,¹⁸ Áll 34 szakaszokból, vagy Énekekből, mellyek¹⁹ 6- vagy 7. kötésekre vannak el osztva.

¹⁸ koporsojáig, <'s ott haggya el> Áll ¹⁹ mellyek <h> 6

[3r] A JOZAN OKOSSÁG
ELSŐ KÖTÉS ELSŐ SZAKASZ

Az Ember, mint Tsetsemő

- Musa!¹ a Parnassus² hangozó tetején,
A Szép böltsességnek trombitálló hején
Zengedez! kiáltsd ki a Világnak titkát,
A természet javát, 's reánk hintet átkát!
- 5 Mennyei Igazság! vezérelj Elmémben,
Hogy ne tsalatkozzam rajzoló versemben!
Szálly alá Egedbűl! irjad törvényedet
'S Hintsd el verseimen³ erődet, fényedet.
Had lássák fáklýádnál a kevély halandók
- 10 Hogy porban mászkálnak, 's mint pára, mulandók!
De még is Lelkekben a magas Egekre
Emeld fel 's onnan néz le király nemekre.
Mond meg, mi emeli oly nagy méltóságra,
És hogy esik alá az alatsonyságra?
- 15 Okosság, bolondság, habozó vérében
Érdem 's gonosság közt, hogy élnek⁴ Lelkében?
Hol a felsősége? mi a bölodsága?
És tsekélységébül hogy⁵ nő fel nagysága?
Az Ember kezdete még gyengébb magában
- 20 Mint tapasztalhattuk a vadak fájában.
[3v] Nézd a természetet, magát,⁶ mint rikattya⁷
A midőn ágyékit életre fajzattya:
Gyönyörüségi közt kinokkal tenyészik,
'S Mikor ujra éled, tsak nem el enyészik!

¹ Mus<ám!>a! [Javítás átírással] ² Parnassus<nak> hangozó ³ el <e> verse<kben>imen [Javítás törléssel és a törlés feletti] ⁴ <vannak> élnek [Javítás a törlés fölött] ⁵ hogy [Javítás a szó végén beszúrással] ⁶ <testét> magát [Javítás a törlés fölött] ⁷ <szaggattya> rikattya [Javítás a törlés fölött]

- 25 Az édes Anyának le veretet testét
Halála fedezi; a szorittya Lelkét:
Fetreng kinnyai közt; jaj szóra fakad ki
Hogy rajta segítsen, ha van é valaki?
Zokogásit Férje szedi fel⁸ szívére
- 30 Kinek, könyvét önti ölelő kezére.
Keserves természet!⁹ E' gyönyörűség?
Kinok közzé zárod kedved, 's édességed?
A Világ javáért minden esztendőben
Kilentz hónapig van, társad¹⁰ szenyvedőben.
- 35 Nem ad a természet kín nélkül örömet
Mindenbe mérget vét, és keserű ürmöt!
Meg szűl!. Uj életet hoz világosságra,
'S Anyai karba lép házi méltóságra.
Tsak lassan sibong már fájdalma testében,
- 40 És éled reménye rettegő Lelkében..
Tsendesen mosolyog reá kisedére
'S Anyai áldását hinti életére,
De még tagjait nem bírván tsak nyugoszik
Hol fel retten: jaj! Igy kiált, hol aluszik.
- 45 [4r] Nyujthat é élelmet maga kisedének?
Adhat é táplálást önnön életének?
Futhat é prédára meg szülése után,
Ugy, mint barlangokban kölyközöt oroszlán?
Ágyából fel kelve, karjain vezetik,
- 50 Vagy tsak ott ültében tsendesen étetik,
Hol bággyadási közt a fejét forgattya,
'S Reszkető kezével¹¹ magát simogattya.
Tekintsed az Embert, ki előtte fekszik
Visgáld vére, Lelke benne mit tselekszik.

⁸ <a> fel [Javítás a törlés fölött] ⁹ <Édes, 's k> Keserves <tűz> természet! [Javítás a sorban és a sor felett törléssel és átírással] ¹⁰ <szegény> társad [Javítás a törlés fölött] ¹¹ kezével <...> magát

- 55 Mint a szelek közöt hajlóngó nád szálak
 Ugy mozdulnak rajta még tsak kezek lábak.
 Fejét tekergeti: néz, de nem ismérhet
 Senkit semmit, 's mindent tsak sirással kérhet.
 Itéllyed már *Cesárt* ily gyengességében
- 60 Fontolván hatalmát apró nyögésében.
 Hogy, 's hogy lappang benne az az erős Lélek,
 Mellyet meg nem értek, 's magyarázni félek?
 Egekből száll alá, de nem ismértetik
 Nem nőhet, mert nem test, 's testben neveltetik.
- 65 Testel van test nélkül öszve kaptsolatva
 És gondolatival vérébe óltatva.
 [4v] A test vezérévé tsak ő rendeltetik¹²
 'S Mig teste meg nem nő, abban el rejtetik.
 Testel öröködik maga test nem lévén
- 70 'S Vér által változik,¹³ vér által nem élvén.
 Magán kívül meddig van a mig erőre
 Jut, fel nevelkedve, 's veheti kérdőre:
 Kitsoda,? mitsoda? hol, hogy van? merül jöt
 És Lelke testével szövetségét hogy¹⁴ köt.

Gyermek kor

- 75 Ki hág böltsőjébül, és, az indulatok
 Kezdik tekintetin magyarázni magok.
 Inti vágyódása; kedve után szalad
 És a hol játékát láttya ara halad.
 Gerjed¹⁵ kívánsága nagyob erejével.
- 80 Nevekedik, 's el kezd küszködni fejjével.

¹² [A sor utólagos beszúrás] ¹³ változik, <Léte ... benne> vér által <...> nem élvén [Többszöri javítás törlésekkel] ¹⁴ <mint> hogy [Javítás a törlés fölött] ¹⁵ <Terjed> Gerjed [Javítás a törlés fölött]

- Rántzolt szemöldökén mutattya haragját
 'S Ha bosszantják hartznak viszi apró tagját.
 Hogy ha kedvét szeged a földhöz rúg¹⁶ sírva..
 Nézd a természetben mi van róllad írva.
- 85 Nem titkol; a szívét egészen mutattya,
 Ahol magát ki ki tükörben láthattya:
 A midőn¹⁷ ditséred reád néz, mosolyog
 De ha pirongatod, a kertekre¹⁸ bojog.
 Dorgálodzásodra tűzbe jön:¹⁹ el pirul,²⁰
- 90 'S Hogy pattogni nem mér ortzáján könyve hull
 [5r] Valamit tsak meg lát mindent el ragadna,
 És a szelek szárnyán repülne, ha tudna
 Bánya, hogy, mint a sas, felleg közt nem tünhet
 'S A Nap sugárába szemközt nem repülhet.
- 95 Medvének, Bikának irigyli nagyságát,
 'S Kőrmében, szarvában tett hatalmasságát.
 Igy, minden állatnak tehetségét kéri;
 'S Morog, hogy a nyulat futtában nem éri.
 Ember már, tsak hogy még tettetést nem ismér
- 100 A mint érez ugy tesz: huz von, üt vét, sír kér.
 Ha tzifráb ruhát lát mint a millyet visel
 Fel kél irigysége 's bé borul szégyennel.
 És ha nints játéka oly, mint pajtássának
 Fityog vágyódása, és nyűge anyyának.
- 105 Szépen öltöztetve, nevet, kevélykedik,
 'S Cifra holmiével ő is ditsekedik.
 Ditsérjed pajtássát előtte; meg busul
 Piszeg, sirni kezd el, 's²¹ jó anyyára borul.

¹⁶ föld<re néz>höz rúg [Javítás a törlés fölött] ¹⁷ A Midőn <meg> ditséred [A sor eleji névelő utólagos betoldás] ¹⁸ kertekre <...> bojog [Beszúrás: ek] ¹⁹ <...> tűzbe jön [Javítás a törlés fölött] ²⁰ pirul, <'S Hogy még pattogni nem mér torka ...> 'S Hogy ²¹ <, és el,> 's [Javítás a törlés fölött]

- Ha fris játékra kap, bánattyát felejtí,
 110 És tziíra kalapját a porba le ejti:
 Nem gondol már véllé; lábával tapossa
 Reá únt, el veti 's friss kedvét kapdossa.
 Ehol van az Ember gyermekben le festve
 Vizsontagsági közt sírva és nevetve.
 115 [5v] Ha száz esztendős is tsak ilyen a szíve,
 Hanem hogy fedezi osztán okos míve.
 Nézd meg jól; gondoly rá: ilyen mezítelen
 'S Addig vedd formáját, míg még fedezetlen.

Ifiu kor

- Ifiu korra jut: fel fornak titkaid
 120 Hévúlni kezd tested: lebegnek álmaid.
 Harsogással zudul meg szíved tengere
 Mellyen még életed tsak²² jádzva,²³ hevere.
 Zugó²⁴ fergetege elméd bé boríttya,
 És²⁵ tiszta Egeit²⁶ tölled el szoríttya.
 125 Mint az oly zivatar mely setéttel borul,
 'S Rémitő dörgése hallik már távolyrul,
 Idéb²⁷ idéb jővén indul²⁸ zuhogással
 Szalad,²⁹ 's tsapkod széllyel menykő ropogással:³⁰
 Ollyan az Ifiu tűzbe jöt idején
 130 Mellyet szerelem gyujt benne más személlýén
 Űzódó heveesség fut széllyel véreben:
 Néki dúlt sorsának 's usz már Tengerében.
 Ugy érzi, hogy Ég, föld mind most termetetet
 'S Nintsen egyéb oka, hanem ő érte lett.

²² tsak [Beszúrás a lap jobb szélén] ²³ jádz<ot, es tsak>va, hevere [Többszöri javítás]
²⁴ <Setét> Zugó [Javítás a törlés fölött] ²⁵ És <a> tiszta ²⁶ Egeit [Az utolsó két betű
 beszúrás] ²⁷ Idéb [Beszúrás a lap bal szélén] ²⁸ indul <szörnyű> zuhogással ²⁹ Szalad <...>,
 's ³⁰ <... villámlással;> menykő ropogással [Javítás a törlés fölött]

- 135 Igy ujul a Világ Lásd³¹ születésünkben
 'S Vigan múlat³² véllünk a gyengeségünkben.³³
 [7r] Ugy,³⁹ mint egy jó⁴⁰ Atya, ki szép⁴¹ gyermekével
 Ugrál, jádzik, szalad meg őszült fejével,
 Mindég újra terem állandó voltában
- 140 Hol a vénség ősznek láttya fél holtában.
 Az el mult étellel sirba temetetik,
 'S Minden születésben újra teremtetik.⁴²
 Világ dolga hát ez, hogy szüntelen múllyon
 Ujra teremtesen 's tsak egy formán állyon.
- 145 Nintsen nékem⁴³ Világ ha el temetkezem,
 És érzéseimből, halva, ki vetkezem!
 Örvend az Ifiu másnak magának is
 'S Nyakába borulna egész Világnak is,

* [6r] Olvasó!³⁴ Ollyá lettem, mint egy pusztában bujdosó, ki nyájjas világát el hagyván tsak egyedül ül, és abból áradt keservében könyveit törölgeti szemérrül: Igy ülök magánosságomban, szüntelen ara forogván artzal hol a nyájjas bőltsék egymással társalkodva, magok közt életeknek³⁵ úalmát enyhítik, édessítik.³⁶

Végre nem maradt egyéb a szomorú Emlékezetnél, 's körülöttem haldokló kietlen magánosságnál. Ó! boldog házasság! hol a meg aggodt élet gyermekekben elevenedik újra mikor esztendeinknek sokasága gyönyörűsegeinket el törlik! te ki ezt írod, öregsgben, nételenségben hol találod vigasztalásodat? Mindenesztől fogva vezet a³⁷ halál³⁸ sírod szeléhez, honnan vissza nézvéen e Világra senkit se [6v] látz utánnad ki nevedben, véredben éllyen! Fedezzük el a házasságnak titkos sebeit! – leg nagyob fájdalom van annál a kinél nem tanáltatik. Édes vigasztalás az el fáradt életeknek magát gyermekekben látni, és asztalánál mondani: egyetek ebből: igyatok abból!

³¹ <a> Lásd [Javítás a törlés fölött] ³² 'S <Gyermek> Vigan <jádzik> múlat [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén] ³³ <gyermekségünkben> gyengeségünkben [Javítás a törlés fölött] ³⁴ [Bessenyei jegyzete a kéziratba pótlólag beragasztott, beszámozott 6. lap recto és verso oldalán] ³⁵ életeknek <...> úalmát ³⁶ édessítik. <N> Végre ³⁷ a [Beszúrás] ³⁸ halál<od> sírod ³⁹ Ugy, Mint [Beszúrás a lap bal szélén, a következő szó nagy kezdőbetűjét javítás nélkül hagyta Bessenyei] ⁴⁰ <komor> jó [Javítás a törlés fölött] ⁴¹ <kis> szép [Javítás a törlés fölött] ⁴² teremtetik. <Olyan hát a Világ, hogy szüntel> Világ ⁴³ Nints<én értem>en nékem [Javítás a törlés fölött]

- Hol szép szeretője 's egy baráttya, ha van
 150 Ó első ugy hiszi e széles Világban.
 A sebeket szuró nyílak is el tűnnek
 Édes vígsági közt mikor ezek szűnnek.
 Nem tuggya mitsodás játék örömeiben,
 Hozzá rug 's előre szökik jó kedvében.
- 155 Fut, lót, int kiabál; kit hol meg kap, ölel
 'S A mire nem kérdik még ara is felel.
 Ditséretet vadász: tárgyai után fut
 Szalad; és⁴⁴ előtte tűz víz, nem nehéz út.⁴⁵
 Sohajt, hogy az Egész Emberi Nemzetet
- 160 Meg nem ölelheti,⁴⁶ melynek⁴⁷ tagjává lett.
 [7v] A két értelmű szó, s tsepegő méz alatt
 El rejtet keserű méreggel főt falat
 Nem égette még meg sem nyelvét sem száját
 'S Nem érzi kedvének el⁴⁸ rejtezet jáját
- 165 De mikor a hartznak mezejére fordul,
 Hol a viszontagság ördöge mindent dul;
 A kitől futtában erős lővéseket
 Kap; és vész magára érzékeny sebeket⁴⁹
 Akkor szőkik fére körül nézván dolgát⁵⁰
- 170 'S Tapogatóván magán⁵¹ a reá tett igát.
 Érzi, hogy már sorsa életét kötözi,
 'S Édes vígságait ürömmel öntözi.
 Áldozattává lesz szép⁵² mulattságának..
 Porásson megyen már, és rabja magának
- 175 Nem lehet a sorsal alku, sem végezés –
 Nem fér hatalmához kötés, sem eggyezés.

⁴⁴ <hol> és [Javítás a törlés fölött] ⁴⁵ <... méjség> nem nehéz út [Többszöri javítás a törlés fölött] ⁴⁶ <tsókolhattya> ölelheti [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén] ⁴⁷ melynek <uj> tagjává [Az utolsó szótag beszúrás] ⁴⁸ el <süllyedet jáját.> rejtezet jáját. [Javítás a törlés után, a lap jobb szélén] ⁴⁹ sebeket [Betűtévésztes] ⁵⁰ <magát> dolgát [Javítás a törlés fölött] ⁵¹ <hosszan> magán [Javítás a törlés fölött] ⁵² <a> szép [Javítás a törlés fölött]

- A hová nem kívánsz menni, oda tsapnak
 'S A kihez ragadnál onnan fére kapnak.
 Bus szived, könyvekkel omlik ki szemedből
 180 És mélj keservednek fenekére le ül.
 Egész teremtésre terjed ki panaszkod:
 Halgat a természet: nem kapod válaszod.
 Nem felel a Világ hijába kiabálsz
 Busulsz, sírsz, vagy örülsz, akár halálra válsz.
 185 [8r] Menykő ütésirül senkinek se számol
 'S Néma hatalmának minden erő hódol.

A gyönyörűségnek keserve

- Vagyonod el költőd; tollaid hullanak
 Aláb ereszkedel: szárnyaid koppadnak
 Aranyos vigságid adóssaid üzik
 190 'S Ragyogó kedvedet *Alább írtra* fűzik.
 Legkedveseb tárgyad el viszik mellőled
 És tsak nevetés közt szóllanak felőlled.
 Jó téteményedre fogat vitsorgatnak
 'S Köszönetül hozzád menykővet hajítanak.
 195 Az irigység reád minden szót ki adot,
 Valamit a szived barátságából mondot.
 Te, Irigység! átka Emberi Nemünknek,
 'S Meg emésztő tüze vágyódó szívünknek.
 Te lettél rúgója a ditsőségnek is,
 200 'S Te vélled áldoznak az ördögöknek is.
 Te kívánod felül haladni társadat,
 És hogy tündökölhes el veszted magadat.
 Tsak hogy híred legyen véredben feredel,
 Százszor halsz ha lehet, 's annyiszor éledel.
 205 Mikor ezt meg érzi az Ember, fére ül
 És e Világ iránt szíve, vére meg hül.

- Fel rijjad a fának zördült levelére
 Ha nem lő é nyilat valaki szívére.
 [8v] Itt a Nagy Észtlű fél; ott a bolondoktul
- 210 Másut a gyengéktől, vagy hatalmasoktul.
 Ritka halandóban nints titkos okosság
 Lappangtatni szokot tziel 's rejtet⁵³ gonosság.
 Ha fel emelkedet eszét azon hánya
 Hogy alá buktasson, 's eseted nem bánnya.
- 215 Az ember egyforma,⁵⁴ de nem szenyvedheti,
 És egyenlő karba magát nem teheti.
 Állandó alkura nem jöhet sorsával
 'S Örökös háborut kezdet el magával.
 Sem így sem úgy nem tud nagy eszével lenni
- 220 És vágyodásival békességre⁵⁵ menni.
 E' miat kedvednek kötése meg bomlik
 'S Gyönyörúségének óltára le omlik
 Borostyán ágait zivatar szaggattya
 'S Ékes koszoruit a porba hullattya.
- 225 Széllyel hervadnak el szagos virágai
 'S⁵⁶ Földön száradnak meg⁵⁷ gyenge, kis ágai.
 Sejtet,⁵⁸ hogy az Ember mind magát hántattya
 Még is mintha másért élne, úgy mutattya.
 Látod mely mulandó; érzed semmiségét
- 230 'S Neveted, utállod benne kényességét.
 Mikor gondolatod ara reá tanál,
 Hogy vesztet benned van, 's előttd a halál
 Valami kedved van, benned⁵⁹ mind el tünik
 'S Mig másra nem gondolsz fájdalmad nem szünik.

⁵³ <titkos> rejtet [Javitás a törlés fölött] ⁵⁴ egy<féle>forma [Javitás a törlés fölött] ⁵⁵ békeség<et tenni>re menni [Javitás a törlés fölött] ⁵⁶ <A> 'S [Javitás a törlés előtt a lap bal szélén] ⁵⁷ meg [Beszúrás] ⁵⁸ <Látod> Sejtet [Javitás a törlés fölött] ⁵⁹ <... érzesz ...> kedved van, benned [Javitás a törlés fölött]

- 235 [9r] Semmiséggé válik nállad az életed
 'S Minden valami van, – magadnak⁶⁰ ezt lelted.
 El mult a teremtés annak, ki nem kérdez:⁶¹
 Nem ért, nem tud, nem hall; nem felel, nem érez!⁶²
 Kőnyvezve, nevetve indulsz okoskodni
- 240 Meg unván elméddel annyit vakoskodni.
 Te, jószághoz ragatz, azomban meg tsalnak
 Szépen simogatnak 's javadban fel falnak.
 Hamis Emberek közt nem segít a jószág
 'S Nevetségnek láttzik a szeléd okosság.
- 245 A gonoszok között te vagy szerentsétlen,
 És a bolondokkal egyedül eszetlen.
 Minden vad erköltsel szenyved a szelédség
 'S Durva halandók közt az Emberség, Inség.
 Már édes álmaid rajtok szánakozva
- 250 Neveted, mert széllal vóltak tsak földözva
 Blánsárral repdestél a fellegek táján
 Semmivel szálván le:⁶³ földre, szél hajóján.
 Vágyódásod fent a szép tsillagok között
 Tündöklésen híztot, 's széllal lövöldözöt.
- 255 Nézel; szomszédidon, magadon nevetve
 'S Hogy van⁶⁴ annyi bolond? ezt fel nem vehetve
 A teremtés mivét Léteden vizsgálod
 'S Hogy sehogy sem érted szépen fel tanálod.
 [9v] Nem tudod ujjodbol körmöd mért nő mindég
- 260 'S Epéd, elméd, véred, gondolatban hogy ég?
 Erőlködni kezdesz, hogy ezt, azt meg érthesd
 És a mi Elmédben jöt el ne felejthesd.
 Azomban végtére minden titokká lesz
 És a teremtésbe bölts Lelked belé vesz.

⁶⁰ <...> magadnak [Javítás a törlés fölött] ⁶¹ <érez,> kérdez: [Javítás a törlés mellett, a lap jobb szélén] ⁶² <kérdez,> érez! [Javítás a törlés mellett, a lap jobb szélén. A fenti két sor elején bizonytalan törlés, amely mindkét sorban az első három szó végéig tart] ⁶³ <a> le [Javítás a törlés fölött] ⁶⁴ van [Beszúrás]

- 265 Kűszkűdéseidre a természet nevet,
 'S Mikor⁶⁵ titkát néznéd,⁶⁶ azt mondgya: *Nem lehet.*
 Míg tudatlan vóltál mindent meg értettél,
 'S Mind addig tanultál, hogy tudatlan lettél.
 A gyermek míg tanul mindenre meg felel
- 270 És oskolájában nehézséget nem lel.
 Érthetetlen szókkal⁶⁷ foghatatlan dolgot
 Fejt meg bölts Mestere, 's érti a Világot.
 Az értetlen Ifju mindent meg magyaráz,
 Elég ha fetséghet, s egyébire nem vigyáz.⁶⁸
- 275 *Az Isten fáradot, nyugodot, teremtet*
 'S E' Nagy Örök MINDEN *tsupa semmiből lett.*
A dolgok így vannak, mivel hogy így vannak
 'S Nem lehetvén más ként helyesen állanak.
 Ezek azon okok mellyek oskolában
- 280 Mélységet ásnak le az Ember agyában.
 Ezt kel mérni mindég⁶⁹ az okoskodással,
 'S Ugy mégy valamire a tapasztalással.
 [10r] O! Szerentsés vakság az Ifiuságban
 Hol az Ember bölts a mélj tudatlanságban!,
- 285 Mindent ért és hiszen:⁷⁰ nyugszik Elméjében;
 Az igaz bölts pedig hánykódik fejében.

Tévelygés a Világban

Tévedsz a törvényben meg irt igazsággal,
 Melyben bolondság is⁷¹ áll hatalmassággal

⁶⁵ Mikor <néznéd> titkát ⁶⁶ néznéd [Beszúrás] ⁶⁷ szókkal <ert> foghatatlan ⁶⁸ [A fenti két sor utólagos betoldás a lap alsó szélén, amelynek helyét az író nyíllal jelölte ki] ⁶⁹ mér<eget-ned>ni mindég [Javítás a törlés fölött] ⁷⁰ <el hiszen> és hiszen [Javítás a törlés fölött]
⁷¹ <gonosság is> bolondság is [Javítás a törlés fölött]

- A Lelki isméret vásárt üt magából,
 290 'S Sok bíró el aggya ügyedet szájából.
 Ki vallásra támad, ki hitetlenekre..
 Sebedben kaparász 's mutat az Egekre.
 E tsatában kit kit szokása igazit,
 Ezen tul nyereség, hír név, és rang vakit
 295 Minden, jónak tartya eszét,⁷² tudományát,
 'S El teszi hol lehet a más adományát.
 Végre az igazság jól lakássá válik
 'S *Enyim ez, vagy tiéd?* mindenüt az⁷³ hallik
 A nyereség így, vagy úgy legyen valóság
 300 Bóltselkedj; hanem hogy, a pénz sem bolondság.
 El olvad az Ember, az arany bányában
 'S A kinek kintse van könnyen áll gongyában.

[10v] *Ember kor*

- Mikor már ide jut, el tűnik játékod,
 Melyben gyönyörködöt vólt Ifiuságod.
 305 Az oly⁷⁴ Embert, a kit,⁷⁵ érdemesnek véltél
 Ért⁷⁶ Elmével nézvén, tsekélységnek leltél.
 Sok, magát tettetve tsak szomszédit tsallya,
 A mellyel ditsekszik 's másnak még ki vallya.
 Ha⁷⁷ szerentsés⁷⁸ fen hág; tsufol, kevélykedik
 310 De ha szerentsétlen sír, és reménykedik
 Magát mindég hedzi, de nagyon félelmes
 És a hatalomnak porig engedelmes.

⁷² <hitét> eszét [Javítás a törlés fölött] ⁷³ <ez> az [Javítás a törlés fölött] ⁷⁴ <Sok> Az oly [Javítás a törlés fölött, átírással] ⁷⁵ kit, <nagy> érdemesnek <itéltél> véltél [Beszúrás: érdemesnek harmadik szótagja] ⁷⁶ Ért Töb [Bessenyei mindkét alakot meghagyja] ⁷⁷ Ha [Beszúrás a lap bal szélén] ⁷⁸ szerentsé<ben>s [Javítás törléssel és átírással; a szó nagy kezdőbetűjét nem javítva Bessenyei a beszúrás után]

- Ha nagy erővel⁷⁹ bir mindég erőszakos
 Ha jobbágy;⁸⁰ tsal 's⁸¹ titkol, mint oly szegény lakos.
- 315 Fényes erköltsével örökké ditsekszik,
 Titkon ravaszkodik, 's tsalárdul tselekszik⁸²
 Okosab,⁸³ ugy hiszi nállad, ha meg tsalhat
 'S Köldült hivatallal a nyakadra álhat.
 El busulsz, látván, hogy oly sok ezer Ember
- 320 Mint gonosz, 's⁸⁴ tudatlan tsak bűnében hever.
 Az Elméd bánatos gondok közt szédeleg
 'S A sok ezer baj közt tsak alig gédeleg,
 A musika szóra nem szökdösik véred;
 És ha bálba hívnak, *jaj! had el*; így kéred.
- 325 [11r] A kopók hajtása már⁸⁵ nem⁸⁶ mulattathat
 Kúrt, puska, paripa, lagzi, el maradhat
 Fél könyökön nyomod ágyadat dűnnyögve,
 'S Az⁸⁷ egész házadnak terhe alat nyögve
 Ha nem esik esső, és vetésed szárad
- 330 Törödöt szivedre keserűség árad.⁸⁸
 Szelekkel fellegben⁸⁹ horgyák reményedet,
 'S A menykövek közzül várod kenyeredet.
 Nem katzag szeretőd: Feleséged rángat,
 'S Asztalod lábánál kis fiad sikkangat.
- 335 Utaidat kérdik; Lépésed nyomozzák
 Hol forgasz, hová mégy, meg lesik, vigyázzák
 Rabotával készül meg gyönyörűséged,
 'S Az ágy lábához köt kedves feleséged.

⁷⁹ <hatalommal> nagy erővel [Javítás a törlés fölött] ⁸⁰ <...> Ha jobbágy; [Javítás a tör-
 lés fölött] ⁸¹ 's [Beszúrás] ⁸² tselekszik <Ditsőségnek tartya alkúban ha tsalhat 'S Köldült
 hivatallal a fejedre álhat.> Okosab ⁸³ Okosab, <nak tartya magát> ugy hiszi nállad [Javítás
 a törlés fölött] ⁸⁴ 's [Beszúrás] ⁸⁵ már [Beszúrás] ⁸⁶ nem <ugy> mulattathat ⁸⁷ <És> 'S Az
 [Javítás a törlés mellett és fölött] ⁸⁸ árad. <...> Szelekkel [Az utolsó szótág beszúrás] ⁸⁹ fel-
 legben <szelek> horgyák [Bessenyei először beszúrta, majd törölte a szót]

- Jó barátid tölled világra oszlanak
 340 És kenyerek körül forognak, talpalnak.
 Ott maradsz, mint setét odúban a bagoly⁹⁰
 Egyedül, 's ortzádon néha könyved is foly.
 Véllek együt mult el az édes katzagás,
 'S A mulattságok közt ejtet sok szép vágás
 345 *Hová lett a vígság?* ezt veszed kérdőre,⁹¹
Nints már kedv, ha nézünk a régi időre
 [11v] *Már az Ember ravasz.* Igen! mert nem láttad,
 'S A tsekélységet is érdemnek tanáltad.
A Világ szomorú. Mert te lettél idős...
 350 Kedvetlen életed, hogy koros vagy, és nős.
 Járomba kel álnod, 's meg aláztatással
 Hordozni igádat sok fohászkodással.
 A hol vagy, pusztát látz körülted mindenüt,
 Sorsod a honnan nem véled onnan is üt.
 355 Szemléled a helyet hol gyermekségedben
 Jádzottál, gond nélkül ifiu⁹² étedben⁹³
 Meg állasz, meg némulsz; tsak nézel, sohajtasz
 'S Ugy fakad szivedről titkon fel a panasz.
 Mint Lakadalmas ház a melynek vígsága
 360 El mult, és szomorut mutat pusztasága
 Hol hosszú asztalok le tört karszékekkel
 Hevernek a májván ittas Emberekkel:
 Hol sok⁹⁴ gyertya tartók álnak még a falon
 'S Le tört konyha láttzik távoly az udvaron:
 365 Igy leled körülted magánosságodat
 Ősz színben szemlélvén nyomoruságodat.
 Visgálod a helyet a hol sok szépekkel
 Űldögéltél hajdan vig nevetésekkel...
 El tűntek mint szelek: semmi esedezés
 370 Vissza nem hozhattya!.. E lett a végezés.

⁹⁰ bagoly [Betűtévesztés] ⁹¹ kérdőre, <Nints kedv, ha gondolunk a régi időre> *Nints* ⁹² <még az> ifiu [Javítás a törlés fölött] ⁹³ él<e>tedben ⁹⁴ <f.> sok [Javítás a törlés fölött]

Az Ember, mint vad, és tsupa természet

- Tekintsük az Embert egyedül magában
És mesterség nélkül való vadságában.
Ősztönében mivel töb az állatoknál,
'S Méltósága miben felsőbb a vadaknál?
375 Hogy kezdi erejét magában ismérni
'S A magas Egeket segítségére kérni?
Hogy akad eszére, mely nálla rejtve van?
'S Hol leli fel magát viszontagságában?
Kavargó vérében minden méltósága
380 Néki is tsak ősztön, 's ez¹ az Igazsága
Nints tudomány,² vallás. Az Ész, magába fült³
'S Értelem, böltsesség, benne mind meg némúlt.⁴
Tudomány mesterség nélkül a bölts mber
Két lábu boglyos vad; 's barlangokban hever.
385 Mesterséggel készül hát meg az elsőség
'S Tudományban terem erő, mind ditsősség.
Matamán lakossi, 's a borzos Jaggások
Most is vadak, hogy nints törvények, 's vallások.
Meg eszik az Embert mészárszékeikben,
390 'S A fene vadaknál többek Nemeikben
Illy vad halandókra találsz Afrikában⁵
[12v] Egész Nemzet, 's Istent nem ismér, magában
Nem gondol, nem kérdi mi élete tzéllya
'S Az Egeknek⁶ titkát, neveti ha⁷ hallya.

¹ <ez> 's ez [Javitás a törlés fölött] ² tudomány <sz>, vallás ³ <Halgat a természet> Az Ész, magába fült [Javitás a törlés fölött] ⁴ <...> mind meg némúlt [Javitás a törlés fölött és után] ⁵ Afrikában <Mely Egész Nemzet 's <<és>> Istent nem ismér magában> [12v] ⁶ Egeknek [A kezdőbetű kis betűből javítva átírással] ⁷ <meg veti ...> neveti ha [Javitás a törlés fölött]

- 395 A bölts természet itt el hatta világát,
 És Ember barmokba veszi igazságát.
Azinkó, es Múmbosz, olyvak mint a barmok
 Isten, vallás, törvény, nállok mind tsak álmok.
 Köztök az igaz hit mért nem terjedhet el
- 400 'S Hogy nints szövetségek még is az Istennel?
 Nem vittük közzéjek belső⁸ isméretit
 Mennyei titkait, 's igaz tiszteletit.
 Az Egek őrókire el zárták magokat
 Töllők 's veszni hatták az Ember barmokat.
- 405 Annyi milliommal mért töb a hitetlen?
 'S Hogy marad annyi Nép Emberben Lelketlen?⁹

Testi¹⁰ gyengesége az Embernek

- Honnan jösz? hol¹¹ állasz? mit tsinálsz? hová mégy?
 És hogy bóldog lehes, még magadból mit tégy?
 Meg nézed termeted; tapogatód magad
- 410 Tsak a kezeddél vagy, és nintsen óltalmad.
 Ujjaidnak hegyin pengeted körmödöt:
 Fogakra áll nyakad; nem leled örvödöt:
 Erdőkre völgyekre, sűrű omlásokra
 Rejtéd el magadat setét barlangokra.
- 415 Itt lappangsz a¹² honnan nézed a vadakat
 Hogy köszörülük rád hegyes agyarakat.
 [13r] A bé borult Egek feletted dördülnek
 'S Tüzes menykövei körülted el sülnek
Honnan omlik ide? fűvet fát kérdezel
- 420 És a mélységekből irtózva fel¹³ nézel,¹⁴

⁸ <még is> belső [Javítás a törlés fölött] ⁹ <eszetlen?> Lelketlen? [Javítás a törlés fölött]
¹⁰ *Testi* <s> *gyengesége* <s> *az* ¹¹ <nem> hol [Javítás a törlés fölött] ¹² <kavargasz,>
 a [Javítás a törlés fölött] ¹³ fel [Beszúrás] ¹⁴ nézel, <fel,> A

- A kietlenségen, Oroszlán bőgését
 A rengetegekben Medvék bömbölését
 Halgatod reszketve, a földhöz lapulva,
 'S Egy pisszenés nélkül ájulásba fulva.
- 425 Nints nállad védelem, másnak vagy prédája
 'S Eledelül veszen a vad állat¹⁵ szája
 Szarvat, körmöt, fogat; a bóldog természet
 Nem adot, 's fegyvered mind kezénél veszet.
 Panaszra fakadsz ki mint mostohád ellen..
- 430 Fenék közt ily gyengén élni lehetetlen
 Gondolkodni kezdesz: dörsölöd homlokod
 Nyomozod eszedet; 's igazitod dolgod.¹⁶
 Két karod ki nyujtva öklöd mérsékeled
 'S Az erdőn dorongod, silápod tördeled.
- 435 Így, kurta kezedet pótolván botokkal
 El indulsz hartzolni a vad¹⁷ állatokkal...
 Meg állly!! Egy Oroszlány jön e szép¹⁸ tanyára
 Farkának görtsével vér a két véknyára:
 A gyapja fel borzad; fogát vitsorittya,
- 440 És a véres halált torkával ordította.
 [13v] Meg zudul az erdő; rut hangja irtóztat
 És szokot uttyában¹⁹ mindent meg tartóztat.
 Derekát görbitve, eléb eléb megyen,
 Orhegyez,²⁰ úgy vontat, hogy hartza jól legyen.
- 445 Szemével andalog, 's gondolkodva nézi
 Prédáját a kire szökésit intézi.
 Az Ember is nyulik: mejjét²¹ ki dagasztya
 A haja fel borzad; silápját választya.

¹⁵ állat<ok> szája ¹⁶ <...> 's igazitod dolgod [Javitás a törlés fölött] ¹⁷ <minden> a vad [Javitás a törlés fölött] ¹⁸ <ezen> e szép [Javitás a törlés fölött] ¹⁹ <'S Ki ... rohanva> És szokot uttyában [Javitás a törlés fölött és mellett] ²⁰ Orhegye<...>z, úgy [Javitás átirással és a törlés fölött] ²¹ me<|lyét>jjét [Javitás átirással]

- Boglyos szemöldöke közt villámló szeme
 450 Tüzbe, vérbe forog; 's nem láttzik félelme.
 Őszve köszörüli tsikorgó fogait
 'S Kezében Lábában rángattya²² inait,
 Mellyek, mint kötelek huzóson feszülnek²³
 Testebül fel,²⁴ hová ismét alá ülnek.²⁵
- 455 Bé szorult párája pofáját fel fujja
 'S Gyepebe kapaszkodik alatta láb ujjja
 Körös körül kerül: lökdösi könyökét
 Előre; hátra el²⁶ nyujtván nagy ütlekét.
 A szeme ki mered: ortzája meg kékül
- 460 'S A harag, dühösség, tekintetin ki ül.
 Tajtékkal pöfögi mérgét ki szájából...
 Meg bődül: nagyot üt; 's halált vét ujjából.
 Mezitelenségét vad bőrrrel fedezi
 'S Kezét, Lábát, bottyát, fegyvernek nevezi.
- 465 [14r] Minden fene vadra rá forog már artzal
 'S Ezen tul mulatni kezd az ilyen hartzal.⁺

⁺Jegyzés.²⁷ Moses írásai szerint, kezdetben mindjárt, a tudományok, és mesterségek fel állottak, melyre nézve, mind ezen rajzolások tsupa álmodot kébzéledésekre maradnak, De ne felejtssd el, hogy én Magyar Poéta vagyok; nem Sidó pap.²⁸ *Saturnus Jupiter Kadmus Cecrops Triptolemus* a görögöket tsak nem éppen ilyen állapotban tanálták midőn szelédítésekhez fogtak. Makk volt az eledelek²⁹ vad bőr a köntösök,³⁰ és bot a fegyverek.

²² <feszíti> rángattya [Javítás a törlés fölött] ²³ <...>feszülnek [Javítás a törlés fölött] ²⁴ <le> fel [Javítás a törlés fölött] ²⁵ <le süllyednek> alá ülnek [Javítás a törlés fölött és mellett] ²⁶ <fel> el [Javítás a törlés fölött] ²⁷ [Bessenyei jegyzete a 14r oldalhoz. A jegyzetet a szövegtől vízszintes vonallal választja el, a kapcsolódási helyet az író nem jelzi. A jegyzet nem a megszokott helyen, a lap alján, hanem a III SZAKASZ előtt, a két szöveg között található] ²⁸ <Patriarkha> pap [Mindkét szót törölte Bessenyei, de az utóbbit átírással megerősítette] ²⁹ eledelek [Az utolsó szótág beszúrás] ³⁰ köntösök [Az utolsó szótág beszúrás]

III SZAKASZ

Az Ember, mint tudomány, és Mesterség

- Ninivé, Babillon, emelik fejeket;
Visgállják az Eget; tekerik eszeket
Zidon, Memfis, Tyrus sorra ki állanak
470 'S Kérdik, az Egekrül hol, hogy, 's¹ mit hallanak?
A Tudományt veszik ere segittségül
Okoskodva mennek,² és fejek el³ szédül

[14v] *Bálványozás a Pogányok között*

- Az Urat keresve vallásba merülnek
Szentekké lennének véllé⁴ 's meg örvülnek⁵
475 El borit vallások mindent setétséggel
'S Bé tölti a földet Istentelenséggel:
Meg foszt a természet igazságaitul,
És meg nem szabadit gonosságaitul.
Álmok⁶ közt⁷ veszti el⁸ annak valóságát
480 Kinek ez a Világ mutattya nagyságát.
Meg vetik az Urat ki mindent teremtet,
'S Annak esedeznek a mi általa lett.
Kébzeldések közt szülik Isteneket
'S Öszve szövik⁹ véllék Emberi Nemeiket.
485 Az Ég, és föld között atyafiság lészen
Hol a tanult Ember, mint bolond ugy térszen.

¹ 's [Beszúrás] ² <Okoskodni kezdnek> Okoskodva mennek [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén] ³ <meg> el [Javítás a törlés fölött] ⁴ <...> véllé [Javítás a törlés fölött] ⁵ <vesznek> örvülnek [Javítás a törlés fölött] ⁶ Álmaok közt <el> veszti el [Beszúrás] ⁹ <El keverik> Öszve szövik [Javítás a törlés fölött]

- Bikát, *Ikneumont* választ Istenének
 'S Igy lesz gyalázattya ditső¹⁰ értelmének.
 Nagy¹¹ Isteneivel meg sógorosodik¹²
 490 Kiknek Leányikkal ő is párosodik.
 Mennyet földet egyre¹³ paráznává teszen
 'S Jupiter, férjétül sok asszonyt el veszen.
 Tul magán az Ember gondolni nem tudot
 'S Ha mondta Istené – hogy érti, hazudot.
 495 Emberré teremti mind, okosság nélkül
 'S Vallással, vaksággal a setétségre ül.
 [15r] Ellenségesekké teszik Isteneket;
 Fel osztván közöttök Emberi Nemeket.
 Egyik nép másikat Istene nevében
 500 Üldözé;¹⁴ 's veszetté változik szívében.
 Istenek, Emberek öszve keveredve
 Kelnek ki tsatára a vérben feredve.
 Örökös háboru támad a Világon
 Átok, 's kárhoztatás az Emberi ágon.
 505 A szomszéd szomszédját kan őrdőggé teszi,
 'S Ember méltóságát így, rólla le veszi.
 Közöttök gyűlölség, tsata, háboru lesz
 'S Okoskodásába a Világ belé vész.
 Vallással, fegyverrel áldozik határán
 510 'S Istenének Ember vért tsorgat óltarán.
 Áldozatul veti elibe¹⁵ gyermekét
 'S Mikor tisztul, akkor motskollya bé Lelkét.
 A Föld kereksege mindenüt bálványoz
 Kezdetben Urának, Emberrel is áldoz.¹⁶

¹⁰ <józan> ditső [Javitás a törlés fölött] ¹¹ <...> Nagy [Javitás a törlés fölött] ¹² <öszve ve házasodik> meg sógorosodik <'S> Kiknek [Javitás a törlés felett és a sorban] ¹³ <...> egyre yre [Javitás a törlés fölött] ¹⁴ Üldözé [Betűkihagyás] ¹⁵ <...> elibe [Javitás a törlés fölött] ¹⁶ <...> ... Urának, Emberrel is áldoz. [Javitás a törlés fölött]

- 515 A magok el titkolt¹⁷ bőltsek, ezt jól látták
 De kevesen lévén, nem változtathatták.
 Mások nyereségre tanáltak rajta rést
 'S hasznokra forgatták ez undok¹⁸ tévelygést.
 [15v] Meg kellett vakulni eléb az Embernek
- 520 A hitetők tudod, okossal nem nyernek.
 Meg lett e Világnak szükséges vaksága¹⁹
 Kettős igazsága, 's törvényes rabsága.
 Olimpusnak hegyén Isten tábort tsinál –
 A hol Venust gondol, 's az után velle hál.
- 525 Nagy elmésségével így léssen eszetlen
 Tanulva tudatlan,²⁰ Lélekkel Lelketlen,
 'S Gondolkodásában így tévelyget²¹ mindég
 Mig előtte ki nem nyilt ama ditső Ég,
 Mely a teremtésnek nagy OKÁRA tanit
- 530 'S Bennünket állatból²² Ember lábára állit!

Fegyver, Hartz

- Tekervényes uttyán el indulsz eszednek²³
 Rettentő eszközét fel leled kedvednek.
 Ki nyittya kebelét a tanult természet
 'S²⁴ Világra hozza fel²⁵ az Emberi eszet.
- 535 Fegyveres házait mind meg mutogattya,
 'S Kinzó szerszámaít sorba állongattya
Tudomány, Mesterség, Vallás áll közöttök,
 'S Egekre poklokra, tér az ut előttök.

¹⁷ <Az magok> A <...> magok el <rejtet> titkolt [Javítás a törlés fölött és az új sorban is]
¹⁸ <az eszet → mind a sok> ez undok [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén] ¹⁹ <rabsága>
 va) vaksága [Javítás a törlés fölött] ²⁰ tudatlan, <'s> Lélekkel ²¹ tévely<eg>get ²² <barmokból>
 áll állatból [Javítás a törlés fölött] ²³ eszednek <'S> Rettentő ²⁴ <És> 'S [Javítás a törlés mel-
 let lett a lap jobb szélén] ²⁵ fel [Beszúrás]

- „Ehol van a titok, mond a bölts természet
 540 „Fiam! tanúlt Ember!²⁶ ezt kerested:²⁷ meg lett.
 [16r] „Eredj; emelkedj fel a magas²⁸ Egekre
 „’S Nézz onnan a gyenge töb teremtésekre
 „Terjeszd ki felettek szőrnyű hatalmat
 „Öldökölj ’s öld te is véredben²⁹ magadat.
 545 „O! Emberi Elme! rettenetes titok!
 „Egeknek tsudája! áldás, szentség, átok!
 „Sijjess Menyre Földre, tűzbe Tengerekre
 „Hints áldást, és átkot, a tanult Lelkekre.
 „Tedd lántzra életét nagy szabadságával
 550 „És ved el az eszét mélyj tudományával:
 „Gazdagságai közt tegyed éhezővé,
 „És a³⁰ törvényivel magát üldözővé.
 „Had fusson előtte mindég, böldsága,
 „’S Örökös tévelység legyen igassága:
 555 „Azomban emeld fel nevét, ditsősségét;
 „Terjeszd ki hatalmát, ’s földi Istenségét:
 „Mutasd fel alatta élő Világának
 „Mellyet örökségül vérén vesz magának.³¹
 Ezzel a természet töllünk el távozik:
 560 Sír; ’s a végezésnek könyvével áldozik.³²
 Az ember széllyel néz:³³ Láttya nemességét
 [16v] Erejét hatalmát, fényét böltsességét
 A természet ugy mond, érettünk tétetett
 Képünk az Istenek képérül vétetett.
 565 *Gyerünk; foglaljuk el, e Széles Világot*
’S Szerezzünk magunknak első méltóságot.

²⁶ <Emberi Nem!> tanúlt Ember! [Javítás a törlés fölött] ²⁷ kerested: <’s> meg ²⁸ <...> a magas [Javítás a törlés fölött] ²⁹ <számtalan> véredben [Javítás a törlés fölött] ³⁰ <szent> a [Javítás a törlés fölött] ³¹ <veszen már magának> vérén <vész> vesz magának [Javítás a törlés fölött] ³² áldozik. <Tanult fiaitul örökre el fordul ’S Tudományában sok Ember, mind meg bódul → szépen meg bolondúl> Az ³³ <Széllyel néz körülte> Az ember széllyel néz: [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén]

- Fegyvert fog, és pennát: készül mestersége
 Tsattognak eszközi;³⁴ ordit dühössége.
 Rászkodik a Világ; indul prédájához,
 570 Köszörüli késit; szalad³⁵ óltárához.
 A hadakozásnak ördöge pokolbul
 Fel jön tűzbe vérbe, 's szeméből szikra hul
 Gyujtogató fáklyát lobogtat³⁶ kezével
 'S Vipera kígyókat ráz magán fejével.
- 575 Tüzes palástyával földünk bé teriti,
 'S Emberi Nemünket aklába keriti.
 Koronája fegyver: Trónusa sir halom
 Éneklése jaj szó: notája³⁷ siralom.
 Körülte gyötrelem, és nyögés enyeleg
- 580 Mint játék, hol a kín³⁸ ugy borong, mint felleg
 Mérges nézésében a pokol tsillámlik³⁹
 'S Ki tátot szájában tűz menykő villámlik.⁴⁰
 Lábának sámolya, a köz nyomoruság
 Eledele holt test, kedve háboruság
- 585 Öldöklő szerszámok tsattognak karjain,
 'S Öszve omlot várak feküsznek vállain.
 [17r] Illyen az ördögök ki küldöt postája
 És az irigységnek reánk tátot szája.
 Fel lobban a Világ; Lángol ropogással,
- 590 Ógyveleg az Ember szörnyű vér ontással.
 A siró anyának reszkető kezébül
 Ki ragadgyák férjét; 's a vérében meg hül.
 Apró árváival fél hólton ott haggyák
 'S Hogy ezt így, törvényből tselekszik: azt mongyák.

³⁴ eszközi; <'s> ordit ³⁵ <megyen → sétál> szalad [Javitás kétszer a törlés fölött] ³⁶ lobogtat <fe> kezével ³⁷ notája <sír halom> siralom. ³⁸ kinn [Az ékezet hosszú és rövid alakját is meghagyta Bessenyei] ³⁹ <villámlik> tsillámlik [Javitás a törlés fölött] ⁴⁰ <tsillámlik> villámlik [Javitás a törlés fölött]

- 595 E szerint kívánnya ezt a Világ java
 A melynek így jöt fel végre bolond hava.
 Az Ember a maga vérében fuldoklik:
 És fegyvere alat szüntelen haldoklik.
 Halála harátsol üldözöt életén,
- 600 És farkasok hiznak az Ég alat testén
 Futás veszedelem, kiáltás zűrzavar
 Mint ordító szél vész felette úgy kavár.
 Meg érzi az Ember mestersége kárát,
 Mert láttya hogy vérrel fizeti az árát.
- 605 Mihent fegyverre kap tzélnak magát veszi
 'S⁴¹ Emberi Nemére⁴² kezét reá teszi,
 Hol a nyugodalma? szép mesterségében?
 Vagy a természetnek együgyű kezében?

Gyönyörűség

- Hízlalod testedet; kedvére éltetve,
 610 [17v] És boldogságával álmok közt⁴³ hitetve.
 Javadnak száz ország írja Laistromát,
 És minden sebednek fel lelted flastromát.
 Egész Világ kintsét üzi vágyódásod,
 'S Meny országot készít számodra vallásod.
- 615 Egekre emel fel a bölts halandóság,
 És koporsódon tul vár rád a bóldogság –
 A naptul⁴⁴ rejtezve hives egen heversz;
 'S Gyönyörűségidben⁴⁵ mindent őszve keversz;
 Az Ég szakadásban száraz lakást tsinálsz
- 620 'S A tsikorgó fagy közt meleg szobában hálsz.

⁴¹ 'S <Az> Emberi ⁴² Nemére [Az é beszúrás] ⁴³ <méltóságával szüntelen> boldogságával álmok közt [Javítás a törlés fölött] ⁴⁴ naptul <el> rejtezve ⁴⁵ Gyönyörűségidben [A szó utolsó betűje beszúrás]

- Szemét a föld színe; magasra mégy lakni..
 Fellegekhez kel már az Embernek kapni.
 Kövekből tornyozol fel Kastély hegyeket,
 Oda ülsz nevetni, 's nézni az Egeket.
- 625 Ágyad, fel púffeszted dagadó pelyhekkal,
 És körül aggatod suhógó selymekkel
 Ablakod, függőkkel fedezed nappal is
 Hogy ne férjen hozzád annak világa is.
 Éjtzaka gyertyázol, hogy setéten ne légy⁴⁶
- 630 Az éjjelből napot, a nappól éjjelt tégy.
 Nem jól van a Világ teremtvé számodra⁴⁷
 Magadnak kell jóbba tsinálni hasznodra
 Tsendes musika szót; gyönyörű Éneket
 Szerzesz Váraidban, 's tsalod a sziveket.
- 635 [18r] Testednek szobákból egész várast tsinálsz
 Hol egyedül nyugszol, 's ezer záruk közt hálsz
 Mintha ki zárhatná viszontagságodat,
 Sorsodnak menykövit, 's halandóságodat.
 Meg lél a fájdalom ezer zár alatt is,
- 640 És keresztül járja még az Értz falat is.
 Van Helenád, kinek karjai közt nyugszol⁴⁸
 Őlében, szerelmét piheged 's⁴⁹ aluszol,
 Hol borral gerjeszted kergető tüzedet
 Hogy töb bujaságra forralhasd véredet.
- 645 Mindég erőlteted a természetedet
 'S Ésszel munkálódot igy,⁵⁰ veszedelmedet.
 Kedvednek nem elég a testi tehetség
 Többet kérsz mint birod; mely benned veszettség
 Többet ennél⁵¹ innál, éreznél kedvedben
- 650 Mint reá tehetség van természeteden

⁴⁶ légy <'S> Az ⁴⁷ számodra <'S> Magadnak ⁴⁸ nyugszol <'S> Őlében ⁴⁹ <érezve> piheged 's [Javítás a törlés fölött] ⁵⁰ <a> igy [Javítás a törlés fölött] ⁵¹ ennél <innál> innál

- Gyönyörüségi közt emészted megneg tested
 'S Romlot vérbe fojtod, el téveded Lelked.
 Minden állatban meg vagyon hn határozva
 A gyönyörködése mássával fajozozva.
- 655 Ki télben ki nyárban, vagy ősszel zel párjával
 Jádzik szökdös, repdes, 's tenyészszik fajával.
 De⁵² más,⁵³ idejében le vagyon kü kötözve
 'S Nem gyönyörködhetik a tűzét tét öntözve.
 [18v] Nézd,⁵⁴ az Ember minden in idővel szabad lett
- 660 'S Nőstényétül télen nyáron örömmöt vett⁵⁵
 Minden állat felet való ajándék ex ez
 A nagy természettül,⁵⁶ mely éltüntünknek kedvez.
 De vagyuk hát dijját kérdőre eszűszűnkel
 'S Lássuk hogy mit nyerünk benrenne életűnkel?
- 665 Mikor az életnek forrása, tenyényszve
 Vész meg; javaiban éppen el enyényszve:
 Mikor gyönyörködve száll beléd éd a méreg
 'S Édes miveid közt terem meg ag a féreg
 Mely egész létedet lassan el rothathasztya
- 670 'S Nyöszörgő Lelkedet tölled memeg szalasztya:
 Mikor kétségre jut örök bódogságságod:
 Bűnt érzesz⁵⁷ s az által poklot ad ad vallásod.
 Hol rettegésid közt a kín halhatatitatlan,
 'S Örök büntetése meg változhataatatlan,
- 675 Mikor szép⁵⁸ Helenád más Tárgy:gyakra repül,
 Háttal forog reád, 's uj szeretők kk közzé ül:
 A midőn el fajult gyermekid gyalyaláznak
 'S Szived jóságával⁵⁹ mutatnak fek fel⁶⁰ váznak:

⁵² De [Beszúrás a lap bal szélén, a következő szót:zót Bessenyei nagy betűvel hagyta] ⁵³ más, <...> idejében ⁵⁴ <De> Nézd, [Javítás a törlés és fölött] ⁵⁵ vett <Sok szép ajándék ez többeknek előre> Minden ⁵⁶ természettül, <ki> me mely ⁵⁷ <tanulsz> érzesz [Javítás a törlés fölött] ⁵⁸ <...> szép [Javítás a törlés fölött] ⁵⁹ jóságásával <fel> mutatnak ⁶⁰ fel [Beszúrás]

- Mikor az országnak⁶¹ javáért el lönek
 680 'S Gyermekiddel együtt a hartzban meg ölnék.
 Talán irigyled is a madár fajátul
 Hogy nem kap mindég jót, sem⁶² szenyved párijátul.
 [19r] Mindég gyönyörködve szüntelen szenyvedni
 Ritkáb kedvel élni, de meg elégedni!
 685 Melyik job? A sorsnak mérő serpenyője
 Próbállya előtted, 's legyen itéllője.

Tengeri kereskedés, hajókázás

- A Tengert truttzolván hömpölygő színére
 Szárnyas várat⁶³ vontatz, 's fel hágsz veszélyére.
 Harsogó térségét ingó városokkal
 690 Terited bé, futó gazdag árosokkal.
 Nem férsz meg a földön: vizen ragadozol
 Le szállasz méjjére; 's habján hadakozol.
 A le süllyedt örvény hideg fenekére
 Bujkálsz köteleden setét rejtekére.
 695 Vakon, tapogatva gyöngyöd úgy halászod
 'S Mint hallá lett Ember, veszted, ott vadászod.
 Vidra, Syren, Tsigá, hal, és madár lettél,
 A vízben halásztál; a színén repültél.
 Minden állatnak meg szerzed tehetségét
 700 'S Felül is haladod mérget, veszettségét.⁶⁴
 Nints az Ember szépen bőribe teremtve
 'S A föld gyümölsével testében éltetve;
 Tsigával kel nyakát téj színre festetni,
 Békával, és madár ganéjjal étetni.

⁶¹ <Hazának> országnak [Javítás a törlés fölött] ⁶² <'s nem> sem [Javítás a törlés fölött]
⁶³ <Kastélyt> várat [Javítás a törlés fölött átirással] ⁶⁴ veszettségét [Betűtévesztés]

- 705 Az Egész teremtés.. meg ály!. Nézd nem elég
 Vágyódásaidnak; mert⁶⁵ többet kérsz mindég.
 [19v] Egy egy várost nyelnél egytzerre gyomrodba,
 'S Ragyogó tsillagot öltenél karodba.
 Ezer asszonyt kívánsz gyönyörűségedre
- 710 Noha tsak egy is sok kis tehetségedre.
 A mivel birsz reá szemedet bé hunyod
 Ujság kel, 's ha mindég egyel élsz, meg unod.
 Természet átka ez mélj⁶⁶ tudományodban
 Hogy meg ne elégedj⁶⁷ soha már sorsodban.
- 715 A *Jaggás* nem kíván, ha jól lakik többet
 Alszik, hever, vadász,⁶⁸ 's párjátul kedvet vett.
 Tudomány tselekszi,⁶⁹ hogy ne elégedhess
 'S Mivel okoskodik, tsendesen ne lehess.
 Haszontalan tanulsz; azért semmit se tudsz
- 720 'S Igazságaiddal töbnyire tsak hazudsz.
 Azt üzöd, hogy minden kedvedet el érhesd
 Hogy örömod többé sehol fel ne lelhesd.
 Mihent meg tehetvén tsömörré változnál
 'S Kopot ösztöniddel, élvén még, meg hálnál.
- 725 Élő halál lészel ha nints vágyódásod
 'S Minden felől el hagy a hivalkodásod.
 Vagy egyben vagy másban, kel ösztönnek lenni
 Ha nints, elevenen kel a sírba menni:
 Ellenben a szomju vágyódás bánat lett
- 730 'S Szivedre, szorító gondot, fájdalmat tett.
 [20r] Mesterség, tudomány közt, igy fel akasztva
 Függesz; bóldogságod holtodig halasztva.

⁶⁵ <és> mert [Javitás a törlés fölött] ⁶⁶ mélj [Az 1 betű beszúrás] ⁶⁷ elége<gy>dj ⁶⁸ vadás
 [Betűtörlés] ⁶⁹ tselek<...>sz

Bujálkodás az eledelben

- Egy két font hus elég a természetedre
'S Száz aranyat költesz el egy ebédedre.
- 735 Vagyonod pusztítod, hogy magad is, ronthatd
És gazdagságodat másoknak mutadhasd.
Nem is azért adod, hogy érte álgyanak,
Tsak hogy irigyeljék, 's vélle tsudáljanak.
A hideg kotsonya reszket asztalodon,
- 740 'S Forró hidege is részkodik fogadon.
Kevélységed adod gyomrodnak ételül:
Tsömörré lész benned 's egésséged el ül.
Igy a nyavalyáknak számtalanságokban
Vesznek az Emberek szép bóldogságokban.
- 745 A többi⁷⁰ állatok tsak egy formán esznek,
'S Annyi nyavalyában mint mi, nem is vesznek.
Arany ér, kólyika, és vizi betegség
Köszvény, hideg lelés; eszetlen részegség.
Ritkán tesznek dulást a barom fájában...
- 750 Mikor purgál doktor a tsendes Gólyában?

Méltósága az Emberi észnek, a Mesterségben

- Az időt, jól lehet uttya láthatatlan,
[20v] 'S Tűnő mulásában tapasztalhatatlan,
Pertzről pertzre méred; 's az Emberiségre
Felejtkezvén, fel mégy földi Istenségre.
- 755 Láthatóvá tészed uttyában, óráddal
'S Lelket adsz az Értznek kis rugó tolladdal
Ujjával vezetí az idő mulását
Tsendesen beszélvén életed fojását.

⁷⁰ A<z egyéb> többi [Javitás a törlés fölött]

- Titkos forgásával napról napra biztat,
 760 'S Addig pertzeg mig nem a sirba taszithat.⁷¹
 [21r] Napot, Holdat meg tudsz mikor fogyatkozik
 Orát, 's minutáját a melyben változik
 Méljséget, térséget, magasságot meg mérsz
 És kis asztalodnál mind ezekre el érsz,
 765 A tengernek színén ország uttyát tsinálsz
 Hol egy kis tű vezet, hogy tölle el nem válsz
 Igy, a hab tetején tsonak vágásba mégy
 Egy mages mutattya hogy tévedve ne légy.
 A gondolatokat Lelkedből fel szeded
 770 'S Pennáddal betűddel papirosra teszed
 Tiz ezer esztendő mulva is beszélhetz
 Hólton az élőkhoz; és közöttök lehetz
 Őrökké valóvá tészed gondolatod
 Noha valóságát, mi, meg nem foghatod.
 775 Láthatatlan dolgot teszel láthatóvá
 És meg foghatatlant, másnak foghatóvá
 Kőnybe zárod Lelked, mely noha testetlen
 Testel él mikor te halva vagy Lelketlen
 Ugy beszélnek vélle mint mikor benned élt
 780 Gondolt, okoskodot, 's mindenekrül itélt.
 [21v] Az idő meg vakit: el vész a Látásod
 És egy pápa szemben ismét meg tanálot
 Magadnak uj szemet üvegből teremtesz
 'Benne a setétség világossággá lesz
 785 A vassal földedet termékennyé teszed
 'Nem mig ő meg nem eszen addig őtet eszed
 Az állat fent repül: állásban meg dördülsz
 'S Tsinált menykőveddel messzirül Darvat lüsz

⁷¹ taszithat. [Bessenyei a szöveg elejét és végét jelző betűkkel ((a) és θ) ehhez a sorhoz kapcsolja a következő két, utólag beragasztott lapon (21r és 21v) található teljes szövegrészt: (a) Napot → sírsz θ]

- Fel leled Newtonnal e Világ állását
790 És Copernicussal a Földnek forgását
A vizet, és szelet jármodba bé fogod
'S Liszté élelmedet erején darálod
Tsuda lész⁷² magadnak elmésségeiddel
'S Fél Isten, fél Ember vagy mesterségeddel.
795 Valamit ki gondolsz majd nem meg teheted
De nyavalyáidat nem kisebbítheted.
A Természetnek is,⁷³ úgy láttzik; parantsolsz
'S Tűzzel, vízzel szélllel, veszélyekkel truttzolsz
Dörgéssel villámlasz te is ágyuidbul
800 A felleg meg szakad; fut tölled 's fel tisztul.
Igy midőn hódoltatz 's tsak nem mindennel birsz
Rabja vagy magadnak, és terhed alat sírsz.

Kints keresés: veszte az Erköltsnek

- Az Örök időktül fogva alvó hegyek
Meg nyittyák előtted kemény, értz⁷⁴ kebelek.
805 Száz ölre süllyedsz le setétes gyomrába
'S Ott ásod aranyad a szűt font harába.
Meg rendül gyomrának iszonyu ürege:
Zug már⁷⁵ veszélyével bus, és hideg Ege
Meg rászokdik: rohan; halmait le veti,
810 És ásó mivesit magába temeti.
Illyen áron veszed erköltsöd romlását
Aranyad, ezüstöd 's Elméd meg bomlását.

⁷² <vagy> lész [Javítás a törlés fölött] ⁷³ <Az Elemeknek> A Természetnek is [Javítás a törlés fölött] ⁷⁴ <kintses, méj> kemény, értz [Javítás a törlés fölött] ⁷⁵ <nagy> már [Javítás a törlés fölött]

- Ez az, mely az Egész Világot meg tsallya,
 'S Hogy az Ember rabja, mindenüt⁷⁶ ki vallya
- 1815 [22r] Ezzel veted lántzra szabadságaidat,
 Szivedet, Lelkedet, 's igazságaidat.
 Mennyet, földet meg vész,⁷⁷ ki kintsel fizethet⁷⁸
 'S Az ördögökből is nagy⁷⁹ szenteket tehet.
 Neveti ügyedet a⁸⁰ ki arannyal bír;
- 820 'S Peres igazságod a ládájában sír.
 A kintshez szűt vétket el nézi sok Ember
 Pénzen⁸¹ aggya a bűnt, 's fertőjében hever.
 Szabot ára vagyon minden gonosságnak
 'S A ki gazdag, véthet Szentnek, Igazságnak.
- 825 Ellenséget tsinál; el bontya kötésed
 Tapossa törvényed, és szent rendelésed.
 Igazságodat is a kintsért⁸² meg tsalod,
 Szájadban tagadod 's a szivedben vallod.
 Férjhez adod Lyánod a gyehennának is
- 830 Pénzért, s; már akarmely úndok tsudának is.
 Meg esküsznek érte az ártatlanságra,
 'S Igaz szint festenek a rut gonosságra.
 El aggya, tsak vegyed tőlle, Istenét is^(a)
 Harmintz ezüst pénzen, és idvességét is.
- 835 Meg veti vérségét, ha szegény; rá szorul
 'S Keserves sorsában kegyelemért kóldul.
 [22v] Igy veszti meg a kints a természetet is
 'S Gyakran fel forgattya még az egeket is.

(a) *Jegyzés.*⁸³ Emlékez Judás Apostolra

⁷⁶ <a földnek> mindenüt [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén] ⁷⁷ vé<...>sz [Javítás a szóban, átírással] ⁷⁸ fizet<i>het [Javítás a szóban, átírással] ⁷⁹ is nagy [Beszúrás] ⁸⁰ <az,> a [Javítás a törlés fölött] ⁸¹ <Áron> Pénzen [Javítás a törlés fölött] ⁸² <pénzért> kintsért [Javítás a törlés fölött] ⁸³ [Bessenyei jegyzete a 22r oldalhoz. A jegyzet a lap alján található, a szövegtől vonallal elválasztva]

Veszedelve a tanálmánynak

- Ágyud van: előtted mindent porrá löttél;
840 Ordító torkába poklokat öntöttél.
Már az állatoknak bontzolod testeket,
'S Tsonytokból ki szopod síros velejeket.
Világ hóhéra vagy királyi székesen;
'S Minden állat vére foly szádon⁸⁴, kezeden
845 De mégis testedben nálloknál bóldogab
Nem vagy, sem magadhoz eszedben igazab.
Hóltra iszod ésszel gyakorta magadat;
Illy ostoba bűnben⁸⁵ Látod é⁸⁶ barmodat?
Nem tudsz agyuddal is lőnni foglyot, nyúlat
850 Sikóltó ördöge Embert, várost hullat.
Igy, a mit fel leltél ésszel, mesterséggel
Mind ellened fordul kinos veszteséggel.
Az Oroszlány, Tigris, Medve, önnön fáját
Tekinti, 's nem tépi vérében prédáját.
855 De a tanult Ember fáját is szaggattya,
És szent tudományát vérével itattya.
Mi itt bóldogsága más állatok felett?
Az, hogy nagy⁸⁷ eszéből emésztő⁸⁸ poklot tett.

[23r] A törvénynek gyengesége⁸⁹

- Minden nagy per mellet temetést kel tenni
860 Más móddal az ügyét nem tudgya rendelni
Fegyverrel próbállya meg ártatlanságát,
'S Tűzzel, vassal, vérrel írja igasságát;

⁸⁴ <vész a> szádon, [Javítás a törlés fölött] ⁸⁵ bűnben <nem> Látod ⁸⁶ é [Beszúrás] ⁸⁷ <az> nagy [Javítás a törlés fölött] ⁸⁸ <égető> emésztő [Javítás a törlés fölött] ⁸⁹ <haszontalansága> gyengesége [Javítás a törlés fölött]

- Tehát tzelja, vége, ez tudományának,
 Hogy eszköze legyen sok⁹⁰ nyavalyájának.
- 865 Láttál vadak között olyan ütközetet,
 Hol annyin vesztenék köztök az életet?
 Hegyeiken, völgyeiken; messze térségeken
 'S A nap alatt, jádzó szép szabad Egeken
 Három, négy száz ezer törvényes gyilkosok
- 870 Fegyveres szárnyakkal teritik ki magok.
 Ezerenként hálnak egy, két fordulással – –
 Legyet, ennyit veszni, láttál egy Tsapással?
 Mind ezt meg engedik vallás, mind okosság
 Így áll az Emberben a szentség 's méltóság.
- 875 Oly forma törvényed, mind vad korodban vólt
 Hol az erős körme közt, a gyenge⁹¹ meg hólt.
 A különbség a lett, hogy most ezerenként
 Fojtogattyuk egymást; ott pedig egyenként.
 A felső hatalom igazság magának
- 880 Hol⁹² a győzedelmes bírása dolgának.
 [23v] Hijában⁹³ idézed Istene elibe ..
 Kargyát helyezteti óltára felibe
 Minden szenteiddel, hiteddel meg némúlsz
 Meg kel hagynod tettét, 's tsak hatalmán bámúlsz.
- 885 És ragyogó bűnét előtte ditsérvén
 Alatsonság tart meg a kegyelmét kérvén.
 Gunyolást is ragaszt verettetésedhez
 Gyalázat, erőszak így forr életedhez.
 Szab ő törvényeket maga, Istenének,
- 890 Tsak hogy győzedelme legyen fegyverének.
 O! keserves eset! Farsales mezeje!
 Rajtad ütközöt meg a Világ ereje.

⁹⁰ <a> sok [Javítás a törlés fölött] ⁹¹ <alatt, az ...> körme közt, a gyenge [Javítás a törlés fölött] ⁹² <És> Hol [Javítás a törlés mellett, a lap bal szélén] ⁹³ Hijában <idézed> idézed

- Pártot ütötteknek állot az igazság
 'S Le verte hazáját a hatalmas gabság.
- 895 Romának Istenit, és a szabadságot
 El úzvén⁹⁴ Césár szab nékik igazságot.
 Isteneik, kiket fejekben álmodtak
 Nemák lettek 's ők is Cesárnak hódoltak.
 Az Egek, tudjuk már, miként vezérelnék⁹⁵
- 900 Esetinkel midőn bennünket érlelnék.
 Halandókra hagyják a köz bóldogságot
 Ugy tettzik 's nyakokba vetik a Világot.
 Eszköz a végezés kezében akár ki
 'S Istenünk tettzése Emberekben üt ki.
- 905 [24r] Mindég Isten végez; mindent Embet tsinál,
 'S Ugy láttzik a⁹⁶ sorsunk hogy hatalmunkban⁹⁷ áll.
 Vallással, erővel hol ez, hol amaz győz
 És természetben van az ok, mellyel előz.
 Az Egek is gyakran, mint nékünk láttzanak
- 910 A nagyob erőhöz, 's vitézhez állanak.
 Róma két polgárnak lesz véres prédája
 'S Le omlik e fényes Szabadság Hazája.
 A mit Ember tsinál soha nem állandó –
 'S Tsak természet mive az,⁹⁸ mi maradandó.
- 915 Miben lettél⁹⁹ bóldog; szóly a sirbul Cesár?
 Győzedelmeid közt mitsoda öröm vár?
 Tellyes hatalommal, már *Dictator* vóltál
 Király nevet kértél: Egy szó; 's belé hóltál.
 Pompeius, néked is egy rab veszi fejed
- 920 'S Egyiptomban leled a¹⁰⁰ temető hejed.

⁹⁴ <Le vervén> El úzvén [Javítás a törlés fölött] ⁹⁵ <igazgatnak> vezérelnék [Javítás a törlés fölött] ⁹⁶ <hogy> a [Javítás a törlés fölött] ⁹⁷ <kezük alatt> hogy hatalmunkban [Javítás a törlés fölött] ⁹⁸ az, <a> mi ⁹⁹ <vóltál> lettél [Javítás a törlés fölött] ¹⁰⁰ <fel> a [Javítás a törlés fölött]

- Marius, Kártágó omlásai között
 Bujdosik, mellyeket könyvével öntözöt.
 Névnek, hirmek fűsti véretekbe kevert
 Míg a jobbágy¹⁰¹ másut tsendességben hevert
- 925 De az Ember hir név, rang nélkül ugy hiszi
 Hogy job ha életét a halálba viszi.
 [24v] Igy, a kinek neve nintsen e Világban;
 És nem ismertetik, tsak a szomszédságban
 Hólton él, hólton hal; 's egyik temetőből
- 930 Lép tsak a másikba, mikor¹⁰² sirjába dül.
 Eléb is utób is, mindég felejtve vólt,
 És nem tudgya a hír, mikor élt, mikor hólt.

A vágyódás, határ nélkül való¹⁰³

- Már a vágyódásnak többé nints határa
 Bár az egész Világ veszte legyen ára.
- 935 Az Emberi Nemzet uttyában meg nem áll
 Ég, föld rohannyon rá; pokol, akár halál.
 A mire¹⁰⁴ Elméjét egytzer rá¹⁰⁵ fordittyta
 Megyen: sem tűz sem viz töb, meg nem állittyta.
 Szüntelenül épít, 's tör ront mint esztelen,
- 940 'S Tsak azt nem tselekszi a mi lehetetlen.
 Végső határáig űzi gonosságát
 Egyre másra, mint szép erkölcsét 's jóságát.
 Jóban, roszbán meg¹⁰⁶ tész¹⁰⁷ mindent, a mit tehet.
 'S Tsak ott áll meg, honnan tovább már nem mehet.

¹⁰¹ jobbágy [Az ékezet törlése, javítás jobbágyból] ¹⁰² <...> mikor [Javítás a törlés fölött]
¹⁰³ [A cím és az első verssor között Bessenyei β jelet tesz, majd innen függőleges vonalat húz a lap szélén a 26r oldal aljáig. A 26v oldal tetején a β jelzés megismétlődik. Lásd Bevezető]
¹⁰⁴ mi<ben>re ¹⁰⁵ <meg> rá [Javítás a törlés fölött] ¹⁰⁶ meg [Beszúrás] ¹⁰⁷ tész<en> mindent

- 945 Mindég megyen, fárad: mindent végbe viszen:
 Mindég tanátsot kérd, 's senkinek se hiszen.
 Igaz Istenét is sokszor bűnre kéri,¹⁰⁸
 'S Pokollal se gondol, ha tzélját el éri.
 [25r] Égre földre terjed¹⁰⁹ el a kívánsága,
- 950 'S Véghetelen vélle a nyomorusága.
 Irigysége gyötör, ő is gyötretetik
 Hartzol vagyodása, 's mindég verettetik.
 Gyönyörüséget is oly halmazva szerez,
 Hogy sokaságában végre mérget érez.
- 955 Ezer szivet kíván érezni testében;
 De egy is meg tudgya ölni keservében.
 Vágyódása annyi gondot szül Lelkének,
 Hogy öröme között lesz pokla testének.
 Senki sem tudhattya mennyi a szüksége
- 960 Mivel épül, 's miben romlik egéssége.
 Nem is látz oly tanúlt Embert már mivében
 A kinek titkos seb ne legyen szivében.
 Gazdagnak, szegénynek jut itt a Világbul;
 A szenyvedésekből, 's köz nyomoruságbul.
- 965 Tsak hírt szerezhessen a semmiségében
 Feredik a Világ ki ontot vérében
 Bolond!. mit tész a hang hideg hamvaidnak?¹¹⁰
 Hogy találsz örömet setét sírjaidnak?¹¹¹
 Job a Napot nézni mint el temetkezni
- 970 Magadat veszteni 's másokat vérezni.
 Oda bujusz hol kisseb leszen nyugodalmad:
 Kivül ragyogsz 's belől meg emészt fájdalmad.
 [25v] Királyodra támadsz, mert az akarsz lenni,
 'S Felső hatalmával mint ő töbre menni.

¹⁰⁸ kéri, <'S Nem gondol pokollal ha tzélját el éri.> 'S ¹⁰⁹ terjed <ki> el ¹¹⁰ ham-
 vaid<ban?>nak? [Javitás a törlés fölött] ¹¹¹ sírjaid<ban?>nak? [Javitás a törlés fölött]

- 975 A¹¹² hivatal sokáj ha tart¹¹³ Despottá tesz,
 'S A szabadságban is hamar kegyetlen lesz.
 Egy falusi Biró zürzavar¹¹⁴ álmában
 Gyakran mint Despot, ugy él kis hatalmában.
 Királya, Hazája törvényt¹¹⁵ meg veti
- 980 Alá búvik, és a tsapásit¹¹⁶ neveti.
 Valaki vágyodik a birodalomra
 Despot lesz,¹¹⁷ ha fel kap a fő hatalomra.
 A ki véllé jól él, mind ritkán kívánnya
 'S Ha nem bir is véllé tsak¹¹⁸ kevésbé bánnya

Az uralkodásban való változásnak haszontalansága

- 985 Egy személyen, százon a felső hivatal
 Parantsol, jutalmaz, 's¹¹⁹ büntethet halállal.
 Róma tiz birát tett egytzer király helyet
 'S A szép szabadságban mind kegyetlenné lett.
 Kevés különbséggel az Ember egy forma ..
- 990 Édessel forr öszve a keserű torna.
 Hijába dullyátok meg a Trónusokat –
 Tsak oda furjátok vissza magatokat
 Az Ember egy tzélra megy¹²⁰ vágyódásiban
 És ki nézi egymást titkolodzásiban
- 995 [26r]A ki felette van mindég azt vádollya;
 De ha oda ülhet tsak azt parantsollya,
 Szüntelen kárhoztat, hogy ő ott nem lehet
 És a hatalomban, mint más, ugy nem tehet.
 Kiált, hogy a köz jót, ott majd fel emeli
- 1000 Azomban tsak hirét, 's vagyonát neveli.

¹¹² A <f> hivatal ¹¹³ <ha tart, könnyen> sokáj ha tart [Javitás a törlés fölött] ¹¹⁴ <hosszu ...> zürzavar [Javitás a törlés fölött] ¹¹⁵ törvényt <neveti;> meg ¹¹⁶ tsapásit <meg veti> neveti. ¹¹⁷ <Mind Despot> Despot lesz [Javitás a törlés fölött] ¹¹⁸ <azt> tsak [Javitás a törlés fölött] ¹¹⁹ <és> 's [Javitás a törlés fölött] ¹²⁰ <néz> megy [Javitás a törlés fölött]

- Minek változtatol? Ember van mindenüt
 Törvénnyel, vagy mással, tsak meg köt, 's reád üt.
 Tanúlt erköltsöddel nem tudsz már mit tenni
 Lehetetlen véle tsendességben lenni.
- 1005 Nem birod az Embert:¹²¹ a fene teremést
 Mivel fel nem veszen sem ütést sem intést
 Ki ki nagyvá kíván valamiben lenni ..
 Nem lehet a tüzet szívünkbul ki venni
 Ki, miben teheti, mind ott emelkedik
- 1010 'S Örül, ha szomszédján felül nevelkedik.
 Nem áthat itt ellent sem vallás, sem törvény
 Mind felül haladja ez a vakító fény.
 Hányszor változot már itt, ott, a királyság
 De tsak oly hatalmas leszen a bíróság
- 1015 *Director, Dictator, Consul*; mind parantsol,
 'S Gyakran az országnak kintse közt harátsol.
 Pénzbe, vérbe ő is sokszor ragadozot,
 'S Hivalkodásának országgal¹²² áldozot.
 [26v] A pólgári sereg hatalmoknak hódol
- 1020 Dolgába¹²³ könnyen van; 's tsak magának számol.
 A Köz tanátsban is¹²⁴ tsak egy néhány Ember
 Vezeti sorsodat, és a többi hever.
 A törvényt meg fogják fejed meg¹²⁵ görbitik
 És a veszedelmet nyakadba¹²⁶ teritik.
- 1025 Meg verhet a birád vak ütéssel hátul ..
 Az Ember tsak bukik 's nem láttya miért hul.
 Így, egy néhány Ember erőre fel megyen,
 Hogy szabadságában a többi rab legyen.

¹²¹ <...> Nem birod az Embert [Javítás a törlés fölött] ¹²² <nemzettel → országgal> ország-
 gal [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén] ¹²³ <...> Dolgába [Javítás a törlés fölött] ¹²⁴ <szokás
 közt is> Köz tanátsban is [Javítás a törlés fölött] ¹²⁵ <nyakadba> fejed meg [Javítás a törlés
 fölött] ¹²⁶ <'S A vizes lepedőt jól reád> És a veszedelmet nyakadba [Javítás a törlés fölött]

- Királyal, tanáttal áll e¹²⁷ tseré vásár,
 1030 'S tsak a szegény Népen fordul meg a nagy kár.
 A Nép mindég szolga akár ki vezesse
 Királyság, bíróság így, vagy úgy hirdesse
 Mivel néha a bölts, mélj okosságában
 Mindég horgot akaszt hosszan nyult órában.
- 1035 És még a gazdag is halmaz vagyonával
 Meg köti a szegényt el alélt sorsával.
 Róma a királyok alatt bóldogab vólt,
 Szabadon híres lett, 's ditsősségébe hólt.
 Örökös háboru, vér ontás, ditsőség
- 1040 Vagy keveseb híre, név; tsendesség, békesség,
 Melyik hát bóldogab sors az életedre
 Tapogasd magadat 's gondoly érzésedre?
 [27r] Millyen a szabadság? mint a Hottentóté?
 Vagy mint a Frantzia, Német, Magyar 's Tóté?
- 1045 Törvény alatt nintsen tellyes szabadságod,
 Sőt hogy kötözve vagy, az a bóldogságod.
 Tsak a természetben van tellyes szabadság –
 Kötve állítani, hogy bírod; bolondság.
 Ugy é, hogy adózni kel a szabadságban,
- 1050 És vérrel izzadni a katonaságban.
 Szokás, vallás, törvény, manér és betsület
 Kőltön köteleesség rajtad Despottá lett.
 Meg sógorosodás, hivatal, szomszédtság
 A gyermek nevelés, asszonyod, 's házasság
- 1055 Rangod szerint való életednek módgya,
 Mely rólad kötelét hóltig le nem ólgya.
 A gondolt szükségnek véghetlensége,
 'S Külőmb külőmb féle rang eszetlensége,

¹²⁷ <a>e [Javítás a törlés fölött]

- Hol a kevélységnek magad fel áldozod
 1060 'S Gyermekid kenyerét szélllyel el¹²⁸ pompázod.
 Hol nagyobb rabja vagy a fény mutatásnak,
 Mint a királynak, vagy más uralkodásnak.
 Házad gongya, terhe; orodat füledet
 Szorította; 's retteged a feleségedet.
- 1065 Azért, meg szédült az, itt Európában
 Ki szabadnak véli magát méj álmában.
 [27v] A mennyi lántz kötöz, Lásd,¹²⁹ számát se tudod
 'S Hogy szabad vagy, azt, tsak kinodban hazudod
 Meg öl a vágyódás tsendes élet nélkül
- 1070 És a szabad Nemzet ki fogy a vérébül.
 Gyermekekkel együt hartzra ki ragadnak
 A hol meg öletnek, 's véredben ott hagynak.
 Fő biráid egymást szüntelen kergetik.
 Biztattyák Hazájok, és vízre vezetik.
- 1075 Akár millyen karba, hivatalba legyen,
 Az Ember, tsak Ember, és kevésre megyen.
 A hol nem egy a fő, mind az akar lenni...
 Az Ember, ha gazdag sok lármát tud tenni.
 Róma addig vérzi hírelt szabadságát,
- 1080 Hogy végre mint nagy jót¹³⁰ veszi jobbágyságát.
 A felső rangokból egymást ki heverik
 E Világot tűzbe, és vérbe keverik.
*Had készítettsem magam, magamnak halálom
 Mert ez a tettzésem, 's nemes szabadságom.*
- 1085 Roma, Spárta, Páris, Athénás ezt hiszi...
 A szabad nép, ha nagy, magát veszni viszi.
 A szegény, kenyerét hogy ha meg kaphattya
 Vágyódása nyugszik 's magát nem hántattya

¹²⁸ <...> szélllyel el [Javitás a törlés fölött] ¹²⁹ <még> Lásd, [Javitás a törlés fölött] ¹³⁰ <jót,
 ugy> nagy jót [Javitás a törlés fölött]

- A gazdag örökké ditsősséget vadász,
 1090 'S Hazája java közt a setétben halász.
 [28r] Titkos miveibül veszedelem árad
 'S Nem láttya Nemzete, hogy tsak érte fárad.
 A köz jórul beszél; szive más tárgyra néz
 Szemedbe mosolyog:, ütést oldalt intéz.
 1095 Minden alkuba tsal, ha tsak reá mehet
 'S Belőlled mint tettzik oly együgyűt tehet
 Illy mesterség nálla a szép politika . .
 Nemünk gyalázattya, 's tudományunk átka!

A köz uralkodás kis Hazára tartozik

- Tanáttsal az Ország ha nagy, veszteg nem ül,
 1100 És fő¹³¹ Emberi közt mindég kést kőszőrül
 Kis Nemzetet kíván tudgyuk a bíróság
 Hol nem hiresülhet a gazdag pólgarság.
 Gyenge halandók közt tsendes, a tanáts ház;
 De az alsó község itt is igen tsak váz.
 1105 Szántya veti fölgyét; hol¹³² forró nap sűti,
 'S Választot bírája, törvényivel üti.
 Által aggya voxát Péternek, vagy Pálnak
 'S Oda megy a hol a többiek kapálnak.
 Szüntelen házának terhével kínlódik,
 1110 És az ország dolgán keveset aggódik.
 Örökre le köti a földnek múnkája
 Életének¹³³ módgya, és ehező szája
 [28v] ¹³⁴ A ki jármát rakja reá az hireli:
 Urával ditsekszik, 's othon dolgát leli.

¹³¹ <nagy> fő [Javítás a törlés fölött] ¹³² <a> hol [Javítás a törlés fölött] ¹³³ Életének <módja> módgya ¹³⁴ [28v] <Hogy szenyved, 's tudatlan; szabaddá lesz Magára lázad fel, <<'s>> és vérében meg vesz.> A ki

- 1115 Ő általa¹³⁵ kapnak mások méltóságot¹³⁶
 'S Árába fizetik osztán¹³⁷ a rabságot.
 Az Uri vezére, hogy szabad biztattya
 Alvásban rengeti; és testét szaggattya
 Egy szövi itt sorsát, azt se tuggya hánynak
- 1120 'S Egér veti a tört a vad¹³⁸ oroszlánynak.
 Hogy a Világ ilyen, vagy oly neven hívja
 Nemzetének vérét testéből ki szivja,
 Hol a szabadságban egy hangért száz ezer
 Ember is földre hull, és halomban hever¹³⁹
- 1125 E' három¹⁴⁰ betűk ért, *Nagy*,¹⁴¹ vész el testében
 Mi néki nem kellett soha életében
 Másnak ad *nagy* nevet, a mely nem övé lett¹⁴²
 'S A ki lántzba verte azzal mindég jól tett.
 Így jártak Cesárnak vitéz katonái...
- 1130 Szabadságban ezek a Nagyok¹⁴³ hibái.
 [29r] Beszédekkel vizik¹⁴⁴ kébzelt szabadságba
 'S Önnön erejével tartják jobbagyságba
 De nem is bírja ő a felső kormányod
 Tartsd meg bölts Nemesség nálad tudományod
- 1135 Tsászár, Király, Paraszt, Pap,¹⁴⁵ Lád, mind meg szorul,
 'S Tsajkája ha nem vagy Tengerén fel borul.
 Akár hogy változtat a Nemzet, 's királlya
 Nálad nélkül dolgát rendben nem tanállya.
 Jelentés, tanátlás, szolgálat benned¹⁴⁶ van
- 1140 Rugó Toll, 's¹⁴⁷ lehellet vagy minden dologban.¹⁴⁸

¹³⁵ által<uk>a [Javitás átírással a sorban] ¹³⁶ méltóság<ra>ot <'S Árába fizetik a nyomoruság> 'S Árába ¹³⁷ <...> osztán [Javitás a törlés fölött] ¹³⁸ <nagy> vad [Javitás a törlés fölött] ¹³⁹ hever <Tsak egy magam ért> E' ¹⁴⁰ <*Nagy*: ezen> E' három [Javitás a törlés fölött] ¹⁴¹ *Nagy*. [Beszúrás] ¹⁴² lett <A ki lántzba veri azzal ő még jól tett> 'S A ¹⁴³ Nagyok [A kezdőbetű kisbetűből javítva] ¹⁴⁴ Beszéd<eket tartják az>ekkel vizik [Javitás a törlés fölött] ¹⁴⁵ Pap, <Látod> Lád, ¹⁴⁶ <...> benned [Javitás a törlés fölött] ¹⁴⁷ 's [Beszúrás] ¹⁴⁸ <tanásbans> dologban [Javitás a törlés fölött]

- Aristocrátia e széles Világon
 Mind az Uralkodás az Emberi ágon.
 Nints oly Fejedelem ki Uri kar nélkül
 Országá dolgának fenekére nem ül.
- 1145 Községre nem bizhad, tudod, tartományod.
 Nem viheted véllé soha a kormányod.
 A köz nép még mindég veszély, zúr zavar lett,
 Valamikor maga magátul törvényt tett.
 Athénasnak népe ezekre bizonyás –
- 1150 Sólónnak mivében sem sok a valóság
 Okosok visgáltak, bolondok itéltek,
 'S A Nagy Ember ellen mindég halált kértek.
 Socratest Fociont halálra itélték,
 És Aristidest is, tudod meg vetették
- 1155 Szüntelen hibáztak; örökké meg bánták
 'S E vad bolondságot meg ujra tsinálták.⁺

⁺[29v] *Jegyzés.* ¹⁴⁹ El ne tévegy 's oly gondolatra ne jőj, mintha a kegyetlen uralkodást, a törvényes szabadsággal egyenlőnek venném, és azt állítnám hogy Siámban, vagy Londonban lakni egyenlő bóldogság. Széles, és erköltsi értelemben szóllottam az Európai keresztény embernek szabadságáru, mely tökéletes rabság mindenüt; de mivel¹⁵⁰ böltsönktül fogva vagyunk hozzá szoktatva, annyira szerettyük már, hogy a természeti¹⁵¹ szabadságot vennénk el szenyvedhetetlen állapotnak 's rabságnak. Ugy, mint a Máramarosi Oláh, ki tengerin nevelkedve, a buza kenyeret meg veti. De a tökéletes szabadságban ugy, mint Emberek, még sem élhetünk. Az Ember, minden teremtet állatok között leg nagyub fene vad; és kéntelen magát a felső hatalom által, akár millyen legyen az, meg kötözni, külömben, sem vallással, sem Filozofiával végbe nem viszi soha, hogy élete tsak egy 24 óráig is bátorságban lehessen. A természeti szabadságban, erdőkön, mezőkön, vad állat; városon, 's törvény alatt, rab – Tehát, az Ember illyen szorulásba jön magával [30r] hogy mihent Ember akar lenni, meg kel magát kötözni; a tsupa természetnek tellyes szabad

¹⁴⁹ [Bessenyei jegyzete a 29r oldalhoz. A jegyzet kapcsolódási helye nincs jelezve, a szöveg új oldalra kerül] ¹⁵⁰ <hogy> mivel [Javítás a törlés fölött] ¹⁵¹ <tellyes> természeti [Javítás a törlés fölött]

ságában pedig csak olyan ő is mint egyéb vad¹⁵² és így,¹⁵³ az Ember, vagy barom, vagy rab. Már az,¹⁵⁴ hogy egyetlen egy Embernek szabad tettzése által kötöttesen meg a többi,¹⁵⁵ vagy közönséges meg egyezésből; más kérdés. De, mihent a köz akarat össze nem férhet, és ezen okon egy akaratba teszi által magát, mely magával mindég meg eggyez; tsak ugyan, az Egy akarat köz akarattá

válik; melyre nézve, egyedül valóságát is¹⁵⁶ így nevezi: *Nos: Mi - egyetlen egységünkben való sokad magunkal.* Meg nyugovásodra szolgál ez, hogy mikor mongyák *Nos*¹⁵⁷ mint szolgál, és Jobbágy, te is mindég oda értetel, mivel lehetetlen, hogy valamennyi Polgár, Uralkodó legyen: akár Brutus, akár Pericles, akár Likurgus idejét vegyed. Mert valaki voxot ád,¹⁵⁸ egy sem uralkodik soha; hanem az, ki ezen voxok által [30v] osztán néki¹⁵⁹ parantsol. Nem ott uralkodol a hol voxolsz, hanem ott ahol parantsolsz. Nem is azt teszi a vox, hogy uralkodol, hanem hogy akaratot ismérnek meg te benned is, mely szerint tehetséged engettetik ara, hogy akarhas. De még is¹⁶⁰ annak,¹⁶¹ a kire voxolsz,¹⁶² mindég ezt mondod: *Jöjjék kend, s fogja meg*¹⁶³ az *üstökömet*.¹⁶⁴ Nem így voxolt é Róma szabadságának idejében mikor Dictatort, Consult, Vezér Generalist, 's a Tiz bírakat tette?

Augustus alát Romában tsak egy akarat lett: Akaratra való tehetsége ő rajta kívül másnak nem vólt. – Meg aláztatásnak láttzik, de bődogságra nézve, Sylla, Octavius alát vólt é job, mint ekkor? Mikor minden akarhatot; minden ólt, vádolt, rabolt: most egy akar, 's ki ki nyugszik. Ha vólt bolond Kaligula is¹⁶⁵ osztán Rómában; de vóltak előtte bolond Polgárok is; ellenben¹⁶⁶ lettek Titusok, Antoninusok is. Mind ezekkel tsak azt mondom, hogy kell szenyvedned mindenüt, s ne bolygasd az Uralkodást vér ontással; igazitsd törvényel.

¹⁵² <oktalan állat> vad [Javítás a törlés fölött] ¹⁵³ így, <vagy> az ¹⁵⁴ az [Beszúrás] ¹⁵⁵ a többi [Beszúrás] ¹⁵⁶ <egyedül egyetlen egy ...> egyedül valóságát is [Javítás a törlés fölött] ¹⁵⁷ *Nos* <ha jobbágy vagy, te is mindég oda értetel> mint ¹⁵⁸ ád, <tsak,> egy ¹⁵⁹ <osztán a voxolóknak> osztán néki [Javítás a törlés fölött] ¹⁶⁰ még is [Beszúrás] ¹⁶¹ annak, <még is,> a ¹⁶² voxolsz, <hogy ...> mindég ¹⁶³ <kezébe> meg [Javítás a törlés fölött] ¹⁶⁴ *üstökömet*. [Az utolsó két betű beszúrás] ¹⁶⁵ is [Beszúrás] ¹⁶⁶ <– és> ellenben [Javítás a törlés fölött]

Az Ember mint igaz vezér, és Világ duló

- Az Ember méreggel származik vérében
 Mellyet mérsékelni szokot az eszében,
 De mikor Etnája kebelében fel gyul
- 1160 Emberség, Igazság szívében mind meg ful.
 Semmi tettében nem mutat szelédséget
 'S Ugy láttszik gúnyollya a nagy¹ Istenséget
 Emberi Nemzetét szívével szorítya,
 'S Keserves világát tűzzel el borítya
- 1165 Vezér vagy 's kavarod a vér fergetegét
 Tsufolod életünk 's az Istennek Egét.
 Lángot vét a Világ parantsolatodra
 'S Ragadozásra kél ki, kiáltásodra
 Dirib darab testből tsinálod székedet,
- 1170 'S Jajgatás terjeszti köztünk ki nevedet.
 Rettegve kérdeznek, várván tsudáidat
 Visgálván fontolván erőd, s hadaidat.
 Az Ég, és föld nézi ragyogó mivedet,
 És a szelek horgyák szárnyokon hiredet.²
- 1175 A nap sugárain; fellegek tetején,
 Repittetel, ragyogsz a villámlás hején.
 [31v] Jól meg ragad kézzel a tűnő szeleket:
 Nints támaszod egyéb; kötni kel ezeket.
 A dühös irigység sziszegő mérgével
- 1180 Szurkál életedhez, mint kigyó nyelvével.

¹ <a jó> nagy [Javítás a törlés fölött] ² hiredet. <Ditsősség, hogy ha meg kötheted sor-sodat Veszted el kerülted, és gyalázatodat.> A

- Rósa bokor alatt kunkorog melletted,
 'S Kényköves fellegből fuj ködöt feletted
 Honnan szép napodra bűdös füstöt ereszt
 Labyrinthusába vezet vakon, 's ott veszt.
- 1185 Száz Nemzettség támad orditva, ellened
 Örökké győznöd kel, vagy bolondá lenned.
 De nem teszen sorsod szerentséddel kőtést
 'S Nem tudod rád mikor tész menyköve lövést.

Az Igaz Vezér, Isteni védelem, és Hazájának őrző Angyala

- El hiszem; ditsősség³ akkor győzedelmed
- 1190 Mikor fáradt Hazád fedezi védelmed:
 A midőn öregek és árvák könyvezve
 Áldanak, térdednél keresztül ölelve.
 Szép dolog siralmas nemzetedért győzni
 'S El vesztét, érdemmel, hartzban meg előzni.
- 1195 Hol a ditsősséget, magát, meg haladod,
 'S Hazád bődogságát a kezedbül adod:
 Hol egy Polgár 's vitéz magában töb lehet
 Mint Hazája, nálla nélkül a mit tehet.
 [32r] Ó! Magyar Scipio!. keserves sohajtás!
- 1200 Ó, Hunyadi János!. el fáradt kiáltás!
 Musám hozzád fordul: láttya nagy Lelkedet
 Egébül le nézni; 's zokogni szivedet!
 Régi Magyar Hazád néz reád a sírbul. .
 Némán!; és szemébül, könyve tsendesesen húll.
- 1205 Ti! Keresztyénységünk fel emelt bástyái
 El multatok mint e Világnak tsudái!

³ <Igazság> ditsősség [Javítás a törlés fölött]

- Alvásban heverünk sír halmaitokon,
 'S Földünk szántogattyuk határaitokon.
 El hánytuk fegyverünk; a vitézséget is
- 1210 El veszítettük tűzünk 's a ditsősséget is!
 Páltzával sétálván tsak pennát vakarunk
 Vagy térj ablakinkban Tulkot veszünk,⁴ adunk.
 Avúlt törvényeinket fótozzuk⁵ pennával:
 Be régen⁶ takargat⁷ rongyos palástyával,⁸
- 1215 Végre el tévedvén a töb Nemzetekben
 Nints nevünk, sem szavünk, a nagy esetekben
 Régi vitézségünk⁹ papiroson vakar
 És a határokon szénát, buzát takar.
 Az egész országnak minden része perel,
- 1220 'S A szegény a gazdag alatt alig lehel.
 Nintsen más tekintet: minden, *articulus*
 Jószágnak vevése, vagy szerzet *titulus*.¹⁰
 [32v] A ki nem proicator, bíró; szegény Ember
 'S Akár mely nagy Elme, erkölts; porban hever.¹¹
- 1225 Botsásd meg Hunyadi ily vakmerőségét
 Pennámnak, hogy írja neved ditsősségét.
 Kinek vólt valaha szíve oly érzésben
 Hogy le rajzolhasson ésszel verselésben?
 'S Hogy érdemeidrül írva, gyengéséget
- 1230 Ne mutasson hozzád képpest semmiséget?
 El mult tekintetünk édes jaj siratni,
 'S Vólt ditsősségünket versekben íratni.
 Nem maradt már¹² egyéb, tsak az¹³ Emlékezet,
 Mint le dült Trojárul a régi nevezet.

⁴ <...> veszünk [Javítás a törlés fölött] ⁵ <lyuggallyuk> fótozzuk [Javítás a törlés fölött] ⁶ <...>
 Be régen [Javítás a törlésre írva] ⁷ takargat <... már> rongyos ⁸ palástyával<!, ⁹ vitézségünk
 <tsak> papiroson [Az utolsó szó utolsó két betűje betoldás] ¹⁰ *titulus*. <A ki nem próicator, bíró
 paraszt ember,> [32v] ¹¹ A ki ... hever. [Ez a két sor betoldás a lap tetején] ¹² már [Beszúrás]
¹³ az <...> Emlékezet

- 1235 Vólt Ilion, a mely egybe lett omlását
 Nézte, és könyvezte végső pusztulását.
 Másszor a Nemzetek kezünktől reszkettek
 'S Töllünk békességet nagy kintseken vetek.
 Kely fel hát Nap nyugot; Induly el keletnek
- 1240 'S Kiáltsd ditsósságát ennek a Nemzetnek!
 Már keleten széllyel mindent dult Mahomet
 'S A görög keresztyén siralmas rabja lett
 Constantinapoly meg hajlik hatalmának
 Vonó marhája lesz ostoba jármának.
- 1245 A Török¹⁴ turbánnya, már Tronus felette
 'S Az Alcorány hangzik mindenüt mellette.
 A szentek szentyébe tör bé a hitetés
 A tévelygés, tsalás, hazugság, 's tettetés.
 Nevelve, vallással mindent szoktak hinni
- 1250 És a¹⁵ tiszteletet ördögökig vinni.
 [33r] Van Nemzet a mely még ezeknek áldozik,
 'S Hiszi, a pokolnak hogy vélle tartozik.
 Mahometnek Angyal horgya igazságát
 Azt mongya 's szentséggé teszi gonosságát.
- 1255 E' földön, az Úrnak¹⁶ nevébe hazudnak
 Istent magyaráznak, és¹⁷ rólla nem tudnak:
 A Vallás Óltári egymásra borulnak,
 És a hitetőnek lábához hullanak.
 A SZENTHÁROMSÁGNAK meg tagadgya Létit
- 1260 'S Egy fél Világon el törli tiszteletit.
 El vész az egykori szolgák tisztessége,
 És meg ferteztetik a Templom szentsége.
 Rettenetes eset! Mind, a Szent¹⁸ hajlékok
 Ez itélllet előt bé fedezik magok.

¹⁴ <...> A Török [Javitás a törlés fölött] ¹⁵ a [A tinta elkenődött] ¹⁶ <teremtő> az Úrnak [Javitás a törlés fölött] ¹⁷ <és → kik> és [Javitás a törlés fölött] ¹⁸ <a szent, 's nagy> Mind, a Szent [Javitás a törlés fölött]

- 1265 A Nap meg setétül: a tsillag halavány,
Az Ur Óltárán áll Mahomet, mint bálvány.
A le veretet nép¹⁹ titkon fohászkodik
Nézi az esetet, 's Lelkében rázkodik.
Végre keservével²⁰ mint patak meg zudul
- 1270 Össze teszi kezét; hajlik, sir, 's térdre hűll.
„Isten! ha büntetz is, végre²¹ így könyörög
„Őrizd óltáridat!.. Az Ég lassan dörög
Ki szórta már tüzét és busulásában
El kezd tsenedesedni szomoru hangjában.²²
- 1275 [33v] „Ostoroz testünkben, de igazságodat
„Tartsd fen hatalmaddal, 's gyenge juhaidat.
„SZENTEGYHÁZAIT, a hol Istenséged
„Ditsőittetik, és vezérl böltsességed,
„Mindenhatóságban, ilyen hitetőnek
- 1280 „Ó, jaj! hogy engeded egy vallás vesztőnek!
„Hiv imádóidnak diadalmak hol van?
„Ismértethetnél é inkább a Pogányban?
Az Egek²³ halgatnak,²⁴ és ebben titkokat
El zárják előllünk: el rejtik magokat.
- 1285 Az örök VALÓSÁG ezt itt így intézi ..
Nem dördül menyköve, 's esetünk el nézi.
A Pogány²⁵ mint szél vész Nap nyugotnak fordul
Jön az erős²⁶ Haddal, 's készül hogy majd meg dül.
Nézi a Magyarnek termékeny Hazáját
- 1290 Mint Sas a fellegből, bizonyos prédáját:

¹⁹ <Az Anya Szent egyház> A le veretet nép [Javítás a törlés fölött] ²⁰ keservé<ben> vel
²¹ <sirva> végre [Javítás a törlés fölött] ²² Az Ég ... hangjában. [Bessenyei törölte ennél a szö-
vegrésznél az aláhúzást] ²³ Az Egek [Beszúrás a lap bal szélén; a következő szó a szövegben
nagy betűvel maradt] ²⁴ halgatnak <az Egek>, és ²⁵ <...> A Pogány [Javítás a törlés fölött]
²⁶ <...> az erős [Javítás a törlés fölött]

- Mútattya ujjával a Tsászárságot is,
 Bé falván nézése Német Országot is.
 Sikólt, szökik, szalad; hizik a prédáján
 És tajték közt habzik *allája* a száján.
- 1295 Mint a forgó széllal kavargó zivatar,
 Mely dörgést, villámlást, zápor essőt kavar
 Falut, várast, erdőt, fellegek közt repit
 Ugy tettzik; 's utolsó ítéletet készít;
 [34r] Így rohan Asia tűzzel, ropogással
- 1300 És, szívet remítő *Alla* kiáltással.
 Réz hegyeket vontat, hogy ágyút önthessék
 'S Mint pusztító menykő Belgrádon lehessék.
 Vesuvius is ez; 's a mikor ki süti²⁷
 Szörnyű golyobissa a hegyet el üti
- 1305 Fel lobban; vass halmot okád ki torkábul²⁸
 És dördülésére az Ember földre húl.
 Ekkor az Isteni végezés Egeit
 Meg nyitja 's Népére veti le szemeit
 Siralmunk el²⁹ törli ortzánkru³⁰ kegyelme,
- 1310 És vigasztalást hoz szívünkre³¹ szerelme.
 Hozzánk hajlik, biztat; a porból fel emel
 'S³² Lelkünkön keresztül irgalma³³ meg ölel:
 Védelmet parantsol örök hatalmábúl³⁴
 És így készít bástyát a magyar hazábul.³⁵
- 1315 Ki, ³⁶ Keresztyénségünk³⁷ őrizni kívánván
Hunyadi hartzollyon: Így kiált Trónusán.

²⁷ süti <Halom golyobissa a hegyet el üti> Szörnyű ²⁸ torkábul <A föld meg rázkodik, 's>
 És ²⁹ <Könyveink, le> Siralmunk el [Javítás a törlés fölött] ³⁰ <szemünkbul> ortzánkru
 [Javítás a törlés fölött] ³¹ <nyujt szívünkre> hoz szívünkre [Javítás a törlés fölött] ³² 'S <Irga-
 lom,> Lelkünkön ³³ irgalma [Beszúrás] ³⁴ <Isteni hatalma> örök hatalmábúl [Javítás a tör-
 lés fölött] ³⁵ <'S A magyarba száll le ditső diadalma.> És így készít bástyát a magyar hazábul.
 [Javítás a törlés fölött] ³⁶ Ki, [Beszúrás a lap bal szélén] ³⁷ Keresztyénségünk<et> őrizni
 [Betűtvesztés]

- A Föld meg rászokdik: az Ég meg setétül
Hóld, tsillag meg³⁸ szalad, 's a Tengerbe merül.³⁹
Lángot vét az Égnek levegő térsége
- 1320 Menydörög, és ködbe borul fényessége.
[34v] Értz poklot tátnak ki,⁴⁰ mely tűzzel villámlik
'S Rikoltó⁴¹ Menykövet okád ki, mint hallik.
Füst, por tűz⁴² kiáltás egybe keverednek.
'S A le vert vitézek földre heverednek.⁴³
- 1325 Minden felől rémit a nyögés, haldoklás
A mérges kiáltás, 's keserves fuldoklás.
Gyalog, lovas sereg szörnyű dóbörgéssel
Hol itt, hol ott fordul nagyob öldökléssel.
Az Őrző Angyal is viadalra indul:
- 1330 Pusztul az ellenség, 's véres halmokba hul.
Irva van az örök végezés ortzáján
'S Hunyadinak képét viseli formáján:
A gond viselésnek ragyogó fellege
Borong kőrülötte, 's habzik tiszta Ege:
- 1335 Meg aláztatásra hozza Mahometet,
'S Felibe emeli a keresztyén hitet.
Villámlás⁴⁴ közt tsapkod e nagy ellenségre,
Sikkangattya népét 's viszi nyereségre.
Nyomja Belgrád alól mérges seregeket;
- 1340 Poklokra kergetvén ostoba Lelkeket.⁴⁵

³⁸ <el> meg [Javitás a törlés fölött] ³⁹ <le ül> merül [Javitás a törlés fölött] ⁴⁰ <gy nyitnak fel> tátnak ki [Javitás a törlés fölött] ⁴¹ <Égetve> Rikoltó [Javitás a törlés fölött] ⁴² <és> tűz [Javitás a törlés fölött] ⁴³ <Éjjelbe borulva napra emelkednek> A le vert vitézek földre heverednek [Javitás a törlés fölött] ⁴⁴ <'S Hunyadit viseli mennyei formája> Villámlás [Törlés a lap felső sorában, javítás a törlés alatt] ⁴⁵ Villámlás ...Lelkeket. [Ez a négy sor a 35r oldal felső részén található, Bessenyei gondosan jelzi a szöveg áthozatalát a 34v oldalra]

- Nap keleten gyözöt; itt hajlik hatalma,
Itt földhöz veretik; ott vólt diadalma.⁴⁶
- [35r] Az örök végezés⁴⁷ vezérlő kezébül
Egy sebes nyíl tűnik ki az idegébül.
- 1345 A Tsászárt keresi, kinek⁴⁸ mejjére száll;
'S Mérgétül árnyékkal borította a halál.
Mahomet; hatalma⁴⁹ bennünk meg szégyenül⁵⁰
És a hirelt hittel fájdalmába el ül.
Az Ember; 's⁵¹ értelme bár mint híreltetik:
- 1350 De akár mely hitben, tsak meg verettetik.⁵²
A Török seregek a nagy változással
El szórják fegyverek, 's futnak kiáltással.
Utólsó itélet szakatt életekre;⁵³
'S Halálos ijjedés ült tekintetekre.
- 1355 [35v] Döbörgés, kiáltás, vastag por fellegek
Láttzanak hallatnak, és zugnak az Egek.
Mint a jeges zápor; mely szélvésszel kavarr
'S Minden bőgő barmot a falura zavar
Nagy zivatarával hegyet völgyet borit,
- 1360 Töri az élő fát, és⁵⁴ bértzek közt ordit:

⁴⁶ diadalma.

<Mi hát ennek oka? Semmi sem az Ember
A vallás titkában, 's itt okot nem esmer.
Elég hogy az URNAK e' lett végezése –
Néműly meg halandó: mert e vólt tettzése
Villog <<Az>> az Angyalnak <<villog>> két élű dardája
'S Magyar vitézt mutat minden ...> [35r]

⁴⁷ <gondviselésnek> örök végezés [Javítás a törlés fölött] ⁴⁸ kinek <mel> mejjére
⁴⁹ <hitinek → a szentye> hatalma [Kétszeres javítás törléssel] ⁵⁰ szégyenül <'S Láttya,
hogy nem övé az Isten egyedül; <<És az erős hittel fájdalmába el ül>> 'S Hogy akarmely
hitben tsak meg verettetik> És ⁵¹ 's [Beszúrás] ⁵² verettetik. <Hogy ditsőssége is egy kis
nyíl hegyére Függedt a mely halált huzhat életére. Hiredben, nevedben <<az>> öröm is
addig van, Ditsősséggel együtt, mig nem vagy <<még>> a sírban Érzés nélkül read semmi
sem tartozik; És a koporsóban senki sem áldozik.> A Török ⁵³ életekre; <Midön e hír reá
szállot <<hatot>> a fülekre> 'S ⁵⁴ <'s a> és [Javítás a törlés fölött]

Ollyan ítéletben szalad az ellenség...⁵⁵
Igy oltalmazot meg itt, a Nagy Istenség.⁺

[36r] *A ki⁷⁰ tsak hirért névért⁷¹ pusztit, ostora, átka⁷²
az Egeknek 's Világ duló⁷³*

De, ki ragaszthatot egy Világ dulóhoz
Tiszta ditsósséget? Szólljunk Nagy Sándorhoz:
1365 Győzedelmeidnek maga meg hitt Fia,
Sándor! Nemes tolvaj! – bődög haramia!
Eléb világi bölts, mértékletes vitéz
Valál életedben, mint győzhetetlen kéz
Végre, a szélessen ki terjedt hatalom
1370 Meg számlálhatatlan ország 's birodalom

+ *Jegyzés.*⁵⁶ Ezen győzedelmét Hunyadinak, és⁵⁷ Magyar Nemzetének⁵⁸ nyugoton a Világ⁵⁹ megköszönte. Nállok nélkül a⁶⁰ nyugoti Tsászárság is tsak ott lett volna, hol a Nap keleti vólt már akkor. Egy embert sem adhatot az Egész Keresztyénség hozzánk⁶¹ segítségül.

Kapistranus⁶² barát, Rómának ki küldöt minden segedelme, a győzedelmet e'⁶³ véres tsatában⁶⁴ tapasztalhatatlan biztatásának tulajdonítván, magát nevettségessé tette;⁶⁵ Hunyadi pedig, állítását érzéketlenül vévén reá felelni sem méltóztatot.

Néhol⁶⁶ tsudának vették a győzedelmet. A⁶⁷ tudatlanság örökké⁶⁸ tsudával álmodik. A tsuda a Nemzet⁶⁹ vérében vólt

⁵⁵ <a pogányság> az ellenség [Javitás a törlés fölött] ⁵⁶ [Bessenyei jegyzete a 35v oldalhoz. A jegyzet a lap alján található, a kapcsolódási hely jelzése hiányzik] ⁵⁷ és <a> Magyar ⁵⁸ Nemzetének [Az é beszúrás] ⁵⁹ <Európa> nyugoton a Világ [Javitás a törlés fölött] ⁶⁰ a <Nap> nyugoti ⁶¹ <a Magyarokhoz> hozzánk [Javitás a törlés fölött] ⁶² [Az új bekezdést utólag vezetí rá a szövegre Bessenyei] ⁶³ <a> e' [Javitás a törlés fölött] ⁶⁴ tsatában [Az utolsó betű utólagos beszúrás] ⁶⁵ <a Magyar Urakat ... <<magára>> meg nevette> magát nevettségessé tette [Javitás a törlés fölött] ⁶⁶ Néhol [Utólagos beszúrás, a következő szó nagybetűjét nem javítja ki Bessenyei kicsire] ⁶⁷ a [Beszúrás] ⁶⁸ <mindég> örökké [Javitás a törlés fölött] ⁶⁹ <a Magyar> a Nemzet [Javitás a törlés fölött] ⁷⁰ <Valaki> A ki [Javitás a törlés fölött] ⁷¹ névért [Beszúrás] ⁷² <átka> ostora, átka [Javitás a törlés fölött] ⁷³ 's Világ duló [Utólagos hozzátétel, a kiemelés is hiányzik]

- Erkölsöd meg rontván, el vette eszedet
 'S Kevélységre vitte el tévedt Lelkedet.
 Győzedelmed terhe rohant⁷⁴ életedre,
 'S Hatalmad nagysága vezetet vesztedre.
- 1375 Kints, erő,⁷⁵ szerentse az Embert el rontya
 'S Józan okosságát benne öszve bontya.
 Gyengén tud akárki küszkődni ez ellen
 'S Egészlen meg győzni tsak nem lehetetlen.
 Minden Ember kevély, bizonyos mértékben,
- 1380 'S Szeret parantsolni, ha vagyon értékben.
 Kötés nélkül kíván birni hatalmával
 'S Nem eggyezhet meg a törvény határával.
 Néki,⁷⁶ igazság, az,⁷⁷ hogy első lehessen
 'S A Világ ellene semmit se tehessen
- 1385 [36v] A ki paranstolhat azt mongya: *meg illet*
És az Emberi Nem, szolgám, rabom lehet.
 Ugy hitted hát Sándor; hogy ezt a⁷⁸ Világot
 Birhatod,⁷⁹ 's viselhetz⁸⁰ mindenhatóságot?
 Nem mérsékelhetet, ez, hogy mulandó vagy,
- 1390 'S Ditsősséged, hired, kintsed, élted el hagy?
 Azomban te veszted el önként magadat
 'S Prédául másoknak veted nagy javadat.
 Job hát kötve lenni, minden vágyódásnak,
 'S Helyt nem adni itt,⁸¹ az Ember imádásnak
- 1395 Oly halandó alatt, ki mindent meg tehet
 A Világ tsendes, és bóldog ritkán lehet.
 Gyengeség Emberből Istent teremteni,
 És kevélységének áldozattya lenni.
 Sok milliom Lelket, Egy, nem bóldogithat..
- 1400 Kérgyed, hogy annyinak magátul mit adhat?

⁷⁴ <omlot> rohant [Javítás a törlés fölött] ⁷⁵ <rang, és> erő [Javítás a törlés fölött] ⁷⁶ Néki, <az> igazság [Beszúrás törlése] ⁷⁷ <az,> az [Javítás a törlés fölött] ⁷⁸ <a Nagy> ezt a [Javítás a törlés fölött] ⁷⁹ <Meg kötheti kezed> Birhatod [Javítás a törlés fölött] ⁸⁰ <mutathatz> viselhetz [Javítás a törlés fölött] ⁸¹ <engedni> adni itt, [Javítás a törlés fölött]

- Hogy Jupiter Fia, már azt hirdetteti,
 'S Az okos Világot magán nevelteti.
 Mennyei fajzást ád halandó nemének⁸²
 A töb Embert vévén Világ seprejének.
- 1405 Fel fujja dög testét: országok fején hág
 'S Lábának sámolya alatta a Világ
 Úsz a bujaságban: nagy hangal ditsekszik
 Dagályoson sétál,⁸³ 's mint szent test, ugy fekszik.
 Királyokon tapod: országok el veszi,*
- 1410 [37r] Magát erőszakkal birájokká teszi.
 Így, mikor a hírnek sebes szárnyán repül,
 És szerentséjének leg felsőb pontyán ül
 A bosszu állásnak menyköve meg mordul
 Fellette, 's szép Ege setétségbe borul.
- 1415 Végre egy vilamlás szegletes nyilával
 Tsattan, és, poklokra veti hatalmával
 Meg látván halálát, tétóváz; el rémül
 Földhöz verettetik, 's Lelkében meg gyengül.

* [38r] *Jegyzés.*⁸⁴ Mikor Matzedó Sándornak anyja, Olimpia meg értette, hogy ő magát, Jupiter Fiának hirdetteti, levelet küldött utánna, hogy ne hozza Junóval haborbaba. – Hijába borította be neveltséggel; mert nem érzette. A diadalmas betsületen gyalázaton⁸⁵ szemérmetségben tul teszi magát; mert mind⁸⁶ maga teremti,⁸⁷ olyannak a millyet kíván, 's a többivel nem gondol. Mint⁸⁸ eset vólna Nagy Sándornak mondani; hogy Te szemtelen,⁸⁹ Világ győző! Ki hitte valaha, hogy a ki győzőt híres nem vólt s hírében ditsősségével nem kevélykedet? Mit szégyenel a hatalom, ha győzhet? Mit jár az igasság után is⁹⁰ mellyet maga szab ki; és erejében szül, ilyennek, olyannak

⁸² <fajanak> nemének [Javitás a törlés fölött] ⁸³ <áll, jár> sétál [Javitás a törlés fölött]
⁸⁴ [A szövegtől vízszintes vonallal elválasztva találjuk a *Jegyzés* szót, azonban a jegyzet teljes szövege a következő oldalra került és tévedésből a 38r oldalra számozták be] ⁸⁵ <...> gyalázaton [Javitás a törlés fölött] ⁸⁶ <a betsületet pedig> mert mind [Javitás a törlés fölött] ⁸⁷ teremti, <'s a> olyannak ⁸⁸ <Hogy> Mint [Javitás a törlés fölött] ⁸⁹ szemtelen, <gyalázatos> Világ ⁹⁰ is [Beszúrás]

- Életének végén haboz, félelmében
 1420 Ő is olyan⁹¹ mint más el enyészésében.^(a)
 Meg hal, 's komor Lelke testétül fosztatva
 Bujdosik a Stixben magát meg itatva.
 Pokol füstí közt e' szörnyü térségben
 Nyittya fel szemeit ez undok méjségben.
- 1425 [37v] Hol a Láng, mint Tenger ingadozva⁹⁷ bojong
 Vagy düllőng vak habja; vagy harsog,⁹⁸ vagy állong
 Terjedése ki hat a világ Egéig
 'S Lát a szem az egész teremtés széléig.
 Hol a füstbe, lángal égő viz kavarog
- 1430 És a kárhozattul, mint széltül háborog.
 Mind el veszet Lelkek hányják⁹⁹ itt magokat
 Kiknek láng szaggattya félbe a szavokat:
 Kik e Világ vesztét szüntelen sohajtyák,¹⁰⁰
 Fogok tsikorgatva¹⁰¹ kinnyokat ordittyák.
- 1435 A kétségben¹⁰² esés ijjeszt nézésekbül
 És éltető halál jön¹⁰³ Léleketekbül.
 Örökké szenyvedve, mindég halva élnek,¹⁰⁴
 'S Mindég haldokolva, fris életet érnek.¹⁰⁵

(a) *Jegyzés.*⁹² Nagy Sándor Babilonba meg betegedvén, minden ott találatot pogány papokat, Magusokat, Varáslókat magához hivatot, hogy benne vigasztaltatást érezhessen. Aristotelesnek neveléséből, hihető, kevés⁹³ Filozofiat vett.⁹⁴ De meg lehet az is, hogy sok⁹⁵ Ember, halálra válva, nem olyan mint másszor, akár mely tudományban neveltessen is,⁹⁶ úgy veszem észre véres temetésén.

⁹¹ <'S Tsak oly ő is> Ő is olyan [Javítás a törlés fölött] ⁹² [Bessenyei jegyzete a 37r oldalhoz, a jegyzet a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva] ⁹³ <tsak annyi> kevés [Javítás a törlés fölött] ⁹⁴ vett <, a mennyit egy Királyfo el viselhet>. De ⁹⁵ <az> sok [Javítás a törlés fölött] ⁹⁶ is, <nagy vitéz let légyen életében> úgy ⁹⁷ <oly zugással> ingadozva [Javítás a törlés fölött] ⁹⁸ <harsog> harsog [Javítás a törlés fölött] ⁹⁹ <gyötrik> hányják [Javítás a törlés fölött] ¹⁰⁰ sohajtyák, <És> Fogok ¹⁰¹ Fogok<at rágván> tsikorgatva [Javítás a törlés fölött] ¹⁰² kétségben <esés> esés ¹⁰³ <...> jön [Javítás a törlés fölött] ¹⁰⁴ élnek, <A hol haldokolva <<meg elevenednek>> új életet lelnek> 'S ¹⁰⁵ <lelnek> érnek. [Javítás a lap jobb szélén, a törlés után]

- Egymásra fordulnak a tüzes fellegek,¹⁰⁶
 1440 Hol Lelkek Lebegnek mint Szárnyas Egerek.
 Az égő Tó színén a füstös ördögök
 Habokon inganak mint nagy hartsa dögök.
 Mint Égő pályinkát, a forro kénykövet
 Habsollyák szájokba, 's szorják mint menykövet.
- 1445 Mint ordas kő sziklák néha fel állanak,
 'S E szörnyü öblökben rutul orditanak.
 [39r] Romlások siratva tészik e' remítést;
 Átkozván a Földet¹⁰⁷ 's az Egész teremtést:
 Végre, mint meg indúlt hegyek alá dűlnek,
- 1450 'S A rotyogó tűzben heverve, meg hűlnék.
 Talán ide szállot Sándor Babilonbul
 A Világ vérében szerzet hatalombul?
 Ez a¹⁰⁸ Vezér mig győz,¹⁰⁹ a pokoltul nem fél,
 'S Vigasztalást tanál hatalmában míg él.
- 1455 Mennyet, Földet, meg vét: mindent szabadon dul
 'S Hideg vérrel nézi az Embert, mikor húl.
 Oda megyen a hol várja ditsőssége..
 Számol ő, tsak győzzőn duló vitézsége.
 Plutónak ijjesztő¹¹⁰ hatalmát neveti,
- 1460 És¹¹¹ az e féléket egyűgyűkre veti.¹¹²
 A ki győz¹¹³ mind okos; a hatalmas mind szent!..
 Tudgyák ők módgyokon ismérni¹¹⁴ az Istent.
 Kéréssel az erő,¹¹⁵ addig birhatatlan
 Míg a bosszu állás felette nem tsattan.
- 1465 Egy hitvány halállal nyujtya osztán bérit
 A mellyel fizeti e Világnak vérit.

¹⁰⁶ fellegek, <Hol ugy kavarognak mint szárnyas egerek.> Hol ¹⁰⁷ <...> a Földet [Javítás a törlés fölött] ¹⁰⁸ <Az ily> Ez a [Javítás a törlés fölött] ¹⁰⁹ <él, nem fél> győz, [Javítás a törlés fölött] ¹¹⁰ <...> ijjesztő [Javítás a törlés fölött] ¹¹¹ És <...> az ¹¹² veti. <Könnyen el kerüli e meg avult gödröt, 'S El űzi tőlle az ijjesztő ördögöt.> A ¹¹³ <gazdag> ki győz [Javítás a törlés fölött] ¹¹⁴ <tisztelni> ismérni [Javítás a törlés fölött] ¹¹⁵ <ilyen> erő

- A sok hartz, háboru, mit tett Világunkban?
 Eléb mentünk vélek hát bóldogságunkban?
 [39v] A fegyver még most is a szivünkben forog,
 1470 'S Keserves éltünkre a szegrül is morog.
 Azért, valamennyi vitéz e Földön vólt
 Ki tsak nyereségért,¹¹⁶ ditsösségért hartzolt,
 Nem tett annyi hasznot, a köz bóldogságnak
 Mint az, ki varó tüt tanált a Világnak.
- 1475 A vérrel tett gyüjtményt el horgya az idő;
 Le veri birtokát a tsoport esztendő:
 Vérrel¹¹⁷ rakják öszve; vérrel¹¹⁷ tépik széllyel –
 Igy járt Sándor, Róma, e részeg veszéllyel.
 Mint gyermekek; a kik tsirkéket halmoznak
- 1480 Porbul¹¹⁸ az utakon és Embert¹¹⁹ majmoznak:
 Mellyeken az utas el halad keresztül,
 'S Mind öszve tapossa ott érzéketlenül.
 Ollyan az ily duló¹²⁰ Vitéznek munkája.¹²¹
 O! hartz életünknek keserves igája!¹²²
- 1485 Itt,¹²³ a viszontagság, mint szél, mindent seper,
 Királyt, kóldust szentet, vitézt, sirba teper:
 Neveti dolgunkat; hány vét életünkben;
 Sűrög forog uttyán, 's fel rug reményünkben.¹²⁴

¹¹⁶ nyereségért, <és> ditsösségért [Az első szó utolsó három betűje beszúrás] ¹¹⁷ Vér <be>rel ¹¹⁸ [A lap sérült, a szó első része hiányzik] ¹¹⁹ <...> és Embert [Javítás a törlés fölött] ¹²⁰ <a hartzoló> az ily duló [Javítás a törlés fölött] ¹²¹ munkája. <Ez az Mely életünknek <<let>> keserves igája.> O! ¹²² [A sor a lap alján található, Bessenyei csillaggal jelzi kapcsolódását] ¹²³ <Lásd!> Itt, [Javítás a törlés fölött] ¹²⁴ [A sor alatt Bessenyei jelzését találjuk, amellyel a fejezetek végét szokta jelölni]

**[1r] A TERMÉSZET VILÁGA
VAGY A JÓZAN OKOSSÁG**

ELSŐ KÖNYV.¹ ELSŐ KÖTÉS:²

1801.

¹ ELSŐ KÖNYV. [Beszúrás más tintával] ² KÖTÉS <ELSŐ SZAKASZ> 1801.

ELSŐ KÖNYV

Olvasó!	239
Világosítás, vagy intéző beszéd a Géniosomhoz	...	241
A tudománynak választása	249
Erőltetés az erköltsben, tudományban		252

ELSŐ KÖTÉS

I. SZAKASZ

Az Ember, mint Tsetsemő...	..	257
Gyermek-kor.....		259
Ifiu-kor		291
Az örömmnek keserve...		263
Ember kor..		267

II. SZAKASZ

Az Ember, mint vad állat; vallás, tudomány, mesterség nélkül		271
Testi gyengesége az Embernek....		272

III. SZAKASZ

Az Ember, mint tudomány, és mesterség		275
Bálványozás a Pogányok közt	..	275
Fegyver, hartz, tanúlt, és mesterséges vérontás	..	277
Bujázkodás a gyönyörködésben	..	280
Meg szakadhatatlanság, a gyönyörködésben		282
Tengeri kereskedés, Hajokázás.....	..	283
Méltósága az Emberi értelemnek	284
Írás, Nyomatás.....		285
Kints keresés: veszte az erköltsnek		287
Veszedelme a tanálmánynak.....		289

IV. SZAKASZ

Az Ember mint házi gond, és tseléd vezér	..	298
Mezei miv 's annak régisége.	299
A mezei mivet könyvbül tanulni, nevetség.....		300

Jövedelem, és költség	301
A házi gazdaság, nagy tudományra nem tartozik	303
A szolgálat bosszant	308
Vezérlő okosság	308
Erkölys a házi rend tartásban	310

V. SZAKASZ

Az Ember, mint igaz hadi Vezér, és Világ duló	317
Az igaz vezér, Mennyei védelem	318
Halhatatlan győzedelme a Magyar Nemzetnek	320
A ki tsak hírért hadakozik, ostora az egeknek	329

MÁSODIK KÖNYV

MÁSODIK KÖTÉS

I. SZAKASZ

Az Ember, mint Musa, és szomoru böltsesség	341
A böltsesség szomoru, és szenyvedéseidtől meg nem menthet	343
A böltsesség, egész világi boldogságot nem adhat; de segít, különösen	347
Haszna a Tudomáynak	352

II. SZAKASZ

Az Ember, mint pártra hajlás, párt ütés	359
Párt ütés	364
A Föld Népe első Tárty	366
Uralkodás az életen, halálon	367
A Föld mívelő nép nem igazgathat, sem uralkodásra nem mehet	369
Birtok, jövedelem a Pólgárra nézve	370
A hivatal, érdemre tartozik	371
Ősztön nélkül, a Természet, pusztá	372

A mezei miv, minden törvény alá zárt Társaságnak fundamentoma	374
A szegényt, sorsa jutalmazza	375
A méltóságos sorsnak is vannak osztályban jutot Menykövei	377

HARMADIK KÖTÉS

I. SZAKASZ

Az ember, mint szomszédjának Bírója	381
A törvény ellen való tett, ítélet alá esik	388

II. SZAKASZ

Az Ember, mint a betsületnek rabja.	390
A ki nem betsületes Ember, nem is jó Keresztyén.	390
Az Ember, mind Világ Fia	392
Betsületben való Fanatismus; meg veszés.	393
A bölts ítélet, és szemérmesség rugó tollai a betsületnek	393
Az el rablot hir, név betstelenség	397

III. SZAKASZ

Az ember, mint józan okosság által való Isteni isméret	399
A hol értelem nints, ott Rend, nem lehet	401
Ellen vetések a Naturalistáknak, a különös Isteni igazgatásra nézve Pálnak Péternek világi állapotjában	403

IV. SZAKASZ

Az ember, mint Pogány, Istenének isméretiben	407
--	-----

V. SZAKASZ

Az Ember, mint előre látás – vagy Planum.	412
---	-----

VI. SZAKASZ

Az Ember, mint barátság	418
-----------------------------------	-----

Barátok közt, a szüntelen való látogatás unalom	424
Tellyesítése a szakasznak	425

NEGYEDIK KÖTÉS

I. SZAKASZ

Az Ember, mint Hit tűrő	431
Fanatizmus	433

II. SZAKASZ

Az Ember, mint törvény Bíró	440
Minden polgár köteles a hogy 's mivel teheti a köz jóra dolgozni	441
Az igaz Bíró – Kints	442
A rang, hivatal; tárgy az irigységnek	445
Gazdálkodo vigyázás a rangban, és hivatalban	446
Pusztulás	446
Okosság a hivatalban	447

III. SZAKASZ

Az Ember, mint magába veszet vad természet	449
Természet, és Mesterség; latba vetve	452

IV. SZAKASZ

Az Ember, mint Uralkodásának külömb, külömb féle módgya, és örökös szenvedés	463
---	-----

V. SZAKASZ

Az Ember, mint változhatatlan erkölts	474
Meg átalkodás a gonoszban	477
Korhely	479
Méreg, bolond indulat.	479
Prédálás, vesztegetés	480

Fukarság, Fösvénység.	482
A testi szükség, ősztone az értelemnek, és uralkodik, mint érzés . .	483

ÖTÖDIK KÖTÉS

I. SZAKASZ

Az Ember, mint pólgári kötelesség, maga iránt való tartozás, és Alku 489
A Király – és Törvény.	492
Haza Fiuság	496
Királyhoz való hiveség.	497
A Nemzet szereteti, maga szeretet	498
A Pólgári engedelmességnek vallás az eredete. 501
A vallás el nem töröltethetik.	505

II. SZAKASZ

Az Ember, mint természet szerint való igazság, és szerzet törvény	508
--	-----

III. SZAKASZ

Az Ember, mint Familia, és régi Nemzettség.	519
A' meg nemesítő Érdem, mindég parasztba terem	521
Az Uri méltóság eredetire tér vissza, honnan származik	523
Az érdemtenségnek, Érdeme	524
Betsi a régi vérnek	524
A parasztot, a méltóság bé nem fedheti	525
A halandóságban egyenlőség van	528
A halál, minden bánatnak véget vet	530

IV. SZAKASZ

Az Ember, mint magában meg különböztetet Nemzet és Ország.	532
---	-----

Tárgya a Nemzetnek	533
A nagy birodalom, ha szabad, ditsősséges, de örökké véres	535
Anya Nyelv – Tudomány	536
Magyar Erköltsi tulajdonság.	537
Hadi sereg	538
Kereskedés	538
Kötés, Fogadás	539
Perelkedés	540
Pompa	540
Meg ismertető jele az alacsonyoknak	541
Emberség, jóság	542
Nevelés	543
Erős Test, és annak alkotása	544
Hadi mesterség, tudomány	545
Az Érdem magában, Természet ajándéka	546
Gazdálkodó okosság	546
A tudatlanság, ostroma a Társaságnak	548
A Hit különbségét túrni kel	549

V. SZAKASZ

Az Ember, mint országoló értelem, folytatása az előbbi szakasznak	551
---	-----

HARMADIK KÖNYV

HATODIK KÖTÉS

I. SZAKASZ

Az Ember, mint királyi Tanács	557
Keserve, a hivatal méltóságának	561
Ki tett tárgya a hibás Ministerségnek	562
Ösztön, a hivatalban, és tévedés	564
Tárgya, 's módgya az igaznak.	565

A királyságnak fájdalma. Tévelygés a tanult és el rejtezet elmék közt	566
--	-----

II. SZAKASZ

Az Ember, mint ijjesztő Szegény	569
A testnek keserves szüksége betsületet, erköltsöt, érdemet meg emészt	570
Az el szegényedés attul jön a kit üt	573
Az Ember magában gazdagodik, és magában szegényedik	574

III. SZAKASZ

Az Ember, mint a gondviselésnek tárgya	576
--	-----

IV. SZAKASZ

Az Ember, mint Asszony	581
----------------------------------	-----

V. SZAKASZ

Az Ember, mint házassági hivség, és nételenség	590
Öröm, vigasztalás, méltóság – a házasságban	593
Nételenség, a puszta, és sivatag életben	595
Ellen vetés a házasságban	596
Ínség, a magános életben	598
A házasság erős tartozás, szoros kötelesség	600

HETEDIK KÖTÉS

I. SZAKASZ

Az Ember, mint okosságának únalma, és örökös tudatlanság	605
Az Emberi Nemzet magát sem érti	610
Az okoskodás egy fájdalmat sem ólt el	611
Az Ember, kezét őszve dugva; e Világot nézve, és semmit sem értve	613
Lélek Isméret	616

Tsak a józan okosság egy átallyába való igaz Lelki Ismétel	617
Az akarat kéntelenség, szükségre nézve	618
Törvény, ítélet, vélekedés	620
A nagy tudomány, nagy fájdalom	620
A jámborság, együgyűség, tudományt halad	623
Az együgyűség szívből vigad	626
Az okoskodásából, vagy eszéből ki szorult élet, némán gyönyörködik	629

II. SZAKASZ

Az Ember, mint józan okosság, és lehető boldogság. Folytatása az elébbi szakasznak	636
Uralkodó indulat	639
A gonosz Lélek egész Világ kintsével sem lehet boldoggá	649

NYOLCADIK KÖTÉS

I. SZAKASZ

Az Ember, mint törvénnyel szerzet boldogság	657
A törvény által való boldogság tsak törvényes szabadság	660
Pólgári, vagy Nemzeti Szabadság	661
Köz bátorság	662

II. SZAKASZ

Az Ember, tsendes Egek alatt	666
A megért értelemnek haszna, ideje	668
Az emberi hibáknak el tűrése	670
Tsendes tűrés	672

III. SZAKASZ

Az Ember, mint meg szikkadt vénség és halálának árnyéka	676
Végső pusztulása az életnek	678
Mozgó halál, utolsó vénség	680

Szomorú vigasztalás a halálban . . . 681

IV. SZAKASZ

Az Ember, mint Lélek, és halhatatlanság 685

El indul a Lélek önnön halhatatlansága után,
és a látásnak határából ki tűnik 687

Olyá lettem, mint a pusztában bujdosó Szarándok, ki világát el hagyván tsak egyedül ül, melybül áradt keservében könyveit törölgeti szemérül: Igy ülök magánosságomban, szüntelen ara forogván artzal, hol a nyájias bőltsek egymással társalkodva, az életnek únalját magok közt enyhítik, 's¹ édessítik.

Musámat szóllítom, had panaszzolja életemnek hanyatlását; ugy, mint a meg élemedet Hattyu, mely már utolsó óráit hozzá közelgetni érezvén abból vet fájdalmát, hajnalonként bánattal énekelgeti. Ifiúságomnak örömmel tellyes mezeje, hol egy kezemet fogva Venus, mással Minerva vezetek oly aggodt magánossággá változot most, hol tsak ősz ködök és szomoru fellegek boronganak! Mélyj álmomban e tsendes egek alatt érezve, 's 16 esztendeig gondolkozva, most fordulok ki ismét e Világra artzal.. Mit szollyak hozzá? Hízkelkedni néki nevettség, mivel tekintetbe nem veszi. Szidni bolondság, [2r] mert sem hallja, sem érti, sem érzi; sem tettéről felelni nem tartozik: viszontagságainak fergeteges Tengerén minnyájunkat szabad utnak botsát: akár ütközzünk kö szálaiba, akár szerentsésen kerülyük el azokat; egyben nem vigasztal, másban nem oktat. Végre, nem maratt egyéb a szomoru emlékezethél, és körültem haladokló kietlen magánosságnál. O! bóldog hazasság, töllem² örökre el távozot élet, hol a meg aggodt halandó, gyermekeiben születik ujra, mikor már esztendeinek sokasága szivérül minden egyéb világi örömét el törli! Te! ki ezt irod, vénségben, nételenségben, hová let vigasztalásod?

Mindenestül fogva vezet a halál sirod szélihez, honnan e Világra nézvén vissza, senkit sem látz utánnad, ki véredben, nevedben éllyen! Fedezük el a házasságnak édes sebeit!. Leg nagyob fájdalom annál, a kinél nem találtathatik! Édes vigasztalás a vénségbe belé³ fult életnek magát gyermekeiben látni, és asztalnál mondani: *Egyetek ebből: igyatok abból!*

[2v] Alig vehetem fel, mit irjak, kinek, és minek? Valamennyi tsupa Ember még e földön írással okoskodot, mind küszködésében tselekedte. Vagy sorsát panaszolta; vagy kenyerét kereste, vagy vakitot, hogy vezet-

¹ 's [Beszúrás] ² <életemtül> töllem [Javítás a törlés fölött] ³ belé [Beszúrás]

hessen, vagy a gonosság ellen dolgozot,⁴ mely minden időre meg marad; vagy végre, el felejtet semmiségéből kívánta magát töb társai felett⁵ küszködéssel ki mutatni.

Irok én is unalmamban, kinomban, nem tudván mi vonsz;⁶ tsak érzek a bennem élő természetben oly ellene álhatatlan ősztönt, mely magát halandó társaival közölni kívánnya. Koporsómon tul vit beszédem ugy tettzik, mintha siromnak komor éjtzakáját hozná haldokló szivemen ki derülésre; enyhítvén keservét ennek előre való tudása, hogy halálombul elevenekhez szólhatok ki. Ha pedig én is írásommal, a köz bóldogság Templomának oszlopa alá egy követ le tehetek, abból származot vigasztalásom, a halálnak örök álmai közt is hevülésbe hozza hideg hamvaimat.

⁴ <küszködöt> dolgozot [Javitás a törlés fölött] ⁵ felett <erölködéssel ki mutatni> küszködéssel ⁶ <huz> vonsz [Javitás a törlés fölött]

[3r] VILÁGOSÍTÁS, VAGY INTÉZŐ¹ BESZÉD A GÉNIUSOMHOZ.

- Figyelmez hű Lélek! 's ha irsz Nemzetednek
Mond meg hát, hol leljem fel uttyát versednek?
Gyere véllem! Lássuk a nagy térségeket;
Szemléljük az Eget, és a mélységeket.
- 5 Hogy kelljen az Embert szépen mulattatni,
Hol az² együgyű is³ tudgyon oktattatni?
Hogy Elmélkedésed a Bölts is vizsgállya,
Szelédnek, tüzesnek, nyájjasnak tanállya:
Hol a setéten is tisztán meg lássanak;
- 10 És únalom nélkül, kedvel olvassanak.
Induly el⁴ magasra tsendes énekléssel;
Emelkedgy, ereszkedgy tanúlt repüléssel,
Ne legyél⁵ tsekély is:⁶ ne szály le⁷ mélységre;
Ne meny okoskodva szörnyü setétségre.
- 15 Ha nyájaskodsz, ne légy igen közönséges,
A parasztság nem szép; rut; 's nem emberséges⁸
Ne sajtóld eszedet, hogy meg ne értsenek:⁹
Hogy vélled kűszgyenek, és fére tegyenek?
[3v] Kevés Elmében van ezzel elégedés
- 20 Unalmas, tudod, a kemény elmélkedés.
Minden Ember okos bizonyos mértékig,
De kevés juthat el a gazdag értékig.
A mit mások méllyen nagy homály közt irtak,
'S Titkos értelemmel nagyon körül nyirtak
- 25 Ted ki verseiddel a Nap Világára,
Had nézhessen ki ki az igasságára.

¹ INTÉZŐ <VILÁGOSÍTÓ> BESZÉD ² az [Beszúrás] ³ együgyű<ség> is [Javítás a törlés fölött] ⁴ <hát> el [Javítás a törlés fölött] ⁵ legyél <hát> tsekély ⁶ is [Beszúrás] ⁷ <nagy> le [Javítás a törlés fölött] ⁸ <...> emberséges [Javítás a törlés fölött] ⁹ értsenek: <Hogy tsak ditsérjenek...> Hogy

- Ne légy érthetetlen, hogy tsak tsudállyanak,
 Hanem hogy értsenek 's tölled tanulmányak.
 Tsudállás, ditsérés meg lesz, ha jól itélsz,
 30 Nyereséget mutat' s természetből beszélsz.
 Ahol nem értenek, ott, semmit se montál –
 Nem érzik beszéded¹⁰ ... hijába fáráttál.
 Az igasság, tudod, hogy tiszta, érthető;
 'S A ki érthetetlen,¹¹ kába, az olyan fő.
- 35 Szembe tűnő képpen ha nem tudtz rajzolni
 Nints pennád, sem versed: tsak meg kel hódolni.
 Ha természetről irsz, természetté legyél;
 Ismételten vonást, színére ne tegyél.
 Azért, hogy sok nem tud a versel így élni,
- 40 A¹² tiédet,¹³ Musa! meg tudgya itélni.
 Mint a rosz Musikust, és jót meg választya
 Az is, ki hegedün, ujját nem futtattya.
 [4r] Tud meg hát, hogy mind¹⁴ az,¹⁵ ki rántzolt homlokkal¹⁶
 Mord Elmébül beszél meg fagyot okokkal
- 45 Tanúlt vadat mutat a szép elmésségen,
 És mint bagoly úgy ül a nagy setétségen.
 Tsak homlokod veri száraz okaival
 Álmot ád, ásitást meg únt¹⁷ sorjaival.
 Nem lányittyá szíved, sem meg nem nevette,
- 50 Velödet aszallya: egyebet sem¹⁸ tehet.
 Nem emel érzésben magasra Lelkeddel:
 Nem gyönyörködtethet:¹⁹ nem sirhat sziveddel.
 Érzésed szárasztya: tsak a fejed üti,
 Unalommal rágat, 's a²⁰ véredet²¹ hüti,

¹⁰ <ézésed> beszéded [Javítás a törlés fölött] ¹¹ érthetetlen, <...> kába ¹² <De a> A [Javítás a törlés fölött] ¹³ tiédet [Az utolsó két betű beszúrás] ¹⁴ mind [Beszúrás] ¹⁵ az, <is,> ki ¹⁶ homlokkal <Mord ... elmével beszél ...> Mord ¹⁷ <ünt> únt [Többszöri javítás tintafolt miatt, a lap jobb szélén a végleges, csillaggal jelölve] ¹⁸ <nem> sem [Javítás a törlés fölött] ¹⁹ gyönyörködtethet: [Az utolsó szótag beszúrás] ²⁰ a [Beszúrás] ²¹ véredet <meg> hüti

- 55 Egy két, köny porával lepet szennyes okos
 Emlit meg pohár közt, hogy *ez író módos*.
 Azontul könyvek közt emészt a semmiség;
 'S Bé fedez vóltodban az örök setétség.
 El nyeli az illet az Irók Tengere
- 60 Nem úszhat színére: mélység ennek²² ere.
 A sokaság közöt haboz: fenekre ül,
 'S Tudós mordságával örökösön ott sül.
 Az elmélkedésben, kel gyönyörűség is
 Vidámság, nyájjasság, tréfa, könnyűség is.
- 65 [4v] Mihent az Olvasó verseidre nevet;
 Kedvelli okodat 's bizonyos, hogy szeret.
 Ugy tsináld, hogy szive egy felől könyvezzen,
 Más felől vidullyon, 's vélléd nevetkezzen:
 Hogy a mikor olvas, magát is érezze,
- 70 A szívét tapassza, 's esetit nevezze,
 Hogy, a hogy ő is élt, lássa írásodban,²³
 Magára ismervén okoskodásodban.
 Rajzollyad: mutasd bé maga elöt magát.
 Számláld fel elötte mivét; minden dolgát.
- 75 Közötted, maga közt egyformaságot lát
 Meg ölel, áld, tsókol!. ide vigyáz tehát.
 Ne légy félelmes is az igasság mellett:
 A ki fél, tapogat; közönségessé lett.
 Ne legyél rab lélek, 's oly alacsonyassággal
- 80 Rettegés közt ne bány a nagy igassággal.
 Mond ki, hogy az Embert mi böldegíthattya
 'S Veszélyre, inségre, le, mi taszíthattya.
 A régen fel szentelt mélyj tudatlanságot,
 Ne hirdesd hasznodra, úgy, mint igasságot.

²² mélység<et ...> ennek [Javítás a törlés fölött] ²³ írásodban, <Magára ismervén tapasztalásodban> Magára

- 85 Törd ki a kerítést: más had²⁴ haragudgyon,
 Eredgy, emelkedgy fel amaz had maradgyon.
 [5r] Áldozatot kíván töllünk az igasság
 Mert a nyakára ül hazugság, gonosság,
 A bátor böltseknek köszönd nyugodalmad,
- 90 Kik szállani mertek... itt leled óltalmad.
 Kik az igasságért áldozatok lettek,
 És magok szenyvedvén bóldogokat tettek.
 Mért nem^(a) mongyátok ki ti reszkető Lelkek
 Az igazat, mellyet bennetek²⁶ éreztek?
- 95 E' rangját, kenyerét, amaz mását félti,
 'S Felel, hogy a dolog ötet nem illeti.
 Kit nem illet köztünk, mond meg, az igasság
 A köz jó, Emberség, okosság, bóldogság?
 [5v] Igy, tehát bölts Lélek, légy bátor, igaz is
- 100 Vidám tekintetű, némelykor komor is.
 Azomban örökké, ha irsz furtsasággal,
 A nagyok meg vetnek, illetve tsufszággal.
 Tóldi Miklos, Markalf, Stilfid lesz belölled,
 Semmit sem tartanak a Böltsék felölled.
- 105 A paraszt legények vasárnap el visznek
 Kertekre olvasni, 's hétfőn sutra tesznek.

(a) [Jegyzet]²⁵ Tsak azon dolgokat értem, mellyek az Országoló értelemmel, és annak törvényes állapottyával ki mondásokban szembe nem szöknek. Sok Tárgyak vannak az Uralkodó hatalom alatt, mellyekről szállani, írni, haszonnal lehet. Mellyek a törvényeknek, erköltsöknök jobbitások által közönséges bóldogságunkra tartoznak; de a mellyek által némely hazafiak kébzeldéseikben szenyvedni láttatnának, ha valósággal nem is, mivel a köz jó mindenre tartozik.

²⁴ <...> más had [Javítás a törlés fölött] ²⁵ [Bessenyei jegyzete az 5r oldalhoz, a lap alján található, a szövegtől vonallal elválasztva] ²⁶ <Lélekben> bennetek [Javítás a törlés fölött]

- Bóltsnek, együgyűnek; nevetve, könyvezve
 Nehéz írni, ugy é ? gondolva,²⁷ érezve.
 Mikor kedved lobban, és játékra indul,
 110 Magad is²⁸ neveted;²⁹ édes mulattságból;
 Másszor keservednek Tengerébe merűlsz,
 Vagy tsendes habjain ingadozva, tsak ülsz.
 Mosolygás, könyvezés láttzik szemeidben,
 Mert édes fájdalom támad érzésidben.
 115 Ez az a mesterség, a mit³⁰ természet ad –
 Mely nélkül Pegazus nem veszi fel igád.
 [6r] Nem fakad fel néked *Hippocren*³¹ forrása,
 Mellyet Pegazusnak nyit meg a rugása.
 Helicon, Permessét nem tsergedezteti
 120 A tsendes völgyekbe, 's Lelked nem élteti.
 Kasztália is el fordittyá folyását,³²
 'S Fel nem találhatod el rejtet forrását.
 A hol nints nagy érzés, ott Póéta nem vólt..
 A bot Szív ha írt is, mind a versében hólt.
 125 Az ész ki terjedhet, igaz szép versekre,
 De nem emelkedik a magas Egekre
 A mélyj Szív, mélyj Lélek szórja fel tüzedet
 Musa! tsillagok közt égetvén versedet.
 Itt ragyogtál tudod – a nagy Homerussal
 130 Tassussal, Poppével, és Virgiliussal.
 A látás határa körülted el tévet,
 'S A rád bámult nézés hunyorgó szemmé let.
 De nem lehet mindég oda fent repülni,
 És fellegek felet, a Nap alat tünni.

²⁷ <könyvezve, 's> gondolva, [Javítás a törlés fölött] ²⁸ Magad<ban> is [Javítás a törlés fölött] ²⁹ neveted; <vezessed majd ... De mikor tárgyaid ... Tüzet gyujt Elmédben 's fel lövi tsillagát, 'S A Látáson is tul hordozza világát> édes mulattságbul; [Négy és fél sor törölve, javítás a törlés fölött] ³⁰ <mellyet> a mit [Javítás a törlés fölött] ³¹ <Hippocren> *Hippocren* [Javítás tintapaca miatt] ³² folyását, <'S El rejti elölled f> 'S Fel

- 135 Mint a Sas, mely a kék Ég színén kóvályog
 Szárnyát nem mozdította 's a Nap körül forog
 [6v] E' nagy magasságrul zápor zuhogással
 Botsátkozik alá kettős kiáltással;
 És a pusztán ülő halomra reá száll
- 140 Hol tsendesen nyugszik, szűnnyad, 's kevélyen áll:
 Ugy te! a nagyokrul Musa! kisebbekre
 Jösz le! földön heversz; 's nézel az Egekre.
 Magyarázd hát Musa! a vers nemességét
 Tárgyát, igasságát, hasznát ékességét!
- 145 Jó lesz é úgy tenni³³ mint némely Poéták
 Kik igasságokat tsak mesékből írták?
 Kébzéledésid közt tsinály Isteneket
 Bujdostasd, hartzoltasd, a nagy vitézeket.
 Perseus, Herkules, Pollux, Bellerofon
- 150 Akhilles, Theseus, Jázon, Agamemnon,
 Lássuk! had készittsék éneklő versesdet:
 Ezekkel Poéta már, sok hiresedet.
 Vagy ördögöt, poklot halmaz egy rakásra,
 Induly Milton után az álmélkodásra:
- 155 Hogy szép verseiden tsudálkozhassanak,
 'S Erköltsöt belölle ne tanulhassanak.
 Mennyet, földet, tengert zürj, zavarj, kavargas
 Mélységet, mélységre, hegyet hegyre forgas.
 És mikor vissza térsz álmodozásidbul
- 160 Öruly,³⁴ hogy hasznot nem vettek látásidbul.
 [7r] De tudod é Musa! hogy közzelebrül kel
 Még itt okoskodni az Insurgensekkel?
 Álmodd hát versesdet; de dologrul irjál
 Hogy ha fére vetnek³⁵ rejtekben, ne³⁶ sirjál.

³³ <irni> tenni [Többszöri javítás, a törlés felett, majd a lap jobb szélén] ³⁴ <Vigagy> Öruly [Javítás a törlés fölött] ³⁵ vetnek <a> rejtekben ³⁶ ne [Beszúrás]

- 165 Tzifra üres hangon ne versely, ne beszély:
 Az embert fedezd fel; 's erkölsérül itély.
 Hogy az ördög mennyi számmal táborozik
 Istennel, angyallal hol, hogy hadakozik
 Anglus észnek való: reánk nem tartozik!
- 170 Ezekkel az Iró, Lásd! tsak bolondozik.
 Te az Embert visgáld; 's elmét, böltsességet
 Fontoly benne, hasznót,³⁷ erőt, gyengeséget.
 Változ természetté tehát verseiddel,
 'S Józan okossággá elmésségeiddel;
- 175 Hogy az Ember, java miben áll, tudhassa,
 Benned, mint tükörben magát meg láthassa,
 Hogy a mit le rajzolsz szeme előtt legyen,
 Mintha látná, 's benne ki fogást ne tegyen:
 Hogy az okaidat szívében érezze
- 180 És mi végre mondd, soha sem kérdezze.
De mit akar evvel? ha ezt mongyák róllad
 Oda vagy! 's reptiben hullot el a tollad.
 A mely erkölsökre szüntelen szükség van
 Azt beszéld, és ne járj³⁸ haszontalanságban.
- 185 [7v] Szóly a tudatlanhoz: sugj az együgyűknek
 Inkáb mint a Böltsnek,³⁹ és a nagy Lelkűnek.
 Ne kend hát szemeket azoknak, kik látnak:
 Annak kell le huzni, hályogát, a ki vak.
 Fedezd fel előtte szép⁴⁰ okoskodással
- 190 Mi a sorsa, 's tanítsd a tapasztolással
 Magyarázd tárgyait, közjavát,⁴¹ törvényét
 Kettős tartozását; élesszed reményét.

³⁷ hasznót, <kárt,>erőt ³⁸ <meny> járj [Javítás a törlés fölött] ³⁹ Böltsnek [A kezdőbetű kisbetűből javítva] ⁴⁰ <hát> szép [Javítás a törlés fölött] ⁴¹ közjavát [Betűtévésztes]

- Mutasd meg, érdemét, a szép Emberségben
 Hogy találhassa fel a hiv⁴² nemességben.
- 195 Mond ki, hogy mit tarthat külön meg magának,
 És mivel tartozik asztán a hazának.
 Hogy mi itt az Ember,? kitsoda mint Pólgár,
 És hol van fel hányva közöttök a határ?
 Mi az, mi természet benne, mi a szokás,
- 200 Mi a bujálkodás, 's az igaz jól lakás.
 Tévelygéseik közt nézd az igazságot,
 És mutasd meg benne mind, a valóságot.
 Mongyad, hogy ha másnak kárt, és sebet tsinál
 Szerentséje külön magára meg nem áll.
- 205 Hogy a gonosságot sok ember szereti,
 De ha nyilvánosság, még is mind kergeti.
 Hogy a mások iránt való embersége
 Örökös tartozás, 's önnön⁴³ nyeresége
 [8r] Hogy a gonoszt, ravaszt, durvát, minden kőpi,
- 210 És e Világ előtt az utállat lepi,
 Az embertelenség tsak pervátába tur
 'S A midön mást motskol magában is kést szur.
 Ki ki utánna kőp: gyalázatba borul
 Ha veszt, nem segítik 's inségébe meg ful.
- 215 Lakik az Emberben oly józan ítéllet
 Mellyet ördög, pokol tölle el nem vehet.
 Akár mint üldözzék az Elme gyilkosok
 'S A természet ellen fel támadt⁴⁴ tudósok
 Birói szent székit örökre fen tartya,
- 220 És igazsággal az Embert oktattya.

⁴² <a nagy> a hiv [Javítás a törlés fölött] ⁴³ <maga> önnön [Javítás a törlés fölött]

⁴⁴ támadt <okoso> tudósok

Minden gonosz érzi mikor lop, és meg tsal^(b)
Hogy szembe szökik az örök igassággal;
És ha tettén kapod, szava meg fagy száján
El pirul: 's⁴⁸ meg szökik elölled láb ujján.

[8v] *A tudománynak*⁴⁹ választása

- 225 Lássuk! miben hasznos hát az oly tudomány
Mely színében tizfra, de magában sovány,?
Tudod é hogy Plátó melyik nap születet?
A bábája ki vólt, 's mitsoda pépet ett?
Mikor kezdőttek el, a Népek Nemzetek
- 230 Külömböző nyelvek, ruhák, nevezetek?
Ha ezekrül nem írsz, a szennyes okosok,
Régiség hamvában pislogo tudósok
Mind tudatlanságra átkozzák nevedet,⁵⁰
És reves⁵¹ grapsákhoz lántzollyák Lelkedet,
- 235 Ha ezekrül nem írsz, szoly hát a Lélekrül
Melynek a tudomány, mind fenekére ül.
Okoskodgyál rulla szép eszetlenséggel,
És, hogy oktalan vagy, próbáld, elmésségel.

(b) [Jegyzet]⁴⁵ A természet, és annak Lélek isméréiben élő igassága, minden gonosságot ujjal mutat ki benned mellyet ellene kívánsz el követni. Nints ember, ki magát tudatlansággal mentesse. Egyedül a *Fanatizmus*, vagy vallás által lett dühösség oly Isten, és természet ellen való pokol, mely a lelket tökéletes vakságra vetheti;⁴⁶ előtte a gyilkosságot érdemmé, sőt idvességnékv okává teheti. És ez az a bűn, mely egyedül maga, a Világnak minden egyéb bűnét meg haladja.⁴⁷

⁴⁵ [Bessenyei jegyzete a 8r laphoz, a szövegtől vonallal elválasztva] ⁴⁶ vetheti; <és> előtte ⁴⁷ [Az egész mondat utólagos beszúrás] ⁴⁸ <...> 's [Javítás a törlés fölött] ⁴⁹ *tudománynak* <...> *választása* ⁵⁰ <átkozzák nevedet, ...> átkozzák nevedet, [Javítás a törlés fölött] ⁵¹ <'S Átkozot> És reves [Javítás a törlés fölött]

- Érzés, gondolat közt hányál határokat,
 240 Hogy ne tehessenek egymásnak károkat.
 Légy tudós tudatlan; Lelket, érzéseket
 Köss egybe, 's pórászon vezessed léteket.
 Mutasd meg, hogy egyik másikához hol⁵² jut
 'S Mere szolgál ettül amához bé, az út.
- 245 Gondolatot, érzést fűz fel, nagy pórékba,
 'S A mi oda nem fér; zárd egy mélyj⁵³ szuszékba.
 [9r] Vagy, meny⁵⁴ tanátskozni egy Thuariussal
 Ki körül van rakva Commentáriussal
 Mellyeket az utas; mások is meg néznek
- 250 Szépen meg ditsérnek:⁵⁵ meg helyre intéznek.
 Nyöszörögj, vagy dünnögj ot Fabriciussal,
 Szent Crisostomussal, Nazienzenussal.
 Lambeiust, Kollart ted sorokra velek,
 Forgasd munkájokban árkusos Levelek.
- 255 Ha szép írásikat széllyel el osztanak,
 Falusi Nemesség számára ki adnák
 Tudós Leveleket tejes fazekakon
 Olvashatnád, és a ki tört ablakokon.
 Kevés ember van itt, ki ezt tanulhassa – –
- 260 Térdig érő könyvek!.. Ördög sem olvassa.
 Meny tovább: szed öszve mind a szép Böltseket
 Tanuld meg sorjára ki hirelt neveket.
 Ved elő munkájok: mutogasd másoknak
 Nevezd Könyveiket⁵⁶ a nagy tudósoknak.
- 265 Ne fárasszad magad a sok olvasással – –
 Eleget tanulhatz, már ma, a hallással.

⁵² <hogy> hol [Javítás a törlés fölött] ⁵³ <nagy> mélyj [Javítás a törlés fölött] ⁵⁴ <Eregy> Vagy, meny [Javítás a törlés fölött] ⁵⁵ ditsér<ik 's> nek: [Javítás a törlés fölött] ⁵⁶ <munkáikat> Könyveiket [Javítás a törlés fölött]

- Ha kérdik, e könyvben,⁵⁷ 's⁵⁸ másban, írva mi vólt,
 Fujd az orod, 's mongy rá sületlen a *propot*
 Elég a tenger könyv ha mind ott áll sorban;
- 270 Nem lehet tanulni már az Ember korban.
 [9v] Elég, hogy te sok szép könyvet meg szereztél,
 És általa híres tudományú lettél.
 Job egy hosszú, tzifra, uj⁵⁹ nevet szerezni..
 Ezzel tudgyák szépen az Embert kendezni!
- 275 Hányd fel szelek közzé a keresetedet,
 'S Pótold ki szép hangal te is, a⁶⁰ Létedet.
 Minden érdem meg van, tsak más⁶¹ neved legyen..⁶²
 Már ennek az Elme felibe nem megyen.
 Hogy lehes⁶³ még tudós igen könnyü móddal
- 280 Keveset vesződvn Lélekben magaddal.
 Ad reá eszedet a sok név gyűjtésre,
 Rakd boglyába őket, és vid a törésre.
 Egyiknek értelmét ted ki a dologban:
 Bizonyítsd többekkel, de halgass magadban.
- 285 Örökké tsak azt ird, a mit mást meg mondot,(^c)
 És nevednek a hir, ditsösséget adot.
 Tsak ezt bizonyithasd, hogy sokat olvastál,
 Nem árt, életedben, ha semmit se mondtál.⁶⁶

(c) [Jegyzet]⁶⁴ Sok⁶⁵ Elmének meg van az a setesége, hogy szüntelen az Irókat nevezze rakásra. De olvasásodnak széles ki terjedését nem a nevek sokaságából, hanem pennádnak, és okoskodásodnak erejéből itéllik. Minek nevezed őket, ha magad irni nem tuttz?

⁵⁷ könyvben [Az utolsó betű beszúrás] ⁵⁸ 's [Beszúrás] ⁵⁹ <szép> uj [Javítás a törlés fölött]
⁶⁰ <idétlen> te is, a [Javítás a törlés fölött] ⁶¹ <nagy> más [Javítás a törlés fölött] ⁶² legyen..
 <De ennél> Már ⁶³ lehes <hát> még⁶⁴ [Bessenyei jegyzete a 9v oldalhoz, a lap alján található, a szövegtől vonallal elválasztva] ⁶⁵ Sok <iró> Elmének ⁶⁶ mondtál. [10r] <Hozzátok
 megyünk már ditső Stoikusok! Természet Szentyei! és Theologusok. 'S Hozzátok is szóllunk
 mélyj ... Lehet ... törvényeiteken, Mindenkor 's ... szép Egeiteken.> *Erőltetés*

[10r] *Eröltetés az erköltsben, tudományban*

- Természet szentyei! ditsó Stoikusok!
290 Erköltsnek példái! 's Ti, Theologusok!⁶⁷
Ti is oktattok itt,⁶⁸ oly kötelességre
Mellyet nem szabhatunk testi tehetségre?
Ne legyek hát⁶⁹ testi, testemet viselvén,
Sem Világbul való, e Világon⁷⁰ élvén.
295 Meg hal testben, úgy mond, kívánságainak,
'S A földrül, Égben él igasságainak.
Kit, verhetz, de azért nem nyul fegyveréhez
Buzgón ragaszkodván a reménységéhez
Rabul fogják, viszik; ő nem hadakozik:
300 Tartya az ortzáját: ütöd, 's imátkozik.
Igen szépek ezek papirosra írva:⁷¹
Terhekkül küszködve, és vélek nem bírva.
Mind helyes hiv rokon, tsak nyujts tehetséget⁷²
[10v] Hogy el érvük benne a szép nyereséget⁷³
305 A ki minden írást betű szerint venne,
Mikor bőltsekedne eszetlenné lenne.
Nem úgy veszik ezt itt a⁷⁴ Theologusok,
'S A Szent törvényekben ki tanult okosok.
Ti is, Stoikusok, tul a természetzen
310 Minek utaztok el tanúlt eszeteken?
Érzésekben vagytok ti Theológusok:
Természeti Szentek, és Filosofusok
Testbül vérbül szóltok ki az Angyaloknak,
'S Embereket vesztek benne boldogoknak.

⁶⁷ <... okosok!> Ti, Theologusok! [Javítás a törlés fölött] ⁶⁸ <hát> itt [Javítás a törlés fölött] ⁶⁹ <hát>hát [Javítás a törlés fölött] ⁷⁰ Világon <lévén> élvén ⁷¹ írva: <Terhével küszködve> Terhekkül⁷² tehetséget <Hogy így szolgálhassuk itt, az Emberséget> [10v] ⁷³ [Az egész sor betoldás] ⁷⁴ <a bőltse> itt a [Javítás a törlés fölött]

- 315 Hijában! mert a mit a természet nem bir,
 Ot, az igyekezet földre terül; 's tsak sir.
 Biztassuk magunkat a nagy érdemekkel.
 'S Maradgyunk gyermekek tselekedetekkel.
 A mit erőnkel nem tudunk el⁷⁵ módolni
- 320 Jó lesz⁷⁶ szóval, szinnel, hangal ki pótolni.
 Ugy is az Emberek mind tsak vén gyermekek
 'S Mint azoknak⁷⁷ olyan a tselekedetek.
 Ki tsinállyák szóbul pompás érdemeket
 Gyengeségeikre bé hunyván szemeket.
- 325 Ha botoznak, vernek: mongyad, nem téged üt
 Ha tűzön⁷⁸ piritnak: ne hid; nem téged süt.
 Bóltsek, kegyesek közt sok, ilyen szitán szűr,
 De azért szó nélkül bosszut, egygyik⁷⁹ sem tür.
 [11r] Sok magát ki hirelt kegyes, sérelmében
- 330 Üldöz, motskol, szaggat, 's földhöz vér mérgében.
 Semmi! ha nem sértik, Látod, mindég tsendes
 'S Mikor nem haragszik, okos, szeléd, kegyes.
 De az indulatok már had⁸⁰ dolgozzanak,
 Tsak hogy az Emberek, rá sohajtozzanak.
- 335 El mehet az uttyán minden erőtlenség,
 'S Fordulhat az ész közt elő eszetlenség.
 Hítessük el magunk, hogy szivünkel, birunk...
 Gyengeségünk alatt, semmi az, ha sirunk.
 Ki fizeti magát szóval, a Nagy Ember,
- 340 Egekbe álmodik, és a porban hever.
 Hijában irjátok ditsó Stoicusok,
 Hogy az Emberek oly erőssek, okosok,
 Soha érzéseit felül nem haladgya.
 'S A sziv, ősztőneit érte⁸¹ el nem hadgya.

⁷⁵ <ki, pot> el [Javítás a törlés fölött] ⁷⁶ lesz <üres> szóval ⁷⁷ <gyermeknek> azoknak [Javítás a törlés fölött] ⁷⁸ <szenen> tűzön [Javítás a törlés fölött] ⁷⁹ <sok> egygyik [Javítás a törlés fölött] ⁸⁰ <... nállunk> már had [Javítás a törlés fölött] ⁸¹ <soha> érte [Javítás a törlés fölött]

- 345 Nem lehet fájdalmad ki venni véredből,
 'S Mint Angyal, nem élsz ugy,⁸² erőtlén testedből.
 Kébzeldésekben lehet olyá lenni,
 Osztán mint a többi Ember, tsak ugy tenni.
 Nem vetz hájogot a természet szemére:
- 350 Vasat a lábára, 's bilintset kezére.
 Kedves feleséged, ha veszted 's gyermeked
 Jószágod el nyerik: barmod húl;⁸³ nem érzed?
 [11v] Tárgyakhoz van kötve minden vágyódásod,
 És magadon kívül lakik bóldogságod.
- 355 Ki bóldog egyedül magában, más nélkül?
 Kietlenségek közt egy ember, hogy örül?
 Ha pedig kedvednek tárgyát el ragadgyák
 A szivedet nállad sebek közöt hadgyák.
 Had járjon, ha fogad mind össze szoritod;
- 360 Tsendességet mutat' 's ki⁸⁴ nem mondog, kinod;
 De belső részedet a gyötrelem dullya;
 Hervasztván éltedet keservednek sullya.
 Erkölsöd ereje tsak tettetésbe van;
 De ugy szenyvetz mint más te is bólt⁸⁵ magadban,
- 365 Édes, ha szenyvedünk, a köny hullatás is!
 A tsapások alat sohajt akárki is.
 Természet adója a keserves bánat..
 Nemes sziv az, a mely szerentséltent sirat!
 Sőt,⁸⁶ a fájdalom is, ha magát sirással
- 370 Ki fujja, el oszlik tsendes halgatással.
 Valaki mássának nyögésit nem érzi
 Nem Ember; és a hív természetet vérzi.
 Könyvezzünk mi Musa! az ártatlanokon
 És ne vessünk az oly tsufos⁸⁷ okosokon

⁸² <nem élhetz> nem élsz ugy [Javítás a törlés fölött] ⁸³ <...> húl; [Javítás a törlés fölött] ⁸⁴ <és> 's ki [Javítás a törlés fölött] ⁸⁵ <Bólt> bólt [Javítás a törlés fölött] ⁸⁶ Sőt, <még> a ⁸⁷ tsufos <bolondokon,> okosokon

- 375 [12r] Kik a szánakozást gyengeségnek veszik,
 'S Vadsággal magokat erősekké teszik.
 Emeld érzésedet! Árasszad Tengerét⁸⁸
 Járd el a véremnek bennem, minden erét.
 Édes, ha az ember veszélyén sirhatok,
- 380 'S Pennámat könyvembe mártván, ugy irhatok.
 Lehetek Stoicus felére Lelkemben,
 Kesereghetek is magamon szívemben.
 Ó! ki vólt hát a ki soha sem szenyvedet!
 Nem nyögöt, és nem sirt, mihent Világra lett!
- 385 A természet belénk ültette keservét!..
 Ki nem sohajt, a ki érzi sorsa⁸⁹ mivét!
 Botsásd el szívemnek Tengerén sajkádat
 Musám! 's könyveimben feresszed magadat!
 Bánatban is tudsz te egyedül mulatni,
- 390 'S Tsendes mosolygás közt könyveket hullatni!
 Érzem sugarlásod, mely vérembe tsapdos
 Ereimben futos, és szívemhez kapdos.
 Körülöttem⁹⁰ lebegsz magánosságomban,
 'S Tsak te vagy öröömöm meg únt Világomban!
- 395 Verseid⁹¹ jádzanak felettem, körültem,
 Mellyek közt annyiszor meg⁹² hevültem, 's⁹³ hültem.
 Mint az oly hiv anya, kinek gyermekei
 Mellette tsevegnek, és zugnak filei
 [12v] Jobra balra tekint: ölelgeti őket,
- 400 'S Százszor is ki mongya rendre a neveket:
 Ugy vagyok, mulatok, Musa verseiddel,
 Kedves játékiddal, és keserveiddel!
 Nem igen küszködöl, tudod, kedved ellen!
 Gyönyörűség nélkül az élet kedvetlen!

⁸⁸ Tengerét <Sibbasszad, könyveztestess ... minden erét> Járd ⁸⁹ <...> sorsa [Többszöri javítás a törlés fölött] ⁹⁰ Körülöttem [Ékezethiány] ⁹¹ Verseid <lebegnek> jádzanak ⁹² meg [Beszúrás] ⁹³ <és> 's [Javítás a törlés fölött]

405 Minden Ember sohajt ha szívét rongállyák,
'S oda hajlik a hol jó⁹⁴ kedvét tsinállyák.
A mi lehetetlen, had okoskodásra
Kézelődésekre, és álmodozásra;
Meg láttuk már hogy ez, mind tsak pompás beszéd;
410 A mit természet meg bir; az a tiéd.^{95*}

* *Jegyzés.*⁹⁶ A Stoicusoknak el enyészésével⁹⁷ a Világ sokat veszten. Semmi féle Filozofia nem emelte az erköltsöt oly méltóságra mint ez. És jóllehet a természet határán túl mentek, de ha felére meg bírhattad is a mire tanítottak, betsülletire szolgáltál az Emberi Nemzetnek. Rómának Nagy Embereit többnyire e⁹⁸ tudomány szülte.

⁹⁴ <...> jó [Javítás a törlés fölött] ⁹⁵ tiéd. <VÉGE AZ ELSŐ ...> [Bessenyei törli a kitett lezáró jelet, amivel a fejezetek végét szokta jelezni] ⁹⁶ [Bessenyei jegyzete a 12v oldalhoz, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva] ⁹⁷ enyészével [Betűkihagyás] ⁹⁸ e <szülte,> tudomány

[13r] A TERMÉSZET VILÁGA
ELSŐ KÖTÉS
ELSŐ SZAKASZ.

Az Ember, mint Tsetsemő

- Musa! a Parnassus hangozó tetején,
A Szép böltsességnek trombitálló helyén.
Énekely!.. kiáltsd ki, e Világnak titkát
Az egeknek javát, 's reánk hintet átkát!
- 415 Mennyei Igazság! vezérelj elmémbe
Hogy ne tsalatkozzam rajzoló versemben..
Szály alá Egedből!. Irjad tövényedet
Hintsd el verseimben erődet, fényedet.¹
Had lássák fáklyádnál a kevély halandók,
- 420 Hogy porban fetrengnek, 's mint pára, mulandók.
De még is Lelkekben a magas Egekre
Emeld fel, 's onnan néz királyi Nemekre.
Mond meg, mi emeli oly nagy méltóságra,
És hogy esik alá az alatsónyságra?
- 425 Okosság, bolondság, habozó vérében
Érdem, 's tsekélyesség közt hogy fornak Lelkében.
[13v] Mi az elsősége? hol van boldogsága
És kitsinységébül hogy nő fel nagysága?
Az Ember kezdete még gyengébb magában
- 430 Mint azt tapasztallyuk a Vadak fájában.
Nézzed, a természet, magát mint rikattya
Mikor ágyékait életre fajzattya.
Gyönyörűségi közt kinokkal tenyészik,
'S Midőn újra éled, tsak nem el enyészik.

¹ fenyedet [Ékezethiány]

- 435 Az édes anyának le veretet testét
Halála fedezi; és² szorittya Lelkét.
Fetreng kinnyai közt – – jaj szóra fakad ki,
Hogy rajta segítsen, ha van é valaki?
Zokogásit Férje szedi fel szivére
- 440 'S Köny hullatásait öntözvén³ kezére.
Keserves természet! e gyönyörűséged?
Igy kinezod férjfi kedves feleséged?
Magvad ért, kedved ért minden esztendőben
Kilentz hólnapig van szegény szenyvedőben.
- 445 Nem ád a természet kín nélkül örömet
Mindenbe mérget vét, és keserű ürmöt!
Meg szül!.. Uj életet hoz világosságra,
'S Anyai karba lép házi méltóságra.
Tsak lassan sibong már fájdalom testében
- 450 És éled reménye rettegő Lelkében
[14r] Tsendesen mosolyog reá kisedére,
'S Anyai áldását hinti életére;
De még tagjait nem bírván tsak nyugoszik
Hol fel retten: jaj! igy, kiált hol aluszik.
- 455 Nyujthat é élelmet maga,⁴ kisedének.
Adhat é táplálást önnön életének?
Futhat é prédára meg szülése után
Ugy, mint kősziklák közt kölyközöt oroszlány?
Ágyábul fel kelve karjain vezetik,
- 460 Vagy tsak ott ültében tsendesen étetik.
Hol bádgyadási közt a fejét forgattya,
'S Reszkető kezével magát simogattya.
Tekintsd már⁵ az Embert ki előtte fekszik
Visgáld, vére, Lelke benne mit tselekszik.

² <a> és [Javítás a törlés fölött] ³ öntöz<i>vén ⁴ <gyenge> maga, [Javítás a törlés fölött]
⁵ már [Beszúrás]

- 465 Mint a szelek között hajlongó nád szálak
 Ugy mozdulnak rajta még, tsak, kezek lábak.
 Fejét tekergeti...Néz, de nem ismérhet
 Senkit, semmit, 's mindent tsak sirással kérhet.
 Itéllyed hát⁶ *Cesárt* ily gyengességében,
- 470 Fontolván hatalmát apró nyögésében.
 Hol, 's hogy lappang benne az az erős Lélek
 Mellyet meg nem értek, 's magyarázni félek.
 Egekből száll alá, de nem ismértetik
 Nem nőhet, mert nem test, 's testben neveltetik
- 475 [14v] Testel van test nélkül öszve kaptoltatva,
 És gondolatival vérébe óltatva.
 A test vezérévé tsak ő rendeltetik
 'S Mig teste meg nem nő, benne el rejtetik.
 Testel öröködik maga test nem lévén,
- 480 Vér által változik vérében, nem élvén.⁷
 Magán kívül meddig van a mig erőre
 Jut, fel nevedve 's veheti kérdőre
 Kitsoda,? mitsoda? hol van? hogy? merül jöt
 És teste Lelkével szövetségét mint⁸ köt.

Gyermek-kor

- 485 Ki hág böltsőjéből, és, az indulatok
 Kezdik tekintetin magyarázni magok.
 Inti vágyódása; kedve után szalad,
 És a hol játékát láttya, ara halad.
 Gerjed a kívánság nagyob erejével
- 490 Nevededik 's el kezd zugni a fejével.

⁶ <már> hát [Javítás a törlés fölött] ⁷ <a vértül ...> vérében, nem élvén [Javítás a törlés fölött] ⁸ <hogy> mint [Javítás a törlés fölött]

- Rántzolt szemöldöke mutattya haragját,
 'S Ha meg sérted hartznak viszi apró tagját
 Ha kedvét rongárod a földhöz rug sírva..
 Nézd, a természetben mi áll róllad írva!
- 495 Nem titkol.. a szívét egészen mutattya,
 Hol az Ember magát tükörben láthattya.
 A midőn ditséred reád néz, mosolyog
 De ha pirongatod, a kertekre bojog
 [15r] Dorgálásaidra tűzbe jön .. el pirul
- 500 'S Hogy pattogni nem mér, ortzáján könyve hul.
 Valamit tsak meg lát, mindent el ragadna,
 És a szelek szárnyán repülne ha tudna.
 Bánya, hogy mint a sas szárnyakon nem tűnhet,
 'S A nap sugarába szem közt nem repülhet.
- 505 Medvének, Bikának irigylis nagyságát
 'S Körmében szarvában a hatalmaságát.
 Így, minden állatnak tehetségét kéri,
 'S Morog, hogy a nyulat futtában nem éri.
 Ember már, tsak hogy még tettetést nem ismér
- 510 A mint érez úgy tész; huz, von, üt vét, sir kér.
 Ha tzifráb ruhát lát mint a millyet visel
 Fel kél irigysége 's bé borul szégyennel,
 És ha nints játéka oly, mint pajtássának
 Fityog vágyódása, és nyűge anyjának.
- 515 Szépen öltöztetve nevet, kevélykedik
 Cifra holmiével ő is ditsekedik
 Ditsérjed szomszédgyát előtte, meg busul
 Piszeg, sírni kezd el, s jó annyára borul.
 Ha fris játékra kap, bánattyát felejtí,
- 520 És tzifra kalapját a porba le ejtí.
 Nem gondol már véllé: lábával tapossa
 Reá únt: el veti, 's fris kedvét kapdossa.
 [15v] Ehol van az Ember gyermekben le festve
 Érzékenységi közt sírva, és nevetve.

525 Ha száz esztendős is tsak ilyen a szive,
Hanem hogy fedezi osztán okos mive.

Ifiu-Kor.

- Ifiu korra jut – – fel fornak titkaid;
Hevülni kezd tested – – lebegnek álmaid.
Harsogással zudul meg véred tengere
- 530 Mellyen még életed jádztot, 's tsak hevere.
Setét fergetege Elméd, bé borittya,
És tiszta egeit tőlle el szorittya.
Mint az oly zivatar mely setéttel borul,
'S rettentő dörgése hallik már távolyrul:
- 535 Közzeleb, közzeleb jövéen, zuhogással
Indul, 's tsapkod széllyel menykő ropogással.
Olyan az Ifiu fel forrot vérében
Hol szive hánykódik másnak személlében
Kergető hevesség fut széllyel testében
- 540 Néki dült sorsának 's usz már Tengerében
Ugy érzi, hogy Ég, Föld mind most teremtetet
'S Nintsen egyéb oka, hanem ő érte lett.
[16r] Meg ujul a Világ, Nézd! Születésünkel,
Származni láttatván a gyermekségünkel.
- 545 Ugy, mint a hiv Atya⁹ ki, kis gyermekével
Ugrál, jádzik szalad, meg őszült fejével.
Mindég ujra terem állandó vóltában,
Hol a Vénség ősznek láttya fél hóltában
Az el folyt étlettel sírba temettetik..
- 550 'S Minden születésben ujra teremtetik.
Világ dolga hát az, hogy őszüllyön, múllyon
S Szüntelen újulva, tsak egy módon állyon.

⁹ Atya <ki> ki

- Nints néked világod ha el temetkezel,
 És érzéseidből végre¹⁰ ki vetkezel!
- 555 Örvendez az ifiu másnak, magának is.
 Nyakába borulna egész világnak is,
 Hol ha szeretője 's egy jó baráttya van
 Ő let¹¹ első Mogol széles e Világban.
 A sebeket szűrő nyilak is el tűnnek
- 560 Kedves vigsági közt, mikor ezek szűnnek.
 Nem tudgya mitsoda lövés a szivében
 Hozzá rug, 's előre szökik jó kedvében
 [16v] Jön, megy, int, kiabál; kit hol meg kap, ölel
 A mire nem kérdik ara is meg felel.
- 565 Ditséretet vadász: vigsági után fut.
 Ördög, pokol, tűz, víz, néki¹² nem nehéz ut.
 Sohajt, hogy az Egész Emberi Nemzetet
 Meg nem tsókolhattya, melynek uj tagja lett.
 A két értelmű szó, 's tsepegő méz alatt
- 570 El rejtet keserű méreggel föl fakat
 Nem égette még meg sem nyelvét sem száját
 Nem érzi öröme el rejtezett jáját.
 De mikor a hartznak mezejére fordul
 Hol a viszontagság ördöge mindent dul,
- 575 A kitől futtában erős lövéseket
 Kap, és szed¹³ magára fájdalmas sebeket,
 Akkor ugrik fére körül nézvén magát
 Tapogatván nyakán¹⁴ az oda tett igát.
 Érzi, hogy már a sors életét kötözi,
- 580 'S Édes vigságait méreggel öntözi.
 Áldozattyává let önként vig kedvének..
 Porászon vezetik 's rabja életének.

¹⁰ <egyztzer> végre [Javitás a törlés fölött] ¹¹ <lész> let [Javitás a törlés fölött] ¹² <semi> néki [Javitás a törlés fölött] ¹³ széd ¹⁴ <nyakba> nyakán [Javitás a törlés fölött]

- [17r] Nem lehet a sorsal alku, sem végezés
 Nem fér hatalmához kötés sem eggyezés!
- 585 A hová nem kívánsz menni oda tsapnak,
 A kihez tapadnál, onnan fére kapnak.
 Keserved, könyvezve omlik ki szemedből,
 'S Titkos fájdalomival fenekére le ül.
 Egész világodra¹⁵ terjeszted panaszod..
- 590 Halgat ez a Nagy Test: nem kapod válaszod.
 Nem felel a Világ,¹⁶ hijába kiabálsz
 Busulsz, örülsz, vagy sirsz, akár halálra válsz
 Menykő tsapásirul senkinek se számol;
 S Néma hatalmának minden erő hódol.

Az örömek¹⁷ keserve

- 595 Vagyonod el költöd: tollaid hullanak
 Aláb ereszkedel: szárnyaid koppadnak.
 Aranyos vigságid adósságod úzi
 'S Ragyogo kedvedet *Alább intra* füzi.
 Leg kedveseb Tárgyad el viszik mellőled,
- 600 És tsak nevetés közt szóllanak felölled.
 Jó Téteményedre fogat vitsorgatnak
 'S Hogy köszönnék, hozzád¹⁸ menykövet hajitnak.
 [17v] Az irigység¹⁹ reád²⁰ minden szót ki adot
 Valamit jó szíved barátságából mondot.
- 605 Irigység! te, átka az Emberi ágnak
 Ősztönünk rugója! veszte a Világnak!
 Te vagy szülő anyja a ditsósségnek is

¹⁵ világodra <terd> terjeszted ¹⁶ <szól a Természet> felel a Világ [Javitás a törlés fölött]
¹⁷ örömek <bánattya> keserve ¹⁸ <'S Háládatosságból> 'S Hogy köszönnék, hozzád
 [Javitás a törlés alatt, a lap alsó szélén] ¹⁹ irigys [Betűkihagyás] ²⁰ reád <...> minden

- És²¹ véled áldoznak a gyehennának is!
 Te kívánod felül haladni társadat,
 610 'S Hogy felibe mehes, el veszted magadat.
 Tsak hogy hired legyen feredel véredben
 Százszor támadnál fel 's halnál életedben.
 Mikor ezt meg láttya az Ember, fére ül,
 És édes mivei iránt vére meg hül.
- 615 Fel rijjad a fának zördült levelére
 Ha nem lő é nyilat valaki szivére.
 Itt, okosoktul fél: ott a bolondoktul
 Amot irigyektül, vagy hatalmasaktul.
 Minden halandóban van titkos okosság
- 620 El rejtet tzél, szándék; és apró gonosság.
 Ha fel emelkedel eszét azon hánnya
 Hogy alá²² üthessen, 's eseted nem bánnya.
 Az Ember egy forma, de nem szenyvedheti
 És egyenlő karba magát nem teheti.
- 625 [18r] Nem jöhet állandó alkura sorsával
 Örökös háborut kezdvén²³ el magával.
 Sem így sem úgy nem tud böltsességgel élni
 És vágyódásival frigy kötésben²⁴ lenni.²⁵
 E miat kedvednek kötése meg bomlik,
- 630 Gyönyörüségének óltára le omlik.
 Borostyán ágait zivatar szaggattya;
 Bodros koszoruit a porba hullattya.
 El hervadnak széllyel szagos virágai
 'S Földön száradnak meg gyenge kis ágai.
- 635 Látod, hogy az Ember, mind magát hántattya
 Még is hogy másokért van, 's él;²⁶ azt mutattya.

21 <...> És [Javítás a törlés fölött] 22 <Sok, hogy le> Hogy alá [Javítás a törlés fölött és átírással] 23 kezd<...>vén 24 kötésben [Az utolsó betű beszúrás] 25 <menni> lenni. [Javítás a törlés után] 26 <él, tsak> van, 's él; [Javítás a törlés fölött]

- Nézed árnyék vóltát: érzed semmiségét:
 Neveted, siratod benne gyengeségét.
 Végre, gondolatod ara is rá talál
- 640 Hogy por vagy élteddel, 's fejedem²⁷ a halál,
 Mellyet előtted kel odéb²⁸ taszigálnod,
 Utálnod, rettegned; 's vélle járnod, hálnod.
 Meg rászokodik tested: mélységbe tekintesz
 'S fel lázatt szivedre rut²⁹ irtódzást hintesz.
- 645 Életednek kedve belőlled ki tűnik
 Lármáznod, járnod kel, 's fájdalmad ugy szünik
 [18v] Széllyel kel terülnöd a nagy társaságban³⁰
 Mivel a halál rág a magánosságban.
 Akkor van örököd, ha magad felejtet,
- 650 És reá nem gondolsz millyen az életed.
 Ó! keserves eset! ki³¹ tsak ugy örülhet!
 Ha magáru nem tud, 's esze nélkül ülhet!
 Ez az örök *Minden*, semmi, mert te el mulsz
 És kitsiny vóltoddal tengerébe bé fűlsz.
- 655 Elenyészet a Föld annak ki nem³² érez
 Nem ért, nem tud, nem lát; nem felel, nem³³ kérdez.
 Fohászokodások közt indulsz okosodni,
 'S A nagy tudósokkal együt vakoskodni.
 Londont, Párist, Rómát, Athenást meg dulod
- 660 Tsak ott vagy hol vóltál 's ezeket bámúlod.
 Semmit meg nem értesz: magad sem ismered
 Hogy vagyunk? Nem érted: tsak homlokod vered.
 Jóságodhoz ragatz; de mások meg tsalnak,
 'S Mikor simogatnak, javadban³⁴ fel falnak.

²⁷ <előtted> fejedem [Javitás a törlés fölött]²⁸ <mindég> odéb [Javitás a törlés fölött]²⁹ <...>
 rut [Javitás a törlés fölött]³⁰ <Mindég futnod lótnod kel a társaságban,> Széllyel kel terül-
 nöd a nagy társaságban [Javitás a törlés fölött]³¹ <mely> ki [Javitás a törlés fölött]³² nem
 <kérdez> érez³³ nem <érez> kérdez.³⁴ javad<dal>ban

- 665 Ravasz szomszédok közt nem segít a jóság,
 Jobb itt, élelmedre a titkos okosság!
 A vad erkölcsök közt szenyved a szelédség;
 S Embertelenekkel az Emberség, inség!
 [19r] A bolondok között az okos lesz azzá
- 670 És nagy erköltsivel, ki nevetet vázzá.
 Már édes álmaid, rajtok szánakozva
 Neveted, mert szélel vóltak tsak tóldozva
 Blanchárral repdestél a fellegek táján,
 Semmivel³⁵ szálván le végre szél hajóján
- 675 Vágyodásod fent a szép tsillagok között
 Tündökléssel hizot, 's füstel lövöldözöt.
 Bámulsz magadon is, másón is nevetve
 'S Hogy van annyi bolond? azt, fel nem vehetve.
 A teremtés mivét vóltodon visgáloed;
- 680 Hogy sehogy sem érted; szépen³⁶ fel tanáloed.
 Nem tudod, ujjadból körmöd mért nő mindég,
 Eszed, véred, epéd, gondolatban hogy ég?
 Erőlködni kezdesz, hogy azt, ezt meg érthesd,
 A mi elmédre jöt soha ne felejthesd:
- 685 Azomban előtted minden titokká lesz,
 És a teremtésbe életed belé vesz.
 Kűszködéseidre a természet nevet
 'S Mikor titkát néznéd, ezt mongya: *Nem lehet.*
 Míg tudatlan vóltál mindent jól értettél,
- 690 És³⁷ addig tanultál, hogy tudatlan lettél.
 [19v] Sokrates leg böltseb vólt Görög Országban
 'S Meg vallyá, hogy semmit se tud a Világban.
 Az Ember míg tanul mindenre meg felel,
 És oskolájában nehézséget nem lel.

³⁵ Szemmivel ³⁶ <...> szépen [Javitás a törlés fölött] ³⁷ <De> És [Javitás a törlés fölött]

- 695 Érthetetlen szókkal, érthetetlen dolgot
 Fejt meg Mesterével 's dúllya³⁸ a Világot.
 Az Ember, mig gyermek, mindent meg magyaráz,
 Elég ha fetseghet; egyébire nem vigyáz.
 Ó! Szerentsés vakság, a nagy³⁹ okosságban
- 700 Hol az Ember tudós a⁴⁰ tudatlanságban.
 Az ilyen egyűgyű nyugszik elméjében
 Hiszen; de a Bölts, mind hánykodik fejében.⁴¹

Ember kor

- Tévedsz a törvényben meg irt igassággal⁴²
 Hol bolondság is, sok áll hatalmassággal.
- 705 Hol a hamisságot igassággá teszik,
 És a természetet magábul ki veszik.
 Sok embernek Lelke vásárt üt magábul,
 'S El aggya ügyedet pénzen a szájábul.
 [20r] Ki a hitre támad, ki más értelmekre
- 710 Barmaid áldozza 's mutat a Egekre.
 Ez így, az ugy aggya ki az⁴³ okosságát,
 Bolondságnak valván a más igasságát.⁴⁴
 E tsatában kit kit nyereség igazit,
 Ezen tul, vagy szokás, vagy nevelés vakit.
- 715 Ki ki jónak tartya eszét, tudományát,
 'S El teszi ha kapja a más adományát.
 Végre, ez a köz ügy jól lakássá válik
 'S *Enyim é vagy tiéd?* tsak ez a szó hallik.

³⁸ <...> dúllya [Többszöri javítás a törlés felett és a lap jobb szélén] ³⁹ <tanúlt> a nagy [Javítás a törlés fölött] ⁴⁰ <mindent tud.> tudós a [Javítás a törlés fölött] ⁴¹ fejében <... az irot Törvényben, és Mesterségben> EMBER [Cím törlése]⁴² igasság<ban>gal ⁴³ az <igasságát> okosságát, ⁴⁴ <egymás okosságát> a más igasságát. [Javítás a törlés fölött]

- A nyereség így,⁴⁵ vagy úgy⁴⁶ legyen, bóldogság
 720 Okoskodgy, de a pénz, mongyák, nem bolondság
 Sok ember el olvad az arany bányában,
 'S A kinek kintse van, könnyen áll gongyában!
 Eléb, a kit olyan érdemesnek véltél
 Töb tapasztalással tsekélységnek leltél.
- 725 Nagyot mutat sok, 's tsak a Világot tsallya,
 Mely dolgát, tettetvén, mivével ki vallya.
 Ha szerentsés fen hág, gúnyol, kevélykedik,
 Ha sorsa meg üti, sir és reménykedik.
 Bátorságát hedzi; de szive⁴⁷ félelmes
- 730 És ha száján rántyák, fordul: engedelmes.
 [20v] A ki erővel bír, gyakran erőszakos,
 A gyenge tsal, titkol, mint oly szegény lakos.
 Más, az⁴⁸ erköltsével⁴⁹ örökké ditsekszik
 De⁵⁰ titokban⁵¹ tsal, és⁵² álnokul tselekszik.
- 735 Okosab, azt hiszi nállad ha meg tsalhat,
 És vagyonaival felidbe ki álhat
 El busulsz, látván hogy szélllyel a⁵³ sok Ember
 A romlásban, 's⁵⁴ bűnben, tudatlanul hever.
 Már⁵⁵ Elméd keserves gondokkal szédeleg:
- 740 Bajjal tápláltatik, 's tsak alig gédeleg.
 A mulattságokban nem szökdösik véred,
 És ha bálba hivnak: jaj! had el – így kéred.
 A kopók hajtása kitsinyt mulattathat,
 Kürt, puska, paripa, lagzi; el maradhat.

⁴⁵ <itt> így, [Javítás a törlés fölött] ⁴⁶ <ott> úgy [Javítás a törlés fölött] ⁴⁷ <magában> de szive [Javítás a törlés fölött]⁴⁸ az [Beszúrás] ⁴⁹ erkölts<eivel>ével [Javítás a törlés fölött] ⁵⁰ De [Beszúrás a lap bal szélén, a következő szó nagy kezdőbetűjét Bessenyei meghagyja] ⁵¹ titokban <mindég> tsal ⁵² <'s> és [Javítás a törlés fölött] ⁵³ <oly> a [Javítás a törlés fölött] ⁵⁴ <Gonosságban> A romlásban, 's [Javítás a törlés fölött] ⁵⁵ <Az> Már [Javítás a törlés fölött]

- 745 Könyökölve nyomod ágyadat rá dűlvén,⁵⁶
 Elmédben dűnnyögve, 's véredben meg hűlvén.⁵⁷
 Ha nem esik esső, és vetésed szárad,
 Törődőt szivedre keserűség árad.
 Szeleken, fellegben horgyák reményedet,
- 750 'S A menykövek közzül várod kényeredet:
 Nem katzag, szeretőd: Feleséged rángat
 Asztalod lábánál kis Fiad sikkangat
 [21r] Meg kérdik hová mégy: ösvényid⁵⁸ nyomozzák
 Hol fordulsz, mire lépsz, el⁵⁹ lesik, vigyázzák.
- 755 Rabotával készül meg gyönyörűséged,
 'S Az ágy lábához köt⁶⁰ kedves feleséged
 Jó barátid tölled világra oszlottak
 'S Magadat, mint baglyot oduban, ott hattak.
 Véllek együt mult el az édes katzagás
- 760 'S Mulattságaid közt ejtet sok szép vágás
Hová lett a vígság? Így veszed kérdőre.
*Nem ugy vólt,*⁶¹ *ha nézünk a régi időre!*
Már a Világ ravasz! Igen! mert nem láttad
 'S Hogy az Ember, mind jó, együgyűn azt tuttat
- 765 *Az élet szomorú!* Mert te lettél idős..
 Romlik a humorod, hogy koros vagy, és nős.
 Járomba kel álnod 's meg aláztatással
 Hordozni igádat sok fohászkozással.
 A hol fordulsz gondot, but tanálsz mindenüt
- 770 Sorsod a honnan nem véled, onnan is üt.
 Szemléled a helyet hol gyermekségedben
 [21v] Jádzottál gond nélkül, még ifju⁶² éltedben
 Ott állasz; meg némúlsz: tsak nézel⁶³ sohajtasz,

⁵⁶ dűlvén, [Az utolsó betű beszúrás] ⁵⁷ hűlvén. [Az utolsó betű beszúrás] ⁵⁸ <...>
 ösvényid [Javítás a törlés fölött] ⁵⁹ <meg> el [Javítás a törlés fölött] ⁶⁰ köt<öz> kedves ⁶¹ <van>
 vólt [Javítás a törlés fölött] ⁶² <zsenég> ifju [Javítás a törlés fölött] ⁶³ <ugy nézed> tsak
 nézel [Javítás a törlés fölött]

- 'S Végre, ugy árad fel szivedrül a panasz
775 Mint lakadalmas ház, a melynek vigsága
El mult, és szomorut mutat pusztasága;
Hol hosszú asztalok le tört kar székekkel
Hevernek a földön álmos emberekkel:
Hol még, gyertya tartók állanak a falon
780 'S Le tört konyha láttzik oldalt⁶⁴ az udvaron:
Igy leled⁶⁵ körülted magánosságodat,
Hanyatlot étedet 's nyomoruságodat.
Helyeidre gondolsz a hol ifiakkal
Mulatoztál hajdan nagy katzagásokkal!..
785 El tűntek mint szelek!.. semmi esedezés
Vissza nem hozhattya!..E lett a végezés!

⁶⁴ odalt ⁶⁵ <látod> leled [Javítás a törlés fölött]

Az Ember, mint vad állat; vallás, tudomány, mesterség nélkül

- Tekintsük az Embert tsupa természetben
Mi, és ki, mesterség nélkül az életben?
Ősztöne közt miben töb más állatoknál
790 Méltósága mivel felsőbb a Vadaknál?
Hogy kezdi erejét magában ismérni,
'S A magas Egeket segittsége kéri?¹
Érzékenységében minden méltósága
Néki is tsak ősztön; 's ez² az igassága.
795 Tudomány, mesterség, vallás, mind belé³ fult
Értelem, böltsesség szájában meg némúlt.
Mesterségek nélkül, noha bölts az Ember,
A természetiben, állatok⁴ közt hever.
Mesterséggel készül hát meg a felsőség;
800 'S Tudománnyal terem nállunk az elsőség.
Matamán Lakosi, a boglyos *Jaggások*
Most is vadak, hogy nints törvények, vallások.
[22v] Ember hussal élnek mézszár székeikből;
És Tigrisnél többet mutatnak⁵ nemekből.
805 Illy Ember Vadakra tanálsz Afrikában..
Ilyen a természet; tsupán tsak magában.
Nem gondol: nem kérdi, mi élete tzéllya:
'S Egeinknek titkát meg veti ha hallya.
Azinkó, vagy *Mumbósz* olyanok mint barmok
810 Törvény vallás, Isten, nállok, mind tsak álmok.

¹ kéri? <Hogy tanál ... 'S Hol leli fel magát hányattatásában?> Érzékenységében ² <itt>
's ez [Javítás a törlés fölött] ³ <vérebe> mind belé [Javítás a törlés fölött] ⁴ <tsak barmok>
állatok [Javítás a törlés fölött] ⁵ mutatnak <neme..> nemekből

- Az igaz hit köztők mért nem terjedet el?
 Mért nints szövetségek soha Istennel?
 Nem vitték hozzájuk annak isméretit
 Mennyei titkait, 's belső tiszteletit.
- 815 Sok ezer milliomm él még⁶ hitetésben!
 Hogy⁷ van ennyi Ember mindég tévedésben!

Testi gyengesége az Embernek

- Merül jösz,? min állasz? mit tsinálsz? hova mégy?
 'S Hogy erőre mehes, magadból még mit tégy?
 Meg nézed termeted: tapogatód magad:
- 820 Tsak a kezeddél vagy; nints egyéb óltalmad.
 Ujjaidnak hegyin pengeted körmödét;
 Nem látod fegyvered 's nyakadon örvödét.
 [23r] Erdőkre, völgyekre; sűrű omlásokra
 Rejtéd el magadat, setét barlangokra.
- 825 Ugy lappangasz, honnan nézed a vadakat
 Hogy kószörülnek rád mérges agyarakat.
 A bé borult Egek, feletted dördülnek
 Égő menykövei kőrültek el sülnek.
 Honnan omlik e tűz? füvet fát kérdezel.
- 830 És a mélységekből irtódzva nézel fel.
 A kietlenségen oroszlán bőgését,
 A rengetegekben Medvék bömbölését
 Halgatod reszketve, a földhöz lapulva;
 'S Egy szusszanás nélkül, ájulásba fulva.⁸

⁶ <tsak> még [Javítás a törlés fölött] ⁷ Hogy <él> van ⁸ fulva. <Nints nállad védelem: vadnak vagy prédája 'S Mint prédáját úgy néz a Farkasnak szája> Körmöt

- 835 Kőrmöt, Szarvat, gyapjat⁹ a bóldog természet
 Nem adot: fegyvered mind kezénél veszet.
 Panaszra fakadsz ki mint mostohád ellen:
 Fenék közt ily gyengén élni lehetetlen.
 Nézel, gondolkodol: dörzsölöd homlokod
- 840 Nyomozod eszedet: hányod veted okod.
 Ki nyujtod karodat: mérsékeled öklöd,
 Az erdőn silápod, és dorongod töröd.
 [23v] 'S Rövid karjaidat pótolván botokkal
 Hartzra kelsz ki, végre a vad állatokkal.
- 845 Meg ály! itt érkezik e kies¹⁰ tanyára
 Egy oroslány;¹¹ farka tsapkod a¹² véknyára.
 Gyapjával fel borzad: fogát vitsorgattya,
 És a véres halált torkábul ordittya.
 Meg zudul az Erdő: rut hangja irtóztat:
- 850 Hol meg szalaszt, bujthat, hol ismét tartóztat.
 Közzelit lépéssel: készül prédájához
 Óldalvást kerül az Ember tanyájához.
 Derekát görbiti: eléb eléb megyen
 Or hegyezve vontat, hogy a hartz jól legyen.
- 855 Nézése andalog 's gondolkozva veszi
 Hogy helybül szökését hogy, mint, mere teszi.
 Az Ember vad nyulik: melyjét fel dagasztya¹³
 A¹⁴ hajával¹⁵ borzad: bottyát ki választya.
 Boglyos szemöldöke alat forgo szeme
- 860 Vér tűzben villámlik; e¹⁶ oszlik félelme.
 Öszve köszörüli tsikorgó fogait,
 Kezében lábában rángatván inait

⁹ <fogat> gyapjat [Javítás a törlés fölött] ¹⁰ <már! e hol jön ez a> itt érkezik e kies [Javítás a törlés fölött] ¹¹ oroslány; <'s> farka ¹² <has> a [Javítás a törlés fölött] ¹³ <ki fesz> fel dagasztya [Javítás a törlés fölött] ¹⁴ A [Beszúrás; az utána következő nagybetűt Bessenyei nem javítja] ¹⁵ hajával <fel> borzad ¹⁶ <és> el [Javítás a törlés fölött]

- Melleyek mint kötelek itt ott ki feszülnek
 Testébül a melybe, mélyen meg le¹⁷ ülnek
- 865 [24r] Bé szorult párája pofáját fel fujja;
 Gyepbe kapaszkodik alatta láb ujjá
 Körös körül kerül: lökdösi könyökét
 Előre; hátra el nyujtván nagy útlekét.
 A szeme, ki mered: ortzája meg kékül
- 870 'S A harag, dühösség, tekinteten ki ül.
 Tajtékkal pöfögi mérgét ki szájából..
 Meg bődül! Nagyot üt; 's halált vét ujjából.
 Mezitelenségét vad bőrrrel fedezi,
 Kezét lábát, bottyát fegyvernek nevezi.
- 875 Minden állatokra rá forog már artzal;
 'S Ezen tul mulatni kezd az ilyen hartzal.^{18*}

* *Jegyzés*¹⁹ A nagy Természet,²⁰ Emberi Nemünkre nézve,²¹ minden állatba félelmet tett. Soha sem vólt az állatoknak kedvek, emberekkel vetélkedni. És ha némelyiken némelyik rajta hajt, vagy éhség, vagy meg sebedése által kényszerítettik reá.²² Nézzed Európának minden tudósításait, mellyeket a vad emberekrül tesznek, sehol se tanáloed hogy a vadak üldöznék őket; vagy tsak egygyel is magánoson szembe állanának. Én²³ tsak rajzolok, hogy az Embert mesterség nélkül mütassam.

¹⁷ <ismét mélyre> mélyen meg le [Javítás a törlés fölött]¹⁸ [Bessenyei lezáró jelet tesz a szakasz végére] ¹⁹ [Bessenyei jegyzete a 24r oldalhoz; a lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva] ²⁰ Természet, <...> Emberi ²¹ <...> nézve [Javítás a törlés fölött] ²² reá. [Beszúrás] ²³ <Itt> Én [Javítás a törlés fölött]

Az Ember, mint¹ tudomány, és mesterség

Ninive, Babillon emelik fejeket;
Visgállyák az Eget, tekerik eszeket.
Zidon, Memfis, Tyrus sorba ki állanak
880 'S Kérdik az Egekről, egymást; mit hallanak?
Értelmeket veszik ere segítségül
'S Tudomány közt tesznek ésszel, eszetlenül.

Bálványozás a Pogányok közt

Az Urat keresve vallásba merülnek.
Böltsekké lennének 's benne meg őrzülnek.
885 Vallások el borít mindent setétséggel,
Bé töltvén a földet mélyj² eszetlenséggel.
Meg foszt a természet³ nagy Igasságitul,
És meg nem szabadít nyomoruságitul.
Álmok közt vesztik el annak valóságát
890 Kinek ez a Világ mutattya nagyságát.
El fordulnak attul, ki mindent teremtet
Annak esedezvén a mi általa lett.
Agyok velejében teremtik Istenek
Meg sógorositván vélek Ember Nemek.
895 [25r] Az ég és föld között atyafiság léssen
Hol az Ember tanult, 's mint bolond ugy téssen.

¹ *mint* <...> *tudomány* ² <az> *mélyj* [Javitás a törlés fölött] ³ *természet* <igasságaitul> *nagy*

- Bikát, *Inneumont* választ Istenének,
 Kutját, Matskát, hagymát e mellet szentyének.
 Olympus hadával össze házasodik,
 900 Kiknek Leányikkal az is párosodik.
 Mennyet, földet laknak, széllyel, az⁴ Istenek
 Jupiter lesz Attya mind két féle Nemnek.
 Tul magán az⁵ Ember gondolni nem tudot
 És mikor áldozot, örökké⁶ hazudot!
- 905 Azt tutta; e Világ Istenét isméri.
 Még is segítségére a bálványát kéri.
 Ellenségesekké teszik Isteneket
 Fel osztván közöttök mind, a Nemzeteket.⁷
 Ezt Végre fejekben Emberré teremtik,
- 910 Az után, hogy mennyen hozzájok; ugy intik.
 Egyike másikat Istene nevében
 Utállya, 's fenévé változik Nemében.
 Istenek, Emberek egybe keveredve
 Kelnek ki tsatára, vérekben feredve.
- 915 Örökös háboru támad e Világon⁸
 'S Átok, fegyver, harag áll az igazságon
 [25v] A szomszédok egymást ördögökké teszik,
 'S Igy méltóságokat egymástul le veszik.
 Köztök vetélkedés, háboru, tsata lesz
- 920 És⁹ tudományába a Világ belé vész.
 El tévedet hittel áldozik határán;
 És Ember vért tsorgat fertelmes óltarán.

⁴ <fél, egész> széllyel, az [Javítás a törlés fölött] ⁵ <sok> az [Javítás a törlés fölött]
⁶ <szemtelen> örökké [Javítás a törlés fölött] ⁷ <Emberi nemeket> mind, a Nemzeteket.
 [Javítás a törlés fölött] ⁸ Világon <'S Vád, fegyver, átkozás az Emberi ágon> 'S Átok
⁹ <Igy> És [Javítás a törlés fölött]

- Áldozatul aggya oda a gyermekét.
 Tisztulna de¹⁰ akkor úndokittyá Lelkét*
 925 Olimpusnak hegyén Isten tábort¹² tsinál,
 A hol Venust gondol, 's az után vélla hál.
 Az¹³ elmésségével így lesz eszetlenné
 Tanulva tudatlan, 's hittel¹⁴ hitetlenné.
 Gondolt vallásával így tévelyget¹⁵ mindég,
 930 Míg előtte ki nem nyílt ama ditső Ég
 Mely a teremtésnek nagy OKÁRA tanít
 'S Bennünket állatbul Ember lábra állít!

[26r] *Fegyver, hartz, tanúlt, és mesterséges vérontás*

- Szövevényes uttyán el indulsz eszednek,
 'S Öldöklő eszközit fel leled kedvednek.
 935 Meg nyittyá kebelét a tanult természet,
 'S Ki adgya magából az emberi eszet.
 Fegyveres házait mind meg mutogattyá,
 Kinzó szerszámaít sorba állongattyá.
 Tudomány, mesterség vallás áll közöttök,
 940 'S Egekre poklokra tér az ut előttök.
 „Ehol van a titok, mond a bölts természet
 „Fiam! tanúlt Ember! ezt kerested: meg lett.
 „Eredgy! emelkedgy fel a magas Egekre,
 „Néz onnan a gyenge töb teremtésekre.

* *Jegyzés.* ¹¹ Tele van vélla a Világnak Emlékezete, hogy a régi pogányok tsak nem majd mindenüt áldoztak emberekkel; hol némely anyák, gyermekeiket önként atták az óltárra, véres áldozatnak, mely dolog, buzgóságnak, és kegyesség mivének ismértetet.

¹⁰ <és> de [Javítás a törlés fölött] ¹¹ [Bessenyei jegyzete a 25v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva] ¹² <vásárt> tábort [Javítás a törlés fölött]
¹³ <Sok> Az [Javítás a törlés fölött] ¹⁴ hittel <leketlenné> hitetlenné. ¹⁵ tévely<eg>get

- 945 „Terjeszd ki felettek erős hatalmatat:
 „Öldököld: öld te is véredben magadat.
 „O! Emberi Elme! rettenetes titok!
 „Egeknek tsudája! Szentség, áldás, átok!
 „Sijjes Menyre Földre, tűzbe, Tengerekre
- 950 „Hints áldást, és átkot mind az Emberekre.
 „Lántzold meg életét szép¹⁶ szabadságával,
 „És ved el az eszét nagy¹⁷ tudományával.
 [26v] „Tár házai közöt tegyed éhezővé,
 „’S Betses törvényivel magát üldözővé.
- 955 „Had fusson előtte tűnő bóldogsága,
 „’S Örökös tévelgés legyen igassága!
 „Azomban emeld fel nevét ditsősségét
 „Erejét, hatalmát; ’s vélek¹⁸ mesterségét
 „A tsillagok közzé, a hol méltósága
- 960 „Ragyogjon, ’s ki tesszen e Földön¹⁹ nagysága.
 „Mutasd meg előtte élő Világának
 „Hogy az Embert tetted néki²⁰ királyának.
 Így szól a természet: azzal el távozik
 Sirt; ’s a Végezésnek könyvével áldozik.
- 965 Az Ember széllyel néz; Láttya Nemességét
 Erejét, hatalmát, fénnjét, ditsősségét.
 „Ez a Világ úgy mond, értünk teremtetett;
 „Képünk az Istenek képérül vétetet.
 „Gyerünk, és foglaljunk magunknak országot
- 970 „Allitsuk fel köztünk a szent²¹ királyságot.
 Fegyvert fog; pennát kap: készül mestersége!
 Lármáznak eszközi: gerjed dühössége.
 [27r] Rászkodik a Világ: Indul prédájához;
 Kőszörüli késit: szalad óltárához.

¹⁶ <a> szép [Javitás a törlés fölött] ¹⁷ <sok> nagy [Javitás a törlés fölött] ¹⁸ <...> ’s vélek [Javitás a törlés fölött] ¹⁹ <mindenü> e Földön [Javitás a törlés fölött] ²⁰ <...> néki [Javitás a törlés fölött] ²¹ <már a> a szent [Javitás a törlés fölött]

- 975 A hadakozásnak ördöge; pokolbul
 Fel jön tűzbe vérbe; szemébül szikra hul.
 Gyujtató fáklát lobogtat kezével,
 Vipera kigyókat ráz magán fejével.
 Tüzes palástyával Földünk bé teriti,
- 980 'S Emberi Nemzetünk aklába keriti.
 Koronája fegyver: Trónusa sír halom:
 Éneklése jaj szó: vigsága siralom.
 Őleben fájdalom, gyötrelem enyeleg,
 'S Körülte²² a nyögés ugy borong, mint felleg.
- 985 Mérges nézésében a pokol tsillámlik.
 'S Ki tátot²³ torkábul a menykő villámlik.
 Lábának zsámolya, a köz nyomoruság:
 Eledele holt test; kedve háboruság.
 Őlelése halál; ajándéka rablás.
- 990 Játéka öldöklés, és vérbe fuldoklás.
 Gyilkoló szerszámok tsattognak karjain
 'S Őszve omlot várak fekűsznek vállain.
 Illyen a pokolnak ki küldöt postája,
 És az irigységnek reánk²⁴ tátot szája.
- 995 [27v] Fel lobban a Világ; ég nagy ropogással.
 Őgyveleg a sok nép²⁵ benne vér ontással:
 Az ember a maga fegyverén fuldoklik..
 Ifiu; élhetne; öl, vág, és haldoklik.
 Lakását pusztitván²⁶ akar bóldogulni,
- 1000 'S Életet keresvén tud vérbe fulni!
 Halála harátsol el tévedet Létén
 'S Ragadozó vadak hiznak a²⁷ dög testén.
 Űzés üzetetés: kiáltás, zűrzavar
 Mint ordító szél vész mindent őszve kavár

²² <...>'S Körülte [Javítás a törlés fölött] ²³ tátot <s> torkábul ²⁴ <ránk ki> reánk [Javítás a törlés fölött] ²⁵ <az Ember> a sok nép [Javítás a törlés fölött] ²⁶ pusztitván <k> akar ²⁷ <lakoznak> hiznak a [Javítás a törlés fölött]

- 1005 A vérengzésben²⁸ keres ditsősséget
 Mely örökké pusztit; és az Emberséget
 Lábával tapodván, tsak fojtogathatta:
 Öldökli, fogyasztya, 's nem bóldogíthatta:
 Háboruja után tsak ott van a hol vólt
- 1010 Bajában meg maratt, 's nem tudgya miért hólt.
 Vizsontagságai mind nyakán maradnak!
 Az Emberek ebben hijában²⁹ fáradnak.³⁰
 Meg érzi az Ember mestersége kárát
 Láttya, mely sok vérrel fizeti az árát.
- 1015 [28r] Mihent fegyvert foghat, tzélnak magát veszi
 'S³¹ Emberi Nemére kezét reá teszi.
 Hol van töb bóldogság? Sok mesterségében?
 Vagy a természetnek egyűgyű kezében?

Bujálkodás a gyönyörködésben

- Hizlalod testedet kedvére éltetve,
 1020 És a bóldogsággal szüntelen hitetve.
 Javadnak száz ország írja Laistromát!
 Meg győződ erőddele az idő ostromát.
 Egész Világ kintsét űzi vágyódásod,
 És Egeket készít számodra³² vallásod.
- 1025 Meny országba emel fel a mélyj bóltssesség
 Magához veszen fel az erős Istenség.
 Örök bóldogságán mint egy meg osztozol
 Vélle hogy nevének, élvén, itt áldozol.

²⁸ <győzelemben> vérengzésben [Javítás a törlés fölött] ²⁹ <mindég egy formán> hijában [Javítás a törlés fölött] ³⁰ fáradnak. <Nyavalyája ... És üldözi sorsa bár akár hogy 's mint tész. ...> Meg [Két sor törlése, amelyből egyet a lap jobbszélén is javított, majd törölt] ³¹ <És> 'S [Javítás a törlés fölött] ³² számodra <...> vallásod.

- Istenség, emberség vagy méltóságodban,
 1030 És egy kis Világot tekintesz magadban.
 A naptul el rejtve hives egen heversz,
 Gyönyörűségeddel mindent őszve keversz.
 Az ég szakadás közt száraz lakást tsinálsz;
 A tsikorgó³³ időn, meleg szobában hálsz
- 1035 Szemet a Föld színe: Magasra mégy lakni
 Fellegekhez kel már az Embernek³⁴ kapni
 [28v] Kövekből tornyozol fel, kastély hegyeket:
 Oda ülsz³⁵ nevetni, 's nézni az Egeket.
 Ágyadat meg töltöd dagadó pelyhekkal,
- 1040 És körül aggatod suhogó selymekkel.
 Ablakod függővel fedezed nappal is
 Had ne férjen hozzád még tsak sugára is.
 Éjtzaka világitz, hogy setéten ne légy
 Az éjjelből napot, 's a naptól éjjelt tégy:
- 1045 Nem jól van a Világ teremtvé számodra,
 Magad igazitod inkább meg hasznodra.
 Tsendes musika szót: gyönyörű éneket
 Szerzesz váraidban, 's tsalod a sziveket.
 Szobákból magadnak egész várost tsinálsz
- 1050 Hol egyedül vagy Ur, 's ezer zár alat hálsz:
 Mintha el űzhetnéd tölled halálotat,
 Ki zárván magadtul viszontagságotat.
 Meg talál fájdalmad, ezer zár alat is,
 És keresztül járja még az³⁶ értz falat is.
- 1055 Hijába van éig rakva a koronád;
 Oda jut³⁷ e földrül hozzád a nyavalyád.
 Van Helenád, kinek karja közt nyugoszol
 'S Ölében pihegve, szerelmén aluszol.

³³ tsikorgó <fagy> időn ³⁴ Embernek <...> kapni³⁵ ülsz <...> nevetni ³⁶ <a nagy> még az [Javitás a törlés fölött] ³⁷ <mász> jut [Javitás a törlés fölött]

- [29r] Hol borral gerjeszted kergető tüzedet
 1060 Hogy még nagyobb gondal³⁸ forralhasd véredet! –
 Töb kel, mint meg bírod: Ó, kinos vesztség!
 Nem elég szivednek a testi tehetség?
 A természet halgat: már meg elégedet
 De a gondolatnak³⁹ soha elég nem lett.⁴⁰
- 1065 Gyönyörűségi közt fojtod meg életed;
 'S A telhetetlenség hervasztya el tested.
 Mindég erőltetvén rá⁴¹ természetedet,
 Ésszel munkálódod ki⁴² veszedelmedet.
 Többet ennél, innál, éreznél kedvedben
- 1070 Mint rá tehetséged vagyon életedben.
 Érékenységével emészted meg tested
 És meg büszhödt vérbe fojtod kinos Lelked.

Meg szakadhatatlanság, a gyönyörködésben

- Minden állatban meg vagyon határozva
 A gyönyörködése mássával fajozva.
- 1075 Ki télben, ki nyárban vagy ősszel párjával
 Jádzik, szökdös, repdes, 's tenyészik fajával.
 Egyéb idejében le vagyon⁴³ kötözve,
 'S Nem gyönyörködhetik a tűzét öntözve.
 [29v] De az Ember, minden idővel szabad lett,
- 1080 És párjátul télen, nyáron örömet vett.
 Minden állat felet kedvez a Természet!
 Lássuk, hogy ezekkel mit adot, 's el, mit vett?

³⁸ <tűzzel> gondal [Javítás a törlés fölött] ³⁹ <kivánságnak> gondolatnak [Javítás a törlés fölött] ⁴⁰ lett. <Ekként erőltetvén a termés> Gyönyörűségi ⁴¹ <a> rá [Javítás a törlés fölött] ⁴² <a>ki [Javítás a törlés fölött] ⁴³ vagyon <kötötve> kötözve

- Mikor az életnek forrása tenyészve
 Vész meg gyönyörködven majd nem el enyészve:
- 1085 Mikor, tsak magában szál beléd a méreg,
 'S Édességeid közt terem meg a féreg
 Mely puha testedet mint fene, emészti,
 'S Benned az életet lassan lassan veszti:
 Hol romlot véredet lopvást meg rothasztja,
- 1090 'S Nyőszörgő Lelkedet onnan ki szalasztja:
 Mikor bűnöd rémit a tudományodban
 'S Kétséged poklokra mutat vallásodban.
 A hol a kárhozat meg változhatatlan,
 Tüzed örökké ég, 's férged halhatatlan:
- 1095 A midőn Helenád más karok⁴⁴ közzé⁴⁵ ül
 És vérében többé érted meg nem hevül.
 Mikor bánatodban magad főbe lövöd,
 A vagy akasztással úndokul meg ölöd:
 A midőn el fajult gyermekid gyaláznak,
- 1100 És jóságod mellet mutatnak fel, váznak
 [30r] Talán irigyled is a Szarvas fájátul
 Hogy nem fajzik mindég 's meg sem vész⁴⁶ magátul
 Mindég gyönyörködve szüntelen szenyvedni,
 Ritkáb kedvel élni, de meg elégedni?..
- 1105 Melyik job? A Sorsnak mérő serpenyője
 Próbálja előtted 's legyen itéllője!

Tengeri kereskedés, Hajokázás.

- A Tengert truttzolván, hömpölygő színére
 Szárnyas várat vontatz, s fel hágsz veszélyére.
 Harsogó térségét ingó városokkal
- 1110 Terited bé futó, gazdag árosokkal.

⁴⁴ karok<ra> közzé ⁴⁵ közzé<dül> ül ⁴⁶ <nem vész meg> meg sem vész [Javitás a törlés fölött]

Nem térsz már a Földön: Vizen ragadozol
Fenekén halászol; habján hadakozol.
Az el süllyedt örvény hideg mélységére
Szállasz le kötelen hideg rejtekére.

- 1115 Vakon tapogatva gyöngyödet halászod⁴⁷
'S A mohos kö sziklát a vízben⁴⁸ meg mászod.
Vidra, Syren, Tsigá, Hal és Madár lettél!..
A vízben halásztál, a színén repültél.
Fel mégy Mongolfirrel, tul a fellegeken
- 1120 'S Mint sas kóválygasz ott, a magas Egeken
[30v] A más Világrul jösz alá hireiddel,
És többet, mint Embert mutatn míveiddel.
Minden állatnak meg szerzed tehetségét;
Felül is haladod minden veszettségét.

Méltósága az Emberi értelemnek

- 1125 Az időt, jól lehet uttya láthatatlan,
'S Tűnő mulásában tapasztalhatatlan
Pertzről pertzre méred; és az Emberségre
Felejtkezvén mégy fel földi Istenségre.
Láthatóvá teszed menését óráddal;
- 1130 'S Lelket atz értzednek kis rugó tolladdal.
Ujjával mutattya idődnek mulását
'S Tsendesen beszélí életed folyását.
Tsak forog kereke!... Napról napra biztat,
'S Addig pertzeg mig nem, a sirba taszithat.
- 1135 Napot, Hóldat meg tudsz mikor fogyatkoznak,
Időt, orát, pertzet, a melyben változnak.

⁴⁷ halásod [Betűtévésztes] ⁴⁸ <oldalról> [Javitás a törlés fölött]

- Temérdek idővel előre ki látod,
 És tsalhatatlanul örökké meg mondd.
 Térséget, mélységet, magasságot meg mérsz
 1140 Földünknek⁴⁹ szélétül a másíkg el érsz
 [31r] És ha valaminek vethetnéd lábodat
 Fel is forditanád egész Világodat.
 De a teremtésen kívül nints meg állás!
 Nints mire tapodni, 's nem lehet próbállás.
 1145 A tengerek színén ország utat tsinálsz
 Hol egy kis tó vezet, hogy tölle el nem válsz
 A futó habokon tsónak vágásba mégy
 Hogy utazásodban el tévedve ne légy.*

Írás, Nyomtatás

- Gondolataidat Lelkedből ki szeded
 1150 Pennával, tentával, betüvel, ki teszed.
 Sok ezer esztendő mulva is hamvadbul
 Beszélsz az élőkhez, és elméd el nem mul.
 Örökké⁵² tartóvá teszed gondolatod,
 'S Papirosra fested Lelked, azt mondhatod.
 1155 Maga nints⁵³ előtted; maga nélkül nézed
 De a betűk között felel, ha kérdezed.
 Irássá változot valósága nélkül
 Még is úgy a mint élt, értelmével, ott ül.

* [Jegyzet]⁵⁰ A Tengeren, szintén úgy meg szokot ország uttya van, mint a Földön, melyet a hajósok ismérnek, és soha belőlle ki nem térnek, ha tsak a szél veszek el⁵¹ nem verik őket, mivel ezen kívül a kő szálak közt veszedelem forog fen.

⁴⁹ <Világunk> Földünknek [Javítás a törlés fölött] ⁵⁰ [Bessenyei jegyzete a 31r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva] ⁵¹ <ki> el [Javítás a törlés fölött] ⁵² Örökké <teszed> tartóvá ⁵³ <nints nints> nints [Javítás a törlés fölött]

- [31v] Mint ha véled élne, úgy beszél szobádban,
 1160 'S Mulathatz Lelkével egyedül magadban.
 Láthatatlan dolgot tehetz láthatóvá,
 És meg foghatatlant másnak foghatóvá.
 Könyvbe zárod Lelked, mely noha testetlen
 Testben él a⁵⁴ mikor te por⁵⁵ vagy, Lelketlen.
- 1165 Ugy beszélnek véle mint mikor benned vólt
 Gondolt, okoskodot, 's a tested meg nem hólt,
 A vénség meg vakit: el veszted látásod,
 És egy pápa szemben újra meg tanálod.
 Magadnak fris szemet üvegbül teremtesz,
- 1170 Melyben a setétség világossággá lesz.
 Ekéddel, földedet termékennyé teszed
 'S Míg ő meg nem eszen, gyümöltseit eszed
 A madár fent repül: e földön meg dördülsz
 S Füstös menyköveddel távolyrul darvat lúsz
- 1175 Fel leled Neutonnal e Világ állását,
 És Copernicussal a földnek forgását.
 A szelet, és vizet jármodba bé fogod,
 'S Malmokban buzádat liszté úgy módolod.
 Magadnak tsudája vagy mesterséggiddel:
- 1180 'S Istent, embert mutat nagy elmésséggiddel
 [32r] Mellyeknek múnkái számlálhatatlanok,
 'S Magadtul is tsak nem meg foghatatlanok.
 Valamit el gondolsz majd mind meg teheted,
 Hanem, nyavalyáid nem kissebbitheted.
- 1185 Vizsontagságaid mind rajtad maradnak,
 És szenyvedésid is tsak reád akadnak.
 Egyet se tilthatz ki mesterséggiddel
 Szivedből, és szenyvedsz Elmésséggiddel.
 Így, nagy hatalmadban, mikor mindennel birsz
- 1190 Rabja vagy magadnak, és terhed alat sirsz!

⁵⁴ a [Beszúrás] ⁵⁵ <hamú> por [Javítás a törlés fölött]

Kints keresés: veszte az erköltsnek

- Az örök időktől fogva alvó hegyek
Meg nyittyák előtted kemény értz kebeleik.
Száz ölre süllyetz⁵⁶ le setétes gyomrába,
Ot ásod aranyad a szüt, font harába.
- 1195 Meg rendül gyomrának iszonyu ürege:
Zudul veszéllyével hideg, és bus ege
Meg rászokdik: rohan; hatalmát le veti
'S Ásó miveseit magába temeti.
Illyen áron veszed erköltsöd bomlását
- 1200 Aranyad, ezüstöd, 's szivednek romlását.
Kints az, a mely, tudod Világunk meg tsallya
'S Hogy az⁵⁷ erkölts rabja, hatalma azt vallya.
[32v] Neveti ügyedet, az,⁵⁸ ki arannyal bír,
És gyakorta pered a ládájában sír.
- 1205 A pénz, még a bünt is ujja közöt nézi,
És szabadulását elmésen intézi.
Meg kötözi tudod⁵⁹ még az életet is,
'S Magára támasztya a természetet is!
Szülő annyává⁶⁰ let e Világ bűnének,
- 1210 'S Trutzollya törvényt sokszor Istenének.
Jármában vontzollya Emberi Nemzetünk
Véres áldozattá tévén az életünk.
Meg elégíteni a természetedet
Semmi sem már! odéb kel vinni kedvedet.
- 1215 Sákra töltögeted pénzedet szobádban
Mellé ülsz, ugy nézed, 's nevedet magadban.

⁵⁶ szüllyetz [Betűtévesztés]⁵⁷ <sok> az [Javítás a törlés fölött]⁵⁸ <sok,> az, [Javítás a törlés fölött]⁵⁹ <...> tudod [Javítás a törlés fölött]⁶⁰ <Termő Fájává> Szülő annyává [Javítás a törlés fölött]

- Rá fekszel: ott halsz el;⁶¹ meg élni nem mered
 Másoknak hagyod el; te tsak mindég mered
 Királyod, hazádat el adnád érette
- 1220 Meg vetnéd gyermeked! aranyad ezt tette.
 Ki szabták az árát sok nagy⁶² gonosságnak,
 'S A gazdag véthetet igy, az igasságnak.⁶³
 [33r] Frigyet szerez a pénz: El bontya kötésed
 Fel rugja ügyedet, 's minden rendelésed.
- 1225 Igasságaidat lábával tapossa,
 'S Okait ellene, tallérban olvassa.
 Értelmedet⁶⁴ kintsért, szükségben, tagadod
 Nem ugy mondogd szájjal; de szivedben vallod.
 Férjhez adod Lányod a Gyehennának is
- 1230 Kintsért, 's más akar mely undok tsudának is.
 Meg esküsznek érte az ártatlanságra,
 És szép szint festenek a rut gonosságra.
 El agygya, tsak vegyed tőlle, Istenét is
 Harmintz ezüst pénzen, és idvességét is.
- 1235 Meg veti vérségét, ha szegény; rá szorul
 'S Nálla szükségében alamisnát kóldul.*

* *Jegyzés.*⁶⁵ Oly gondolat ne forogjon fejedben mintha állítanám, hogy pénzel minden erkölsöt, és igasságot el lehetne rontani. Tsak azt mondom hogy sokat el ronthat. De Aristidest, Facionit, Titust, Antoninust, s a t. el nem ronthatta. Tehát, a kints nints minden erkölsnek felette, de igaz az, hogy sokon uralkodik.

[33v] Míolta az Emberi Nemzet⁶⁶ minden ki gondolható világi jót, kedvet, és gyönyürüségét pénzbe tett, nem lehet tsudálkozni, hogy érette erkölsérül annyi halandó meg felejtkezik. Kérlek? Mitsoda az Ember e Világban ha jószága, pénze egy tsep sints? Valakit gyomrában szüntelen való éhség rág: ki,⁶⁷ testén tsüngő rongyai miat örökös alázat alat sir,

⁶¹ <meg> el [Javitás a törlés fölött] ⁶² <némely> sok nagy [Javitás a törlés fölött] ⁶³ igasságnak. <...> [33r] Frigyet [Két sor törölve] ⁶⁴ <Igasságod> Értelmedet [Javitás a törlés fölött] ⁶⁵ [Bessenyei jegyzete a 33r oldalhoz. A jegyzet a lap alján kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal van elválasztva] ⁶⁶ Nemzet <, az egészegen ... kívül> minden ⁶⁷ <és> ki [Javitás a törlés fölött]

[34r] *Veszedeleme a tanálmánynak*

- Ágyúd van!. Előtted mindent földre löttél:
Ordító torkába poklokat öntöttél.
Már minden állatnak bontzolhatod testét,
1240 Szophatod velejét, veszheted életét.
Barmodnak⁷⁶ hentese vagy Uri Székeden..
'S Minden állat vére láttzik a⁷⁷ kezeden.
A⁷⁸ melynek husa jó, ételnek készited
Vagy bőriért ölod 's⁷⁹ prémnek ki terited.⁸⁰
1245 A madarat lesed; el lövöd, tolláért
Pompádért, gyomrodért Lád,!..igy⁸¹ ontod a vért.
Az állat világot örökké prédálod,
'S Véreket veszteni⁸² soha sem utállod.
Igy a baromi Nem véres áldozat lett
1250 Számodra, 's ugy láttzik; érted teremtetet.
De még is, testedben, nálloknál bóldogab
Nem vagy; sem magadhoz magadnál igazab
Hóltra iszod ésszel sok izben magadat
Utólsó krajtzárig prédálván javadat.⁸³

az,⁶⁸ erköltsi fel emelkedésre tsak⁶⁹ gondolni is⁷⁰ nehezen érkezik. Mihent inségben élsz,⁷¹ a segedelem, a fejiért is⁷² feketének mondattya veled.

De valakinek annyija van, hogy magát táplálhattya, erköltseit is meg őrizheti. Más tekintetben sok nagy emberek voltak e Világon, kik a tóllök meg⁷³ ismért igasságnak kintseket, életeket fel áldozták. Vigasztalására szolgál hát az Emberiségnek hogy erköltsében, érdemében a pénz még sem⁷⁴ taposhatta⁷⁵ el egészlen.

⁶⁸ <és,> az, [Javitás a törlés fölött] ⁶⁹ tsak [Beszúrás] ⁷⁰ is [Beszúrás] ⁷¹ <vagy> élsz [Javitás a törlés fölött] ⁷² is [Beszúrás] ⁷³ <ugy> meg [Javitás a törlés fölött] ⁷⁴ <nem> még sem [Javitás a törlés fölött] ⁷⁵ tapos<ta>hatta [Javitás a törlés fölött] ⁷⁶ Bar<maid>modnak ⁷⁷ <...> láttzik a [Javitás a törlés fölött] ⁷⁸ A <kinek> melynek ⁷⁹ <és> 's [Javitás a törlés fölött] ⁸⁰ <készited> ki terited. [Javitás a törlés fölött és után] ⁸¹ <mindég> Lád,!.. igy [Javitás a törlés fölött] ⁸² <ontani> veszteni [Javitás a törlés fölött] ⁸³ javadat. <Illy ostoba bünben látod a barmokat? Hatalmokat végre ellened fordítod, És az állatokon magadat bosszulod.> Végre

- 1255 [34v] Végre, hatalmaddal országod⁸⁴ fel dulong,
 És az állatoknak vérét meg bosszúlod.
 Önnön életednek fordítod fegyvered,
 'S Emberi Nemedben, az⁸⁵ életed⁸⁶ vered.
 Nem is tudsz Ágyúddal lőnni foglyot, nyulat..
- 1260 Sikoltó ördöge Embert, Várust hullat.
 Így, a mit fel leltél ésszel mesterséggel
 Mind ellened fordul véres⁸⁷ veszteséggel.
 Az Oroszlány, Tigris, Medve, önnön faját
 Tekinti, 's nem tépi vérében prédáját,
- 1265 De a szeléd Ember faját is szaggattya,
 És a mesterségét vérében ásztattya.
 Nem is azért öli, vágja,⁸⁸ hogy meg egye..
 Tsak, hogy ölve legyen, és halomba tegye.
 Mi itt bolondsága minden mások felet?
- 1270 Az, hogy mestersége, élete veszte lett.
 Minden nagy⁸⁹ per mellett, temetést kel tenni..
 A Nemzeti⁹⁰ ügynek fegyverben kel lenni!
 Hatalom próbállya az ártatlanságot
 'S Vér ontásba fojtyák bé az igazságot.
- 1275 Tehát, fényes tárgya nagy⁹¹ tudományának
 Ez, hogy oka legyen a⁹² nyavalyájának
 [35r] Van é⁹³ a vadaknak olyan ütközetek
 Hol annyin vesztenék benne el életek?
 Hegyeiken, völgyeiken, messze térségeken,
- 1280 'S A Nap alatt jádzó szép kies egeken

⁸⁴ <magadat> országod [Javítás a törlés fölött] ⁸⁵ az [Beszúrás] ⁸⁶ életed<et> vered ⁸⁷ <...> véres [Javítás a törlés fölött] ⁸⁸ <hogy testét> vágja, hogy [Javítás a törlés fölött] ⁸⁹ <Ország> Minden nagy [Javítás a törlés fölött] ⁹⁰ <Az országos> A Nemzeti [Javítás a törlés fölött] ⁹¹ <a> nagy [Javítás a törlés fölött] ⁹² <sok> a [Javítás a törlés fölött] ⁹³ <Vólt é> Van é [Javítás a törlés fölött]

- Három, négy száz ezer törvényes gyilkosok
 Fegyveres szárnyakkal terítik ki magok.
 Ezerenként esnek egy két fordulással.
 Legyet ennyit veszni, láttál egy tsapással?
- 1285 Ollyan hát törvényed mint természetben vólt
 Hol a Sas körme közt a Gerlitze meg hólt;
 A külömbiség itt áll, hogy most ezerenként,
 Öldököllyük magunk; ot pedig egygyenként.
 A Nemzet hatalom, Igasság magának
- 1290 És a győzedelmes bírája dolgának.
 Hijába idézed Istened elibe..
 Kargyát helyhezteti óltárod felibe.
 Minden pereiddel, azonnal⁹⁴ meg némulsz
 Meg hajlasz előtte 's tsak hatalmán bámulsz
- 1295 Ó keserves eset! Fársálnak mezeje!
 Rajtad ütközöt meg a Világ ereje.
 Pártot ütötteknek állot az igasság,
 [35v] És a hazát lántzra verte a gonosság!⁹⁵
 Az egek, láttuk már miben vezérelnek
- 1300 Midőn eset által bennünket érlelnek.
 Halandókra hadgyák a viszontagságot
 Ugy tettzik 's nyakokba vetik e Világot.
 Eszköz az Istennek⁹⁶ kezében akárki,
 'S Az örök végezés, Emberekben üt ki.
- 1305 Egeink végeznek; mindent kezünk tsinál
 'S Ugy láttzik itt sorsunk, hogy hatalmunkban áll.
 Elmével, fegyverrel, hol ez, hol amaz győz..
 Természetben láttzik az ok, mellyel előz.
 Az oktalan Ember házát el süllyeszti,
- 1310 És a bolond, gonosz, magát maga veszti.

⁹⁴ <előtte> azonnal [Javítás a törlés fölött] ⁹⁵ gonosság! <'S lántzba verte Rómát a bűn,
 's hatalmasság.> Az ⁹⁶ <végezés> az Istennek [Javítás a törlés fölött]

Nem erőltet az Ur, senkit miveiben;
Szabad az akarat önnön tetteiben.

Az erősb okok is, mint nekünk láttanak
A nagyobb erőhöz, 's vitézhez állanak.

- 1315 Róma két polgárnak lesz véres prédája,
'S Le omlik e fényes szabadság hazája.
A mit Ember szerez soha sem állandó
Tsak természet mive az, mely⁹⁷ maradandó,
Mi vólt igasságod? Szóly sirodbul Cesár?
- 1320 Győzedelmeid közt millyen bóldogság vár.
[36r] Róma erejével kötözted meg Romát
Meg őlt az által hogy birtad a⁹⁸ hatalmát
Tellyes hatalommal már Dictator vóltál⁹⁹
Más nevet is¹⁰⁰ kértél: Egy szó; belé hóltál.
- 1325 Hát néked Pompejus hová dűl ki sorsod?
Egyiptomba szaladsz;¹⁰¹ ot leled haláloed.
Marius Kártágo omlásai közöt
Bujdosik, mellyeket könyvével öntözöt.
Hirnek, névnek fűsti véretekbe kevert
- 1330 Míg a jobbágy más hol tsendességben hevert
Király ellen kelvén királyok vóltatok,
És polgár név alatt mind uralkodtatok.
Hánszor változot már széllyel a királyság
De tsak oly hatalmas lészen a biróság.
- 1335 *Director, Dictator, Consul*, mind parantsol,
És alatta a nép, hatalmának hódol.
Hijába dullyátok meg a Tronusokat!
Tsak oda furjátok vissza magatokat.
Egy személlyen, százon a felső hivatal
- 1340 Parantsol, jutalmaz, 's büntethet halállal.

⁹⁷ <mi> mely [Javitás a törlés fölött] ⁹⁸ <... vetted> birtad a [Javitás a törlés fölött] ⁹⁹ vóltál
<Még> Más ¹⁰⁰ is [Beszúrás] ¹⁰¹ szaladsz; <'s> ot

- Róma tiz birát tett a királyság helyet
 'S A szép szabadságban mind kegyetlenné lett.
 [36v] Az ember fel felé megy vágyódásiban,
 És ki nézi egymást titkolódzásiban.
- 1345 A ki felette áll mindég azt vádollya,
 De ha oda ülhet tsak azt parantsollya.
 Amazt hibáztattya, hogy ő ott nem lehet,
 És a hatalomban szabadon nem mehet.
 Kiált, hogy a köz jót, ott, majd fel emeli
- 1350 Azomban tsak nevét, és kintsét neveli.
 Királyodra támadsz, mert az akarsz lenni
 'S Felső hatalmával nálla töbre menni
 A¹⁰² bíróság sokáj ha tart, Despottá¹⁰³ tész
 A szabadságban is sokszor kegyetlen lész.
- 1355 Egy falusi biró kis¹⁰⁴ hivatalában
 Gyakran mint Despot, ugy bánik hatalmában.
 Guba fürtye¹⁰⁵ alól a törvényt¹⁰⁶ neveti
 A setétre buvik 's hatalmát meg veti.¹⁰⁷
 A kóborló menykő tornyos kőszálakra
- 1360 Űz le; és nem tanál kitsiny állatokra!
 Minek változtatod a királyságodat?
 Tsak alatta viseld emberül magadat?
 Hijában forगतod: Ember van mindenüt
 Vas, vagy arany lántzal tsak meg köt, 's reád üt.
- 1365 Vágyódásaiddal nem tudsz már mit tenni;
 Sorsodnak felébe igyekezel menni.
 [37r] Nem lehet éltedben töb¹⁰⁸ meg elégedés
 Tűznek, viznek viszen a veszet tévedés.

¹⁰² A <hivatal> bíróság ¹⁰³ Despottá <lész> tész [Javitás a törlés fölött] ¹⁰⁴ <a> kis [Javitás a törlés fölött] ¹⁰⁵ <A gubája> Guba fürtye [Javitás a törlés fölött] ¹⁰⁶ törvény <el veti> neveti ¹⁰⁷ <neveti> meg veti [Javitás a törlés fölött] ¹⁰⁸ <már> töb [Javitás a törlés fölött]

- Nem bír már magával az Ember éltében
 1370 'S A mikor nyughatna vérzik el¹⁰⁹ testében.
 Haszontalan kéred a fene teremtést
 Nem enged: nem vesz fel sem ütést, sem intést.
 Kiki nagyvá kíván valamiben lenni..
 Nem lehet e tüzet szívükből ki¹¹⁰ venni
- 1375 A ki hol teheti mind ott emelkedik,
 'S Örvend, ha szomszédján felül nevelkedik.
 Nem áthat itt ellent ég, föld; semmi törvény:
 Mindent meg vakított ez a ragyogo fény.
 Már a vágyódásnak nints többé határa
- 1380 Bár az emberi Nem vére legyen ára.
 Soha a kívánság uttyában meg nem áll
 Ég, föld omollyon rá;¹¹¹ pokol, akár halál.
 A mire a Világ Elméjét fordította
 Megyen; sem tűz, sem víz ott meg nem állította.
- 1385 Végső határáig űzi vágyódása
 Onnan fordul vissza: Nints, Lásd, meg állása
 Jóban, roszbán meg tész mindent, a mit tehet
 'S Ott¹¹² áll meg a¹¹³ honnan tovább már nem mehet.
 [37v] Szüntelen fut, fárad: mindent végbe viszen
- 1390 Mindég tanátsot kér, 's magának se hiszen.
 Még Isteneit is sokszor bűnre kérte,
 'S Pokollal se gondolt ha tzellyát el érte.
 Tsak hirt szerezhessen¹¹⁴ a semmiségében
 Feredik e Világ ki ontot vérében.
- 1395 Bolond! . Mit tész a hang hideg hamvaidnak?
 Ezért áldozol é, setét sirjaidnak?
 Job a Napot nézni mint el temetkezni,
 Magadat veszteni 's másokat vérezni!

¹⁰⁹ <a> el [Javítás a törlés fölött] ¹¹⁰ ki <vetni> venni ¹¹¹ rá; <e> pokol ¹¹² <Tsak ott>
 'S Ott [Javítás a törlés fölött és átírással] ¹¹³ a [Beszúrás] ¹¹⁴ szereshessen

- Egy egy ökröt nyelnél egytzerre gyomrodba;
 1400 Ragyogó tsillagot öltenél karodba
 Száz asszonyt is kívánsz gyönyörűségedre,
 Noha tsak egy is sok kis tehetségedre.
 A mivel birsz, ara szemedet bé hunyod,
 Ujság kel 's ha mindég egygel élsz, meg únod.
- 1405 Természet átka ez a tudományodon,
 Hogy mindég változást érezzél magadon.
 Mesterség tselekszi, hogy ne elégedhes
 'S Mivel okoskodol,¹¹⁵ tsendesen ne lehes.
 [38r] Azt űződ, hogy minden kedvedet el érjed,
- 1410 Hogy örömöd sehol, senkitül se kérjed.
 Mindent meg szerezve tsömörré változnál:
 Kopot ösztöniddel élvén még, meg hálnál.
 Oda vagy, ha mind bé telik vágyódásod!
 Hólt leszel ha nintsen töb hivalkodásod.
- 1415 Vágyódásnak mindég kel szívedben lenni
 Ha nints, elevenen kel a sírba menni.
 Ellenben, a szomju ösztön¹¹⁶ kínokra vet,
 'S Sziveden, emésztfő fájdalom, bánat lett.
 Ekként, mesterségid közöt fel akadva
- 1420 Függesz, kedved¹¹⁷ után hóltodig¹¹⁸ fíradva.
 Egy két font hus elég a természetednek
 'S¹¹⁹ Száz arany az¹²⁰ ára, egy kis ebédednek.
 Vagyonod pusztitod, hogy magad mutathasd
 Eszközöd villogjon, 's¹²¹ egésséged ronthatd.
- 1425 Nem is azért adod, hogy érte álgyanak
 Tsak hogy irigyelvén, vélle¹²² tsudállyanak.

¹¹⁵ <okoskodhatz> okoskodol [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén] ¹¹⁶ ösztön <...>
 kínokra ¹¹⁷ <...> kedved [Javítás a törlés fölött] ¹¹⁸ hóltodig <szabadon> fíradva ¹¹⁹ <És>
 'S [Javítás a törlés fölött] ¹²⁰ az [Beszúrás] ¹²¹ <mutathasd> villogjon, 's [Javítás a törlés
 fölött] ¹²² <benne> vélle [Javítás a törlés fölött]

- A fagyalt kotsonya reszket asztalodon,
 'S Forro hidege is rászokdik fogadon.
 Kevélységed adod gyomrodnak ételül..
- 1430 Tsömörré lesz benned; 's egésséged el ül.
 [38v] Igy, nyavalyáinak számtalanságában
 Vész a tanult Ember el bóldogságában.
 Nézzed az állatok tsak egyformán esznek,
 Annyi nyavalyában mint mi, nem is vesznek.
- 1435 Arany ér, kólyika, bu, vizi betegség
 Köszvény, hideglelés; eszetlen részegség
 Ritkán tesznek dulást a barmok fájában!..
 Mikor purgál Doctor a tsendes gólyában?
 Égre, földre terjed ki a vágyódása
- 1440 Az Embernek, 's vélle a nyomorusága.
 Hogy irigy, mást gyötör; de¹²³ gyötrettetik is
 Ember mássát vervén,¹²⁴ verettetik ő is.¹²⁵
 Semmi! tsak hogy más is¹²⁶ vélle verve legyen,
 A Világnak dolga mindenkor¹²⁷ jól megyen.
- 1445 Gyönyörüségeket oly halmazva szerez
 Hogy sokaságokban el¹²⁸ fulladást érez
 Ezer szivet kíván ültetni¹²⁹ testében
 De egy is meg tudgya ölni keservében.
 Senki se láthattya¹³⁰ már, mi a szüksége
- 1450 Miben épül, 's¹³¹ miben romlik egéssége

¹²³ <ő is> de [Javítás a törlés fölött] ¹²⁴ vervén, <ő is> verettetik ¹²⁵ ő is [Beszúrás]
¹²⁶ <a Világ> hogy más is [Javítás a törlés fölött] ¹²⁷ <halandóságnak dolga, mind>
 Világnak dolga mindenkor [Javítás a törlés fölött] ¹²⁸ <nagy mélységekben meg> sokasá-
 gokban el [Javítás a törlés fölött] ¹²⁹ <örülni → érezni> ültetni [Javítás a törlés felett és
 alatt] ¹³⁰ <tudhattya> láthattya [Javítás a törlés fölött] ¹³¹ 's [Beszúrás]

[39r] De nem is lelsz Embert itt¹³² olyat mivében
Ki ne foháskodna titkon a szívében.¹³³
Ki az, a kinek nints belső¹³⁴ szenyvedése
És házi gondjával, itt ott vesződése?
1455 Erősnek, gyengének jut, Lásd, a Világbul
'S Szegénynek gazdagnak a viszontagságbul.^{135*}

* *Jegyzés*¹³⁶ A tudománynak, és mesterségnek rontó részit rajzolván nem oda nézek, mintha most is kellene, vagy job lenne erdőkön, mezőkön lakni, és makkot, gyökeret enni, mint a görögökrül írják, midőn Saturnus, Jupiter, Kadmus, Cecrops, Triptolemus s a t. szeléditették őket. Szinte olyan természet nállam az okoskodás, mint a sétállás. Valamire a természet tehettségét nem atta, mind azt, soha utól sem érzük. Ugy ne itély hát munkámrul mint Voltair itélt nevezetes Rousseau¹³⁷ Jakabérul, így szólván hozzá: *Lehetetlen erősseb elmével dolgozni rajta, hogy barmokká legyünk.* De tsak ugyan a Genevai hazafi sem oly értelemben vette e tárgyat. A tudománynak, mesterségnek véghetetlen javai vannak. Én, tsak azt mondom, hogy ne éllyünk véllek vissza. Tzáfoly meg, a hol nem igazat irok. Végre, a Poétának, Eget, Földet, bértzeket, halmokat, hegyeket, Tengereket, egymásra kel tetézni, forgatni; hogy verseit vihesse: az az¹³⁸ Lelkedet fel emelkedésre, és szívedet lágyulásra hozhassa.

¹³² <már> itt [Javitás a törlés fölött] ¹³³ <A ki ne sóhajtna titkon a szívében → Ki ne sóhajtna titkon a szívében!> Ki ne foháskodna titkon a szívében. [Javitás a törlés fölött, majd a lap jobb oldalán, a javított szöveg kapcsolódási helye csillaggal jelölve] ¹³⁴ <titkos> belső [Javitás a törlés fölött] ¹³⁵ [Itt lezáró jel következik, amelyet az író törölt, majd az alábbi szöveg, amelyet szintén törölt és a Jegyzés új szövegével fölülragasztva eltakart:] <Meg ne tévedj olvasó! Nem oda nézek hogy <<job>> most is kellene, vagy job lenne erdön lakni, makkot enni, úgy, mint a görögök, mikor Saturnus, Jupiter, Kadmus, Cecrops, Triptolemus sat, öködt mesterségre kezdték oktatni. Ne itély ugy irásomrul, mint Voltair a Rousseau Jakabérul, ezt mondván: *Lehetetlen erősseb Elmével dolgozni rajta, hogy barmokká legyünk.* A tudománynak, mesterségnek javai véghetetlenek. Ved észre hát, hogy én tsak a mértékletlenségrül, és rendtelenségeirül irok. A jó dolgokkal való visszaélésrül van szó.> ¹³⁶ [Bessenyei jegyzete a 39r oldalhoz. A jegyzet utólag beragasztott papírlapon található.] ¹³⁷ <...> Rousseau [Javitás a törlés fölött] ¹³⁸ <fel emelhesse, az> vihesse: az az [Javitás a törlés fölött]

Az Ember mint házi gond, és tseléd vezér.

- Kérgyed hát, az Ember, hogy legyen magával
Hogy élylen tsendesen 's bóldogul házával?
Erkölsnek oszlopa kezedben a kenyér
1460 Ha e nints, oda vagy; mindenüt bánat ér.
A kinek nints othon, mind siralmas pólgár!
Keserves az élet ha alamisnát vár!¹
Hazád szerentséje ha néked semmid sints
Életedre nézve igen szomoru kints.
1465 Bóldogokat látni a bóldogtalannak
Egyik suttyát tészí a füstös² pokolnak.
Nehéz üres hassal vigasztalni magad...
Éhségben az erköls, 's³ betsüllet, el olvad.
Még Filosofus is fájdalommal leszel..
1470 Nehéz okoskodni, tudod, ha nem eszel.
Erkölsöd bár mely nagy, élelmedre vigyáz
Erötlen az Ember, hogy ha üres a ház.
[40r] Nyűg a tudósnak is, ha él szegénységben.
Már ma, nem is láttzik érdem az Inségben.
1475 Első hát az étel; ugy jön rá a beszéd..
El halgat az Ember ha sovány az ebéd.
Ült Diogenes is régen, a hordóban;*

* *Jegyzés.*⁴ Az Athenásbéli gyermekek tsak ugyan Diogenesnek hordaját egy időben öszve törték, de a Tanáts meg büntette őket, és az okosnak új hordót tsináltatot.

¹ vár! <Mi haszna hát ... bóldog, ha kóldus vagy? Házi kenyeredrül, ...> Hazád ² <kinos> füstös [Javítás a törlés fölött] ³ <tudomány> az erköls, 's [Javítás a törlés fölött] ⁴ [Bessenyei jegyzete a 40r oldalhoz. A jegyzet a lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva, a laphoz ragasztott papírcsíkon]

Próbáld most.. ot hagynak tudom eb adóban.
A gyermekek mennek szemedbe nevetni,
1480 'S Tudós fejed felet hordódat döngetni.

Mezei miv 's annak régisége

Mond meg hát, hogy mikor kezdetet a szántás?
'S Hol volt leg először a földön aratás?
A ki kezdetről ír, ezen a Világon
Mindég álmokat lát a nagy okosságon.
1485 A Világra nézve még te, tsak ma lettél,
Még is a kezdetről bizonyoságot vettél?
Meddig ment az élet⁵ mig pennára tanált?
Tudod é az alat, az Ember mit tsinált?
A kezdet tudása mindenkor tsak kétség,
1490 És a tudományban pompás eszetlenség.
Itt, ott az a Nemzet, és nyelve, mikor lett
Sok tudós magátul sok ízben meg kérdet.
[40v] Ez innen, az onnan jön eredetével.
Ez a Nemzet szállalt meg eléb nyelvével,
1495 Az ilyen eredet mutató tudósok
Ispotályba zárni való nagy okosok.
Mindég szántással él a Világ tuttodra:
Elég ezt így hinned hiv rokon, hasznodra.
Tapasztalás aggya e nagy mesterséget
1500 'S Gyakorlás szül benne hasznot, nyereséget.⁶

⁵ <a Világ> az élet [Javítás a törlés fölött] ⁶ nyereséget. <Gaz> A

A mezei mivét könyvből⁷ tanulni, nevetség.

- A mit szünhetetlen tsinálsz két kezettel
Előtted meg forgatz, és látz a szemekkel
Van é szükséged hát tanulni könyvekben,
Hogy miként lehetnek gyakorlat Nemekben?
1505 Könybe néz a szabó, mikor a tűt ölti?
'S A nyomtató, midőn sákokat meg tölti?
Sok oly tudós írt már könyvet a vetésről
Ki várasban lakik 's komédiákban ül.
Ekéje, pennája: betűvel barázdál
1510 Késsel, kanállal gyűjt, 's nád páltzával kaszál.
Az ez, ki tzipóját a piatzon veszi
'S Szántás vetés nélkül nem tudgya hogy eszi.
[41r] Valaki a szántást eléb könybe írta
Isméretit mig nem szántottak, nem birta.
1515 Eléb a nagy tudós meg nézte az ekét
És ugy köszörülte hozzá osztán eszét.
Talán Hesiodus idejét nem éllyük
'S Földünket tapasztolt Elmével mivellyük.⁺
A kézi munkáru haszontalan firkálsz
1520 Gyakorlása nélkül soha rá nem tanálsz.
Olvassad; az órás, órákat hogy tsinál;
Nézzed, de ne dolgoz; kezed reá nem ál.
Gyakorlásbul pedig mikor már jól tudod
Nints eszed, ha még is könyvekből tanúlod:
1525 Ugy, mintha írásbul tanulnál setálni
Jól lakni, aludni, 's Feleséggel¹⁰ hálni.

⁺ [Jegyzet]⁸ Hesiodus élt 900 esztendővel az Ur Kristus előtt; és irt a mezei gazdálkodás-
rul; de⁹ akkor, mikor már a Világ kenyeret evet, és szántot vetet.

⁷ *könyvből* ⁸ [Bessenyei jegyzete a 41r oldalhoz, a lap alján található, a szövegtől vízszin-
tes vonallal elválasztva. A kapcsolódási pontot az író nem jelzi.] ⁹ de [Beszúrással] ¹⁰ <szép asz-
szonnyal> Feleséggel [Javitás a törlés fölött]

[41v] *Jövedelem, és költség*

- Végy számban Elméddel költést, jövedelmet,
És ugy ted uttyára nállad az élelmet.
A mi kezedbe jön ahoz szabd magadat,
1530 Hogy mindég fizettesd, 's ne veszítsd, javadat.
Szép reménységidre, vigyáz: ne támaszkodgy,
És a jövendőkben messze, ne okoskodgy.
Ravasz a vágyódás! port vér a szemedbe
'S Lapos menykővel üt horpasz erszényedbe.
1535 Hogy abból; ebből jön, magadat biztatód,
'S Álmodot rovásra pompádat mutatod.
Azomban az idő fejedén tul fordul.
Fel sül reménységed, 's a szerentse meg dul.
Tartózkodj.. ne építs a nagy reménységre..
1540 Nem tudgya az Ember, mikor jut szükségre.
A szerentse ha jön, mindenkor vigasztal..
Ne kotzkáz hát vélle... el pusztul az asztal.
Nézed, hogy szomszédod sokban gazdálkodik,
És a fejed felet ragyog, tzifrálkodik.
1545 Meg aláztatásban le ülsz: fohászkodol,
Hogy érhetnéd utól azon gondolkodol.
[42r] Elégedgy meg azzal amid van: el éred
Bóldog lettél 's magad mingyárt hozzá méred.
Tudod, a pompában nints meg elégedés
1550 Mivel nints határa; és tsak vélekedés.
De ha verset akarsz másokkal nyujtózni
Magadat magadnak ugy, fel kel áldozni.
Mindég a pénzt kéred: kötelezed javad
Gyalázod erköltsöd, 's meg nem állod szavad.
1555 A sok költsön kérés hazugságot természet
Tekinteted rontya, és sorsodban el veszt.

- Ne költsönöz hát pénzt, hogy kevés ideig*
 Pompázzván, azon tul sirj élted végeig
 Tsak Bisterfeldius leszel életeddel
- 1560 A ki kötést tett vólt, mongyák az ördöggel.
 Egy ideig Ur vólt; végtére el vitték
 'S Az égő mélységben füstös sutra tették.
 Had járjon a kinek nagy a jövedelme
 'S Költsönözés nélkül jöhet segedelme.
- 1565 [42v] Már az ilyen Ember lehet büntetetlen
 Pompázó Uraság, 's ragyogó eszetlen.
 Szűküült tehetséged ő hozzá nem mehet;
 Felé kapaszkodol... rád tekint, 's ki nevet.
 Nem lehet pompáddal mindent meg haladni
- 1570 Vagy most itt, vagy amot hátráb kel maradni.¹⁴
 Hertzegeket szükség pompával haladnod,
 De így sem lehetne a Mogollal birnod.*
 Ez oly igyekezet a melyben tzélt nem érsz,
 'S Nints eszed, e végre ha mástul költsön kérsz.
- 1575 Minek nyargalódzol szüntelen, fáratton
 A melynek vége nints, olyan hosszú uton?
 Ha láttyák hogy pompád nem magadtul telik
 Életednek modgyát eszetlennek lelik.
 [43r] Ugy gondolod érte hogy szivbül tisztelnek?
- 1580 Szemedben ditsérnek; osztán ki nevetnek.

* [Jegyzet]¹¹ *Ne költs többet mint kapsz.* Ez az a tanács mellyet a Világ, kezdetitül fogva mindennek ad,¹² és a mellyet, soha senki meg nem fogad;¹³ valaki prédálni szokot.

* *Jegyzés.*¹⁵ A nagy Mogolnak jövedelme kész pénzüi az Európai tudósítások szerint 1697^{ben} vólt három száz ezer nyóltzvan hét milliom *rupi* mely tsinál 45 frantzia kraitzarokat. E' summánál még többre megyen a dézsma, ajándék, 's vagyonokkal való adózás.

¹¹ [Bessenyei jegyzete a 42r oldalhoz; a lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva] ¹² ad, <adot;> és ¹³ fogad; <tsak az, ki magának enélkül is ... adni tudot> valaki ¹⁴ <haladni → ...> maradni [Javítás a törlés fölött] ¹⁵ [Bessenyei jegyzete a 42v oldalhoz; a lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva]

- Mindég fellyeb látnak akar millyen fent mégy
 'S Gazdagabhoz vetnek akar mely gazdag légy.*
 Higy nékem! állapodgy meg a tisztességben
 Bóldog itt az Ember, ha van egésségben!
- 1585 Ha más feletted van ésszel, és termettel
 Szeretnéd: nem lehet: ugy é szenyvedned kel
 Tsak irigységgeddel maradsz el, korogva
 'S Hogy olyan nem lehetz magadban morogva.
 Jövedelmedben is ály ilyen mértékre,
- 1590 'S Nézd el, ha más nálad nagyob is értékre.
 Nem lehet szeb pompád, mintha magadból élsz,
 'S Az *hosszu levéltül* javaidban nem félsz
 Had el? Inkáb legyen egy kis kopot szined,
 Mint sem vén korodban sirasd bolond mived.

[43v] *A házi gazdaság, nagy tudományra nem tartozik.*

- 1595 Az ész, és tudomány külömbségben vannak.
 Nem olyan hát módgya ennek, mint amannak.
 A gazdálkodásra alkalmas Elme
 Születik; 's nevelés osztán segedelme.
 Nem kel mélyj olvasás, sem széles tudomány
- 1600 Tudni, hogy természet mennyi, 's asztagod hány
 Az együgyű paraszt sokszor bölts Uránál
 Job gazda, 's jobban él sorsában amannál.

* *Jegyzés*¹⁶ Ha száz aranyas gyűrűt mutat, azt mondhatom miért nem ezer aranyas,? Ha ezer forintos lovad van, azt mondom: mért nem tíz ezer forintos. Ha husz ezer forintos bokretád van, azt mondom: mért nem száz ezer forintos, a Mogolnak gyémántbul van a széki is; a te bokretád semmi se. Így megyen ez a véghetletlenségig.

¹⁶ [Bessenyei jegyzete a 43r oldalhoz; a lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva]

- Sok ur,¹⁷ tudománnyal, gazdának idétlen.
A fő dolgokban bölts, 's házánál eszetlen.
- 1605 Házi léte módját hogy, mint kel rendelni
Olvasot elmével fel nem tudgya lelmi.
Mint a kába ugy néz az udvarán széllyel..
Nem lát; és előtte dolga¹⁸ setét éjjel
Minden kitsinységet oly nagyra kaptázna,
- 1610 Hogy a Tsósz feje is böltsességben ázna.
Kitonitsbul beszél kondás bojtárjával.
'S Szolgálókat oktat filozófiával..
A kis gyermekkel is mélyjen okoskodik
Véle böltselkedve, ugy bolondoskodik.
- 1615 Még a nagy Elmét is helyén kel mutatni,
És mezején kívül nem lehet futtatni.
[44r] Beszédednek savát az idő adgya meg:
Nem jó böltselkedni mindennel elegyegy.
Ha helyén nem mondog; gyakran az okosság
- 1620 Kitsinység közt majd ugy láttzik, mint bolondság.
Házát a¹⁹ tselédgye,²⁰ mindég pusztithattya,
Mert a Bölts, szükségit maga nem tudhattya.
El unnya szüntelen egyét mássát venni,
Mivel mindent fére lehet nálla tenni.
- 1625 Együgyű szolgálait hiveknek állittya,
És minden dolgait kezekre hárittya.
Hiszi, hogy személyjét szeretik szivekben,
Tsudálván szép vóltát, a nagy érdemekben,
Hogy mélyj tudománnyát magokban fontollyák
- 1630 És a böltsességet testében tsudállják.
De mikor nagy Elméd ebédnél²¹ magyaráz
Marad é a tálba; ő tsak oda vigyáz.

¹⁷ <nagy> ur, [Javítás a törlés fölött] ¹⁸ <minden> dolga [Javítás a törlés fölött] ¹⁹ <A> Házát a [Javítás a törlés fölött] ²⁰ tselédgye, <házát> mindég ²¹ <asztalnál,> ebédnél [Javítás a törlés fölött]

- Ha jól nem lakhatik minden bõltseiddel
 Eszetlenné²² átkoz, nagy elmésséggel.
- 1635 Tud meg hát, hogy senki nyeresége nélkül
 Betses, 's bõlts magadért páltzád alá nem ül.
 Hiv szolgálattyában hasznát²³ veszi tárgyul
 Ide néz fél szemmel, 's hozzád azért lágyul
 E szeléd vadak közt ne viseld ugy magad,
- 1640 Mintha Görög bõltsek halgatnák a szavad.
 [44v] Betsülletbül Látod; rajtad álmélkodnak,
 De a rovásodra magok közt mulatnak.
 Tselédek, gazdák közt örökös háború
 Vagyon ki hirdetve; tépelődés, gond, bú.
- 1645 A tseléd töbnyire majd házi ellenség
 Hivatala, Látod; hogy tsak kénytelenség.²⁴
 Kénytelen szolgálni, mivel nints hogy élni;
 Azért lehet hát itt vigyázni, és félni.
 Rakásra öleli minden ezüstödet
- 1650 'S Egy éjjel ott hadgya betses személyedet.
 Ezek közt sok háznál, fergeteg, zivatar
 Borong 's a többi közt mindent öszve kavarr.
 Nagy tûszõkkel horgyák házrul házra a hírt
 Mely miat néhánykor gazdasszonyok is sírt.
- 1655 Tseléd szokás tudod, gazdát rágalmazni,
 'S Házát, Feleségét titkon szidalmazni.
 Sok béres olyan itt, mint Bengál lakossa,
 Vagy a régi mesék ki hirelt Tátossa.
 Szelédeknek nézed ugy é szegényeket,²⁵
- 1660 Mivel ugy le sûtik elõtted fejeket.

²² Eszetlen<ségre vet, és>né [Javítás a törlés fölött] ²³ <létét → hasznát> hasznát [Javítás a törlés alatt, és a lap jobb szélén] ²⁴ kénytelenség. <Kérgyed hát alattad, mint inas, ha szolgál Ha gazdaságában vagyona közt jól áll!> Kénytelen ²⁵ <é ... tselédek> ugy é szegényeket, [Javítás a törlés fölött]

- [45r] Mitsoda egyűgyű! véteni se tudna;
 És ez, mint sem vegyen talán inkább adna.
 De tudod é hogy nints oly alamúzsizág
 Honnan ki maradgyon a titkos gonosság.
- 1665 Ritkán ismértetik olyan hamvába hólt
 Ki tettei közöt néha gonosz²⁶ nem vólt.
 Sőt, a ki halgató, 's lappang sullongással
 Még az él titokban töb káromkodással.
 Szemedbe nem nézhet: mint a halál halgat,
- 1670 De mikor nem látod javadban meg szaggat.
 A mord, és halgató tekintetü ember,
 Rosszab a vidámnál : kerüld el, mert meg ver.
 Bóltsekre tartozik az ily módu állás,
 Tudatlan tselédben töbnyire tsak tsalás.
- 1675 A ki kedveskedik, és szemedbe hazud,
 'S Mint hegedüs Tzigány ditsérni aként tud
 Bizonyos kotynyeles,? a ki hizelkedve
 Vakít, vezet, hitet vélled elmélkedve.
 Ne érdezd magadat hogy ki vagy, szolgádtúl,
- 1680 Ó fog elől menni; és te maradsz hátul
 Mihent horgot akaszt a gyengeségedbe
 Bolondító magot ültet a fejedbe.
 [45v] Egyet se kényesztés, akárhogy mütattya,
 Körülötte fetseg 's a többit futtattya.
- 1685 Mind el hiszi magát; helyetted leszen Ur,
 És a hol nem hallod betsülletedbe szur.
 Betsüld meg, jutalmazd a ki okos, és hív..
 Tudod,²⁷ betses dolog,²⁸ szolgában a jó szív.
 Mikor érdemetlent kényesztetel; meg bánt
- 1690 'S tsak magad nem látod hogy a hátadon szánt.

²⁶ <gyakran hamis> néha gonosz [Javítás a törlés fölött] ²⁷ Tudod, <ritka 's> betses [Javítás a törlés fölött] ²⁸ dolog [Beszúrás]

- Semmit sem tudsz rólla, hogy ugy állasz mint váz,
 'S hatalmad szineden tsak olyan már, mint máz.
 Hogy ha észre vetted; 's büntetnéd; szembe áll,
 És szövevényi közt nyügöt, rut bajt tsinál.
- 1695 Senkit se hidgy ugy meg, hogy soha meg ne nézd
 Mere jár, mit tsinál; és dolgát ne intézd.
 Bátorság szabadság, hamar meg tántorit,
 És jövedelmedben gazdád alá szorit.
 Okost is meg szédit, tudod a jó élés:
- 1700 Nem árt a tselédnek ha van egy kis félés.
 Inasnak, gazdának nem szegődik neked
 A bölts, és nagy Lélek, akárhogy hiteted.
 Seprejbűl veszed Emberi Nemednek.
 Ugy választod osztán házadnál eszednek.
- 1705 [46r] Még a nagyok közt is eshetik habozás
 És a *Cassa* körül, a féle kobozás.
 Hasznához van forva az Embernek szive,
 És ezer titkok közt jár el rejtet mive
 De bár mint vigyázzál, tölled még is kapnak...²⁹
- 1710 Láttál gazdát kitül tselédi nem³⁰ lopnak?
 Nints Elme, tehetség mely ezt meg tehesse,
 Hogy szolgálja titkon javát ne ehesse.
 Közre ment a Világ! Egymásra keressünk.
 Az Urat tselédi, eszik!.. hát fizessünk.
- 1715 Ur, Szolga, egy forma. Az, keres, ez, eszi
 És a jövedelmét erszénnyébe teszi.
 Az Isten, természet igy rendelték itten,
 Hogy ne legyen tsalás a Emberi tetten.
 Bóldog a Szolga is Urának javában,
- 1720 És egyenlő vélle halandó sorsában!

²⁹ <lopnak ..> kapnak ... [Javitás a törlés fölött] ³⁰ nem <kapnak?> lopnak?

A szolgálat bosszant

- A béres³¹ szolgálat, mindég vágyakodik,
'S Hogy éretted³² huz von, titkon bosszankodik.
Néked kaszál, kapál amikor te nyugszol
Ő verejtékezik 's te árnyékon alszol.
- 1725 [46v] Setéten aggya meg részedre költsönét,
Hogy te³³ munkáiddal rongálod életét.
Sorsára morogva okúl, téged veszen,
'S Ha módgyát tanállya javadban kárt teszen.
Ugy tettzik, szegénnyé hogy te teremteted,
- 1730 Mivel kenyereden erejét meg vetted.
Láttya, hogy sorsával üstökbe nem mehet
'S Kőnnyűl, ha helyette rajtad ütést tehet.
Nem rab: fizetésért atta maga magát;
És hogy éljen, azért vet magára igát.
- 1735 Hol urát szolgálván magának dolgozik,
Mivel érte a bér ő reá tartozik.
A kenyereden él: te tartod, fizeted:
Semmire³⁴ se gondol: magadtul élteted..
Hijában! mert magát, tsak szükségbül atta
- 1740 'S Hogy te hozzá képest gazdag vagy, meg látta.
Mindég morog titkon kenyered dörmölve
És a mit meg kaphat magához körmölve.

Vezérlő okosság

Ne légy lány, sem mindég kemény, tselédidhez
Tudod; nem illik ez betses érdemidhez

³¹ <tseléd> béres [Javitás a törlés fölött] ³² <tenálad> éretted [Javitás a törlés fölött] ³³ <'e'> te [Javitás a törlés fölött] ³⁴ Szemmire [Betűtívesztés]

- 1745 [47r] De sajtót se tekerj rajtok a dologban,
Mert látatlan szurod itt a kést magadban.
Ha nagyon keménykedsz vak ütéssel bosszul.
El vész a takarmány, és a barmod el hul.
Ne simbely, ne lármáz sokáj egy hibánál..
- 1750 Nints utállatosab a nagy tsataránál.
Inkáb ütést szenyved mint örökké hallya..
Kérdezd a szolgádat; maga is meg vallya.
A szitok zsimbelés tudod, nem gazdaság
Mint róllok hirdette vólt a tudatlanság.
- 1755 Hajnali fel kelés, éjféli le fekvés
Semmi sem, ha nintsen okosság 's kéméllés.
Ha nintsen látásod, lármával el nem élsz
Ésszel él az Ember, Rokon;³⁵ bár hogy itélsz.
A hibára dörögi.. tsapj ki villámlással;
- 1760 Azután légy nyájjas, 's forogj áldomással.
Mindent elengedni; mindég haragudni
Egyik sem jó tudod; nem kel így alkudni.
Sem³⁶ egyik sem másik nints a természetben
Eszetlen ki így tész köztünk, az életben.
- 1765 Mindég felleg alat, dörgésben nem lennél
Mindég egő napon³⁷ ülni sem³⁸ szeretnél.+

+ Jegyzés.³⁹ Nem a nagy Házak tselédírül van szó, kik gazdájiknak pompájok, és méltóságoknál fova magokban is már fél tekintetes korts urak; olyan forma sorsu embereknek irok mint magam vagyok. A gazdag Nagy Ur, örökké okos akár hogy⁴⁰ tegyen⁴¹ tselédivel, mert pénzi van, 's ha meg tsallyák, neveti. Azomban, módjok lehet⁴² benne, hogy tanult, és derék Fiaikat tartsanak szolgálattyokban, mivel fizethetik. Az ugyan még is igaz, hogy nagy Domini-umokban, hatsak nem préda, korhely; szegény tisztet soha se látsz; és ollyat ki meg gazdagodgyon, Sőt némelyik végre Urának jószágát⁴³ veszi meg,⁴⁴ 's elibe áll. Kit szeretnek

³⁵ Rokon [A kezdőbetű kisbetűből javítva] ³⁶ Szem [Betűtéveszés] ³⁷ napon <élni> ülni ³⁸ <nem> sem [Javítás a törlés fölött] ³⁹ [Bessenyei jegyzete a 47r oldalhoz; a lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet a laphoz ragasztott íven folytatódik] ⁴⁰ hogy <és> tegyen ⁴¹ tegyen<...> tselédivel ⁴² <van> lehet [Javítás a törlés fölött] ⁴³ jószágát <meg> veszi ⁴⁴ meg [Beszúrás]

[47v] Rendes változásban van a természetnek
Leg édessebb java; és minden életnek.

Belső gazdaság hát, háznál a rend tartás

1770 Ennek fundamentom köve itt, a szántás.

Ha a föld nem táplál, nintszen gazdaságod:

Oda van életed 's minden bődögságod.

A kereskedő is, pénzével el pusztúl

Ha a szántó földre alá esső nem hul.

1775 Tsak a szántás táplál minden társaságot;

'S *Esső*: E szó tartya fen a nagy⁴⁵ Világot.

E földnek kintseit a talyiga tolyla

Két forint az ára, 's szükségünk pótollya.⁴⁶

Száz ezer forintos hintó véllé nem ér,

1780 Mert az⁴⁷ ládákat tölt; e'⁴⁸ pedig, tsak pénzt kér.

Igy hát, ki a szántó talyigát tanálta

Neutonnál nagyob volt; sorsunk jobban látta.

Erköls a házi rend tartásban

Leg első az erköls házadnak gongyában,

Erül gondolkozzon a gazda, ágyában.

1785 Ha nintszen nevelés oda van életed..

Gyönyürüséggeddel gyötrelemmé tettetted.

[48r] A mi életedben szülné örömedet

Abban kel érezni végső gyötrelmedet.

jobban mint a pénzt? Mitsoda szegénynek van nagyub tárgya, igyekezete e Világon mint az, hogy maga gazdája lehessen? Ki elégszik meg az oly sorsal melyben magát kénytelen rabul adni azért hogy kenyeret ehessen? Jóság, szabadság, életünknek módjában oly tárgyak, mellyeknek kívánása alól emberi szív, magát egy sem veheti ki.

⁴⁵ <ezt a> a nagy [Javítás a törlés fölött] ⁴⁶ pótollya. <Azért a talyigát, ki eléb tanálta> Száz ⁴⁷ <...> az [Javítás a törlés fölött] ⁴⁸ <...> e' [Javítás a törlés fölött]

- Gyönyörűségbe ültetni kinodat!
- 1790 'S Örömd tárgyával⁴⁹ meg ölni magadat
Gyermekekre nézni; érte fohászkodni,
És tölle erköltse miat meg rászkodni.
Szerentsétlen Atya! Ó! keserves eset!
A sors, életedben,⁵⁰ mely nagy kinra vetet!
- 1795 A mi a szűzeket oktattya, formállya
Már azt sok cifra ház semminek tanállya.
Musika, Tántz, varrás,⁵¹ danolás; erköltse:
Játékkal, bálakkal idejét had töltsse.
Üres beszédekkel töltik el fejében;
- 1800 És erköltsök nélkül hadgyák a szívében.
A mesterség meg let; az Ember ki maratt
Az atya tsak költöt, 's romlására fáratt.
Az egyűgyű erkölts, és szeléd gondosság
Szemérmes viselet; és tsendes okosság
- 1805 Lopvást enyésznek el. *Nints benne nemesség*
Mongyák. *Nem modi már, ez a vén kegyesség.*
Ujság fogot helyet: örökké változik
Melynek a bolonság szüntelen áldozik.
[48v] Uj szint ád naponként az öltözetinek,
- 1810 Módgyának, képinek, 's egész termetinek.
Ó! ti ember majmok! Nőstények, és himek!
Mivel szépitenek a sok féle színek?
Le törölheti é ragyádat ortzádrul?
Meg felejtkezhétel rut testi magadrul?⁵²
- 1815 Rőt tekintetednek szeplőit le mossa,
Az egész Világnak gyólt, selyem árossa?

⁴⁹ tárgyával <ölni> meg ⁵⁰ <'s a végezés> életedben [Javítás a törlés fölött] ⁵¹ varrás, <éneklés> danolás ⁵² <Meg szabadulsz benne a testi rutságbul?> Meg felejtkezhétel rut testi magadrul? [Javítás törléssel a lap jobb szélén, a kapcsolódási helyet csillag jelzi]

- Dútzra forrot⁵³ hátad, hosszú Biganóddal
 Egyenesre nyulik hát, görtsös magaddal?
 A török lepedő ad eszet, erköltsöt,
- 1820 'S Le veszi orodrul az ot nőt szümölsöt?
 Azért pusztitod el a módért magadat,
 Hogy⁵⁴ birhasd szegényen, a sundaságodat?
 Ragyoghatz ugy osztán mint⁵⁵ koldus is, rut is
 Hiredben, nevedben kába, nyomorúlt is.
- 1825 A tiszmája félig tsajka, félig botskor,
 Sarkában le lapult: elől a⁵⁶ hegyes⁵⁷ orr
 A nyakával, orát, fülét bé tekeri,
 És haját homlokán szeméig le veri.
 Itt tekintsd érdemét: maga helyet aggya,
- 1830 Egyéb tiszteletit a nyakadon hagygya.
 [49r] Szemét, orát, filét hogy ha módolhatná
 Talán minden reggel más helyre állatná.
 Szép fileket látnál ódalt a pofáján,
 És hegyes orrokat alól a tokáján.
- 1835 Mint Nagy Hollóferyes szemét, homlokára
 Tenné; 's mint a⁵⁸ Tátos,⁵⁹ fogát négy sorára.⁶⁰
 Nézzetek két felé atyafi Rokonok..
 Mert végre, majd tsak a módikkal marattok.
 Az ifju, módiát elődbe mutattya,
- 1840 És a szép hivatalt már érte várhattya.
 Tzaf görtsben, tsajkában, és nyakra valóban
 Mutattya az eszet; 's tsak itt él⁶¹ valóban.
 Lyányaitok végre bábokká változnak,
 És jövedelemben majd semmit se hoznak.

⁵³ <ki fort> forrot [Javítás a törlés fölött] ⁵⁴ Hogy <meg> birhasd ⁵⁵ <...> mint [Javítás a törlés fölött] ⁵⁶ <van> a [Javítás a törlés fölött] ⁵⁷ hegyes <orr> orr ⁵⁸ a [Beszúrás] ⁵⁹ Tátos, <nak> fogát ⁶⁰ <sorjára> sorára. [Javítás a törlés fölött] ⁶¹ <van> él [Javítás a törlés fölött]

- 1845 Tzifra semmik lesznek pompa beszédekkel,
 'S El vesznek a falun városi szelekkel.
 Falusi lakáshoz együgyű élet kel,
 Nem bódogulhatz itt városi szerekkel
 Ne had gyermekedet önnön erejére..
- 1850 A szabadság, hidd el, but hoz a fejére.
 Ritka erkölts győzhet a természet ellen⁶²
 [49v] Ősztőnei közöt, a sziv erőtelen.⁶³
 Fény, pompa, szerelem űzi e Világot...
 Kergetik a rangot, és a méltóságot.
- 1855 Tsak szóban kapja meg:⁶⁴ van, nints valósága,
 El érte a tzejllyát: meg van igassága.
 Sok szép házasságban el vész a békesség
 Nem lehet közöttök soha jó tsendesség.
 Örökké békélnek; mindég veszekednek,
- 1860 És kénytelenségből így eszetlenkednek.
 Hogy ha háboroghat sok asszony férjével
 Ugy hiszi, hogy bódog hatalmas fejével.
 Nintsen e Világon ok, mely tsendesittse,
 És a makatságát ésszel szelédittse.
- 1865 Józan okossággal hát, mérges asszonynak
 Tsak olyan beszélni, mint pulyka kakasnak.
 Mentül igazabbat mondasz, annál rosszab
 Oktatnád elméjét, és mindenkor vadab.
 Fére vetik egymást; ujra össze mennek
- 1870 A frigyért magoknak, magok reménykednek.
 Örömök, fájdalmak össze vissza élík:
 Reggel szidgyák egymást; estve meg ölelík.
 Okosság kel tehát egész életünkre,
 És józan ítéllet tartozik Lelkünkre.

⁶² ellen <Ősztőnei ellen << közöt>>, a sziv erőtelen> [49v] ⁶³ [Az egész sor beszúrás a lap tetején] ⁶⁴ <érje el> kapja meg [Javítás a törlés fölött]

- 1875 [50r] Lehet vagyon nélkül az erkölts papolás,
 De még is szomoru Lelkedben a vallás.
 Kézzel kel izzadnod, vagy alamisnán élsz
 Minden hogy kedvetlen, rólla akárhogy vélsz.
 Az Ember; ha szegény, kegyelemre szorul,
- 1880 És egész élete mind homályba borul.
 Ki tekint érdemet hát, ot, hol kenyér nints!..
 Életednek módgya, előtted első kints.
 A gazdagság, Látod, hogy a bolondot is
 Tiszteletbe teszi, és az ördöngöst is.
- 1885 Valaki éltével tsak kérésre szorul,
 Tekintet, tisztelet, rólla mind porba hul.
 Keserves gazdaság a mások kegyelme!..
 Alamisnán nintsen senkinek élelme.
 Kerüld el mig lehet a más gratióját
- 1890 'S A mikor igéri, töröld meg a száját.
 Tsak akkorra való ha már földhöz ragaszt,
 Sorsod, és rangodbul kóldulni ki választ.
 Állongasz, kuntsorogsz kertekben, szobában;
 Szemérem, gyalázat emészt az igában.
- 1895 Mások jönnek mennek; te egyedül ot ülsz
 Nézel, mint idegen, 's véredben tsak úgy hülsz.
 [50v] A sijjető tseléd, fel taszit futtában;
 'S Hogy a falnak dültél ki nevet magában.
 Nehéz görbedezni az alamisnára
- 1900 A hol rád úgy néznek, mint tanúlt vislára.
 Keserves nyüg, tudod, a dölyfös gazdának
 Lántzai közt nyögni, 's élni, mint rabjának.
 Tsak úgy forgasz ujján mint tanúlt papagáj
 Mosolygasz előtte, 's a⁶⁵ szíved belől fáj.
- 1905 Órizd hát; a mi még maratt vagyonodban
 Nyugodj, heverj, lappangj magánosságodban.

⁶⁵ <a> 's a [Javítás a törlés fölött]

- Ember közt, nyűg mindég a böltsnek is lenni
 És a hogy kívánnják, örökké ugy tenni.
 Minden szomszédodnak⁶⁶ kedvét kel keresned,
 1910 És ha nem tselekszed: eszetlenné lenned.
 Jobra, balra köszönsz: állasz, ülsz:, nyűgbe vagy
 Butszuzás, fogadás üldöz!.. véred meg fagy.
 Minden felé huznak, taszítanak.. nem álhatsz
 Nem ülhetz, nem fekhetz: tsendesen nem⁶⁷ alhatz.
 1915 Mindég maskarában kel a szerint lenned,
 És ki hogy akarja, véle a ként tenned.
 Ély othon oly móddal, mely házad ne egye,
 'S A mibül élned kel, tölled el ne vegye
 [51r] Ne lázazd magadra a sok evőt, ivót
 1920 Meg vér a nagy rovás, a *Conto*, és a bót.
 Kedves barátaid annyi számmal lesznek:
 Annyit látogatnak, hogy végre meg esznek.
 Találsz ha kívánod ki kenyered egye
 'S El adó jószágod osztán mind meg vegye.
 1925 Hogy a mibül kenyér, bor, petsenye vagyon
 Kut fejében soha ott, ki ne⁶⁸ apadgyon.
 Meg hervad a plánta, ha tövében szárad,
 'S Onnan, ágaiba nedvesség nem árad.
 Hijában zöldellik a fának teteje,
 1930 Ha meg kezd tágulni gyökerében heje:

⁶⁶ <...> szomszédodnak [Javítás a törlés fölött] ⁶⁷ nem [Beszúrás] ⁶⁸ ne <száradgyon> apadgyon.

Ha nem jó nedvesség több belé a földbűl Fel ment magassága szárad, hajlik, ki dűl. +

+ Jegyzés.⁶⁹ Az Ember, születet vágyódásait; szükséges, szükségtelen tisztességre, és bulyaságra tartozó⁷⁰ eszközeivel össze zürve zavarva, oda jutot, hogy szükségében pompájában bizonyos helyét soha sehol, sehogy fel ne találhassa. Ki tudja, kit mi illet meg? A szükséges, szükségtelen; a ragyogó, és tisztességre tartozó dolgok közt, a határ domb⁷¹ tsak egyetlen kis pontotska: Ki [51v] találta meg? Ki hozzá nem juthat, ki tul hajt rajta: Ugy mint, ki szennyeseb mint lehetne, ki fényeseb mint kellene. Ez, pénzét rakásra rakván, mellette sem ruházkodni, sem enni, sem innya nem mér; amaz pedig szántó fölygét, Taxássát paszomántba szüve, hátán viseli. Bujálkodása, és szükségéi közt; rangjának tisztessége, és díztelenségeire⁷² nézve, ki hol állyon hát⁷³ meg? Ez az a mérték, kinek kinek születéséhez, vágyódásaihoz képpes, mellyet, semmi féle ész, sem törvény e Világon soha⁷⁴ meg határozásra nem hoz. Közönségesen tsak ebben állapotunk meg, hogy romlása nélkül kitül mi telik, személyét meg is illeti. De nem igaz, és veszedelmes értelem. Ha az olyan gazdag paraszt,⁷⁵ kinek értéke vólna rá, a réten, veres nadrágba, paszomántba, kótsok tallas kalpagba kaszálna, ugy é, bolondnak mondanád? Így ved rangrul; rangra, sorsrul, sorsra,⁷⁶ a Fejedelemig.

Itt köz Rendekrűl van a kérdés, és nem oly roppant örökségű házakrűl, mellyek magokat a viszontagságok alól ki vették, és el pusztulhatatlanok. Míolta a Világ e tsudának költsát fel tanálta, hogy ha [52r] minden jószágodnak árát utól éri is adósságod tsak ugy ély, mintha mások vólnának⁷⁷ néked adósok; nagy háznál pusztulást nem láthatsz. Örökké adós, és⁷⁸ örökké ragyog. Száz esztendő adósság fennyétűl meg nem fosztya. Ha örűilt, sem veszteheti el nagy birtokát; és büntetetlen lehet esztelen. De mi, kénytelenek vagyunk véllé hogy eszűnk legyen; ha nem,⁷⁹ egy, két hibás ugrással elpusztulunk.⁸⁰ Minden középszer háznak jövedelmében tanáltatik költségeire nézve egy leg felsőb pont: egy *Maximum* mely felet veszte nélkül nem költ het. De soha az Emberek semmiben sem szoktak magokkal keveseb számot vetni, mint jövedelmekre nézve való költségekben. És igaz az, hogy az álló pénzt, tsak nem áttallyában inkább fősvénység gyűjti rakásra, mint⁸¹ okosság, és emberség. Uri élet módja mellet, jó szívű halandónak, nehéz pénz halmot gyűjteni, ha külömben jószágának⁸² ki terjedése⁸³ nem szörnyű.⁸⁴

⁶⁹ [Bessenyei jegyzete a 51r oldalhoz; a lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási pontja nincs jelezve.] ⁷⁰ tartozó <dolgaival> eszközeivel ⁷¹ domb [Beszűrás a lap bal szélén] ⁷² dísztelen<sege közt>segeire ⁷³ hát [Beszűrás] ⁷⁴ soha [Beszűrás] ⁷⁵ paraszt<gazd>, kinek ⁷⁶ <és sorsrul ... rangra.> sorsrul, sorsra [Javítás a törless fölött] ⁷⁷ vólnának <még> néked ⁷⁸ és [Beszűrás] ⁷⁹ ha nem, <el pusztulunk> egy ⁸⁰ elpusztulunk [Beszűrás] ⁸¹ mint <az> okosság ⁸² jószágának <szörnyű> ki ⁸³ terjedése <nints>. ⁸⁴ nem szörnyű. [Betoldás a szöveg alatt. A betoldást követően olvashatjuk: VÉGE <Az első Kötésnek>. Bessenyei itt fejezette be eredetileg az első kötést, amelyhez azonban később az ötödik szakaszt még hozzátette. A VÉGE szót nem törölte]

Az Ember, mint igaz hadi Vezér, és Világ duló

- Az ember méreggel származik vérében
Mellyet mérsékelni szokot az eszében;
1935 De mikor Etnája kebelében fel gyul,
Igasság, Emberség a Szívében meg ful.
Semmiben sem mutat többé Emberséget
'S Truttzolni láttatik a nagy Istenséget.
Emberi Nemzetét szívénel szorittya,
1940 A széles világot tüzzel, el borittya.
Vezér vagy! rijjasztod a vér fergetegét
Gúnyolod ügyünket, 's az Igasság Egét.
Lángot vét a Világ parantsolatodra,
És ragadozni kezd el, kiáltásodra.
1945 Ószve kontzolt testbül készited székedet,
'S Jaj szó terjeszti ki e Földön nevedet.
Rettegve kérdeznek! várják tsudaidat,
Nézzvén, és fontolván erős hadaidat.
Az Ég, és Föld láttya ragyogo mivedet
1950 És a szelek horgyák szárnyokon híredet.
[53r] Napod sugári közt, a felleg tetején
Repittetel, ragyogsz a dörgések hején.
Jól meg ragad hát ott, a tűnő szeleket,
Nints egyéb támaszod ,! kötni kel ezeket.
1955 A döhödt irigység, sziszegő mérgével
Szurkál életedhez, mint kigyó nyelvével.¹
Rósa bokrok alat kúnkorog melletted:
Kényköves kohóbul fuj ködöt feletted,

¹ <mérgével> nyelvével [Javítás a törlés fölött]

Honnan szép napodra, bűdös füstöt ereszt;
1960 Labyrinthusába vezet vakon, 's ott veszt
Száz Nemzettség támad kiáltva ellened:
Győznöd kel szüntelen, avagy tsuffá lenned,
De nem tész szerentséd it,² sorsoddal kötést:
Nem tudod nyilával mikor küld rád lővést

Az igaz vezér, Mennyei védelem

1965 El hiszem, hogy szentség akkor győzedelmed,
Mikor fáradt hazád, fedezi védelmed:
A midőn öregek, és árvák könyvezve
Áldanak, mint Angyalt, hivséged³ érezve.
Szép dolog siralmas⁴ Nemzetedért győzni,
1970 Romlását érdemmel, hartzal meg előzni.
[53v] Hol a ditsősséget magát meg haladod,
És a szabadulást kezeidből adod:
Hol, Nemzeted újra szüli benned magát,
És kezedből veszi által bóldogságát.
1975 Hol egy Ember maga magában töb lehet,
Mint az ország nálla nélkül a mit tehet.
Mi emelkedhetik az érdem felébe?
Hol legyen az erő, mely vágjon elébe?
Gyakorta egy ország tsak egy Emberben él,
1980 Kivel⁵ egy fél Világ erejétül nem fél.
Matzédonia is Nagy Sándorban nagy volt
Kinek halálában örökösön meg holt.
Élt Beocia is Epaminondással,
Előtte, utánna, volt, 's van halgatással.

² <a>it, [Javítás a törlés fölött] ³ <magokban> hivséged [Javítás a törlés fölött]
⁴ <keserves> siralmas [Javítás a törlés fölött] ⁵ <'S Benne> Kivel [Javítás a törlés fölött]

- 1985 Egy Ember meg halad egy egész Világot!
 Hogy ád az Ég egynek ennyi méltóságot?
 Az Ur erőssíti eszközit, kezében,
 Hogy meg legyen a mit el végzet egében..
 Ó! Magyar Scipio!.. keserves sohajtás!
- 1990 Te! Hunyadi János! el fáratt kiáltás!
 Musám hozzád fordul!.. Láttya nagy Lelkedet
 Egébül le nézni; 's zokogni szivedet
 [54r] Régi Magyar hazád néz reád a sirbul!
 Nem szól; és szemébül, könyve tsendesen hul!
- 1995 Ti! keresztyénségünk fel emelt bátyái
 El multatok mint a Világnak tsudái!
 Alvásban heverünk sirhalmaitokon
 Földünk barázdálván határaitokon
 Mellyeket érdemmel hajdan szereztetek,
- 2000 És vérrel, fegyverrel meg védelmeztetek:
 Le tettük fegyverünk; a vitézkedést is;
 El óltottuk tűzünk,⁶ 's⁷ ditsősségünket is.⁸
 Kardunk fére téve, a pennán vakarunk,
 Vagy nád⁹ aklainkban marhát veszünk, 's adunk.
- 2005 Avúlt törvényinket fótozzuk pennával!
 Nem takarhat már bé¹⁰ rongyos palástyával!
 Végre, el sijjedvén a töb Nemzetekben,
 Nints nevünk, sem szavünk a nagy esetekben!
 Botsásd meg Hunyadi ily vakmerőségét
- 2010 Pennámnak, hogy írja neved ditsősségét.
 Kinek vólt valaha szíve oly érzésben,
 Hogy le rajzolhasson ésszel, verselésben?
 Hogy érdemeidről írva, gyengeséget¹¹
 Ne mutasson hozzád képpest semmiséget?¹²

⁶ tűzünk [Hiányzó ékezet] ⁷ <és> 's [Javítás a törlés fölött] ⁸ ditsősségün<...>ket is. ⁹ <az> nád [Javítás a törlés fölött] ¹⁰ bé <rong> rongyos ¹¹ <semmiséget> gyengeséget [Javítás a törlés fölött] ¹² <gyengeséget> semmiséget? [Javítás a törlés fölött]

- 2015 [54v] Régi ditsősségünk; édes jaj siratni,
 'S Vitéz tetteinket versekben iratni!
 Nem maradt itt egyéb, tsak az Emlékezet,
 Mint le dült Trójáru! a régi Nevezet!
 Vólt Ilion, a mely öszve lett omlását
 2020 Nézte, és siratta örök¹³ el mulását!¹⁴

Halhatatlan győzedelme a Magyar Nemzetnek

- Kely fel hát Nap nyugot! Induly el keletnek,
 Hireld ditsősségét a Magyar Nemzetnek!
 Már keleten széllyel mindent dult Mahomet
 Hol a görög Világ siralmas rabja lett.
- 2025 Constantinápoly már hajlik hatalmának,
 Vonó marhája lőn ostoba jármának.
 Az Álkorán, turbány, lett Trónus felette,
 És allája hangzik mindenüt mellette.
 A Szentek Szentébe tör bé a rémités,
- 2030 A tévelygés, vakság, erőszak,¹⁵ hitetés.
 Az egekből horgya, így mond, igasságát?
 Száz Nemzet hirdette ekként hazugságát!
 A hitetés magát titokkal fedezi,
 'S Midőn szent szin alat tsal: Urát nevezi.
- 2035 [55r] Ki tsendesen nyugszik oda fent,¹⁶ Egében;
 El rejjén nagyságát, mélyj böltességében!
 Már a szent oltárok egymásra borulnak,
 És a hitetőnek lábához hullanak.

¹³ <...> örök [Javítás a törlés fölött] ¹⁴ mulását! <Másszor, a Nemzetek minket is kérdeztek 'S Nagy hazánk Fiai köztök védelmeztek!> *Halhatatlan* ¹⁵ <tévelygés> erőszak [Javítás a törlés fölött] ¹⁶ <fel> fent [Javítás a törlés fölött]

- A SZENT¹⁷ HÁROMSÁGNAK tagadja személylét,
 2040 'S Oltári szolgálín, fel emeli fejét.
 Hanyatlik az EGYHÁZ fényes ditsőssége;
 És meg fertéztetik Templomi szentsége.
 Rettenetes eset! A rejtet hajlékok,
 Ez ítéllet elől, bé fedezik magok,
 2045 A nap meg setétül! Ég, tsillag, halavány!
 A hívők óltarán állot fel a pogány!
 A le veretet Nép, titkon fohászkodik,
 Tekinti esetit, 's Lelkében rázkodik.
 Végre, keservével¹⁸ mint patak, meg zudul;
 2050 Össze teszi kezét; hajlik, sir, 's térdre húl.
 „Uram! ha büntetz is, szóban, így könyörög
 „Őrizd óltáridat!. Az Ég lassan dörög.
 Ki szórta már tüzét, és busulásában
 El kezd tsendesedni rettentő hangjában.
 2055 „Ostoroz testünkben, de igasságidat
 „Hatalmaddal tartsd fen 's gyenge juhaidat
 [55v] „Szabadítsd HÁZADAT, a hol Istenséged
 „Tiszteltetik, és él, fényes ditsősséged!
 „Minden hatóságban egy ily hitetőnek
 2060 „O.! jaj! mért engeded, e vallás vesztőnek!
 „Keresztyénségünknek diadalma hol van?
 „Ditsőítettethz é inkább a pogányban?
 „Sofia temploma, metsetté változot,
 „Melyben az igasság nevednek áldódot!
 2065 Az egek tsendesek; és ebben titkokat
 Bé fedik előttünk, el rejtven¹⁹ magokat.
 Az örök Istenség, itt ezt, így végezi..
 Nem dördül²⁰ menyköve, 's esetünk el nézi.

¹⁷ SENT [Betűtévésztes] ¹⁸ keservé<ben>vel ¹⁹ <örökre> előttünk, <és> el <rejtik> rejtven [Javítás a sorban és a törlés fölött] ²⁰ <tsattan> dördül [Javítás a törlés fölött]

- Nem láthat halandó végezéseibe,
 2070 El téved eszével rendeléseibe!
 Senkinek se számol az, a ki teremtett,
 Mert²¹ mivének oka, egyedül maga lett.
 Véges értelemmel nem férhetz titkához
 Rendeléseihöz 's indító okához.
- 2075 Nem léphet teremtés felső tanátsába...
 Mindent tud végezni egyedül magába.
 Nem azért teremtet, hogy néked tartozzon
 'S A természet felet kezein hordozzon!
 [56r] Okait el rejti a nagy természetben,
- 2080 És eszközök által büntet az életben.
 Esetünk fedezi fel köztünk titkait;
 'S Tselekedetinkben szemlélyük okait.
 Hatalmának keze hol itt, hol amot dul..
 Az ember előtte mint féreg, porba hul!
- 2085 Akár hogy tett vélléd: imád!.. nem tartozik!²²
 Az Ember akkor bölts mikor fohászkodik!²³
 Mint fergeteg ugy jön nyugotnak a pogány
 Uttyában a mit lél, mindent a kardra hány.
 Nézi a magyarnak termékeny hazáját,
- 2090 Mint Sas, a fellegből bizonyos prédáját.
 Ujjával mutattya a Tsászárságot is,
 Be falván nézése Német országot is.
 Sikólt,²⁴ szökik, szalad; harátsol prédáján,
 És tajtékkal habzik *allája* a száján.
- 2095 Mint a forgó széllel haladó zivatar,
 Mely dörgést, tsattogást, zápor essőt kavarr,

²¹ <És> Mert [Javítás a törlés fölött] ²² <... nem változik...> imád!.. nem tartozik!
 [Javítás a törlés fölött] ²³ <Ki előtte hajlik << A ki fohászkodik>> mindenkor áldozik!> Az
 Ember akkor bölts mikor fohászkodik! [Javítás a törlés alatt, a végső változat a lap jobb
 szélén található, a kapcsolódás helyét csillag jelzi] ²⁴ Szikólt [Betűtévésztes]

- Erdőt, baglyát, fedélt fellegek közt repít
 Ugy tettzik; 's utólsó ítéletet készít:
 Így rohan a pogány tüzzel, ropogással,
 2100 És szívet rettentő szörnyű kiáltással.
 Értz hegyeket vontat hogy ágyut öntessék
 [56v] 'S Mint²⁵ pusztító menykő rajtunk ugy lehessék
 Oly Vesuvius ez, hogy mikor ki süti,
 Bőgő golyobissa, a hegyet, el üti.
 2105 A tüze vas halmot okád ki torkábul;
 És dördülésére az állat hasra hul.
 Így árad hazánkra végső veszedelme!
 Nintsen magán kívül semmi segedelme.
 Egész Európa vérengzésével
 2110 El fogyot, el fáradt, minden erejével.
 Százezer Törökre harmintz ezer se jut..
 Készen van ezeknek Nap nyugotra, az ut.
 Az egész keresztyén Világ földre borul,
 Remél, fél, könyörög, 's szeméből könyve hul.²⁶
 2115 Nintsen töb óltalom a Magyar vérénél,
 'S Nints²⁷ is most drágáb kints vitéz életénél!
 A gond viselés is ebben határozza
 Miveit, a midőn népét óltalmazza.
 Ragyogo sugári közöt az egekbül
 2120 Le szál, 's a Magyarság szívébe belé ül.
 Éleszti tűzöket sugarlásaival,
 Fel emelvén Lelkek biztatásaival.
 [57r] A félelem nállok meg mutatya magát,²⁸
 Nézését mereszti; 's vatzogtattya fogát.
 2125 Kéz kezét két felől fejiég ereszti;
 'S Filénél ujjait, rajtok ki tereszti.
 Száját, félig tátva, szavaival mammog

²⁵ Mint <a> pusztító ²⁶ hul. <'S> Nintsen ²⁷ Nints<en> is [Javitás a törlés fölött]
²⁸ magát, <Nézését mereszti, 's fel borzasztya haját> Nézését

- Nem magyaráz, habar; el bődül, hol suttog.
Nézése irtódzást, reménykedést mutat,
- 2130 Tekinget, 's futásra, ugy nézi az utat.
Térdét kotzogatnya: állása kutzorog.
Guggol áll egytzerre; szeme vérbe forog.
Pofája két felől párájával löktet,
Mely²⁹ sirást mutatván, torkában³⁰ bőfögtet.
- 2135 Üres kortyokat nyél:³¹ dörög a gégéje,
'S Füsté let körülte el tévedt elméje.
A szine halavány; ugy, mint a halálnak,
A láttzik,³² hogy rajta koporsót tsinálnak.
Végre, veszedelmet kiált; meg bődülve.
- 2140 Képében az után; mind össze ződülve.
E rémitó formát³³ Hunyadi, álmában,
Meg látván fel retten és fel ül ágyában.
Rázkodik szívében:³⁴ tévelyeg Elméje..
El vész bátorsága; 's nehezedik feje.
- 2145 [57v] De a gond viselés láthatatlan képpen
Titkoson dolgozik ez el ijedt népben.
Hunyadihoz járul, kit arany fellege
Bé fedez; 's körül fog óltalmazó Ege.
Az örök rendelést³⁵ fileibe sugja;
- 2150 'S Az ijjesztő képet előlle el dugja.
„Ne fély! a Végezés borostyán koszorut
„Készitet, mond,³⁶ néked; és előtted az út
„Isteni hatalom vezérli kezedet!.
„Fog fegyvert, ütköz meg: erőssítsd szivedet.
- 2155 „Az Isteni erő, nagy³⁷ számra nem tekint,
„És népe szívére oly bátorságot hint

²⁹ <'S Fe> Mely [Javítás a törlés fölött] ³⁰ torkában [Az utolsó szótag beszúrás] ³¹ nély [Befűtévesztés] ³² <'S Ugy tettzik> A láttzik [Javítás a törlés fölött] ³³ <képet,> formát [Javítás a törlés fölött] ³⁴ szívében: <Elméje> tévelyeg ³⁵ <végezést> rendelést [Javítás a törlés fölött] ³⁶ <itt> mond, [Javítás a törlés fölött] ³⁷ <a> nagy [Javítás a törlés fölött]

- „Mely az ellenségnek ily hatalmasságát
 „Alátok töri ma, 's minden sokaságát.
 A Mennyei erő, így szólván³⁸ hozzája
- 2160 El tűnik előlle, 's nem mond többet³⁹ szája.
 Fel rijjad Hunyadi; sikkangattya népét,
 És vitézi tüze pirosittya képét.
 Kip kap maga körül: kiáltya seregét,
 Markollya⁴⁰ fegyverét: fel vágja süvegét.
- 2165 Rá⁴¹ veti szemeit a magas Egekre,
 Ugy kér vizasztalást a magyar szivekre.
 Hazájának képe gyázban áll előtte!
 Már a veszedelem felére meg ölte.
 [58r] A kébzalódásnak éjjele⁴² el terül
- 2170 'S A magyar vitéznek fejébe belé ül.
 Térdeit ölelni, feleségét láttya..
 Gered Ersebeth ez, ki éltét sirattya.
 Körülte öregek, gyermekek térdelve
 Sírnak, reménykednek, már tsak félíg élve.
- 2175 A böltsöben fekvő kis tsetsemők felet
 Fegyverek függenek!.. akkor vész, mikor lett!
 A szabadság ódalt, bé fedvén ortzáját
 Keservesen zokog; siratván hazáját.
 A keresztyén vallás óltárira borúlt
- 2180 Nem szól: fájdalmában egészen belé fúlt!
 Távol a helységek égnek ropogással..
 'S A felleg közt bojong Lángjok villogással.
 El rémült Lakossit porászokra⁴³ fűzik,
 'S Tatar korbátsokkal egymás után⁴⁴ űzik.

³⁸ <gond viselés így sugdosván> Mennyei erő így szólván [Javítás a törlés fölött]
³⁹ <'s nem nyilik meg> 's nem mond <szól> többet [Javítás a törlés fölött] ⁴⁰ <Kap...>
 Markollya [Javítás a törlés fölött] ⁴¹ <Fel> Rá [Javítás a törlés fölött] ⁴² <setéte> éjjele
 [Javítás a törlés fölött] ⁴³ porászokra <fűzték> fűzik, ⁴⁴ után <űzték.> űzik.

- 2185 Az atya, fiait, javát,⁴⁵ feleségét,
 Láta el rabolni, 's tsak nézte inségét
 Ember, gyermek, asszony sirás, barom bőgés
 Hallot minden felé, 's láttot a sok égés.
 Hunyadi fel eszmél; 's hazáját érezvén,
- 2190 Le térdel,⁴⁶ keserve⁴⁷ szívében vérezvén.
 [58v] Ó! mitsoda őszton ez a tsatázásra⁴⁸
 A vitézkedésre, és⁴⁹ hadakozásra.
 Itt mutattya hát meg a hazafiuság
 Magát, mint természet, 's Nemzeti igasság.
- 2195 Nem beszél a haza; tsak sorsát mütattya;
 'S Fiait pokollal szembe állithattya!⁵⁰
 Így gondol! és kezét öszve tón végtére,
 Ugy tekint fel sirva Istene Egére.
 Esedezik néki a segedelemért
- 2200 Kérvén, óltalmazza, itt⁵¹ a keresztyény vért.
 Ekkor az Isteni végezés, Egeit,
 Meg nyíttya, 's népére veti le szemeit.
 El törli siralmunk különös kegyelme,
 És vigasztalást hoz szívrünkre szerelme.
- 2205 Hozzánk hajlik; biztat: a porból fel emel,
 'S Irgalma, Lelkünkön keresztül meg ölel.
 Védelmet parantsol örök hatalmábul;
 Erős bátyát készít a Magyar hazábul;
 Hol keresztyénségünk őrizni kívánván,
- 2210 *Hunyadi hartzollyon!* így szól a Trónusán.

⁴⁵ <gyermekét, fiát → barmai> fiait, javát [Javítás a törlés fölött] ⁴⁶ térdel; <könyörög> keserve ⁴⁷ keserve <a> szívében [Az utolsó szótag beszúrás] ⁴⁸ <a katonaságra> ez a tsatázásra ⁴⁹ és <a bátorságra> hadakozásra. ⁵⁰ <'S A véres halállal szemben állithattya → Édes gyermekeit, akiknek hartzolni érte gyönyörűség → Gyönyörűség érte 's halállal truttzolni → 'S ... halni a leg szeb ditsósség> 'S Fiait pokollal szembe állithattya! [A többszöri javítás után a végső változat a lap jobb szélén található, a sor kapcsolódási helyét Bessenyei csillaggal jelezte] ⁵¹ <most> itt [Javítás a törlés fölött]

- [59r] A föld meg rászokdik: az ég meg setétül:
 Tsillag, hóld meg szalad, 's a tengerbe merül.
 Lángol az ütközet, 's az égnek térsége
 Dörög, tsattog,⁵² 's ködbe borul fényessége.
- 2215 Értz pokol tátyta ki torkát, mely villámlik:
 Rikóltó menykővet okád ki, mint hallik.
 Por, füst, tűz, kiáltás őszve keverednek,
 'S Az el dült vitézek porba heverednek.
 Mindenünnen rémit a nyögés, haldoklás,
- 2220 A mérges kiáltás, 's halálos fuldoklás.
 Gyalog, lovas sereg szörnyű dübörgéssel,
 Hol itt, hol ott fordul tűzzel, öldökléssel.
 Az őriző Angyal viadalra indul:
 Omlik az ellenség; 's rakás halmokba hul.
- 2225 Villog a kezében pusztító dárdája,
 'S Hunyadinak képét viseli formája.⁵³
 A gond viselésnek ragyogó fellege
 Borong feje felet, 's habzik tiszta Ege.
 Ortzáján az örök végezés van irva,
- 2230 Mellyet szemlél a Nép örömében sírva.
 [59v] Meg aláztatásra hozza Mahometet;
 És felibe teszi a keresztyén hitet.
 Villámlás közt tsapkod ki az ellenségre:
 Sikkangattya Népét 's viszi nyereségre.
- 2235 Nyomja Belgrád alól mérges seregeket
 Poklokra úzvén le ostoba Lelkeket.
 Nap keleten győzöt; itt fel dül hatalma.
 A földhöz veretik: ott volt diadalma.
 A vak bizodalom sokszor meg szégyenül,
- 2240 'S Nagy reménységével a porba, földre ül.

⁵² tsattok [Betűtívesztés] ⁵³ formája. <Ortzáján az örök végezés van irva> A

- Az Ember, 's vallása⁵⁴ bár mint híreltessen,
 El nem kerüli hogy meg ne veretessen.
 A hit, nem világi fegyver a kezünkben
 Egyedül reménység 's idvesség Lelkünkben.
- 2245 Nem vér ontásra let a vallás készülve,
 'S Valaki ezt hiszi, meg is van⁵⁵ őrjúlve!
 Mitsoda Proféta győzöt e Világon
 Fegyverrel örökké, minden Ember ágon?
 Győzedelmedtül, ma, itt, kegyelmet kértek,
- 2250 Más nap téged győztek, 's erőben el értek.
 A hit igassága nints fegyverhez varva,
 Mely minden vallással őszve van kavarva.
[60r] És ha ütközettül függene jósága
 Pogánynak is lenne rajtunk igassága.
- 2255 Átilla let vólna első Profétává
 Egytzer itt, e tájon, és⁵⁶ Isten⁵⁷ szájává.
 Most⁵⁸ a Végezésnek vezérlő kezébül
 Egy mérges nyil tűnik ki az idegébül.
 A török Tsászárnak szál ez le⁵⁹ mejjére,
- 2260 'S Ájulást, szedülést küld fel a fejére.
 Nem segít Mahomet tsudája Mekkából
 Az egek közt függő értz koporsójából.
 Buzgó követői e nagy változással,
 El szórják fegyverek 's futnak a vallással.
- 2265 Utólsó itélet omlot életekre.
 Koporsó, sir, halál, ült tekintetekre.
 Kiáltozva futnak őszve keveredve,
 A dübörgés, por közt földre heveredve.
 Mint a jeges zápor, mely szél vésszel kavár,
- 2270 'S Minden féle barmot a falura zavar,

⁵⁴ <értelme> vallása [Javitás a törlés fölött] ⁵⁵ <vagyon> is van [Javitás a törlés fölött]
⁵⁶ <'s> és [Javitás a törlés fölött] ⁵⁷ Isten <hatalmává> szájává ⁵⁸ <Igy> Most [Javitás a tör-
 lés fölött] ⁵⁹ <le a> ez le [Javitás a törlés fölött]

- Rut zivatarával hegyet völgyet borít
 Töri az élő fát 's a bértzeken ordít
 Ollyan itéletben szalad az ellenség...
 Így óltalmazot meg itt a Nagy Istenség!
 2275 A keresztyén Világ ezen győzedelmet
 Köszönte hazánkknak mint örök védelmet.
 [60v] Töb volt a Magyarság hát Európánál...
 Nints segítség sehol; 's ő tanál magánál
 Nálla nélkül, lehet! a turbán villogna
 2280 Itt is úgy, mint masut, 's a Ló fark lobogna.

A ki tsak hírért⁶⁰ hadakozik, ostora az egeknek⁶¹

- De, ki ragaszthatot egy Világ Dulóhoz⁶²
 Tiszta ditsósseget? Szólljunk Nagy Sándorhoz!
 Győzedelmeidnek maga meg hit fia!
 Sándor! Nemes tolvaj! bóldog haramia!
 2285 Eléb, világi bölts, mértékletes vitéz
 Valál életedben mint győzedelmes kéz,
 Végre a szélessen ki terjedet hatalom,
 Meg számlálhatatlan ország, birodalom,
 Minden indulatod vérszopóvá tette,
 2290 És erköltsöd, eszed, tölled mind el vette.⁶³
 Kevélység ragatta el tévedt Lelkedet;
 És a hír, név tépte benned a szivedet.
 Tsak hogy Athenásban mivedrül hallyanak,
 'S Győzedelmeidben mindég tsudállyanak

⁶⁰ hírért <prédáér> hadakozik ⁶¹ egeknek <, és Világ duló> De ⁶² <tiszta ditsósse> egy Világ Dulóhoz [Javítás a törlés fölött] ⁶³ vette. <Győzedelmed terhe omlot életedre> Kevélység

- 2295 Le mondasz éltednek szép bódogságáru,
 'S Az Emberi Nemzet nagy igasságáru.⁺
 [61r] Országod lakossa, nem él tsendességgel
 Nem lél benned nyugtot: nintsen békességgel.
 A Világ széléig utánnad vontzolod
- 2300 Vériben fetsérled; életében hurtzolod!
 Szomjú vágyódásod mitsoda tzélra jut?
 Hol áll bódogsága mellynek utánna fut?
 Töb let vólna néped szerentséssé tenni
 Mint vér ontásokkal oly nagy hirr é lenni.
- 2305 Nem is vóltál egyéb a repülő hírnél
 Véres áldozatnál 's ditsekedő szélnél.
 Az egész Világnak vérébül tsináltál
 Feredőt magadnak, ugy meg bolondúltál.
 Az Emberi Nemzet ellen hiti szeget
- 2310 Lettél; ugy gúnyoltad véredet, 's az Eget.
 Pusztító hatalmad szerentsédre, mit tett?
 Rabbá lett a⁶⁵ tölled meg vérzet természet?
 El hitted ugy é, hogy majd lántzra teheted
 Az egész Világot, 's magad meg eheted?
- 2315 Kinvánságaidtul hóltra részegettél,
 'S Ifiuságodban áldozattyok lettél.
 A szörnyű hatalom, a szivet meg rontya,
 És az okosságot magán özve bontya.
 Nehéz a jónak is küszködni ez ellen,
- 2320 'S Egésszen meg győzni majd nem lehetetlen.
 [61v] A hatalom, tuggyuk, vakít, hízelkedik..

⁺Jegyzés⁶⁴ Filep, a Macedonai Király fiának Sándornak nevelésére Aristotelest hívta kinek így irt: *Nem annyira hálálom az Isteneknek hogy világra lett, minthogy Aristotelesnek idejében születet. Igaz Királyi erköltsőkben, és böltsességben neveltetet; de torkig telvén el a ditsősséggel, hatalmátul meg részegedet.*

⁶⁴ [Bessenyei jegyzete a 60v oldalhoz. A jegyzet a laphoz ragasztott papircsikon található. A kapcsolódási helyet Bessenyei nem jelezte] ⁶⁵ <e> a [Javítás a törlés fölött]

- 'S Mint mi, nem úgy lát, ki benne nevelkedik.
 A ki csak parantsol, szükségét nem szenved
 'S Hajlanak előtte, igen könnyen téved.
- 2325 Minden ember kevély bizonyos mértékben
 'S Szeret parantsolni, ha vagyon értékben.
 Ó Szomju vágyódás,⁶⁶ *másnak parantsolni!*
 'S Te, kinos⁶⁶ fájdalom! *erősnek hódolni!*
 E két ellenkezés vesztí a Világot,
- 2330 Az igaz erköltsöt, 's az Emberi ágot.
 Édes⁶⁷ hizelkedés hivalkodásunknak
 Tudod, a hatalom, 's romlásunk magunknak.
 E régi tserép pénzt arannyal fizetik,
 'S Annyi eset után, még sem ismérhetik.
- 2335 Kötés nélkül kíván birni országával:
 Nem egyezhet meg a törvény határával.
 Az itt az igasság, hogy ő fő lehessen
 'S E' Világ ellene semmit se tehessen.
 Lábaival; nézzed!⁶⁸ Trónusokat rugdos,
- 2340 Ő is király, még is királyokat fogdos
 Önnön igasságát rontya szomszédgyában,
 'S Igy mutat⁶⁹ bolondot a maga javában!
 Nintsen egyéb oka ellene hatzolni
 Tsak, hogy *el kel ezt itt*, azt mongya, *rabolni*
- 2345 [62r] De job kötve lenni az ily vágyódásnak
 Vesztére nem futni⁷⁰ magának, és másnak.⁷¹
 A köz boldogságnak határa közt⁷² menni,
 Nem tsinál sérelmet!. Igaznak kel lenni!
 A ki nem akarja hogy törvénnyel éllyen
- 2350 Méltó, hogy a Világ erköltsétül féllyen.

⁶⁶ <Keserves> Te, kinos [Javitás a törlés fölött] ⁶⁷ <Vesz...> Édes [Javitás a törlés fölött] ⁶⁸ <öszve,> nézzed! [Javitás a törlés fölött] ⁶⁹ mutat <es> bolondot ⁷⁰ <kel menni> futni [Javitás a törlés fölött] ⁷¹ másnak. <Nem mérsékelt, Sándor, ez, hogy mulandó vagy.> A ⁷² közt <lenni> menni

- Nem mérsékel ugy é,⁷³ ez, hogy mulandó vagy
 És véred testedben haláloddal, meg fagy.
 Hogy önnön kedvedért veszted el magadat
 Prédára hagyván itt,⁷⁴ a birodalmadat.
- 2355 Hogy Jupiter Fia, már azt hirdetteti,
 'S Az okos Világot magán nevelteti.⁺
 [62v] Mennyei fajzást ad a maga Fejének⁷⁹
 A⁸⁰ Töb embert⁸¹ vévén világ seprejének.
 Fel fujja dög testét: országok fején hág,
- 2360 Lábának sármolya alatta a Világ.
 Feredik kedvében: nagy hangon ditsekszik,
 Dagályoson sétál, 's méltósággal fekszik.
 Szélllyel e Világra nevét ki teríti,
 És Emberi Nemét vérébe meríti.
- 2365 De mikor a hirnek sebes szárnyán repül
 És ditsősségének királyi székin ül,
 A le vert természet, magában meg mordul,
 'S Felette szép Ege mind fellegbe borul.
 A viszontagságnak zivatara készül:
- 2370 Hallik már dörgése; és a vitéz rémül
 Életének setét fellege; éjtzakát
 Hoz rá, és meg sugja a természet átkát.

+ [Jegyzés]⁷⁵ Mikor Olimpia meg értette hogy Nagy Sándor, a Fia magát Jupiter Fiának hirdeti, Elmés levelet küldött néki, hogy *Junóval ne hozza háboruba*. Híjába tette nevetségessé; mert nem érezte, 's rajta, nem fogot. A diadalmas, magát minden szégyenen túl⁷⁶ helyezteti; és azt, a mit betsületnek, gyalázatnak hívnak maga teremti. Mondhattad volna é Nagy Sándornak: *Te szemtelen, gyalázatos, Világ győző!* Ki hiszi, hogy győzedelme gyalázatos, ha egész Emberi Nemzetét vérbe keveri is. Mit szégyel a hatalom, tsak győzedelmeskedhessen. Pirulljon az, ki igasságában⁷⁷ meg verettetet,⁷⁸ és szenyvedgye gyalázattyát.

⁷³ <Sándor,> ugy é [Javítás a törlés fölött] ⁷⁴ <e!> itt, [Javítás a törlés fölött] ⁷⁵ [Bessenyei jegyzete a 62r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva] ⁷⁶ túl <tes> helyezteti ⁷⁷ igasság<val>ban ⁷⁸ verettetet, <igy szól> és ⁷⁹ <Emberi Nemének> a maga Fejének [Javítás a törlés fölött] ⁸⁰ A [Beszúrás] ⁸¹ <...> embert [Javítás a törlés fölött]

- Tsak néha villámlik a nagy setétségben,
 'S Tsendes dörgés hallik a mélyj tsendeségben.
- 2375 Közzelít, és szele, itt ott már el indul⁸²
 Meg el tsendesedik, de újra meg zudul.⁸³
 El⁸⁴ jön ítéllete: 's a sorsnak menykövét
 Lövi rá; semmivé tévén az életét.
 Halálát előre meg látván el rémül
- 2380 Földhöz verettetik, hol Lelke meg gyengül.
[63r] Életének végén, mint más, ugy tétováz
 Bátorsága, hite halálában hibáz.
 Ó! utolsó óra!⁸⁵ Te! rémitő halál!
 Ki tudgya, mint hogy lesz, mikor reád talál?
- 2385 Nints senki talán ki, vélled ne habozzon,
 'S Néha reménysége itt ne tétovázzon!
 Végső küszködését állya a természet
 Fél hólt már: nem eszmél 's hibázza az eszet⁸⁶
 Tekinget előre haldokló szemével,
- 2390 És tsak setét éjjelt talál kétséggével
 Nem lehet egeit meg látni ágyából
 És hogy lesz, szemlélni élvén, halálából.
 Örökös setétség fedezi szemeit!
 Kér, remél, 's Egekre tartya fel⁸⁷ kezeit.
- 2395 Ugy hit bűneitül ha meg van terhelve
 Pokoltul irtódzik, kinok közt lehelve.
 Ha igaz vólt remél; és betegségében,
 Nem oly hánykódással hal, reménységében.
 Némelyik el alszik: semmire se gondol:
- 2400 Nem remél, nem retteg: minden felé hódol.
 Nem állit nem tagad semmit; 's ha bóldog lesz

⁸² <meg zudul> el indul [Javítás a törlés fölött és után] ⁸³ <el indul> meg zudul [Javítás a törlés után] ⁸⁴ <Rá> El [Javítás a törlés fölött] ⁸⁵ óra! <irtóztató halál> Te ⁸⁶ <...> hibázza az eszet [Javítás a törlés fölött] ⁸⁷ fel <szemeit> kezeit

- Jó lesz: De⁸⁸ nem is bús,⁸⁹ bár ha hamvába vesz.
 Meg hal Tsendességgel együgyűségében,
 És reá se gondol hogy lesz inségében.⁹⁰
- 2405 [63v] Sándor Babillonban halálát meg látván,
 És jövődő létét Lelkében fontolván
 Varáslokat hivat vigasztalására,
 Hogy ezek segítsék bódogulására.
 Meg hal, 's kevély Lelke tölle meg fosztatva
- 2410 Bujdosik a Stixben magát meg ítatva.
 A setét mélységben nyittya fel szemeit,
 És itt szemléli már ragyogó Egeit.
 Hol a láng mint tenger ingadoz, ugy bojong
 Vagy düllöng vak habja, vagy harsog, vagy állong.
- 2415 Térsége ugy tettzik, hogy a föld végéig
 Nyulik el, s az egész teremtés széléig.
 Hol tűz, víz füst és⁹¹ láng,⁹² egymáson kavarog
 És a kárhozatnak szelétül háborog.
 El átkozot Lelkek hányják itt magokat:
- 2420 Füst láng, gőz szaggattya meg kiáltásokat.
 Szüntelen a Világ el vesztét sohajtyák;
 'S Fogok tsikorgatva kinnyokat ordittyák.
 A kétttségben esés ijjeszt nézésekbül
 Tüzzel élő halál fuj lélekzetekbül
- 2425 Örökké hánykódva, mind⁹³ halva⁹⁴ kel élnek
 'S Mindég haldokolva, meg ujra meg élnek.
 [64r] Egy másra borongnak a tüzes fellegek
 Hol tsak ugy lebegnek mint szárnyas egerek.
 A forró Tó színén a füstös őrdögök
- 2430 Habokon inganak, mint nagy hartsa dögök.

⁸⁸ <hanem> De <'S> [Javítás a törlés fölött] ⁸⁹ <gyötrődik> is bús [Javítás a törlés fölött]
⁹⁰ <mere van hitében> hogy lesz inségében [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén] ⁹¹ <és köd>
 és [Javítás a törlés fölött] ⁹² láng <felleg>, egymáson kavarog ⁹³ <mindég → ott> mind [Javi-
 tás a törlés fölött] ⁹⁴ halva <élnek> kel élnek <A hol haldokolva meg, ujra meg élnek.> 'S

- Mint gyujtot pályinkát a forró kénykövet.
 Habzsollyák szájokba, 's kőpik mint menykövet.
 Mint⁹⁵ magas kősziklák néha fel állanak,
 'S A tűz fergetegben rutul orditanak.
- 2435 Romlások siratván teszik e rémitést,
 Átkozván az Eget, 's az egész teremtést.
 Végre, mint meg indult hegyek alá dűlnek
 'S A rotyogo tűzben heverve, meg hűlnek.
 Ide szállot alá Sándor Babillonbul,
- 2440 A sok vér ontással szerzet hatalombul.
 Mi a java benne, hogy rólla irkálunk
 'S Pálya futásában bolondnak tanálunk.
 Az után fáradot, a mi el vesztette^(a)
 Mellyel maradékit is el töröltette.
- 2445 Vitézinek maradt véres⁹⁷ birodalma,
 'S Még több vérrel szakadt széllyel a hatalma.
 Kinek használt vélle e Világot dulván,
 Babillonba ifjan, a borba bé fulván.
 [64v] Az⁹⁸ Embert tsak annál fogva ditsőittyük
- 2450 Ha Embert bóldogit; 's rólla ezt hihettyük.
 A ki tsak azért vér, hogy meg legyél verve,
 És hideg vérrel néz véredben heverve
 Mitsoda óldarul szüli bóldogságod?
 Talán arul, hogy ugy pusztittyva világod?
- 2455 Ki Földel, sem Mennyel nem gondol; ha meg vert,
 'S Mint állatot, ugy sem veszi fel az Embert.
 Ki hogy ő érte vagy teremtve azt hiszi
 'S Népét vér ontásra a Világbul viszi.

(a) *Jegyzés.*⁹⁶ Minek utánna Nagy Sándor halálát bizonyosan meg érzette: *Előre ki néztem, úgy mond, hogy véres temetésem lesz. Azért fáradt hát hogy a Világot, 's magát vérbe temesse.*

⁹⁵ Mint <ordas> magas ⁹⁶ [Bessenyei jegyzete a 64r oldalhoz; a lap alján található, a laphoz ragasztott papírcsikon] ⁹⁷ <szőrnű> véres [Javítás a törlés fölött] ⁹⁸ Az <Urat> Embert

- Ki minden érdemet el foglal magának,
 2460 A többi Világot nézvéen salátának.
 A ki győz,⁹⁹ mind okos,... 's a hatalom, mind szent
 Tudják űk módjokon ismérni az Istent!
 Ez az, ki¹⁰⁰ kérésseel, mindég birhatatlan
 Míg a bosszu állás felette nem tsattan.
- 2465 Egy hitvány¹⁰¹ halállal nyujtya osztán bérit;
 A mellyel fizeti e Világnak vérit.
 A sok hartz, háboru, mit tett Világunkal?
 El értük é végünk hát bóldogságunkal?
 A fegyver, máig is a vérünkbe forog,
- 2470 'S Kinos életünkre a szegrűl is morog
 Azért valamennyi Vitéz itt, köztünk vólt
 Ki rablot, égetet, 's tsak hirért, névért hólt.
[65r] Nem tett annyi hasznót a köz bóldogságnak
 Mint az, a ki gyűszűt tanált a Világnak.
- 2475 A hartzoló vitéz, nem ád: mindég veszen:
 Fegyver közzé vezet; 's sír halomba teszen.
 Tsak magad keresed Lásd,! a kenyeredet
 Lotsolván földeden a verejtékedet.
 Ezer hartz végződjön, tsak gazdálkodnod kel
- 2480 'S Kasza, kapa közöt sullyogsz az ekéekkel.
 A mivek, fellegek táplálják Létedet,¹⁰²
 Nem ágyud menyköve; mely veszti étedet.
 Zsida, kard, tör, puska, nem kaszál, sem kapál
 Embert arat vélle tsak, a véres halál.
- 2485 Haszontalanúl vagy másón győzedelmes,
 Gyözve pusztulsz!.. a hartz, mindég veszedelmes.
 Gyözettétel, gyözöl, tsak a¹⁰³ véred omlik.
 Hazád nyomorodik; gazdagságod romlik.

⁹⁹ < ...> győz [Javitás a törlés felett] ¹⁰⁰ <Az illyen,> Ez az, ki [Javitás a törlés fölött]
¹⁰¹ <sunda> hitvány [Javitás a törlés fölött] ¹⁰² Léteded [Betűtévesztés] ¹⁰³ <mindég> tsak
 a [Javitás a törlés fölött]

- A vérrel tett gyűjtményt el söpri az idő
 2490 Le veri birtokát a tsoport esztendő!
 Vérből gyűjtik össze, vérrel tépik széllyel..
 Igy járt Sándor, Cesar, e részeg¹⁰⁴ veszéllyel.
 Mint gyermekek akik tsirkéket halmoznak
 Porbul az utakon, és Embert majmoznak
 2495 Hol a jövő menő el halad keresztül,
 'S Láb alá tapossa ott érzéketlenül.¹⁰⁵
 [65v] Ollyan vólt Sándornak győzedelmes mive
 Kinek, egy Világot vérzet mérges ive
 Nézd! a viszontagság, mint szél, mindent seper.
 2500 Királyt, kóldust, szentet, vitézt, sírba teper.
 Neveti dolgunkat!. hány vét életünkben,
 Sürög forog uttyán; 's fel rug reményünkben. +

+ *Jegyzés*¹⁰⁶ Voltair, nagyra tartya Matzedó Sándort, hogy Alexandriát építette, annak kereskedése által kívánván a nemzeteket boldogítani; én pedig ezen tettében se tartom semmire; mivel annak nem a köz jó volt tárgya. Tsak a maga nevét kívánta az által is halhatatlanná tenni. Az ollyan halandóruul, ki semmi igasságot nem tekintvén, mindent el veszen mindentül, és kedvét, emberek öldölésében keresi, nehéz fel tenni, hogy személlýének ditsóségén fáradva, kiket pusztít.¹⁰⁷ Valaki erőszakos mivei által ember társainak romlásokban keresi személlýes ditsóségét egy sem ditsóséges; mert igasságtalan, és kegyetlen. [66r] Nagy Sándornak, mongya¹⁰⁸ Montesquieu, életében két hibás tselekedete vólt: hogy Persepolit meg égettette, és Clitust meg ölte. De akár mely¹⁰⁹ nagy tekintetű legyen is a Montesquieu nevezet, én bátorkodom Nagy Sándornak egész életét hibára tenni ki. Mitsoda óriás kébzélődés a Világnak egyik széilirül, a másikon igasságot szolgáltatni, 's uralkodni? Az Emberi Nemzetet páltázza alá venni, és ollyan birodalomra törekedni, mellyel ember, nem birhat? Meg mutattya a következés, mely szerint Nagy Sándor egész életében tsak azért ontotta a vért, hogy ontva legyen. Maradékát a birodalmán veszekedők, halála után meg öldösték? A Világ¹¹⁰ pusztulásnál egyebet benne nem talált. Mitsoda nagyság, 's okosság?

¹⁰⁴ <'s más is e> e részeg [Javítás a törlés fölött] ¹⁰⁵ érzéketlenül: [65v] <Oly a Világ duló vitéznek munkája> Ollyan ¹⁰⁶ [Bessenyei jegyzete a 65v oldalhoz. A lap alján kezdődik, a szövegtől vonallal elválasztva; Bessenyei a jegyzet kapcsolódási helyét nem jelzi] ¹⁰⁷ pusztít. <és tűzzel vízzel borít el.> Valaki ¹⁰⁸ mongya <a nagy Montesquieu> Montesquieu ¹⁰⁹ mely <tekintetű> nagy ¹¹⁰ Világ <vér> pusztulásnál

Egy szép, ragyogo, népes, gazdag várast fel gyujtat tsak azért, hogy rajta nevehessen. Ezen tselekedetet Montesquieu ilyen nevezettel illeti, hogy, *hiba*. A leg nemeseb erkölsű, és leg böltseb halandó is hibáz életében; de öjrültet, bolondot soha se mutat. Várust égetni mulattságért, töb a hibánál.. részeg indulatra, és meg veszet erkölsre tartozik

[66v] Clitust a maga kezeivel öli meg.¹¹¹ Kinek fordult hát¹¹² meg részeg fejében, hogy a szánszándékos és méltatlan meg ölettetést, gyilkosságot, hibának nevezze? Hogy nevez-zük osztán Emberi gyengességéből meg eset rendetlen tselekedeteinket? Töb a hibánál.

Veszedelmére szolgálta eleitül fogva az¹¹³ Emberi Nemzetnek, hogy tudóssaink az ilyen méltóságos gonosságot a vérengzést szomjuhozó vitézekben magasztalták, és bünöket kevésbe vették. Példának veszik őket a maradékok közt minden szomju vágyodásu Emberek, és nyomdokaikat kívánván követni, a győzedelemnek ditséretit, vérrel fizetik az íróknak, kik e Világ¹¹⁴ Emlékezetiben nagyságoknak gyalázatos hírét¹¹⁵ fel jegyzik.

Mit használ, hogy egy Ember e Világnak negyed részét meg öli; az után meg hal; téged pedig viszontagságaidnak itt hágy? Hogy ha élni kívánsz, keressed kenyeredet, ha nem; fel¹¹⁶ akaszthatod magadat.

VÉGE

Az első Kötésnek

¹¹¹ <meg;> meg. [Javítás a törlés fölött] ¹¹² hát [Beszúrás] ¹¹³ az [Beszúrás] ¹¹⁴ Világ<nak> Emlékezetiben <gyalázatos ditsősséget fel jegyzik> nagyságoknak ¹¹⁵ <ditsősségét örökre> hírét [Javítás a törlés fölött] ¹¹⁶ fel <akaszthatod magadat> akaszthatod

**[67r] A TERMÉSZET VILÁGA
VAGY A JÓZAN OKOSSÁG.**

MÁSODIK KÖTÉS. MÁSODIK KÖNYV.

1801.

I. SZAKASZ.

Az Ember, mint¹ Musa, és szomoru böltsesség

- Mond meg hát böltsesség, hogy a te szentséged
Miben áll? 'S hol² terem benne ditsősséged?
2505 A tudományodnak vérrel, hol áldozol,
'S Filozofiáddal kit, miért átkozol?
Miben van néked is Músa! méltóságod
Mennyei érdemed és ártatlanságod?
Ugy é soha sem vagy a³ vérbe keverve?
2510 Ditsősséged szerzed magadnak heverve.
Mulatva írsz, tudod;⁴ mulattsággal vesznek,
És az Emlékezet Templomába tesznek.
Értelmedre, Látom!⁵ senkit sem erőltetz,
'S okaidért másra fegyverrel nem mehetsz?
2515 Kinek mint, hogy tettzik fontollya Elmédet
Hidgye, vagy tagadgya, 's lássa értelmedet.
Igasságaidat nem kevered vérrel,⁶
És nem veszekedel⁷ érte az Emberrel.
[68v] Minden halandó úgy hiszen a mint hihet;
2520 Lelkén, erőszakot az⁸ Ember nem⁹ tehet
Ha meg nem nyughatik ki tett¹⁰ okaidban
Igasságtalannak veszen szavaidban.

¹ *mint* <szomoru> Musa ² <hogy> hol [Javitás a törlés fölött] ³ <te> a [Javitás a törlés fölött] ⁴ <jádzva> tudod [Javitás a törlés fölött] ⁵ <ugy é> Látom! [Javitás a törlés fölött] ⁶ <osztod fegyverrel> kevered vérrel [Javitás a törlés fölött] ⁷ <veszekedhet> veszekedel [Javitás a törlés fölött] ⁸ <egy> az [Javitás a törlés fölött] ⁹ <se> nem [Javitás a törlés fölött] ¹⁰ tett <szo> okaidban

- Hijába biztatod a maga hasznával,
Egy, más reménységgel, és bődögságával.
- 2525 Mert a mit nem láthat azért tsak nem hiszi
És okoskodását onnan odéb viszi
Minden böltsnek Lelke rajta királlyá¹¹ lesz,
Nem hiszen ha nem lát, bár bődögul, vagy vesz.
Láttad ezt böltsesség a Lelkes Embernél,
- 2530 Azért értelmedért senkit meg nem vernél.
Gyanus az igazság, ha¹² fegyverrel készül
És erőszakoson a fejedre¹³ úgy ül.
A mely isméretet¹⁴ bottal óltalmaznak
Fizetéssel tolnak, 's fejedbe pofoznak
- 2535 Ha nem támogatják nem áll meg a lábán,
'S El szárad a józan okosság világán.
Sok hitető vitte ekként igazságát,
'S A mikor oktatót, üzte gonosságát.
Mahomet egekből hirdet hazugságot,
- 2540 Vérbe kever eléb 's úgy ad igazságot.
Egy fél világ eszét, Nézd! meg változtattya –
Proféta, és vérrel buzog áldozattya.
[69r] Válhatik hát hitté köztünk a hazugság,
Fel szenteltethetik benne a gonosság.¹⁵
- 2545 Ti! Világi Böltssek, ragyogó Poéták!
Természet óltarán oktató Proféták!
Molier Póp, Rasin, Kronek Virgilius
Klopstok, Horacius, Linus, Kornelius:
Irtok, tanítatok¹⁶ – vérengezés nélkül..
- 2550 Okaitok soha öldökölést nem szül.
Versben hirdetitek az Embernek javát

¹¹ <Despottá> királlyá [Javítás a törlés fölött] ¹² <ollyan ok, mely> igazság, ha [Javítás a törlés fölött] ¹³ <'S Mikor ... rá a fejed el szédül> És erőszakoson a fejedre [Javítás a törlés fölött] ¹⁴ <igasságot> isméretet [Javítás a törlés fölött] ¹⁵ Válhatik ... gonosság. [A két sor betoldás a lap tetején] ¹⁶ <Irtatok, 's oktatók> Irtok, tanítatok [Javítás a törlés fölött]

- Fileibe sugván a természet szavát.
 Önként fogadgyák el érteleiteket,
 Mert magokban érzik a sziveiteket.
- 2555 Tűzzel vassal, mások sokat építettek
 Jegen; mely el olvad, és semmit se tettek.
 Nem lehet a fegyver soha igassággá
 Sem a kébzeldő¹⁷ álom, valósággá,
 Időrül időre forog, el¹⁸ változik,
- 2560 És ösvényeiben meg¹⁹ téved; habozik.
 Valami változhat, nem örök igasság.
 Mindég egy az Isten, természet, 's okosság.
 A józan értelem most is tsak ugy tanit
 Mint másszor, 's okával mindent tsak ugy állit.
- 2565 Lássad hát hű Musa, hogy a ditsósséged
 Tiszta; és az Ember, nem vólt ellenséged.
 [69v] Hogy szép tudományod,²⁰ vért, soha sem ontot,
 És tsak igassággal, versekkel hóditot
 Hogy Nagy Istenedrül kegyelmet hirdettél
- 2570 'S Minden féle hitben áldottál, szeretél.
 Hogy elmékedésben a gondolatokért
 Soha sem üldöztél 's nem ontottad a vért.

A böltsesség szomoru, és szenyvedéseidtül meg nem menthet

- Meg láttad az Embert halandó²¹ sorsában,
 'S Nézed keservesen mely²² semmi magában.
- 2575 Mindent látz a mit tsak lehet e Világon
 'S Füstöt vét mélyj Elméd a nagy okosságon.
 Tsak azt teszi vélléd hogy mindég szomorit,

¹⁷ kébzeldő<és>ő [Javitás átírással] ¹⁸ <meg;> el [Javitás a törlés fölött] ¹⁹ <e|> meg [Javitás a törlés fölött] ²⁰ tudományod, <ne> vért ²¹ <egészlen> halandó [Javitás a törlés fölött] ²² <hogy> mely [Javitás a törlés fölött]

- Belső fájdalommal, 's únalommal borít.
 Látod; semmit se tudsz: el kedvetlenedel
 2580 Meg fül vágyódásod; földre heveredel.
 Valamere fordulsz haszontalanságot
 Szemlélsz magad körül, és mulandóságot.
 Mélyj okoskodásod, éjtzakával²³ borít,
 Fére huz 's az Ember csoportbul ki szorit.
 2585 [70r] Bóldog együgyűség,[!] melyben a szív érez,
 És okoskodásunk éltünkben nem vérez!
 Mindég okoskodva, hogy semmit se tudunk
 Tsak azt tanullyuk meg 's az után, busulunk.
 Tselekedetinknek következéseit
 2590 Láttjuk néha, 's elménk el intézéseit;
 De a természetre mihent rá tekintesz
 Füstöt vét értelmed, 's minden eszed el vesz.
 Törvénnyel is Látod, hogy már az igasság
 Meg állithatatlan mint a köz bóldogság.
 2595 Értelme, szokása, hatalma különböz
 A miért itt meg áld, amot azért üldöz.
 E nagy természetnek süllyedsz tengerébe:
 Belé fulsz eszeddel számtalan erébe
 Benned él, dolgozik; nem magyarázhatod,
 2600 'S A lábod hogy érti tzélod, nem²⁴ tudhatod.²⁵

²³ <unalomba> éjtzakával [Javítás a törlés fölött] ²⁴ <meg soha se> tzélod, nem[Javítás a törlés fölött] ²⁵ tudhatod.

<Ó te bóldog idő! mikor oskolában
 Mindent tud az ember még gyermek korában!
 Valamire kérde, mindenre meg felel
 Kéttiséget, akadályt soha sehol se lel.
 Érthetetlen szókkal, foghatatlan dolgot
 Magyaráz, 's ki tanul, minden igasságot
 [70r] „Az Isten fáradva, nyugodva teremtet
 „És az örök Minden akkor semmiből let
 „A dolgok így mennek, mivel hogy így vannak,
 „S Külömben nem lévén helyesen állanak.

- [70v] Az egész teremtés kavarog fejedben
 Milliom eset is hartzol az eszedben
 A Világ szélirül a másakra repülsz
 Mélységekre buksz le, 's magas egeken ülsz.
- 2605 Fel sétálsz Lelkeddel az emlékezetben,
 Néznéd a Világot még ott a kezdetben.
 [71r] Sok ezer esztendőn fel utazik Lelked
 Intéznéd a dolgot; de nem bírja fejed,
 Meg ől a gondolat; meg vakulsz Elmédben,
- 2610 El műlsz nagy eszedben; el mulsz a kedvedben.
 Mint tengert ugy látod a gondolatodat
 Nem leled fel benne sehol határodát
 A mit igaznak látz azt is fedezned kel
 Vigyázva kel élni itt az Emberekkel.
- 2615 A maga javáért agyon üt, ha mondod,
 Lassan világosítsd: ide legyen gondod.
 A mit karjára tesz,²⁶ a köz tudatlanság
 Nehezen vesz rajta erőt az okosság.
 Oldalrul nézted ezt szomorú böltsesség,
- 2620 'S Nem merted mondani, hogy mi az Istenség!
 Meg őlték Socratest! a tudatlanságban,
 Hogy meg nem eggyezet a bálványozásban!

Bólts Mestere néki mindent meg magyaráz;
 Ő, tsak felelhessen, egyébre nem vigyáz.
 Nem kétségeskedik; nyugszik elméjében;
 A Bölts pedig mindég hánykódik fejében.
 Melegsik a napon; nem kérdi áll, forog,
 'S A Világra titkon szívében nem morog
 Érez, gyönyörködik; te tsak okoskodol,
 'S Mindég böltselkedve, mindég vakoskodol.
 Akármit lásson meg, ő nem álmétkodik;
 Te meg látz egy férget, 's szived fohászkodik.
 Visgálnád hogy lehet nálla alkotmánya,
 'S El téved elmédnek benne tudománya.> Az

²⁶ <vesz> tesz [Javítás a törlés fölött]

- Könyvező böltesség! keserves méltóság!
 Mond meg, hogy mi benned az igaz bóldogság?
- 2625 Kevés az örömd! tsak a forgandóság
 Emészt életedben 's kerget a gonosság.
 A község meg nem ért: nintsen társaságod,
 'S Elevenen temet el, mélyj okosságod,
 [71v] Magánosságra mégy heverni magadban,
- 2630 'S Te vagy vad mivel nem értenek szavadban!
 Mi haszonra vagy Bólt? azért szenyvedned kel.
 Nem lehet nyugodni Lásd! az érzésekkel.
 Szél vésszel kavarog benned az indulat
 Meg szur²⁷ a fájdalom, 's szemed²⁸ könyvet hullat.
- 2635 Okoskodgy²⁹ hogy ez is árnyék, mulandóság
 De mig ott van a seb, addig tsak valóság.
 Fejed, szemed, gyomrod, kezed ha meg fájdul
 A filosofiád Lelkedben el ájúl.
 A beszéd, a sebre, igen gyenge flastrom!
- 2640 Tántorog az Ember, ha kemény az ostrom.
 Szolgád, ha el törí, egy kedves poharod
 Tsattan; oda nézel, 's majd nem össze marod,
 Embertelenkedel eszetlenségedbül
 'S egy pohár ki ugrat, a böltességedbül. –
- 2645 Gondolkodás után térsz vissza magadhoz
 Meg szégyenűlsz titkon, és ugy fogsz dolgohoz.
 Az Ember oda ment, hogy tsak egy hajszálat
 Huzzál rajta, fel kél benne az indulat.
 Mindég simogatni kel egymást szemében,
- 2650 Külömben ellened meg vész az eszében.

²⁷ <tsap> szur [Javítás a törlés fölött] ²⁸ <szived> szemed [Javítás a törlés fölött] ²⁹ <Gon-
 dol...> Okoskodgy [Javítás a törlés fölött]

[72r] *A böltsesség, egész világi boldogságot nem adhat;
de segít, különösön*

- Papollyon akárki; a Világ így marad
És nyomorusága hol itt hol ott árad.
Az idők létéig boldogsága nem lesz
Egy bajbul mást tsinál, 's tsak ez mind a mit tesz.
- 2655 Sorsa kötelébül soha nem szabadul,
Fejére siralma mint a zápor, úgy hul.
Tudományának is ezer a fájdalma,
Mint szabadságának a temető halma.
Nem lehet élete tévelygések nélkül,
- 2660 És a vágyodása uj uj gyötrelmet szül.
Szélllyel e Világon sok Bölts és igaz van
De az Emberi Nem, mind együt,³⁰ tudatlan.
Szelédeket tanálsz külön, magánoson,
De a Világ mindég bolond tsoportoson.
- 2665 Egyet egynek ölni, a törvény meg tiltya
'S Száz ezer száz ezret ölhet, azt állittyta.
A felső hatalom, dolgát kardal végzi,
De³¹ a lakosok közt³² a törvény intézi.
Nehéz határt szabni a gyözedelemnek
- 2670 El kel itt enyészni oknak, értelemnek.
[72v] A Nemzeti erő tsak magát kérdezi,
'S Ügyét hatalmával, kargyával intézi.
A hol hatalom nints, ott a ravasság tsal,
Titkon gonoszkodik, szájjal hivséget val.
- 2675 Az el nyomattatot, ravaszskodik; tettet
Vagy inségben szenyved vagy pártot ütöt lett.
Nem veheti rendbe soha a böltsesség
E Világnak sorsát, sem a hiv Emberség.

³⁰ <egészlen> mind együt [Javítás a törlés fölött] ³¹ De A [Beszúrás; a javítás után Bessenyei meghagyja a nagybetűt] ³² köz<öt>t

- A szabad hatalom filed fogja, pusztít
 2680 Okaid meg veti,³³ 's ügyeddel fel taszít.
 Perely tettzésével: kiáltsd igasságod:
 A szemedbe nevet, és fel üti orrod.
 Az erőszak tétel, igasságtalanság
 Tsalás, lopás; titkon, 's nyilván a gonosság.
- 2685 Irigység, vágyódás, inség, meg maradnak
 Bóltsek, együgyűek hijába fáradnak.
 Egy felől szegénység, más felől gazdagság.
 Itt meg láztolt rabság, ott tellyes szabadság
 Maradnak e földön, időrül időre,³⁴
- 2690 'S Hogy miért van ez így, ne vegyük kérdőre.
 [73r] Emberi Nemzeted szél vésszel háborog,
 Habzik, mint a Tenger, 's zivatarral forog.
 Vizsontagságait zűrzavar eszével
 Fel tornyozza 's pusztit ragadó szelével.
- 2695 Tűz, Víz, Ember, Ég, Föld Látod! együt forog
 Öt éltető állat, 's örökké háborog.
 A háboru olyan mint a nagy fergeteg
 Melyben ki él, ki hal, ki gyógyúl, ki beteg.
 Ki tsendesittse meg véres zivatarát?
- 2700 Bólt, Vitéz, Poéta, Pápa, vagy Szent Barát?
 No hát, áldozattá, Musám! miért lettél?
 Mi okon fásasztasz? nyavalyám mért lettél?
 Egy, két vers ha el sül éjféلكor fejedben,
 Le írnád... setét van; majd nem jut eszedben
- 2705 Tsikorgo³⁵ ágyadon jobbra balra fordulsz
 Paputsba hágsz; fel kelsz; pennát, papirost dulsz.
 Az ablakra nézel: virattát, ot lesed,
 'S Filén fogva tartod fejedben a versed.

³³ <neveti> meg veti [Javitás a törlés fölött] ³⁴ időre, <'S Hogy az Ember sinlik, ne vegy
 → 'S Hogy örökké szenyved, ne vegyük kérdőre> 'S Hogy miért van ez így, ne vegyük
 kérdőre. [Javitás a törlések alatt, a lap alsó szélén] ³⁵ <R...> Tsikorgó [Javitás a törlés alatt]

- Országot vesztettél ha el szalasztottad,
 2710 És agy velőd térjén többé meg nem kapnad.
 Hijába tsinálok helyette ezeret..
 Ez után sohajtasz, 's az³⁶ okosság³⁷ nevet.
 [73v] Mit akarsz jó Musa? mi itt a nyereség?
 Nem job lenne ennél az álom, 's tsendesség?
- 2715 Kövér Tyukot, Ludat, jó Tehén hust enni,
 Ugy, a butellákbul egyet elő venni
 Hová a Tokai Olimpuz Hegyérül
 Halhatatlanságnak itala (*Nectár*) gyül
 Hogy az asztal felet szépen pirossodva
- 2720 Bóldog lennél véllek,³⁸ osztán dohányozva.
 Adttz é a bolondnak verseiddel eszet?
 Ujra teremted az erköltsöt; mely veszett?
 A dühöst, a fukart, a prédát meg kötöd?
 Mértékletességed szivekbe bé öntöd?
- 2725 A ki szeléd, okos, nintsen rád szüksége
 Meg van jó vérében mértékletessége.
 A kinek tanátsod tettzik, van már annak,
 Ellenben hijába papolsz a bolondnak.
 Had el! tsak gyengeség ez is benned mint más;
- 2730 A rögzöt szokásban nints többé meg állás.
 Mint a korhely, borban érzi bóldogságát
 A poéta versel óltya szomjuságát
 Nem igaz, hogy ez, 's más jutalomért fárad –
 Tsak vers terem benne 's fejére az árad.
- 2735 [74r] Ha szerentsés vélle, egy kis hire terjed;
 Itt, ott neve ellen irigység is gerjed.
 Bóltznek, eszetlennek, szépnek, tsufnak mongyák
 Egy felöl átkozzák, más oldalrul álgyák.

³⁶ <...> az [Javitás a törlés fölött] ³⁷ okosság<od,> nevet [Beszúrás törlése] ³⁸ véllek, <végre> osztán

- A jó nevedet is tsak körülted hallod
 2740 Másut ha tisztelnek, nem érzed, nem tudod.
 Magamban keressem, Musám! azt feleled
 Hogy mi a³⁹ nyereség,⁴⁰ társalkodván veled?
 Merül a bőltesség szivemnek érzékeny,
 És nyugodalmamra miben lett termékeny.
- 2745 Ó tsendes bőltesség! vigyázó okosság!
 Lehet é te⁴¹ rajta⁴² kívül itt boldogság?
 Vágyódásaimat, mértékletességed
 Meg köti hü Musa! 's vezérl Istenséged.
 Nyugtatod életem, e kis tisztességben,
- 2750 És gazdaggá tsinálsz e tenger szükségben.
 Mindenben mérsékelsz; a pompát neveded,
 'S A hang méltóságot, lábad alá veted.
 Nints igaz méltóság az érdemen kívül
 Semmi sem, ki erkölts nélkül, vagyon közt ül.
- 2755 Vágyódásom hozzá szabad értékemhez,
 'S Nem férhet szorulás tsendes életemhez.
 [74v] Nem étetz, nem itatz soha rendetlenül,
 És a bujálkodás bennem veszélyt nem szül.
 Ha más nem háborgat, senkinek se szóllasz
- 2760 Dolgotat rendeled; ülsz, sétálsz, vagy állasz.
 Szóval, tettel, senkit sem kívánsz sérteni⁴³
 'S Hozzád ki hogy, mit szól, meg tudod érteni.
 Az adósság mint a Pokol ugy irtóztat;
 Gyalázattal, buval és kinnal adóztat.
- 2765 Nem mégy költsönözni, ha a halál üz is..
 Gazdagnak nem hazudtz ha emészt a tűz is.
 Nem mászkálsz előtte; és dagályosságát
 Meg veted szegényen, 's minden gazdagságát.

³⁹ a [Beszúrás] ⁴⁰ nyereség, társalkodván ⁴¹ te [Beszúrás] ⁴² rajta<tok>d [Javítás átírással] ⁴³ sérteni <És hogy ki szól hozzád, meg>

- Fejedelem a ki másokra nem szorul!.
- 2770 Nem lehet méltóság a szabadságon tul.
Nintsen társaságom ugy é, 's magánoson
Számlálom napomat sokszor, bánatoson.
De nem is szaggathat a sok veszekedés,
És Kompaniák közt az eszetlenkedés.
- 2775 A sok emberekkel való társalkodás
Sok felől ejt sebet;⁴⁴ sok féle hánykodás.
A nagy ismérettség sok képpen⁴⁵ kötelez,
'S Hol jónak, hol gaznak, hol bolondnak nevez.
[75r] Meg veszi az árát a mulattságának,
- 2780 Meg fizeted bérit a tsalfaságának.
És ha gyönyörködtet, igaz hogy gyötör is
Az ember okos is, de néha ökör is.
Eléb nyallya kezed, az után meg őkvel
Most kenyerét nyujtja 's osztán le üt, kővel.
- 2785 Mindég zug filedbe a nagy beszéd Tenger,
'S Vagy egy vagy más habja szivedbe mindég ver.
Űzik, fűzik szélllyel a sok hazugságot...
Tartsd meg te hű Musa! a magánosságot.
Nem hallasz másokrul!; tsendesen élsz, nyugszol.⁴⁶
- 2790 Mikor tettzik akkor kelsz fel, és aluszol.
Akár ki hánykódjon, ha hallod; neveted
Nem furod magadat ügyébe, 's meg veted.
Minden Ember Ura, a maga dolgának,
'S Vegye hasznát módgyán, az okosságának.
- 2795 Ő dolga! tettzése szerint had tsinállya
Hasznát is ő veszi, kárát is ki állya.
Bolondság kivánni hogy minden jó legyen
És mint a Bölts, okos mindenben ugy tegyen.

'S ⁴⁴ sebet; <'s> sok ⁴⁵ <felé> képpen [Javitás a törlés fölött] ⁴⁶ <aluszol> élsz, nyugszol.
[Javitás a törlés fölött]

- Ha ő is Te vólna ugy tsinálna mint Te..
- 2800 Más a természete, 's⁴⁷ más let⁴⁸ az élete.
 [75v] Nem hallunk hát Musa! mi kevély fetsegést
 'S Magával ditsekvő üres hang retsegést.
 Beszély a hóltakkal, nyugodjál tsendesen⁴⁹
 Örömöt is érhetz itt egésségesen.
- 2805 Lelkedben meg őrződ a nyugodalmat
 Nem tsalod, nem bántod halandó társadat.
 Nem marja szivedet az úndok gonosság
 Igaz az erköltsöd, 's ez, igaz bóldogság.
 Ha hiszik hogy tévedsz némely értelemben
- 2810 Magánoson, mongya valaki szemedben.
 Rendes mód tzáfolni, azt ki nem felelhet
 'S Azzal, ki vádollya négy szem közt nem lehet.
 Nem szokás⁵⁰ mindenben, az⁵¹ okot ki⁵² irni;
 Okoskodva, nem jó az Embernek sirni.
- 2815 Ki tudja hogy ki nem tévelyeg magában;
 És ki tsalhatatlan az igasságában?
 Elég Musa,! ha mi, mint hiszünk ugy irunk!
 Nem adhatunk többet mint a mivel birunk.

Haszna a Tudománynak

- De igy már a Tudós mi haszonra lehet,
- 2820 Nyereségre vélla a Világ hogy mehet?
 [76r] A tudomány sokszor, szokkal meg vakithat
 Ne járjunk utánna ha nem igazithat?
 Gyakorta fel dulta az Egész Világot
 Vérrel borítván el az Emberi ágot.

⁴⁷ <és> 's [Javítás a törlés fölött] ⁴⁸ let [Beszúrás] ⁴⁹ tsendesen <Néha örömöt is érhetz ...>
 Örömöt ⁵⁰ <lehet> szokás [Javítás a törlés fölött] ⁵¹ <minden> az [Javítás a törlés fölött]
⁵² ki [Beszúrás]

- 2825 Tudomány termette a szörnyü bünöket
 'S Káromolni tsak ő tutta az Egeket.
 Nem vétkes az Ember tsupa természettel
 Nints bűn, ha nem élünk törvény tételekkel
 Tudománnyal kel hát a tudományt birni
- 2830 És a hol ártalmas hibáját ki irni.
 Egy Nemzetnek ügye, mindenfélebűl áll..
 Lássuk! segedelmet, hasznot mibűl tsinál?
 Minden dolgai közt az igaz bőltesség
 Leg főb segedelem, és ditső mesterség.
- 2835 Filosofussait használlya ezekben,
 Kik első Emberek közöttünk nemekben.
 Az el restűlt Tudós únalmát vontzolván
 Ir; a Világ dolgát fejében fontolván.
 Halgat, néz, figyelmez, olvas, érez, gondol
- 2840 A tapasztalásnak elméjébe hódol.
 Nem beszél örökké; nem halgat szűntelen:
 Soha se goromba, soha se szemtelen
 Elmélkedési közt töbnyire szomorú,
 Bádjad, rest, kedvetlen, 's majd meg őli a bú.
- 2845 [76v] Eszével, halgatván,⁵³ gondolatit őrli
 Motoz maga körül, 's artzulattyát tőrli.
 Az idő változás vérit változtattya,
 Néha meg frissiti, néha el altattya.
 A mord kedvetlenség lepi meg képiben
- 2850 'S Felleges időben meg dagad lépiben.
 Ollyan, mint egyűgyű; gyermek, vagy tudatlan
 Ugy tettzik, hogy semmit nem lát 's tanulatlan.
 De a Filosofust meg nem vakithatod,
 Sem magad előtte el nem takarhatod.
- 2855 Bé lát a szivednek rejtek hajlásiba,
 Szépen ki tanullya minden fogásiba.

⁵³ halgatván, <a földet ...> gondolatit őrli

- A ki természettel tanátskozik titkon;
 Soha se viheted azt utánnad vakon.
 Szeléd; és úgy tettzik hogy semmit se tehet..
- 2860 Láttya gyengeséged; halgat, és ki nevet.
 Igaz Filosofus nints sok a Világban.
 Elég, ha van öt, hat egy egész országban.
 Mint az arany, gyemánt meg nem sokasodik
 Ugy, mint a békasó, s el nem szaporodik,
- 2865 Soha a Bóltsek sem Emberi Nemekben
 Mivel kintsek ezek fel emelt Lelkekben.
 [77r] Ezek az okosok oly Cehet tsinálnak
 Mely által vezetnek 's mindég elől járnak.
 A gondolat tüze lassan ég fejekben
- 2870 És az⁵⁴ okok⁵⁵ koha, titkon zug lelkekben.
 A Világ Elméjét ingattya pennájok
 Természetet, ősztönt magyaráz a szájok.
 Nints erősebb fegyver, Rokon! a pennánál,
 És az okosságnak kiáltó szavánál.
- 2875 A mit száz ármáda itt meg nem törhetet
 Egy néhány toll, 's penna földre teríthetet.
 Elősször mindenben az Elme készül el,
 Osztán jön az erő, tudod a fegyverrel.
 Egy ember pennája egy ország elméjét
- 2880 El kapja, 's magához igazittya fejét.
 Ó, Luter, 's⁵⁶ Kálvinus! Hogy vólt hát? mongyátok
 Péter, Pál! a többi? – mert ezt,⁵⁷ ti tudgyátok.
 Rómának a sorsát penna változtattya:
 Az ágyut meg győzi; ezt meg⁵⁸ nem bírhattya.
- 2885 A Világi Bóltsek pennával motoznak,
 Elöl; 's utánnok ugy,⁵⁹ fegyverrel dolgoznak.

⁵⁴ az [Beszúrás] ⁵⁵ ok<...>ok [Javítás a sorban és a lap jobb szélén is, a javított szó helye csillaggal van jelölve] ⁵⁶ <és> 's [Javítás a törlés fölött] ⁵⁷ <hiszen> mert ezt [Javítás a törlés fölött] ⁵⁸ <és ezt> ezt meg [Javítás a törlés fölött] ⁵⁹ ugy, <osztán> fegyverrel

- Míg penna nem készít, változás nem lehet:⁶⁰
Míg elméd nem akar, a kezed nem tehet.
[77v] Gyengülésbe hozza Romának hatalmát..
- 2890 Igy tölti a Világ gyakorta bé álmát!
Tehát a Böltsenek oly tűz az elméjek
És oly vezér tsillag előttünk nagy fejek
Hogy ha e Világtul őket mind el veszed
Az Emberi Nemet, ugyan földre teszed.
- 2895 Érdem a tudomány e nagy setétségben
'S Böltsesség bóldogit a lehetőségben
Nemzettség, Királyság, ugy nagy, hogy ha tanúlt
Oda van az Ember, ha esze belé fúlt!
Egy országnak ügyét értelem vezetí
- 2900 Mely magát bóldoggá, ha bölts, ugy teheti.
Minden féle sorsban tudomány nemesít;
Ostobát a fő rang meg nem érdemesít.
Salamon is hogy bölts, kettős méltósággal
Űl királyi székén 's ítél igassággal.
- 2905 A Nagy Frideriket könyve nemesíti,
És uralkodását esze hiresíti
Cesar, Julianus Aureliussal
Lengyel Stanislaus Antoninusokkal
Bizonyittyák ennek örök igasságát
- 2910 Hasznát, ditsősségét 's felső méltóságát.
[78r] Földhöz ragaszt, tudod, a mélyj ostobaság
És inségre vezet Lelkedben a vakság.
Tekints Európát el tévedésével
Mit vit végbe vakon bé borult eszével.
- 2915 Az ember ha perlet, együt, fegyverével
Irta igasságát ki ontot vérével
Öldöklésre hívta irgalmas Istenét,
Hogy vérbe nyerje meg, más ellen a perét.

⁶⁰ <mehet> lehet [Javítás a törlés fölött]

- Tüzes vasat markolsz hogy ügyed ki tesszen;
 2920 És ha igaz, kezéd ott meg ne éghessen.
 Valamennyi Szent van ügyét, mind el veszti
 Már ma, ha a tüzet testén fel éleszti.
 A vén asszonyokat szépen meg égették
 De eléb törvényben ördögnékké tették
- 2925 Egész Világ hitte hogy⁶¹ teste el tűnhet;
 És a tilló ollón Budára repülhet;
 Így tettük törvénnyel a sok gyilkosságot:
 A vakság így szabta ki, az igasságot.⁺
 [78v] Hogy ők boszorkányok, a tanultak hitték
- 2930 És a vén asszonyt is reá beszéllették.
 El hitte: magára vallott inségében.
 Meg ölette magát eszetlenségében.
 Szurkot, laput, hamut, tollat özve szedet
 S atskóba kötözte; imit, amot le tet.
- 2935 Végre ennél fogva boszorkánynak vélte
 Magát is; 's a törvény halálra ítélte.
 Athenás ördögöt soha nem égetet,
 'S Róma ily vad bűnbe soha sem eshetet.
 A Filozofia a hol oktathatot
- 2940 Illy ostoba törvény nem tudattathatot
 Böltset a boszorkány lónak nem vihetet
 Paripát mindenkor, tsak tsürhésekbül tett.
 Baj az ördögnek is böltsekkal vesződni,
 Kik vélle mint mások, nem szoktak törődni.

+ Jegyzés⁶² A Böltseket ki vévén,⁶³ egész Európa el felejtkezett róla, hogy az ördögnek teremtő hatalma nints; nem lehet, hogy egy embernek teste életben, épen meg maradván, a költs lyukán által nem mehet, ha egész pokol ördöge mesterkedik is rajta.

⁶¹ hogy <...> teste ⁶² [Bessenyei jegyzete a 78r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztja; a jegyzet kapcsolódási helye nincs jelezve] ⁶³ vévén, <együgyűségében> egész

- 2945 Hitedért anyádnak méhébül, gyermekét,
 Nem vágják ki, hogy ugy bódogittsák Lelkét.
 Tsupa gondolatért senkit sem égettet
 A vallás szentsége?. E zikkelyrül le tett
 Mi által oszlot el róllunk e fájdalom?
- 2950 Merül jöt kezünkre ma, a nyugalom?
 [79r] Világi bőltesség, és józan okosság
 A kut fő, melybül fel buzog a bódogság.^(a)
 Végre a természet le rázta magáru
 Ezt a dühöd veszélyt; 's szól igasságáru.
- 2955 Sértet törvényeit fegyvere bosszullya
 És a⁶⁶ vad értelem, országát nem⁶⁷ dullya.
 Fel hozta Világát a mélyj setétségre;
 Ujjaival mutat a jó Istenségre.
 Mig vallás küszködik tsak a vallás ellen
- 2960 Békességre jönni tellyes lehetetlen.
 Hegyeket halmaznak az ellen vetésbül..
 A Theologia, Dogma,⁶⁸ rájok fel ül,
 Hol a Szent írásnak minden sorja meg gyul⁶⁹
 'S Mint Zápor⁷⁰ a felek eleibe ugy hul.
- 2965 Cikkelyt, cikkelyekre, okot okokra hány
 Ez a véghetetlen tsatázó tudomány.
 [79v] A vallás ártatlan! Kárt, tsak az Ember tett
 Ki el tévedt tölle, 's eszébe meg veszet.⁷¹

(a) *Jegyzés.*⁶⁴ Haszontalan sajtólod Elmédet kegyes Rokon, hogy a tsatarás tudomány, 's Theológia, magátul szelédült meg magában, mert ezen igasságnak mélységét soha meg nem lábólod, hogy mig a Filozofia a vallásnak segedelmére nem jöt, addig vérengezni meg nem szünt. Már most a *Contraversia* szeléd, ugy é? Igen, mert nem lél hatalmas bolondokat.⁶⁵

⁶⁴ [Bessenyei jegyzete a 79r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva] ⁶⁵ bolondokat <, és buzgó dühösöket>. ⁶⁶ a [Beszúrás] ⁶⁷ <meg> nem [Javítás a törlés fölött] ⁶⁸ Dogma, <felibe> rájok ⁶⁹ <gyul> gyul [Javítás a törlés után, a lap jobb szélén] ⁷⁰ Zápor <eg> a ⁷¹ veszet. <A hit kinek kinek békességet hirdet> Ő

- Ő hirdeti köztünk a szép egyességet,
2970 Ajánlván örökké a jó békességet.
Ember szeretetbe ülteti törvényt,
Érdemmel táplálván az Ember reményét.
Mérget, tüzet, fegyvert, hogy szettek belőlle
Hogy tuttak érteni ily rutul felőlle?
- 2975 A Messiás álgya ellenségeit is,
Követője öli önnön testvérét is.
Külömböztessed hát az Embert, vallását
Igaz tudományát, és bolondulását.†

† *Jegyzés.*⁷² Európának Világi Böltsei állittyák, hogy a Biblia szeléd tudománya szerint, ország nem álhata fen, mivel fegyvert fogni nem enged, és mindent békességes türesre, Isten akarattára hágy. Ha pofozzák állya 's könyörög: más részrül azt hirdették, hogy⁷³ ez a tudomány, tüzzel, fegyverrel, vérontással parantsollya magát eléb, odáb plántálni, a mit meg is fogattak, 's gyakorlottak. Egygyeztesd.⁷⁴

[80r] A részeg tudomáynak vad tudatlansága, oly ördögös fegyvere vólt Emberi Nemzetünkön a Pokolnak, mely által az Emberség egészen el töröltetni láttatot e Földrül. Annyira, hogy ha keresztyén, vagy keresztyény Világodat a régiségben, mig a Filozofia, és természet igassága némán ült benne, meg tekinted, kéntelen vagy kezedet szemeidre tenni, és ortza pirulással, buzgó atyáidrül ezt kérdeni:

Hát! Emberek vóltak ezek is? Lehetetlen a régi százaknak Emlékezetibe tekintened, ugy hogy Lelkedet irtódzás, és szivedet utállat ne fogják el. És ha a kettő közt választani kellene inkább hinném, hogy nints Isten⁷⁵ mint azt hogy a vallásért való égetés idvezítő érdem előtte. Nem annyira van sérelmére⁷⁶ az Istenségnek az, ki nem isméri, mint az, ki hiszi, vallyá, hirdeti és belőlle⁷⁷ kegyetlent; igasságtalant, erőtelent tsinál.⁷⁸

⁷² [Bessenyei jegyzete a 79v oldalhoz. A lap alján kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva; a jegyzet kapcsolódási helyét Bessenyei nem jelzi] ⁷³ hogy <tudo> ez ⁷⁴ Egygyeztesd <; szánakoz vagy neves>. [80r] ⁷⁵ Isten<...> mint ⁷⁶ <gyalázattayára> sérelmére [Javítás a törlés fölött] ⁷⁷ belőlle <öldöklő> kegyetlent ⁷⁸ <és pártra hajlást teszen.> tsinál. [Javítás a törlés fölött. A szakaszt Bessenyei a VÉGE. szóval zárja, amit nem is töröl]

Az Ember, mint pártra hajlás, párt ütés.

- Mi a pártra hajlás? az é, ha barátod
2980 Ügyében segited mikor baját látod?
Hogy hiv atyád fiát más felet szeressed:
Az igazhoz hajoly, a gonoszt meg vessed,?
Vagy a pártra hajlás mikor igasságot
Látz, de adományért róvsz rá hamisságot?
2985 Ha oly Polgároknak a pártokra állasz,
Kikrül gonoszt nem tudsz, sem rosszat nem hallasz
Pártra hajlás, de hív; emberség¹ igasság.
Kit szeressek kit nem, enyim a szabadság.
De van olyan Ember kit soha se láttál
2990 Egytzer vóltál vélle, 's mindjárt meg utáltál
Idegen vagy tölle; miért? nem tudhatod
Nem vétet ellened, 's nevét sem halhatod.
Mással tanálkozol 's első tekintetre
Itéled meltónak minden tiszteletre
2995 Van hát pártra hajlás tsupán természetben
A mely ősztón által vezet az életben.
Lobog a szivünkben oly titkon bojgó tűz
A mely magához huz, vagy magátul el úz
[81r] Láthatatlan eszköz, mellyet a tekintet
3000 Mutat; vagy magyaráz 's el fogja a szivet.
Nem tudod hogy, de nagy hozzá a vonszódás,
Mint ellenben némely iránt az irtódzás.
Van hát pártra hajlás igaz is, kedves is,
Törvénytelen, úndok, 's nagyon veszélyes is.

¹ <egyenes> emberség [Javítás a törlés fölött]

- 3005 A hol emberi sziv dobog a vérében
 Nintsen pártra hajlás nélkül érzésében
 Önnön Nemzetéhez, szomszéd szomszédjához
 Barát baráttyához, ki ki a párjához
 A tolvaj tolvajhoz, korhely részegeshez
- 3010 A paraszt paraszthoz, a nemes nemeshez
 Ragaszkodik, hajlik, tapad életével
 Társalkodásában testével, lelkével
 A mit magában lát, másban azt szereti,
 Ősztöne után fut, 's magát nem tettet. ⁺
- 3015 [81v] Ó! kinek nem görbül a keze magához
 Ki az, ki nints kötve kedvéhez, hasznához?
 Tudom, hogy az Ember nyereségért fárad,
 És gongya fejére, ditsósságért árad.
 Az adomány, szívét hamar meg hódította,
- 3020 És az igasságtul szemét el fordította.
 Ugy hogy Angyal szállyon Menyből alá, testel
 Meg nyered ügyedhez ha tolhatod kintsel.
 És pártosság nélkül széles értelemben
 Nints Ember e földön, 's Angyal az Egekben.
- 3025 Az áldozat tudod, magához engesztel;
 'S A gazdag ajándék könnyen kegyelmet lel!
 Vagyon az ügyekben oly tiszta igasság
 A mellyet el nyomni lelketlenség, gabszág
 Ne nyomd hát el pénzért a szegény ártatlant
- 3030 Ne bántsд tekintetért: ne üzd a méltatlant.

⁺ *Jegyzés.*² Ortza, tekintet, nézés; a szivnek oly tüköre melyben a vigyázó, és nagy tapasztalásu Ember az erköltsöket, nagyjára fel fedezheti; de hogy valaki tsupa tekintetből minden szivet meg ismérjen az tsak Lavatter álmaira tartozik.

² [Bessenyei jegyzet a 81r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vonallal elválasztva. A kapcsolódás helyét nem jelöli meg Bessenyei]

- Igasság nemesít hid el tsak Lelkedben
 És Emberség teszen nagyvá életedben
 Nem mégy ditsósségre ha nintsen nagy Lelked,
 Ha igasságtalan, és tsekély a tettet.
- 3035 Mi a természetben leg első méltóság?
 Nemes Lélek, szép ész, erkölts, és igasság.
 [82r] Hijába vádolod, mert titkon tiszteled
 Feketitnéd nevét, 's szivedben irigyled
 Szégyeneld magadat az alatsónságban
- 3040 Tsalás, tettetésben, 's titkos gonosságban
 Tiszteletre valót mit tanálhatz benned
 Ha Lelkeddel mint rosz Ember ugy kel lenned.
 Láttya ez szivedben alatsónyságodat,
 És szemedre hánnya a gonosságodat.
- 3045 Hijába rejted el tzélodat, szivedet
 Napra teritik ki, szemlélvén mivedet.
 Hogy tudnál te többet az egész Világnál?
 Hogy lenne értelméd sokkal töb magánál?
 Beléd lát a Világ mejjedden keresztül
- 3050 'S Szived gyökerében meg nézi hogy mi ül
 Nints Ember ki magát el dugja előlle
 És ugy ne itéllyen a millyen, felőlle
 Ha hivatalod nagy jádzol a többivel
 Meg hajlik előttd; de tsak színbül tisztel.
- 3055 Keresi, vagy félti tölled szerentséjét,
 És egyűgyűn hajtya meg előttd fejét.
 Hogy szóllani nem mér nagy Bóilts vagy felette
 A sors szerentséjét alád helyheztette.
 Gyönyörűség osztán annál többet tudni
- 3060 Ki szóllani nem mér 's kénytelen hazudni.
 [82v] Azt hiszed fel nem ér ésszel nagy rangodban,
 'S Meg nem tud fontolni a méltóságodban.
 Pompás asztalodnál jól ivot, jól evet
 Meg hajlik, köszöni; el megyen 's rá nevet.

- 3065 De ha érdemed van kettős tisztelettel
Ditsér, és irántad van hív szeretettel.
Szép dolog érdemért tudod³ szerettetni,
És az Emberségért hiven tiszteltetni
Rangban, érdem nélkül nintsen gyönyörűség
- 3070 'S Tsak igasságban teremhet édesség.
Azért a gonosz is mindég azt sajnálja,
Hogy nintsen érdeme, 's a Világ utállja.
De hogy ismered meg, ki pártra hajlásbul,
Igasságaidban, adományért meg dul?
- 3075 A perrel őszve szüt és font igasságot
Mírül isméréd meg? vagy az álnokságot
Minden ügyet szoktak a törvényben rázni
Környül állásai szerint magyarázni
Mikor nyomni akar nyakadra kaptázza,
- 3080 Hogy meg lászson rajta a törvénynek mázza.
Mert minden kerüli a rut gonosságot
És mig nem mázolhat reá igasságot
Nem mér az ártatlan ellen szembe szökni,
Mivel ezért szokták az embert meg köpni.
- 3085 [83r] De a tanúlt elme a függön keresztül
Lát; és meg isméri hogy ott lesben ki ül.
Ne forgasd titokra soha a szavadat;
Mutasd mint belöl vagy kívül is magadat
Nem lehet két bőrben egy állatnak járni,
- 3090 A ki ravasz, attól nem lehet jót várni.
A más kára nélkül sorsod javítani
És életed modgyát így fel állítani.

³ <...> tudod [Javítás a törlés fölött]

- Magad iránt igen szoros kötelesség
 És az Emberségben, tudod nagy mesterség.*
- 3095 [83v] Undok a haszon is a mások kárával..
 Nem jó borért járni a más rovásával
 Addig uszol vizen, tud meg, mint üres tök
 Hogy magas póltzodrul a sors, végre,⁹ le lök.
 Édes dolog tudod, az igaz kereset,
- 3100 Ha az ember véle gonosz 's tsalárd nem lett.
 Nem jó kenyeredet a más¹⁰ romlásával
 Keresni, és titkon aratni¹¹ árával.
 Magad erejével forogj a módokon
 Ne taposd a szegényt: ne üly a nyakokon,*
- 3105 Nem érdem a néked: hátalva futottál
 És magadra, ha le tettek, sántikáltál.
 Mint az oly nyomorék ki ló háton szalad,
 'S Nevet, hogy a gyalog emberek közt halad

* *Jegyzés.*⁴ Mivel már mint láthatod minden talpalatnyi Földnek Ura van; lehetetlen valakinek úgy jószágosodni, gazdagodni, hogy mások az által vagy ne fogyatkozzanak, vagy ne sértődjenek. Innen van, hogy valamennyi ház⁵ meg gazdagodik, a szegény,⁶ mind ördögnek agygya;⁷ Syllának ezt⁸ mondotta Romában egy Polgár: *Hogy vólnál Emberséges Ember mikor reád, atyádrul semmi sem maradt, még is olyan gazdag vagy?* Ilyen régi már a gazdagodás ellen való bal vélekedés.

* [Jegyzet]¹² Világ kezdetitül fogva az Emberek mindég papollyák magok közt, hogy egymást ne tsallyák, de a tsalás még is úgy borította el, mint a fergeteg. Egy barázda földet nem szerezhet, hogy akár ily akár oly móddal¹³ mástul ne ved: vagy Rokonidrul, és¹⁴ szüleidrül marad. Ennél fogva adás vevés, alkúdozás, tsere, huzás, vonás és¹⁵ per, borították el a Világot, mely szüntelen háborgó Tengernek Zivatarai közt, pártra hajlás, igasság, hamisság, gonosság, ártatlanság, annyira öszve keverettek, hogy sok ember maga se tudhatta mikor igaz, és mikor hamis.

⁴ [Bessenyei jegyzete a 83r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ⁵ ház <fel megy> meg ⁶ szegény<ség>, ⁷ agygya; <azt <tettét>> örökre hamissággal vádolván; ...> Syllának ⁸ ezt [Beszúrás] ⁹ <fel kap, 's> végre, [Javítás a törlés fölött] ¹⁰ más <rovására> romlásával ¹¹ <...> aratni [Javítás a törlés fölött] ¹² [Bessenyei jegyzete a 83v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva] ¹³ móddal <ne> mástul ¹⁴ és [Beszúrás] ¹⁵ és [Beszúrás a lap bal szélén]

- [84r] Ne bánts az igazat a hol észre veszed..
3110 Ne nyuzzad a szegényt, mert gonoszul teszed,
Inkáb ély kevéssel, mint légy kintse ördög
Másoknak utállat, és rut erköltsi dög.
Sorsod jobbulása mennyen rovásodra,
Ne hintsenek átkot élted, 's halálodra.

Párt ütés

- 3115 Mikor egy Társaság szabadon meg egygyez
Magával: törvényt szab; és fő vezért nevez
Ellene egy néhány ha öszve esküszik
A köz igazságnak elibe feküszik.¹⁶
Ha minden Pólgárnak lehet hatalmára
3120 Támadni, és fegyvert fogni hazájára
Midőn azt kébzeli hogy sérelembe van
'S Nem tekintik ügyét nagy igazságában
E Széles Világon nem lesz töb tsendesség
Törvényes társaság sehol, sem békesség.
3125 Örökre butsut vesz tőllünk az igazság
'S Az Emberi Nemet el lepi a gázság.
Hol van olyan ország, melyben kedvetlenek
Zúrzavar bolondok, 's rosszak ne legyenek.
Kik fel forgatnának törvényt, rendet, népet
3130 A hazának e ként adván bolond képet.
[84v] A belső háboru utólsó pusztulás!
Nints uralkodásban soha ilyen dulás..
Tellyes hatalomban a Királyt szenyved el
Mint hogy vérbe keverd magad a Nemzettel.

¹⁶ <Le üti az erő, és Földre feküszik> A köz igazságnak elibe feküszik. [A törlés a szövegben található, a javítás pedig a lap jobb szélén, a kapcsolódást csillag jelzi]

- 3135 Job a vér ontásnál a leg nagyob Despot.
 A rablás, tűz, fegyver el vesz minden dolgot.¹⁷
 Had mongya a Despot, hogy ő mindent tehet;
 De tsak szóban marad, 's valóban nem lehet.*
 A természet 's annak törvényne ellent áll...
- 3140 A sorsnak menyköve Despotra is rá száll.
 [85r] Haszontalan esketz a magas Egekre
 Erős Istenedre és minden szentekre,
 Mert ha rúgót, őszitont, nem adttz az Embernek
 A hol dolgozni kén érted, ott hevernek.
- 3145 Az esküvés játék, soknak a szivében
 Láb alá tapossa, 's neveti mivében
 Mi hát hit, és hivség? tisztesség, nyereség
 Törvényes szabadság, jutalom, reménység.
 Az Embert örökké a haszna kötözi,
- 3150 Ha szolgál, és e²⁴ nints, mérgét lövöldözi.

* [Jegyzet]¹⁸ A Khinai Tsászár, jobbágyaitul mindent el vehet, és mindent verethet, ölethet, ha akarja; de soha sem akarja, mivel az akarat lehetetlen következt, vagy az akarónak veszedelmét huzza maga után. Az Isten, mint mondani szokták, ha akarja egy szempillantás alatt e Világot semmivé teheti, Igen! de soha nem akarhattya, mivel, az akaratnak lehetetlenség a következése. Az örök¹⁹ Test, és valóság semmivé nem lehet; de ellenkezik is az Isteni természettel, hogy hatalmának valóságban lett ki terjedése semmiséggé legyen. A Török, a Mogol, Jappon; Persa, mind Despot, de próbállyák a népet fojtogatni, rablani, ha reá nem emlékeztetik é őket²⁰ hogy egy ember, akár hol ül, tsak egy Ember, [85r] jobbitását akarná is, soha reá ne mehessen? Mivel vétkezhetet annyira; hogy szivében világi boldogságának kívánása is bűnnek ismértessen? Bűnteted e²¹ meg azért, hogy Emberré teremtetve Ember²² lenni bátorcodik? Mitsoda Uralkodó vólna az, ki gyönyörüségét, Népének gyötrelmében, és hatalmának állandóságát, kegyetlenségben helyeztetné?²³ Igyekezik minden jó Király Országának boldogításán, 's fel emeletésén. Azért mongya Titus: Barátim, *el vesztettük a napot; egy boldogot se tettünk*. A Világnak örök emlékezetiben tekintsd Nerót, Kaligulát, Karakallát – osztán Antoninust, Trájanust, Titust sat. Melyik soron szeretnél állani?

¹⁷ <rontya a Világot.> el vesz minden dolgot. [Javítás a törlés fölött és után] ¹⁸ [Besenyeyi jegyzete a 84v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva] ¹⁹ örök <valóság, és> Test ²⁰ <e> é őket [Javítás a törlés fölött] ²¹ Bűnte <sd meg> ted e' [Javítás a törlés fölött] ²² <az> Ember [Javítás a törlés fölött] ²³ helyeztetné? <Azért> Igyekezik ²⁴ <e nints> e [Javítás a törlés fölött]

[85v] *A Föld Népe első Tárgy*

- Az alsó sokaság,²⁵ a felső karokkal
Legyen hiv kötésben, 's alkuban magokkal.
Had hárittasson el a titkos fájdalom,
'S Állyon egységben ez a köz óltalom!
- 3155 A kik a hazában Földet barázdállyák
Kardal óltalmazák 's kenyered tsinállják
Szép²⁶ tekintetre is, mehetnek közöttünk²⁷
E' nélkül Ur karba hijába öltöztünk.
- Leg ditsőb mesterség a kenyér kereset
- 3160 Szántással, vetéssel, noha oly tsekély lett
Nintsen hozzá hir, név, ditsősség köttetve
Noha ő lett első a többit éltetve.
Eke, kasza, kapa, 's a kezek szentségek?
Áldásul²⁸ atták ezt,²⁹ az irgalmas Egek.
- 3165 A mezei dolog le köti az Embert,
És nem fog egymásra ragadozó fegyvert.
Pusztítások nélkül keresi kenyérét
'S Éh gyomra, kéméli végre önnön vérét.
Nyugodalmat szerez, fen tartya életünk
- 3170 Békességet okoz, és táplálja testünk.
A ki leg elsőben barázdát vontatot
Földi Istenség vólt, 's bennünket meg áldot.
De azért a Népet kitsoda tekinti?
Nézik, verejtékét hogy a Földön hinti
- 3175 [86r] Szerszáma óltsóság, 's ezereket tsinál

²⁵ szokaság [Betűtévesztés] ²⁶ <Nagy> Szép [Javítás átírással] ²⁷ tekintet<et is érdemel-
nek köztünk>re is, mehetnek közöttünk [Javítás a törlés fölött] ²⁸ Áldásul <ezt> atták ²⁹ ezt,
[Beszúrás]

- Rongyos szine nélkül a pompa fen nem áll.^(a)
 És a mely Ur ragyog, nem a Palotában
 Nézd, hanem a szántó ember gubájában.
 Ennek verejtékén fénylik méltósága;
 3180 És ha e nem izzad el süllyed nagysága.
 Ne vesd hát a Népet másoknak prédául,
 Mind addig siggatod hogy ha rést kap, meg dúl
 Ne legyél magadnak ellene bírāja
 Ur székkal, mely látod, természet tsudája.
 3185 Had végezze velled ügyét a bíróság
 A törvény, a gyűlés, és a köz igasság.
 Hogy a tartozás is alku szerint legyen
 És minden birtokban törvényesen mennyen
 Hogy had szabjon rendet³¹ a törvény mindennek
 3190 'S Ne aggyon szegényen erőt eszetlennek.

[86v] *Uralkodás az életen, halálon*

- Az ember életét ország törvényére
 Biráira bizd, és³² nem³³ Polgár kezére.
 Jobbágyoknak, Jobbágyod éltét által adod,
 'S A köz igazságot tsudává tsinálod.
 3195 Meg érdemli véred, hogy ország ítéllye
 'S Tudatlan ítéllet³⁴ fegyverét ne féllye.

(a) *Jegyzés.*³⁰ Jó, hogy a kenyér keresésnek, szántásnak szerszámai annyiba nem kerülnek, mint az emberi kevélységnek pompás eszközei, mert éhel halnánk meg. Egy szántó talyiga 6 márvás; egy pompa szekér 30 ezer forint, még is a 6 márvásos szekér készíti el a 30 ezer forintost, ez is hozzá járulván még, hogy valamennyi kintses ház van e Világon, mind talyiga gazdagította meg.

³⁰ [Bessenyei jegyzete a 86r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva] ³¹ <legyen törvény> szabjon rendet [Javítás a törlés fölött] ³² és [Beszúrás] ³³ nem <egy> Polgár ³⁴ <uraság> ítéllet [Javítás a törlés fölött]

Az ember élete kereskedéssé lész
 A tisztartóság közt, 's azt se tudja hogy vész.
 Soha erőszakra ne adgy szabadságot.
 3200 Mérsékeld; zabolázd mind a méltóságot.
 Akár ki legyen hát, ha erővel veszen
 'S Szegényére terhet helytelenül teszen
 Tégy eleget, halgas – ellene ne perely
 Pompás mentségére, ne ügyely, ne felely.³⁵

³⁵ [Bessenyei a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva a 86v oldalhoz alábbi jegyzetet csatolta, amelyet azután törölt. Törölte ugyanakkor a 87r oldalon található teljes versrészt, valamint a 87v oldal első két sorát:] <Jegyzés. Ez előtt, egyik Polgárnak jutalomul atták, hogy <<embert>> a másikat ítélhesse<<n>>, és ölet<<tessen>> hesse, <<és azt>> melyet neveztek *Jus gladiumnak*, de nevével <<meg>> mutattya, hogy a köz jóban tsak forró nyavalya, <<mivel a r>> Rémitő gondolat <<hogy>> a Társaságban az uralkodó hatalmon kívül egyes Polgárnak *Jus gladiuma* <<legyen>> élni, 's életet, halált adni <<adhasson>>. Ha <<Mikor>> még meg gondolod, hogy a magam ügyében, adózó embereim ellen, uri székkel, magam tétetem [87r] bíróvá, lehetetlen <<a dolgon>> a rajta való szánakozás miat nevetve nem fakadnod. A nagy uraságok jószágaiktul távolý laknak; és hatalmokat szolgálóikra bízván, az ember élte, ügye, Tisztartókra, Ispánokra bírik, kik közül némelyek a bűnt áruba vetik, 's el halgatot büntetésébül kereskedést ütnek. Legyen! hogy *Testimonium* járullyon hozzá; de ki tuggya azt ezt választani inyéhez az, a ki akarja. Soha *Solonnak*, *Zaleucusnak*, *Carondásnak*, *Dracónak*, *Minosnak* sat. eszекbe nem ötlöt vólna, hogy egyik Polgárnak oly szabadságot aggyon, mely a másíknak halál legyen.

<Bűnre szabadságot, törvényben ki hallot,
 Hogy illyet a Lélek magátul javallo?
 Azért lenne olyan szabad az uraság
 Hogy nyögjön alatta a köz jó 's igasság?
 A törvénynek mindent büntetni kel, ha vét
 'S E tartya fen Rokon! az uraság nemét.
 Istened is kérnéd, hogy tsak meg botsásson
 De mint a köz Embert téged, úgy ne bántson.
 Hogy te pokolba is szabadsággal mehes
 'S Ott is, mint a paraszt, főb helyeken lehes:
 A Lengyel Ur, Látod, Emberét meg lötte
 'S Egész verejtékét ha tettzet meg ette
 [87v] Hanem a szabadság most izzadóban van
 'S Nem is tudgyuk mikor lesz oly méltóságban.>

- 3205 [87v] Ha a Nép a Földnek barázdáján izzad
 Érdemli, hogy ügyét nézd meg, s óltalmazd.
 Verejtékezését fizess igazsággal
 'S Ne légy rajta mint³⁶ mord a hatalmassággal.
 Ne ott ved fel, hogy van erőd, véle birni,
 3210 Nem jó a léleknek tetted ellen sirni.

A Föld mivelő nép nem igazgathat, sem uralkodásra nem mehet

- Nem mondom Községnek hogy agy bíróságot;
 Nem hordozhat kaszát, kapát 's méltóságot.
 Nem tanúllya meg az Ország szövevényét,
 Mivel Föld mivelés táplálja reményét.
 3215 Törvény tétellel is uttzán nem heverhet
 Kenyér kel – – othon szánt; más felé nem mehet³⁷
 Követek által sints néki bírósága,
 Egy szájban el olvad tudod szabadsága.*
 [88r] Mikor sok ezernek a voxa egyre gyűl
 3220 Ennek, elmejében szabadsága el ül.
 Tsak álmodban hordod otthon uraságod,
 'S Egy néhány nagy ember reád huzza jármod.
 Az ország, hogy magát rejtse egy néhányban,
 Meg tselekszi ugyan, hanem tsak kinnyában.

* *Jegyzés.*³⁸ A bosszuságnak keserve, mérges nevetésre fakaszt ki, ha meg gondolod, hogy a Lengyel Uraság, királynának hatalmát³⁹ szoros határok közé vette;⁴⁰ a magáét pedig, népének életén, vagonán, határ nélkül valóvá tette.⁴¹ Illyen az Ember!

³⁶ <oly> mint [Javítás a törlés fölött] ³⁷ <...> mehet [Javítás a törlés fölött] ³⁸ [Bessenyei jegyzete a 87v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét Bessenyei nem pontosítja.] ³⁹ hatalmát <...> szoros [Beszúrás törlése] ⁴⁰ ve<szí>tte ⁴¹ te<szí>tte

- 3225 Nagy a ki terjedés! nem gyűlhet együvé
'S Ha együt van, nem tud lenni egy eszűvé.
Az okos gyengének aggya által magát
Hogy ahol ő nem lesz vezérellye dolgát.
Az egyűgyű el megy, a bölts othon marad,
3230 És az Oroszlányért⁴² nézd, az Eger fárad
Kis állatnak aggya által nagy erejét,
'S Cérna szálon kötik oszlophoz a fejét.

Birtok, jövedelem a Pólgarra nézve

- Nem jó egynek hagyni temérdek jószágot,
És javából tenni roppant uraságot.
3235 El rontya erkölcsét a sok bulyasággal
Nem tanul, költ, jádzik és él, tunyasággal.
Magában egy fővel áll ki óltalomra,
Sokbúl töb vitéz kel a birodalomra.
A szegény hazából ostromra ki megyen,
3240 Ő is egyet aggyon 's maga otthon legyen
Ezer Udvar Földrül ugyan annyi Fő kel
De nem áll ennyi ki a nagy kintsesekkel.
Hogy pénzel pótollya a terhét, vakítás,
'S A szegényeb résznek nagy meg szomorítás.
3245 [88v] El olvad az ország ereje közöttök,
'S Meg kel a többinek hajolni előttök,
Szomoru tisztelet,! mely mindég görbén néz,
'S Inye közt keserű a hizelkedő méz.
A nagy jövedelem Királyra tartozik
3250 Vagy Nemzetre, a mely magának adózik.

⁴² Oroszlányért <az> nézd

- De a Pólgár véle sok képpen veszteget,
 'S Romlásodra titkon másokat hitetget.
 Ki perli gyermeked annyának méhébül
 És Királynának is hamar székibe ül.
- 3255 Meg veszi ügyedet pénzel körülötte,
 'S A hová irányoz prédáját el lőtte.
 Bíróját, ügyében négy szem közt oktattya,
 És igasságára kintsével nógattya.
 Ember sokaság kel hazád óltalmára,
- 3260 Tehetős Nemesség, 's Paraszt a javára.
 Mit teszen hogy Péter bulyaságban ussson
 Pál pedig kobozva, az ületin tsusson.
 Egy néhány gazdagbol a haza fel nem áll
 Ha gyemántbul van is szobája, melyben hál.
- 3265 Tsupa ragyogásban nem látok érdemet
 Ha szép erköltsöd nints a cifraság, szemet.
 Musika, tántz, Kártya vitéz győzedelmed;
 'S Romlot Asszonyok közt vontzol a szerelmed.
 Mit téssen hazádnak az ily tündöklő máz –
- 3270 Sokszor horta már ezt tudod, nagyságos váz
 Pompája, fő rangja el mulik fennyével
 De Aristides él még ditsősségével.

[89r] *A hivatal, érdemre tartozik*

- A bóldog természet rangot nem tekintvén
 Szabadon ad, veszen ajándékit hintvén.
- 3275 Nem kérdi Hertzegnek, Koldusnak, gazdagnak
 Formállya életét, kis 's nagy méltóságnak.
 Nemes érdemeit Nérótul el veszi,
 És hiv jobbágyára Senecara teszi
 Nints kötve hatalma arany kötelekkel
- 3280 Hízkelkedésekkel, és mesterségekkel.

- Nem szabad⁴³ tettzését paszomántra irni –
 Nem lehet⁴⁴ kegyelmét kezébül ki sími.
 Ennek uttyaiban keresd bóldogságod
 Ezt fontollya benned józan okosságod.
- 3285 A hol érdemest látz, ved fel a kormányra
 Ne néz Uraságra, fényre, adományra^(a)
 A jó ítélletre jó Elme, Lélek kel
 Nem birod a terhet itt tsak pénz nemekkel.
 Formáld hát ugy magad, hogy a társaságban
- 3290 Törvényel köttetve élhes szabadságban:
 Hogy minden jó Polgár tsak ott lehessen rab
 Ahol bóldogsága ellen tsapkod a hab.
 [89v] A mivel ártana magának ne enged,
 És kezébül a kést, mint gyermeknek ki ved.
- 3295 Szed⁴⁹ rendbe hatalmát; kösd meg vágyódását
 Zárd⁵⁰ határok közzé szomju kívánságát.

Ősztön nélkül, a Természet, puszta

- Engedgy Pólgáridnak egy kis szabadságot,
 Ősztönt, 's törvénybe vet szeléd bátorságot.
 A le vert természet gyengén vitézkedik
- 3300 Mivél kötelek közt 's lántzon nevededik.
 Ha létét, Embernek sehol se láthattya,
 Hogy, mért van, minek él, maga se tudhattya.

(a) *Jegyzés.* ⁴⁵ A tudatlanság a rangban ⁴⁶ élő emberek közt, és ⁴⁷ bírói székek körül olyan, mint a pestis: igyekez tölle szabadulni. Nagy része bóldogságotnak, az ostobaságtul ⁴⁸ menekedni.

⁴³ <lehet> szabad [Javítás a törlés fölött] ⁴⁴ <szabad> lehet [Javítás a törlés fölött] ⁴⁵ [Besse-nyei jegyzete a 89r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ⁴⁶ <rangban> rangban [Javítás a törlés fölött] ⁴⁷ és <az> bírói ⁴⁸ ostobaságtul <szabadulni> menekedni. ⁴⁹ <Ved> Szed [Javítás a törlés fölött] ⁵⁰ <'S ...> Zárd [Javítás a törlés fölött]

- Ha miattad szűnik meg éltét betsülni,
 Hogy fog hát a Lelke, mond meg, hozzád fűlni?
- 3305 Rosz katona érted, ha nem tuggya miért,
 Mivel magán kívül, nem tud lenni másért.
 Ne szed ki belőlle mind a rugó⁵¹ tallát
 Rá szorulsz 's ő akkor támasztya fel állát.
 Hideg vérrel nézi a⁵² veszedelmedet,
- 3310 'S Nevet, mikor láttya végső esetedet.
 A ki mindég szenyved változásért sohajt,
 Ott remél jobbulást, és fejedre but hajt.
 A hartzol, a kinek van még mit veszteni
 Az Emberben jóval, kel jót éleszteni.
- 3315 [90r] Mihent a szivébül⁵³ minden kevélységét
 Ki veszed; el rontod irántad hívségét.
 Agy egy kis játékot hivalkodásának
 Had aggyon táplálást a vágyodásának.
 Miért féljen a rab sorsát változtatni?
- 3320 Inkáb reményli, hogy majd fog jobbittatni.
 Ha Látod, semmid sints, miért hadakozzál
 Ha másé mindened, hát mit oltalmaznál?
 Tömlöztöd védelmez? azért ontsd véredet?
 'S Hogy kötve maradhas, sebhessed testedet?
- 3325 Ne vetkeztesd hát ki az Embert magából
 Ha lehelletet nem vehet, tudod meg ful.⁵⁴

⁵¹ rugó <tollát> tallát ⁵² <el> a [Javítás a törlés fölött] ⁵³ <Emberbül> szivébül [Javítás a törlés fölött] ⁵⁴ [Bessenyei jegyzete a 90r oldalhoz, a lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva; a jegyzet teljes szöveg törölve:] <Jegyzés. Mikor <<a>> egy szerentsétlent meg öletet, a Frantzia Királytul hadi seregei el állottak, a Nép hideg vérrel nézte, sőt még támadásra ünszolta őket ellene. Sok királyi tanácsos gondolkodot úgy, hogy nem szükség hívség iránt szorgalmatoskodni, tsak erő, hatalom legyen, mely <<...>> a népnek parantsolyon. Meg szorulásának idején, hogy legyen a Király hatalmas, ha népe hozzá hívségtelen? Olyan, mintha mondanád, hogy nem kel puska por, tsak golyóbis legyen. A romaiak, mikor el kerülhették, háboruba rabokat nem vittek, mivel látták, hogy nem lévén nekik mért verekedni, hivek sem lehetnek.>

[90v] *A mezei miv, minden törvény alá zárt
Társaságnak fundamentoma.*

- Szántásra, vetésre szoros gondod legyen,
E nélkül a Világ semmire se megyen.
Ha pénzed vólna is nints mit, 's kitül venni
3330 Az ezüstöt pedig, nem lehet meg enni.
Mezei munkában áll a királyi kints
Nem él az ármáda ha buza, széna nints.
Kenyér, bor, hus nevel még erős embert is
Forró vért, tagokat, 's eleven Elmét is.
3335 A salátán hizot katona gyengén üt
'S Meg aszik a deren, ha Kementzét nem füt.
Igy, ha erős Néped, és kenyered nintsen
Nem lehetz hatalom; hijában úlsz kintsen.⁵⁵
[91r] A Világ e hasznót, mingyárt meg érzette
3340 Mihent magát, rend és törvény alá vette.
Istenekké tették, kik ere oktattak,
'S A Föld gyümölsiért hiven dolgoztattak.
Triptolemus, Ceres Istenekké lettek
Hogy a halandokkal örökre jól tettek.
3345 Danaus Argósnak huzta barázdáját
Kadmus emelte fel kis Beóciáját
Jupiter, Saturnus, Titán Egyiptomból
Érkeznek 's alattok a vad Görög hódol.

⁵⁵ [Bessenyei jegyzete a 90v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva; a teljes szöveg soronként törölve:] <^(a) *Jegyzés.* Hogy a mi most uralkodó Felséges Hazánknak ereje a többek felet Magyar Országban határozatit meg, ezt, tsak a nem láthatya, ki elméjében eléb meg vakúl. Had állítsa Sonnenfelsz 's más, hogy a királyi hatalom ott nagy, a hol a nép sok. De, mihent a Népek sokasága a Föld termésére ugy rá nő, hogy nints mit el adni, a maga szükségére valón, hadat nem tarthat ha éhel meg halni nem akar. Minek a sok Ember, ha nints mit enni? Kár van é benne, hogy most egy... megyében töb eladó buza, zab tanálatit, mint egész Auszriában? Nép is, Pusztá is! ugy jó >

- Istenséggé lésznek vadakat oktatva,
3350 'S A mezei munkát kezekkel mutatva.
Mezei miv nélkül nintsen hát társaság
Sem törvény meg írva, sem Ur, sem királyság.
Ur, katona, Király, biró, pap, székében,
Ez által van, lesz, él; 's pénzt tesz erszénnyében.
3355 Ennek bóldogságát a szegény nép hinti
Leg hasznosab sereg; 's senki sem tekinti.

A szegényt,⁵⁶ sorsa jutalmazza.

- Urak közöt, ostor a nagy együgyűség
A szegény embernek bóldogság, tsendesség.
A ki eke szarván keresi élelmét
3360 Nem kíván magának, ki tanult nagy Elmét.
[91v] Nem kel a könyveket vetni, hánytorgatni,
Azért hogy egy ekét tuggyon igazgatni.
Tapasztolás, látás, és józan értelem
A Föld mivesének egész segedelem.
3365 Sőt ha tudós vólna Földet nem szántana
Tsak feje füstölne, 's annyit nem használna⁵⁷
Szép barázdája van a bölts pennának is
De, a mellyen kenyér terem, szükség az is.
Tsak olyan bóldog a paraszt; lakásában
3370 Mint az Ur, 's Királlya fényes Tronusában:
Sőt mikor ezt a hab hántattya székében
Amaz, vigsági közt tántzol ünnepében.
E Világnak gongya fejét nem terheli,
Házában örömét, és kedvét meg leli.

⁵⁶ szegényt, <...> sorsa ⁵⁷ <...> használna [Javitás a törlés fölött]

- 3375 A nagy ész, tudomány, mint Tenger, homlokát
 Nem veri habjával, 's nem görbiti nyakát.
 Nem hánya Elméjét a semmiségeken
 Tévelygő értelmén, 's tudós inségeken.
 A Világnak szélin, nem kérdi hogy élnek
- 3380 A többi Emberek 's rólla mit itélnek,
 Egy, két sárga pikkely elég pompájára,
 'S Egy kis sült szalonna éhező szájára.
 Kivánságaiban sorsa meg vakította,
 'S Bóldoggá teszi hogy sokra nem tanította
- 3385 Egy, két falut ismér a lakása körül,
 Maradgyon a Világ: ő tsak ennek örül.
 [92r] Kis Fiát térdére veszi; szökdösteti
 Bajusszán kaparász; nézd hogy⁵⁸ ölelgeti
 A kandallójába bé vágja pipáját
- 3390 'S Okosokra hagyja a Világnak baját,
 Cincinnatus, Titus, Cesar, Cató ki vólt
 Nem kérdi, 's nem bánnya akár élt, akár hólt.
 Bóltset, vitézt nem tud, sem lát e Világon,
 És bóldogab nállok az Emberi ágon.
- 3395 Egy két ittze borral az ország⁵⁹ királynán,
 Tul szökik öröme, és ugrál a baján.
 A rang irigysége szivét nem szaggattya,
 'S Kenyere tsak, a mi dologra nógattya.
 Ha Tehene ellik; ő is Tartományt nyér,
- 3400 Mondván, a szomszédtul, hogy már tejet nem kér.
 Nints nagy vágyódása; kevés hát szüksége
 'S Igy teszi bóldoggá az együgyúsége!

⁵⁸ <ő, meg,> nézd hogy [Javítás a törlés fölött] ⁵⁹ <a Világ> az ország [Javítás a törlés fölött]

A méltóságos sorsnak is⁶⁰ vannak⁶¹ osztályban jutot Menykövei

- Minden sorsnak meg van a határozattya,
'S Tronusnak is lehet véres áldozattya.
3405 Nints hatalom, nagyság e széles Világon,
Mely Földre nem terült a viszontagságon!
Kevés tiszta öröm van a méltóságban!
Sok Menykö kóborol fent, a magasságban
[92v] Egy ütással szór le alá a mélységbe,
3410 'S Ot maradsz örökös feledékenységbe.
Róma,^(a) Mogol, Persa, Khina mind fel fordult
Ilion, Karthágo, Memfis; hamvába fült.
Cresus, kintsei közt Sólón után sohajt..
Igy tsinállya a sors a nagyoknak a bajt!
3415 Míg ők a felleg közt magokat szaggattják
És veszedelmeket sikóltva kiáltják
A szegény, tsendesen viszi barázdáját
Fütyőrész 's nógattya előtte marháját.
A nagyok tsak a nagy költségeket teszik,
3420 'S Azt tuggyák, az egész Világot meg eszik
Ezerekkel bírva, örökké szegények
'S gazdagabbak nállok sok jobbágy legények.
A hiv lakos, pénzt ád urának, gubában;
'S A Király költsön kér szörnyü vagyonában.
3425 Az örök végezés ezt, így osztogattya,
Mely Fiait sorsal, rangal, nem tsalhattya.

^(a) *Jegyzés* ⁶² A Világnak Böltsei sokat törődnek rajta, hogy az Uralkodó módot, hatalmat örökre állandóvá tehessek: Olyan, mintha egy Tőköt a Balaton színére hajtasz, és azt kívánod, hogy ne ingadozzon.

⁶⁰ <Karnak is> sorsnak is [Javítás a törlés fölött] ⁶¹ vannak <...> osztályban ⁶² [Bessenyei jegyzete a 92v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva]

- Sok Ur, sirva nevet: vigsága erőszak⁶³
És ha rutat lát is, ugy teszen, mint a vak
A kit utál tisztel; a kit gyűlöl ditsér –
3430 Öleli őrdögét; és ez, uri manér.
[93r] Némelyik, másikat szép szóval hiteti,
'S Ha ki megy előlle, Menykövel ütteti.
Pompára fesziti fel haldokló sorsát
'S Kóldulva kívánnya meg haladni társát.
3435 Szappan buborékkal tzifrálkodik; fizet
Szökdös a többi közt, 's mint az örzült, nevet.
Örvend hogy bőrivel oly fényes kívülrül,
'S Nem láttya hajóját hogy alatta el ül⁶⁴

Vége⁶⁵
Az ötödik Szakasznak
és⁶⁶ Kötésnek

⁶³ erőszak <Ha> És ⁶⁴ <most mingyár> alatta el ül [Javítás a törlés fölött és után] ⁶⁵ Vége
<Vége a> Az ⁶⁶ és <a Második> Kötésnek

**[95r] A TERMÉSZET VILÁGA
VAGY
A JÓZAN OKOSSÁG.
HARMADIK KÖTÉS.¹**

¹ KÖTÉS <NEGYEDIK KÖTÉS. 1800.> [95v]

Az ember, mint szomszédjának Birája.

- Minden Emberben van olyan törvény tétel
3440 Mellyet magánál tart titkos ítéllettel.
Nem lehet más szemmel önnön magát nézni
Tsak a magáéval kel sorsát intézni.
Más tulajdonságit erköltsödön által
Szoktad ki szemlélni titkos gondolattal.
3445 Érdemedet hozzá méred elmésséggel.
Hogy mennyire álhat tölled messzeséggel.¹
A maga szeretet olyan arany tükör
Mellyet sors, sem eset, szivünkbul ki nem tör.
Ha nintsen érdeme, ugy, mint szomszédjának
3450 Péternek? ebbe néz, 's ád betset magának
Nintsen oly idétlen ki szivében titkon
Érdemet ne lászon, magát nézve, vakon.
A bóldog természet, hogy kit kit nagysággal
Nem ajándékozhat, segít a vaksággal.
3455 És így, minden hiszi, hogy van deréksége
Nagy erköltse, szive 's belső nemessége
Annál nagyobbat lát; mentül tudatlanab
Romlottab erköltsü, és haszontalanab.
Másokban érdemet nehezen ismérhet
3460 'S Mindég makatskodik mig balul ítélhet
[96v] Tsak akkor halgat el ha oly véghetetlen
Felette, hogy reá szokni lehetetlen.

¹ messseséggel. [Betűtívesztés]

- Ha másnál azt láttya mit magában érez
 Fel kiált: *Ugy é hogy derék ember már ez*
- 3465 Tsak azt láttya szépnek mi belé is bé hat
 'S Máson, a mitsodás ő is, olyat mutat.
 Ha fényleni kíván 's abban, más, felette
 Nagyob tüzzel ragyog 's őtet el temette
 Mindég ara veri komor indulattya,
- 3470 Hogy a piszkot, oda, merül hajithattya.
 Mint az olyan őrzült, ki markába sundál
 Mellyet az utakon menőkre hajigál.
 Alatsony, és gonosz Léleknek törvényne –
 Mely motskol, hogy hirre nem lehet reménnye.
- 3475 Homérust gunyolják, hogy hasonlítás^{2(a)}
 Nagy hosszú farkuak, mint meg únt mondási
 Lucanus is annyit hasonlít rakásra
 Hogy rá ún az Ember, a hasonlításra.
 [97r] Poppét az irigység tsak nem agyon verte
- 3480 Mikor az⁶ értelem határát meg mérte.
 Rousseau⁷ bujdosová lészen a Világban
 'S Nints tüze, sem vize, mond, Európában
 Voltairt is Parisban tsak nem meg égették,
 De, a⁸ kik vigyáztak, onnan el szöktették.
- 3485 Eleitül fogva mindég üldöztettek⁹
 A Böltsek és Szentek, 's¹⁰ Martiromok lettek.

(a) *Jegyzés*³ Homerus örökre Poeta Király marad, mivel teremtő Lélek; de tsak ugyan gunyolás nélkül lehet mondani, hogy benne a hasonlítás véghetetlen, mely miat néhol fére üt. Mikor a dühösséggel előre rohant verekedő hadi seregeknek kiáltásokat,⁴ fegyver tsattogásokat,⁵ sat. a Kőpübül ki tódult mehekhez hasonlittya, nem rajzolhattya ez, amaszt.

² hasonlítás [Betűtvesztés] ³ [Bessenyei jegyzete a 96v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ⁴ kiáltásokat [Az utolsó két betű beszúrás] ⁵ tsattogás<t>okat [Javítás beszúrással] ⁶ az [Beszúrás] ⁷ Rouss<...>eau ⁸ <...> a [Javítás a törlés fölött] ⁹ üldöztettek <'S> A ¹⁰ 's [Beszúrás]

- Pált meg páltzáztattyák, Lőrintzet meg sűtik,
 Socratest meg őlik, 's a hívőt égetik.
 Földi, Meny országi boldogságunk, mely van
 3490 Szentekben szereztük, 's betses Tudósokban.
 De az Ember azért örökké üldözte
 Eléb jó tévőit; 's Kristusát meg ölte.
 Végezetre pedig ditsósségre viszi,
 'S Hogy ellene vétet, Lelkében el hiszi.¹¹⁺
- 3495 [97v] Az embernek, tudod, hogy haszna, törvényre
 És szép híre, neve lett, szemének fényre
 Hol sinór mértéke az igasságának,
 Ez, hogy helyet¹⁷ aggyon¹⁸ a kívánságának.
 Így hát, a mi néked tettik, ugy é? helyes.
- 3500 De a mások kedve, nem jó, és veszélyes.
 Ha már te, kedvedben leled bóldogságod
 El vegye ezt mástúl, szoros igasságod?
 Te vagy első szülőt Fia a Világnak
 És *majoratussa* az Emberi ágnak?+
- 3505 Neked legyen közöd tsupán tsak magadhoz
 És más, kötve legyen a bolondságodhoz.
 Ne ágaskodj ide mert rád kiáltanak
 'S Hóld világra mászó bolondnak²⁰ mondanak.

+ *Jegyzés.*¹² Ha reá gondolsz, hogy a Világ azoknak, kiket eléb halálra üldözött, végre oszlopot emelt;¹³ ellenben, hogy a¹⁴ kiket eléb tsak nem az imádásig¹⁵ tisztelt, végre ki nevette,¹⁶ lehetetlen magadat az ásitástul mentened, 's néked is nem nevetned.

+ *Jegyzés.*¹⁹ A Majoratus a Nagy Házaknak, Familiáknak fen tartására nézve, egyszerűsmind a leg job, és leg igazságtalanab mód e Világon.

¹¹ <hisz.> hiszi. [Javítás a törlés fölött]¹² [Bessenyei jegyzete a 97r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét Bessenyei nem pontosítja.]¹³ emelt; <es> ellenben¹⁴ <azokat> hogy a [Javítás a törlés fölött]¹⁵ imádásik [Betűtévésztés]¹⁶ neve<te>tte¹⁷ hely<t>et¹⁸ aggyon <mindég> a¹⁹ [Bessenyei jegyzete a 97v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét Bessenyei nem pontosítja.]²⁰ <...> bolondnak [Javítás a törlés fölött]

- Tettzésedre nézve ne itéld szomszédod
 3510 Nem jó, ha hibásnak, tsak azért állítod,
 Sunda tetteinél fogva kel itélni
 Ha nem gonosz, 's²¹ vétkes, jól kel rólla vélni.
 Valaki nem kóldus, huz, tsal élelmére,
 Mind józan erköltsöt vet fel a Lelkére.
- 3515 [98r] Ha nints gonossága; szabad, tettzésével
 Minden Ember, ugy,²² mint²³ ruhája színével.
 Ha te itélsz rokon, téged is itélnek
 'S Ha te másoktul nem, te tölled se félnek.
 Néked ez nem tettzik; de más ugy akarja –
- 3520 'S Hogy oly ostoba vgy a fejét vakarja.
 Te is tsinálsz olytat, a mellyet más nevet..
 Minnyájan szörbölyük a fekete levét.
 Egymásnak hibáit, tsak meg kel engednünk
 'S A mi nem gonosság sugva el²⁴ szenyvednünk.
- 3525 Kéntelen vgy vélle, mert költsönben esik..
 Mind botlik az Ember, ha ősvénnyin lesik..
 Hol vólt az az Ember, ki egy 's más részében
 Hibát ne mútatot vólna életében?
 Magadat nem látod, tsak másra mútogatz
- 3530 Másokat szóllasz meg és magadrul halgatz.
 Igy, ujjal mútatván minnyájan egymásra
 Múlatyuk magúkat, e nagy köz rovásra.^(a)
 [98v] A maga szeretet frissen gazdálkodik
 Mikor érdemérül titokban álmodik,

(a) *Jegyzés.*²⁵ Nintsen szánakozásra méltob eszetlenség, mint valakinek azt kívánni, hogy rólla ne beszélljenek; De egész Világot őszve szóllanak némely²⁶ emberek tsak azért is, hogy egy hosszú éjtszakát rövidíthessenek vélle.

²¹ 's [Beszúrás] ²² ugy [Beszúrás] ²³ mint <a> ruhája ²⁴ <me> el [Javítás a törlés fölött]
²⁵ [Bessenyei jegyzete a 98r oldalhoz. A lap alján található a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ²⁶ <a> némely [Javítás a törlés fölött]

- 3535 Szomszédját mindég tsak ott nézi, hol hibás
 Erejét veti rá, 's mongya, hogy, lám ő más.
 A természet, lehet, hogy ezt gyengeségre
 Vitette, hol amaszt vitte derékségre
 De leszen annak is más felől nagysága
- 3540 A hol erkölsödnek nintsen méltósága,
 Nem lehet gúnyolni minden gyengeséget..
 Kiben látz közöttünk tökéletességet?
 Az Ember akár mely nagynak neveztessek
 Hid el, hogy kis állat, bár mint hirtessék
- 3545 Még a²⁷ Szenteket is Lád é, mig tsudálták
 Minden szegbe, szugba örökké tsinálták.
 De miólta láttyák, hogy a Szent is Ember
 Hol ő is tsak mint más a hamvában hever.
 Napról napra mind fogy, ez a szép nevezet
- 3550 'S A sem soknak láttzik ki rá fel evezet.
 Hogy ha szomszédodrúl akarsz hát²⁸ itélmi
 'S Tulajdonságirul egyenesen vélni
 Érdemet érdemhez; hibát gyengeséghez
 Szabjál; mert ez illik, Lád az eszességhez.
- 3555 A hatalmas²⁹ Lelkek a tsekélységekben
 Gyengéknek láttzatnak szorúlt inségekben.
 [99r] Kis vizben a Singér, a Vizát neveti,
 De a Dunán, magát hozzá nem teheti
 Medvénél a Matska, egér közt töb állat
- 3560 Noha ez amannak ugy é, tsak egy falat?
 Cesárt nem láthatta³⁰ vólna eskütségben

²⁷ <A Szép> Még a [Javitás a törlés fölött] ²⁸ szomszédod<at>rúl akar<od>sz hát [Javitás a törlés fölött átírással és beszúrással] ²⁹ <nagy erős> hatalmas ³⁰ <ismérte> láthatad [Javitás a törlés fölött]

- Kartzag*⁺ se let volna Cesár, ditsósségben³⁴
 Sok ember vesztette halhatatlan nevét
 Hogy sorsa nem tette uttyára életét.
- 3565 Eke szarván hálnak meg a³⁵ nagy vitézek
 Ministerek, Szentek: Lád, így mennek ezek!
 Trajánust Barátban nem ismérted volna
 Klastromba temetve, a bűnrül papolna
 Elég Cató mult el feledékenységben
- 3570 A kapta, dikits közt varró mesterségben
 Sorsa, hol nem kellett volna, oda tette
 'S A hol fel megy vala, helyérül el vette.
 Minden tekintetben nem tanálsz nagyságra
 Nem mehet egy Ember annyi méltóságra.
- 3575 A vitéz fegyverrel írja ditsósságát
 A Tudós pennával festi nemességét.
 [99v] Halhatatlanságra mehet ez is, az is
 Virgilius, Titus, Trajánus, Tassus is.
 De tsak rosz erköltsben tartunk álnokságot
- 3580 Vagy tudományban is lelünk gonosságot,
 A mellyet szomszédod szabadon ítélhet
 A poklokra vethet, 's Egekre emelhet?
 Kit tartasz gonosznak? a ki meg vér kárral?
 Vagy, a ki hitében, a mint te nem ugy vall?
- 3585 Igy hát Kálvinus is Romában gonosz volt
 'S A pápa szentsége Genevában meg holt.
 Tehát, ha értelmed teszed kárhozattá
 E' Világ költsönben lészen áldozattá?

+ *Jegyzés.*³¹ *Kartzag* örökké való Eskütt N. Bihar Vármegyében, éppen haláláig, kinek sorsa,³² ezen hivatalából, egy lépést odéb tenni egész életében³³ nem engedtet.

³¹ [Bessenyei jegyzete a 99r oldalhoz. A lap alján található a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét Bessenyei nem pontosítja.] ³² <kit erköltsi tulajdonságainak <<... való>> szorultsága> kinek sorsa [Javítás a törlés fölött] ³³ életében <meg> nem ³⁴ ditsósségben <'S> Sok ³⁵ <sok> a [Javítás a törlés fölött]

- Minden féle hiten tétetik ítélet –
- 3590 'S Átok alá esik az Emberi Nemzet.
Egyike másikat tévelygésre veti
'S Hogy lehet vallással olyan vak, neveti,
Ki ki önnön hitét tartya igasságnak
'S Kárhozatot mutat ki a töb világnak.
- 3595 Ó! kibe száll alá különös postával
Az Egek Istene!. Kivel szól magával?
Miért vesszen másnak el ártatlansága?³⁶
'S Benne a természet élő igassága?
Melyiteké külön a Világ Istene
- 3600 Hogy a többi ember, mind ördögé lenne?
[100r] A Világnak atya minden kiáltást hall
Kit kit áld étellel, és büntet halállal.
Mit ad hát tenéked, teremtési felett,
Mid van, mely mással is mint vélted, köz nem lett?
- 3605 Nintsen oly két lélek, mely sinór mértéken
Okoskodgyon együt Földön, és Egeken,
Miért nem ad az Ur, és a Nagy természet
Mindennek egy forma gondolatot,³⁷ eszet?
Kérd meg hát hatalmát? magyarázd tettzését
- 3610 'S Forgasd meg elméddel örök végezését?
Minden hitben láttunk emberi jóságot
És természet szerint való igasságot.
Múnkájánál fogva az Urat fel lelték
Nagy valóságában, félték, és tisztelték
- 3615 Socrates magátul oly magasra fel ment
Hogy meg ismérte az egy, nagy örök Istent.
Epictetes pedig a³⁸ Teremtőt³⁹ kérvén
Sok papnál kegyeseb volt hatalmát félvén.

³⁶ ártatlansága? <Melyiteké külön az Urnak áldása?> 'S ³⁷ gondolatot, <'s> eszet? ³⁸ a [Beszűrés] ³⁹ Teremtőt <ismérvén> kérvén

- Aristides, Titus, vagy Cesar Borgia?⁴⁰
- 3620 Melyik vólt, szóly? inkább az Egeknek Fia?
A jó Lélek, 's érdem mind igaz tudomány:
Ez itt a valóság; a többi tanálmány!
Ha már érdemed ugy, mint másnak nem lehet
Életed annyi jót 's szép dolgot nem tehet
- 3625 Mivel állítod meg, hogy téged az Isten
Tsak egyedül tekint Tronusán oda fen?
Tévelygő teremtés! Szégyenüly meg végre
Alázd meg magadat, és tekints az Égre!
[100v] El nézi Istened tudatlanságodat,
- 3630 És szemedem rajta hagyja vakságodat.
A kit te átkozol, meg álgya kegyelme
'S Bóldogságra viszi atyai szerelme!
Ha pedig te rajtad nints érdem, sem áldás
Higy? de bus Lelkedben szomoru a vallás.
- 3635 Istened bírája, tudod, a sziveknek
'S Meg jutalmazója az igaz Lelkeknek.
Senki sem imádja köztünk káromlással
Az Urat, éllyen bár akár mely vallással.
Szenyved tévelygését; fussad gonosságát
- 3640 Panaszollyad sorsát, 's öleljed jóságát.⁴¹
Ha szabad büntetni hit ért, értelem ért,
Hol van olyan ország hol nem ontyák a vért?
Itt ti öldökletek, másut, mások ölnék
És gyilkosságokban hitet, vallást lelnek.

A törvény ellen való tett, ítéllet alá esik

- 3645 Világi teted közt van olyan illetlen
Mellyet nem ítélni tellyes lehetetlen.

⁴⁰ <Bor. gia> Borgia? [Javitás a törlés fölött] ⁴¹ jóságát. <Ha lehet büntetni a vallás ért, hit ért> Ha

- A törvények ellen dolgozni, nem vallás
 És ha ellenek jársz, tsupa bűnre állás.
 Ha a tsalárdságot máson el követed,
 3650 Hogy ne itéllyenek soha se teheted.
 Mindég ezt kiáltják Lásd, a kegyetlennek,
 Hogy ő ellensége, embernek, Istennek.
 [101r]⁴² Nem kedvez a Világ, hid el a hírednek
 Nagy méltóságodnak 's királyi nevednek.
- 3655 Fel fedezi tetted ezer esztendőkre
 Már az emlékezet, és örök időkre.
 A millyen vólt köztünk jó, vagy rosz életed
 Ollyan haláلودon tul emlékezeted.
 Hogy a hóltakrul jót sem rosszat ne szólljunk
- 3660 Régi együgyűség 's ebből ne tanullyunk.
 Falusi Bábákra tartozó kegyesség
 Az emlékezetben itélni, eszesség.
 Kartust⁴³ a halála meg nem igazittya
 Hirében, nevében bár ki hogy állittya
- 3665 Mért nem lehet Nerót veszetnek mondani
 Halála után is, és Titust áldani?
 Sétálhatz Lélekben Eliseumodban
 'S Külömb külömb féle Paradicsomodban
 De a mit tselekszel szabd az Emberséghez
- 3670 Rendes szokásokhoz 's igaz nemességhez
 Mert bolond hirt, nevet kap emlékezeted
 És köpedelemmé lész egész életed.
 Így, pólgári tetted szomszédod visgállya;
 De a vallásodnak Isten a Királlya.

⁴² [101r] <Nem kedvez a Világ tud meg ... hírednek Nagy méltóságodnak, 's királyi nevednek> Nem ⁴³ <Chartust> Kartust [Javítás a törlés fölött]

Az Ember, mint a betsületnek rabja

- 3675 Mi köti az Embert tselekedetében,
'S melyik leg erősebb törvény életében?
Az emberek szeme, mellyet ítélletnek
Tartunk és nevezni szoktunk betsületnek
Minden nemes szívet magához szorítot
- 3680 'S A szép erkölcsöknek óltárára állot.
Soha gonosságot nem betsűlnek benned
Bűnökkel nem lehet ditsősségre menned.
Belé lát a Világ kavargó véredben
'S Meg itél jó, vagy rossz tselekedetben.
- 3685 Hijában emeled magad Trónusra fel,
Még is csak gyilkosnak ismértetik *Kronvel*.
Érdeme melly vitte csak ragyogó bűn vólt,
'S Neve átokká lett egytzerre hogy meg hólt.
Ült Kaligula is Romában Tronuson
- 3690 De a méltóság is rut vólt e bolondon.
A hatalom maga nem igaz ditsősség,
Ha nem lakik benne igazság, böltesség.

A ki nem betsületes Ember, nem is jó Keresztyén

- Kúkúputz* úgy itél hogy ha *Lelke* igaz
Nem bánya e Világ előtt had legyen gaz
- 3695 [102r] De, ha a Társaság szokot próbáival
Rosz embernek tanál 's mutat ujjaival
Honnan állítod meg tsudállatos Rokon
Hogy te magad tul vagy minden okosokon?

- Vigasztalhad magad nagy kegyességeddel
 3700 De csak gaz maradtz te eszetlenségeddel.
 A Moses törvényre Világ törvényre is
 'S Az igaz kegyesség; tud meg; betsüllet is.
 Ha világi törvényt rontasz 's ellene mégy
 Elmélkedésseddel igaz ember, hogy légy?
- 3705 A betsüllet mindég szép dolgokat kíván
 'S Fele baráttával szépen, igazán bán.
 Minden vallásnak van, Lád! akasztó fája
 De a betsülletnek nints ily palotája.
 Házad fel nem veri, lovad el nem lopja
- 3710 És a kenyeredet szádbul ki nem kapja.
 A mire oktatnak könnyeb mind el hinni
 Mint betsülletesnek, és okosnak lenni.
 Sok tudatlan; hitit, minden pontban hiszi
 De azért marhádat tolvajul el viszi.
- 3715 A hir, név, betsüllet oly erőssen szorit
 Hogy néha pokollal 's bűnnel is bé borit.
 A Lélek ismeret rabságában el vész
 'S Fattya vetet Lyánbul tsetsemő gyilkost tész
 Gyermekeit sirattya; mint anya; szereti
- 3720 Még is elevenen¹ a Földbe temeti.
 [102v] Vallást, természetet Lásd, gyötrelmes szivén,
 El fojt, hogy betsüllet maradgyon személylén
 'S E szó: *De mit mond a Világ ha meg hallya*
 Töb egy szüznek mintha ezer pap² papollya.
- 3725 A pokol távoly van, ez, közzelrül szorit,
 'S Egész életedben gyalázattal borit.
 Egy *piha* utánnad, ha nagyon kialtyák
 Töb, mint az ördögöt, ha mind rád uszittyák.

¹ <...> elevenen [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén] ² pap<pa...> papollya

Igy,³ a betsületnek, szörnyü az⁴ ereje?
3730 'S A⁵ ki élt mindennek⁶ főt benne a⁷ feje?

Az Ember, mind Világ Fia

Nem igaz, hogy a ki Fia e Világnak
Nem vólna részese a bóldog országnak?
A kegyesség, ugy é? jóságot parantsol
Mellyet e Világnak törvényne is tsókol.
3735 Kábulásba esik, mind a ki el hiszi
Hogy a Világ Fiát az Ördög el viszi.
Ki a Világ Fia? ki hivatalt visel?
Vagy a köntösére paszamántot var fel?
Fekete ruhán is ragyog arany kereszt⁸
3740 'S Ujba ütöt gyémánt mely szép sugárt ereszt.
Én, tsak Embert látok az óltár szarvánál.
Mint a harmintz adón 's Mársnak zászlójánál.
[103r] Vagy az⁹ Világ Fia a ki vendégséget
Tsinál, pompáz, ragyog, 's mutat fényességet?
3745 A ki gyönyörködik asszonyaink között
'S Termetével drága selyembe öltözöt?
Prepost, Canonicus, Püspök, Világ Fia,
Hát így; buzgóságát akárminek hívja.
Vagy az Világ Fia, a ki gonoszul él
3750 Mennyei sem Földi dorgálástul nem fél
Ki, prédál, dobzódik, mulat, káromkodik
El fajulást tsinál, 's haszontalankodik.
Ere az erköltsnek nints már tovább gongya
Nem is Világ Fia; tsak Világ bolongya.

³ <Nints> Így [Javítás a törlés fölött] ⁴ <mongyad hát> szörnyü az [Javítás a törlés fölött]
⁵ <És a> 'S A [Javítás a törlés fölött] ⁶ él<,>t <kinek nem> mindennek [Javítás a törlés fölött
és átírással] ⁷ a [Beszúrás] ⁸ kereszt [Betűtévesztés] ⁹ <Az a> Vagy az [Javítás a törlés fölött]

3755 A ki vallás szerint gonosz, és eszetlen
A Világ előtt sem marad büntetetlen.
Igy hát, Világ Fia lehet a jó ember,
Ide se tartozik, ki a bűnben hever.

Betsületben való Fanatismus; meg veszés

Tul szokot az Ember, mindég magán menni
3760 'S Azért kel annyiszor néki Tsuffá lenni.
Dühödésig viszi a szép betsületet,
'S Büszkeségbül veszti benne az életet.
Essexnek, Birónnak fejek el üttetik
Még is a kegyelmet soha se kérhetik.
3765 [103v] Egy szóval kel vala tsak kegyelmet kérni
'S Magába szálván a hibát meg ismérni,
De mint sem szájával a bűnét meg vallya
A véres halált is még inkább ki állya.
Az ilyen meg veszés oly a betsületben
3770 Mint a Fanatismus az ártatlan Hitben.

A bölts ítéllet, és szemérmesség rugó tollai a betsületnek

A ki fel gyút; meg lop, anya méhében is
Gaz ember vólt 's a lesz egész éltében is.
A szemérmes Ember, ily vad bünt nem tehet.
'S A marha lopásig, vétkében nem mehet.
3775 Nem lehet, a Világ hogy fel fordulhasson
'S Emberséges Férjfi, lovakat¹⁰ lophasson

¹⁰ <...> lovakat [Javitás a törlés fölött]

- Igy, ki egytzer lopot, soha igaz Ember,
 Nem vólt, nem lesz 's hóltig tsak ganéjban hever.
 Mint ágashoz kötöt embert maró kutya
- 3780 'S Emberi kép alat, Világnak huntzfuttya
 Büntetését félve halgat a pórászon
 De mingyárt ószve mar, tsak botsásd szabadon.¹¹
 Más az erőtlenség, más az ilyen vad bűn
 Valaki tselekszi Ember lenni meg szűn.
- 3785 Vallás, sem betsüllet nem tartóztathattya
 Vad barom, 's magát mint Hottentót mütattya.
 Nem tud gyalázatot, és tsak büntetéssel
 Ne hervaszd életét, ezer gulyát lop el.
 Sőt hogy híres tolvaj ditsősségnek tartya
- 3790 E részeg származás, és természet Fattya.
 [104r] A szemérmetség védelmező Angyal,
 'S Együt kezet fogva megyen a vallással
 A kiben szemérem nintsen, sem kegyesség
 Nagy erőre jön ott az istentelenség.
- 3795 'A Rosz hír,¹² gyalázat, selmának nem használ.
 'S Ha nem fojtogatod örökké kárt tsinál.
 Sőt még a vallás is, a betsüllet nélkül
 Sok Templom járóban¹³ szomoru helyen ül.
 Ugy láttzik, hogy a ki nevével nem gondol
- 3800 Az egyűgyűk közt is tsak az olyan rabol.
 Nemesben, parasztban, ha nintsen szemérem
 Betsüllet; vallás sints; mondani azt merem
 Sőt még olyan gonosz ostobaságában
 Hogy a tolvajságra rést lél vallásában.
- 3805 Kényszeriti papját, hogy meg áldoztassa
 'S Ugy Isten hirével, a másét lophassa.

¹¹ A ki fel... szabadon. [12 sor betoldása a lapra ragasztott papírcsíkon; csillaggal is pontosítja Bessenyei a betoldott rész helyét] ¹² hír, <<név,>> név,> gyalázat ¹³ <...> járóban [Javítás a törlés fölött]

- Igy¹⁴ midőn a házat el kezdi, fel verni
 Jó Istenét szokta segítségére kérni.^(a)
- [104v] A ki nagy ostoba annak keveset ér,
 3810 Vallás, vagy betsüllet; az útbul tsak ki téér.
 Sőt a Nemes közt is a ki lopást teszen,
 Tudatlan, ostoba, 's vaddá azért leszen.
 Nevelés; tudomány, és józan ítéllet
 Az, mely a rosz ellen, hiv ótalmom lehet.
- 3815 A gonosz, bolond is, mert életét rontya
 És nyugodalmának kötéseit bontya.
 Éjjel nappal retteg; a lántzát¹⁹ tsörgeti
 'S A páltza ortzáján könyveit görgeti.
 Bóltsek közt ló lopás, tudod, hogy nem esik
- 3820 És a Professorok, prédájok nem lesik.
 Tudatlanságnak ez, hid el tulajdona..
 Az ész életünknek leg drágáb vagyona.
 Tévelyeg az Ember²⁰ egy 's más értelemben
 De tsak nem mehet ily rut veszedelemben.
- 3825 Hobbes; Machiavel, Spinoza, nem loptak
 [105r] Hanem munkájokban mongyák; hogy hazuttak.
 Tudomány, nevelés kintse e Világnak
 És a törvény alá vet nagy Társaságnak

(a) *Jegyzés.*¹⁵ Két oláh tolvajok¹⁶ éjjeli ragadozásra indulván el, papjokra mentek, hogy őket áldoztassa meg: aggya fel az Ur vatsoráját; Kit gyújtogatással ölással fenyegettek, ha nem tselekedne. A pápa nem mervén ajtáját nékik éjjel ki nyitni, kéntelen volt őket az ablak fiókon által, meg áldoztatni.¹⁷ [104v] Vallásoknak¹⁸ szentségével magokat illyetén képpen meg erőssítve mentek ház fel verni; de testekben alá szállot Ur vatsorájokkal együt el fogatattva vitettek a Várad Tömlötzbén, kiknek törvényekben az Iró maga is jelen volt, hol meg jegyezte hogy valakin a betsüllet nem fog, annak a vallás is keveset ér, sőt lopásra fordittya.

¹⁴ Így <A> midőn ¹⁵ [Bessenyei jegyzete a 104r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ¹⁶ tolvajok [Az utolsó két betű beszúrás] ¹⁷ áldoztatni <; Ezen eset a Bihar vár megyei Törvény széken világosodot ki; az író jelen volt>. [104v] ¹⁸ Vallásoknak <álmódot> szentségével ¹⁹ lántzát <gorg> tsörgeti ²⁰ <...> az Ember [Javítás a törlés fölött]

Mig mint vad, erdőkön laktál 's makkot ettél
3830 Nevelés tudomány nélkül el lehattél.

Mig törvényed nem volt erköltstelenséged
Sehol ki nem tettzet, sem eszetlenséged.
És mivel külön nem foglaltál magadnak
Nem volt pusztítója senki a javadnak.

3835 Egy forma az Ember, hid el törvény nélkül –
Vadak közt keveset szólhatsz az erköltsrül.

Valamennyi Farkas prédáját mind eszi
Az ember is ha nints törvénye, ezt teszi.
Törvény, és mesterség, vallás különböztet

3840 Bennünket erköltsel, 's ellenkezést, e tett:

Szemérmes okosság kel már életedre,
És tanúlt jó Lélek vigyázzon testedre.
Annyi let nézd!²¹ benned, itt, a kötelesség
Mint hajadnak szála: kel²² hát az eszesség.

3845 Látod, hogy az ember mentül tudatlanab
Jóra, annál inkább meg birhatatlanab.

De töbnyire szeléd mind a tanult ember
'S Ha neheztel is rád, azért²³ főbe nem ver.

A vad bűn e szerint bolondban tenyészik

3850 A hol az ítélet tétel el enyészik.

[105v] Hijában mutatod a Paraditsomot

Ha meg nem tanitod eléb a bolondot.^(a)

Erül tsak álmodik; de testében érez

El veszi kenyered 's érte meg is vérez.

^(a) *Jegyzés*²⁴ Az író vallyá, hogy a fekete Körös mentében lakó Oláhok vallásának tsak három ágazattját tanulhatta ki: Egyik a harang szó, másik a veres hagyma, harmadik a Serindaré. Egyéb íránt bőjtől áll egészen, 's minden jóságos tselekedetet éhségben határoz meg.

²¹ <már> nézd! [Javítás a törlés fölött] ²² kel <...> hát ²³ <érte> azért [Javítás a törlés fölött] ²⁴ [Bessenyei jegyzete a 105v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.]

- 3855 Nem tehet bóldoggá ellene a pokol
 Nints esze; halgattya; de a bűnnek hódol.
 Meg hajlik, könyörög; de azért agyon üt
 Ha pénzedet sejtí, vagy égő szenen süt.
 Mit tett törvény, vallás itt Európában^(b)
- 3860 Mikor még ostoba vólt a nép magában?
 Minden ország éget; népe ölettetet
 'S A Világ, vesztének, prédául vettetet.
 Nem tudad az embert meg fogni kitsoda
 Fene Tigris, Ördög, Farkas, vagy mitsoda.
- 3865 [106r] Tudomány, bóltsség szül hát érdemeket
 'S Ezek nevelése tész szemérmeseket.

Az el rablot hir, név betstelenség²⁷

- Vagyon olyan hir név, a mely tsak ragadoz
 Bóldogságot ígér, 's véredben fel áldoz.
 Octavius fel kél a Világot dulni
- 3870 'S Rómának belé kel hatalmába fűlni.
 Az ily ragyogo bűnt méltóság fedezi,
 Felséges ostor ez; s hazáját vérezi.
 Bé fedí hatalma a poklot alatta
 Mely az emberséget, vallást meg tagatta.
- 3875 Ezt már tsak a fegyver ördöge úzheti
 És Menykó oda fent, mely Földhöz ütheti

(b) [Jegyzet]²⁵ A pogány Rómának le omlásátul fogva olvasd Európának viselt dolgait a vestfáliai békességig; 's²⁶ meg látod az Ember fene vadakat.

²⁵ [Bessenyei jegyzete a 105v oldalhoz. A lap alján található, az előbbi jegyzet alatt.] ²⁶ békesség<...>ig; 's [Javítás a törlés fölött] ²⁷ betstelen<tisztesség>ség [Javítás a törlés fölött]

- Betsüllet szemérem semmit se teszen itt
 Hatalom parantsol, 's nem zaboláz a Hit.^(a)
 Maga kohollya ez a betsülletet is
- 3880 Érdemet, fő rangot, 's magát, a hitet is.
 [106v] Büntetés, jutalom nevelik a fénnnyét
 Mellyek aggyák, 's ölik az ember reménnyét
 De végre, a Világ örökké meg valya
 Hogy az érdemeknek ez is tsak tolvajja.
- 3885 Így hát a kegyesség 's az igaz betsüllet
 Egy széken akár mely vallással el ülhet.
 'S hogy a Világ Fia, tsak ugy Isten Fia
 Mint az a ki magát szolgáljának hívja!

(a) *Jegyzés.*²⁸ Emberi emlékezetünknek kezdetitül fogva, pogány, Keresztyén vallásnak,²⁹ mindég az a nyomorusága vólt hogy minden esetre rá alkalmaztatták. Némely nagyok pedig kívül tisztelve, belől nem hive, forgatták eszközül tzéll yoknak el érésére. Romában a Nagy Emberek, Olimpusunak seregét³⁰ nevelték. [106v] Ugyan azért, egy Consul tengeri verekedésének előtte, meg értvén, hogy a szent piték nem esznek, a vízbe hányatta őket, hogy had igyanak, ha nem ehetnének.

Athenásban Periclesnek még a szeretője Aspasia is nevelte a Nép Vallását, és Isten seregeit: mely miat, Perikles, a Népek büntető hatalmátul, minden erejével, ékesen szólásával is alig menthette meg. Egyiptomban hajdan az Uralkodók, majd nem minden osztály tartománynak más Isteneket, Hitet attak, hogy egymást gyűlölségbe vévén öszve eggyezés-sel párt útésre ne jöhessenek. Hiszed é hogy a Ministérium, a Matskát imáda szívébe

²⁸ [Bessenyei jegyzete a 106r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonalal elválasztva.] ²⁹ vallásnak, <követőivel;> mindég ³⁰ seregét <magokban> nevelték.

Az ember, mint józan okosság által való Isteni ismertet

Van munka, van mives: van Világ, van Isten.

3890 Van Patak, van Forrás; mit szólhatz ez ellen?

Ha egy mesterséges him varrást meg nézel

Ki dolgozta ezt így? másokat kérdezel.¹

Nemzet, a² mennyi van e széles³ Világban

Mind meg nyugodot már e köz igasságban.⁴

¹ kérdezel. <Tanúlt n> Nemzet ² a [Beszúrás] ³ <nagy> széles [Javítás a törlés fölött]
⁴ [Bessenyei jegyzete feltehetően ide kapcsolódik. A jegyzet a lap alján kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet teljes szövegét törölte az író:] <Jegyzés. Mennél nagyobb küszködéssel igyekeztem az Istent meg fogni, annál sebesebben ki tűnik elmémből. E dologban vizgáltam e Világnak egy és más Nemzetben, időben <<való>> élt Böltséit; de tsak annyit tudnak benne mint én, és Te. Mihent a vallásbul ki lépsz, lehetetlen az Isteni természetnek ki terjedéséről egyetlen egy gondolatot is meg határoznod. Hogy tsinálsz határt a határ nélkül valóságban? Az Isteni természetet magyarázván; ezt mondod: kezdet, és vég nélkül való Lét: érted ezt? Leg nagyub böltsesség. Legyen! de grádusba teszed azt, a minek nints gradussa, és semmit se mondasz. Kitsinységnél [107v] kezded el, kezdetben let mulandósággal azt mérni, a miben sem vég, sem kezdet nintsen. Mivel az Emberi értelemnek önnön határán tul menni nem lehet, az Isteni természetnek tulajdonságait is, a magáéirul odéb gondolva veszi <<...>> Az Isteni természetet gondolatban meg fogni, és szóval ki mondani lehetetlen volt; és az Ember kéntelen <<...>> ilyen szorulásba jönni, hogy Istenét is magánál fogva magyarázza <<és értse>>. Ezek, tsak Emberi mód szerint vannak mondva, hogy az Ember meg érthesse, azt felelik. Helyes! Én is azt mondom, hogy az Isteni dologt az Ember Isteni módon nem tudhattya [108r] hanem Emberi módon kel néki azt meg érteni; már pedig, az Isteni Örök természetet Emberi módra érteni, annyit teszen, mint semmit se tudni. Az Isten öröktől fogva való leg főb jóság. Hogy érted? magadra, vagy a Világ Nagy Testének egész ki terjedésére nézve? A teremtés, minden hatóságának munkája. Az Elementumok iránt melyek nem éreznek, mi <<a jóság>> az áldás? Reád nézve, adott az Isten életet, <<'s>> de halált is; egészségét, nyavalyát is; békességet, vér ontást is; áldást, 's Meny követ is, végre örömet, de keserüséget is. Kéntelen vagy <<egész>> igaz boldogságodért, a más Világra szorulni, mivel itt, tsak nyomoruságodat, és semmiségedet látod. De hát az a kinek halandó sorsa [108v] azt <<...>> ejti, hogy e Világban <<is>> nyomoruságok közt élvén, a másikon is el kárhozik, ha tsupán érzéseiből kel ítélni, hol tész meg ...? ha pedig magadat érzéseden kívül teszed;

- 3895 [107v] Hogy az Isten kezdet, és vég nélkül való
 A Világ mint, hogy lett, és meddig állandó
 Ne vegyük kérdésbe: reánk nem tartozik
 A józan okosság téved itt 's habozik.
 Már ezt emberi ész, meg nem lábolhattya,
- 3900 'S El rejtet titkait ki nem tanulhattya.
 E tárgyát az Elme soha meg nem birta
 Haggyuk ugy, mert mind egy, a hogy Moses irta.
 [108r] A mit értelmedre sehogy fel nem vehetz
 Abban, bé húnyt szemmel, tsára, hajszra mehetz
- 3905 A hol az Ur magát ki nem jelentette
 Az ember Elméjét setétre vetette.
 Ha Isten nints, mond meg, hogy let hát a Világ?
 Kezdődött, mindég vólt? a kérdés hova hág?
 Ha nem vólt, mibül lett, ugy é nem tudhatod
- 3910 'S Ha vólt, hogy vólt mindég által nem láthatod.
 Kezdet, vagy nem kezdet, rajtad mind tul megyen
 Sehogy meg nem érted, igy, akár ugy legyen.
 [108v] Sok ez a tudomány egy ember bogárnak
 Mint Elefánt kapás a Sólyom madárnak.

mi bizonyítsa benned az irántad való <<...>> áldást? *Az Isten leg felsőbb igazság.* Hogy veszed? hol látod? tsupa természetben, vagy Hitben? Minden törvény, és vallás nélkül <<tsupa természetben>>, az igazság magát mindenkor tsak erőben mutatya. Igazság, a Far- kasban, hogy a Báránt meg egye; az erős emberben, hogy a nállánál gyengébbet agyon üsse, igy ha nints törvény, senki se büntet; <<...>> vallásban is, hogy leled fel az egy [109r] átallyában való ellene mondhatatlan igazságnak gyakorlását? Te a magadét hiszed, más a magáét; vagy senkiét se. Te amannak igy szóllasz; hogy mivel ő, *vallásával Istenének igazsága ellen él, az ördögök minden okvetetlen el viszik; a pedig felel, hogy tégedet leg job lesz ördögökkel, pokollal együtt a bolondok házába zárni, hogy onnan légy az Emberi Nemzetnek <<Lelkének>> ítélő Birája.* Az Egek tsendesek; és nem szóllanak alá Menykövel, hogy azokat le verjék, kik igazságát vallásokkal bosszantják.>

A hol értelem nints, ott Rend, nem lehet.

- 3915 Az oktalan dolog nem vezérli magát
'S Tsak egybe ütközés határozza⁵ sorsát;
De vagyon értelem,⁶ a természet felet
Mely ennek vóltában örök rend, 's törvény lett.
Ha vagyon böltesség nállad, életeden
- 3920 Kel nagyobnak lenni tul a természeten.
[109r] Magán felül soha egy dolog sem mehet,
'S A mi nem ész, tudod, hogy rendet nem tehet.
Tengerbűl jönnek fel a folyo patakok,
És éltető testbűl lesznek az állatok.
- 3925 Mind el van rendelve szokot élelmére
Szőrire, gyapjára, körmére, szemére.
A Sasnak formáján a ragadozását
Szépen meg isméréd, ha nézed állását
A galamb, 's gerlitzé körmével, orrával
- 3930 Nem mutat ragadványt ártatlan fajával.
Ez⁷ fű magot eszik, ama rabol, úgy él
'S A böltesség benne, más más eszközzel él.
[109v] Vak eset rendelt így el minden állatot
'S Ellenkező formát magátul mutatot?
- 3935 Nem lehet vaktában ilyen rendnek lenni..
A néma természet, nem tud ennyit tenni.
Legyen! ha zűrzavar vólt is a természet
De álló rend 's törvény, kavargással hogy lett?
Földet, rezet, meszet, téglát, rendetlenül
- 3940 Kristályt, vasat, ónat, deszkát eszetlenül
Hijában kavargatz Világ végéig is
Mert nem lesz belöllök szép kastélyod még is

⁵ határozza <dolgát> sorsát ⁶ értelem, <Lád> a ⁷ Ez [A második betű betoldás]

- A zűrzavar egyet, mást ugy, hogy módollyon
 Hogy vak eset által orgonát tsinállyon?
- 3945 A kézi mesterség, mind emberre mutat
 'S A Világ, Istenhez vezet az utat.
 Ha e nagy *Mindennek* Urat, vezért nem attz
 Vezérlő eszeddel, hát te hová marattz?⁺
 [110r] Forrás nélkül, tsinálsz futosó patakat,
- 3950 Mesterséget mutat 's el veted az okot.
 Könnyeb é a Rendet, tsak vak mozdulásnak
 Tulajdonítani mint bölts javallásnak?
 Hogy érted meg inkább? hogy történet legyen?
 Ez a sok? Vagy Isten tartson, vezérellyen?
- 3955 Tűz, Viz, Ég, Föld, Látod, hogy mind ellenkezés
 Hogy lett tsak futtában örökös egyezés?
 Egymással küszködve fajzattya Nemünket
 'S Mindég veszekedve, tartya fen éltünket.
 A mit tsak vak eset hány és vét magában
- 3960 Vagy idéb, vagy odéb meg, 's marad dolgában.
 A természet sorján Lásd, minden állatok
 Rendesen vezérlik, és tartják fen magok
 'S ha vak szerentsére esne, lenne minden
 Semmi se maradna meg állandó renden.
- 3965 Van hát Fő Böltsesség és vezérlő Isten
 A ki uralkodik e nagy természeten.

⁺ *Jegyzés.*⁸ Meg botsás olvasó, barátom! Itt nem ugy bizonyitunk, mint másut a tapasztalással. Ha mondom, hogy böldegab az Ember jól élve, mint éhezve; egéségesen, mint betegen, fel tételeznek erejét magadban meg érzed, és el halgatz. Ebben most, tsak okoskodással menek, nem juthatván el véllé a tapasztalásra. A teremtés messze tart; a természet igen mélyj: rá nem érnénk már, hogy bé járjuk, 's titkait ujjal mutogassuk.

⁸ [Bessenyei jegyzete a 109v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási pontja nincs jelezve.]

Van; hanem értsd meg már? Soha se kezdetet:
Soha se végződik? van; és soha se lett.*

[110v] *Ellen vetések a Naturalistáknak, a különös Isteni igazgatásra nézve Pálnak, Péternek világi állapotjában.*

- Ha az Ember dolgát, külön gond vezet
3970 E sok gonosságot, az Ur, hogy nézheti?
Imádtatásában minden Hitet szenyved
'S Az erőszak alatt, az ártatlan senyved.
El tűr Világában minden gonosságot
Mintha veszni hagyná az ártatlanságot.
- 3975 Ördögöt tisztelsz is, mivedet meg haggya,
És a Föld, gyümölsét, számodra, ki aggya.
Vallás, szokás, törvény, mindenüt más lábón.
Áll a Nemzeteknél e Széles Világon.
Akár így, akár úgy, hatalma el nézi
- 3980 És egy állapotra soha sem intézi.
Láttuk, semmi sem lesz már természet felet
Ennek rendes uttya örökös törvény lett.
Az egész Világra terjeszti ki gongyát
'S Magában egy Embert, úgy néz, mint egy hangyát.
- 3985 Ha már az Ur, külön minden Ember dolgát
Maga rendeli el ügyét, igazságát

* *Jegyzés.*⁹ Nagy keservére van az Embernek hogy e Világot látva, érezve; rólla örökre okoskodva, még is sem abban, sem magában meg ne foghasson semmit.¹⁰

⁹ [Bessenyei jegyzete a 110r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva; a jegyzet kapcsolódását nem pontosítja Bessenyei.] ¹⁰ <nem <<sem>> érthet, sem meg nem foghat semmit.> meg ne foghasson semmit. [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén.]

- Annyi sok ártatlant a kegyetleneknek
 Miért hágy prédára a veszet Lelkeknek?
 [111r] Mért nem ismérteti magát meg mindennel
 3990 'S Mért közli áldását annyi hitetlennel?
 Az Emberi Nemzet szemére vakságot
 Vetet, hogy ne lelje fel az igazságot
 Kiván, akar töllünk hiven tiszteltetni
 'S Egy módon nem haggya nevé¹¹ ismértetni.
 3995 Ki nyilatkoztatta magát; benne¹² hiszünk
 Tettzésiben még is mindég ellenkezünk?
 Mért nem ismerik hát ötet¹³ egy Elmébül
 Mind, azok, a kiknek meg jelent Egébül?
 A világosságbul tévelygés származik,
 4000 Melynek a tudomány vérrel is áldozik.
 Hogy magyaráz hát ugy, hogy meg ne érthessék
 'S Éltek öldőklésre, haragra vihessék.
 Mind kiált hogy Isten szavait halgattya
 Még is egymást mint a fene vad szaggattya
 4005 Ezer felé téved egy Isten nevében
 'S Szomszedját öldőkli az¹⁴ ismértében.
 A szegény porban nyög Lád!¹⁵ igazságával
 'S Nyakán ül a gazdag, a hamisságával.
 Ez, szegény, noha ő, mindég imátkozik
 4010 Ama gazdag, pedig¹⁶ tsak bünnel kárhozik.¹⁷
 Hol van hát az ostor, mely kit kit büntessen,
 És az igazságra, jóságra vezessen?
 [111v] Egy ember, a többbit, mi okon dulhattya
 És a Világ vérit, maga, mért¹⁸ onthattya.

¹¹ <magát> nevé^t [Javitás a törlés fölött] ¹² <kiben> benne [Javitás a törlés fölött] ¹³ ötet
 <egyenlőül> egy Elmébül ¹⁴ <meg> az [Javitás a törlés fölött] ¹⁵ <az> Lád! [Javitás a törlés
 fölött] ¹⁶ <noha> pedig [Javitás a törlés fölött] ¹⁷ <áldozik> kárhozik [Javitás a törlés fölött]
¹⁸ mért <dulhattya> onthattya

- 4015 Az ártatlan vérben a bolond tobzódik,
Még is a szerentse, Lásd, néki adózik.
Ez, ellen vetések az erős Lelkeknek
Haggyuk oda őket a tévelygéseknek.
Az örök végezés itt Egekre mutat
- 4020 Hol szabad hatalma intézi az utat.
Isteni vezérlés nintsen a kezedben?
Nem tudod ki hogy vét, és vesz¹⁹ az életben.
'S Ha az igazakra háramlik fájdalom,
Örök bódogságok lesz érte jutalom.
- 4025 Kit hogy áld, vagy büntet Istened nem tudod –
'S Ha mondod hogy többet érdemlesz, hazudod.
Ha a büntetésnek, jutalomnak titkát
Látnád, Isten vólnál, 's néznéd²⁰ tetted átkát.
Szabad hatalmának nem szabsz törvényeket
- 4030 Ő aggya magáru az isméreteket.
Nemzetrül, Nemzetre bünteti sorsunkat
Ostorából huzza ki bódogságunkat.
A mit eléb benned fájdalomnak véltél
Utóljára abban nyugodalmat leltél.
- 4035 Ki tévelyeg, ki nem itt,²¹ isméretiben
Ő tuggya azt örök végezéseiben.
[112r] Hogy oly Isten ő, ki e Világnak Attya
Bólts vezérlésébül azt ki ki tudhattya.
Mindenüt áld, büntet örök hatalmával
- 4040 És minden Lélekben fedd igazságával.
Szokás teszen köztünk, itt tsak külömséget
Hol ember tsinállya az eszetlenséget.

¹⁹ <'s veszit> és veszit [Javítás a törlés fölött] ²⁰ <...> néznéd [Javítás a törlés fölött] ²¹ <az>
itt, [Javítás a törlés fölött]

Ne kérd, hogy az Isten miért áld, mért büntet
Ura a Világnak, és téged teremtet?
4045 Sorsod, szám adásra nem huzza hatalmát,
Némúly meg! ess térdre; és kérjed irgalmát!+

+ *Jegyzés*²² Tagadhatatlan, hogy az Isten leg főb böltsesség, jóság, és igasság. De ha e Világon az igasságnak és hamisságnak gyakorlását fontolod, nehéz meg tudni melyik nyom többet. Ha eseteidet, életednek napjait számlálod, bizonyos lehet é benne, hogy gyönyörűséged volt töb sokkal, mint lelki, és testi szenyvedésed? Életednek ideje, halálodban való idődhöz képeest, egy szempillantás sem lehet. Meddig élt Ninús, és miólta fekszik már halálában? Mit szólhatz boldogságodrul, ha olyan Ember vagy, ki ezt halálod után nem reméled, és nem hiszed?

²² [Bessenyei jegyzete a 112r oldalhoz. A lap alján található, szövegtől vízszintes vonallal elválasztva, a laphoz ragasztott papírcsíkon; a jegyzet kapcsolódását nem pontosítja az író.]

Az ember, mint Pogány, Istenének isméréiben

- A pogány is hiszi hát hogy vagyon Isten
 De azt nem tudhattya természete milyen
 Agya velejében, képét meg álmodgya
 4050 Ruhát gondol néki, 's festékben rá adgya.
 Már, mivel az Ember, olyan valóságot
 Kezdet és vég nélkül vezérlő nagyságot
 Kiben ábrázatot, formát, szint nem tanál
 Sem benne szenyvedés, sem rajta tag nem áll
 4055 Soha meg nem foghat gyenge elméjével
 Azomban fel leli még is a Fejével
 Tehát tsak termetté változtattya azt is.
 Mutasson Emberi képet, formát az¹ is.
 Szép termetet adnak mind, az Isteneknek,
 4060 És az Olimpuson asztalt terítettnek.
 Nectárt, Ambroziát isznak esznek együt
 Hol Jupiter vigad, vagy a² Menykövel üt.
 Irigység, utállat, szeretet van benne
 Vigadnak 's búval is kel gyakorta lennek.
 4065 Esküsznek, ígérnek, sok fogadást tévén
 'S A szép halandókkal szerelemben lévén
 Jupiternek végre meg kel házasodni,
 'S kavalléri szinnel kívül mázosodni
 [113r] Az Egek el telnek módos Istenekkel
 4070 Asszony, és Férjfiu szerelmes nemekkel
 Tolvajkodnak ők is a szent házasságban,
 'S Fiat támasztanak az Emberi ágban.

¹ <...> az [Javitás a törlés fölött] ² <hol a> vagy a [Javitás a törlés fölött]

- Őszve vesznek gyakran, együt vetélkedve
 Hol üldözve egymást, hol szerelmeskedve.
- 4075 Már, okos lélekkel: az Ember, hogy lehet
 Illyen tévedésben,? 's Istent így hogy tehet?
 Nem kel olyan Isten mond,³ ki láthatatlan
 Kinek valósága titok 's foghatatlan..
 Nékünk látható kel, kikkel mulathassunk,
- 4080 Ehessünk, ihassunk, és véle lakhassunk.
 Istenek, Emberek együt nevedeknek
 Hol lakadalmaznak, hol meg verekednek
 Így törli el a nép józan okosságát
 És az Emberségnek nemes méltóságát.
- 4085 A természet ortza pirulással nézi
 Magát 's *hol az Ember?* magátul kérdezi.
 El hagyja a népet: a Bóltsekhez fordul –
 'S Tsak alig hogy végre⁴ világa meg nem ful.
 Ezt a bolondságot a Bóltsek nem hitték
- 4090 'S Az igaz⁵ okosok, magokban nevelték
 Az ily setét⁶ vakság tsak községre marad
 Mely a tudományért, tudod, hogy nem fárad.
 [113v] Melyben minden vallás ismétetlen lakik
 És a bóltességnek egy szava se hallik.
- 4095 Örömére vólt a józan okoságnak
 Hogy esze nem veszet az⁷ egész Világnak.
 Meg maradot magva mindég Bóltseiben
 'S Nem fult meg a község tévelygéseiben.⁸
 Mely soha sem tudta, sem kérte mit hiszen
- 4100 A millyennek teszük, vállat von, 's a⁹ leszen.

³ <a> mond [Javítás a törlés fölött] ⁴ <benne> végre [Javítás a törlés fölött] ⁵ <A tanult>
 Az igaz [Javítás a törlés fölött] ⁶ <ostoba> ily setét [Javítás a törlés fölött] ⁷ <el> az [Javítás
 a törlés fölött] ⁸ <A tudatlan község tévelygéseiben.> 'S Nem fult meg a község tévelygés-
 seiben. [Törlés a sorban, javítás a lap jobb szélén, a javítás kapcsolódása csillaggal jelezve.]
⁹ <...> 's a [Javítás a törlés fölött]

- Hiszed é Júnónak hogy Plátó könyörgöt
 És gözzel, beszéddel üzte az ördögöt?
 Hogy Zénon Venusnak bokkrétát ajánlot
 És oltára előtt mint hívő, meg hajlot?
- 4105 Socratest, ki¹⁰ e sok Istent meg neveti
 Meg ölik, hogy magát ő is nem tettei
 Aristoteles is, hogy meg ne foghassák
 El szalad; és¹¹ éltét ne fojtogathassák⁺
 [114r] A Bölts soha sem ugy hitt mint a tudatlan;
- 4110 Egy sem ismér vallást, hogy ha tanulatlan.
 Én ezt hiszem ugy mond, mert Apám is hitte
 'S Valaki másat hit, az ördög el¹⁶ vitte.
 Ő, sehogy se tuggya; de papjára bizván
 Hozzá van ragadva, reménységgel hizván.
- 4115 Valyon hát Memfisban az Udvar; fő papság
 Azt tartották é hát a mit a sokaság?
 A király 's tanáttsa, hogy a Világ oka

⁺ *Jegyzés.*¹² Talán egy Filozofus sem mutatot a szép nem iránt nagyobb hidegséget, mint Zénon, mely nálla kétség kívül kinos erőltetés volt. Aristotelest az Athenás béli lakosok gyanúban vévén, hogy néki¹³ álmodot Istenei nintsenek, tzélba vették, melyet a Bölts észre vet és¹⁴ onnan eléb ment. *El menek innen* ugy mond indulásakor, *hogy az Athenás béliek a Filozofia ellen uj bűnben ne essenek.* Tzéloz Socrates halálára.¹⁵

¹⁰ <hogy> ki [Javitás a törlés fölött] ¹¹ <hogy> és [Javitás a törlés fölött] ¹² [Bessenyei jegyzete a 113v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódása nincs jelezve.] ¹³ néki [Beszúrás] ¹⁴ <...> és [Javitás a törlés fölött] ¹⁵ halálára <tzéloz>. ¹⁶ el [Beszúrás]

- Tsak olyan, hitték é, mint a¹⁷ tarka Bika?⁺
 [114v] Mely szemek láttára döglik meg végtére
 4020 'S Szénával tartanak gondot ebédgyére.
 A község fejében vólt e hasznos vakság
 Hogy orrán foghassa meg a hatalmasság
 Mert az ostobaság maga is kívánnya
 Hogy előtte legyen fel szentelt bálvánnya,
 4125 Mellyel szemben álva szépen beszélhessen
 És a rovássára ihasson, ehessen.
 Ajándékot viszen osztán mint Urának
 Had örüllön ő is az²¹ adományának:
 Hogy tsak ötet álgya minden mások felet..
 4130 Az Ember bóldoggá Istenével lehet.
 Szemébe könyörög, hátul korbátsollya
 'S A szép áldásokra vérrel, bottal tolja,
 Hogy akár kinnyában, akár irgalmában
 Aggya ki javait 's ne tartsa magában.^(a)
 4135 Memfisnek Bóltsei nem így okoskottak

⁺ *Jegyzés.* ¹⁸ Az Egyiptom bélieknek egyik nevezetes Istenek pettyegetet Bika forma alatt tiszteltet, melyhez¹⁹ hihető, tsak az ostoba népnek²⁰ lehetet közi. Miért vólt hát a papok tudománya titok az az, az Egy Istennek ismérleti, hová tsak a nagy Embereket botsátották. Az Eleususi titkok ezt tették. Miért ábrázolták farkát szájában fogot kigyóval az örökké valóságot, végzetlenséget? Miért irták ezt a Templomok homlokára: *Én, ki vóltam, vagyok, leszek, örökké? kirül soha halandó le nem veszi a függőt, mely fedez! Veszed észre; hogy vélle tarka Bikára tzóloztak? Talán azt gondolod, hogy tsak most van a Világnak esze, s másszor a Bóltsek is Matskának imátkoztak?*

^(a) [Jegyzet]²² Máig is szokás némely pogányok közt, hogy elől a Bálványoknak térden esedeznek; hátul pedig keményen korbátsollyák hogy akár irgalombul, akár fájdalombul tsak álgyon és aggyon.

¹⁷ <egy> a [Javitás a törlés fölött] ¹⁸ [Bessenyei jegyzete a 114r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódása nincs jelezve.] ¹⁹ <...> melyhez [Javitás a törlés fölött] ²⁰ népnek <vólt> lehetet ²¹ <nagy> az [Javitás a törlés fölött] ²² [Bessenyei jegyzete a 114v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva, részben egy, a laphoz ragasztott papírcsikón.]

- 'S Athénás Tudóssi másként gondolkottak
 Egy Bölts sem kért soha áldást a Bálványtul..
 Illy ostoba bünbe *Zoroastes* sem fül.
 Sok féle hatalom kellet e Világban
- 4140 A nép nem engedet, hanem tsak vallásban.
 Ezen kívül hozzá élet módgya ragadt²³
 És igazságából bor, petsenye fakadt²⁴
 [115r] Oraculum lett az, a mellyet halgattak
 'S Szóért, üres hangért gazdagon tartottak.
- 4145 Az ostoba község szörnyü erejében
 Tör, ront, ha nem beszél a papja fejében.
 De a mely óltárnak bora, petsenyéje
 Nem vólt, halgatasban maradot igéje.
 Szentséggel hirdették hogy fel vegye²⁵ jármát
- 4150 'S Okosokra bizza zürzavar hatalmát,
 Mellyel már ész nélkül nem bóldogulhatot,
 És rendet magában jót, nem tsinálhatot.
 E' szerint vezették hogy magát ne egye,
 És bóldogtalanná hazáját ne tegye.
- 4155 Hogy a vezéreknek engedelmes legyen,
 Mert Eliseumba külömben nem megyen
 A hol tőkélletes léssen bóldogsága,
 El vétetvén tőlle a²⁶ nyomorusága.
 E' lett vigasztalás nyomorult sorsában
- 4160 Ügyében, bajában, 's végre halálában
 Őket az okosok más világra tolták,
 És ezt a Világot magoknak foglalták.
 A népnek örökké meg kötve kel lenni
 Szabadságban mindent semmivé tud tenni.
- 4165 Gonoszok²⁷ törvénytét, hirdeti égéssel,
 És ugy uralkodik osztán öldökléssel.

²³ raga<t>dt [Javítás átírással] ²⁴ faka<t>dt [Javítás átírással] ²⁵ <jármát> fel vegye [Javítás a törlés fölött] ²⁶ <...> a [Javítás a törlés fölött] ²⁷ <...> Gonoszok [Javítás a törlés fölött]

Az Ember, mint előre látás – vagy Planum

- Vakitó eszköz is tud az Elme lenni,
'S Az okos Emberből nagy eszetlent tenni.
A következő időkre ki terjed
4170 'S A mi nem valóság,¹ hozzá veri Fejed.
Dolgát² jó előre, azt mongya, ki nézi,
És az eseteket hasznára intézi.
Bír szerentséjével: sorsát meg lántzollya,
'S Az örök végezést eszével truttzollya.
4175 De a minek léte nints még az időben
Hogy igazittasson el, az agy velőben?
Mit látz a semmi közt, hol még eset nintsen?
Az ész, szerentsét rád, semmibül, hogy hintsen.
Tudod é ha reggel ágyadbul ki szállasz
4180 Hogy a napnak fogytán milyen sorra állasz?
Reggeltől estvélig nints órad, bizonyos
'S Esztendőkre hagyod meg dolgod, mint okos.
A mirül étedben még nem is eszméltél
Egy váratlan eset által belé léptél.
4185 A végezés könyvét nem vehed kérdőre..
Senki sem olvas itt eszével előre:
A felső hatalmak szoktak Planumozni
Tzéljokban meg bukni, dolgokkal habozni
Egy nagy planum sem vólt talán a Világban
4190 Mely mindenben ugy sült vólna el magában

¹ <még nem dolog> nem valóság [Javítás a törlés fölött] ² <Sorsát> Dolgát [Javítás a törlés fölött]

[116r] Az ember tsinállya: fejében el hiszi:
Osztán tsak szerentse, 's vak eset, mi viszi.

Lehet, hogy ha néhol a környül állások
Ki mutattyák magok 's nagyon világosok
4195 Egy ki tanult Ember jel, sugarlás nélkül
Előre meg mongya a dolog hova düi;
De mikor egy eszközt³ száz esethez fűznek
A hol egyet egyet, ezer felé üznek
Mere utazol itt Rokon,⁴ nagy eszeddel
4200 És egyenes útát, hogy versz a fejeddel?*

+ *Jegyzés.*⁵ A Világnak egymásra rohanó viszontagságaira nézve, a *planum* éppen olyan az embereknek, mint a fa matska az egereknek. Nyereségek után belé mennek 's meg esnek. Planum⁶ V^{dik} Károly alatt, hogy Német Ország szabad⁷ uralkodás alá essen, 's Protestans ne legyen. Azonban Morisz Insprukban reá ütven kénytelen⁸ az Insprugi hegyek közt planumát, podágráját halmokkrul völgyekre, völgyekrül bértzekre, magval vontzolni. Nevezetes Ministere Granvel, Morisznak mozdulásairul titkon tudositatván így felelt: *Soha sem hiszem, hogy egy Német országi korhely reá tudgyon szedni.* De rá szette. Minister Alberroni egy időben tudod, a spanyol [116v] udvart planummal bé töltötte melynek⁹ ki menetele a lett, hogy az országos király, az ország nélkül való Cardinalis király Urat el tsapta; minden módot el követven továbbá,¹⁰ hogy planumaitul szabadulhasson. Planum volt a római Szent Széknek, hogy apostoli hatalmát e Világnak négy részén uralkodásra hozza,¹¹ azonban Romából a pápát is ki üzik. Planum a nagy kötés Kambresiaban a Venetusok ellen, kik, meg marattak; most pedig egy Frantzia vezér planum nélkül, fűtyörészve, dohányozva, páltzáját¹² tsizma szárárhoz verve bé sétál oda, 's előtte Venetia le rogyik. Ferdinánd, Isabella [117r] egész¹³ Európát, Indiát planumba veszik, azonban egy néhány halász a Belgiumi Tenger partokkrul hatalmát Földhöz üti és Hollandus nevezet alatt, oda jut, hogy végre a Spanyol Udvar szál védelme alá. Ferdinánd Amerikának kintseibül el ajándékoz Európában 5 száz millio¹⁴ aranyat, azért, hogy planumából semmi se legyen, és¹⁵ maga is¹⁶ meg szegényeggyen. Így¹⁷ magát Nagynak vélve tsak¹⁸

³ eszközt <száz> száz ⁴ Rokon [A kezdőbetűt kisbetűből javítva] ⁵ [Bessenyei jegyzete a 116r oldalhoz. A lap alján kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódását nem pontosítja az író.] ⁶ Planum <nagy> V^{dik} ⁷ <császári> szabad [Javítás a törlés fölött] ⁸ kénytelen <völt> az ⁹ melynek <...> ki ¹⁰ továbbá <az Udvar>, hogy ¹¹ hozza, <melynek segedelmére lsten ...> azonban ¹² páltzáját <...> tsizma ¹³ egész [Betűtévésztes] ¹⁴ <ezer> millio [Javítás a törlés fölött] ¹⁵ és <végre> maga ¹⁶ is [Beszúrás] ¹⁷ Így, [Beszúrás; a következő szó kezdőbetűjét Bessenyei nem javítja kisbetűre] ¹⁸ <tsak → így> tsak [Javítás a törlés alatt]

- [116v] Soha szerentsédre sok²⁸ planumot ne tégy
 E nagy tolongás közt, nem tudod hová mégy,
 Királyi hatalom sem tész bátorságba.
 'S Mindenüt részed van a viszontagságba.
- 4205 A dolgoknak öszve rohanások szülik
 Sorsodat; 's a²⁹ tanátts³⁰ székit, ezek ülik
 Tsak ugy forgasz köztök mint pálya futókkal
 A rud orára ült légy a töb dongókkal.
 Rá fogod magadra, hogy mindent te tettél
- 4210 Ha veszéllyed nem lett, 's valamit nyerhettél.
 [117r] A mere sorsod huz, Emberséggel élvén
 Botsádkoz utánna tsapásit nem félvén.
 Hijába küszködöl elmélkedéseddel
 Mert fel üt a Világ böltselkedéseddel.

Európának vólt Indiai arendássa,¹⁹ melynek kintsét²⁰ ellenségeinek osztogatta el.²¹ Nagy Plánum Imperiumban ismét Ferdinánd alatt, [117v] hogy egy Hit, egy Uralkodó legyen, mellyet egy Generális így fejez ki: *a pap Electorokat oda kel tenni, hol a Tsászár, udvari Capellanusai vagynak* sat. Gustavus Adolfus elő áll, és a planumnak, nyakát törí; a planum ki vivő *Vallenstain* generalist pedig, ugyan az a hatalom öleti meg²² melynek planumáért fárad, és győzelmesedik. A *Pragmatica Sanctiot* el vetvén, Planum nagy Maria Theresiát örökségeitül meg fosztani, [118r] a Bavarai Fejedelmet Tsászárságra emelni; azomban, ezt bujosová teszi, ¹⁶ Ferentzet Tsászárrá koronáztattya, és végre oda jut, hogy halálával Felsőes maradáknak a leg retteneteseb²³ hatalmat haggya. Planum 14 Lajos Frantzia királynál Hollandiat el törölni, de²⁴ Marlborug, Eugenius kevésbe mulik, hogy Párisbul ki nem üzik.

[118v] A Gazdák, kereskedők, életek módjának planumaival szintén ugy vannak, mint az Uralkodó hatalmak, és nagy emberek. Örökké tsinállyák 's magokat ezerszer buktattják; hanem hogy fel²⁵ emelkedésben nintsenek, a látás határára fel nem jöhetnek, mely miat eseteket²⁶ nem láttyuk. A sas nem kavarog annyit a magas egeken, mint a hangyák a²⁷ mennyit futosnak a Föld színén, még is töbször láttyuk azt, mint ezt. A magasság mútat; a tsekélység el dűg.

¹⁹ arendássa <tsak>, melynek ²⁰ kintsét <fejének füstitül nem látva, itt> ellenségeinek ²¹ el [Beszúrás] ²² meg <a kit> melynek ²³ retteneteseb <erős> hatalmat ²⁴ <azomban> de [Javítás a törlés fölött] ²⁵ <fel> fel [Javítás a törlés fölött] ²⁶ eseteket [Beszúrás] ²⁷ a [Beszúrás] ²⁸ <nagy> sok [Javítás a törlés fölött] ²⁹ a [Beszúrás] ³⁰ tanátts <a> székit

- 4215 Sok dologtól vártad a bóldogságotat
 Melyben meg taláztat a nyomoruságotat;
 Ellenben a mire élted fohászokdot
 Idő mulva szived tölle meg rászokdot.³¹
 Oly esettül vakon örökké futottál
- 4220 A mellyel magadnak szerentsét tsináltál.
 Űstöködnél fogva hűz sorsod, javadra
 Sokszor; nem vigyázván értetlen szavadra.
 [117v] Viszontagsági közt a Világ vakon él
 Ugyan ott gyakorta most jót remél, 's majd fél.
- 4225 Vitézség, Királyság szentség, és más nagyság
 Koldulás, gazdagság, akár Apostolság
 Nem hűz ki sorsodnak Menykövei alól..
 Tudod hogy az Ember ennek, mindég hódol.
 Fel, Le, vaktába mégy, és tsak akkor látod
- 4230 Mikor ott vagy 's másnak ujságul mutatod.
 Kronvel Királynának Fejét el ütteti,
 'S Tronusára osztán, magát helyhezteteti.
 Ha támadás nem let vólna Angliában
 Ott veszet vólna, hol nyugodot, hamvában.
- 4235 A támadást tudod hogy nem ő tsinálta,
 'S Vaktában, hatalmát benne meg tanálta.
 [118r] Fel emelkedését a zűrzavar vitte
 De hogy oda mennyen ezt eléb, nem hitte
 Ellenben sok Vitéz el veszti hatalmát,
- 4240 Űldözik, vándorol,³² 's hurtzollya fájalmát.³³
 Césár vérebe ful, végre hatalmával,
 'S Tsak ollyá lesz ő is mint más halálával.
 Kedve után futva, a Tronust kereste;
 De halála bujt meg, 's életét ott leste.

³¹ rászokdot. <Más esettül vakon> Oly ³² <bujdosik> vándorol [Javítás a törlés fölött]
³³ fájalmát. <Marius Karthágo omlásai közöt Bujdosik <<...>>, mellyeket könyvével
 öntözöt.> Césár

- 4245 Cresus is fel kiált, Lád, 's Solonért sohajt
 A ki nem mondot még életében egy jajt.
 Tronusán, a³⁴ veszély,³⁵ hatalmát el éri
 'S A ki oly bóldog vólt, más kegyelmét kéri.
 Mikor bátorsággal dolgozod planumod
- 4250 'S Győzedelmek közöt lebegtet az álmod³⁶
 [118v] A Sors, egyet billent rajtad titkaibul
 És a sok arany füst róllad mind széllyel húl.
 Mint Kaükler, ugy tesz a szerentse veled..
 Tzitromot adot vólt 's ló ganéjnak leled.
- 4255 Sebes³⁷ forgásival Lásd, tsak szemfény vesztés
 Némelykor fuldoklás 's ujra fel³⁸ élesztés.
 Szabad a végezés! repiti³⁹ sorsunkat
 Formállya életünk, szövi halálúinkat
 Mint tengeren menő kinek hajótskáját
- 4260 Ragadgya a szél vész 's szórja vitorláját
 Kórmányán reszketve kétségében sohajt
 Látván ég, föld,⁴⁰ szélvész menykő ellene hajt.
 [119r] A mit nem kerestél, sem nem reménylettél
 Oda huztak 's annak áldozattya lettél.
- 4265 Nem tudod sirodig, hogy mire dül sorsod
 Nem határozza ezt egyéb, tsak halálad.
 Életed végénél álmélkodol rajta
 Hogy viszontagságod honnan, hová hajta.
 Mint a vizek színén agyarkodó szélvész
- 4270 Habokat szórván fel, zug, és remitést tész
 Hol ide, hol oda hánnya hab verését
 Hová⁴¹ az ordító szél rugja menését.

³⁴ a [Beszúrás] ³⁵ veszély<lyét>, hatalmát ³⁶ almod ³⁷ Szebes [Betűtvesztés] ³⁸ <meg
 ujra> ujra fel [Javítás a törlés fölött] ³⁹ <ragaggya> repiti [Javítás a törlés fölött] ⁴⁰ <Föld,
 viz> föld [Javítás a törlés fölött] ⁴¹ <...> Hová [Javítás a törlés fölött]

- Sorsod zivatara ugy hányya életed
 'S Nem tudod végtére hol találod léted.
- 4275 Mely szerint sok jámbor, homlokán meg⁴² irva
Ezt nem hittem volna: azt olvassa sirva.
 Ha ifjúságodban, a mi meg történik
 Egész életedben véled, le beszéllek
 Örjülésre⁴³ hagyod mind, a Profétádat
- 4280 És ellenek tátod fel, kiáltó szádat.
 Angyalok, sem szentek el nem hitetnének
 Hogy rajtad mind azok még meg eshetnének
 Nem tudod mitsoda gondviselés vezet
 Zűrzarvar, vak eset!. E mind tsak nevezet.
- 4285 Látod, sorsod miként ugrat ágrul ágra⁴⁴
 Ugy jút az el végtére a⁴⁵ jó, 's⁴⁶ ros világra.
 [119v] Ősvényed utánad, hol⁴⁷ jöttél láthatod,
 De ami előtted van, azt⁴⁸ nem tudhatod.
 Gyenge szemeinknek halandóságunkban⁴⁹
- 4290 Történetnek láttzik minden, a sorsúnkban.
 Az örök végezés titokba vezérel
 Nem isméréd: oda haszontalan nézel.
 A mikor hanyatlasz meg látod, mi ütöt
 Nézed⁵⁰ fel mi emelt, vagy alá mi dütöt.
- 4295 Esetednek oka mindég melletted áll,
 'S Láthatd, a Menykövet fejedre honnan száll.
 Mitsoda utakon ered Istenedtül
 Mi okon? rejtve van, a⁵¹ gyengeségedtül.
 Vigasztald magadat tehát⁵² vallásoddal
- 4300 'S Hid, hogy bóldog leszel végre haláloddal!

⁴² homloká<ra>n meg [Javitás átírással és a sor fölött] ⁴³ Örjül<tségre>ésre [Javitás a tör-
 lés fölött] ⁴⁴ ágra <'S> Ugy ⁴⁵ a [Beszúrás] ⁴⁶ <vagy> 's [Javitás a törlés fölött] ⁴⁷ <hogy>
 hol [Javitás a törlés fölött] ⁴⁸ <meg> azt [Javitás a törlés fölött] ⁴⁹ halandóságunkban
 <Ugy> Történetnek ⁵⁰ <Látod> Nézed [Javitás a törlés fölött] ⁵¹ <az> a [Javitás a törlés
 fölött] ⁵² <te is> tehát [Javitás a törlés fölött]

Az Ember, mint barátság

- Sors, születés, idő, érzés, erkölts, elme
Szokot a kötésnek lenni segedelme¹
Minden gondolattal kettő, egy,² nem lehet³
De azért egymással szövetséget tehet.
4305 Nem nyereség a,⁴ mi szüli hivségeket
Nem szabják mértékre kötelességeket.
Költsön tartozások, mind tsak önként megyen
Könnyü, nehéz; akár millyen színü legyen.
A hatalom körül a felső rangokban
4310 Nehezen egyeznek a nagyok magokban.
Belől méreg, kívül a barátság hires
Ólelkezik véled, de gyakorta szines
A hol a szerentsét szokták fábrikálni
Mesterség ott igaz barátira tanálni⁵
4315 Ravasz a barátság ha szerentsét keres,
És nyereségére a hátad mellől les.
[120v] Nem tanul⁶ a ravasz hiven barátkozni,
Kevés Ember szokot ere vállalkozni.
A durva erköltsel sem lépsz barátságra
4320 Ha rá nem vagy szokva a gorombaságra.
A vad⁷ tudatlan is olyan mint nehézség
Ki töri az okost;⁸ vélle lenni inség.

¹ segedelme <...> Minden [Két sor törölve] ² <egyformán> kettő, egy [Javítás a törlés fölött]
³ lehet <Kevés különbséggel egymáshoz ... hiv lehet> De ⁴ <az> a [Javítás a törlés fölött]
⁵ tanálni <Tudom, a szerentse az Istenség, mindennek baráttya 'S A ki szerentsétlen e Világ-
nak Fattya! → 'S Hogy hát holtig ..., a sorsnak tsak Fattya> Ravasz ⁶ <szokot> tanul [Javítás
a törlés fölött] ⁷ <nagy> vad [Javítás a törlés fölött] ⁸ okost; <'s> vélle

- 'S Mikor reá szorulsz magánosságodban⁹
 Mulatz ugyan vélle,¹⁰ hanem tsak kinodban.
- 4325 Kerüld az ostoba kevélyt, és a durvát
 Mint a ser házakban pestissé lett kurvát.
 Halál, nemes szivnek gorombával lenni,
 És Emberségébül áldozatot tenni.
 Jó lélek, igaz sziv kel a barátsággra,
 4330 És szemérmetség a szép nyájjasságra.
 Van a durvák közt is oly módos barátság
 Mely tsak bolondozás, és ijjesztő vadság.
 Vidám, 's szitka reád mint az esső ugy száll¹¹
 Melyre morgó szája különösön rá áll¹²
- 4335 Ez ugyan már nintsen a Kavallerákban
 Némely Nemesben¹³ van,¹⁴ mint ur¹⁵ pimaszokban
 Híreli még magát alatsonyságával
 Érdemet keresvén a súndaságával
 Apád, Anyád Lelkét, és minden szentséged
 4340 Öszve szidgya jádzva 's azzal Nemzetséged.
 [121r] Nyájjas szép¹⁶ mondása,¹⁷ a mint öszve szette
 Ész, és manér helyet pompás teremtette.
 Kondással, gulyással vetélkedik ebben
 Némely durva erkölts a Nemesi rendben
- 4345 Az Ember, másban is tsak magát szereti
 'S Ha nem olyan bolond mint ő, ki neveti.
 Korhelynek, korhely kel, Nemesnek, Nemes vér
 Kinek miben vagyon kedve tsak ollyat kér.
 Rang, haszon keresés öszve köt ollyakat
 4350 Kik külömben titkon, utállják magokat.

⁹ magánosságodban <Tsak el vagy ezzel is> Mulatz ¹⁰ <benne> vélle [Javítás a törlés fölött]
¹¹ <Különös ... hát ...> Vidám, 's szitka reád mint az esső ugy száll [Törlés a sorban, javítás
 a lap jobb szélén, a javítás kapcsolódási helye csillaggal jelölve] ¹² <vál → száll> áll [Javi-
 tás a törlés fölött és után] ¹³ Nemes<ek>ben ¹⁴ van [Beszúrás] ¹⁵ <szép> ur [Javítás a törlés
 fölött] ¹⁶ szép [Beszúrás] ¹⁷ mondása<i>, a

- De mihent el mulik a játék közöttök
Minden más formába öltözik előttök.
Hogy Tronusra lépjen, véli Octavius
Jó lesz baráttjának mellé Antonius.
- 4355 A verekedésbe örökké félelmes
Tudod, Octavius, még is győzedelmes.
Mint polgár kegyetlen, mint Császár meg fordul
És a birodalom alatta bóldogul.
Tuggya hódoltatni a ditsősségének
- 4360 Erkölsét, és Ura a nyereségének.^(a)
[121v] Itt, a barátságot nyereség tsinállya
És frigyét mig hasznát érzi, addig állya
Végre a barátság háborura üt ki...
Nagyok közt hiv kötést látot é valaki?
- 4365 Vannak oly²¹ formák is, kik öszve állanak
Hogy mást a székéből ki taszigállyanak
Ez is tsak addig tart a mig azon dolog
Melyre törekettek kezeiken forog.
Még ma Pálhoz hajlik, hónap Péteré lész
- 4370 Kőtést össze vissza hol itt, hol amot tész.
E Világon szélllyel mindenüt igy megyen
Ez az Emberek közt akár ki hol legyen.
Nehéz a barátság két Ember²² mivében
Ritkán lesz két élő²³ egyé a szivében

(a) *Jegyzés*¹⁸ Még is egytzer, Octavius Augustus kegyetlen ítéletet hozot, melyre Mecenás hozzá nem férhetvén a sokaság miat, egy cedulával felelt – ezt irván reá: *Hóhér! Szálly alá az*¹⁹ *itéllő székéből.* Augustus azonnal ki ment.²⁰

¹⁸ [Bessenyei jegyzete a 121r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ¹⁹ az [Beszúrás] ²⁰ ment <, ... és ítéletit változtatta>. ²¹ <más> oly [Javítás a törlés fölött] ²² <Férjfi> Ember [Javítás a törlés fölött] ²³ <Ember> élő [Javítás a törlés fölött]

- 4375 A kik vólnának is széllyel e Világban
 Nem ismerik egymást az ily nagy országban.
 Kenyere kit hová hajit, tudod ott süll..
 Ott ragad a Földhöz 's haláláig ott ül.
 Messze Földrül kérdi egymást, ha *él é még*
- 4380 Igy szór el bennünket a sors, és a szükség!
 Már a barátságot, noha ugy hirelték
 Az okos Emberek betsületnek lelték
 Emberséges Férfji, mennyi e Világon
 Van, ha össze jöhet egy, a barátságón.
- 4385 [122r] Bár különbözzön is tölle értelmében
 De azért hiv marad hozzá a szivében.²⁴
 A barátságának is vagyon hitetése
 És a gonosság közt tsaló tettetése.
*Boksalex*a mongya, hogy igaz barátod
- 4390 Ha az asztalodnál minden nap jól tartod.
 A mi van magának, egyébre kémélvén
 Erszényed rángattya, hivségét szinelvén
Ó, kedves barátom, hid el ugy szeretlek,
Mond, hogy meg nem nyugszom, mig meg nem ehetlek.
- 4395 Bé köszön, 's Trónusrul néz le mint egy Mogol
 Elmélkedést mutat; semmire se gondol.
 Ha hozzád egyet szól,²⁵ méltóztatva aggya,
 És a feleletit, el megy; rajtad haggya.
 Másszor szó Tengernek dül; szüntelen beszél
- 4400 Ugy kavár szájával hangja, mint forgó szél.
 Egytzer ha van vélléd, mindent ki mond, mit tud
 Osztán rá adásra szünés nélkül hazud.
 Májjából van szive; nints szánakozással
 Mindennek meg mongya a mit rá mástul hall.

²⁴ szivében. <... vad, a barátság színe alatt ... és pusztító ördöge a nyájasságnak>
 A [Cím törlése] ²⁵ <Ha szét üt ...,> Ha hozzád egyet szól; [Javítás a törlés fölött]

- 4405 Nem bánya ha sért is: szerentsére beszél²⁶
 [122v] Örökké rutat mond, és rólla nagyot vél.²⁷
 Nints benne igazság, sem Lelket nem ismér
 Vagyonát hireli, 's mint a Kóldus ugy kér.
 Üres beszédbül áll nálla a bestüllet
- 4410 'S Örvend, ha háborut,²⁸ veszekedést szülhet.
 Érdeméért soha sem betsülhet senkit
 'S Örökké meg tsalta azt, ki szájának hitt.
 A ki jól tész vélle össze rágalmazza
 Hozzá háládatlan, 's másoknál gyalázza.
- 4415 Minden lépten más más értelemben vagyon
 Hogy ugy, az²⁹ eszével eszetlen maradgyon.
 Ha meg tsalt, még örül.. fére néz, ugy nevet
 És észre nem veszi, hogy tsuffá, tsak ő lett.
 Vagdalódzásival ha meg sértet, örül
- 4420 Nem látván, hogy nyakig Cloacában ő ül.
 Mint egy Hollóferyes a hol megyen, rémit
 'S ha reád jön szemközt, utadbul ki térít.
 Ijjesztő fene vad, ki a mere halad
 Valaki meg láttya, tölle fére szalad.
- 4425 Tudod, hogy mindennek jól esik a beszéd
 A sült körül osztán, ha bőv volt az ebéd.
 Boksalexá mindent némává kiabál
 Hol le ül, hol köztök, mint fa torony, ugy áll.
 Az egész Világnak minden történetét³⁰
- 4430 Ismeri, és elő horgya sok³¹ esetét.
 [123r] Soha meg nem szorul; és a hol nem tudgya
 Nagyokat álmodva, utánna hazudgya,
 Mindég igazgattyá szomszédinak dolgát
 És Kóldussá tsak ő teszi köztök magát.

²⁶ beszél <Igen bolondokat mond, 's rólla szépet vél> [122v] ²⁷ Örökké rutat mond, és rólla nagyot vél. [Beszúrás a lap tetején] ²⁸ háborut, <'s> veszekedést [Az o beszúrás] ²⁹ <nagy> az [Javítás a törlés fölött] ³⁰ történetét <Tuggya 's elő horgya számtalan esetét> Ismeri ³¹ <az> sok [Javítás a törlés fölött]

- 4435 Örökké tanátsol eszetlenül élve
 'S Magárúl őrjűltön böltsességet véelve.
 Asztalodnál iszik, mellyet körül ülnek
 Vendégid, kik osztán végre³² meg hevülnek
 Boksalexá magát szépen meg felejtí
- 4440 'S Pöffed méltóságát, a hordóba ejtí.
 Fel eresztí borral durva bolondságát
 'S Tűzzel szegzí néked a gorombaságát.
 Fertelmességeket köbdös a szemedbe
 Mint Dromedarius;* 's tüzet gyujt véredbe.
- 4445 Tettzése hertzegi: hibás minden étel
 Noha tsak nem meg ful, harátsolva ugy nyel
 A kivel öszve jön, hiv lelki baráttya,
 Valamikor enni ád ingyen, 's itattya.
 Ha el vonod tölle a mézet, pofon tsap
- 4450 Mint a mordúlt Medve; vagy ületen harap.
 Most szembe ugy ditsér, mint a Contrás³⁶ tzigány
 [123v] Pényt kér rá 's ha nem attz szemedbe turhát hány
 Ha egy forint árát, néha³⁷ ajándékoz
 Szükségének minden javaddal fel áldoz
- 4455 Cresusnak kintsével, ki nem fizetheted
 'S Herkules mivével sem érdemelheted.
 Illyen fene vadat, te is tsak láthattál
 Vélem; e Világban széllyel ha forgottál.³⁸
 Vagyon imit amot oly módos Rokon³⁹ is
- 4460 Ki szivesen fogad, de nevettség is

* *Jegyzés.*³³ Dromedarius – Teve forma fertelmes nagy nyakótz állat, mely ha bosszanttyák rémitő turhákat köbdös az ember szeme közzé, és messziről lövöldözi ki³⁴ orrábul³⁵

³² <szépen> végre [Javitás a törlés fölött]³³ [Bessenyei jegyzete a 123r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.]³⁴ ki [Beszúrás]³⁵ orrábul <ki>³⁶ Contrás <bi> tzigány³⁷ <... → valami> néha [Javitás a törlés fölött]³⁸ forgottál. <Nevettség bolondság, a barátságban.> Vagyon [Cím törlése]³⁹ Rokon [A kezdőbetű kisbetűből javítva]

- Porrá, szemetté szid tsupán szivességből
 És halálra öklöz jádzó nevettségből.
 Vélled beszélgetve jobbra, balra vontzol
 A lábával tsusz, mász, a kezével hartzol.
- 4465 A ki hozzá bé lép, mindennek baráttya
 Rá ugrik, és kutya Fiának szóllittyta.
 Ha hozzád utazik, nem megyen nyakadrúl
 Mig telik palatzkod, és jön a tsapodrúl.
 Magad is meg enne, azt mongya: ugy szeret
- 4470 'S Mikor a Tokai bort hozzák: rá nevet.

Barátok közt, a szüntelen való látogatás unalom

- Nem jó barátodat mindég látogatni
 Szüntelen kotsizni hozzá, és nyaggatni
 [124r] A leg szeb asszonyt is meg únyják végtére
 Nem jó mindég Fogoly a pap ebédgyére
- 4475 Szerető, 's barátinak, ha mindég nyakán ülsz
 Meg unnak, 's kedvedben, végre te is meghülsz.
 El távozás szerez uj uj kívánságot
 'S Némelykor ohajtod a magánosságot:
 A napot az éjjel, Látod meg szaggattya
- 4480 'S Dologgal életed mindég, nem siggattya.
 Bé borult féennyével, mikor ujra derül
 Ablakodhoz szalatz, és szived meg örül,
 De, ha égő tüze mindég szemedbe süt
 Nem tuttz hová lenni: a guta majd meg üt.
- 4485 A Báll is meg poshad benned, ha nem szünik
 'S Személyyed a tántzbul soha ki nem tünik
 Szükség a vigságra unalomnak lenni..
 Tudod, hogy éhen tud az ember jót enni
 Változtassad tehát, időd, óráidat
- 4490 'S ne gyomrozzad mindég nemes barátidat

Éheztesd ki magad a sok mulattságbul
'S Ujult kedvel nyeled osztán, ha rád fordul⁺

Telleyesítése a szakasznak^{A2}

A barátság oly szoros értelembé véve ritkaság, de a hol ily kettős kötés tanáltatik is tsak egymásnak szolgál inkább hasznára, gyönyörűségére, mint a köz jóra. Észre vette az okosság hogy egynek egyhez köttetni, keveset teszen, hanem az egész Nemzeti társaság tagjainak szükség egymáshoz ragadni. Illy szoros barátsággal ezt végbe vinni annyi egymással ellenkező természeti tulajdonságok közt lehetetlen. Hogy hát? Az Emberséget állatta helyében, melynél fogva ki ki köteleztetik polgár társát meg betsülni ha külömben azzal szoros barátságot nem köthet is. Valaki önnön személynén kívül a Társaságban senkit se betsül [125r] tsak magát átkozza közönséges utállatra és holtig való gyalázatra: olyan igaz az, hogy az Ember másokat betsülvén; magának is, betsülettet az által szerzi.

Lehetetlen magadat az Emberi köteleések alól ki huzni, annyira hogy ennek gyakorlására még haragosod iránt is köteleztetel. Szomszédoddal haragban vagytok: szidgyátok, perlitek egymást; felesége meg betegszik; orvosság kellene néki, melyhez méz járul; néki nints, néked van; hozzád küld, kér; nem attz néki? házánál tűz támad; nem mégy óltására s a t.

+ *Jegyzés*⁴⁰ Fogoly. Emlékez meg mit mondott egy Frantzia Királynak udvari papja – Toujours Perdrix. A pap a Foglyot minden étel felet szerette, és mivel a Királyt asszonyának meg unásáért⁴¹ [124v] dorgálta, minden nap Foglyot süttetet néki, melyet a pap végre meg unván a midőn láttya, hogy ismét Foglyot tesznek fel – meg sohajtya magát 's így szól – *Örökké Foglyot! Hogy únta meg, ha szereti.* mond a Király.

⁴⁰ [Bessenyei jegyzete a 124r oldalhoz. A lap alján kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal van elválasztva; a jegyzet kapcsolódását Bessenyei nem jelzi.] ⁴¹ unásáért <és a> [124v] ⁴² [A 124r lapon kezdődő jegyzetet követően található szöveg, amelyet a harmadik kötés utószavának tekinthetünk.]

A közönséges Emberi tisztelet, hasonló karba van. Egy gyűlésen őszve tsoportozik ezer Ember, legyen minden féle sorbul, nemből – kisebb, nagyobb, közép rangu vagy tsekély sorsu; nem vizsgálod közöttök ki megvetésre, utállatra való, hanem csak ezt vévén, hogy e mind ember; kinek kinek, a mitsodás színben látod tiszteletit meg adod. Ez hát az a közönséges Emberi tisztelet, mely köz barátság, és a társaságban szentség? melynél fogva [125v] az ember, egymásnak mind testi lelki baráttya; és a mely közönséges Emberi tiszteletnek fen tartása minden betsülletes Polgárt kötelez, valaki inkább kíván tiszteltetni, mint betstelenítettetni, úgy hogy, amely goromba egyet sért közöttünk méltatlanul minnyájunkat gyaláz, és közönséges sebet ejt; melyre nézve, az Embertelen Ember az Emberséget bél poklosságra juttatván magában,⁴³ meg vettetést, és utállatot érdemel. Ez az a közönséges kötés melynek gyakorlása a Társaságot oda emelte fel, hogy idegen Ember többé nem tanáltatik, és a betsüllet, kit kit barátságra hoz. Őszve jösz oly betsülletes póljár társaiddal kiket életedben még nem láttál. Az esmerettségek ebből áll; hogy kendet Uram! kinek hívják? hát kendet? Ennek, annak; azontul, a leg nyájjasab és⁴⁴ barátságosab időket töltöd köztök. Miért? 's hogy ily hamar? Azért, mert⁴⁵ az Emberség magát állatta magának közönséges baráttyává, melynél fogva [126r] mulattságát is közönségessé kívánnyia tenni. Ha oly szoros barátságra szorul a társaságnak közönséges gyönyörüsége, mint Akhilles Patroklus közöt vólt, hová lesz a Világ öröme?

Manérnak, illendőségek nevezik még azt, mely hasonloul barátságos életre tartozik, és a romlot erköltsnek belső vadságát, titkos irigységét, mérgét szenyvedhető színre festi. Hová lenne a nyájjas társaság, felelj, ha minden Ember szemébe mondaná szomszédgyának a mit rólla szívében érez titkon és eszében gondol? ha kinek kinek homlokán ablak vólna és gondolattya mind láthatóvá tétethetne, hol látnál, két⁴⁶ Embert összejönni félelem, és szemérem nélkül? Jó, hogy az Emberek, Szivekben Lelkekben rejtve vannak és szégyenlik szembe egymásnak rútakat mon-

⁴³ magában, <... → egy átallyában> meg ⁴⁴ és [Beszúrás] ⁴⁵ <mivel> mert [Javítás a törlés fölött] ⁴⁶ <...> két [Javítás a törlés fölött]

dani, mert közönséges nyugalomra gyönyörűségre szolgál. És, ha tetetés is, csak előtte jár az olyan vad gorombaságnak, mely szívének nagy [126v] egyenességéből reád neheztelve szemedbe köp, hóltra szid, és gyaláz; utánnad kiabálva a sokaság közt, mint a részeg Tzigány.

Külömb féle esetek, környül állás, változás, idő, alkalmatosság, az Embereket egy dologban őszve kötik, másban széllyel szorják. Most ez ellen, majd az ellen van indulattyának, ismét hajlandóságának ideje. Kénytelen tettetni mert örökös háboruban mindennel nem lehet. Miért rejtet el benned maga a természet érzést, gondolatot? Miért adot itélet tételt, szót, nyelvet? Azért, hogy érzésednek, gondolatodnak forrását halandó ne láthassa; te pedig nyelvedre, és tselekedetedre csak azt szedhesd ki belőlök mellynek⁴⁷ ki adása bóldogít, és nem vesz.

VÉGE.

A 3^{dik} Kötésnek

⁴⁷ melly<ek>nek

**[127r] A TERMÉSZET VILÁGA
VAGY
A JÓZAN OKOSSÁG**

NEGYEDIK KÖTÉS.

I. SZAKASZ

Az Ember, mint Hit tűrő¹

- A ki Szeretetet hirdet e Világnak
Szája az Egeknek, 's az Ur irgalmának;
4495 De a ki ránk fegyvert, haragot, tüzet ráz,
Nem kegyelmes Istent; ördögöt magyaráz.
Az Egek Szentségét hittel költöszözni,
S Az Embert általa jóra ösztönözni
Mennyei Óltalom! mint bódog vezérlés
4500 Örök vigasztalás 's Lélekben érlelés.
O! ti Istenünknek fel szentelt szolgálai
És rendelésinek választot papjai
Hirdessétek köztünk az Urnak szerelmét,
'S Közönségesen ránk ki terjedt kegyelmét.
4505 Hogy ha különböznénk még is értelmünkben
Maradgyunk Emberek kötelességünkben!
Ne szakadgyunk széllyel számtalan aklokra
'S Ne torsalkodgyanak a hivek magokra.
Ne átkozzuk egymást Istenünk nevében
4510 A ki ezt utállya oda fent, Egében.
[128v] Egy Kristusnak véres kereszt fája alatt
Az Ember egyben gyúl, s reá könyvet hullat.
Ótet veszi ki ki igaz váltságának
Örök életének, és bódogságának.

¹ *tűrő* <A ki szeretet> A

- 4515 Szeléd értelmétül még is el tévedet
 És az Emberi Nem vérében feredet.
 Az² irgalmas Isten, és Kristus nevében
 Meg vész a tudatlan, részeg értelmében.
 Gondolatért indul fel áldozni egymást
- 4520 Szentségnek vévén sok mesét, 's álom látást.
 Öldöklő³ fegyvert ad szeléd vallásának;
 'S Vér ontás próbája az igasságnak.
 Láb alá tapodgya a hiv természetet,
 El törli törvényét, és velle az eszet.
- 4525 Az ember magában⁴ ekként meg bolondul
 Az által a miben mongya hogy bóldogul
 Istene nevében fel dullya világát
 Gondolataiért öldökölvén magát.⁺
 [129r] Hitibül egyebet a nevénel nem tud,
- 4530 'S Fele baráttárul azt állittya; hazud.
 Egyik sem értheti vallásának titkát
 Ez, annak, fejére szórja még is átkát.
Én sem értem, te se! Igy áldoz: felelek
Hogy, mint én, idvezülsz; külömben meg öllek.
- 4535 Ezer parantsolat származik Istentül
 'S Azt kérik, a mi nem telik, az Embertül.
 Természetet, vallást együvé zavarnak
 Véllek törvényt, rendet osztán⁷ bé takarnak.
 Végre, el fáradnak véreket ontani,
- 4540 És a társaságnak kötésit bontani.

⁺ *Jegyzés.*⁵ Nintsen oly olvasot Ember Európában ki számban vehetné, hogy a Fanatismus, hány millio embert, asszonyt, és ártatlan gyermeket, tsetsemőt ölt, égetet meg a Világon.⁶

² <E>Az [Javitás átírással] ³ Öldöglő [Betűtévészts] ⁴ <nevezet> magában [Javitás a tör-
 lés fölött] ⁵ [Bessenyei jegyzete a 128v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes
 vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét nem jelöli az író.] ⁶ Világon <egygyet
 sem idvezítve>. ⁷ <végre> osztán [Javitás a törlés fölött]

- Igy, kéntelenségbül le teszik fegyverek
 Mivel áldozattyok,⁸ meg veti Istenek
 Török, Tatár, Sidó, mind megmarad hitén,
 'S szint-ugy áldás forog néki is életén.
 4545 Látták, hogy az Isten, külön egyhez sem áll
 'S Minden hittel köz lett áldás, élet, halál.
 Hogy, ha jutalmaz is, az, Egekben leszen
 És itt külömbiséget közöttünk nem teszen.
 Minden vallás győz, veszt itt a Világában
 4550 A mint van a sorsa környül állásában.

[129v] *Fanatismus*

- A hitetésnek rut ördöge pokolbul
 Szent szinnel fedezve, vadságát; ki indul.
 Irgalmas Istenre, bóldogságra mútat,
 És veszedelemre készíti az utat.
 4555 Az emberi Nemet szüntelen hiteti
 A⁹ pokolnak Fia, 's¹⁰ Szentségét tetteti.
 Soha tudománnyal ez, nem hodoltathat
 És tsak tűzzel, vassal, halállal oktathat.¹¹
 Térítő sereget ördögökbül állít:
 4560 Szivedben fegyvert tol; tűzre tesz, ugy tanít
 Az Isten irgalmát tűzben öltözteti
 'S Igaz isméretit bűnben fertőzteti.¹²
 Menydörgés, villámlás aggya ki irgalmát,
 'S Tsak Menykő mutattya pusztító hatalmát.
 4565 Ez az a Vallásunk káromló gonosság
 Melynek imádsága, átok és¹³ gyilkosság.

⁸ <veszettség> áldozattyok [Javitás a törlés fölött] ⁹ <'S> A <Hogy> pokolnak ¹⁰ 's [Beszúrás] ¹¹ <taníthat> oktathat [Javitás a törlés fölött] ¹² fertőzteti. <Menydörgés, villámlás ki mutat tsak irgalm> Menydörgés ¹³ <vagy> és [Javitás a törlés fölött]

- Emberségből fajzik embertelensége
 Buzgó könyörgésből Istentelensége:
 Alázatossággal nő meg méltósága,
 4570 És jóságos tetté válik gyilkossága.
 Még nagy Istenét is, kiált, kényszeríti
 Hogy öljön; 's szomszédját kinok közt téríti.
 El aszot testében a forroság epeszt,
 'S Mérges lélekzete még távolyrul meg veszt.
- 4575 [130r] Mint vak láng, úgy bojong: mindent öszve száraszt
 És nyomdokaibul vér patakot áraszt.
 A párája pestis: meg büszhödt ezekkel;¹⁴
 Ortzája rakva van fertelmes sebekkel.
 Szájában a mérge fogát tsikorgattya
- 4580 És az¹⁵ irigysége torkán fojtogattya:
 Ruhája tűzből van, rakva fegyverekkel
 Mellyet mint olajjal, éleszt a könyvekkel.
 A jai szóra tapsol; a halálra nevet
 'S Vigad veszettsége, ha öldöklést tehet.
- 4585 E' hát az az ördög, ki köztünk annyit dúlt
 Örvendgyűnk hogy végre a mérgébe bé fűlt!
 El tévedt halandók! gyertek a halálbul
 Nézzétek mivetek most, az okosságbul
 Tudatlanságotok a mit Földbe takart
- 4590 A józan okosság nap fényre ki kapart.⁺
 [130v] Isten, természetnek láttzik igassága,
 Fel derült az észnek szép világossága.

+ *Jegyzés*¹⁶ Régi Keresztyén Eleinknek tudatlanságokat, kegyetlenségeket most tekint-
 vén a vallásban, éppen olyan szégyenbe esünk miattok,¹⁷ mint a szemérmes gyermek,
 mikor atyát¹⁸ részegen látta.

¹⁴ <vérrel> ezekkel [Javítás a törlés fölött] ¹⁵ <Mérges> És az [Javítás a törlés fölött] ¹⁶ [Bes-
 senyei jegyzete a 130r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elvá-
 lasztva. A jegyzet kapcsolódását az író nem jelzi.] ¹⁷ miattok [Beszűrés] ¹⁸ atyát <része-
 ge..> részegen

- Bolond, ki úgy vallyá tudományotokat
 Hogy Hitbül, kegyesség, ölni magatokat.
- 4595 Ájulásba esik a józan okosság
 Látván, hogy lehetet szentség, a gonosság;
 De a szent seregek addig erőltettek
 Hogy a Nemzetek mind szemekbe nevettek.
 Senki se hihette, hogy jó dolog legyen
- 4600 Az, mely egyenesen Isten ellen megyen.
 Hol felebaráti szeretet hejében
 Fegyverrel vagdálnak az ember testében
 Meg vakul az Ember, ideig, óráig
 Természet ellen is, de nem tart sokáig.
- 4605 Mit szült az erőszak? okoskodásokat
 Külömböző hitet 's ezer vallásokat.
 A vallás kötésit, tudod mi bontotta?
 Erőszak, öldöklés mely néhol rontotta.
 'S A vak kegyetlenség egy néhány tsapással
- 4610 Több kárt tett, mint mások az okoskodással.
 Had járjon; ha az Ur Mosesnek mondotta
 Hogy ellenségeit vágja 's meg áldotta
 De, nem Filisteus vólt a Keresztyénség
 Nem lett ellensége az Igaz Istenség
- 4615 [131r] A Messias által¹⁹ új törvény származot,
 Mely versengést, fegyvert, mind meg tilalmazot.
 Új Testamentombul, hogy éltünk hát Ó-ban²⁰
 Nével Keresztyének, de Sidók valóban.
 Sidóság! keresztyén vallásunk eleje
- 4620 Emberi Nemzetünk állandó sepreje!
 Mit tett, hogy magadon kívül a Világot
 Utáltad 's ma sem hatz, másnak igasságot.

¹⁹ <...> által [Javítás a törlés fölött] ²⁰ Ó=ban

- Egész Világ meg²¹ vét; 's²² dög börben vontzolid,²³
 Hírelt boldogságod, és galandal szabad.
- 4625 Soha sem ujitván rongyollot törvényed,
 Sábésben éleszted el fáratt reményed.
 A mely nép szokásit nem változtathattya
 Köztünk,²⁴ mind ostoba, mint ki ki tudhattya,
 Lud husban keresi, nézzed Meny országát,
- 4630 'S Kóserben ászattya örök boldogságát⁺
 [131v] Sok Hit, sok szokását, törvényét el hatta
 'S A mit eléb tartot, osztán változtatta
 Egytzer így, másszor úgy, kívánt áldozatot
 Hol most ez, másszor más szerzet kárhozatot.
- 4635 Az örök Valóság soha se változik,
 És akarattában mint mi, nem habozik
 Ő, Öröktül fogva egy tettés, akarat;
 'S A hogy örökké volt, örökre²⁷ úgy marat
 Az a természete: nints nálla változás
- 4640 Indulat, szenyvedés, ujság, sem habozás.
 A mit meg nem szenyved örök végezése
 Tudod, azt el törli, hatalma, tettése.
 És a mit nem akart, e nagy természetben
 Fel tanálhatod é köztünk az életben?
- 4645 Ellenben valamit hatalma meg szenyved
 Hogy azt te el törliöd, el hiheti eszed?
 Meg hágod erőddel fel emelt Egéig,
 'S Te veszed kezédbe Égő Menyköveit?

+ *Jegyzés.*²⁵ A mely Nemzet leg elősször fel állot a többi közt, és ezt²⁶ kiáltotta *tsak*
nékünk van vallásunk Istenünk, néktek nints; leg nagyub gyilkos, s hitető volt e Világon.

²¹ met [Befűtésvesztés] ²² 's [Beszúrás] ²³ vontzolid, <'S Bóldogságod> Hírelt ²⁴ <Soha>
 Köztünk [Javitás a törlés fölött] ²⁵ [Bessenyei jegyzete a 131r oldalhoz. A lap alján talál-
 ható, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva; a jegyzet kapcsolódását az író nem jelzi.]
²⁶ ezt <fel> kiáltotta <hogy> *tsak* ²⁷ örök<ké>re [Javitás a törlés fölött]

- Ariust, Kalvinust, Luthert meg szenyvedi
 4650 'S Hogy Róma pusztuljon, Látod meg engedi
 Mufti, Láma, papi székében meg marad,
 'S A Nagy Dairóra, jövedelem árad.
 [132r] Tudgya azt Istened, miben tiszteltessen,
 'S E Földön a vallás, hogy, s mennyi lehessen.
- 4655 Ó egyé nem tette; hát te azzá teszed?
 A mit ő meg szenyved, had el! legyen eszed.
 Az örök jó tart fen mindent e Világon
 Az állatok közöt, és emberi ágon.
 Nem küldi ostorát tsak a te fejedre,
- 4660 Tsudákkal tett áldást sem hint életedre.
 Mindenem meg fordul tsapása, áldása
 Akár millyen legyen szokása, vallása.
 A jeges fellegek rontó darabjai,
 'S Kóvér plántáinkat temető halmai,
- 4665 Országot, Tartományt egybe vesznek utnak
 'S Pápán, Kálvinuson egyenlőül futnak.
 Honnan az ut messzeb? Romából, Berlinből
 Oda, hol az Isten ditsó hatalmán ül?
 Fakir, Dervis, Quakker Hitét igazollya
- 4670 Bonz, Brahmin, Kopt, Géber, Lelkét nem vádollya.
 A bolondságnak is vannak mártirjai
 Mint a rossz vallásnak hitetet Fiai
 Khinában Mandaren, Smirnában Musulmán
 Vólnék, ott születve; a nevelés álmán!
- 4675 [132v] A téjjel sok szokást vérünk magába sziv,
 S Gyakran haláláig tsak ahoz marad hiv.
 Oktatás, szoktatás gyenge szívünkhöz forr,
 Mellyet le nem rázhat röllunk az Ember kor.
 És a nevelését minden tekintetben
- 4680 Senki el nem hagyja többé az életben.
 Látya okossággal, hogy szokás, gyengeség
 Még is hozzá huzza az erőtelenség.

- Ugy vallasz, mert jókor magad hüre nélkül
 Aggyák rád, mikor még Fejed üresen ül.
- 4685 Akaratod felet élsz a vallásodban
 Benne nőttél 's²⁸ nem vólt a²⁹ választásodban
 'S Ha hirelték volna az ördög jóságát
 Ifju korban annak tisztelnéd nagyságát
 Így, a ki tévelyeg hibás vallásával
- 4690 Nem gonosz; ne üldözd meg vakulásával.
 Te is azért vallasz úgy, hogy úgy neveltek
 'S Mig még eszed nem volt Keresztyénné tettek.
 Szánakoz a Sidon hogy nem idvezülhet
 Tekintsed hogy ember, és rólla nem tehet
- 4695 Ha néked Egeink magok meg nyitották
 'S Igazságaikat beléd le nyujtották
 Örvendgy!³⁰ szány másokat nagy inségeikben
 Hogy kéntelen vesznek tévelygéseikben
 [133r] Te sem érdemlettél Anyádnak méhében
- 4700 Többet Istenedtül másnál, kezdetében
 Senki sem oly veszet, hogy magátul önkent
 Szállyon le pokolba, 's truttzollya³¹ az Istent.
 Ha bódogságáért fáratt életében,
 És meg tévelyedet szegény, a Hitében
- 4705 Mit tehet? az örök végezés le verte!
 Idvessége után futot; 's el nem érte
 Ha az Ur előre látta hogy gonosz lész
 'S Ellene végezést büntetésre úgy tész;
 Értsd meg hát, hogy a ki minden hatóságban
- 4710 Teremt, formál, alkot tellyes szabadságban

²⁸ <neveltek: 's> nőttél 's [Javitás a törlés fölött] ²⁹ a [Beszúrás] ³⁰ Önvendgy! [A d beszúrás] ³¹ tzruttzollya [Betűtévesztés]

Amit nem tselekszik, sem akar; előre
Hogy teszi meg, 's miért veszi fel kérdőre?
Igy hát, mihent hiszel Pokol, Meny Országul
Örök végezést is kel hinned magadrul.†

† *Jegyzés.*³² Ezt,³³ akár hogy s mint sürgessük forgassuk. Meg határozás, vagy³⁴ előre látás legyen?³⁵ de a kérdésre, hogy miért van Pokol, Meny Ország, soha, predestinatio nélkül egy Keresztén sem felel meg e Világon; a predestinatio pedig olyan tudomány, mely³⁶ mindent meg némit, a ki³⁷ Poklot hiszen.

³² [Bessenyei jegyzete a 133r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva; a jegyzet kapcsolódását az író nem pontosítja.] ³³ Ezt [Beszúrás, a következő szó kezdőbetűje nagybetűből javítva] ³⁴ vagy [Beszúrás] ³⁵ legyen? <akármilyen> de ³⁶ mely <hez nints mindent> ³⁷ a ki <hiszen> Poklot

Az Ember, mint törvény Biró.

- 4715 Ditsősség pólárnak töb társai felet
Meg ékesíteni az Emberi Nemet.
Szép érdem szolgálni jónak, igasságnak;
'S Eszközévé lenni a köz bóldogságnak.
Ember mássaiddal, hazával jól tenni
- 4720 Ezeknek ügyekben örző Angyal lenni
Az emberi sorsnak első méltósága
A halandóságnak leg szzeb okossága.
A köz bátorságot hivatal tartya fen
Oda van ez, ha nints kötés az Emberen.
- 4725 Birák állatnak hát élő törvényekké
Mint büntető Atyák, betses Emberekké.
A meg irot törvény ezekben Lelkesül
A köz bóldogsággal, ő bennek egyesül.
Két élú fegyveri minden gonosságnak
- 4730 És erős oszlopi a köz igasságnak.
Mit használ a törvény ha lába, keze nints?
Meg köthet valakit magában a bilints?
Hivatal parantsol a törvények által,
És büntetés nélkül az igasság, meg hal.
- 4735 E nélkül a törvény magában Földre dül
Mint a meg holt ember, testel, lélek nélkül.
[134r] Tehát a hivatal pólgári Létednek
Lelke, és óltalma javadnak, testednek.
Ha bíróság nintsen, nem lesz büntetés is
- 4740 A hol nem büntetnek, nem lehet élet¹ is.

¹ <vagyon> élet [Javítás a törlés fölött]

- Hijában lángol és fenyeget a pokol,
 Azért a Keresztyén házadból ki rabol.
 Le vér a természet el fajult magzattya
 'S Gonosságnak lészel véres áldozattya.
- 4745 Ti Bírák! Sorsunknak törvényes papjai,
 És bátorságunknak érdemes szolgálai
 Mitsoda hivatal lehet szentségesebb
 Mint itt a tiétek; avagy szükségesebb?
 Mit használ el dűgva, ásitva mormolni,
- 4750 És remeteségben éneket songolni.
 Ha hivatal nintsen, maradást itt se lelsz
 A kenyered helyet tsak szent ígéket nyelsz
 El száradsz hasadban, bugzó álmaiddal
 'S Fen nem tarthad magad kegyes szavaiddal.
- 4755 Le huzza a tolvaj éneklő testedrűl
 Imádsággal szűt font kámsád; 's hasadra ül.
 Mig az Égbűl Angyal szól le védelmedre
 Addig koporsót á^d2 's Földet hány testedre
 Nintsen olyan szentség mellyet a gonosság
- 4760 Prédára ne vessen, ha nintsen bíróság.
 [134v] A vad gonoszok közt bátorsággal lenni,
 És a kenyeredet, szabadsággal enni
 Leg első boldogság e testi életben
 És Isteni munka a törvény tételben!

Minden polgár köteles a hogy 's mivel teheti a köz jóra dolgozni

- 4765 Minek vagy ha másban magadnak nem szolgálsz
 'S A köz jónak mellyben élsz, semmit sem használsz?
 A mibűl magad élsz, annak szolgálnod kel
 Ha maradni kívánsz a töb Emberekkel.

² <nyugalmat ád> koporsót ád [Javitás a törlés fölött]

- Hivatal, szolgálat ebben az elsőség
 4770 Haszon, gyönyörűség, 's nemesi felsőség.
 Ha bé zárod magad,? ha életed úndok:
 Ha tsak falak közt tursz ugy, mint a vakondok
 Nem adhatz életet kívánságaidnak,
 'S Ehező rabja vagy vágyódásaidnak.
- 4775 Teherré lesz élted a magánosságon;
 Tsak ugy ülsz mint vén sas a száraz fa ágon.
 Ha ki ki, tsak ebben keres boldogságot
 Haramiaságra vettyük a Világot.
 A mi a községnnek veszély, nyomorúság
- 4780 Hogy legyen hát külön az, Egynek boldogság?
 Nem lehet forognod háttal a Világra
 Nem tanálsz magadban, magad boldogságra.
 [135r] A Filozofus is hordáját görgette,
 De azért ha nézték, hírelték, szerette. +
- 4785 Hivatalokban áll a szép társalkodás
 Köszönés, butszuzás, örök hálálkodás

Az igaz Bíró – Kints

- Ha a bíró jámbor, 's egyenes Lelkében
 Kintse a köz jónak, betses életében.
 Az igazság tölle kéri segedelmét
 4790 'S Mint földi Istentül, várja a védelmét.

+ *Jegyzés.*³ Diogenes egy időben lakhelyének ostromát látván, 's azt is, hogy a városnak óltalmában, minden lélek foglalatostokodik, egy üres hordót kezdet nagy sijnetséggel az uttzán fel 's alá görgetni, hogy ne láttasson egyedül maga henyéléstben lenni. Helyes! mert semmije se vólt, és semmit se féltet⁴

³ [Bessenyei jegyzete a 135r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva; a jegyzet kapcsolódását nem jelzi az író.] ⁴ féltet <; de ha másnak se lett volna, ő is a hordóban ő is mit ett valóban?>

- A szerentsétlennek könyvező szemeit
 Megtörli 's hárittya rólla keserveit.
 Figyelmez Lelkének sugarlásaira
 'S A keserves ügynek kiáltásaira.
- 4795 Birák! ne tsallyátok ezt a⁵ rosz világot
 És ne árullyátok az ártatlanságot!
 [135v] Nem vásári marha; tuggyuk, az Igasság
 És pénzen el adni, remitő gonosság
 Ha ennek vesztével szerzed vagyonodat
- 4800 Fertelmességekre átkozod magadat.
 A Föld fenekérül; akár millyen titok
 Fel jön 's meg láttzanak a rejtet tolvajok⁶
 A hivatalt tudod, ezer szem vigyázza
 'S Ha rosz, a ki szólhat körülte, gyalázza.
- 4805 Országgra terjed ki utállatosságod
 Egész Világ köpi az alatsonyságod.
 'S Meg lehet; kenyered is el áll mellőled
 Ha a jó hir, és név el tűnnek előlled.*
- Örvedgy inkább ha az igazon segíthetz,
 4810 'S Valamely le omlot házat fel épithetz.
 Vigasztald magadat, hogy az igasságnak
 Szolgálsz, és rabja nem vagy a hamisságnak.
 Lehet gazdagodni egyenes Lélekkal
 Szorgalmatossággal, és gondos étlettel.

* *Jegyzés.* ⁷ Már itt, a tsalárd bírókat pokollal is kellene fenyegetni, de most⁸ nem módi, az Urakat, 's tanúlt Embereket Ördöggel ijjeszteni.⁹

⁵ a [Beszúrás] ⁶ <Nap fényre jönnek fel a biró tolvajok> Fel jön 's meg láttzanak a rejtet tolvajok [Törlés a sorban, javítás a lap jobb szélén] ⁷ [Bessenyei jegyzete a 135v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva; a kapcsolódás helyét az író nem pontosítja.] ⁸ <már> most [Javítás a törlés fölött] ⁹ ijjeszteni <: félek, hogy a régi szokásokkal az ujjak, ki nevetnek>.

- 4815 [136r] Ó! érdem tsak te vagy kintse az egeknek
 'S Ismértető jele a Nemes Lelkeknek!
 Nállad nélkül, látom, az Ember oda van
 Tsak képét mutatván, élve vad állatban!
 Az a leg főb gongya, hogy bűnét tettesse
- 4820 'S Ördög lévén magát Angyalnak hirdesse.
 Vesszen el az olyan fertelmes származás
 Kiben igazság nints, 's máson szánakozás.
 Hol láttál érdemet érzékeny sziv nélkül?
 Ki uralkodik jól, ha tsak gyötrelmet szül?
- 4825 Valaki kegyetlen, bolond is egytzerre – –
 Soha se tartozot ez okos Emberre!
 Titus bánta estve, ha napot ugy vesztet
 Hogy hanyatlásáig egy bóldogot sem tett.
 A Tronusnak ezzel lett ditsősségévé,
- 4830 'S Az Emberi Nemnek gyönyörűségévé.
 Kit áldot a Világ kegyetlenségéért?
 Kit magasztal, tisztel Embertelenségért?
 Az oly Istenséget, ki tsak ostorozna
 Éltedben, 's az után poklokra átkozna
- 4835 A halandók, tudom, hogy el felejtének
 'S Fel emelt óltárit, mélyjségbe dűtenék
 [136v] Áldásért tisztelnek Istent, Embereket
 És bóldogításra kérik az Egeket!
 Igazság tenéked, hogy Istened álgyon
- 4840 A többi éretted áldozat maradgyon?
 De a mi részedre Szép Bíró! igasság
 Mért legyen másokra nézve hát¹⁰ hamisság?
 Kivánod, hogy az Ur, éltedet tekintse
 'S Az Emberi Nemet érted el felejtse?

¹⁰ <az> hát [Javítás a törlés fölött]

- 4845 Talán az érdem is, mint Brutus mondotta
 Tsak hang; halálakor, a mint ezt vallotta?
 Hogy érdem, betsüllet, köztünk mind semmiség,¹¹
 'S A hatalmashoz áll mindég az Istenség.
 Ne hid: Isten Világ előtt e nemesit,
- 4850 És még az Angyalok között is ékesit.¹²
 Ó! természet! örök Isteni rendelés,
 Mely nehéz érdemmel benned az éledés
 Nintsen oly ritkaság, mint az Igaz Ember,
 Noha számmal láttjuk, annyi mint a Tenger!

A rang, hivatal; tárgya az irigységnek

- 4855 Szomju a vágyódás a szép hivatalra
 Essen bár idővel a kotzkája balra.
 Másnak parantsolni kedves hivalkodás
 Nagyon hizelkedik itt¹³ az Uralkodás!
 [137r] A nagy rang, hivatal fel indító¹⁴ eszköz
- 4860 Szerentsénél fogva gaz emberrel is köz;
 De, ha te el nyerted Árgus szemmel vigyáz
 Törbe ejt szomszédod; Földre ejt; 's meg gyaláz
 Az irigység fel kél; 's nevetve melléd ül
 A pokolnak kinnya könyvez ki szemébül
- 4865 Nyögödözve beszél: mérgébe mosolyog
 Rád nézne, de szeme tsak szélyvel tébojog,
 Hideg veréjték foly le sáppatt ortzáján
 'S Mérges epe bőfög gyomrából fel száján.
 Szemei bé estek: alyaka meg sárgult,
- 4870 És szava, epéje sárjába belé fült.

¹¹ <tsak nyereség,> mind semmiség, [Javítás a törlés fölött] ¹² <nemesi.> ékesit. [Javítás a törlés fölött] ¹³ <ez> itt [Javítás a törlés fölött] ¹⁴ <...> fel indító [Javítás a törlés fölött]

Mint nadály, magának szivén, úgy kúnkorog
Szemében gyötrelem, és kárhozat forog.
Titkodat szép színnel belölled ki tsallya,
'S A mikor meg kaphat, szerentséd fel fallya
4875 E' hát az irigység, mint Világ ördöge
És a szép érdemnek setétítő köde!

Gazdálkodo vigyázás a rangban, és hivatalban

Rangodért, van pénzed, nintsen, költened kell
Esznek isznak nállad mélj tiszteletekkel.
[137v] Ha rendkívül költesz, pusztulsz; nem gondolnak
4880 Véлле; tsak ditsérnek, 's borodnak hódolnak.
Ha te osztod enni; innya javaidat
Ördögök fizessék adósságaidat.
Mikor hasra esve költson pénzt keresel
Senki rád nem ismér, 's aláb aláb esel.
4885 Ha az uttzában meg sejtik személyedet
Fére szöknek: futtyák szomoru képedet.
Palánk deszkák közöt, sikátoron bujnak
Által más uttzára, 's fáratton ott fujnak;
Ha pedig valaki rád bökken véletlen
4890 Meg ijjed 's szavában haboz, mint eszetlen.
Ezer a dolga, mond;¹⁵ hogy még nem is evett
Szalad: ott hágy hólton; és magában nevet.

Pusztulás

El pusztult házadnak dirib darab részét
Szórod kótya vetyén, 's egész világ eszét

¹⁵ mond; <de> hogy

- 4895 Átkozod, hogy mért nem láttya érdemedet
 Hideg vérrel vévén a veszedelmedet;
 De Lásd; a Világnak igen sok dolga van,
 Nem botsátkozhatik véled számadásban,
 Kinek kinek szabad jádzani éltében
- 4900 Nézze meg, hogy millyen a kártya kezében
 [138r] Ha jól nem jádzottál, és *partit* vesztettél
 Vontass onnan: halgas: szerentsétlen lettél.
 Tudod mindég gyengit a sorsnak panassza,
 'S Örökké szomoru reá a válassza.
- 4905 Fére menve tölled, vállat vonitanak –
*E' panaszba fojt bé:*¹⁶ róllad ugy szóllanak
 Szomoru játék ez: maskarában jár, kél,
 'S Mindgyárt tántzra ugrik, mihent bolondot lél,
 Ollyan vagy pénz nélkül, mint fel járó halál
- 4910 Halva élsz; 's meg ijjed a ki reád tanál.

Okosság a hivatalban

- Töb társaid felet, ne légy magad veti,
 Job, ha magát néha, az ember tetteti.
 Bár bölts, tanult légy is, ne mútogasd mindég
 Valaki fent kapkod, mind szomoru vendég.
- 4915 Ne papoly tsak azért, hogy magadat mutasd
 Hanem hogy a dolog igasságát láthasd
 Ne hányd vesd erődöt minden esetekben
 Zivatart készitesz másoknak¹⁷ Fejekben
 Tudós beszédeket Társalkodva ne tégy
- 4920 Ne tekerd eszedet, 's nállok bölts ne légy.

¹⁶ <mege> bé [Javítás a törlés fölött] ¹⁷ <...> másoknak [Javítás a törlés fölött]

Mert úgy is ki nézik ha nagy Elméd vagyon
Ha nem petzkeled is magad olyan nagyon.

- [138v] Ne vetélkegy mindég, had nyugodjon szavad
Ne tzáfoly örökké, hogy oly fel vid magad,
4925 Titokban a többi mind ellenséged lesz
'S Ragyogo sorsodra szomorú képet tesz.
Magadra forgatták vissza pompás szavad
Meg buksz;¹⁸ 's úgy látod meg, hol vólt bolond havad
Ha veszet nevedet költik, nints érdemed
4930 Szaladgy; hajigálnak, és hűnyd bé a szemed.
Egy társad sem akar érted semmi lenni
'S A mit meg rágsz néki; mindég tsak azt enni
Irigy a természet 's ha szemét szurkálod
Titkon el lőt nyilat benned meg tanálad.
4935 Ne hid hogy már eszed mindeneken túl tett
Vizre visz a többi: szomjan hágy, 's ki nevet.
Halmokra tetézed a gorombaságot,
'S Ugy hiszed, hogy tsak te szóllasz igazságot
Minden Elme kevély magát fen tartani
4940 Had el! soha sem jó másoknak ártani!
Nem változik vázzá a barátságodért
'S El ejt a bokorbul, mikor lővésre ért.
Titkos a Természet, és ha fejére ülsz
Meg tántorit, hid el, 's nyakárul alá dülsz.

¹⁸ buksz

Az Ember, mint magába veszet vad természet

- 4945 Eskimó, Hottentót, Hüron, Mumbos, Jaggás
Bengalus, Azinko, Cimbebás, és Zimbás
Ádámban, Nóéban régi hiv vérségünk
Hogy nem köz vélletek, Hitünk, mesterségünk,
Ha egy a természet,¹ miért különböz így?
4950 Hogy én tuggyak, vallyak, 's te semmi jót ne higj?
Ezek még eddig is állatok maradnak
Hittül, tudománytul, erköltstül szaladnak.
Ha Titán, Saturnus, Jupiter, Athenást
Mesterségre vitték 's attak néki vallást
4955 Hogy maradnak ezek örökös vadságban?
Mért barmok Emberi nemes méltóságban?
Egy az Ember fajnak minden tehettsége,
Mért² meg nem láttzik itt,³ soha nemessége?
4960 Keresztyénség nélkül gondoló Lélekben
Az Ember nagyra megy tsupa természetben.
Mi vitte Babillont, Zydont, Memfist, Rómát
Kik a Jehovának nem kérték irgalmát?
[139v] Isáknak, Jákóbnak Istenét nem tudták
És a böltességnek uttyát meg tanálták?
4965 Hogy marad annyi Nép mindég barom sorban
Mért nem jöhet soha az Emberi korban?
Mongyák, hogy vérünknek tsak egy a fajzattya
Hogy különbözik így hát az állapottya?
Miért nincs ereje Lelkét fel emelni
4970 'S Magát tudománnyal oktatni, nevelni?

¹ természet, <faj,> miért ² Mért <itt> meg ³ itt, [Beszúrá]

- Trismegistus, Dráco, Solon, Zalaneus
 Minos, Triptolemus, Bachus, és Danaus
 Nem ismértethetnek itt, a Prófétákkal
 Vitézek, Szentekkel 's Filosofusokkal.
- 4975 Vagyon hát Ember is szelédíthetetlen
 Mint az állatok közt 's örökre eszetlen.*
 [140r] Ugy láttzik hogy néhol maga a természet
 Ösztönei között, a vérében veszet.
 Tsupa érzésekre vagyon átkoztatva
- 4980 Baromi részének által adattatva.
 Lássuk okainkat; elménk mire mehet
 És a tapasztalás, magábúl mit tehet?
 A vad ember tudod, hogy mindennel szabad
 A mire tettzése, kívánsága akad.
- 4985 Ösztöne, ereje, nálla igassága
 És törvényül szolgál néki⁶ kívánsága
 [140v] Nem ismér vadsága nevelt jámborságot
 Törvényt, szolgálatot, sem köz igasságot

* *Jegyzés.* ⁴ Sok vetélkedés vólt már azon egytzer 's másszor Európai Böltseink közzül, hogy a szeretsen Noének maradéki közzül, miért, és⁵ módon feketedet ki? A Nap sütötte meg felelnek mások. De az Álbinusok köztök laknak, sárga halavány képüek, és apro hajok olyan, mint a fejér selyem. Valaki szeretsen apátul anyátul származik [140r] Siberiának tsattogo hidege között is fekete bőrrel nevededik, és az alól hal ki. Miért van annyi egymástul örökre meg külömböztetet Nemzettség? Miért nints Lelkekben egyenlő erő? Az Országoknak Egei változtatták el. De a Sidó, e Világ Egének truttzára, minden Országban Sidó. A Cigány, örökké Cigány e Világon mindenüt. Sidó, Cigány, Magyar, Szeretseny, Albinos, Lappon, sat mind Ember – helyes! A madár is mind madár, de tsak nagy nyüggére szolgálna az okoskodásnak, ha meg akarná állítani, hogy a Hollónak, Hattyúnak, Cinkének, valamikor, Sas vólt az apjok.

⁴ [Bessenyei jegyzete a 139v oldalhoz. A lap alján kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal van elválasztva; a jegyzet kapcsolódási pontját az író nem jelzi.] ⁵ és [Beszúrás]
⁶ <minden> néki [Javítás a törlés fölött]

- Az erőt, tudgyuk, hogy a természet agygya
 4990 Mely az igazságot sokszor meg halaggya.
 Mind egyik, mind másik törvény már éltedben
 Hol ez hatalmasab, hol amaz tettedben.
 Igazságnak vallya az erős, ha győzhet
 'S Az okos, tudatlant, ha ésszel előzhet.
- 4995 A tanult, tudatlant; az erős test, gyengét
 Természettel győznek: Így tanúld az igét.⁷
 Ha két tanúlt Nemzet egész erejével
 Háborura szál ki nagy okos fejével
 Mi az igazsága? Ugy é, hogy ereje..
- 5000 Ez itt tudós rokon a dolog veleje.
 Akár mely igaz légy; a hatalom ha nagy
 Minden Szenteiddel, alatta, tsak rab vagy.
 Észben, testben legyen az erő, tsak meg győz
 'S Igasságaidban örökké meg előz.
- 5005 Tudományyaival tsak ott van az ember
 A hol a Hottentot.. Itt is az erő nyer.
 [141r] Scipio Kárthagót,⁸ mint vad, a prédáját
 Tsak ugy el rablotta, népét, ármádáját.
 Igasságul szolgált ellene ereje
- 5010 Az embernek eddig ment ki tanult feje.
 Mikor a felleg közt szárnya reszketettve
 A Ráró tünni kezd, széllal repítettve
 Sikoltással halad a prédája után
 Melynek zuhogással ütközik meg hátán,
- 5015 Mitsoda igasság vezérli szárnyait;
 Miért szaggathatta a Galamb tagjait?

⁷ igét. <Tanúlt, vagy vad Ember; rajta van a törvény Törvénye, ... Tudomány, mesterség: ez tsak felül ... És annak felibe más egyéb nem halad.> Ha [Négy sor törölve] ⁸ <Khartagot> Kárthagót, [Javitás a törlés fölött]

Éhsége kergeti; ereje segíti
Nints más igassága, vallása, sem hiti.
Minden fő hatalom ily igassággal él
5020 Most is, s tsak polgár az, ki a törvénytől fél.
Mit tett az Igasság Róma erejének?
E' Világ törvényne Nagy Sándor Fejének?

Természet, és Mesterség; latba vetve

A természet magát kevéssel meg éri,
És a segedelmét pompátul nem kéri.
5025 Érzése, ösztöne, ha elégítettik
Szüksége, vágyása bé tellyesítettik.
Nints sok gondolattya, sem nagy mestersége
Együgyűségében nem nagy az insége.
[141v] Asszonyával, itt, ott, őszve keveredve
5030 Él gyönyörűségben,⁹ gyepre heveredve
Pompa, és irigység szívét nem szaggatya
Meg elégedését könnyen meg kaphattya.
Kegyelmes, nagyságos név, nem diszesiti,¹⁰
De szükségeivel, fára sem feszíti.
5035 A miben kedvet léi, szívét nem szorította.
Szerelme, vigsága, buval nem borította.
Mint minket, akiknek majd minden örömmünk
Olyan, hol teremni szokot a gyötrelmünk.
Amazok jól lakva édesden alusznak

⁹ gyönyörűség<...>ben [Javítás a törlés fölött] ¹⁰ di<s>szesiti

- 5040 Nints töb vágyódások: bé tölt mind nyugosznak¹¹⁺
 [142r] Nem tsinal szükséget kébzeldésekkel
 Bóldog lett a testi elégedésekkel.
 A vérengzése oly mint más állatnak
 Mellyek öszve tsapnak, 's osztán széllyel futnak
- 5045 Nem tud harag nélkül mással verekedni
 És a gonosságban büszkén²¹ nevelkedni.
 De a tanult ember, a nagy böltsességben
 Mesterségei közt nem él tsendességben.
 Bor, petsenye, kenyér, és minden féle hus
- 5050 Haszontalan, ha nints még véllek *titulus*
 Hangért áldozd fel, sokszor vagyonodat
 Szelek közt vadászván a bóldogságotat

* *Jegyzés.*¹² Olvasó felebarátom, tsak ere méltóztassál gondolni: hogy a tudománynak, és mesterségnek ki terjedésében egész Világon egy Embert sem tanálsz a Királytul fogva, a kis bíróg,¹³ kinek elege vólna, és többre ne vagyakodna. Minden Embert emészt a szomju vágyakodás a Tronustul fogva, a mankóig; e pedig tsak vagyonra nézve van mondva, de hát még a többi ezer *passio*? [142r] Ved fel, hogy a természetnek tisztességgel való meg elégitése, itt már nem bóldogit; és valaki¹⁴ tsak etetik, ihatik ruházkodhatik, még a senki sem, és semmi sem; annyira, hogy nállunk már a valóságos meg elégedés, és lehető bóldogság, a Juhászok, Gulyások, Kondások nyakába szorult, kik a halmok oldalába heverve, többek nállunknál¹⁵ és ha meg gondolod, hogy a leg [142v] keserveseb szükségek, a leg fényeseb palotákban szorongatnak: ha széllyel nézel e közt a sok pénz keresés, költsön kérés, adósság, per közt mind olyan embereknel kik jószágosok, lehetetlen rajtok szánakozván,¹⁶ nevetve nem fakadnod. Mindennek van, még is¹⁷ senkinek sints.

Hát az hogy tettzik, mikor 40 esztendeig is hideg vérrel öldöklik magokat¹⁸ a Nemzetek száz ezereként; egymásra nem haragudva? Tudomány, Lád é? Hát ez, hogy vallásodnál fogva büneid, szüntelen taszigálnak eléb, odáb; te pedig életednek hanyatlásán mindég rettegsz¹⁹ hogy melyik²⁰ ördög fog fi len.

¹¹ <...> nyugosznak [Javitás a törlés fölött] ¹² [Bessenyei jegyzete a 141v oldalhoz. A lap alján kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal van elválasztva; a jegyzet kapcsolódását az író nem pontosítja.] ¹³ bíróg, <a> kinek ¹⁴ valaki <még> tsak ¹⁵ <a Királyoknál> nállunknál [Javitás a törlés fölött] ¹⁶ szánakozv<a>án [Javitás átítással] ¹⁷ még is [Beszúrás] ¹⁸ <egymást> magokat [Javitás a törlés fölött] ¹⁹ <...> rettegsz [Javitás az eredeti szót átírva] ²⁰ melyik <Angyal vagy> ördög ²¹ <fényel> büszkén [Javitás a törlés fölött]

- [142v] Halálodrúl gondolsz: tudomány fojtogat:
Vallásod Ördögöt, és poklot mutogat.
- 5055 Nem tudod hova mégy. Itt is gyötrettetel
Hát ha még meg halva poklokra tetteted?
Van a tudós Főnek, Látod miben főni..
Tudománnyal szokot a gyötrelem nőni
A tanúlt bóldogság örökké szomorit,
- 5060 És a sok gondolat, únalommal borit.
[143r] Egy Világnak sorsát kel vágyódással
Egy hurra tekerni, hogy alkhasz magaddal.
E Föld kerekiségén, akár²² mi, hol esik
Tsendes lakásodat; tud meg, fel keresik
- 5065 A Világnak szélin, másut háborognak
Annak költségei itt, rajtad forognak.
Hijában nyugodnál sorsoddal magadban
Nem hágy a mesterség, 's el pusztit javadban
Kettő meg haragszik: az ország füstöt vét
- 5070 Tiz Nemzet is pusztul! Fiu! ez itt a hét.
A Világ egy olyan el teritet háló
Mellyet mindég huznak, vonnak s helyben álló
Ha egyik szemébe egy hal belé buvik
A mennyire terült, minden felől nyulik
- 5075 A Teremtés szélin forog az ütközet
És a más szélirül érte, javad fizet.
Az egész világnak dolgátul függed fel
Kedved, nyugodalmad: ezt tetted eszeddel.⁺

⁺ *Jegyzés.*²³ Ide járul ez is, hogy ha a Mogol, a Kínai Tsászárral háborog – te, Elmédben, magad se tudván miért, vagy ahoz, vagy ehez állasz és valamikor hallod, hogy a Mogol a Kínai Tsászárt meg verte, rajta törődöl, és kedvetlen vagy – Ez is Europai eszetlenség.

²² akár <hol,> mi ²³ [Bessenyei jegyzete a 143r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal van elválasztva; a jegyzet kapcsolódását az író nem jelzi.]

- [143v] Annyi lett a véték, a bűn, 's parantsolat,
 5080 Hogy már Lélek, sem test, benne nem lábolhat
 Azt se tudhatom már, hogy mivel vétkezem^(a)
 'S Ha nem hibáztam é, másoktól kérdezem.
 Itt, irigyid üznek; amot perbe huznak
 Erül vesztegetnek, ott javadban nyuznak.
- 5085 Feleséged^(b) el hágy: gyermekid meg dulkanak
 Játékba, költségbe, adósságba fulnak.
 [144r] Házadat fel gyujtyák; majd nem meg égetnek
 És irigy szomszédid veszteden nevetnek.
 Valamere fordulsz embereid tsalnak
- 5090 Vagyonaid közöt körös körül lopnak.
 Ki ki menti magát lelkével, hitével –
 Meg nevet 's nem gondol semmit Istenével
 Bizonyáságul hivja: esküszik nevére
 Ugy keriti javad tolvajul kezére.
- 5095 A tsalás, mint látod, élet modjává lett
 Sok van oly,²⁷ ki²⁸ örül ha rajtad rántást tett.
 Ha meg tsalt – ezt mongya, hogy okosab nállad –
 Ditsekszik! mit tsinálsz? meg vonitod vállad.

^(a) *Jegyzés.*²⁴ Minden hitbéli tudomány, szokás, kárhoztattya a másikat; és így akár melyikbe légy, a többiek szerint Isteni tiszteletteddel is vétkezel. Ha más tudományra mégy által; tsak ott vagy, a hol vóltál, mert az is, mellyet el hagytál, a többi is átok alatt tart – Így²⁵ lehetetlen az Emberi Nemzet kárhoztatása alól menekedned, mert ha egész Világ vallását mind egytzerre el fogadod, úgy azt itélik hogy már most egy tsep hited sints, melyre nézve még az Ördögnél is sundáb állat viszen el.

^(b) [Jegyzet]²⁶ Európában a Férjfiak, az Asszonyokkal ara jutottak hogy véllek se nyughassanak, és nállok nélkül se lakhassanak.

²⁴ [Bessenyei jegyzete a 143v oldalhoz, a szövegtől vízszintes vonallal van elválasztva; a lap alsó részén.] ²⁵ Így, [Beszúrás, a következő szó nagy kezdőbetűjét Bessenyei nem javítja ki.] ²⁶ [Az előző jegyzethez kapcsolódva található, a lap alján.] ²⁷ oly [Beszúrás] ²⁸ ki <még> örül

- Szomszédid árulnak: vész a betsülleted..
- 5100 A ki ma barátod, hónap ellenséged.
 Az országnak terhe a Földig le nyomot
 Itt, pénzed fizeted; kardal vágnak, amot
 Nem lehet ismérni a tartozásodat
 Ezer; 's annyi felé huzzák a javadat.
- 5105 Minden mottzánásra szükség figyelmezned
 'S Az illendőségben magad védelmezned.
 Manér, rang, betsüllet, szokás életedet
 Törvény, Hit, meg kötik testedet, Lelkedet.
 Rab vagy kelésedben, rab vagy fekvésedben
- 5110 'S Tsak, a²⁹ hol nem látnak nyughatz életedben
 [144v] A kár mit dolgoztatz; meg nyér a ravasság
 Szemed is ki lopják: nem ment az igasság
 Meg nyirja erszényed a sok mester Ember –
 Jól lakik; meg nevet, és az ágyon hever.
- 5115 Napszámosod alszik. Vintzléred el pusztit.
 Birtokod egytzerre husz pert is rád uszit.
 A ki Nemes, és bir othon egy telekkel
 Le huzzák ruháját rólla a perekkel.
 Mindenüt fel ütnek ha semmivel se birsz;
- 5120 'S Örökséged ha van, mindég a per közt sirsz.
 Mint egy Áprilisi bolondot küldöznek,
 Ide is, oda is, 's manérral üldöznek.
 Ki ki sijjet, s rajtad tul akar haladni
 Te is kénytelen vagy közöttök szaladni.
- 5125 Ha búksz, földre tapod a futó sokaság
 'S Keresztül megy rajtad mind ész, mind bolondság
 Ott hagynak, hogy agyad, gongyaid közt aszald
 És Elméd, a miben segithetne, vasald.
 A patricarius nagy hosszu contodat
- 5130 Viszi rád, fogyasztván általa soldodat.

²⁹ <...> a [Javítás a törlés fölött]

- Romlot egésségbül jó pénzel fizeted
 Hogy ugy el vesztette az³⁰ egésségedet³¹
 [145r] Demeter deák is ehen jön a bótbul..
 Bé köszön: meglátod; a szived el ájul
- 5135 Gyóts, paszománt, kávé, nád méz rovássait
 Mútattya, 's nevezi véllek inassait.
 Izzadsz; hányod,³² veted, amaz is³³ forgattya
 Köhögés esik rád, s torkod fojtogattya
 El küldöd pénz nélkül jó reménységével
- 5140 'S Vissza tér Demeter³⁴ Isten büntettével.
 A lakásod Tömlözt; büdös gőzök közt hálsz
 A magad 's más büzi közöt halálra válsz³⁵
 A jármátul fogva, a varó tőjéig
 Meg számlálhatatlan ezer eszközéig,
- 5145 Terjed el a gondja mellyel már nem birhat
 'S Tanúlton miatta sok jó ember sirhat. †
 [145v] A hol az Eskimó erőszakot teszen
 Abban itt; a helyet a hatalom veszen.
 A ki kintsel gazdag, hatalmas, és pénzes
- 5150 A szegényeb részen, itt is győzedelmes.
 Törvényel verjük itt meg az igazságot
 'S Az erő fel rugja az ártatlanságot.
 Pallérozás alól vadságot mutatnak;
 'S A szép mesterséggel, szabadon huzhatnak.

† *Jegyzés.*³⁶ A mesterségnek, bujálkodásnak, pompának szükséges eszközei annyira meg szaporottak, mely szerint³⁷ az Ember haláláig szüntelen vásárolva, soha oda nem juthat, hogy házának eszközei közt valami hijjával ne legyen...

³⁰ <minden> az [Javítás a törlés fölött] ³¹ egésségedet [Az utolsó két betű beszúrás] ³² <né-
 zed> hányod [Javítás a törlés fölött] ³³ <hogy meddig> amaz <maga> is [Javítás a törlés
 fölött] ³⁴ <dünnögve> Demeter [Javítás a törlés fölött] ³⁵ válsz <Mint a lépen fogot madár
 kalyitkában Ülsz büszhöt házadba, és ...> A ³⁶ [Bessenyei jegyzete a 145r oldalhoz. A lap alján
 található, a szövegtől vízszintes vonallal van elválasztva; a jegyzet kapcsolódását Bessenyei
 nem pontosítja.] ³⁷ <hogy> mely szerint [Javítás a törlés fölött]

- 5155 Amot nyilván vesznek, az erőszakosok,
 Itt, setéten huznak meg, a nagy okosok.
 Meg veszi a törvény árát kenyerednek
 Vérért, veréjtekért fizet életednek³⁸
 Sohajt a bódogság tudományunk közöt
- 5160 Mellyet a természet könyvével öntözöt.
 Szokásinktul félnek hát a vad emberek
 'S Pompás rabságunkra hadaz a fegyverek.
 Tömlötzőknek veszik rakot városinkat,
 És kegyetlenségnek uralkodásinkat.
- 5165 Pap, paraszt, királyi, köz, külön hatalom
 Nékik mind vereség, 's keserves fájdalom.
 [146r] A fő hatalom, Lád, mindenüt parantsol
 'S Ha nem engedsz, végre testedből vért lotsol.
 Az olyan bódogság melyben meg kötöznek
- 5170 Akasztófán száratz: agyon lövöldöznek
 Egy vad természetnek se férhet fejébe
 És nem választ veszélyt szabadság helyébe
 Haszontalan papolsz, hogy bódog, ha nyuzod
 'S³⁹ Üstökénél fogva a jármához huzod,
- 5175 Aratás, vetéssel verejtékezni kel
 És nap alatt égni a kapa nyelekkkel.
 Fegyverben öltözni; és a vér ontásra
 Hideg vérrel menni, mint önként, halásra⁴⁰
 Számtalan törvénnyel tenger vétket szülni
- 5180 'S A pallérozással tömlötzőkre ülni.
 Szóllani se tudni, hogy hibás ne legyen,
 Vagy egy, vagy más ellen sérelmet ne tegyen
 Bajos, vad embernek régulául nézni
 'S Élete folyását hozzájok intézni.

³⁸ életednek <.. bódogság tudományainkban 'S Gazdagon szomjuzva, sinlünk okainkban>
 Sohajt ³⁹ 'S <És> Üstökénél ⁴⁰ halásra <Számtalan törvénnyel, tenger bűnben> Számtalan

- 5185 Annyi bünt tsináltunk, hogy nem büntethettyük
 Tsak vállat vonítunk, 's kínunkban, nevettyük.
 El oszlúnk, mint látod sok féle sorsokra
 Nemes és nemtelen más Uri karokra.
 [146v] Honnan minden tsoport fogakat vitsorgat
- 5190 Egymásra ... vakon üt; 's fére szökik, halgat
 A hatalom ki áll: parantsol a bottal –
 A szolgaság lappang, lop, és örökké tsal.
 Mindeniknek meg van részéről törvénye
 'S Zűrzarvar eszének titkos szövevénye
- 5195 Igasság^(a) ha haszon, egyik, mind más résznek
 És, it⁴³ a határa az Emberi észnek.
 Törvényed, szokásod⁴⁴ ezen túl nem megyen
 Akár hogy papollyad, 's akár millyen legyen.
 Nem jöhet az Elme meghatározásra,
- 5200 És a tanult Világ egyenlő szokásra.
 Ellenkezésben van széllyel az igazság
 'S Gyakran fejére ül a fel szentelt gatszág.
 Ez, ezt mongya jónak; amaz kárhoztattya
 Ki ki ugy itéli ügyed, mint láthattya.
- 5205 [147r] A Kaffer, heverész a folyo viz partyán
 Nem ősziti magát gondal, állapottyán.
 Érző szükségeit könnyen elégíti,
 Kapával a Napon testét nem égeti;
 Nem aszallya Lelkét a böltselkedéssel
- 5210 Nem bódittyá magát a vélekedéssel.

(a) *Jegyzés.*⁴¹ *Igasság, ha haszon.* Ne ved közönséges értelemben, hanem külön külön minden Emberre nézve⁴² értсед. A lopás haszon a tolvajnak; de gonosság a társaságnak noha ő a maga részire helyes dolognak tartya. Külömben ez Országló hatalomra tzéloz.

⁴¹ [Bessenyei jegyzete a 146v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal van elválasztva.] ⁴² nézve [Beszúrás] ⁴³ <ez> it [Javítás a törlés fölött] ⁴⁴ <vallásod> szokásod [Javítás a törlés fölött]

- Gondolatban, hangban, szóban boldogságot
 Nem tanál, 's érzésben keres valóságot⁺
 [147v] Rabota, satz, adó filét nem tziállya,
 A kis biró, ármás, uttyát el nem állya.
- 5215 Nem üti a hajdu pofon, vagy homlokban,
 A tsaplár sem viszi gúnyját zálogban
 Gyermeki közt, sirva, verettetve, nem ül
 Mint rab, botoztatva, pénz és kenyér nélkül.
 Nem öltöztetik fel végre Katonának,
- 5220 Hogy maga nyomozza uttyát halálának:
 Nem veszik meg pénzen erővel a vérét
 Egy néhány póltráért vesztetvén életét
 Testét, és termetét, fall mellet nem nyujtyák
 'S Nyakra valójával álva meg nem fojtyák.
- 5225 Nem hánnyák halomba oly szomszédok testét
 Kikrül nem is tutták még az Ember tettét.
 Nem vagdalkoznak ugy, mint mi harag nélkül
 Őszve tsap: meg szalad 's osztán tsendesen ül
 [148r] Ezek hát okai, hogy némely Nemzetek
- 5230 A boldogságunkrul más értelmet vettek.

+ *Jegyzés.*⁴⁵ Minden verejtékező munka,⁴⁶ gond, és⁴⁷ erős gondolkodás, természet ellen van. Ugyan azért, elmés, és mesterséges boldogságának truttzára, mind egyiket, mind másikat, az ember⁴⁸ örökre⁴⁹ kerüli, ha nálla nélkül élhet. Azért, valaki kenyere keresése nélkül nagy olvasásba gondolkozásba merül úgy jár, mint a korhely kinek vére, a roszt szokás által borhoz ragadván, boldogságát részegségben keresi,⁵⁰ 's magát meg fojtya. A tanulásra fizetés, hivatal, ditsósság, a kézi munkára pedig⁵¹ éhség kényszerít: mindenik erőszak. De soha se fély, hogy a Bóltsek el szaporodgyanak, és⁵² a [147v] nap számosak gyönyörűségből kapállyanak. Mindég örömösteb megyen a Lakadalomba, mint a⁵³ dologra; és a szép asszonyhoz mint a⁵⁴ könyvhöz.

⁴⁵ [Bessenyei jegyzete a 147r oldalhoz. A lap alján kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal van elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem pontosítja.] ⁴⁶ munka, <és> gond ⁴⁷ és [Beszúrás] ⁴⁸ ember<ek> örökre ⁴⁹ örökre <el> kerüli<k>, ha náll<ok>a nélkül élhet<nek>. ⁵⁰ <... hiszi> keresi [Javítás a törlés fölött] ⁵¹ <eh> pedig [Javítás a törlés fölött] ⁵² és <az> a ⁵³ a <barázdába> dologra ⁵⁴ a <köny> könyvhöz

Mi már nem érezzük többé rabságunkat
'S Kötelek közt leljük fel bóldogságunkat
A Hüronnak nem kel: inkább gyepen hever
'S Azt hiszi, hogy tsak így élhet úgy, mint Ember.*

* *Jegyzés.*⁵⁵ Ugy látzik, mintha tudományaink által let polgári sorsúnknak meg fontolása szolgálatná ki az okokat ara, hogy a Vad Nemzetek hozzánk ne szelédüllyenek: az az Uralkodásunknak modgyait, szokásunkat, vallásunkat, törvényeinket el ne fogadgyák. Nem az. Minden ok tsak itt határozatit meg, hogy természettel vadak; s a szeléd kezektől irtóznak. Legyen, hogy az Emberi Nemzet egy, de ágazattjai vannak oly meg oszlásban, melylyek soha magokat egybe nem keverik. Vannak szeléd Emberek, vannak Vadak is. Miért nem fogják magokat járomba, mint mi? Mert más erkötsel származnak, és természettel szelédíthetetlenek. Ha az állatokat a Természet szelédésre, és örökös vadságra osztta fel; lehet [148v] hogy ezt⁵⁶ az Emberrel is meg tette. Keresztýen vallásunktul Filozofiánktul ki⁵⁷ válvá is Amerikában egyik Nemzet, törvénnel, vallással, mesterséggel, virágzik, hol⁵⁸ a másik mellette természeti szabadságban vadaskodik. Columbus idejében Mexicoban kevély állásu épületeket, ragyogo pompát, királyi Udvar, Tanátsot, Vallást, törvényt, szokást, és alsó, felső Rendeket találtak⁵⁹ a Spanyolok. Ha ezek magokban, nállunk nélkül ide jöhettek, mért nem mind a többi? azért, hogy ezek vad állatok; amazok pedig szelédek, jól lehet egyenlő emberi fajt viselnek. A Lud, akár szeléd akár vad, fajában tsak Lud, de erköltsi tulajdonságában egymástul örökös külömb-ségre vettetet. Soha se is jut oda e Világ hogy a Vad Ludak, Udvarainkat, fészkelések helyének foglalják; szeléd Ludaink pedig Helységinket el hagyva, kieltenségekre mennyenek tenyészni. És mondani, [149r] hogy szeléd állat által vadat, vad által szelédet lehessen tenyésztetni tsak annyit tenne, mint annak meg bizonyításában fáradni valakinek, hogy nints vad állat.⁶⁰ Lehetetlen hinned, hogy a vad állat a szelédítul, a Világ kezdetiben is külön ágon, és természetben ne legyen teremtvé, külömben, mind vad vólna vagy szeléd. Nem mondhatod, hogy mind vad vólt, vagy szeléd; soha a Tigris, Farkas, Oroszlány házakat nem örzöttek mint a Vislák, Komondorok, Agarak, noha mind Kutya faj. Már, véllünk egy vérben, eredetben, természetben, származásban, a Jaggás, annyi ezer esztendőktől fogva, mért nem szelédül meg; körül lévén szeléd Nemzetekkel vétetve? Noénak vérébül két egymással örökre ellenkező természet, hogy lett?⁶¹ [149v] A Hottentót szelédíthetetlen; többen vannak pedig olyanok, hogy akár mennyit el fognak belöllök, vagy azért hogy rend kívül való bánatba esnek, vagy, hogy élelmeket fel

⁵⁵ [Bessenyei jegyzete a 148r oldalhoz. A lap alsó részén kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem pontosítja.] ⁵⁶ ezt [Beszúrás] ⁵⁷ <me> ki [Javitás a törlés fölött] ⁵⁸ hol [Beszúrás] ⁵⁹ talál<n>tak [Javitás átírással] ⁶⁰ <... valaki állítva tsak azt próbálva magáru> vad állat [Javitás a törlés fölött] ⁶¹ lett? <Valami szeléd állatból vadul el, ha fiát el fogod neveled, bizonyosan hozzád szelédül.> [149v]

nem tanályaik, mind meg halnak. Elméjeknek tehettségek hozzánk nem is közzelít, és ember kép alatt valósággal csak állatoknak láttatnak lenni,⁶² honnan ki tettzik, hogy nekik a természet erő, tudományra nem engedet. De ezek is sok féle természetűek.

Vannak, és voltak olyanok is, kik a józan okossággal és annak igasságaival birtak; de meg is szelédültek; az az igájokat fel vették. Mikor a Jesuiták Paragvájba bé hatottak, és⁶³ Európai törvényeinket beszélteni kezdték; fele barát iránt való kötelességrül, szüléknek tiszteletekrül, sat egy szóval a természetnek leg közelebrül szorító igasságairu papoltak; a *Katzikok*, vagy Vajdák őket halgatván így feleltek. [150r] *Hát ti, ezeket hozzátok ide tudományul,? hiszen mi és a mi atyáink régtül fogva ismerik ezen igazságokat.*

Ezek dologra, egymásnak szolgálattára atták magokat, mert szeléd származásuak vóltak; de meny oktatni a Hottentóthoz⁶⁴ minden tudományoddal, vallásoddal együt meg eszen. Nem azért nem szelédül a vad, hogy majd rosszab állapotra jut, hanem hogy természeti nem engedi. Akár mely keserves iga alatt tartad a szeléd természetű Nemzetet, soha⁶⁵ vaddá nem lesz, sem a vad szelédé ha eleségével szüntelen torkig tolod is.⁶⁶ Szeléd barmainkat jármollyuk; ölyyük vágjuk, nyuzzuk és el nem hagynak soha; ellenben a vadas kerteknek barom lakosi, ha rést kapnak, mind ki szöknek, és inkább vesznek havasok közt, télen az időnek kegyetlensége miatt élhel, mint szeléd kezek által tápláltassanak.

[150v] Nem meg fontolt okoknál fogva nem fogadgya hát el Európai Sorsunkat a Bengalus, hanem hogy ránk gondolni se tud, nem is akar, és vaddá⁶⁷ van teremtve. Valamely állatot mind ekkoráig még az Ember meg nem szelédíthet, soha többé meg nem szelédíti mert vad a természeti; hasonloul, valamely vad Nemzetet, a szeléd Nemzetek mesterségre, tudományokra meg hívtak, és ő⁶⁸ azzal felelt, hogy a hol szem ügyet vehet, ⁶⁹ böldogitóját meg ette, soha sem is szelédül meg többé, mert vad a faja s más ágazaton jön. Már, hogy Ádámnak Nőének vérekbül fekete, feje, szeléd és vad emberek miként ágaztak el, tsinál ki, és igazitsd el, magadban.

⁶² lenni [Beszúrás] ⁶³ és [Beszúrás] ⁶⁴ Hottentóthoz <'s meg> minden ⁶⁵ soha <...> vaddá ⁶⁶ <tartod is> tolod is [Javítás a törlés fölött] ⁶⁷ vaddá [Javítás a törlés fölött] ⁶⁸ ő [Beszúrás] ⁶⁹ vehet, <...> böldogitóját

*Az Ember, mint Uralkodásának külömb, külömb féle
módgya, és örökös szenvedés*

- 5235 London, Berlin, Paris, Geneva és mások
Spárta, Róma, Pekkin mind együt, mongyátok
Hogy, egy Nemzet miként lehet hazájában
Bóldog is; megkötöt rab is, igájában?
Ez itt Tanáts által igazgattya dolgát
- 5240 Amaz, ott, egy Szentelt Főre bizza¹ magát.
Mérő serpenyőbe állittyák magokat,
Egymás ellenébe fontolván sorsokat.
Kodrus is, ugy mongyák magát fel áldozta
És Népét hatalma alól fel óldozta.
- 5245 Nem kell a királyság! legyen ki ki szabad
Mond Athenas: függjön magátul ország 's had.
Uralkodásra jut így a tudatlan Nép
El oszlik közöttök a fő királyi kép
Mezőben izzadván, hogy király, azt hiszi..
- 5250 Uralkodik, 's vállal a kapáját viszi.
Ekéje szarvárul a városba megyen
Hogy az okosok közt, ő is, tudós legyen;
[151v] Ki ki uralkodik egymással küszködve
'S Mint rab, szabadságra együvé esküdvé.
- 5255 El hiszi a szegény,² hogy ő uralkodik;
És sorsán ész nélkül méljen okoskodik.
De a tanúlt elmék járomba keritik,
Hol kébzelt hatalmát alájok teritik.
Pisistrates, Solont bölts törvényeivel
- 5260 Lába alá teszi mesterségeivel.

¹ bizza <dolgot> magát ² <paraszt> szegény [Javítás a törlés fölött]

- Biró, 's vezér neven, királyok tétetnek;
A törvények sugva mind ki nevetetnek.
Szabad hatalommal élnek az Archontok;
És a törvény által igazán Despotok.
- 5265 Hanem a szabadság tsak ugyan fel emel
Vitézi tüzzel szül, és éles elmével
A bátorság aggya, mely tsak szabadságban
Teremhet, és élhet igaz méltóságban.
Ditsősségre megyen a Nép: hiresedik
- 5270 De más felől jobban jobban sebessedik.
Marathon, Platea töb ütközetekkel
Egekig emelik³ emlékezetekkel.
Böltseit örökre tsudálljuk, tisztellyük,
És érdemeiket közöttünk hirellyük.
- 5275 [152r] Még is meg kötözte Athenást Pericles,
'S Orrán fogva vitte, tudod Demosthenes.
Utóllýára, végre Nagy Sándor le verte
'S Ez a Nemzet magát, fogva, ki heverte.
Szabadságaival vérében feredet;
- 5280 Ditsősségei közt haldokló élet lett.
Jobbágyságban; tuggyuk; elme, érzés, hervad
Mivel a bátorság, mindég zárva marad,
Attila is addig keveset mutatot,
De hogy szabaddá lett messzére haladot.
- 5285 Ki terjeszti nevét, véle haldokolva
És nagy Embereit, bűnökkel okolva.
Mindég azt üldözi, ki meg szabadította,
És a veszedelmet rólla el hárította.
A tudatlan község, ma Angyallá teszen
- 5290 Hólnap szemedbe köp, és öldöklöd leszen.

³ emelik <fel> emlékezetekkel

De ha el kergetet, ismét szükségében
Vissza hiv, és imád, eszetlenségében.
Végre, meg ítélvén reád halált irat,
És a mikor meg ölt keservesen sirat.

5295 Soha sem érdemli ő hogy uralkodgyon
Szántva, vetve bóldog 's tsak ott had maradgyon.

[152v] Kérgyed: bóldogság é a hir, név, ditsösség
Örökké szenyvedve,? vagy tsak pompás inség?
Akhilles, halálát, és a ditsösséget

5300 Inkáb veszi, mint a bóldog tsendességet.
Az ember, bár szenyved, pusztul, hal,⁴ a vagy fél
Tsak magátul függön, nem bánnya; ugy itél.⁺

+ *Jegyzés.*⁵ Akhillesnek meg mondatot, hogy Trója alat ditsösségre emeltetik, de ifiúságában el vész; ha pedig hazájában marad, hosszas bóldog, és tsendes Uralkodása lesz. Ő, az elsőt választotta. Tudni szeretnéd már, hogy mért erőlködőt a Római Nép annyira, szabadságának fen tartásán, mikor örökké öldöstetve többnyire ehel halással küszködöt. Ne felejtst el hogy az Ember, a ditsösséget, az életnél mindég nagyubra veszi. Valamely szenyvedésed szabad akaratonnál, 's önnön hibádnál fogva esik⁶ meg rajtad, könnyen veszed, de ha más parantsollya, el ájulásra vét, legyen bár ennél⁷ százszor keveseb. Lehetetlen az Emberi természetet abban megnyugtatni, hogy job néki, ha bóldogságával, [153r] nyomoruságával, örökké más halandó társának szabad tettésétül füg, mintha világi szerentséjéhez, sorsához magának is szava van. Továbbá:⁸ hol tanáltassék⁹ oly fel szentelt Ember, ki ötet jobban szeresse,¹⁰ mint maga magát; sokkal¹¹ bőltsebben látván még ő nállánál,¹² mit kíván önnön¹³ javára, és mi életének jó, mellyet hamaráb meg is¹⁴ ád néki, mint ő meg szerezhethé magának.¹⁵ [153v] Az embernek, világi állapottyához való szabad akarattyátul, élvén, meg válni, a halálnak valamely neme, ugy láttzik, és ugy¹⁶ érzik. Ha valakinek száját bé dugva, kezét meg kötve mondog, hogy boldoggá teted, őrgülésre átkoz, ugyan azért soha Nemzet nem is volt e Világon, mely Uralkodó hatalom alá, magát fel tétel nélkül vetette volna.

[154r] Svetianak köz népe királlya hatalmát kívánta bóldogságára. Igen! Mert az *Aristocratia* fojtogatta, és az Uralkodónak kegyelmében szerentséjét reménylette. Mikor az Ölyű, a Galambot kergeti nem azért repül hozzád tornáztodba, hogy te pedig ott meg egyed, hanem hogy szabadullyon általad.

⁴ hal, <él> a ⁵ [Bessenyei jegyzete a 152v oldalhoz. A lap alsó részén kezdődik a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi.] ⁶ es<nek>ik [Javítás a törlés fölött] ⁷ ennél [Beszúrás] ⁸ Továbbá [A kezdőbetű kisbetűből javítva] ⁹ tanálta<tik>ssék [Javítás átírással] ¹⁰ szere<ti>sse [Javítás átírással] ¹¹ sokkal <job> bőltsebben ¹² nállánál [Az utolsó szótagn beszúrás] ¹³ önnön [Beszúrás] ¹⁴ is [Beszúrás] ¹⁵ magának [Beszúrás a lap alsó szélén] ¹⁶ ugy [Beszúrás a lap bal szélén]

- [153r] Róma szabadsággal tiz¹⁷ ütközetében
Töb vért ont, mint Khina egész életében.
- 5305 Eléb Királyt hordot gyenge hatalmában
És felemelkedet felső óltalmában
Végre el törölte, hogy bóldog lehessen,
És a ditsósséggel egekig¹⁸ mehessen.
De egy Király helyet száznál is többet tett
- 5310 'S Addig hiresedet, mig semmivé nem lett.
Mért kellett Urakat annyi vér ontásszl
Keresni magának¹⁹ oly sok pusztulással?
Szabadsággal hartzolsz, hogy ismét rab lehes
És²⁰ Király polgárbul újra jobbágy lehes.
- 5315 [153v] Igazab vólt képed²¹ a király zászlónál?
Felely? hogy viselted magad Karthágónál.
Olyan sints mint másnál, nállad az igasság
És örökké vézik benned a bóldogság.
Kébzeldésekkkel pótolod magadat,
- 5320 'S Futoso álmok közt tanáloed javadat.
Mert tsak ezt mondhassad; hogy te így akarod
Akár hogy hány vagy vét a veszély; nem bánod.
Ez egész Világot minden felé dultad
Hol az igazságot aranyért árultad.
- 5325 Felső hatalomban, az Ember egy forma
Uralkodó székben egyre megy hatalma.
[154r] Róma szomszédjait szüntelen vérezi,
Azért nyugodalmát soha sem érezi.
Ditsósséges, hires; hanem bóldogtalan..
- 5330 Szabadság által vész gyakorta ártatlan.
El is veszté végre Látod a szabadság
'S Augustus alat; jól eset a rabság.

¹⁷ <sok> tiz [Javítás a törlés fölött] ¹⁸ egekik [Betűtévesztés] ¹⁹ <...> magának [Javítás a törlés fölött] ²⁰ <'S> És [Javítás átírással] ²¹ <...> képed [Javítás a törlés fölött]

- De azért az Ember, tsak szabadságra vágy
 Látod, 's²² a Világnak soha békét nem hágy.
- 5335 Nem kérdezi tölled; szerentsét hogy tegyen
 Azt kéri, hogy léte, meg kötve ne legyen.
 Tsak óld meg kötelét; 's²³ botsássad szabadon –
 Ó dolga a többi: had el; had aggódjon.
- Mi haszna vólt benne az ország népének
- 5340 Hogy egy néhány ember hirt szerzet nevének
 [154v] A község tsak jobban jobban sebessedet
 Scipio Pompeius, César híresedet.^(a)
 Ezek már nem kérdik hogy meddig éllyenek
 Hanem hogy Romában elsők, ök legyenek.
- 5345 Ne mozduly szegénység, Uralkodás ellen,
 Neked Urrá lenni, tudod, lehetetlen.
 Tudatlan vagy: az ész mindig Földre terit,^(b)
 'S Mesterségeivel halójába kerit.
 Tsak javadat veszted; tsak véredet ontod,
- 5350 A köz bátorságot, bóldogságot rontod.
 De a barázdából élted ki nem veszed
 Akár hogy tekered, és forgatod eszed.
 [155r] Miólta az Ember, fejében meg tévett,
 És tanúlt eszével eszetlenebbé lett,
- 5355 Hol fele baráti buzgó szeretetből
 Millionként öli egymást kegyes tetből
 Hijába rámázza sorsát uj kaptára
 Tsak más fábul teszi jármát fel nyakára.

(a) *Jegyzés.*²⁴ Ha az Emberek a Világon halhatatlanok vólnának,²⁵ és tsak ütés, lövés, vágás, esés által eshetnének el, életek felibe semmit se tennének; De látván életének semmiségét, annak hamar el vesztésével is el követ mindent, tsak hogy híressé tehesse.

(b) [Jegyzet]²⁶ Az olyan ország, hol a parasztság kormányoz és itél, az az Uralkodik, olyan formát mutat, mint a gyermek mikor Tót ágast áll; lábbal fel, füvel le.

²² 's [Beszúrás] ²³ 's [Beszúrás] ²⁴ [Bessenyei jegyzete a 154v oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal van elválasztva.] ²⁵ vólnának <magokban>, és ²⁶ [Bessenyei jegyzete a 154v oldalhoz, az előbbi jegyzet alatt található.]

- Tölgyfa, Bikfa, Nyárfa, ugy érzed, mind szorít
 5360 'S Hol ilyen, hol olyan nyavalyával borít.
 Ne is mond: ezt Biró, azt Király tselekszi:
 Tsak ilyen az Ember, 's maga²⁷ magát veszi
 Hijába keresed országlásod módgyát
 Homlokodon hordod bolondságod hólgyát^(a)
- 5365 Tsinálsz törvényeket, de magad megrontod,
 És a kötéseit szerte szélllyel bontod.
 [155v] Természetedben van nyavalyád ellened,
 Tökéletességre lehetetlen menned.
 Ugy vagy, mint a beteg, ki alá, 's fel mászkál,
- 5370 Hogy majd amaz ágyon nyugodalmat tanál.
 Azomban már benne lévén betegsége
 Minden helyre el megy vélle az insége.
 Confucius, Fóhi, Yao⁺, mongyák hát
 Hogy töb bódogságot az Ember, miben lát?
- 5375 Khinában a törvény örökké egy forma
 Hittel sem változot soha ugy, mint Róma
 Meg tartya szokásit e Világ végéig:
 Fel viszi Tsászárát majd nem Istenéig.

(a) *Jegyzés.*²⁸ Egy Anglus bölts az Uralkodásnak sok féleségéről ezt írja. *Had eszettelenekre az Uralkodás módjárul való vetélkedést: leg job az, hol az igasság leg jobban ki szolgál-tatik.* De nem lehet a Világnak erül nem okoskodni, mert bőribe jár. A pedig tsak igaz hogy a Despot, a törvényes Uralkodástul annyira különböz, mint a tömlőtz a múlató palotátul.

⁺ *Jegyzés.*²⁹ Yao, az Ur Kristus előtt 2145 esztendővel uralkodot; Fóhi utánna élt ki iránt végre határ nélkül való tisztelettel viseltettek. Confucius igen nagy érdemű Filozofus volt 500 esztendővel keresztyénségünk előtt. Az Udvar, és fő Mandarénusok, most is az ő tudományán vannak.

²⁷ <Lásd> 's maga [Javitás a törlés fölött]²⁸ [Bessenyei jegyzete a 155r oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.]²⁹ [Bessenyei jegyzete a 155v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem pontositja.]

- Ez, hiv szolgálattját, örök jobbágyságát
 5380 Igazán úgy veszi, mint a boldogságát.
 [156r] Vezére nyugoszik: vágyódása nintsen,
 Mind bé tölt, és nem kap birtokon, sem kintsen.
 Hanem jobbággyai nem ditsősségesek
 Nem hirelt tudósok; nem szabad nemesek
 5385 Azomban nyugosznak; és vérek sem omlik
 Törvények, szokások, vallások se bomlik.
 Szokását ez a Nép meg nem változtatta,
 'S Ahogy örökké vólt, magát úgy mutattya.
 Böltesség viszi é a nagy tsendességet
 5390 Vagy tsak születés ád ily szép nyereséget?³⁰⁺
 [156v] Confucius tette ily fundamentomra
 Vagy Egei visznek e bóldog álomra.
 Hol örömmel veszik Uroknak tettzését,
 És senki sem féli Trónusa dörgését?
 5395 Érzi, hiszi, vallya, hogy e nagy rabságban
 Él szabadságával 's földi bóldogságban.
 Szabad, hogy szokásit bátran követheti,
 És azokat tölle más el nem veheti.
 Licurgus emelte Spártát a tsudáig,
 5400 Királyt, birót tartván itt fen oly sokáig
 A Nemzeti tanáts tellyes szabadsággal
 Függet királytúl egész méltósággal.

+ *Jegyzés.*³¹ Khinában is esik némelykor támadás által zűrzavar, de Uralkodásban, szokásban, vallásban változást soha nem tész. És ha száz Tsászár lép is a Tronusra, egyike másikát onnan le lökdösve megöldösve mindeneknek tsak abban kel³² maradni, a miben a másik vólt. Tsak személyek változnak, de az Uralkodás módgya soha sem.

Mikor a Chinai lakost meg páltázzák mélj alázatossággal köszöni, hogy rólla ő Felsege a Tsászár, kegyelmesen meg emlékezni méltóztatot.

³⁰ <mélj tsendességet> szép nyereséget [Javítás a törlés fölött]³¹ [Bessenyei jegyzete a 156r oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi.]³² kel <meg> maradni

- A király, póljár vólt, és a nép magában
 Meg személlyesedve élt³³ a királyában.
- 5405 Öt száz esztendeig mint egy el huzhatta,
 De továbbra osztán³⁴ magát nem birhatta.
 Sőt ez is nagy tsuda a Nép Elméjében
 Aki jól ismeri az Embert, fejében,
 Melly ha szabad tudod,³⁵ szüntelen változtat
- 5410 Állandóul semmit meg nem határozhat.
 Mint az olyan asszony, ki férjét meg únnya
 Sundáb mellé fekszik és szemét be hunnya
 [157r] Törvényed, szokásod mindég szeded, veszed
 Vontzolod sorsodat, 's uj uj helyre teszed
- 5415 Ezer reménységgel hizlalod magadat
 Hol ily hol oly módon keresvén javadat.
 Tántorgo sorsodat egy felől emeled,
 De a másik részét, mindég Földön leled.
 Minden Szabad Nemzet tartot jobbágyokat,
- 5420 Mint kegyetlenség közt³⁶ kesergő rabokat.
 Spárta, Helottait gyakran öldöstette,
 Félt, a párt ütéstül³⁷ 's őket nem nézhette.
 Rómának Polgári rabokat tartottak
 Kiket osztán néha fel szabadítottak.
- 5425 Így, szabadságban is e lett Lád, igasság
 Hogy uralkodgyunk mi 's más hol legyen rabság,
 Keserves igazság! Szegény Emberiség!
 Dolgod, vagy kegyetlen, vagy tsekély, vagy inség.+

+ *Jegyzés.*³⁸ Minden ember hiszi, hogy a jó Királynál job Uralkodás módgya e Világon nintsen. De a régi pogány Romának idejében, erül egy tréfás³⁹ póljár így szóllot: *Valamennyi jó Király vólt,*⁴⁰ *neveket egy petsét nyomo gyűrűre mind fel lehet irni*

³³ <vólt> élt [Javitás a törlés fölött] ³⁴<...>osztán [Javitás a törlés fölött] ³⁵<vélle> tudod [Javitás a törlés fölött] ³⁶<alat> közt [Javitás a törlés fölött] ³⁷<...> a párt ütéstül [Javitás a törlés fölött] ³⁸ [Bessenyei jegyzete a 157r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi.] ³⁹ tréfás <elméjű> póljár ⁴⁰ vólt, <...> neveket

- [157v] Isten, Király, Tanács vezette Izráelt.
- 5430 Ez, magában minden Uralkodást fel lelt.
 Monarkhia⁴¹ hol az Ur maga volt Tsászár
 Uralkodásában még is vagy on határ.
 Törvényeket rendel, meg igéri magát
 És addig terjeszti ki vélek hatalmát.
- 5435 Hirelik,⁴² hogy Sidók birják majd Világát
 Kiket meg sokasít mint az ég tsillagát;
 Azomban a Sidót birja a többi Nép
 'S Utállatban vagy on ez a⁴³ szakállas kép.
 Hirelt boldogsága fenekkel fel fordult
- 5440 'S Nagy neve pályinka moslékos kádba fült.
 Itt, örökké tsuda minden, e Nemzetnél
 Isten, Angyal forog hát, minden esetnél.
 A természet rendin itt semmi sem eset;
 'S Ez a Nép szükségben mindég mannat leset.
- 5445 Ütközetet soha ez, magátul nem nyér,
 És helyette mindég tsak az⁴⁴ Istene vér.
 A ki valamikor magára el hatta
 Ellensége mindjárt a Földre tapotta.
 Ha meg verték, akkor jó atya büntette
- 5450 Ha győzőt: Lám az Ur, Népét nagygyá tette
 [158r] Igy, minden esetre eger utat tsinált,
 Nyertében, vesztében győzedelmet tanált.
 Moses, Saul, David, Salamon, el multak
 És tsak az marat meg, a mit röllok írtak.⁴⁵
- 5455 A hol szokás, vallás, törvény álhatatlan
 A Nép mindég morog, 's örökké tudatlan.

⁴¹ Monarkhia <Látod,> hol ⁴² <Igéri> Hirelik [Javitás a törlés fölött] ⁴³ <a szent> ez a [Javitás a törlés fölött] ⁴⁴ <nagy> az [Javitás a törlés fölött] ⁴⁵ írtak. [Bessenyei jegyzetet tett ide, amit később törölt. A jegyzet a 158r oldal alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva:] <Jegyzés. A Sidó viselt dolgokról sok helyen írni kellene, ... a világi tudós-
 nak ... ortza pirulásba kel esni> [Hat sor törlése]

- A törvényt ujitva, ő is újra tanul,
 És a mit meg tanult, a fejéből, ki hull.
 A rosszal, a jót is fel hányják, forgattyák,
 5460 Itt építnek 's amot tsinálmányok, rontyák.
 A hol a halandók egy formán áldoznak
 És köztök szokásik soha sem változnak
 Valamennyi jó van nállok, mind állandó
 Ellenben a mi rossz, az is maradandó
 5465 Nohát, rosszban, jóban eléb, odáb menni
 Vagy mind a kettőben mindég veszteg⁴⁶ lenni
 Hogy van jobban? mérd meg a Világ sorsával
 'S Emberi Nemednek nagy okosságával.
 [158v] A királyi széken, itt választás vagon
 5470 Gyenge⁴⁷ származásra ország, ne maradgyon
 Sem annak kormányja tsak kotzka vetésre
 Ne tétessen soha, ki vak születésre.
 A természet tsak a leg első szülőthöz
 Nem köti javait: ez másokkal is köz.
 5475 Szem bé kötve fajzik setéten, magában
 Nem füg kötésektül széles hatalmában.
 Tehát, meg lett embert válasszunk magunknak
 És tsupa érdemet tegyünk Királyunknak.
 De a választás is tsak bóldogság mázza!
 5480 Ennek is tsak annyi, mint másnak a vázza.
 A Király választás, tudod, nem Tsősz⁴⁸ tétel
 Sokszor kegyetlenül bánik az étellel.

⁴⁶ vesteg [Betűtévesztés] ⁴⁷ Genge [Betűtévesztés] ⁴⁸ Tsős [Betűtévesztés]

Füstölgő üszökké teszi az országot,
S Pusztító Órdóggé a szép szabadságot.
5485 Lengyel Ország ennek eleven példája
Ne posvolimmal van bé dugva a szája.⁺

⁺ *Jegyzés.*⁴⁹ Ha Lengyelországban akár melyik finfinista Nemes fel⁵⁰ kiáltot hogy:⁵¹ *Ne posvolim az ország végezését fel függesztette: Sok szabadság*⁵² egy bolondnak!

⁴⁹ [Bessenyei jegyzete a 158v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét nem jelzi az író.] ⁵⁰ fel [Beszúrás] ⁵¹ <fel> hogy [Javítás a törlés fölött] ⁵² szabadság [Javítás átírással a szóban]

Az Ember, mint változhatatlan erkölts

- Akár hogy állítsák a Böltsek, tudósok
Izráelben 's máshol híresült okosok
De, az Ember tsak ugy terem erköltsében
5490 Mint a Fa, savanyú, 's édes gyümöltsében.
Ezt Linustul fogva írják a Poéták⁺
És meg nem tzáfolják soha a Próféták.
Két gyermek egy édes anyának méhéből
Származik egy atya, és anya vérébül;
5495 Ez jo, igaz, okos,³ de amaz kegyetlen
Ebben nemesség⁴ van, a másik eszetlen.
Egy formán nevelik; egy módon tanittyák
A tudományokra egyszersmind szorittyák,
De a születésnek el vetet kotzkája
5500 Lesz külömbsegeknek még is a⁵ próbája
[159v] Van a természetben oly el rejtet titok
Mely a születésben⁶ lábolhatatlan ok,
'S Ha az Isten maga jóra nem fordittyá
Az Ember magáruL ezt, el nem hárittya.
5505 A nevelésrül is, akár ki hogy 's mint hitt
Születet ostobát, böltsességre nem vitt.

⁺ *Jegyzés.*¹ Linus, nagyon régi Poéta a mint az Emlékezet életének idejét meg határozta; élt az Ur² Kristus előtt 1400 esztendővel.

¹ [Bessenyei jegyzete a 159r oldalhoz. A jegyzet a lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva; a jegyzet kapcsolódási pontját az író nem jelzi.] ² <a> az Ur [Javítás a törlés fölött] ³ okos [Beszúrás] ⁴ <...> nemesség [Javítás a törlés fölött] ⁵ <egyedül> még is a [Javítás a törlés fölött] ⁶ születésben <meg> lábolhatatlan

- A kit a természet homlokban bé szegez
 Tanúlhat, de mások felibe nem evez;
 Az erköltsöt pedig meg nem változtatta
 5510 A manér 's nevelés; mint ki ki tudhattya.
 A szentek szentében is bé viszi bűnét,
 'S Fen⁷ tartya magában meg⁸ veszet erköltsét.
 Nintsen általkodtab állat az Embernél
 Meg tartya erköltsit véle bár mit tennél.
 5515 Élet, halál, pokol, gyalázat, idvesség
 A veszet erköltsnek még mind nem nehézség.
 A ki tolvaj, tsak lop: a részeges iszik
 Nem bánnya Egekre, vagy poklokra viszik.
 Lutherrel, Pápával, Kálvinussal tartson,
 5520 Tsak egy forma gonosz 's Lelkében alatsony
 Soha se változtat erköltsöt a vallás
 Nem tartozik ide, ez a hiv javallás.
 [160r] Leg nagyub hatalom, 's⁹ törvény a természet:¹⁰
 Valami ellene hartzolt, el enyészet.
 5525 Vallásod, szokásod meg változtathatod
 Szivedbül erköltsöd ki nem mozdithatod.
 Szabad a természet önnön fajzásával^(a)
 'S Nem füg már véredtül¹¹ ebben hatalmával.
 A származás néki által van adatva
 5530 Jóra, és gonoszra, szabadon hagyatva.

(a) *Jegyzés.*¹¹ Hogy a természet, erköltsi tulajdonságainknak formálásában nem füg, 's szabad, meg kel engedned; vagy azt hiszed, hogy minden ros erköltsöt különös Isteni akarát készít el foganszásunkban mely dolgot e¹² jószágra nem ruházhatz. Soha fejedbe nem fér ugy é, hogy az Isten különös postával vesztegesse meg erköltsünket fogantatásunknak idején.

⁷ <Meg> Fen [Javítás a törlés fölött] ⁸ <el> meg [Javítás a törlés fölött] ⁹ 's [Beszúrás] ¹⁰ természet: <'S> Valami ¹¹ [Bessenyei jegyzete a 160r oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ¹² <Isteni> e [Javítás a törlés fölött] ¹³ <v..> véredtül [Javítás a törlés fölött]

- Jákóbot természet formállya igaznak
 Esaut szemetre hajittya ki gaznak.
 Születet veszettség, mint szeléd, ugy nem tész,
 Tudod hogy Ördögbül többet Angyal nem lész
- 5535 És a nevelés is igen ott köszörül
 A hol a természet jó erköltsöket szül.
 [160v] Igy, ha gyemánt helyet kovatshoz vezetik
 Szép miveit véle hijába tétetik.
 Köszörült béka só koronán nem fénylik.
- 5540 'S Hogy brilliánt legyen hijába reménylik.
 Nérót, Senecaja, Burhussa nevelte,
 De hogy a nevelés jóságát nem lelte
 Tsak a gonosságnak lész rövid summája
 Tsászári székeinek remitő tsúdája.
- 5545 Antoninust, Titust, ezek nem nevelték,
 Még is ditsősségek Egekig emelték.
 Az Elmésség is így származik vérünkben
 Nem tuggyuk külömbség mint támad Lelkünkben
 Sok Ember olvasot, többet mint Homerus
- 5550 Virgilius, Tassus, Racin, Horacius
 Még sem szöktetet fel Parnassus hegyére
 'S Nem íratot nevek oszlopok fejére.
 Ha már a Lelkek egy erőben teremnek
 Erejek, és mivek így, mért külömböznek?
- 5555 Talán a Természet erkölts, értelemben
 Tsak ugy áll, 's dolgozik mint külső termetben.
 Két Férfit egyforma képpel még, nem láttál
 Szót, hasonló hangon, kettőt nem hallottál.
 [161r] Jól lehet mind ember alkotatásában
- 5560 Még is mind külömböz teste állásában.
 Szép, rut, kisded, magas; egyre másra mennek
 Nem változtathatod; lenni így kel ennek.
 Vérünk vastagsága, heve, hidegsége
 Tsendeseb folyása, vagy elevensége:

- 5565 Agy velönkön futó erünk vastagsága,
 Nedvessége, tüze, avagy vékonysága
 Teszik a gondolat módját tüzeesebbé
 Nehézzé, butává; avagy élesebbé.
 Nagyság, erő, érdem, a születés aggya –
- 5570 Amint a természet kezét rajtad haggya.
 Itt, a hatalomnak határt nem vethetünk
 'S A különbségekkel egy tzelra mehetünk.
 Tudod, nem száll alá gonosz Lélek Menybül?
 Ki tudgya hogy éled, és szivedre hogy ül.
- 5575 Talán más szemmel néz az örök böltsesség
 'S Előtte nem minden olyan nagy vesztség.
 Ó, felsőség marad: mi akárhogy értsük
 Bizzuk hatalmára; 's szentségét ne sértsük
 Nem lehet fontolni mindenhatóságát,
- 5580 'S Mérő serpenyőben vetni igasságát
 [161v] A mit egy 's más okos itt vétekké teszen
 Talán a Egekben mind más formát veszen.
 Tsak a természetben, alig van gonosság
 Nem lelsz bünt a hol nints büntető igazság.
- 5585 És ha köztünk Bíró, törvény nem tétetne
 Az Ember¹⁴ e Földön bünöst sem lelhetne.

Meg átalkodás a gonoszban.

- Sok rosszat zárnak el tömlöltre tízszer is
 Tsapnak rá falkánként, osztán ezeret is,
 De azért mig mozog tellyes életében
- 5590 Mindég tolvaj marad tselekedetében.

¹⁴ Ember <köz> e

- Az oltár előtt is, ha lehet sebedbül
 Ki lopja órádat, 's buzogva fére ül.¹⁵
 Istene előtt áll, jelen létét vallva^(a)
 Szóval; és tettében szemébe gúnyolva.
- 5595 [162r] Töredelmességgel, szemeit forgattya,
 'S El lopot órádat rongyába duggattya.
 Ott, a szent óltáron fel emeltetésben
 Szemléli Istenét mélyj tiszteltetésben
 Térdel ő is, és a buzgók közt ragadoz,
- 5600 'S Egyzerre Pokolnak, Meny Országának áldoz.
 Ugy hiszi, Istene hogy meg nem láthattya
 Vagy nints ott, és vétkét ki nem tanulhattya,
 Az Ember, mint a vad oly ragadozással
 'S Ésszel lop, míg el nem vesztik akasztással.
- 5605 Gonosznak, bolondnak láttzik a tettében*
 És Angyalnak véli magát szent hitében
 Minden Elmességét gonosságra veti
 'S Ugy tettzik; vallását, szentyeit neveti.

(a) *Jegyzés.*¹⁶ Minden¹⁷ mongya hogy Templomában az Ur¹⁸ előtt áll; de szívében sok nem¹⁹ érzi. Meg lopna é,²⁰ ha hinné, hogy jelen van Istene?

* *Jegyzés.*²¹ Valamennyi emberi formára öltözöt Világ rongya, és magán vakarózdó szegény nyőszörög e Földön, mind reá fogta magára, hogy halálával az Égbe megyen, mivel sokat éheznek; az Urak pedig poklokra szállanak alá, mert jól szoktak lakni. Azomban, ha hozzá juthat, az óltárt is meg lopja, de a nem baj. Ő csak Menybe megyen ha gonosság tengerébül usz is oda, mivel hogy e testben ehezet. Bétsben, a kútató Tolvajok Mise alatt, Ur fel mutatása alkalmatosságával sebelnek leginkább és lopnak.

¹⁵ ül. <Istene előtt áll; szentségét gúnyolva Jelen létét valva, 's tettében tagadva> Istene
¹⁶ [Bessenyei jegyzete a 161v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ¹⁷ Minden <kegyes> mongya ¹⁸ <Isten> az Ur [Javitás a törlés fölött] ¹⁹ <ugy sem> sok nem [Javitás a törlés fölött] ²⁰ é [Beszúrás] ²¹ [Bessenyei jegyzete a 162r oldalhoz. A lap alján található, a törölt jegyzet fölé ragasztott papírcsikon, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.]

[162v] *Korhely*

- A ki borhoz ragad korhelykedésében
5610 Rutab a baromnál a²² meg veszésében.
Emberi értelmét a gőzzel el fojtya
Nem is érdemes rá, 's magából ki hajtya.
A barmot természet állattya sorjára
Illy formát, az Ember, maga vesz magára.
5615 Tuggya, hiszi, valya hogy vesztére megyen
'S Nem marad annyija hogy egytzer mit egyen.
De ő fél hólton is bort kér, prédál, iszik
Nem bányha ha meg hal akar hová viszik.

Méreg, bolond indulat

- A kit származása sok epével formál
5620 'S Testében vérében mérget,²³ tüzet tsinál
Bibliát, Álkoránt, Talmutzot dörgölhetz
Fejéhez, de vélle,²⁴ semmire se mehetz
Fel lobbant haragja dühösségre fakad
Szentjét is fel rugja ha elibe akad.⁺
5625 [163r] Istenére is rá támad haragjával²⁹
'S Ellene káromlást kiált a szájával³⁰

+ *Jegyzés.*²⁵ Valamennyi Ember van e Világon, a nagy haragban, indulatban mind bolondot mutat, akár mely²⁶ tudós legyen. Mig el ragattatásba nem jösz,²⁷ addig van a mérséklésnek ideje.²⁸

²² <az> a [Javítás a törlés fölött] ²³ mérget, <epét> tüzet ²⁴ vélle, <...> semmi<▷>re se <tehetz> mehetz [Javítás átirással] ²⁵ [Bessenyei jegyzete a 162v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva; a jegyzet kapcsolódását az író nem jelzi.] ²⁶ mely <nag> tudós ²⁷ jösz, <a mérséklésnek ideje> addig ²⁸ a mérséklésnek ideje [Beszúrás a sor végén] ²⁹ haragját<ban>val ³⁰ száját<ban>val

- Fűnek, fának megyen vak dühösségében
 És veszet állatot mutat a mérgében.
 Véri tsendesedvén;³¹ magához jön végre,
 5630 Meg bánnya rut tettét, és sohajt az Égre.
 Hogy már nem tselekszi százszor³² fel fogadgya,
 'S Ujra dühösködik e természet vadgya.
 Sokszor könyörgését teremtette végzi,
 'S Ha káromkodot é másoktul kérdezi.
 5635 Poklot Meny országot hijába beszéllesz
 Mert benne ezekkel változást nem tehetz.
 Tsak Templomban járjék, ilyeneket tehet³³
 A ki imátkozik ezektül ment lehet.³⁴

Prédálás, vesztegetés

- Sok okos, vagyonát mint bolond prédállya
 5640 'S Bizonyos élelmét széjjel hajigállya.
 Haszontalan inted: nem kér tölled eszet
Ő is Ember mint más: Igy felel 's nem veszet
 Mert a bolondságnak ismértető jele
 Ez, hogy mélyj álmokkal legyen feje tele
 5645 [163v] Hogy magát másoknál böltsebnak ismérje
 És alamisnában a kenyerét kérje
 Mikor éhségre jut a Böltz 's hasa korog,
 Attya fiaira 's a Világra morog.
 A kinek el atta szép³⁵ jószágát pénzért
 5650 A szopja ki, ugy mond már belölle a vért.
Nintsen e Világon igasság! Igy kiált
 Mivel már nem adhat vendégséget, sem bált.

³¹ <Méрге ...> Véri tsendesedvén [Javítás a törlés fölött] ³² <...> százszor [Javítás a törlés fölött] ³³ <és még ...> ilyeneket tehet [Javítás a törlés fölött] ³⁴ <minden bünt meg tehet> ezektül ment lehet [Javítás a törlés fölött] ³⁵ szép [Beszúrás]

- Szép örökségeit másoknak el adgya
 Gyermekeit belöllök szépen ki tagadgya.^(a)
- 5655 [164r] Lásd, nem ő kereste: atyairul maradt
 Azt veszi el töllök a miért nem fáradt.
 Örökös átkot vall, kisdéd gyermekére
 Hogy soha se jusson az örökségére.
 Ez az a *Fassio* a mely perennalis
- 5660 A gyermeknek halál; vagy⁴⁰ még több annál is.
 Tsak egy préda apa, vagy élhetetlen kel
 'S Koldulásra juttat, a nagy értelmekkel.
 Lelke ismeretit kösd meg⁴¹ vallásával
 Hogy ne legyen tolvaj az okosságával.
- 5665 Hogy ne fojtsa maga meg a gyermekeit
 És tekintse régi érdemes eleit
 Istent, természetet, nézzen; Emberséget
 Kenyeret, 's atyai hív kötelességet!
 Hijában! el jár ő mindég a Templomba,
- 5670 'S Mindenüt adhattya jószágát zálogba.
 Ád néki Istene, mert ő imátkozik;
 És a szegényeknek, ha van, adakozik.
 Hol van már Emberség ilyen esetekben?
 Mitsoda az Ember, a kába Lelkekben?

(a) *Jegyzés.*³⁶ Jól lehet nem szabad az atyának ősi jószágait gyermekeitől el idegeníteni, de mind azonáltal szabad: az az, másnak valhattya örökbe; egész árán el adván; de azért nevelés nélkül maradt,³⁷ gúbára, botskorra szorult, tudatlan maradéka, 40 esztendeig perelvén, és semmije sem lévén, egész árának le tételével, vissza válthattya olyan Embertől, kit kegyelmes Urnak³⁸ hívnak, és száz ezer forint jövedelemmel bir esztendőnként. Látod mely könnyű mód jószágodat vissza szerezni.³⁹

³⁶ [Bessenyei jegyzete a 163v oldalhoz. A lap alsó felén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ³⁷ maradt, <G... G> gúbára ³⁸ <-nek> Urnak [Javítás a törlés fölött]
³⁹ [Az egész mondat beszúrás] ⁴⁰ <sőt> vagy [Javítás a törlés fölött] ⁴¹ <meg → hát> meg [Javítás a törlés fölött]

- 5675 Barmot, vadat, tudod, ostobaság illet
 Mert ő mindég olyan a hogy teremtetet⁴²
 [164v] Néki a természet láttzik ki, éltébül
 'S Tsak az Ember mutat bolondot, eszébül.
 A Farkas, belé hág törödbe, ha láttya?
- 5680 Vagy el haggya veszni⁴³ kölykét, mig tarthattya?
 Melyik állat megyen tudva a puskásra,
 Hogy állásban löjjék többekkel rakásra?
 De nézzed az Ember, hogy szalad vesztére
 Szánszándékkal hozván romlást életére.
- 5685 Itély hát némelynek a böltsességérül,
 Hitérül, Lelkérül, és Emberségérül?
 Nem ember, nem barom: természet tsudája⁴⁴
 'S Okosságbul terem bolond nyavalyája.

Fukarság, Fösvénység

- Adgyál a fukarnak tizen két országot
- 5690 'S Házát meg terhelő kintset, gazdagságot
 Hozzá nem nyul; mindég töb töb árját várja
 És e Világ kintsét ládájába zárja.
 Mint a Tenger vizén kintse közt evezik,
 De még se mér enni, 's vagyonnal éhezik.
- 5695 Áldozatnak tartya ha téged meg tsalhat
 'S Szép szin alat mástul valamit el lophat.
 [165r] Mint a béka; nem mér a Földbe harapni
 Hogy el fogy, 's nem lehet élelemre kapni.
 Ő is tsak addig jut emberi eszével
- 5700 És még állatot se mutat vad fejével.

⁴² <mint amilyené lett> a hogy teremtetet [Javítás a lap alsó szélén, a törlés alatt] ⁴³ veszni
 <...> kölykét ⁴⁴ tsudája <Az illyen, 's eszébül> 'S

Másnak hadgya kintsét, ő el temettetve⁴⁵
 A ki költi osztán halálán⁴⁶ nevetve.
 A kik halot fáját nézik: ott el mennek
 Rá gondolnak ki vólt, és sirjára köpnek.
 5705 Élete fertelmes, halála utállat
 'S Köz átoknak tárgya, mint pusztító állat
 Ne mond hát hogy az,⁴⁷ ki Ember formát visel
 Fel is van öltözve mind, nemes⁴⁸ Lélekkal?+

[165v] *A testi szükség, őszöntne az értelemnek,
 és uralkodik, mint érzés.*

Mi hát az értelem? és miben parantsol?
 5710 Ha érzésünknek örökké tsak hódol?
 Okosság vezet mindenben az Embert,
 Vagy annak van esze, ki természetül nyert?
 De az⁵³ okosnak is⁵⁴ gyözedelmeskedik
 Testén, 's érzésein felül emelkedik?
 5715 Még a bölts is rabja a kívánságának..
 Szüksége nem enged Lelki nagyságának.
 A lélek, mint tudod, oktat, és tanátsol,
 De szükségeidnek azért tsak meg hódol.

+ *Jegyzés.*⁴⁹ Az Emberek közönségesen úgy⁵⁰ hitetik magokat, hogy ki fogás nélkül vannak minnyájan józan okossággal fel ruházttva. De had ne legyen sérelmére ezen okosságnak, ezt állitva; hogy valaki⁵¹ testének, háza népének vesztére, romlására dolgozik örökre bolond állat marad, és az Emberi Karnak gyalázattára van.⁵²

⁴⁵ temettetve [A dobzódik benne, a sirját nevetve.] A ⁴⁶ <ő rajta> halálán [Javitás a törlés fölött] ⁴⁷ <mind> az, [Javitás a törlés fölött] ⁴⁸ <hiv, okos> mind, nemes [Javitás a törlés fölött] ⁴⁹ [Bessenyei jegyzete a 165r oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi.] ⁵⁰ úgy [Beszúrás a lap bal szélén] ⁵¹ valaki <Lelkének> testének ⁵² <vagyon.> van. [Javitás a törlés fölött. A javított szó után következő teljes mondatot törölte az író] ⁵³ <a ki> az [Javitás a törlés fölött] ⁵⁴ okos <is>nak is [Javitás a törlés fölött]

- Meg köti szívünknek sok édes érzése
 5720 Sok gyönyörúsége, 's kedves vétkezése.
 Még a bűn is édes a gyönyörúségben
 'S Nem láttzik véteknak tsupa testiségben
 Hiv szolgál, Tanátsos, gyenge Fejedelem
 Te, értelem; mi hát benned a védelem?
- 5725 Királyi széken ülsz, mennyei szózáttal,
 'S Jobbágyodnak szolgálász; a testnek, bánattal
 Jó a gyönyörúség még az okosnak is
 Meg tántorodik itt gyakorta a szent is.
 [166r] O! Lélek, ismérjük igaz méltóságod
- 5730 Tisztellvén, rettegvén, fényes igazságod,
 De még is testünknek sok gyönyörúsége
 El ragad, mert édes benne gyengesége!
 Te sem élhetz testben testi öröm nélkül,
 És mikor az szenyved bóldogságod el ül.
- 5735 Sőt gondolatod is testeddel betegszik,
 'S Keserves szivedben fájdalmak közt fekszik.
 Ki érzi hogy esze, külön van testétül;
 'S Nem igazgattatik szive érzésétül?
 Test nélkül, Lélekben mi a gyönyörúség?
- 5740 A hol érzés nintszen, minek a bóltessség?
 Hogy legyen bóldogság tsupa gondolatban
 Ha nints véllé érzés halandó sorsodban?
 Mit ér az okosság ha örömöt nem szül;
 Ezt pedig hogy aggya, testi érzés nélkül?
- 5745 Betegszik az ész is, és fáj a gondolat
 Testben gyönyörködik, ugy, mint testi állat.
 A magas Egekben más örömöt veszen,
 De mig vérrel buzog, mint az, tsak ugy teszen.

- Az Ember öröme⁵⁵ mig él⁵⁶ mindég testi –
- 5750 Hid el! Okos Lelkét bár mely nagynak festi
 [166v] A lélek nem eszik, nem alszik, nem iszik,
 Nem fárad, nem nyugszik 's asszonyhoz sem fekszik
 Hányd el azt magadtul és tsupán⁵⁷ Lelkedben
 Gyönyörköggylé osztán köztünk életedben.
- 5755 No hát, az Elme is majd tsak oda megyen
 Hogy a vágyódásnak vezetője legyen.
 A Leány, szerelmét elmésséggel festi⁵⁸
 Levélben, hogy kedve ésszel legyen testi.
 Okoskodásokkal tsalja szeretőjét
- 5760 És kézzel teszi fel osztán Fejkötőjét.
 Minden hivatalban azért okoskodnak
 Jószágra, és pénzre⁵⁹ azért vágyakodnak
 Hogy rangnak, vagyonnak⁶⁰ a Lélek örvendez;
 'S A testben magának ő is ezzel kedvez.
- 5765 Fizetésért, hirért fut a hadi vezér
 Kotzkázza életét! az Egekhez is vér.
 Biró, pap, kenyerét eszével keresi,
 És a kereskedő a számok közt lesi.
 Manérral hazudik; sok⁶¹ rongyát rád tollya,
- 5770 És a bűnt Lelkére⁶² testérül pótollya.
 Lélekrül, erköltsrül igen szép a beszéd
 Had járjon! de Lássuk mibül lész az ebéd.
 [167r] Egy 's más⁶³ gyönyörűség parantsol ezen tul
 Mely ha nints, a Lélek benned mindég busul.
- 5775 Kötni való bolond, ki egyes egyedül
 Élven, gyönyörködni a barlangba bé ül.

⁵⁵ <élete> öröme [Javítás a törlés fölött] ⁵⁶ <art> él [Javítás a törlés fölött] ⁵⁷ <mind 's végre> és tsupán [Javítás a törlés fölött] ⁵⁸ festi <Hogy> Levélben ⁵⁹ <költségre> és pénzre [Javítás a törlés fölött] ⁶⁰ <jószágnak> vagyonnak [Javítás a törlés fölött] ⁶¹ sok [Beszúrás] ⁶² Lelkére <a> testérül ⁶³ Egy<éb> 's más [Javítás a törlés fölött]

- Hogy ott gondolatban lelje fel élelmét
 'S Szivérül nem tudva talállya meg kedvét.
 Ugy mongyák, hogy némely Ember életében
- 5780 Mássá változhatik minden erköltsében:
 Hogy származva lévén meg újra születik
 Lelkében, 's erköltse újra rendeltetik.
 A mely szónak nintsen fejedben értelme,
 Nem tartozik reád: nintsen segedelme.
- 5785 Kit esmértél tehát, mond meg, életében
 Ki mássá változot egész erköltsében?
 Szokás az tsak, a mit változtatni lehet,
 De⁶⁴ természet ellen az Ember nem mehet.
 A természet, hid el, még foganszásunkban
- 5790 Nyomja bé ujjait a származásunkban.
 Ebből lesz Angyalod mely igád hordozza,
 És halandó sorsod kötözi óldozza.
 Életed végéig minden esetedet
 Ki kelletik álnod: ne tekerd eszedet
- 5795 [167v] A millyen az erkölts, oly a környül állás
 A természet viszen, 's enged szokás, vallás.
 Hijában vontzolid kereszted Romátúl,⁶⁵
 És kóldulod hited más hol Genevátul
 Mert a millyen benned szived ültetése
- 5800 Meg határozása; tested születése
 Ég, Föld fordullyon fel örökre ugy maradtz
 Akár mely vallásban, és Teplomban fáradtz
 Háláld, a természet, hogy ha szeléden szült
 'S Emberi érdemed a kezébe nem sült!

VÉGE
A Negyedik⁶⁶ Kötésnek

⁶⁴ <A> De [Javítás a törlés fölött] ⁶⁵ romátúl ⁶⁶ *Negyedik <Sza> Kötésnek*

**[169r] A TERMÉSZET VILÁGA
VAGY
A JÓZAN OKOSSÁG.**

ÖTÖDIK KÖTÉS¹

1799² –

¹ KÖTÉS <MÁSODIK KÖTÉS HARMADIK KÖNYV Irta> 1799 ² MÁSODIK
KÖNYV [Idegen kézzel írva az évszám alatti sorban]

ELSŐ SZAKASZ

*Az Ember, mint pólgári kötelesség,
maga iránt való tartozás, és Alku*

- 5805 Magában az Ember bolygani, meg únnya,
És végre várassá változik a honnya.
Erdőt, mezőt, vizet, hegyet fog magának
'S Halmokkal határt vét külön hazájának.
Ne dolgozzon itt más: ez, a mi birtokunk,
5810 A mit e Világnak határán fel fogtunk.
Természet fiai lettünk¹ életünkél,
És szabadak vagyunk az örökségünkél.
Enyim ez, tiéd az .. hányunk határokat.
Ne raboljuk egymást, 's a birtokosokat.
5815 Szabjunk jó rendeket .. állítsunk örököt
Szemlélyék 's fogdossák el a tekergőket.
Mindennel köz legyen, törvény, mind igazság
És egyenlőségben éllyen² a szabadság.
Vitézség, Atyaság legyen a királyság,
5820 'S A véneknél állyon a felső méltóság.
Erő, és okosság szüllyön³ elsőséget;
'S Tsak győzedelemben tegyünk⁴ felsőséget.
Kéméllyük vérünket, 's ha ránk nem rohannak
A ki nem bánt hagyjunk békét mi is annak.
5825 [170v] A magunk óltalma, tuggyuk, hogy igazság
De másra támadni világos gonosság.

¹ <vagyunk> lettünk [Javítás a törlés fölött] ² <legyen> éllyen [Javítás a törlés fölött] ³ <legyen az elsőség> szüllyön [Javítás a törlés fölött] ⁴ <állyon az> tegyünk [Javítás a törlés fölött]

- Az Isten egy formán teremtet bennünket,
 'S Egyenlő sors alá zárta életünket.
 Az ítélet tehát közönséges legyen
- 5830 Hogy Egy, minnyájunkra, még törvényt se tegyen.
 Az Atyák, Öregek itéllyék ügyünket,
 És a Kőzség szava büntesse tettünket.
 Minden lélek talpra álljon a köz jóért,
 'S Magáért ha szükség, ontsa ő is a vért.
- 5835 Mással nem fizetnek, hanem lakásával
 'S Fölgyének, barmának szabad birásával.
 Válasszunk egy Vitézt a ki jól vezessen
 'S Vállunk együt erős fordulást tehesen.
 E szerint kezdetet hajdan az országlás
- 5840 Rendbe vett társaság, 's alkura let állás.
 Akár mint⁵ hogy irtak osztán az okosok,
 Apostolok, szentek, vagy a hatalmasok,
 De ez reánk nézve a hiv természetnek
 Vólt igazgatása, 's módgya az Életnek.
- 5845 Már, élted, szerentséd, hasznod, a köz jóban
 Vagyon belé óltva, 's ott virit valóban.
 Hogy légy hát te bóldog magadra egyedül
 Ha az egész Ország veszedelembé dül?
 Nem lehet vig kedved, mikor Nemzeted sir..
- 5850 A hazafiságrul a természet, így ir.
 [171r] Abban látod kárát⁶ az egész Országnek
 Ha veszte van benne az Emberi ágnak.⁷
 Így, hazádnak minden sebét kel érezned,
 'S Ha hanyatlík, magad érette vérezned.
- 5855 Benned szenyved, pusztul .. nem romlík⁸ magában
 Mert nintsen fájdalma hegyében, halmában.

⁵ <mit 's> mint [Javítás a törlés fölött] ⁶ <van tsak veszte> látod <há> kárát [Javítás a törlés fölött] ⁷ <Fiai benne széllyel el pusztulnak> veszte van benne az Emberi ágnak. [Javítás a törlés fölött] ⁸ <érez> romlík [Javítás a törlés fölött]

- A bértzek, térségek, vizek, nem éreznek
 'S Hazádnak fájdalmi tsak téged⁹ véreznek.
 Te vagy hát az Ország, nem kietlensége
 5860 Pusztaja, mezeje, vagy rengetegsége.
 A hol ember nintsen, a tsak pusztá világ
 És Országlás nélkül, nem mondhad, hogy Ország.
 Alkuval jöttek hát őszve az Emberek,
 Hogy egymást segítve keressék kenyerek.
 5865 Az *alku* kötést tész, 's törvényt szab azoknak
 Kik önként, szabadon teszik meg magoknak.
 Fejére egy Ember, ezernek nem hághat,
 'S Hatalmat erővel, rajta nem tsinálhat.
 Hol vólt oly Herkules, ki egész országot
 5870 Egyedül vert vasra, mint el fogot rabot?
 Így, a ki parantsolt, *alku* által tette
 'S¹⁰ El múlt igassága¹¹ ha ezt meg vetette.
 El vész Romulus is végre a tanátsbul –
 Rejtekre vitetik, 's hatalmába bé ful.¹²
 5875 [171v] Ki aggya a Tanáts, hogy fel ragattatot,^(a)
 A magas Egekbe, a hol meg áldatot.
 Már oly¹⁷ alkut tenni, hogy te semmiséggé
 Változ életeddel, 's tsak kinos inséggé
 Oly Nemzetet illet, melyben nints értelem,
 5880 Melynek Emberség¹⁸ is nem¹⁹ kel, se élelem.

(a) *Jegyzés.*¹³ Romulusrul ugy vélekednek, hogy országos ereje nevedekvén, hatalmát minden ki¹⁴ szabot törvényeknek hatarán tul tette, mely miá, egytzer a birák közt¹⁵ örökre el tévedt. A Tanáts ugy hirdette ki a Népnek, hogy el ragattatot, az Istenek által.¹⁶

⁹ *téged* <kérdeznek> véreznek ¹⁰ 'S <És> el [Javítás a törlés előtt, a következő szót Bessenyei kisbetűvel hagyta] ¹¹ <múlt múlt hatalma> múlt igassága [Javítás a törlés fölött] ¹² <életével meg ful.> hatalmába bé ful. [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén] ¹³ [Bessenyei jegyzete a 171v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ¹⁴ ki [Beszúrás] ¹⁵ <Tanátsban> birák közt [Javítás a törlés fölött] ¹⁶ által <: Igen! az őldöklő kezek által>. ¹⁷ <Olyan> Már oly [Javítás a törlés fölött] ¹⁸ Ember<>ség ¹⁹ <...> is nem [Javítás a törlés fölött]

- A rabság, tudod, hogy természet ellen van,
 Nézd, mikor pányvára fogják, a tsikóban
 Barom, Ember, rug, vág, nyög, mikor kötözik
 És járommal, hámmal, dologgal üldözik.
- 5885 A bé zárt madárka egész napon rebdes
 Kis kalyitkájában, 's ajtó nyílásra les.
 Valahol rabot látz, hát, mind erő tette
 Ki, ha módgyát látta, lántzát el vetette.

A Király – és Törvény

- Törvényben a Király egy test lesz népével
- 5890 'S Országot²⁰ óltalmaz, bóldogit, Lelkével.
 [172r] A nép vólta szúli; ugy él hatalmával,
 'S Ugy országot, kótvé, ha van Országával.
 Magában egy Lélek, tsak egy élet marad.
 Ahol Nép nints, felső hatalom nem árad.
- 5895 Az Ország, Nemzettség alkottya szentségét,
 'S Egybe vet hatalma aggya felsőségét.
 Egyenlő a hivség királyhoz, hazához
 Egyik nélkül sem fér, az Ember magához.
 Hazádnak törvényne ellen ha fel támadtz
- 5900 A ki szentség abban; Királyodnak szaladtz.
 Ha a Királyra mégy, Hazádra fogsz fegyvert;
 A törvény, *alku*, így osztya fel az Embert!
 Kőteles a király bóldogulásodat
 Munkálni, 's ki szabni az igasságotat.
- 5905 Tanáts, Dosi, Tsászár,²¹ van kötelessége
 Törvényne, Vallása, Lelke, Embersége.
 Hol láttál hivatalt kötelesség nélkül?

²⁰ Országot [Betűtévésztes] ²¹ <Király> Tsászár [Javitás a törlés fölött]

A hol tartozás nints, a természet meg hül.

Már, hogy Péter, Páltul mindég, mindent vegyen

5910 'S Szolgálattal érte amannak ne legyen²²

Nints a természetben; és a társaságban:

Lehetetlen élni ilyen bolondságban.

Ha költsönben nintsen hát, a²³ kötelesség,

Nem lesz az Emberben a földön Emberség.

5915 [172v] Okosság, igazság, értelem el vesznek

'S Egymáshoz a hivek köttetve nem lesznek.

Péterben van javad: Péternek te benned.^{24(a)}

Igy kel hát magadban, mással együtt lenned.

(a) [173r] *Jegyzés.*²⁵ Ha a Természet, társaság béli igazságait törvényes okoskodásunkra bizta volna, hihető hogy társaságban maig sem elhetnének úgy, mint most. De lehetetlen egy embernek is oly szoross értelemben magáévá lenni, hogy személyes hasznát kívánván keresni, másért is ne legyen. Kéntelen vagy szomszédidat hazádat szolgálni, ha élni akarsz magad is. Míg a nagy Ur milliomaibul egy ebédet eszik, ezereként laknak addig jól javaiiban mások az övét évén.

Uralkodó sints e Világon olyan, ki Országának minden élelmét, és gyönyörűségét egyedül a maga szívére és gyomrára foglalhassa el. Azt se teheti hogy örökké vegyen, és semmit se adgyon; sem hogy mindég parantsollyon, és senkinek semmiben ne szolgállyon.

²² legyen <Nints a természetben; és a társaságban:> Nints ²³ <...> hát, a [Javítás a tör-lés fölött] ²⁴ [Bessenyei jegyzete a 172v oldalhoz. A lapon kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva; a jegyzet teljes szövegét törölte az író.] <Jegyzés E' következő alku figyelmezd, és keresd fel benne az emberi értelmet ha meg leled. <<mindég bolondra ... akar millyen értelemben vegyed>> *Én is által adom néked minden jószágom árendában' te se agy nékem semmit. Én is szolgállok néked minden ... szükségedben, te is, parantsoly nékem örökké.*

Valahol a Fő semmi törvényt, igazságot nem tekint, a Nép se mihent ara szorul, hogy fáj-dalmában véle ő se gondollyon, melyre nézve soha a Katona oly bátorságba nem tehet mint a törvény, és igazság. Minden Nemzetnek vannak olyan Szentségei mellyeket minden egyéb Világi dolognak felibe tesz. Nints Despot e Világon ki magát mindennel szabaddá tehesse.. És ha a Török Sultán vezérinek Fejeket, törvényes ítélet nélkül mulattságbul el vétetheti; ötet is meg fojtják mély alázatossággal a maga során> [173r] ²⁵ [Bessenyei jegyzete a 173r oldalon, beragasztott papírlapon található, a lap hátulján nincsen szöveg. A jegyzet az egész lapot betölti.]

- [174r] A jó törvény nem más, hanem oly valóság
- 5920 Mely tanult természet, és józan okosság.
Emberséges ember olyan méltóságot
Nem kíván, hogy vasra verje a világot.
Hogy maga változzon, minden igassággá
A többi állattá, és nyomorusággá.
- 5925 Hogy az, a ki tsupán boldogságért vagyon
Abban, kit boldogít szót, tettést, ne hagyjon?
Lehet é Országnak olyan méltóságot
Szülni kebelébül, 's felső Uraságot,
Hogy maga ellenben Nemzet ne maraggyon,
- 5930 'S Minden kérdés nélkül mindent oda hagyjon.
Köz haszon kötöz meg²⁶ minden társaságot
'S E tartya fel köztünk a hatalmasságot.⁺

⁺ *Jegyzés.*²⁷ Had hidgye Grocius, hogy a Nemzet magát el adhattya; mely rabi sors, maradékít is örökre kötelezi: de engedgye meg hát²⁸ nékem is hinni, hogy a természetnek igazságait el adni²⁹ eszetlenség. Egy Nemzet sem azért botsáttya magát szabad hatalom alá, hogy szerentsétlen legyen,³⁰ hanem hogy más módon jobban élni nem tud.³¹ Valaki ád, azért tselekszi hogy az által³² sorsa [174v] jobbuljon; hogy aggya hát egy Nemzet, boldogságához való közit, semmiért? Által adom magamat, de ugy, hogy ne fojtogass,³³ hanem boldogits, mely kívánság tsak ugyan törvényt, és költsön köteleiséget teszen fel. Így, a határ nélkül való hatalom, mindgyárt határok közzé vétetik, és az, ki semmire sem köteles, szoros köteleések alá jön³⁴ mert, olyan uralkodás modgyát kívánni, hol minden jó, tsak egyszemélyre tartozzon; a többi örökös szenyvedésre vettette; bolondot illet.

Végre, ha tanálkozna is a Föld kerektségén olyan kába Nemzet, mely magát minden fel tétel nélkül adná, eszetlen kötésének meg állására hogy kötelezhetné maradékít a sirbul, mikor ezek élvén, szabadulásokra, rést kapnának.

²⁶ <függeszt fel> kötöz meg [Javítás a törlés fölött]²⁷ [Bessenyei jegyzete a 174r oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva; a jegyzet kapcsolódási helyét nem jelzi az író.]²⁸ hát <...> nékem²⁹ <...> adni [Javítás a törlés fölött]³⁰ <Fejedelm rajta kegyetlenkedgyen> szerentsétlen legyen [Javítás a törlés fölött]³¹ tud<ot>. ³² <véille → ...> az által [Javítás a törlés fölött]³³ <nyuzz> fojtogass [Javítás a törlés fölött]³⁴ <vétetik> jön [Javítás a törlés fölött]

- [174v] A ki kötéseit semmiben sem veszi
Magát, és hatalmát sokszor nyűgbe teszi
- 5935 A törvény, a köz jó, 's Király, egyet tesznek
'S A Pólgár szívében szentségekké lesznek.
A hol *alkú* nintsen, ott mindég habozol,
És nem tudod soha, hogy mivel tartozol.
Ha a kívánságnak ennél nints határa,
- 5940 Nem elég a többi soha a számára.
Szabad tettésivel mind addig kényszerít
A míg éhen, szomjan a Földre nem terít.³⁵
[175r] Így jön végre tűzbe a le vert természet,
Mellyel sok hatalom, sokszor el enyészet.
- 5945 Kötést szerzet az ÚR, tudod Izráellel^(a)
Mert, most³⁸ így szóllunk az³⁹ Keresztyén Emberrel.
Ígéreték alá zárja nagy hatalmát,
'S Fel tételek alat igéri irgalmát
Hogy ha ti így, én úgy; ha nem, más módokkal,
- 5950 Itéllek, büntetlek, 's látlak áldásokkal.
A Frigy Láda tudod, hogy ezt jelentette,
Mellyel a Jehova szövetségét tette.
Izráelben is hát a köz jó 's igazság
Kötésektől függő törvényes szabadság.
- 5955 A józan okosság, és a hiv természet,
Istenben 's általa örökös törvény let.
A köz boldogságra meg kel köttetetni..
Nem lehet Szentnek is innen ki vétetni.

(a) *Jegyzés.*³⁶ Az Isten, fő böltsesség, jóság, igazság; és³⁷ uralkodása ellen teremtése ki fogást nem tehet; de ha véllé még is az Emberek oly kötésre mehetnének, hogy dögghálál, vér ontás, pusztító vizek, szárazság ne legyenek, örömet meg tennék.

³⁵ <le ...> nem terít [Javítás átírással] ³⁶ [Bessenyei jegyzete a 175r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ³⁷ és <ur> uralkodása ³⁸ <itt> most [Javítás a törlés fölött] ³⁹ <'s> az [Javítás a törlés fölött]

- Jóra kötelezni az Embernek magát
 5960 Szükség .. viselni kel ezt a betses igát
 Mért nyögjön milliom ember a rabságban,
 Azért hogy egy élyen tellyes szabadságban?
 [175v] Gyanus bóldogság az, a melyhez nem szólhatz
 A mikor készítik, te, rólla nem tudhatz.
 5965 Minden el fogadgya, ha mutatod, javát
 'S Jó kedvel aggya rá akarattyát, szavát.

*Haza Fiuság*⁴⁰

- Nemzeted testében forrot fel az a vér,
 Mely eredben szökdős, és a szívedben vér.
 Atyáid tetemek mély sir halmaikban
 5970 Nyugosznak Földeden őrók álmaikban.
 Nem szedhed fel onnan hamvakat rakásra
 Hogy más országokba horgyad egy hallásra.
 Valamennyi szentség van a természetben;
 Magához kőt vélle hazád, ott éltedben.
 5975 Anyádnak méhéből hogy Világra lettél,
 Hivségére akkor fogadást is tettél.
 Ha te nem szólhattál, felelt a természet,
 'S Kötelességedben érted, kezessé lett:
 Így, kik Léted atták, 's élted apolgatták
 5980 Magoknak hivséged jókor meg alkutták.
 Akkor, a mikor még semmit sem tehetél
 Atyai gondgyokkal Ember, Pólgár lettél.
 Ez oly érdem, mellyet, te el nem törölhetz,
 'S Magadat öldöklőd, ha ellene mehetz.

⁴⁰ *Fiuság* <Nemzeted vérében forrot fel az a vér Mely eredben> Nemzeted [A cím után, az író a szöveget lejjebb helyezte]

- 5985 Atyádnak érdeme hazájára maratt
 A melynek hatalma ő érte is fáratt.
 [176r] Ha atyád meg hólt is itt maradt Nemzete
 A melynek vérében lehellet élete.
 Ez a vér látod hát, halhatatlan atya
- 5990 Ennek marad rajtad kedve, akarattya.

Királyhoz való hivség

- Ha már a hazádnak törvényye ugy veszi
 'S Szentségét, hatalmát, mind egy Főre teszi.
 Életedben külön az ily Királyodhoz
 Tsak ugy vagy köttetve valamint hazádhoz
- 5995 Nemzeted törvényye, személyye, szentsége,
 'S Világi sorsodnak földi Istensége
 Minden törvényes Fő egy hát a tagjával
 Annak fájdalmával 's köz boldogságával.^(a)
 Mikor egész Ország, Fejével hasonlik
- 6000 Kőtés, alku, törvény itt mind őszve bomlik.
 Vérrel festik reád az igazságodat
 'S Pusztulsz, hogy magadhoz vetted hatalmat.
 Az örök végezés tész itt igazitást..
 Fel zudult Orzágnak baj tenni javallást.

(a) *Jegyzés.*⁴¹ Valaki a Király javát az Országétul meg⁴² különböztetni kívánnya Nemzetének testébe üt kést; és a Fő iránt azon⁴³ dolgozik,⁴⁴ hogy Népét⁴⁵ hivségtelessé tévén,⁴⁶ Tronusát⁴⁷ eléb utób fel düttse.

⁴¹ [Bessenyei jegyzete a 176r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ⁴² meg [Beszúrás] ⁴³ <Királyához való hivségébül> a Fő iránt azon [Javítás a törlés fölött] ⁴⁴ dolgozik <azon>, hogy ⁴⁵ Népét <iránta> hivségtelessé ⁴⁶ <tegye> tévén [Javítás a törlés fölött] ⁴⁷ Tronusát <pedig> eléb

[176v] *A Nemzet szereteti, maga szeretet.*

- 6005 Nemzededhez való igaz szereteted,
Hogy éled fel nállad, és miben⁴⁸ nézheted?
Nem szoktad magadat, ugy é rosznak venni,
'S Kevély értelmekben alatsónnyá tenni.
Magáruł jót itél⁴⁹ ki ki a szivében
- 6010 'S Derék embert visel ugy hiszi mivében.
Ha minden meg látná az alatsónyságát
Sok esne kéttségben 's el vesztené magát.
Bóldog hitetése ez a természetnek,
'S Fen tartó eszköze szép, sűnda életnek.
- 6015 Már, ha érdemeket tanálsz a véredben
Tsak meg nézed magad az eredetedben.
És ha Nemzedetet tsekélységnek véled
Abban, magadat is tsak annak itéled.
Hol vetted érdemed? Atyádnak testében
- 6020 Tanáltad fel ugy é Nemzedet vérében?
Ennek érdemébe vagy belé űltetve
Mint plánta, 's vérével vóltodban éltetve.
Magad nagynak vélve Nemzedednek vérét
Veheted tsekélynek, 's semminek, érdemét?
- 6025 Ha már a kut főtől jóságát el veszed
Érdemes magadat, osztán hová teszed?
A búszhöt tavakbul szép 's jó viz nem jöhet
A Bagolynak Sólyom fia, Lád, nem lehet.
[177r] Ha hát ugy akarod, hogy itt valami légy
- 6030 Az eredetedrűl gyalázó szót ne tégy.
A mi ditsőssége itt, a⁵⁰ Nemzedednek
Dissze, fénnye is az⁵¹ külön életednek.

⁴⁸ miben <élteted?> nézheted? ⁴⁹ <...> jót itél [Javítás a törlés fölött] ⁵⁰ <vagyon> itt, a [Javitás a törlés fölött] ⁵¹ <kedve> is az [Javitás a törlés fölött]

- Kára, gyalázattya hasonlól fel léi,
 'S Szenyvedned kel vélle, akárki hogy itél.
- 6035 *Maga szeretet* hát a Nemzet szeretet,
 És magát gunyollya ki ellensége lett.
 Meg veti magának nemes eredetit
 'S Mint őrijült, kivánná,⁵² még is tiszteletit⁵³
 Magad, 's Nemzetedet szeretni, egyet tész
- 6040 Mert ha itt nints érdem, a tiéd mind el vész.⁵⁴
 Bóltssesség, vitézség, jóság ha van benned
 Vélle Nemzetednek disszére kel lenned.
 Mint a szép erköltsü gyermek, hiv attyának
 Ditsósséget szerez, 's öröme magának.
- 6045 Így vagy tulajdona édes Nemzetednek,
 Ebben van érdeme egész életednek.
 Itt tapogasd benned hazád szeretetit
 Hivségét, érdemét, 's örök tiszteletit.
 [177v] Lehet olyan, a ki szégyenli Nemzetét,
- 6050 És meg vonnya titkon tölle tiszteletét.
 Nem tuggya nyelvét is; tudni sem akarja,
 'S Ha azon szólittyák a fejét vakarja.
 Tudatlanságából büszkeséget tsinál,
 'S Hogy magyarul nem tud szája nagyobra áll.
- 6055 Azt hiszi; töb esze van mint Nemzetének,
 Így ad rut maskara képet életének.
 Bajos egy Nemzetnél okosabnak lenni,
 'S Magát érdemekkel hazáján tul tenni.
 Régi atyáidnak érdemeikbül élsz
- 6060 Kik tudták nyelveket; 's róllok rosszul itélsz
 Azt a vért tsufolod, a mely magadba van..
 Illyen manér lakik a nagy bolondokban.

⁵² <mutatná> kivánná [Javítás a törlés fölött] ⁵³ <érdemeit> tiszteletit [Javítás a törlés fölött] ⁵⁴ vész. <Bóltssesség, ditsósség, jós> Bóltssesség

- Nem lehet nyelveden mélyen okoskodni
Szépen beszélni, észben nyájaskodni?
- 6065 Igen! mert nem érted; 's tudatlanságodban
Te lettél nevettség tsak⁵⁵ magyarságodban.
Rémitő tsuda az ki Nemzete nyelvét
Nem érti, 's még azzal mutattya érdemét!⁵⁶
Van oly haza Fi is, ki gyengeségében
- 6070 Nagynak láttya magát eszetlenségében.
Jutalmát, érdemét szépen el gondollya,
'S Várja a hazátul, hogy reá módollya.
[178r] Azomban a zaj közt létit el felejtik,
'S Ágaskodásában szomszédi nevetik.
- 6075 Nemzetére támad titkon a szivében
Mellyet mindég vádol el tévedt eszében.
Vágyodása, sorsa öszve ökvelődve
Tsatáz; maga köztök mindég tépelődve.
Érdemét az Ország hogy meg nem láthattya
- 6080 Mikor annyi hogy a szemét ki szurhattya.
Hóld világra mászó! értsd meg hát fejedben
Hogy nem lehetz első másoknál eszedben.
Tudod é még, hogy a szerentse jár elől
Ha van is érdemed, el maradsz a felől.
- 6085 Alkugy meg hát eléb a vak szerentsével
Hogy artzal forogjon fűrtős üstökével.
Ha te nagynak látod magad, más se szemet;
És a ki nállad töb, a mi vagy, a se lett.
Mikor a többeken felül, rangba mentél
- 6090 Ne gondold nálloknál, hogy bőltseb is lettél.
Tsak a kotzka vetés fordult meg hátadon,
És a vak szerentse tanált fel nyomodon.
Sok állong utánnad nagyob érdemekkel
Nemeseb erköltsel, és bőltseb Lélekkal.

⁵⁵ <a ...> tsak [Javítás a törlés fölött] ⁵⁶ <nagy eszét> érdemét [Javítás a törlés fölött]

6095 Soha se zugolódj Király 's Nemzetedre⁵⁷
Nevettséges nyűg ez: ne huzd eletedre.

[178v] *A Pólgári engedelmességnek vallás az eredete*

Természetben senki több társai felet
Hatalmat nem mutat, 's urokká nem lehet.
Istenének enged elősször az Ember,
6100 'S Ő érte⁵⁸ esik ki kezébül a fegyver.
Mósesnek, az Isten szavára engednek
A bujosó sidók, 's nevéért szenyvednek.
A Sinai hegyen, az Ur szine előtt
Állot, és a törvény a Táblákra ott költ.
6105 *Ott voltam a hegyen, mond, a Jehovával,*
'S Ehol jövök nézd,⁵⁹ a parantsolattyával.
A Nép földre borul, Istenét tisztelve,
'S Vezére szavában hatalmátul félve.
A Föld kereksége mindenüt vallásol
6110 'S Az Emberi Nemzet Királyoknak hódol;
Róma is vallással megy fel gonosságbul
'S Kegyes Ember válik így⁶⁰ Pompiliusbul.
Egyiptom, Athenás, India mind így ment,
Jupitert akárhogy hirdették, mint Istent
6115 Nints is a Föld színén oly törvényes Nemzet,
Hol vallással nem lett a pólgári kezdet.
Ha ez állította dolgok, hogy így mennyen⁶¹
Meg botsás, mond amaz, de más képpen legyen.
[179r] Mindenik Ura vólt a maga voxának,
6120 'S Nem engedet a más hatalmasságának.

⁵⁷ Király<ra> 's Nemzet<re>edre [Javítás átírással és beszúrással] ⁵⁸ <Szavára> Ő érte [Javítás a törlés fölött] ⁵⁹ né<...>zd! [Javítás átírással] ⁶⁰ <hát> így [Javítás a törlés fölött]
⁶¹ <legyen> mennyen [Javítás a törlés fölött]

- Űstök vonás lészen a köz igazságbul
 Ki ki szabad lenne, és mind a nélkül hul.
 Én is szabad, te is: öldököllyük egymást..
 Ekkor tész a szükség néki hiv javallást
 6125 Oraculum készül, 's az Istenek szája
 Meg nyilik a Nép közt, 's jóra jön hibája.
 Az egész természet fenekkel fel fordul
 'S A tsuda, mint esső, minden fölöl ugy hul.
 „Tudom én, mond egyik,⁶² hol van a pusztában
 6130 „Az Ur a felleg közt,⁶³ 's jól értem⁶⁴ szavában
 „Sokszor vagyok vélle; igen⁶⁵ jól ismerem
 „Előtte értelmem, mondani is⁶⁶ merem.
 „Már nékem egy izben meg is jelentette,
 „Hogy ezen Nemzetre szemét rá vetette.
 6135 Meny hát, igy felelnek; tud meg akarattyát
 'S Hozd el tölle hozzánk Isteni szózattyát.
 Ekkor az okosok vezérekké lesznek
 'S Vakitván a Népet vélle nagy jót tesznek.
Az oraculum szól.. 'S a veszedelemben
 6140 A Nép meg marad a szép engedelemben.
 Meg menti hazáját Jupiter szavára
 'S Hazugságbul kapja az áldást magára.
 [179v] Király, hadi vezér, fő pap egyet tésznek,
 Kalifek, Dairok, Lámák nagyok lésznek.
 6145 A törvény, a vallás őszve fonnyák magok
 Együt állittyák fel mindenüt hatalmok.
 Igly lesz a pogány is bóldog meg vakulva,
 'S Igaz vallás nélkül tévelygésbe fulva.

⁶² <Tuggyuk mi Jupiter> Tudom én, mond egyik [Javitás a törlés fölött] ⁶³ <Vagy fel-
 legek között> Az Ur a felleg közt [Javitás a törlés fölött] ⁶⁴ ért<jük>em [Javitás a törlés
 fölött] ⁶⁵ <nagyon> igen [Javitás a törlés fölött] ⁶⁶ <ki> is [Javitás a törlés fölött]

- A maga javára tsalárdsággal viszik
 6150 Azok, kik a vallást,⁶⁷ magokban nem hiszik.^(a)
 [180r] Kezdetben a Törvényt hát istenek atták:
 Az emberek másként, fel sem is vállalták.
 Ha ember tett törvényt Egekre emelték
 'S Végre halandóbul Istenséggé tették.⁷¹
- 6155 Moses, mindég az Ur nevében parantsol,
 Saúlnak már a Nép magának is hódol.
 Így, hogy a hatalom osztán erőre ment
 Másként jelentették szavában az Istent.
 Vallás hát mely szüli⁷² a szép törvényeket;⁷³
- 6160 'S Ez ád az Embernek édes reményeket.
 Szívét Istenéhez, Királyhoz, hazához
 Kőti 's ugy szól osztán végtére magához
 Minden Nemzetnél meg lett ez a javallás;
 'S Első szerzet törvény e Földön a vallás.
- 6165 Sok hatalom olykor kegyetlenné tette,
 De hasznáért ismét meg szelédítette.
 Már az Ember, nézzed, kis nagy esetekben
 Egekre kiált fel, és sohajt Léleekben.
 Ó! Vallás, te vitted az Embert Egekre,

(a) *Jegyzés.*⁶⁸ Mikor a Persa, a Görögöt el akarta törölni, nagy erővel, és rémitő sokasággal borítván el a Tengernek színét, bódító ijjedést, és reszkető félelmet okozot Athenásban. A Nép városra akarta magát zárni, hol kérdésen kívül mind el veszet volna; Themistocles ellenben⁶⁹ minden erejével annak feküdt, hogy a Tengerre szállyanak ki elibe. A Nép nem akarta. Oraculumra fakattak, mely mindég a hatalmas részre szólván, felel, hogy a *Nép, tsak fa falak közt maradhat*⁷⁰ meg. Kiáltyák, hogy a fa falak hajók, Tengerre szállanak, 's hazájokat végső veszedelmétül ez által meg mentik. Meg verték az ellenséget, hol Themistoclesnek esze, vitézsége a hazug profetálást igazsággá tévén, szavát bé töltötte.

⁶⁷ <dolgot> vallást [Javítás a törlés fölött] ⁶⁸ [Bessenyei jegyzete a 179v oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ⁶⁹ ellenben [Beszúrás] ⁷⁰ *maradhat* [Az utolsó szótag beszúrás] ⁷¹ tették. <Mikor a hatalmak meg erősítettek A Népeknek azon tul röviden feleltek,> Moses ⁷² <kezdeti> mely szül [Javítás a törlés fölött] ⁷³ törvények <nek>et [Javítás a törlés fölött]

- 6170 Egy felől, 's más részben⁷⁴ a veszedelmekre!
 [180v] Az emberi Nemzet vérében feredtél⁷⁵
 Mikor a Léleknek idvessége lettél.
 Hányszor tsináltál volt itt Európából
 Tüzet, fegyvert 's végre poklot a hazából.
- 6175 Nints a Természetben annyi veszedelem,
 Mint benned, ha téved véled az értelem
 Kegyetlenségedre a törvénye el ül⁷⁶
 Nints nálla annyi bűn, és tölled meg rémül!⁷⁷
 Jóságodat magad ellen fordították
- 6180 'S A kit óltalmaztál, ők el pusztították;
 Noha igasságod halhatatlanságra
 Emel fel Lelkünkben 's örök bődogságra.
 Az ember általad a⁷⁸ Menybe vitetet;⁷⁹
 'S E Világ magának benned pusztulás⁸⁰ lett.
- 6185 Ki, ki a mivel nőt, ahoz ragaszkodik;
 'S Hogy más is ugy értsen azon iparkodik.
 Kőltsőnben másikat mind meg ítelteti
 Így, a Világ magát kárhozatra veti!
 Nemzet Nemzet ellen voxol mély hitivel
- 6190 Hol Pokolra veti le, ítéletivel.
 Így,⁸¹ kőltsőnben minden ember átkozva van
 Hogy férjen meg ha el kárhozik, Pokolban!

⁷⁴ <felől> részben [Javítás a törlés fölött] ⁷⁵ ferdtel [Betűkihagyás] ⁷⁶ <természet meg hül> törvénye el ül [Javítás átírással és a törlés fölött] ⁷⁷ <Nints benne vesettség annyi, 's tölled rémül> Nints nálla annyi bűn, és tölled meg rémül! [Javítás a törlés alatti sorban] ⁷⁸ a [Beszúrás] ⁷⁹ <emeltetet> vitetet [Javítás a törlés fölött] ⁸⁰ <ellenségév> benned pusztulás [Javítás a törlés fölött] ⁸¹ <És> Így [Javítás a törlés fölött]

[181r] *A vallás el nem töröltethetik.*

- Hiszed é hogy legyen olyan ész, 's hatalom,
Okoskodás módgya 's erős birodalom,
6195 Vagy az értelemnek oly iszonyu árja
Mely e Világon a Templomot bé zárja?
Ezt Péter, amazt Pál, így, vagy úgy tarthattya
De az Urtul, Lelkét el nem szakaszthattya.
A szokás, nem vallás, sem minden Szent Irás,
6200 Sem a hosszu palást, sem üstök, sem nyírás.
Ma is elég tsudát látz Istent ismérni
Lélekben tisztelni, és kegyelmét kérni.
Világi böltsnek is meg van az értelme
Hogy áll⁸² e Világnak Isteni védelme.
6205 Socrates meg vallyá okoskodásában
És töb számtalan bölts pogány vallásában.
Had járjon Habakuk, Nahum Zofoniás
Itt vólt, ott vólt: mit tett; tudod, az nem vallás.
Mitsoda nyereség kényszeríthet ára
6210 Hogy Istent ne ismérj a magad javára?
Talán Pokoltul félsz? Ugy hát rut⁸³ Ember vagy
'S Meg érdemled hogy ily büntetésre maragy.
Emberséges ember nem fél⁸⁴ a pokoltul
De a gonosz jó ha miatta el ájul.⁸⁵
6215 [181v] Soha se hitt a Bölts ugy mint az oktalan..
Valaki mindent hisz, iszonyu tudatlan!
Töbnyire tsak szokás szorit a vallásban,
Mely mind füsté válik az okoskodásban.

⁸² <van> áll [Javítás a törlés fölött] ⁸³ <...> rut [Javítás a törlés fölött] ⁸⁴ <tar> fél [Javítás a törlés fölött] ⁸⁵ <A gonosz ra ban pedig jó ...> De a gonosz jó ha miatta el ájul [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén]

- Régenten Tulkokkal, Bakokkal áldoztak,
 6220 'S Idővel az Urnak más füstel adóztak.
 A Sidó, Messiást vár még 's Kósert iszik,⁸⁶
 Mások semmiségnek veszik, és nem hiszik.
 Így mult el sok dolog a hit ágazattján
 Még is meg maradunk az Egek szózatján.
- 6225 Ebben, vagy amabban, így, úgy vélekedhetz
 De Isten ismélet nélkül el nem lehetz.
 A köz Néptül pedig el venni vallását
 'S El törölni köztök minden szent szokását
 Lehető dolognak tsak az ítélheti
- 6230 A ki a Világot meg nem ismérheti.
 Kivánni, a Tudós, hogy ne vélekedgyen
 'S A vallásrul mind egy értelemben legyen
 Ollyat illet, a ki fére bolygot messze:
 Uttyát tévesztette fejében, 's nints esze.
- 6235 Szokás vallás azért látod fen maradnak
 Az irók eszekben, akár hogy fáradnak.⁸⁷
 [182r] Ne ugy ved a vallást, mint a tudatlanok
 Kik apró szokással vigasztallyák magok.
 A sok kárhoztatás együgyü fetsegés.⁸⁸
- 6240 Gyermekeket ijjesztő lárma, és retsegés.
 Isteni félelem, és jó tselekedet
 Ha vagyon⁸⁹ szivedben, Lelked el nem tévedt.
 Emberi szeretet, jóság tsinál vallást
 'S tsak eszetlen szokás tész benne bódulást.
- 6245 Az érdem helyébe szokásait teszi:
 Árnnyékkal áldozik 's a dolgot el veszi.

⁸⁶ <es> iszik [Javítás a törlés fölött] ⁸⁷ <Vesztekre az Irók akárhogy fáradnak> Az irók eszekben, akár hogy fáradnak. [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén] ⁸⁸ fetsegés: <'S> Gyermekeket ⁸⁹ vagyon <Le|> szivedben

Legyen hát hiv Pólgár, Istened vallásod
Tartsd nyitva Templomod 's rendellyen szokásod,
Tudod, hogy az Érdem⁹⁰ valóságban fekszik
6250 'S Az Ember, akkor szent, mikor jót tselekszik?*

* *Jegyzés.*⁹¹ Allítani, hogy az Emberi Nemzetet Istenétül meg lehessen fosztani, a legmélyeb tudatlanságot mütattya: Kivánni, hogy a Világon egy vallás legyen, és a hitnek ágazataiban tudós, tudatlan, bölts, ostoba, mind egy formán gondolkozzon, értsen; eszetlent illet. Az emberek örökké vetélkednek, a vallások örökké tartanak.

⁹⁰ Érdem <tsa...> valóságban ⁹¹ [Bessenyei jegyzete a 182r oldalhoz. A lap alján található, a fejezetet lezáró jel fölé és az után írva, más színű tintával. A jegyzet kapcsolódását az író nem jelzi pontosan.]

*Az Ember, mint természet szerint való igazság,
és szerzet törvény.¹*

- Az Isten, 's természet ugy tsinályák itten
Hogy jó, 's gonosz legyen az Emberi tetten.
Igazság, okosság származik Lelkünkben
Érzés, ősztön járul hozzá a vérünkben.
- 6255 Hogy bennünk pertzegjen az élet rugója
Kivánsága, heve,² és ut mutatója.
Ne tévelyegjen ott, hol élelme vagon,
Se ne okoskodgjon rajta mélylen, 's nagyon.
Had mutassa ujjal maga a természet
- 6260 Miben áll a haszna, 's nyomorult miben let.⁺
[183r] Van hát az Emberben, oly józan okosság
Mellyel ellenkezik mindég a bolondság:
Ez, őrző Angyala egész életednek,
És sugarló Lelke benned az esetnek.
- 6265 Mennyei óltalom, felső gond viselés
Mellyet születésben oszt ki a végezés.
Nem lehet hát bennünk öröm, sem bóldogság
Mellyel ellenkezik a józan okosság.

⁺ *Jegyzés.*³ Igazságnak ismérleti nélkül Emberi teremtés e Földön nem lehet, mert kibin kibin meg lévén a maga javának kívánása, ugyan azon kívánságot másokban is igazságnak kel ismérni, külömben egyedül magadnak kívánván Egész Világnak igazságát foglalni, tanult, akár vad Emberek közt légy, társaid, mindenüt agyon vernek.

¹ *törvény* <, vagy az igazságnak ... formája>. ² heve, <...> és ³ [Bessenyei jegyzete a 182v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolási helyét nem jelzi az író.]

- Érzés próba köve minden jónak benned
 6270 Nem lehet ez ellen okosságra menned.
 Természet mongya⁴ meg mire van szűkséged
 Hol van igazságod, és vélle inséged.^(a)
 [183v] Tett az ellen törvényt az Ember kinnyában
 Mellyet lopva tör, ront el rejtet honnyában.
- 6275 Mint Pólgár kénytelen törvényessé lenni,
 És ősztőneinek ellenébe menni.
 Papirosra írva szépen ki tsinállya
 Törvénnyt, de tettel soha meg nem állya
 Ördöggel, pokollal, Hóhérral irtóztat,
- 6280 De a gonosságtul,⁸ még sem tartóztatathat.
 Meg tzáfollya magát ezer tzikkelyével,
 És nem tuggya köztök mere úsz eszével
 Önnön nyeresége, és természet ellen
 Törvényt szab magára mint kába 's eszetlen.^(b)
- 6285 [184r] Meg látya végtére hogy nem követheti
 Fére sétál tőlle, 's othon ki neveti.

(a) *Jegyzés.*⁵ Azt mondanád, hogy a józan okosság által való természet igazságának ismérleti, *idea innata*. De ez az *idea innata* semmi féle Emberrel nem születik soha, és nem⁶ egyéb, a reá való tehetségnél; úgy hogy valamennyi *idea* van az Emberben, mind *aquisitum*: keresmény. Tudod é mitsoda *ideád* volt, mikor édes anyádnak emlőit leg először meg szop-tad. Olyan, mintha a kőrtvély magrul mondanád: *be nagy*⁷ *fa*. Lehet fa, de nem az most.

(b) *Jegyzés.*⁹ Valamennyi Tudós e Földön elmékedet, ki sorsunk¹⁰ világi bölödságáru-l okoskodva, a józan okosság határán tul ment, mind bolond volt.

Haszontalan okoskodot akárki¹¹ is, hogy nints meg határozot igazság, mert meg sugja a józan okosság, mely¹² nagyon igazságtalan dolog, ha,¹³ a szűkségben szenyvedő Ember, kinek keresetedből száz forintot ajándékozol, köszönet képi-ben fel pofoz; és ha azt a mit verejtékeddel keresel más, a szádbul erővel ki huzza.

⁴ mongya <meg> meg ⁵ [Bessenyei jegyzete a 183r oldalhoz. A lap alján található, a szöveg-től vízszintes vonallal elválasztva.] ⁶ nem [Beszúrás] ⁷ nagy <gyúmólt> fa ⁸ gonosság-tul <meg>, még ⁹ [Bessenyei jegyzete a 183v oldalhoz. A lap alsó részén található, a szöveg-től vízszintes vonallal elválasztva.] ¹⁰ <Emberi természetünk> sorsunk [Javítás a törlés fölött] ¹¹ <...> akárki [Javítás a törlés fölött] ¹² <hogy> mely [Javítás a törlés fölött] ¹³ ha, <az> a

- Vagy, mint garmadáját szérűjén rakásra
 Ugy szórja törvennyit 's forgattya egymásra.
 A mit egy tikkelyben szépen meg határoz,
 6290 A másik részekben sokszor, megént¹⁴ pofoz.
 Időrül időre szövi, változtattya
 'S Egy huzomban sokáj nehezen hordhattya.
 Ezt itt meg vizsgálván végre el töröltte
 Mi van, 's¹⁵ nints nem tuggya, tsak el felejtette.
 6295 Nagy része meg marad oly, mely¹⁶ haszontalan
 'S a¹⁷ mai időnkhez nagyon faragatlan.
 Az írt törvény módi dolog, mint öltözet,
 Tsak ugy forog véllek öltözet, vetkezet.
 De ha jól bé nézhetz a hiv természetbe
 6300 Nem látz ott uj módit soha az életbe. +
 [184v] A törvény kut feje, Isten, és természet
 Ne tekerd el ettül²⁹ az Emberi Eszet
 Minden szerzet törvény, melly ezzel szembe száll
 Titkon szopó nadály, 's Farkas, mely lesben áll.

+ *Jegyzés.*¹⁸ Az Országok ara atták idejeket, hogy¹⁹ törvényeiknek sokaságát örökké szaporítsák 's magokat abban mindég tudatlanabbakká tegyék. Nints vidámab²⁰ dolog, mint ennyi törvényes igazság közt uszkálva, senkinek se tudni miben van igazsága mig perit meg nem itéllik. Még [184v] rendeseb, mikor itt, amot, Egész Nemzet, birói szekibe ül, sorsáru pompával²¹ okoskodni és semmit se tsinálni. Hol sok van olyan²² köz jóra²³ mútató,²⁴ és²⁵ különös szerentséje után²⁶ kaparászó, kinek jutalomul végre a szolgál, hogy ki nevetik. Sok izben rakásra tolódva, az Emberek magok közt²⁷ törvényeiknek haszontalan és ártalmas részit²⁸ nevetik, de azért sem nem javittyák, sem el nem törlik.

¹⁴ <jól fel> megént [Javítás a törlés fölött] ¹⁵ 's [Beszúrás] ¹⁶ mely <már> haszontalan ¹⁷ <És> 'S a [Javítás a törlés előtt és után] ¹⁸ [Bessenyei jegyzete a 184r oldalhoz. A lap alsó részén kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem pontosítja.] ¹⁹ <magokat, hogy véghetetlen> idejeket, hogy [Javítás a törlés fölött] ²⁰ vidámab <tekintetű> dolog ²¹ pompával <, méltósággal> okoskod-<ó>ni ²² <oly gyű...> van olyan [Javítás a törlés fölött] ²³ jóra <néz...> mútató ²⁴ mútat-<...>ó [Javítás átirással] ²⁵ és <házi,> különös ²⁶ után <...> kaparász-<...>ó [Javítás törléssel és átirással] ²⁷ magok közt [Beszúrás] ²⁸ részit <közöttök tsak ugy> nevetik ²⁹ ettül <fére, <<azt az>> a mélyj eszet> az Emberi Eszet

- 6305 Lelked ismeretit Istened rendelte
 Mennyei Tábla ez, 's törvényt rá tette.
 A mit Moses hozot már ere írva vólt
 Ismért igazságot mind, a ki élt 's meg hólt.
 A mit Szíved érez a' nem szem fény vesztés
- 6310 'S A mit Lelked itél a' nem út tévesztés.
 E' bíró régib mint Draco, Zaleucus
 Zoroastes, Hermes, és a római jus.
 Valaki ügyedet, formába tekeri
 Gyakran, igazságod, kaptájával³⁰ veri
- 6315 [185r] Sok okos lopásra egér út a forma,
 Egy résznek édesség, a másiknak torma.
 Nints az igasságnak töb igaz formája^(a)
 Tudod magán kívül, és a mit vall szája.
 A dolgot, módjáért veszteni különös,
- 6320 Ruha színért halni? az eset nagy 's dühös!
 Fiam! mert³³ ismerem; de zöld a³⁴ ruhája
 Mért nem jőt veresben? tapadgyon bé szája:
 Meg vallyák hogy ügyed igasság magába
 De setén ültették belé a formába.
- 6325 Így, a valóságot színéért el veszted –
 Meg vakulsz a füstben, 's³⁵ magad meg téveszted.³⁶
 Akár millyen eset tűnnyön a szemedben
 Tsak Lelkedet kérded itéllő székedben.

(a) *Jegyzés.*³¹ Ha nem emlékeztetnélek is reá tudod, hogy írot törvény nélkül itt, társaságnak élni, nem lehet: hogy a szerzet törvény, *formalitas* nélkül soha fel nem álhát. Nem is egy átallyában beszélek itt; tsak egy, és más esetekre nézve szólok³² mellyekbe most még bé nem botsátkozhatom –

³⁰ <ts szélyyel ...> kaptájával [Javítás a törlés alatt]³¹ [Bessenyei jegyzete a 185r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.]³² szólok [Beszúrás]³³ <jól> mert [Javítás a törlés fölött]³⁴ <nem zöld> zöld a [Javítás a törlés fölött]³⁵ 's [Beszúrás]³⁶ magad<at el veszted> meg téveszted [Javítás a törlés fölött]

- Tudod; a törvényt is ezzel kel szerezni
- 6330 'S Hogy melyik rossz, vagy jó tölle meg kérdezni
 Ez emeli kézzel, fel az igazságot
 'S Az alá rejtezet szökő hamisságot
 [185v] Törvény tengerben is tsak a Lélek itél..
 Az ember e nélkül, törvényt hozni is fél.
- 6335 Az érdemes bírák, mindég ide néznek
 'S Osztán ítélletet a szerint intéznek.
 A kiben Lélek nints, semmi törvényt nem tud,
 És mikor ítélne, mindég pénzért hazud.
 A per kereskedést a tenger törvényben
- 6340 'S Halmokra tetézet számtalan tzikkelyben
 Mint a szőlő vesszőt szélyyel, ugy huzhattyák;
 Ablakra, róstélyra fel igazgathattyák
 A mere vezeted ara hajlik ága...
 Sok furtsa bírónak, ez a jó világa!
- 6345 Az embernek³⁷ Lelke, tellyes szabadságban
 Jobban ítélne mint a nagy szorultságban^(a)
 [186r] Annyi törvényt irtak, Látod e Világon
 Hogy senki sem láttya már világosságon.
 Jó, hogy benned, Lelked el nem törölhetik,
- 6350 És vélléd, a szurkot meg nem étethetik.
 Egy per Mester, horgot akaszt az orodba
 Vízre visz, szomjan hoz vissza nagy korodba.

(a) *Jegyzés.*³⁸ Mi! tanult Emberek, az Úgyben való Igazságnak Ismértit is mesterséggé tettük, mint az óra tsinálást. Per Mesterhez kel igazságodat vinni, mint bundádat a Szütshöz, 's ő szabja rád. Az ítéllet hozás hasonló nagy mélységű böltsességgé, tudományá lett. De³⁹ tsak ne kívány vakítani; és két peres Embernek dolgát egy józan okossággal élő falusi bírónak ad elibe;⁴⁰ meg itéli ugy⁴¹ mint a Londoni Parlamentum.

³⁷ <Sok bírónak> Az embernek [Javítás a törlés fölött] ³⁸ [Bessenyei jegyzete a 185v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ³⁹ De [Beszúrás; a következő szó nagybetűjét az író nem javítja] ⁴⁰ elibe; <'s tsak ugy> meg ⁴¹ ugy [Beszúrás]

- Ugyan olyan ügyben majd így, majd úgy vélnék
 A bírák is sokszor 's két képpen itélnek.
- 6355 A sok törvény olyan, mint a Duna háló
 A per, mint Balaton, nagy Tó; 's⁴² mindég álló
 Benne az ügyesek mint nagy, kitsiny halak
 Mellyek ott uszkálnak; hanem hogy ez, mind vak.
 A halász,⁴³ allegál:⁴⁴ a bíró gazdája..
- 6360 Így lesz soknak az ügy adózó marhája.⁺
 [186v] Ki tuggya a szerzet törvény sokaságát,
 Ki érti ügyére nézve igasságát?
 Minden ember végén láttya perit, hogy dült,
 És várt szerentséje a kezébe hogy sült.
- 6365 Vetélkedése közt dolgát is téveszti
 Hol e szövevényben tsak a Lelkét veszti.
 Rosz Lelket a törvény nem tehet igazzá
 Sem jót, a szabadság hamissá, és gazzá.
 Tsak jó lélek ítél, ha lát, igazsággal,
- 6370 'S E' jár a setéten szép világossággal.
 Így, az igaz bíró élő *Corpus Juris*,
 Vagy néha töb ennél;⁴⁸ soha veszni nem visz.
 Kérgyed már miben van a köz jó 's igazság
 Hogy boldogab, hogy nem, a Nép, 's hiv pólgarság?⁴⁹
- 6375 Hogy érzed magadat bóldognak? kötözve?
 És rabi sorsodon könyvedet öntözve?

⁺ *Jegyzés.*⁴⁵ Nints az Irónak oly szoros határok közzé vet Elméje, mely szerint, a Pro-
 catori sereget tenné ki, közönségesen hibául, mely a Társaságnak tekintetes része, hol a tudo-
 mány leg töb, mivel hivatala az, hogy okoskodgyon. De, mivel e munka, születésétül fogva
 kíséri az Embert sirjáig, minden állapottyán keresztül, ez is ki jót a dolgok sorában. De a⁴⁶
 tanult,⁴⁷ egyenes Lelkű Próccator, Kints az Emberek közt.

⁴² 's [Beszúrás] ⁴³ <...> A halász [Javítás átírással] ⁴⁴ allegál <legény>: ⁴⁵ [Bessenyei
 jegyzete a 186r oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.
 A jegyzet kapcsolódását az író nem pontosítja.] ⁴⁶ <Egy> De a [Javítás a törlés fölött] ⁴⁷ tanult,
 <és> egyenes ⁴⁸ ennél; <'s> soha ⁴⁹ pólgarság? <Lássuk, miben...> Hogy [Két sor törölve]

- Vagy job, törvény alá esve⁵⁰ szabadsággal
 Élni, 's jószágodban lenni bátorsággal:
 A hol tartozásod határozva legyen,
- 6380 Törvénnyel általad; hogy más meg ne egyen.
 Kérdez egy gyermeket⁵¹ 's meg felel oly módon
 Mint Geneva, Szorbon, Oxford, avagy⁵² London.
 [187r] A rab polgár tudod, szegény is egytzerre,
 Törvényes szabadság hoz jót az emberre.
- 6385 A hol kereseted szó nélkül vehetik
 Bóldoggá életed nehezen tehetik.
 Ha mástul el kéred keresett vagyónát
 Kőltsőn, adós maradsz, 's látod igazságát
 Lélekkel, törvénnyel tartozol meg adni
- 6390 Utálság hazudva Lásd, ezt el tagadni.⁵³
 Minden törvény tétel köz igazságra néz
 Tsak hogy rendeléssel, nem mindég jól intéz.
 Az igazság szép nap: magát ki mutattya
 Mihent a ravasság tölled nem duggattya.
- 6395 Minnyájunk ellen van az erőszak tétel
 'S Keresetemből tett ragadozó vétel.
 Alkudnod kel véllem, ha verejtékemből
 Hasznot kívánsz huzni, és élni kezemből..
 A testem, az Enyim 's a mit vélle szerzek
- 6400 Azon, szabad Úrnak, tsak Istent nevezek.
 Földet, tüzet, vizet, kezet, lábat ez ád:
 E vetheti reád hát mint tettzik igád.
 Nem lehet hatalma ellen pártot űtni;
 Nem lehet Tronusát meg fogni, 's ki dűtni.
- 6405 Az, a ki mindent ád, mindent vehet tőlünk
 Meg hajlunk előtte, 's⁵⁴ a porba le⁵⁵ ülünk.

⁵⁰ <verve> esve [Javítás a törlés fölött] ⁵¹ <...> gyermeket [Javítás a törlés fölött] ⁵² <akár>
 avagy [Javítás a törlés fölött] ⁵³ <fogadást tenni> ezt el tagadni [Javítás a törlés fölött] ⁵⁴ <és>
 's [Javítás a törlés fölött] ⁵⁵ le [Beszúrás]

- [187v] De egy halandónak akár hol,⁵⁶ 's ki legyen,
 A köz jó,⁵⁷ igazság, határokat tegyen.^(a)
 A' ki teremt 's fen tart minden hatósággal
- 6410 Az uralkodhatik örök szabadsággal.
 A ki teremtvé van, tudod, mind tántorog,
 Botlik, és gyakorta tévelygés közt forog.
 Egy, két gondolatnak Világot áldoz fel!..
 Nehéz bóldogulni Ember Istenekkel!
- 6415 Tehát az Igazság ereje, ezt tegye,
 Hogy egyik a másét, erővel ne vegye.
 Jóért jó fordullyn; gonoszért, vereség.
 E' lett a Világban jó törvény, 's nyereség.
 [188r] A józan okosság, és betsüllet, ketten
- 6420 Leg erősebbek már az Emberi tetten.
 Poklot, Meny Országot ha nem hihetnél is,
 Azért gonosztévő nem lehetnél még is.
 A lélek mindenre törvényre magának
 A hol jó; 's vezére lehet a dolgának.
- 6425 A mit nem szégyenlesz magadtul Lelkedben
 Vallás tenger közt is meg teszed mivedben.

(a) *Jegyzés.*⁵⁸ Fordullyn meg hát fejedben Olvasó, hogy e munkát olyan Ember írja, kit a több Európai Nemzetek közt, vezeték nevéül, Magyarnak hívnak. Olyan Nemzet, mellyen még az Emberi Emlékezetnek tudára senki törvény⁵⁹ nélkül való hatalommal nem uralkodot: mely még is soha, Királyi Vezér nélkül élni,⁶⁰ sem akart, sem tudot: és ez benne az a különös eset, mellyel minden⁶¹ Európai Nemzetnek felette van.⁶²

⁵⁶ <a teremtésnek, akár mi> egy halandónak akár hol [Javítás a törlés fölött]⁵⁷ jó, <'s> igazság⁵⁸ [Bessenyei jegyzete a 187v oldalhoz. A lap alsó felén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.]⁵⁹ <sok Király, határ, 's törvény> senki törvény [Javítás a törlés fölött]⁶⁰ élni, <lenni> sem⁶¹ minden <hires> Európai⁶² van. [188r] <Mutass nekem oly Nemzetet Európában mely életének idejében, vagy egytzer, vagy másszor járomba ne lett volna fogva? vagy abban ne volna? Ezen esetivel hogy haladhatta felül a Magyar, e Földnek Nemzettségait én nem tudom ...> [A következő lapra átkerült szöveget, a jegyzet folytatását, Bessenyei teljes egészében törölte]

- Tévelyeg az Ember, tudod értelmében,
 Mellyet más meg⁶³ ítél el tévedt eszében.
 De gonosszá nem lesz tselekedetével,
 6430 Alkut tart Lelkével és betsülletével.
 A kibül szemérem, betsüllet kiveszet
 Ember karban nem él, 's két lábu barom lett.
 Gyalázattyára van az Emberiségnek
 'S Pártot ütöt fattya már az Emberségnek.
 6435 Vald meg hát hogy első törvény a természet
 A józan okosság, és a szép betsüllet!*

* [188v]Jegyzés.⁶⁴ Már Európában, a sok száz esztendőök alatt kavargó Ember fergetegek annyi írot törvény halmokat, hegyeket tornyoztak egymásra hogy e rémitő⁶⁵ szemetben, száz ölnyre kel magadat le ásnod, míg a józan természetnek igazságát, önnön sepreje közt meg leled. Az ember Világ ara van átkozva, hogy eszetlenségét lássa, 's ne változtathassa: hogy az igazságot ismérje, 's tsak néha követhesse: hogy kötelességeit papollya, s magát⁶⁶ tsalja: hogy örökké szabja a törvényt, 's⁶⁷ törvénytelenül éljen: hogy szüntelen békességért sohajtsion, 's mindég háborogjon.

Európa, ez előt, a köz jónak igazságán mely⁶⁸ együgyü, világos, és könnyü; mind addig vetélkedet, okoskodot, irt, magyarázot, nevelt, oktatot, jutalmazot, átkozot, vagdalkozot; míg oda nem ment, hogy szerzet törvényeivel a józan okosságrul, és annak igazságairul hat száz esztendeig se tuggyon semmit egy huzomba. A pogány Rómának le omlásával, minden országló értelem el töröltetik [189r] mind addig, míg ezen nagy Testnek omlásai alól uj Fejedelemségek, szabad városok nem állanak fel, és józan okossággal élő társaságokká nem változnak. Nem tudod hová lettek az emberek, ha viselt dolgaikat olvasod Európában. Fene vadakat, vér szomju Tigriseket, ragadozó Farkasokat látz minden felé, mellyek Emberi forma alatt pusztitanak. Minden Ország ég, minden váras vérrel buzog. A Világi törvény, szokás, vallás, vad erkölts Mennyet, Földet ószve kever. Száz Könyvben írják egy felől, hogy a római Tsászár, ki Romában egy Telket sem bir, Világ Tsászára, mert Julius Cesar, a Földnek három résziben nagy *Compossessor* volt:⁶⁹ más felől a Klastromok, Püspökök palotáiban, a papok egy másón⁷⁰ nesgettek, és irták, kiabálták e Föld min-

⁶³ <...> meg [Javitás a törlés fölött] ⁶⁴ [Bessenyei jegyzete a II. szakasz végéhez. A 188v lapon kezdődik; a jegyzet kapcsolódási helyét az író nem pontosítja.] ⁶⁵ rémitő <sokaságon> szemetben ⁶⁶ <...> magát [Javitás a törlés fölött] ⁶⁷ <'s örökké> 's [Javitás a törlés fölött] ⁶⁸ mely <ollyan> együgyü ⁶⁹ volt <az Emberi Nemzetnek tölle el maradt részivel>. ⁷⁰ másón <ny...> nesgettek

den Nemzetségeinek, hogy a Pápa e Világnak Pápája, mivel Péternek ezt mondták hogy ő *Kő szikla, és rajta épül fel az Anya Szent Egyház*; melyből minden látta hogy a Kristus e Világot Romának testálta.

[189v] Mind ezek szerint már, a Világ papja a Világ Tsászárával szembe szöknek. Hol ez veti le amazt székirül, hol ezt, amaz; mindenik sinor mértéken próbálván⁷¹ igazságát a másik fél ellen a Evangyéliombul. Végre e vetélkedés közt meg esik, hogy a⁷² Világ tsászára tzipót⁷³ se kap többet a sütőkftül⁷⁴ rovásra, és midőn onnan odéb utazna, terhes szekereit az adósság ért meg tartóztatták: az egész Föld kerekességének papja⁷⁵ pedig Világi, Lelki minden hatalmával ara jut, hogy most 1798^{ban} 24 Augustusban, mely időben ezt irom, annyi fölgye se legyen,⁷⁶ hol utolsó keservében Istenének egy Misét⁷⁷ el mond-hasson. Mósesnek rendeléseit, az Ó Testamentomot országló értelemmé tették. A Proca-torok pennáji⁷⁸ egész Keresztyén Világban minden felé *Locusokkal* szikráztak; Szent Irás-béli helyeket *citáltak*. Már, mivel az Ó Testamentom is rakva van tsudákkal, a törvényes próbákban is azokra fakadnak. Tsuda borította el a természet világát, mely közt [190r] a tudatlanság volt a leg nagyob tsuda.⁷⁹ Olvassák Mosesnél, hogy *ellenségednek, falra huggyozóját se had meg; ellenséged pedig valaki hitedet nem tartya*, ennél fogva a Nemzetek egymásra támadnak, és a Keresztyén Világ magának ellenségévé lesz, hol a szentek Isten⁸⁰ nevébe verik a kést egymásba: hol végre, kezeiket a vérből ki mosván, az Úrnak, segedelméért hálát adnak. Más felől ezt lelik, hogy Istenre bizzad magadat: fegyvert, ellen-séged ellen se fogj: *álgad azokat kik átkoznak, imátkoz azokért kik üldöznek: ha egy ódalrul ütnek, tartsad magad, más ódalon is*. Így a Biblia⁸¹ értelme szerint vagy szüntelen való háboruba kel lenni a Világnak,⁸² vagy magát, minden jövőnek menőnek⁸³ prédául adni. Hijába mongyák némelyek, hogy a Biblia nem Világi Uralkodásra, hanem idvességre készült, mert tsak⁸⁴ országláshoz fognak véle. De benne semmi féle uralkodás módja nem levén fel véve sem ki dolgozva, Európa véle zúrzarva vész. A Frankok, Gottusok, Alvaresek, Hunnusok, s a t. Sidó irásokat magyaráznak, melyeket nem értenek.

⁷¹ próbálván <meg> igazságát ⁷² <egy> a [Javítás a törlés fölött] ⁷³ <többi közt hust> tzipót [Javítás a törlés fölött] ⁷⁴ <a mézárásoktól> a sütőkftül [Javítás a törlés fölött] ⁷⁵ ke-rekségé<n mindenüt való Pap>nek papja [Javítás a törlés fölött] ⁷⁶ legyen, <a> hol ⁷⁷ <Mi-
atyánkot> Misét [Javítás a törlés fölött] ⁷⁸ pennáj<a>i [Javítás átírással] ⁷⁹ tsuda [Beszúrás]
⁸⁰ Isten<ek> nevébe ⁸¹ Biblia<nak országló> értelme ⁸² Világ<gal>nak [Javítás a törlés
fölött] ⁸³ menőnek <védelem nélkül ...> prédául ⁸⁴ tsak [Beszúrás]

[190v] E Munkának országló értelme szerint ezen a Világon Kan, és Szuka Ördögök támadnak,⁸⁵ kiket emberi kép, 's forma alat mindenüt elevenen égetnek; ere se gondolván, hogy sem Moses, sem a Messias, sem Apostoli, soha boszorkányt nem égettettek, noha akkor a Világ, az Ördögöknek nagyob bővibe vólt, mert Disznókban is lakoztak Gargazén-nál. Minden ügynek igazságát tsudákkal próbálták. Baj vívás, tűzes vas, forró viz – s. a. t.

Továb, valamennyi Uralkodó Házbul származot Fejedelem vólt Európában, e Világnak minden tartományához közit tartotta, mihent rést kapot rá, hogy valamelyiket valakitül el vehesse. E végre, nevek⁸⁶ közzé, Jerusalemig minden országnak nevét bé tétették, akár ki bírta, hogy hozzá a magát elő adot módban egér út lehessen, mely miat majd nem minden uralkodónak halálával vér ontás borította el a Földet.

Az Uralkodó Házak magok közt házasodva Királyi, külön Emberi Nemzetet formálnak: az után Excellens, Nagyságos Emberi Nemzet készül általok, osztán Tekintetes [191r] Emberi Nemzet lesz; végre, a paraszt Emberi Nemzet, mint Földhöz ragadt teher, és helyébül fel emelkedhetetlen sokaság, marad *statu quo*, mind ezek pedig egymással meg útközésbe jövö⁸⁷ törvények alá veszik magokat. A hatalom felet hatalom, országlásban országlás, Társaságban Társaság, Jobbágy felet, Jobbágy; Vallásban Vallás, Szakadásban Szakadások támadnak, mellyek a Világot e tájon, tűzzel, vérrel, borítván el, mint füstölgő úszköt úgy mutatják. Pap, Nemes, Király, Pápa, község, parasztság fegyvert fognak; és igazságaikat vérrel írják.

Mindezekre nézve tehát, tsak az állíthattya a kinek esze nints, hogy a józan okosságon kívül lehet világi boldogság, vagy hogy a világ job vólt régen, mint most.

⁸⁵ támadnak, <kik ot> kiket ⁸⁶ neve<zték>k [Javitás átírással] ⁸⁷ <eső> jövö [Javitás a törlés fölött]

Az Ember, mint Familia, és régi¹ Nemzettség

- Az Emberi Nemzet, mind egy vérben áll fen
Tudod; nem teremtet Grófot az Ur Isten
Ezt, mind az Embernek szomju vágyódása
6440 Szülte, 's e miatt lett benne szakadása.
[191v] Érezvén magában haszontalanságát
'S Halálához ragat sok nyomoruságát
Hangal viszi magát, szegény! méltóságra
Más felet érdemre, 's fényes uraságra.
6445 El hiszi, hogy már ő tul halandóságán,
Rebdes a fellemben, pompás méltóságán.
Mint az oly gyermekek, kik fa lovon futnak
'S Hortyognak, hinnyognak, hogy ők lovagolnak.
Emberi Nemében, Nemétül különböz
6450 Téged oldalba rug, és gyakorta üldöz.
Hangal viszi magát szomszédgya felibe,
Hogy füstel kerüllyön érdeme elibe.
Mihent sok a neve, az² érdem nem hibáz
Nints baj, tsak ragyogjon 's pompás legyen a váz.
6455 De lehet hogy Nőé mint Világ Tsászárja
Nemes maradékit Urakká tsinállya.
Már mi fő Nemesség, Lád, Nőétul jövünk;
És a paraszton ne törjük a fejünk.
Lássák merül jönnek: keressenek ők is
6460 Egy Nőét, egy Bárkát, 's tegyenek irást is.
De hogy lesz már ennyi Nép,³ eredet nélkül
'S Hogy van az, hogy Nőé Nemest, parasztot szül?

¹ régi <...> *Nemzettség* ² az [Beszúrás] ³ Nép, <mind> eredet

- Szolgája vólt talán ott, Gomora beli;
 'S Tsinos eredetit a paraszt itt leli.
- 6465 [192r] Gomora béliek: Gomora el süllyedt:
 Oda örökségek, 's töb birtokok nem lett.
 Ők mivelik Földünk, de nékik nem jutot:
 Tudod, hogy nem azé a ki érte futot.
 De már, mi magunk is kevésel motozunk,
- 6470 Egynek van, másnak nints, ha meg nem osztozunk.
 Proportiora kel menni a Világnak!
 Citálljuk! – osztozni kel az Uri ágnak.
 Negyven Dominium sok egynek hasznára
 Mikor a másiknak kenyér sints fogára.
- 6475 E' Világ Tsászára⁴ Noé Atyánk Urúnk
 Hogy annyi Urfiak orral Földet turunk.
 Ha látná? Haggyuk el, sorsunkat, ahogy van.
 Mennyünk; utba vagyunk, 's maradgyunk tzélunkban.
 Igen vidám dolog az Ember éltében
- 6480 Ez a sok nevezet fel fordult fejében⁵
 Naggyát az Érdemnek mind hangra forgattya
 'S Nevével, ész nélkül, magát, ugy⁶ mutattya
 Scipio, Fabius, oly tzifra neveket
 Nem viseltek, hanem tiszta érdemeket.
- 6485 'Mennyi e Világon Ember van, mind vérség
 Így határozta meg ezt, a nagy Istenség.
 Nehéz a Világot el igazítani,
 És a Nemest sem kel parasztosítani.
- [192v] Az igaz Nemesség névben nem teremhet
- 6490 A roszt vérű Ember hangal, jó nem lehet.
 Szinnel külömbözünk, de az élet, halál
 Mind egy húrta veszi, éltünk, 's fejünkhöz áll.

⁴ <Hertzege> Tsászára [Javítás a törlés fölött] ⁵ <eszében> fejében [Javítás a törlés fölött] ⁶ <sok> ugy [Javítás a törlés fölött]

- Parasztra, Nemesre, érdemet, gazságot
 Örömet, fájdalmat, rossz szívet, jóságot
- 6495 Az örök végezés egyre, másra teszen;
 Egyiknek bőven ád, a másiktul veszen;
 Ugy, mint a szerentse: ezt itt nyereségre
 Viszi vakon 's amazt le veti inségre.
 Az ember ott áll meg, mint hajtot habverés,
- 6500 A hová vettetik.. ez, örök végezés!
 Ne kérdezzed okát ... a Világ így tojong
 Sorsodnak vak habja feletted így bojong.
 A méltóságnak is sok a veszedelme;
 'S Tsak annyi mint másnak, néki is félelme.
- 6505 A pompa, felső rang, tsak kívül fénylő máz
 'S Ha nints belső érdem olyan, mint magas váz.
 Érdem tész nemessé akár kiben legyen:
 Ezzel a Katona méltóságra megyen.
 A nagyok közt tudod, nintsen több igazság
- 6510 Mint a köz rendűknél, sem nemeseb jóság
 Tsak hogy, a Nagyoknál, még a bűn is fénylik
 A Szegénynél pedig az érdem is sinlik.

[193r] *A' meg nemesítő Érdem, mindég parasztba terem;*

Bár ha⁷ Contarini, 's⁸ Hovárd légy véreddel.⁺
 Tsak parasztból lettél nagy eredetteddel.

⁺ *Jegyzés.*⁹ Contarini. Venetiai Familia régib 1000 esztendősnél. Hovard – hasonló nevezetes régi Ház Londonban, az Anglusok között.

⁷ <Ha> Bár ha [Javítás átírással] ⁸ <bár → és> 's [Javítás a törlés fölött] ⁹ [Bessenyei jegyzete a 193r oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódását az író nem pontosítja.]

- 6515 Mint paraszt tetted meg eléb érdemedet
 'S Ugy kaptad ez által a nemességedet.
 Így, a Nemességet Lád, parasztság teszi:
 És¹⁰ Nemes korhelység¹¹ mely onnan ki veszi.
 E' szerint a Nagy Ur, mind paraszt ültetés,
- 6520 Kibűl ugy lesz osztán Nemesi születés.
 Az Emberi Nemzet vére lett hát nemes
 Több állatok felet, 's miveiben jeles.
 Ha az érdem Nemes levélhez ragadna
 Nemes, gonosságban ugy,¹² egy se maradna.
- 6525 Sunda erkölcsben van tsak alá valóság;
 Az érdemes szegény, mind igaz méltóság.
 Ha paraszt is, ezzel, ha bir, Nemes Ember –
 De sok pompás Nemes tolvaj, 's bűnben hever.
 [193v] Romulus e Világ seprejét szólította;
- 6530 'S Hazáját nagy gonosz tévőkéből állította.
 Haramia sereg szalad védelméhez
 Tolvaj, gyikos ragad bűnös kegyelméhez.
 E' már nem is paraszt, hanem rabló sereg.
 Halomra rakot bűn, és pusztító¹³ mereg.
- 6535 Hogy eset hát, mond meg, hogy e sunda ágon
 Paraszt vétek legyen Nagy Ur e Világon
 Róma, Urává lesz, minden Uraságnak
 'S Mint polgár, parantsol, sok nagy királyságnak.
 Fabius, Cicero, Horacius, Brutus,
- 6540 Seneca, Trajanus, Antoninus, Titus.
 El felejtethetlen régi hiv parasztok
 Mivel emeltétek oly nagyra magatok?
 Tehát, az Emberi Nemzet Lád, parasztság
 És az Uraságra, leg első méltóság,

¹⁰ <'S> És [Javítás átírással] ¹¹ korhelység <'s> mely ¹² gonosság<ra>ban <tsak> ugy [Javítás átírással és a törlés fölött] ¹³ pusztító <féreg> mereg

- 6545 Mert elősször Ember lesz még, jó vérével
 'S Osztán tzifrálkodik Nemes levelével.¹⁴
 Így, az Emberi Nem, vérét meg alázta
 És érdemét paraszt névvel meg gyalázta.
 Elsőb hát mindennél a szegény parasztság
- 6550 'S Ugy nő fel belőlle itt, ott az Uraság.
 De e szó: nagyságos, nagyság é Lelkedben
 Ha kába vagy 's gyenge el tévedt eszedben.
 [194r] Ha már a születés maga fel áldozot
 És ostobaságra, bűnre el átkozot
- 6555 Szép erkölts, ész nélkül, kutya bőrdöd tsuftság
 Utállatra teszen tsak ki a szabadság.
 A tudatlan Nagy Ur, sunda a Világban
 Mint a ragyás Dáma a szép társaságban.
 Arany szerszámokkal fel készítet állat
- 6560 Rá nézel!.. rangja van ... ugy vonítasz vállat.

Az Uri méltóság eredetire tér vissza, honnan származik

- A paraszt vér Tenger, honnan a folyások
 'S Futosó patakok emelik ki¹⁵ magok.
 A magas hegyekbe fel, mind innen gyűlnek
 Honnan tsergedezve, ide vissza dülnek.
- 6565 Rómának nagysága uraival együt
 Ide fordult vissza, mert hatalma el nyűt.
 Messze van *Dragottyány*⁺ a híres Romátul
 A Világ, sorsával fellyeb, aláb igy hul.

+ [Jegyzet]¹⁶ *Dragottyány*. A Bihari Belényesi havasok táján, egy rosz oláh falu, melynek a Bírája, tanáttsa is tolvaj, haramia.

¹⁴ levelével. <Így az Emberi Nem, vérét el meg gyalázta> Így ¹⁵ <fel> ki [Javítás a tör-
 lés fölött] ¹⁶ [Bessenyei jegyzete a 194r oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől
 vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét a kiemelés mutatja.]

[194v] *Az érdemetlenségnek, Érdeme.*

- Mi okon betsüllik hát a Nemességet
6570 'S A Familiában a nagy régiséget?
Ha végre sem érdem, sem pénz se posztó nints
Rongyos tudatlanon, régi vért, mért tekints
Mivel hogy eleid Nemzetek szolgálták
Magokat Nagy Urak vérében formálták
6575 Mint kinos maradék azért megérdemled,
Hogy a jó Emberek tekintsék a neved.
Mint régi Vitéznek rosdás, tört fegyvere,
Mely egy rongyos háznál a sutban hevere
Ha tanult embernek kezére kerülhet
6580 Gazdájáért tükrös fogas alá ülhet
Igy, a régi vérnek tzudar maradékát
Tekintik mint el tűnt érdemnek árnyékát.¹⁷

Betsi a régi vérnek

- Mi okon betsüllik hát a Nemességet
A Familiákban a nagy régiséget?
6585 Ugy tartják hogy ha sok száz esztendők alatt
Az embert oktatták, 's nagy dolgokrul halhat,
[195r] Vérében a tüze, fellyeb emelkedik
'S Esze, mind érzése nagyra nevedik.
Oktatás, nevelés, szabadság emel fel
6590 Nem kevély az Ember, hátán, ütlegekkel.¹⁸
Gyalázatos szine nints büntetésednek
Szép tárgyak táplálják erejét Lelkednek:

¹⁷ árnyékát. <Elég uri> *Betsi* [Törlés a címben] ¹⁸ ütlegekkel

- Országos dolgokban foglalatoskodol,
 Száz országrul hallasz, tanúlsz, gondolkodol.
- 6595 Olvasva az Egész Világot ismered
 'S Betsülletes módon keresed kenyered.
 A rang, jövedelem, tudomány, méltóság
 Nemes tisztelettel őszve vet társaság
 Véred meg tisztíttya .. Lelked fel emeli
- 6600 Uri kevélységed sziveden neveli
 Félsz a gyalázattul: őrzöd minden tetted
 Hogy meg ne úndokítsd általa a neved.
 Ditsősségre vágyol .. Nints egyéb szükséged
 Hír, név let rangodban földi Istenséged
- 6605 Mellyeket meg nyerni nagy erkölts, érdem kel
 Nem lehet fényleni parasztos tettekkel.
 Végre, a szép erkölts véredbe alá száll
 És fajzásod során természetté is vál
 [195v] Apró gyermekidben, mihent beszélhetnek
- 6610 Erköltsöd vonási megismértethetnek.
 És ha ezt így, néhol nem tapasztalhatod
 Oka ez, hogy ki vólt attya, nem tudhatod.

A parasztot, a méltóság bé nem fedheti

- Ha Tronusra lép is a durva nevelés,
 Ki tettzik belőlle a paraszt ültetés.
- 6615 Méltósága alól főbe szur vas szege
 Mellyet bé nem fedez Tronusának Ege.
 Soha el nem törli semmi a nevelést
 Egészlen, sem benned, fajjal az ültetést.
 Meg aláztatásban, nem terem méltóság
- 6620 Erköltsi kevélység, és Lélekben nagyság.
 Ha szegénységben kel sorsodat vontzolni
 'S A hogy más hegedül mindég ugy tántzolni

- Nem lehet érdemed, mely a méltóságban
 Foganszik, 's úgy nő meg Uri Szabadságban
- 6625 Parantsolat, verés, rabság, el hervasztya
 A páltza, rabota élted meg aggasztya
 A rabság tudod hogy nem ád nagy Lelkeket
 Bot, bilints le veri a bátor sziveket
 [196r] Ha látod hogy helyben mindgyárt büntethetnek
- 6630 A mikor akarják, akkor verethetnek.
 Ha törvény tételen kívül le huzhatnak
 És kivánság szerint jól meg botozhatnak.
 Ha a mit akarnak tölled el vehetik
 És a voksod nélkül sorsod rendelhetik
- 6635 Ha három, négy felé ide oda huzhat
 Az erő, s éltedre szüntelen ágyuzhat,
 Hamvadba halsz a nagy alázatossággal..
 Herkules se lenne már itt bátorsággal
 A bot, méltóságot nem nevel véredhen
- 6640 'S Ha vernek oda vagy nemes érzésedben.
 A parasztot sorsa tsinállya durvává
 'S A föld mívelése olyan ostobává.
 Durva ostobaság hát néki érdeme;
 Tsak oly betses mint te a paraszti neme.
- 6645 Ragyogó fényt ád¹⁹ a királyi székeknek
 És tudományt szerez a fő Nemeseknek.
 Ha nem dolgoznának, néked kén dolgozni
 Így hát Minervának nem tudnál áldozni.
 [196v] Más lett érted paraszt, hogy te nemes lehess,
- 6650 És oly ditsösséges eszközökig mehes.
 Parasztság szüli így²⁰ nemes érdemedet.
 Ne gyalázd hát Ember, Emberi Nemedet!
 Olyan szükséges ő az alatsonyságban
 Mint más felső rangján, 's király méltóságban

¹⁹ <... ád nézd> Ragyogó fényt ád [Javítás a törlés fölön] ²⁰ <...> így [Javítás a törlés fölött]

- 6655 Minden eszköz úgy jó ha helyére teszed,
 Mind ártalmas, rossz lesz, ha onnan el veszed.
 Lábadat kezdeddel nem tserélheted el
 És a sarkad alól nem nézhet szemeddel.
 A paraszt Ur helyén szüntelen eszet kér,
- 6660 Az Ur, kasza nyelen, tudod keveset ér
 Had el hát had legyen a paraszt parasztság
 És had fényeskedgyen közte az Uraság
 Hordozzon a lábad: ragyogjon a szemed
 Ismérd meg mindenüt szükséged, és nemed.
- 6665 Az örök végezés tett itt különbséget
 Hogy abban mutassa meg a böltsességet
 Hogy a különbségben egyenlőség legyen
 'S E Világnak²¹ OKA, mint Isten, úgy tegyen
 [197r]²² Sok Szegény Legénynek azért nints nagy esze,
- 6670 Hogy szomorú sorsa, szolgálatban vesze.
 A fő rang ellenben, azért olyan okos,
 Hogy sokra tanítták, és jószágos Lakos.
 Tudományt, nevelést ha nem attz Fiadnak
 Oda van a fényre hertzegi rangodnak.
- 6675 A jól tanult paraszt, el hagyja véredet
 'S Lába alá teszi kegyelmes nevedet.
 Rangnak, nevelésnek, vagyon méltósága
 Lassan égő tüze, és nemes jósága.
 A mikor már véred ezekkel meg tisztult
- 6680 Kár, ha szegénységgel megént hamvába fült.
 Sok esztendő t kíván a vér tisztulása,
 Ki pallérozása, 's rosdája hullása.
 A ki hirtelen lesz Urrá, igen durva,
 És manérja közt is rémitő goromba.²³

²¹ Világnak <oka> OKA ²² [197r] <..> Sok [A lap tetején négy sor törölve] ²³ goromba <..>.

A halandóságban egyenlőség van.

- 6685 Az Uraság, község a halandóságban
Ugy születik mint más, 's hal a méltóságban.
[197v] A szívnek gyóttrelme nem néz felsőséget,
A viszontagság sem tekint ditsőséget.
Vérrel buzgó bűnben keveri a Trónust
- 6690 'S Bóldogabbá tészí az Urnál, a Kóldust.
Hertzeg, Király, Tsászár, Mogol, akár szent légy
Menydörgése alól itt soha ki nem mégy.
Egy királyi szék sints e széles Világon
Mellyet vér nem festet a fő méltóságon.
- 6695 Sőt a közép sorsu, bóldogab honnyában
Mint sok Fejedelem, széles vagonában.
A méltóság el nem tilt nyavalyáidtól
Szived keservétül, és fájdalmaidtul.
Nem kérdi a Menykő alá, kire szállyon
- 6700 A tűzes fellegből, 's kit, hol, hogy tanállyon.
Kúnyhó, avagy Kastély meg üti egyformán,
'S Nem bánkódik; osztán senkinek halálán.
Nintsen a szegénynél testeden töb tagod
Tsak úgy érzesz mint ő, 's tsak olyan halálod.
- 6705 Nints a²⁴ halálban itt,²⁵ közöttünk külömbség
Ur, paraszt dül sirba, egyenlő semmiség.
Mit tész hogy tetemed sirjába pompával
Viszed, 's halálodban vagy oly nagy lármával?
Hol egy pap nem elég mondani, hogy éltél
- 6710 'S Már most haláloddal porrá, Földé lettél.
[198r] Ha száz papot hordasz sirodhoz rakásra,
Mind azt mongya: nem élsz, 's el mégy rothadásra

²⁴ Nints<en a> a [Javitás a törlés fölött] ²⁵ itt [Beszúrás]

- Értz koporsó veszi magába testedet
 'S Mint a szegény tsak ugy nem érzed Lelkedet.
- 6715 Sir halmadra is még metzset követ tétetz
 'S Testednek hamvával élők közt kevésyketz.
 A halálba viszed bé kevésysegedet
 Szomorubbá tevén igy, semmiségedet,
 Hijába foglalod gyémántba tetemed
- 6720 Semmit sem ér pompád, ha nintsen életed.²⁶
 [198v] Elég Uri háznak fénylet ékessége,
 Melynek már oda van minden elsősége.
 Garának gyermeki barázdán sétálnak
 Guba, bunda alatt a zöld gyepen hálnak.
- 6725 Soknak híre, neve emlékezetben sints,
 Ugy el veszet benne a rang 's nemesi kints.
 Had jőjjenek ujjak: próbállyák magokat
 Ékesítsék ők is a származásokat
 Mindennek közü van híréhez, nevéhez
- 6730 Gazdagodásához, és ditsősségéhez.
 Ha téged is a sors régenten fel tanált
 'S Tsekély születésbül fő Emberré tsinált,

²⁶ életed. <A semmiségben való érdeme a régi Háznak.

Ha végre sem érdem, pénz, se posztó nintsen
 Régi ház; a Világ mi okon tekintsen?
 Tsak ugyan eleid, hazájok szolgálták
 'S Magokat nagy házak vérében formálták.
 Mint kinos maradék tehát meg érdemled,
 Hogy a jó Emberek tekintsék még neved:
 Mint híres vitéznek rosdásult fegyvere
 Mely már régtől fogva a suton heverve,
 Ha Világ Látot Ur, kezére kerülhet
 Gazdájáért pompás fogásra is ülhet:
 Így a régi vérnek rongyos maradékát
 Tekintik Attyáért, mint setét árnyékát
 [198v] Hunyadi Jánosnak,> Elég

- Ha vissza fordít már az eredetedre
 Botsátkoz tsendesen paraszti véredre.
- 6735 Az Isten, természet adnak érdemeket
 Itt is, és formálnak jó, igaz sziveket
 Kegyelmekek, nem kötik tsak a fényességhez
 'S Pompában ragyogó Uri Nemességhez.
 A nagy házaknak is vannak bolondgyai
- 6740 És a felsőségnek idétlen fattyai.
 Az idő fel, le kap, hány, vét sebességgel
 [199r] Repül, kaszál köztünk nagy kegyetlenséggel.
 Gyermekeit ki szülvén, megént mind meg eszi
 El bontya kőtésit, 's más életre veszi.
- 6745 Ki fel, ki le fordul vélle, tünésében,
 Bukik, emelkedik a repülésében.
 Nézd körül magadat: butszuz el nevedtül
 Régi birtokidtul, 's Uri életedtül..
 Őt, hat száz esztendő elég a nevednek!
- 6750 Áldoz te is mint más a semmiségeknek.
 Césárnak Titusnak háza el enyészet
 Persepolis,²⁷ Trója tsak emlékezet lett.
 Ha az²⁸ ország,²⁹ váras, létében mulandó
 Mit kíván magának egy szegény halandó?

A halál, minden bánatnak véget³⁰ vet

- 6755 Tekints az Egekre! forduly el a Naptul
 Néz le a mélységre, a hová minden hul.
 Ide eset Sámson, az Apostolokkal
 Eregy a szentekkel, 's vitéz királyokkal.
 Had el a Világot: fogd el tölle szavad
- 6760 Nem te rohansz ide egyedül tsak magad.

²⁷ Persopolis ²⁸ az [Beszúrás] ²⁹ ország, <nagy a> váras ³⁰ veget

Mind utánnad huzod az Ember Világot
'S El temeted a most élő Egész Ágot.
Halálotat senki meg nem nevezheti
Mert tuggya hogy sirját el nem kerülheti.
6765 [199v] Örökös halgatás fedezi Létedet
Vóltál, nem vagy többé, nem érzed testedet.
Tűz, víz, levegő ég, nap, mind vissza veszi³¹
Tőlled a mit adott 's magán el széleszti.
Ember, Familia; sirja közt³² nyugoszik;
6770 És benned az élet hamvában³³ aluszik.
Ez hát sohajtása sok Familiának
'S Végső lehelleti régi nagyságának!

³¹ veszi <Tőlled a mit adot 's magába el ves> Tőlled ³² <...> sirja közt [Javítás a törlés fölött] ³³ <örökre> hamvában [Javítás a törlés fölött]

IV SZAKASZ

Az Ember, mint magában meg különböztetet Nemzet, és Ország

- Mesterség, tudomány kel minden Országban:
Ész nélkül semmi se vagy a társaságban.
- 6775 'S Tsupa természettel, ösztönnel, kenyered
Itt már a Világon sehol meg nem nyered.
A törvény nem ösztön, a fegyver nem dorong
Az igazság, haszon; 's körülted ágyu kong.
Ha Herkules vagy is el lő a¹ kis Ember,
- 6780 Ólommal, 's erődben mestersége meg ver.
A ravasz okosság nagy² igazságodtúl
Fére viszen szépen 's javaidban meg dul.
[200r] Mondhatod, hogy nem így ítél a természet.
Fegyverrel, vagy ésszel, ha meg győz, ki nevet.
- 6785 Igazság, ha haszon a fő hatalomnak,
A törvény jó kötés az egyes Pólgárnak.
Valaki törvényt tész Lásd, fel is bonthattya,
'S Bontya, nyereségét ha úgy meg kaphattya.
A fő hatalmak közt környül állás viszi,
- 6790 A kötést, fogadást; akárki hogy hiszi.
Ne azt ved hát, mit mond hanem hogy mit tehet
Erővel, és ésszel minden bátrab lehet.
Ha e nints, szomszédod kegyelmére maradsz
Mikor tettzik fel fal, 's ha reád út, szaladsz.
- 6795 Lássuk hát hogy áll fen külön egy Nemzettség,
És hogy³ támad nálla bőltesség, ditsőség?
Hogy tartsa fen magát híreben, nevében
És mitsoda dolgok folyanak eszében?

¹ <egy> a [Javitás a törlés fölött] ² <szép> nagy [Javitás a törlés fölött] ³ hogy [Beszúrás]

Hogy mit kíván tőlle külön, bóldogsága,
6800 És miben álhat fen a hatalmassága.
Mire kel vigyázni az uralkodásban,
Hogy el ne tévedgyen az álom látásban?

Tárgya a Nemzetnek

A mely rész Világban élsz; annak értékét
Tanúld ki erejét, mesterségét, eszét
6805 Vagyonát, hatalmát, erkölcsét tedd⁴ fontra
Tekintsd fekvésében 's onnan néz magadra.
[200v] Szomszédoddal szükség kötéseket tenni:
Sok erő közt, nehéz tsak egyedül lenni!
A hol romlást sejtész, ályl férre okoson,
6810 Ki felejtván magad belölle módoson.
Szomszédid küszködve had fáraszák magok,
Kéméllyed magadat,⁵ 's mikor tsügged dolgok
Ály ki szép erőddel, szabj nékik rendeket,
'S Ily formán, halad meg a tekinteteket.
6815 Ved el a mi tiéd, mikor nem mozoghat...
Az ember ha érzi hogy gyenge, el halgat.
Kezed, eszed, erőd, vagyonod, ismérjed,
'S Vágyódásaidat mind ezekhez mérjed.
Ne hántasd erődet: ne keresd a tsatát..
6820 Meg tsallya a kevély az illyennel magát.
Oly ellenség végre győzedelmessé lett
Mellyet a másik rész eléb ki nevetet.
Győzedelmed közt is, ha veled békélnek
Fogad el; hagy békét ugy, az Ember vérnek

⁴ <vesd> tedd [Javítás a törlés fölött] ⁵ <...> magadat [Javítás a törlés fölött]

- 6825 A Szerentse olyan, mint tsapodár kurva –
 Most meg tsókol, ölel, 's osztán hozzád, durva.
 Mérge meg veszteget: nyavalyával hágy el
 Ágyba vét szerelme, 's bél poklossá leszel.
 Kétségsbe esésig ne hozd ellenséged
- 6830 Dühösségre fakad, s el vész nyereséged.
 [201r] Vagyon az Emberben oly örök igazság
 A mely ellen jární, tsak ugyan nagy gazság.
 Szembe szökik vélléd ha fálnak szorítod
 'S Isten és természet ellen szomorítod.
- 6835 Azért a garázda, 's kőtődő hatalom
 Magának mindenkor leg nagyob fájdalom.
 Nem lehet pusztulás nélkül haddal nyerni!
 Tudod verettetve kel itt mindég verni.
 A háboru okát eszedben jól meg rágd
- 6840 'S Fejszéd, gondolatlan ily nagy fába ne vágd.
 Az igazság ellen lépést, ki ki tehet,
 De a Világ nálla nélkül, még sem lehet.
 'S Ha ezerszer téved is el ösvényébül
 Ismét meg fordúl, és ide vissza kerül.
- 6845 Miólta azt tartják, hogy Egy, Nagy ne legyen,
 Hogy rajtad nagy erőt vévén meg ne egyen.
 Mínek rohansz másra? El nézik mig vernek
 Ha foglalsz rád mennek 's onnan ki hevernek.
 Pennával kel eléb már Európába⁶
- 6850 A tábort forgatni, 's ugy menni tsatába.
 Vízre visznek – vigyáz. Irigy a szomszédtság,
 És mindég szemet szur a nagy hatalmasság.
 Igérnek; meg tsálnak, 's magad fel áldozva
 Vontzolod károdát; szomszédid átkozva.

⁶ Európába<n> A

[201v] *A nagy birodalom,
ha szabad, ditsősséges, de örökké véres.*

- 6855 Ha tartományodat nagyra ki terjeszted
A messzeség⁷ miat tsak erődet veszted.
Sok országgal ha birsz, rád fordul ereje,
És le vér Szyllának kevély, makats feje.
Szerentsés vezéred fenekkel forgat fel,
- 6860 Népeddel üt reád a töb kevélyekkel,
Már, a míg tsak foglalasz mindég véred ontod,
'S Mikor el szagatnak ismét magad rontod.
Ha Királyod Tanáts, Országod ne terjeszd,
'S Több, több Nemzetekre fegyvered ne élezd:
- 6865 A mely vitézeid néked hódoltatnak
Rovásodra végre mind azok mulatnak
Hogy győznek, erődet⁸ nekik által adod,
'S Osztán, a kezeiből üt agyon hatalmod.
Híred, neved nézed; véredben uszkálva,
- 6870 És ditsősséged közt felére meg halva.
Bóldogság képibe tsak a szagát érzed,
'S Nyugodalom helyet mindég tested vérzed
Mint az, ki orára a turót fel teszi,
És szagával hizva, a gyurt zabot eszi.
- 6875 A bóldogság nem hír .. békességben terem⁹
Nem jól vagyok mikor tsak magamat verem
[202r] Tudod, az Embernek leg töb nyavalyája
Fejében van, 's itt nő annak termő fája.

⁷ messzeség <miat> miat ⁸ győznek, <hatalmadat> erődet [Javítás beszúrással és a törlés fölött] ⁹ terem <'S Nem érzem véretem mikor ontya erem.> Nem

- A tudományokat emeld fel eszedben,
6880 'S A bölts természetet ismérd meg Lelkedben.
Az ostoba Nemzet sunđa képet mutat,
És tsak azt tallózza a mit más el hullat.
Hijában van tronfod, ki jádzák kezedbúl,
És¹⁰ tudatlan fejed, tanultak közt, el ül.
- 6885 Gazdagítsd, fenyessítsd szűletet nyelvedet,
Tsak ez emeli fel, hid el, az eszedet.
Nagy számmal kel tudod, tudományra menni
Egy nehány Emberben nem tudsz böltsé lenni
Két, három mord okos, honnyában dűnyyögve
- 6890 Nem visz böltsességre a szállásán nyögve.
Kőnyves szobáiddal soha se leszel nagy
Ha a sokasággal mindég tudatlan vagy.
E pedig más nyelven, tudod, tanult nem lesz
'S Elméje örökre a rosdájába vesz.
- 6895 Minden Nemzet önnön nyelvéen nemesedet
Azon okoskodot, azzal híresedet
Attika görögül nyerte böltsességét,
Róma deákságban vitte¹¹ ditsősségét.
Hijába kűszködöl a hólt nyelvekkel is
- 6900 Soha se jősz sorba egy bölts Nemzettel is.
[202v] Jó a más kohából tūzet gerjeszteni
Azt végre magadban¹² eleveníteni.
Merits a¹³ kut főbúl; szórd széjjel nyelveden
'S Emelkedj Egekre ki tanult eszeden...

¹⁰ <'S> És [Javítás a törlés fölött] ¹¹ <nyerte> vitte [Javítás a törlés fölött] ¹² magadban <fel> eleveníteni ¹³ a <kut> kut

- 6905 Nemzeti személlyed a nyelvvel, el vész^(a)
 'S Különös magadból sunda Maskarát tész
Vasszer Croát leszél; salakká változva
 'S Név nélkül a többi Nemzet közt habozva.
 Így, ha külön néven, magad, szép nem lehetz
- 6910 Nagy eredetteddel, híreddel el mehetz.
 Belé halsz az egész Emberi Nemzetbe;
 Nints neved, sem léted polgári éltedbe
 Keserves el múlni híredben, nevedben¹⁸
 'S Örökre meg halni édes Nemzettedben!¹⁹

Magyar²⁰ Erköltsi tulajdonság

- 6915 Ősi erköltsidet gyermek szokásokban
 Ne temesd el, mert jók még azok magokban
 „Nemesi bátorság, szép álhatatosság,
 „Tsendes tűz, vitézség, és józan okosság:
 „Jámborság, Emberség, Szemérem, Szelédség,
- 6920 „Halgató okosság, és nyájjas nemesség
 „Tsapodárság kívül²¹ fen tartot barátság
 „És durvaság nélkül való szép múltatság

(a) *Jegyzés.*¹⁴ Magyar nyelvünknek meg maradását vagy erejét nagy részben a reformatusoknak köszönhetjük, az az vallásoknak. A nállok szokásban lévő véghetetlen papolás, éneklés, könyörgés, tanítás, mind anya nyelven tétetik. Ki hitte volna hogy Kalvinus, ki soha Magyar nem volt halála után¹⁵ négy száz esztendővel is¹⁶ Genevából Pannoniában magyarul taníttson?¹⁷ Ilyen viszontagságok alá vannak a nemzetek vettetve.

¹⁴ [Bessenyei jegyzete a 202v laphoz. A lap aljára ragasztott papírcsíkron található.] ¹⁵ után <2> négy ¹⁶ is <Pannon> Genevából ¹⁷ taníttson? <'s beszéllyen> Ilyen ¹⁸ <Szomorú sors pedig el múlni nevedben> Keserves el múlni híredben, nevedben [Javítás a törlés fölött] ¹⁹ Nemzettedben! <Bánatodat ebben A Filozofiád, 's sirja> Magyar ²⁰ Magyar [Beszúrás] ²¹ <mellől> kívül [Javítás a törlés fölött]

- [203r] Mind olyan erköltsők mellyeket tisztelhetz
'S Elméddel táplálván vélek ember lehetz
6925 Ha nints szép erköltsöd, tsak Finfinista vagy
Hijába a gögöd, 's rongyos pompád, oly nagy.

Hadi sereg

- Erős hadi Népet tartsál a Söldodon:
Nints léted ha erő nem füg a karodon.
A házi katona, szegény, keveset ér
6930 Gyakorlot, 's fegyveres hadat bottal nem vér.
Az eke szarvárul, útközetnek menni
Kevés hasznot ígér! Nehéz már így lenni.
Az ellenség vagy szán, vagy nevet magában
El sétál; rád se néz, 's fütyöl hatalmában.
6935 A katonasághoz fegyver; gyakorlás kel
Ármádát nem versz meg kapás Emberekkel.
Hogy a ki óltalmaz hát fegyverben legyen,
Nem a kaszán kapán; és kezedbül egyen.
Országnek nem pais tsak irot törvénnye
6940 Erejében nyugszik; abban áll reménye
Hijában kiábálsz Isten, természetre
Ha meg győz, jármot vét benned, az életre.
A nagy erő tudod, bottal okoskodik
Lántzot köt nyakadra, 's azzal gazdálkodik.²²

[203v] *Kereskedés*

- 6945 Jó kereskedésbe forogj a hol lehetz
A meddig alkúval az eszeddel mehetz

²² <nyájaskodik> gazdálkodik [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén]

Hogy mivel pénz bírja, Látod, e Világot
Gyűjthes Tárházadba kintset, gazdagságot.
A kinek pénze nints, ajtó mellé vonúl
6950 Nem megyen piatzra, 's magánosan busul.
Igy, Polgár sorsodnak pénz a lehellete,
'S Tudomány, Mesterség vissza felelete.

Kötés, Fogadás

Meg tett fogadásod, hogy híven meg álljad
És a²³ frigyessedet szavaddal ne tsallyad,
6955 Ha hozzád nem biznak tsak magadat rontod
'S A mivel kötöznél, azt magad el bontod.
Jaj! annak, a kinek már senki se hiszen..
Mind meg köp a többi, 's végre kárba viszen.
A tsalárd hatalmat, minden Nép utállja,
6960 És a hol teheti tsak vermét tsinállya.
Soha se felejtsd el: van Lélek, igazság
'S Nem ád ditsősséget,²⁴ hidgy nékem, a gázság.
Ha nints Lelked, nem vagy az Emberi karban
Formáját vontzolván, lakol fene vadban.
6965 De nem is bírja meg a többit hatalmad,
'S Hitetlenségeddel, Földre teszed magad.
Nints rutab a Földön mint a hazug Nemzet
Ez a Cigány erkölts utállatra vezet
[204r] A mit betsülletre Istenre meg fogadsz
6970 Ha meg rontod: Istent betsülletet el hadsz
Nagubodonozor sorsát meg érdemled
Hogy a természetet gunyolod 's Istened.

²³ <...> a [Javitás a törlés fölött] ²⁴ ditsősséget, <big> hidgy

Perelkedés

- Hogy a perlekedés javad ne pusztítsa,²⁵
Sorsodat jobbítsa, szemed ne vakítsa^(a)
- 6975 Az ily aprólékot had per Mesterekre
Tsak hogy vigyáz köztök a hasznos rendekre.
Péter, vagy Pál bírja, a Falut, egyet tesz
És ezzel az Ország szegényebbé nem lesz.
Tsak terhét viselje ki ki a köz jóra
- 6980 Ne tekintsed ki²⁷ áll, kis vagy nagy²⁸ adóra.

Pompa

- Soha az erköltsnek titkos kevélységét
Ne ted a pompába, 's drága nemességét
Érdembe helyheztesd, hogy a méltóságot
Vitézi miveket, értelmet, nagyságot
- 6985 Tsak a valóságban vegyen fel tzeljának
'S Ne tsinállya kárát a fénnel, magának.
[204v] Lehet tsendességgel fellyeb emelkedni,
'S A vagyonbul mások felet diszeskedni;
De mértékletesség vezesse mivedet,
- 6990 És érdemek birják egyenes szivedet.
A gazdag nem úgy él, tudod, mint a szegény
Hivalkodgyon, de ne legyen tsupán tsak fény.

(a) *Jegyzés.*²⁶ A perlekedésnek akadályai, szövevényyei, költségei már oda értek, hogy egy szegény ember se perelhessen ha tsak gazdaggal nem fog öszve ki, mikor perit meg nyeri, jószágát el veszi; 's amaz ott sints a hol vólt.

²⁵ pusztította ²⁶ [Bessenyei jegyzete a 204r laphoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ²⁷ <melyik> ki [Javítás a törlés fölött] ²⁸ <vagy> vagy nagy [Javítás a törlés fölött]

- A kinek egyebe nintsen pompájánál
Semmit sem ér hazád törvény táblájánál.
- 6995 A bírói székbe nem pénz, paszománt kel
Tsak váz vagy ha nem bírsz²⁹ jó, 's ³⁰ tanúlt Lélekkal.
Elmédet tzipfrázd meg szép tudományokkal;
'S Szívedet ékesítsd fel igazságokkal.
Ne aggyatok példát a bulyaságokra,
- 7000 Nagyok! és a pompás el pusztulásokra.
Had ne szaporodgyon a Cigány kényesség
És az erőltetet, haldokló fényesség.
A mely pompa el vesz, ³¹ bolondságot mutat;
És tsak Tallós felé méri ki az utat.
- 7005 Mihent ditsósséged tsak pompába teszed
Fényes bogár lettél: nints erköltsöd, ³² eszed.

Meg ismertető jele az alatsónyságnak

- Az alatsony Pólgárt meg ismired arúl,
Ha hazud, ditsekszik 's ortzája nem pirúl
[205r] Ha vóltát erővel a nyakadra tolyya,
- 7010 'S Annak tiszteletit belőlled sajtólyya.
Ha meg tsal szemedbe; de még sem szégyenli
Sőt a gyalázattyát nagy pompával nyeli
A kinek ortzáját meg nem pirithattya
Még a Gyehenna is, 's ezt is³³ el olthattya
- 7015 A tsalás, hazugság utálattá teszen, ³⁴
És a tisztességbül gagságra, ki veszen,
Hijába van pompád ha nints tiszteleted,
Utállatnak tárgya let fényes életed.

²⁹ bírs ³⁰ 's [Beszúrás] ³¹ vesz, <az → tsak> bolond<ot>ságot [Javítás a törlés fölött]
³² erkölts<sem>öd [Javítás a törlés fölött] ³³ <tüzét> ezt is [Javítás a törlés fölött] ³⁴ teszen
<És Uri karban is gaz Emberré> És

A kik meg szorulnak nállad hízkelnek
7020 Pénzt kérnek, hajlanak elől, 's hátul köpnek.

Emberség, jóság

- A jó Ember soknak hibáját fedezi,
'S Még a disztelent is, tsinonon nevezi.
Valamit magának igazságul kíván
Egyenes szívében másokkal is úgy bán.
- 7025 Nem tolyya személytét erővel előre,
Nem küszdik, nem tsusz mász fel az asztal főre.
Tudgya, hogy a hol van, mindenüt elől ül,
'S Hogy a fő helyekre zagyva sereg is gyűl.
Nyugszik érdemében, mellyel nem ditsekszik
- 7030 'S Halgat, szomszédjával, hogy ha jót tselekszik.
[205v] Nem kitsinyit mindent hogy maga nagy legyen
Ha nem hívják meg áll, 's másokra nem megyen
Meg nyugszik sorsában, hol sokat nem remél
Jól vigyáz magára, de soktól nem is fél.
- 7035 Ha tántorodik is esze helyre hozza,
És az eseteit soha sem átkozza.
Durva módjaival, erővel magára
Nem huz tiszteletet: haggya más szavára.
E' tűz, a ki szembe fut néki, el halad
- 7040 'S A ki tölle megyen tsak az után szalad.³⁵
Ó az Emberségnek járja ősvényeit
'S Meg aggyák szabadon érdeme fénnyeit
Nem is azért beszél, hogy magát mutassa
Hanem hogy a dolgot meg magyarázhassa.

³⁵ <halad> szalad [Javitás a törlés fölött]

7045 A tsekélysegeket mind gyengeségekre
Veti 's hideg vérrel néz semmiségekre.
Mint fent kóválygó sas a melynek nagysága
Nem kapkod legyekhez 's fent jár méltósága.

Nevelés

A kenyeret, ruhát hiv kezek tsinállyák,
7050 De az érdemeket nevelve formállyák
A testet erőssé, az Elmét élessé
Tegyed 's az erköltsöt tsinállyad nemessé
[206r] Akár mely jó legyen benned a születés
Keveset tész ha nints okos neveltetés
7055 Daraboson maradsz, mint gyémánt, kövében..
A ki nem tanul, nem láttzik meg eszében!
Nem nő eke szarván Socrates, sem Pláto,
Sem Brutus, Scipio, Seneca, sem Cató.
Tudod, minden Ember, hogy vadon születik,
7060 'S Osztán neveléssel szeléddé tétetik.
Ha meg nem tanitod, oktalan állat lesz
'S Elméje, vérébe örökre belé vész.³⁶
A messziség mindég által láthatatlan
Mennyire esik a Bóltstúl, a tudatlan.
7065 Az ostoba látod, tsak képét viseli
Az embernek 's magát, magában nem leli.
Ősztőneinek van által adattatva,
Indulataitul széllyel vontzoltatva.
Egy szóra fel gerjed: mint Tulok meg ökvel
7070 Fünek, fának megyen; 's tör, ront bolond fővel.
Mentül nagyob az ész, annál töb az Ember
'S Állat az, a ki tsak ősztőnében hever!

³⁶ vész. <A messziség által láthatatlan> A

Az Érdem magában, Természet ajándéka

- Vagyon oly érdem is, mellyet nem tanulás
7130 'S Tsupán tsak mesterség közt való avulás
Ád, de a természet osztogat szabadon
Minden Nemzettség közt e széles Világon.
Nyájasság,⁴¹ okosság, erköltsi Nemesség
Emberség, vitézség,⁴² és kellemetesség
7135 Szép tekintet, termet; tettző mindeneknek
Bóldog ajándéki a magas egeknek!⁴³
Ez, vagy más, nem tudod,⁴⁴ tsak meg⁴⁵ győz hatalma,
Nem is gondol véllé 's meg van diadalma.
Akár mit mond, tsinál, szeb a más tetténél
7140 Természet 's igazság ragyognak eszénél.
Erejét nem⁴⁶ tudod, tsak érzed elmédben
Rád se néz 's magához huz még is szivedben.
Mint az oly szép asszony, kinek nemes szive
Tekintetin láttzik, 's rebdes szemén, ive
7145 Magát is felejtí még is huz magához,
'S Önként kötöd magad kedves óltárához.
[208r] E hát az az érdem mellyet születés ád,
És el nem törölhet sem irigység sem vád.
Mely sok nagy emberen tul a Tronusokon
7150 Fénylet, bóldogitot köztünk magánoson.

Gazdálkodó okosság

Tsak okosság tart fen, noha oly szűkőn van
Eseteink⁴⁷ között e zajos világban.

⁴¹ Najjasság ⁴² <kedvesség, s> vitézség [Javítás a törlés fölött] ⁴³ <Isten, ...> a magas egeknek [Javítás a törlés fölött] ⁴⁴ tudod, <mi?> tsak ⁴⁵ meg [Beszúrás] ⁴⁶ nem <Látod> tudod ⁴⁷ <...e nyugős Világban tsak okosság tart fen, noha oly szűkőn van> Eseteink [Javítás a törlés fölött]

- Kivánságaidat meg köti: zaboláz.
 Dolgotat vezérli, és sorsodra vigyáz.
- 7155 A dobzódásoktól élted óltalmazza
 Ment a pompázástul 's vagyonod halmazza.^(a)
 Mértékletességgel tart egészségedben,
 'S Kellemetessé tész az Emberségedben.
 Magad viselete minden Pólgárt kémél
- 7160 Nem bánt mást, 's maga is sérelmétül nem fél
 Láttya egynek, másnak hol van a gyengéje,
 És el mellőzteti vélle nagy Elméje.
 [208v] Mihent mást sértegetz, tsak magadat ütöd;
 Hogy rád ne huzzanak, azt el nem kerülöd.
- 7165 Másokat kémélve örzöd meg⁵¹ javadat,
 A betsülletedet, és nyugodalmaidat.
 Szép vagyonaiddul korpával étetve
 Nem vezetnek vakon eszeden nevetve.
 Okosság, tudomány szülik tsak ezeket
- 7170 'Mellyek állapotokból tesznek Embereket.
 Nézd a nagy⁵² ostobát: olyan mint az ökör,
 Meg fogják a fülét, és a jármába kör.
 A tudatlan Nemes színét mutogatva
 El szórja mindenét magát fojtogatva.
- 7175 Valaki jószágát adósságba veszti
 Tudatlan, eszetlen, és azért tselekszi.

(a) *Jegyzés.*⁴⁸ Természettel szereti az Ember, ha maga körül cifrát, tarkát, és fényt láthat. Gyengesség volna tőlle kívánni, hogy ha gazdag is, úgy élyen mint a szegény. Mértékletességrül van a szó. Nem álhát ösztönének ellent. A Mopszita meztelen jár, bőrit⁴⁹ még is tarkára festi,⁵⁰ hogy potzoston mutassék ünnepi pompát. Lehet ragyogni, de nem pusztulásoddal.

⁴⁸ [Bessenyei jegyzete a 208r laphoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ⁴⁹ bőrit [Beszúrás] ⁵⁰ festi <a bőrit magának>, hogy ⁵¹ meg <magadat> javadat ⁵² <mélyj> nagy [Javítás a törlés fölött]

- Ki van romlásának vakon tétettetve
 És tudatlansága miat nevettetve.
 Gonosznak, veszélynek mindég tudatlanság
- 7180 Hid el a kut feje, és Elme bolondság.
 Valaki magának pusztulást, kárt okoz
 Nints nálla ítélet tétel, tiszta, 's haboz.
 A gonosz is mássát rontván, magát veszti
 'S A tömlőztben vasban életét senyveszti.⁵³

A tudatlanság,⁵⁴ ostora a Társaságnak.⁵⁵

- 7185 A nyomoruságnak, kárnak nagyob része
 Innen jön, hogy nintsen az Embernek esze.
 [209r] A mit a természet szab reánk, nem oly sok,
 És többel terhelnek, hid el, a bolondok.
 Ezer nyavalyát is készítünk magunknak
- 7190 'S Könyvekkel áldozunk tudatlanságunknak.
 Nemzetek hibáznak ebben, mint emberek..
 Fel, s le forog rajtunk a szerentse kerek.
 Ha felső hatalmad, főben tehetetlen
 És az, ki vezérel Elmével értetlen:
- 7195 Ha okost, oktalan nem különböztethet
 Igazat, és gonoszt két részre nem tehet;
 Ha akárki mit mond, maga helybe hagyja.
 És jutalmát kire intézze: nem tuggya:
 Ha mindég mást kérdez millyen az az Ember?
- 7200 'S A kire lázasztyák annak a hátán ver:
 Ha nem ismér dolgot, a maga fejtűl,
 'S Eszmélkedésébül soha, semmi se sül.
 El alélt hazája szomoru szint mutat
 És tsak pusztulásra tsinállya az utat.

⁵³ senyveszti ⁵⁴ tudatlanság <uri karban>, ostora ⁵⁵ Társaságnak <, Nemzetnek>.

- 7205 Meg marad ugy, ha hogy, szomszédgya meg szánnya
'S Had vesződjön, szegény!⁵⁶ azt mondgya: nem bánnya.

A Hit külömbségét túrni kel.

- Vallásodra nézve ne légy meg vakulva
És szomszédod iránt gyűlölségbe fulva.
Ne rohany másokra Istened nevében,
7210 Ne áldozzál néki embernek vérében.
Tudom vallásodban bízol, 's óltalmatat
Attul várod, ha nem meg tsalod magadat.
[209v] A pogány, mint Hited erős ellensége
Földhöz üt 's meg halad erős vitézsége⁵⁷
7215 Istened, mélységes örök titkaibúl
El nézi, hogy Népe pogányok által húl.
Le vér a Töröknek kárhozat ereje..
Ez itt a dolognak, *Rokon*, a veleje.
Tudod hogy járt véllek a Görög Tsászárság
7220 'S Ez előtt Mohátsnál a papos Magyarság.
A Szent Püspökök is rósa koszorókkal
Hijába térdeltek, ott a töb buzgókkal.
Az Úr, méltóztatot,⁵⁸ Mahometnek adni
Lásd, a győzedelmet, 's reánk veszélyt szabni.⁵⁹
7225 Igy járt a Szent Spanyol, tudod a Belgákkal,
Elisabethával, és az Anglusokkal.
A Keresztyénség is Jerusalem körül
Buzgóságbul, pénzbúl 's vérébúl ki úrül.

⁵⁶ <állyon,> szegény! [Javítás a törlés fölött] ⁵⁷ <Földhöz üt, s elődbe halad vitézsége>
Földhöz üt 's meg halad erős vitézsége [Törlés a sorban, javítás a lap jobb szélén, a javítás
kapcsolódását Bessenyei csillaggal jelzi] ⁵⁸ méltóztatot <lád,> Mahometnek ⁵⁹ <...> szabni
[Javítás a törlés fölött]

- Le veri a pogány, nagy hatalmassággal
 7230 Ugy vontatnak haza a vert igazsággal.
 A mentség; hogy az Ur, Fiait büntette
 A győző hatalmat, tsak meg neveltette.
 Szent Bernárd ígérte Istene nevében
 Hogy győznek, 's látással jelent meg fejében
- 7235 És midőn szemére hányták ígérését
 Nagyot nyelt 's így attá reá feleletét:
Hogy a vitéz hívek erőssen vétettek
Mivel bőjti nap is örökké hust ettek
 [210r] Egér utat kellet e nyűgből keresni,
- 7240 'S A ki nyílt ősvényre szemességgel lesni.
 Eléb nyerne hittel, szép fegyverkezéssel
 'S Az után el veszti mind a hus évessel.
 A vallásra ilyen dolgok nem tartoznak
 Az Istennek, tudod, vérrel nem áldoznak.
- 7245 Nem szorul hatalma erőtlen kezekre:
 Nem bízza tettzését mulandó férgekre
 Nem áll böltsessége gyenge értelmeden...
 Nevetnek az Egek, el tévedt eszedent!+

+ *Jegyzés.*⁶⁰ Egy Jerusálemből meg tért Kuku Péter nevezetű szarándok lármázot fel mindent a Török ellen, ki maga is armádát gyűjtött magának, mellyel⁶¹ rend, élelem, és gond viselés nélkül indul el; tsuda tételekre támaszkodván hitivel, mint Moses.⁶² Tsudák nem lesznek; és az éhező hívek, meg únván hasokban hittel⁶³ élni, Isteneknek szent nevében, ki az éhezőket táplálja, rabolni kezdenek, kiket a Lakosok, annak az Istennek nevében, ki a ragadozást bünteti, agyon vernek. General Kuku Péter pedig buzgóságával érkezik Jerusalemből, melynek falai, fohászódásaira le nem omlanak. Szent Lajos Frantzia király is oda ment seregével, feleségével; hol meg is verettetet, el is fogattat, 's tőlle királynéja is egy ifiu Török által el szerettetet. Így, le verettetve, meg keserítettve vontzolta magával gyalázattyát, fájdmát hazájába⁶⁴ vissza.

⁶⁰ [Bessenyei jegyzete a 210r laphoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódását Bessenyei nem jelzi] ⁶¹ mellyel <minden> rend ⁶² Moses <, az ...>. ⁶³ hittel <, tsudával> élni ⁶⁴ hazájába <felé> vissza. [Az utolsó szótág és az utolsó szó beszúrás]

*Az Ember, mint országló értelem,¹ folytatása
az előbbi szakasznak*

- Felső hatalmat, az Egek rendelik,
7250 Királyban Tanácsban fel ezek² emelik.
Akár így akár úgy uttyában el megyen
Tsak törvénnyel állyon, 's kegyetlen ne legyen.
Uralkodásodban törvényt, természetet
Jól meg néz; és ne nyomd nagyon az életet.
7255 Ne hid, hogy kezeden mindenhatóság van,
'S Tsapáson kívül vagy a fényes Trónusban.
Hatalmad állását a Népek szívében
Gyökeresztesd; mert rá³ szed, titkos mivében.
Minden Emberben van el rejtet makatság
7260 'S A maga eszére lett meg átalkotság:
Ezen tul kenyerét forgattya eszében
'S Haszna, hire, neve ül méljen szívében.
Nehéz tsupa sóldal mindent meg tsinálni:
Nehéz hazájátul a Népek meg válni!
7265 Bajos meg fizetni pénzel az életet
Ebben az igazság más módot 's ösztönt tett.
Aki tüzét vizét őrzi 's Fejedelmét
Mint törvénnyel szabad szolgál, és élelmét,
Kősziklánál, értznél erősebb hivsége
7270 'S Lehet a Királynak hozzá reménysége.
A személyesedet országló hatalom
Nem kap hivséget ha örökké fájdalom.

¹ értelem, <és Király> folytatása ² <nagyra fel> fel ezek [Javítás a törlés fölött] ³ <...> mert
<...> rá [Javítás a törlés fölött]

- [211r] Ki szereti magán a nagy szegénységet⁴
 A sok nyaggattatást, huzást, vereséget?
 7275 Ha nints segittséged semmi szűkségben
 'S Tsak nyomoruságot érzesz életedben
 Mi kőthet ezekhez olyan nagy hivséggel
 Ha senki nints hozzád sehol Emberséggel?
 Az oly Istenségnek oltárt ki tétetne,
 7280 Ki nem idvezitve; örökké büntetne.
 Ki Mennyen sem Földön soha sem áldana
 'S Élted, halálodra, tsak átkokat adna?
 A nép szeretet tehát, fundamentom
 Akár hogy gondolkoz: én tsak azt állítom.^(a)
 7285 [211v] Haszon nélkül másért az Ember nem szenyved
 Hogy ha szabadulhat, sem kötve nem senyved.
 Söldodon ha van is erős, és vitéz Nép
 Dolgod, ha törésre jön, hatalmad nem ép.
 Nints nagyub bátorság Néped hivségénél,
 7290 És igasságodban vet reménységénél.

^(a) *Jegyzés.*⁵ Lehet oly okos ki állítja, hogy jobban tsinállya az országló értelem, ha a Népet minden erejéből ki veszi, melylyel tettzésének ellent álhatna, az az, ha a felső hatalomra nézve emelgetőssé teszi; mint⁶ jóssággal igyekezzen erejét magához kaptsolni, mely foglalatossághoz nints mindennek mindenkor kedve. Egy mord kedvű Uralkodó a többi közt ki függeni nem kívánna zene bonát szerezhetne. Ezt felelik; had járjon mind a mord kedv, mind a királyi erkölts, tsak az akarattya legyen törvények alá véve: a törvény meg felel mindenrül. De⁷ ki verje a természetet le annyira, hogy utólsó kűszködésében szökést ne tehessen? Valami természet ellen van, allandóságában nehezen öröködik meg.⁸

⁴ <a fojtó inséget> a nagy szegénységet [Javitás a törlés fölött]⁵ [Bessenyei jegyzete a 211r oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ⁶ mint <szüntelen> jóssággal ⁷ De [Beszűrás; a következő szó kezdőbetűjét nem javítja az író kisbetűre] ⁸ meg. <...> [211v]

Nintsen olyan erő, mely a természetet
Változtassa érted, 's szüllyőn más életet.
Hogy az szenyvedésbe leljen boldogságot
Le verettetésben, hasznot, igazságot.*

* *Jegyzés.*⁹ Kevés Nemzet van oly¹⁰ az okosabbak közt e Világon, mely ha gyötrettetik utólsó keservébe ne essen, és ebbe esvén, mozdulást ne tegyen. Ha hatalmad van¹¹ ellene, le vagdalod. Ugy láttzik végre, hogy népeddel¹² azért vóltál eléb¹³ vigyázatlan, hogy az által lehes osztán ellene irgalmatlan, hol az együgyű rész mindég méltatlan áldozat. Ez már, tudatlanságában alszik. A tanúltakra szükség vigyázni, kik körülötted vannak. A tudatlanok mindég tudósoknak szoktak eszközül szolgálni. Eléb a tüzet¹⁴ okosság gerjeszti, 's osztán dühösség vezet. De tsak¹⁵ azért tétessen hát¹⁶ egy Nemzet boldogtalanná, hogy ha valaha sorsának¹⁷

⁹ [Bessenyei jegyzete a 211v laphoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem pontosítja] ¹⁰ oly [Beszúrás] ¹¹ van [Beszúrás] ¹² népeddel <eléb> azért ¹³ eléb [Beszúrás] ¹⁴ a tüzet [Beszúrás] ¹⁵ tsak [Beszúrás] ¹⁶ hát [Beszúrás] ¹⁷ [A jegyzet itt félbeszakad]

[212r] A TERMÉSZET VILÁGA,
VAGY
A JÓZAN OKOSSÁG

HATODIK KÖTÉS HARMADIK KÖNYV¹

1799

¹ HARMADIK KÖNYV [Idegen kézzel írva]

I. SZAKASZ

Az Ember, mint királyi Tanáts

- 7295 Könyvezve nevető, homályos¹ fényesség,
Minister! kis király! ritka egyenesség!
Ki méltóságodban félve uralkodol,
És másokat hányva szüntelen hánykódot.
Setét függők közöt lappangasz titokban
- 7300 Ott főzvéen szivedet, agyadat² magadban.
Ha kilentzven kilentz dolgot végbe vittél
'S A Századik nem sül; únalomba jöttél.
Minden hatóvá kel tsak nem éppen lenned,
Külömben rettegeve kel kenyered enned.
- 7305 Sorsodat irigylik: Utaidban lesnek,
És tsak azt látod hogy rád Menykövek esnek.
Száz szemmel néz, éjjel nappal, magad körül
Fel fordúlsz, 's szomszédod el estednek örül.
Jobbágy vagy 's All Király: Tettzésed parantsol
- 7310 A' ki egy hazának rosszat, jót tolmátsol,
Nagy tárgyakat kel fel venni a szemére³
Hogy maga ne vigye magát⁴ keservére.⁵
Sok száz ezer Pólgárt sorsával, ügyével
Vész fel egy tanátsos kárjára⁶ eszével.

¹ <setétes> homályos [Javítás a törlés fölött] ² agyadat <...> magadban ³ szemé<nek>re [Javítás a törlés fölött] ⁴ <legyen oka> vigye magát [Javítás a törlés fölött] ⁵ keservé<nek>re [Javítás a törlés fölött] ⁶ kárjárás

- 7315 [213v] Sok milliom eset támad ezek között
 Hol a⁷ törvény, vallás, szokás, úzót, fűzöt.
 Tekintet, adomány, igasság, tettetnek
 Sok úgy könyvet hullat, 's a Birák nevetnek.
 Száz ezer fel tétel, száz ezer ki fogás
- 7320 Törvény; és ellene annyi által hágas.
 Szövevényes eszek: agyarkodó vadság
 Királyi szándékok, Nemzeti igazság.
 Házi el árulók; külső ellenségek
 Méltóságos rabok: Ur, paraszti inségek
- 7325 Nyomkodgyák terhekkal az erős Ministert;
 Gyakorta kőszűbe tévén a nagy embert.
 Mi a Király kedve? és mi a Nép java?
 Mít tesz a Minister, 's a természet szava?
 Hogy kel hát szolgálni az ország hasznának
- 7330 'S Az által kedvében lenni Királynak?
 Mutasd meg mint esik a dolgok sorában,
 'S Hogy igazittya el az Ember magában?
 Ugy é böltességed mindég tsak oda dül
 Hogy a Király szívében a vágyódás hogy ül.
- 7335 Kedvét kel keresned okos tanátsoddal,
 'S A hová néz, oda tűnni látásoddal.
 Gyengeségeiből veszed hatalmat,
 És tsak kedvezéssel viszed fel magadat
 [214r] Egy Minister sintsen, ki ne hizelkedgyen
- 7340 Néha; és Urával sokszor ellenkedgyen.
 Nem szenyved a Király szolgát, kedve ellen
 Vélle ujjat huznod, tudod, lehetetlen.
 A millyen Elméje, oly a Ministerség,
 És tsak nyomoznod kel; e' minden mesterség.
- 7345 Az Ember mind okos ha nagy a hatalma
 Tudomány, böltesség, előtte tsak szalma.

⁷ <Mellyet> Hol a [Javitás a törtlés fölött]

- Az erő, büszkévé, vagy⁸ makattság teszen⁹
 És a gyengék iránt garázdává leszen¹⁰
 Jól vigyáz ha nagyok körül sűrgesz forgasz¹¹
- 7350 Egy szó, egy mozdulás; 's az után tsak korgasz.
 Szűlli, Kólbért régi derék Tanátsosok
 Vallyátok meg miben vólt bóldogságotok?
 Kólbért: Utóljára únalomba jöttél,
 És haláloed előt már semmivé lettél.
- 7355 Szűlli, a helyedrűl, tudod el kergettek
 Henrik halálával, 's végre ki nevettek.⁺
 [214v] A kinek hatalmat adnak a kezébe
 Mindenkor okosab másoknál eszébe.
 Ha felűl haladod halgatást parantsol
- 7360 'S Leg nagyub erődben gyengességgel vádol.
 Tudgya a méltóság egyűgyűségeit
 Bóltts színre festeni, 's fedezni nemeit.
 Halgatásba rejti el tudatlanságát
 Hogy sok beszéddel ne sértse méltóságát.
- 7365 Nem tész a hivatal másnál okosabnak
 Bóltsebnek, hivebnek és Léleekben jobnak

+ *Jegyzés.*¹² XIV Lajos kébzelt ditsósségének aranyos fellegeiben; gyózedelmeirűl álmódva [214v] Kolbert Ministerét véghetetlen pénznek adására erőltette. Míg vólt honnan adni kedvességben élt; nagy embernek ismértetet; mikor az ország ki űrűlt, únalomban jöt. Mintha a Minister Feje értz bánya vólna, honnan a szin aranyinak patak módjára kellene a Cassába folyini.¹³ Ez a XIV Lajos, Frantzia Országnek leg fényeseb tsillaga, 's leg nagyub ostora vólt. A Nép halálát meg értvén, nevetve fakadt. Szűllit, mikor régi modu ruhájában, néha az Udvarnál megjelent, az Ifiak ki nevettek. Mihent IV Henriknek helyét ostobaság, gonosság foglalta el, az igazságnak, bóltsességnek költözni kellett.

⁸ <és> vagy [Javitás a törlés fölött]⁹ teszen <'S → E' → A gy> És ¹⁰ <teszen> leszen [Javitás a törlés fölött]¹¹ forgasz <Egy szó, egy mozdulás, sokszor, a mit siratz> Egy ¹² [Beszenyei jegyzete a 214r laphoz. A lap alján kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal van elválasztva; a jegyzet kapcsolódási helyét az író nem pontosítja.] ¹³ <tsergedez> folyini [Javitás a törlés fölött]

- [215r] Riselieu tudgya forgatni kezében
 Sorsát, állapottyát, és fénylik¹⁴ eszében
 Hatalmas, Urának gyengeségeiben,
 7370 És szabadon mehet mesterségeiben.
 Királya szemében, sorsa változását
 Visgállya, keresi meg határozását.
 Változo humorát tolvaj tekintettel
 Szemléli, forgattya kérdés felelettel.⁺
 7375 [215v] Hajlanak²⁰ előtte, hajlik²¹ ő is helyén;
 Hajszálon fűg malom kő, hatalmas fején.
 Parantsol, menydörög, de néha reszketve
 Hol hatalmassággal, hol majd eszét veszthe.
 Nehéz magasságban tsendesen nyugodni
 7380 Zivatar forog ott; könnyű tántorodni.

⁺ *Jegyzés.*¹⁵ Soha királyi tanácsos ennél szélesebben ki terjedet hatalommal nem bírt; de nem azért, mintha királyához leg híveb, 's mások felet leg érdemeseb let volna; hanem hogy Ura volt gyenge.

A királyi székét, a pártos hazafi nemesek, Hertzegek, fejedelmi polgárok ellen meg erősítette; Lelket adván királyának a kiben nem volt; de nem ahoz való hivségbül, hanem az Uralkodásra való vágyódásnak¹⁶ tűzébül. A nagy Emberek hatalmát irigyelve ellenségeivé lettek; a király ellen is békételenkedtek, hol ő, magát személlyes ellenségein bosszulván úgy láttzot, mint ha hivségbül dolgozna, de tsak¹⁷ magáért fártt.

[215v] Miért költöt hát hivségbül többet a maga Udvarára; mint a királyéra? miért küldette¹⁸ a királynét számkivetésre? miért hitte,¹⁹ hogy ha Ura eléb hal meg nállánál, Uralkodni fog? Annyira meg hanyatlot egy időben hogy már kegyelmen kívül volt s költözöt. Szerentsére sugja bé neki egy személy, hogy némely nagy Emberek a Spanyol Udvarral, a király ellen szövetkeznek: szalad; bé mongya, 's helyre áll. Ószve esküttek, hogy audientían, a király elöt vágják le. Egybe jöttek. A jel adásban meg egyeztek de a király öttse, ki magára vállalta féltében jelt nem adot, és Riseliő életben maradt.

¹⁴ fénylik <eszével> eszében ¹⁵ [Bessenyei jegyzete a 215r laphoz. A lap alsó felén kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva; a jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi.] ¹⁶ vágyódásnak <emésztő> tűzébül ¹⁷ <és> de tsak [Javitás a törlés fölött] ¹⁸ <vettette> küldette [Javitás a törlés fölött] ¹⁹ <...> hitte, [Javitás a törlés fölött] ²⁰ <Reszketnek> Hajlanak [Javitás a törlés fölött] ²¹ <reszket> hajlik [Javitás a törlés fölött]

Tsak vak szerentséje mentette életét
Mikor ki tsinálták híre nélkül vesztét.

[216r] Nem vólt bóltseb másnál: vak esete²² szolgált

Semmi sem az Ember ha ere nem tanált.

7385 Nints oly tanúlt vezér, kinek szerentsére

Ne legyen szüksége nyertes életére.

Igy, ha igaz Ember, józan okossággal

Nagy tudomány nélkül, bóldogít jóssággal.

Ne hid, hogy mind oly bóltvs vólna a Minister

7390 Tsak ugy lát; sok ugy se, mint más tanult Ember.

Nem lehet mindennek hivatalra menni;

Tsak annak ki okos a kormányon lenni.

Kábát választ a sors tudod, okos helyet

Ugy látz hivatalban sok ostoba fejet.⁺

[216v] *Keserve, a hivatal méltóságának*

7395 Nyűgét a méltóság magával neveli,

Egész bátorságát sehol fel nem leli.

Székedbűl; Minister! ved fel értelemre

Gyakran tsak egy lépés vét veszedelemre.

Gróf Essex, Strúenszé, Biron bizonyittyák

7400 Boécius, és más²⁶ többekkel állittyák.

+ *Jegyzés.*²³ Annyi tanult, és igaz Embert, a mennyit egy ország kisseb, nagyob hivatala meg kíván,²⁴ tanálni nem lehet; azért kéntelen a társaság az igazakat fél gonoszokkal, a tanultakat tudatlanokkal pótolni. Sok hivatalban élő Emberben se tudomány, sem ész, sem a Lelki Ismételnek egyenessége nem ismételhetik, mellyet minden lát, tud; Ki vállat vonit, ki bosszuságra fakad ki, ki tsak nevet; – Ó, pedig Világ láttára ott ül,²⁵ hol senkinek se szolgálva, eszik, és iszik.

²² <szerentséje> vak esete [Javítás a törlés fölött] ²³ [Bessenyei jegyzete a 216r laphoz. A lap alsó felén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem pontosítja.] ²⁴ kíván, <...> tanálni ²⁵ ül, <tsal, lop,> hol <mindég ártva,> senkinek ²⁶ <Belizár> és más [Javítás a törlés fölött]

- Ritka tulajdonság ád itt bátorságot,
 Nem tudod mi ejt el, vagy hoz²⁷ méltóságot.
 Egész életednek érdemét, egy eset
 El törli, 's székedből ki kapván,²⁸ Földre vet.
 7405 Királyod kedvébe nehéz meg maradni
 'S Mindenben szerentsés munkával fáradni.
 Tsak a környül állás tész nagy Ministerré
 Idő, mód, szerentse ki hírelt Emberré.²⁹

[217r] *Ki tett tárgya a hibás Ministerségnek*

- A Minister tárgya mindég köz bódogság
 7410 Ura ditsőssége, tsendesség, gazdagság.
 De a köz bódogság³⁰ tudod érthetetlen,
 És igaz mértékben tenni lehetetlen.
 Ki így, ki úgy mondgya hogy lehet el érni
 Ha a szerentsjét tuggya hozzá mérni.
 7415 Ez oly takaródzó a mely közönséges,
 De a nyujtódzókra még sem elégséges.
 Soha meg nem szűnnek; őrókké rángattyák,
 És néha magokon széllyel is szaggattyák.
 De nem azért nehéz ez a köz bódogság,
 7420 Hogy meg nem érthetné a mélj halandóság.
 Különős haszon az a mely belé buvik
 'S Ezzel, igazsága szivedből ki húnnyik.

²⁷ <ad>hoz [Javitás a törlés fölött] ²⁸ <vetve> kapván [Javitás a törlés fölött] ²⁹ [Ide kapcsolódott Bessenyei jegyzete, amelyet törölt. A jegyzet a lap alsó felén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva] <Jegyzés. Gróf Essexet Angliai Elisabetha ölette meg, noha kedvese vólt. Struensze királynéjával jöt gyanúba, és oly rutul veszet, hogy modját a szemérem le írni nem engedi. Boéciust a nagy Theodorik életének hanyatlásán <<szerencsétlenségre hagyta>> vesztette el. Belizár, leg nagyob szolgálattával sem érdemelhetette hogy a gyáva Justinianusnak kegyelmébe lehessen.> ³⁰ bódogság <mind> tudod

- A *magam haszna* mint sugó³¹ Lélek, rá száll
 Ördöngössé teszi, 's ott is felibe áll.
- 7425 Magát, és királyát meg különbözteti
 Tőlle, 's így a köz jót ez alá temeti.
 Tsak a koronának legyen ditsősége
 'S A körül lappangva, néki nyeresége
 A Nép akármere dül el ott nyúglódjön
- 7430 Meg marad a Földön tsak hadd tépelődjön.
Soha ki nem esik a Világ feneke
 Itt a Nép: E hát sok tanátsos Éneke.
 [217v] A kezében vagy: szorítsd, mint Spongyiát
 Vagy tsafard sajtóban, és ved ki a sirját.
- 7435 Tele szivja magát a kövér harmatbul,
 Ismét, 's mindég el él Látod, a dologbúl.
 Ennyiben szeretik hát a szegénységet..
 A gazdag³² nem szánnya: nem érez inséget.
 Mentül jobban töröd annál inkább terem
- 7440 Merjed: Ki nem űrül soha ez a verem.
 Had verejtékezzen: a köz jó abban áll:
 Kézi munka nélkül reánk áldás nem száll.
 Oltsó eszköz a Nép, bár leg szűkségeseb,
 És³³ a több tag nálla mind sokkal nemeseb.³⁴⁺
- 7445 [218r] A hasznost meg vetik, a tzifrát betsüllik;
 Pompához ragadnak; a szegényt kerülik.

+ *Jegyzés.*³⁵ Igaz az széles értelemben, hogy minden pólári élet, a köz jóban van állatva és ha az ország pusztul, ki ki szenyved; de az is igaz hogy egy Minister, a maga házánál³⁶ bővséggel élhet akkor is mikor a Föld Népe nyög, és nyomorusága alatt sinlik.

³¹ <gonosz> sugó [Javitás a törlés fölött] ³² <nagy ter> gazdag [Javitás a törlés fölött]
³³ <De> És [Javitás a törlés fölött] ³⁴ nemeseb. <Mint szántó talyiga mely két forintot ér...
 Azért a talyigát az esső, ki veri. A hintót ...> *Jegyzés.* [Hat sor törölve] ³⁵ [Bessenyei jegyzete a 217v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem pontosítja.] ³⁶ házánál <fénynyel> bővséggel

Ősztön, a hivatalban, és tévedés

- A szolga szívéhez bére van ragadva
Hivségérül akár miként legyen mondva.
Nem tenyészhetik ez nyeresége nélkül:
7450 Sőt a buzgó szív is, ha nints áldás, meg hűl.
Ditsósság, nyereség ősztönöz éltedben
Minden erköltsödben, 's leg szenteb hitedben.
A kinek kezébe rang, szerentse fénylik
Mindenható, maga, és a többi sinlik.
7455 Mint bálványt tisztelik; szentségét imádván
'S Szinelt³⁷ érdemirül előtte hazudván.
Hízkelkedésekkel füstölnek óltárán
Igy vesznek szerentsét, erköltsöknek árán.
Hatalmas Urának, ki ne hízelkedgyen?
7460 Nints szolga e Földön akár ki, 's hol legyen!
Tsak hír, név betsüllet, szerentse kerüllyön
Lássa más hogy legyen;³⁸ sírjon, vagy örüllyön.
Akár millyen temjény tegyen áldozatot,
Magát is füstöllyük fel a kárhozatot.
7465 Áldozat képében.. legyen, ha használhat
'S Világi sorsúnknak örömöt tsinálhat.
[218v] A király szolgái³⁹ felet minden ható
Mert bóldogítása láttzik, és fogható.
Péter, Pál, előtte minden dolgot takar,
7470 Ő pedig azt teszi véllek a mit akar.
Világi Istenség! Vagyonnal idvezit
PéNZ, rang Apostola; és ezekkel térít.
Előtte van a hass, a gondolkozásnak,
És az érzékenység az álmodozásnak.

³⁷ <Ditsó> Szinelt [Javítás a törlés fölött] ³⁸ <lehet> legyen [Javítás a törlés fölött]
³⁹ szolgái <köz> felet

Tárgya, 's módgya az igaznak

- 7475 De az igaz Tanáts tárgyát a köz jóban
Veszi fel 's nem evez soha ily hajóban
És ha hizelkedik tsak azért tselekszi,
Hogy Urának szivét a jóra meg veszi.
Igaz! Nyereséget ditsősséget keres,
- 7480 De a más vesztével prédájára nem les.
Öszve tudgya szűnni a köz igazságot
A maga hasznával 's ugy szűl boldogságot.
Lehet a köz jónak igazán szolgálni
Benne ditsősséget, szerentsét tanálni:
- 7485 Sőt, ha hivatalban, tsupán magadért vagy
Betsülletet a Nép rajtad semmit sem hagy.
A Király neve is ítéllet alat van,
'S Tsekélységgé válik sokszor a pennában.
[219r] A Világ Elméje tész betsülletessé,
- 7490 És a köz vox, köz hír, igazán nemessé.
Senkinek se kedvez Lásd az Emlékezet
Ditsér, átkoz, 's minden tettet fel fedezet.
A Tronusnak fényne, a Nép boldogsága,
És a Király ugy nagy, ha van igazsága.
- 7495 Nép, Király, Tanátsos egybe van köttetve
Egy forma Lélekkal elevenítettve:
A miben egyik él, a másik abban van,
És mindenik pusztul külön tsak magában
Egy tag sem lehet ép testrűl le vétetve,
- 7500 És külön magában más helyre tétetve.
A szívednek vére, köz minden részeddel
'S Ugy vagy szépen, épen, egész termetedel
Örvendhet a tanáts mikor a Nép szenyved,
De átok alat van, s gyalázatban senyved.

7505 És az ily szerentse, Ura elméjében⁴⁰
Könnyen meg változik 's Menykő áll hejében.

[219v] *A királyságnak fájdalma. Tévelygés a tanult
és el rejtezet elmék közt*

A vezér ugy hiszi, hogy egyedül szabad..
Vigyáz Fő hatalom!. költson adod szavad.
Hivséggel vezetnek a veszedelemre,
7510 És engedve huznak az engedelemre.
Ez hát az Emberben leg első mesterség
Mikor függéssel lesz az⁴¹ Urán⁴² elsőség.
A szolga, hasznának fel keresésében
Le szál titkai közt szive méljtségében.
7515 Egy király se láttya hiveinek szivét,
Tettbül, szóbul nézi hol találja hivét.
Jaj, néki ha nintsen magának látása⁴³
'S Munkája örökké a más javallása.
Ha nem tudgya kötni az Emberi Szivet,
7520 Meg nem tanulhattya a királyi mivet.

⁴⁰ [Ide kapcsolódott Bessenyei jegyzete, amelyet utólag törölt; a jegyzet a lap alján kezdődik, és a következő két lapon folytatódik, a szövegtől vizszintes vonallal van elválasztva.] <(a)Jegyzés. Gróf Nyitzki Kristóf el süllyedt sorsátul, adósságaitul kívánván szabadulni, II^{dik} ... Josefnek oly álmodot planumokat adot mellyek végre nem mehetvén, kezébe sültek; Emlékezete, örökös utállatra van átkozva; Már veszedelméhez is közzelitet, ő is és a Király, halálát meg értvén, ezt mondta: *el szalasztottam!* [219v] *il m'a échappé.* készen volt veszedelme melyből halála ragadta ki. Hazájának böldogtalanságát festette böldog színre, hol Királysághoz, Nemzetéhez hívségét mutatta; hitetlenhez hívségtelen ... mindenikhez. [220r] Nagy ... hogy ... adóssággal feje füstel ... Josef állitván magáérul, hogy eszközeinek választásában nem hibázhat, fel emelte, vélle semmire sem mehetve. Így II^{dik} Joseffel is meg eset, hogy Maria Theresiát pedig ... sirattya.> ⁴¹ az [Beszúrás] ⁴² Urán <...> elsőség ⁴³ látása <!'S

- Előtte hajlongva odalrul hitetik⁴⁴
 'S Magokat körülte⁴⁵ szép móddal tettetik.
 [220r] Minden Nagy Elmének van oly állapotya,
 A melyben egészen magát nem mütattya;
 7525 Egy okosnak szive mérhetetlen mélység,
 Nem láttya fenekig más, tsak az Istenség.
 Egy, és más dologban hogy tsinál, nem tudod
 Ide lő, amot hul, a madár; azt látod.
 A királyt székinél örökké sereglük
 7530 Kintsét, ditsősségét, beszéddel nevelük
 Mivel⁴⁶ valaki szól, dolgát mind⁴⁷ ditséri,
 El hiszi, érdemmel, hogy az Eget éri.
 Azt tartya, hatalma, már⁴⁸ vég nélkül való
 'S Nem láttya, szüve, hogy⁴⁹ van rajta a háló.
 7535 Igazságot mutat, mellyet dug előtte,
 Mig a prédát Péter, vagy Pál el nem lőtte.
 [220v] A Király parantsol,⁵⁰ de kézen vezetük
 'S Hogy ők, tsak engednek, néki úgy tettetük.
 Meg vagyon kötözve; másé let hatalma,
 7540 Sokat⁵¹ felül emelt magán bizodalma.
 Nem láttya kőtelét mellyet magán⁵² vontzol –
 'S Hatalmával másnak a kedvéért hartzol.
 Fényes méltósággal lép lántzai után
 Nézik, hogy szolgája repdes a hatalmán.⁵³
 7545 Meg esküsznek ketten hárman vakságára,
 Hálókat teritvén hatalmasságára.

⁴⁴ <nevetik> hitetik [Javítás a törlés fölött] ⁴⁵ <előtte> körülte [Javítás a törlés fölött]
⁴⁶ <Hogy> Mivel [Javítás a törlés fölött] ⁴⁷ <nála van tettét> szól, dolgát mind [Javítás a törlés fölött] ⁴⁸ <hogy> már [Javítás a törlés fölött] ⁴⁹ <már> hogy [Javítás a törlés fölött]
⁵⁰ Király<nak mive> parantsol [Javítás a törlés fölött] ⁵¹ <A kit> Sokat [Javítás a törlés fölött] ⁵² <vakon> magán [Javítás a törlés fölött] ⁵³ <nyeregben ül hátán> repdes a hatalmán [Javítás a törlés fölött]

- Szövevénybe viszik, melynek akadályát
Nem látta, 's nem tuggya mere fussa baját.
Diocletianus Tsászár, hogy ezt látta
- 7550 El hagyta Tronusát, 's a paszulyt plántálta.⁺
[221r] Az ország⁵⁷ erszénnyét nyujtja királyának,
És jutalmát kéri érette magának.⁵⁸
Bóltssége ez, hogy minden Ember titkát
Meg lássa; ő pedig el rejthesse magát.
- 7555 Hogy tettetve rajta, tettetés se lászson
Más tsak tévelyeglyen; ő mindent tudhasson.
A király, hasznára forgatná eszközét:
Amaz pénze közzé dugja bé a kezét.
Az első is sijjet, hogy ezt mint használlya,
- 7560 Ez is néz, hogy hasznát merül, hol tanállya.
Majd szolgál, majd az Ur léssen itt áldozat
Hald meg hát Királyság!⁵⁹ tiéd ez a szózat!

⁺ *Jegyzés.*⁵⁴ Felső, alsó hatalmasságnak, nagyobb, kisebb rendű Uraságnak ellene álhatatlan őszöne, hogy szolgálai közzül valakit meg hidgyen, kinek mind addig szokot⁵⁵ engedni, míg szemeit tsalárdsága által fel nem nyitja. Testvéreinek, Szüleinek nem enged; és szolgálja vezeti. Risellieu királya által, édes anyját a királynét is számkí vetésre üzette;⁵⁶ mindeniken uralkodva.

⁵⁴ [Bessenyei jegyzete a 220v laphoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem pontosítja.] ⁵⁵ szokot <vakon> engedni ⁵⁶ üzette; <maga,> mindeniken ⁵⁷ <Szegények> A ország [Javítás a törlés fölött, betűki-hagyás] ⁵⁸ magának. <A> Bóltssége [A sorkezdő nagybetű javítás] ⁵⁹ Királyság! [A kezdőbetű kisbetűből javítva]

Az Ember, mint ijesztő Szegény

- Az ijesztő Szegény oly mint járo halál
 A kire az inség mint a tábor, ugy száll.
 7565 A Föld alá süllyet, ha van is érdeme
 Nem láttzik meg rajta már¹ Emberi Neme.
 A szükség szenyvedés őszve fonnyák testét
 Szégyen borította el egész tekintetét.
 Huzza vonnya magán rémitő formáját
 7570 Hol főt, rongy mutattya természetén ruháját.
 Tsak alamisnára szorult reménysége,
 És mint gyötrő Lélek jár² vélle insége.
 Szeme rutul forog; ortzája szemetes,
 A hol meg tekinted képi rettenetes
 7575 Kormos tekintetű; sáppadt is színében
 'S Örök el alélás könyvez a³ szemében.
 Nagy sebje fél oldalt vonnya le ruháját,
 'S Mint boglyát, mutattya Fején szörnyű haját.
 Kalapja tetején fűrtyei ki nyulnak,
 7580 Melynek karimái vállára konyulnak.
 Árnyéka alól néz ki, mint éjtzakából
 'S Ugy mutat mintha most jönne fel sirjából.
 [222r] Lábát nem nyujtja ki: kutzorodva járkál,
 'S Térdénél gatyája nadrágából ki ál.
 7585 Elől lába feje ki bujt a tsizmáján,
 'S Nadrágja ülete ináig tsüng allyán.
 Egy pikkely gombollya elől bé lajbárját⁴
 Oda néz; kaparász, 's le pittyeszti száját.

¹ <az> már [Javítás a törlés fölött] ² <van> jár [Javítás a törlés fölött] ³ <sir> a [Javítás a törlés fölött] ⁴ <ruháját> lajbárját [Javítás a törlés fölött]

Mentéjének színe nem tudod; el tévedt
7590 Lyukká, foltá, rongyá, 's fonal öltéssé lett.
A két térgye messze kalótyál előtte
Ugy jön rád fél guggon, és porzik körülte.
E hát az a forma, mely siró inséget
Rajzol le előtted, 's ölü szegénységet.

*A testnek keserves szüksége betsületet,
erköltsöt, érdemet meg emészt.*

7595 Mi legyen hát nézzük,⁵ e szörnyű szükségből
Haldokló életből 's keserves inségből?
Mikor törésre jöt, Lássuk hát, a dolgot
Mútassuk ki ujjal az erő hol forgot.
Nagy, kitsiny szükségben az Embert itt mérjed – –
7600 'S Miben él valóban azon törd a fejed.
A szükség rut kurva: tisztátalanná tész
'S Vélle a betsület erköltsödből ki vész
[222v] Állattá lesz vélle az Ember, Nemében
És nem ismérszik meg sehol érdemében.⁶
7605 Mit tesz itt hogy Ember, 's okos Lélekkel bír,
Ha minden meg veti, és teste Lelke sir.
Miben áll érdeme,⁷ Ember méltósága?
Mit használ néki az ország boldogsága?
Ha meg ölnék,⁷ törvényt látnának⁸ ügyére
7610 Ezen kívül senki sem hajt életére.
A hol mesterség nints,⁹ ily meg aláztatás
Nem jár¹⁰ az étellel 's rut meg tsalattatás.

⁵ <lássuk> nézzük [Javítás a törlés fölött] ⁶ érdemében. <Egy kevély paripa nálla szebben mutat, 'S A kiterjedt Páva nem mutat oly rútat.> Mit ⁷ <ölik> ölnék [Javítás a törlés fölött] ⁸ <látnak az> látnának [Javítás a törlés fölött] ⁹ nints [Beszúrás] ¹⁰ <Nintsen> Nem jár [Javítás a törlés fölött]

- Tsak a ki nyomorék a láttzik szegénynek
 A többi szabadnak,¹¹ és derék legénynek.
- 7615 Nem gondol az ilyen már a betsülettel!
 A szegény oda van erköltsel, étlettel.
 Nem tud az éh gyomor emberségeskedni..
 Kit senki nem tekint nem vágy nemeskedni.
 Kőtelességit sem tuga gyakorolni.
- 7620 Nem tehet mással jól: fére kel farolni
 Ki látta kóldusnak nevét tiszteletben?
 Ki tekinti vóltát e sinló életben?
 Az emberek közzül rongyos szined ki vét
 [223r] 'S Meg szünik mint ember, lenni e kinos lét.
- 7625 Testi szenyvedésed, mindent el temetet
 Ész, erkölts, betsüllet, nállad semmivé lett.
 Meg elégitését kívánnya az¹² inség
 Betsülletet, manért fel gázol az éhség.
 'S A ki erköltsire már kevély nem lehet
- 7630 Mond meg, hogy mint ember, közöttünk mit tehet.
 Mit gondol az éhség szép¹³ betsülletteddel
 'S A porba tapodot sors tiszteletteddel!¹⁴
 Kenyér kel hát rokon, hogy betsülletes légy
 Mint kóldus ne kiálts 's mint tolvaj, ugy ne tégy.
- 7635 Gyanus a betsüllet ott, a hol nem esznek..
 A szegények kérnek, vagy tsalárdok lesznek.
 Mindent fel áldoz a nagy szükség magának..
 Vége van benne az erkölts nagyságának
 Nem lehetz hát Ember a porban mászkálva,
- 7640 És a gyalázatban kéz lábbal uszkálva.

¹¹ <mind Urmak> szabadnak [Javítás a törlés fölött] ¹² az <éhség> inség ¹³ <a> szép [Javítás a törlés fölött] ¹⁴ <És ... gyalázat a tisztességeddel> 'S A porba tapodot sors <...> tiszteletteddel? [Javítás a törlés fölött]

- Az emberek közül¹⁵ Léted ki záratot,
 És még élvén lettél el kárhozot halott.
 Filosofusra sem illik már szegénység
 'S Kedvetlen szint mutat a rongyos bőltesség
- 7645 [223v] Tarisznyával, bottal gyökeret dörmölve
 És az italodat markodból szörbőlve
 Ha élsz, kőpenyeged rajtad meg rángattyák;
 A kutyát a pulyák mind reád uszittyák.
 Garbantzás¹⁶ bolondot¹⁷ üznek életedből
- 7650 Oly formát¹⁸ nézvén ki a viseletedből.
 Nintsen oly kegyesség mely a szegénységet
 Jó kedvel viselnye, 's tőrje az éhséget,
 A néma barát is gazdag, szép vő legény
 Tudom inkább lenne, mint oly módos szegény⁺
- 7655 [224r] Epictetes, Zénon akár mint, 's hogy írja,
 De a nagy szegénység érdemednek sírja.
 Gyanus is az érdem, a mely nagyon szegény!
 Legaláb kenyeret szerez a jó legény.
 Tudatlan, vagy korhely, kevély, préda, túnya
- 7660 Élhetetlen, tsalárd; vagy a gondot únya
 Nemes, akár paraszt; de a jó Emberre
 Örökké van szükség, 's ha nints, kap kenyérre.

+ *Jegyzés.*¹⁹ A tudománnyal, mesterséggel élő embernek erköltsi érdemeire, az élet módja, kenyér, annyira szükséges, hogy e nélkül amaszt benne fen nem tarthatod.

Potyí ugyan úgy véli, hogy akár mely el senyvedet sors alatt fetrengjen is e Világon, azért Istenének választot edénnye lehet. Had járjon! ha nagy Ember leszel is a más világon: Én tsak azt mondom, hogy itt semmi se vagy. A más világi ditsősségednek bélyege nints homlokodra sítve, azért tsak annak néznek, a minek láttzol.²⁰

¹⁵ közül [Beszúrás] ¹⁶ Gar<a>bantzás ¹⁷ <tudost> bolondot [Javítás a törlés fölött] ¹⁸ <Bolondot> Oly formát [Javítás a törlés fölött] ¹⁹ [Bessenyei jegyzete a 223v oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi.] ²⁰ <a minek láttzol → a mi vagy.> a minek láttzol. [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén]

Az el szegényedés attul jön a kit üt.

- Minden ház vesztének magában van mérge
Ritkán jön kívülrül meg emésztő féрге.
- 7665 Gond nélkül, prédálva, heverve osztanak
'S Mint ezüst, vagy arany oszlopok állanak.
Posztós paszamántba varrattyák bé magok
Ragyogó pompára mázolván fel javok.
Készületet veszen; épületet tsinál –
- 7670 'S Végre kenyér nélkül a szép fal közt meg áll.
Szakáttsa szaladoz a tzifra ruhában,
De egy font szalonna sints a kamarában.
Délig kel futosni az utzákon széllyel..
Pompával kóldulni 's ebédelni éjjel.
- 7675 Nem baj! tsak a tzifra falat mütathassa
Ha hóltig örökké korog is a hasa.
[224v] Eredj értekezni²¹ az Öreg Nagy Pállal
Majd meg beszélí ő fel támasztot állal.
Millyen rendel ment vólt a gazdaság régen
- 7680 Minden vólt még akkor,²² még tul az elégen.
Végre az Urfiak fel paszomántozták,
Kő falba vésették, és széllyel bálozták
Vigyáz, hogy meg maradgy a szép tisztességben
Világ tsufja vagy a pompás szegénységben.
- 7685 Mutatnád magadat: Tuggyák hogy nints erőd –
Nints eszed azt mongyák 's ki szarat a velőd.
Hijában ditsekszel fényes eleidben²³
Palatinusokban szolgált²⁴ véreidben

²¹ <időt tölteni> értekezni [Javitás a törlés fölött] ²² <tanáltatot> vólt még akkor [Javitás a törlés fölött] ²³ eleidben ²⁴ szolgált <eleiddel> véreidben

Tsak szomorub formát ád szennyes színednek
7690 'S Töb keserűséget okoz a szívednek.†

[225r] *Az Ember magában gazdagodik,
és magában szegényedik*

Egy ember rá gondol hogy katona legyen,
Szolgál, hadakozik 's királyságra megyen.
Romának Tsászári vóltak ilyenekbül..
Sorsal, tsudát nem tész a ki tsak helyben ül.
7695 Vólt pápa is olyan, ki élteben kóldult,
És mint Fejedelem Világbul, ki ugy múlt.
Sertéseket őrzöt más gyermekségében
'S Királyi 's papi Fő lett őregségében†
A Deák egy bottal per Mesterré leszen
7700 Végre birtokába falut, várast veszen.
Erköltsel, elmével sok kis sorsu szolgák²⁹
Lettek már kitsinybül Urak, és nagy Gazdák.
Nints nagy szerentséje minden Nagy Embernek,
De tsak ura lehet ruhának kenyérnek.

† *Jegyzés.*²⁵ A Filozofiai Szegénység közt sok nagy érdemet látunk; de itt a szegénység szánzándékos vólt, mivel akkor álmétkodás, és tisztelet kőttettek hozzá: Epictetes tserép métsnél irt, olvasot – Gyertya tartója sem vólt; de halálával ezen metseséért is nagy summa pénzt adot a ki meg vette. A mai Világnak Elméjében mind ezek már füstöt vetettek.

† *Jegyzés.*²⁶ Semmi sints a Nemesi Karnak nagyob gunyoltatására, mint a papi Renden való fel emelkedés, hol a leg durváb, varga²⁷ születés; Püspök, Cardinalis név alát Fejedelmeket trutzolhat;²⁸ és a fő fő Nemesekkel Grofokkal kezeit tsókoltathatta.

²⁵ [Bessenyei jegyzete a 224v oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi.] ²⁶ [Bessenyei jegyzete a 225r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi.] ²⁷ <paraszt> varga [Javitás a törlés fölött] ²⁸ trutzolhat<ot>; ²⁹ <gazdák> szolgák [Javitás a törlés fölött]

- 7705 [225v] A bőltesség ritkán mászkál, hízelkedik
 Szerentséje, rangja bajjal nevelkedik.
 Nem kergeti mint mást ugy a vágyódása.
 Nints rangért, pompáért semmi aggódása.
 Erköltsi kevélység vezeti mivében,
- 7710 'S Mindenem tul teszi magát elméjében.
 Kegyelmet, adományt kérni nehezen tud,
 És nyereségéért Ur előtt nem hazud.
 Szükségekben szenyved inkább mint mászkállyon
 'S Magából tsapodár Ur Szolgát tsinállyon.
- 7715 Bor petsenye, kenyér ha van kis módgyában
 Nem kel száz aranyos gyűrű az ujjában.
 A nagy és³⁰ kegyelmes nevekre rá nevet
 Meg éri magával, 's nyugszik ha jól evet.
 Valami szín, és hang, nem igaz bódogság
- 7720 Érzésidben keresd; mert ez a valóság.⁺

+ *Jegyzés.*³¹ Az igaz Filozofusi kevélység e Világon leg nagyub, és leg ártatlanab.³² Erköltsi méltóságban határozatják meg – ugyan azért a maga³³ viseletiben nem láttzik. Valamennyi Ember [226r] a maga³⁴ betsülletire kevély,³⁵ mind emberséges, és szeléd: ellenben, valaki külső³⁶ fényességet mutat, erköltsében mind alaton, galád, és semmire kellő. A kibem erköltsi méltóság, kevélység, vagy *ambitio* nintsen arul tész bizonyyságot, hogy magában semmit se tanál a mit betsülhessen, és félthessen.

Az erköltsi méltóságnak kevélysége mindég titkos; és külső tsendességében tsak azok sejtik meg, a kik tuggyák ismérni magokrul. A gorombaság, sértegető kényes maga viselet, és³⁷ durva szavak tsalhatatlan próbái a vad erköltsöknek. Azért,³⁸ valamennyi goromba maga viseletű ember e Világon vólt, ha száz Trónuson űlt is, nemes szível elmével egy sem birt soha. Az Embert, igaz Nemessé tsak az Emberség teszi. Valaki másokat örömmel sérteget, önnön alatsonyyságának tudásánál³⁹ fogva tselekszi. És azért kissebbit mindent maga körül, hogy nagy- nak láttasson, Azomban fertelmes módgya, eszetlen személylét közönséges utállatra⁴⁰ veti.

³⁰ <...> és [Javitás a törlés fölött] ³¹ [Bessenyei jegyzete a 225v oldalhoz. A lap alján kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva, és az egész következő lapot elfoglalja. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi.] ³² ártatlanab. <gyengesség.> Erköltsi ³³ <külső maga → személye> a maga [Javitás a törlés fölött] ³⁴ <maga> maga [Javitás a törlés fölött] ³⁵ kevély, <külső maga viseletiben> mind <igen> emberséges ³⁶ <ebben> külső [Javitás a törlés fölött] ³⁷ és [Beszúrás] ³⁸ Azért, [Beszúrás] ³⁹ <érzéseinél> tudásánál [Javitás a törlés fölött] ⁴⁰ utállat<ba>ra <teszi> veti.

Az Ember, mint a gondviselésnek tárgya

- Tekints hát bölts Lélek a természetedre
 Figyelmez szavadra, 's e¹ testben² létedre!
 Mi a gondviselés? kire hogy tartozik,
 Mi a rend, természet, amely nem változik?
- 7725 Mitsoda halandót áld most tsuda tétel;
 'S Asztalára kinek hul a Menybül étel?
 Szükség é tsudával tartani az Embert,
 Vagy áldást egyedül természet által nyert?
 Mi mutat nagyobbat? az é hogy magában
- 7730 A teremtés állyon, 's más vigye dolgában,
 Vagy hogy egytzer már meg indulván munkája
 Magában forogjon minden karikája?
 Oly orát tsinálni melynek mutatóját
 Időre³ magad huzd, 's te taszitsd rugóját
- 7735 Az emberek előtt tudod eszetlenség;
 És a mivedben is tsupa rendtelenség.
 Tekintsd e Világot a⁴ mint van,⁵ formálva
 Magában áll, forog; ugy lett meg tsinálva.
 Ősz, tél, tavasz és nyár Látod, el nem mulnak
- 7740 Néha gazdagitnak, olykor jól meg dulkan.
 [227r] A Napnak melege e Földnek kebelét
 Termésre meg nyította, 's nyújtja eledelét.
 Ki terjeszti magát a kék térségekben,
 Éltet a plántákban, barmokban, fűvekben.

¹ <és> 's e [Javítás a törlés fölött] ² tesben [Betűkihagyás] ³ <Orára> Időre [Javítás a törlés fölött] ⁴ a [Beszúrás] ⁵ van, <ugy> formálva

- 7745 A felleg, essőjét nézd, alá hullattya,
Kaszállónk, vetésünk szépen meg ásztattya.
Eledelt, italt ád benne a természet,
'S Barmot hízlal, melynek kövérivel⁶ éltet.
Ugy é okosság van, mint érzed fejedben?
- 7750 Mely vezérlő Angyal let az életedben:
E vigyáz sorsodra minden utaidban;
Ez óltalmaz, oktat, 's vezet dolgaiddban.
Ha romlot⁷ vagy, sem Meny sem Föld meg nem áldhat
'S Tsuda gondviselés néked nem szolgálhat.
- 7755 Minden nemű hasznod eszeddel tsinálod
'S Tsak ugy van kenyered ha Földed munkálod.
Aki eszet, kezet, vizet, Földet adot
Napot,⁸ életedben, örökre meg áldot.
Ez a gondviselés teremtetésedben,
- 7760 A forgó időben, és természetedben.
Ki hát oly szerelmes Fia az Egeknek
Hogy imátkozásbul szállyon a szeleknek?
Hogy mihent fel kiált nagy buzgóságára
Esső szállyon le⁹ a Föld¹⁰ szárazságára?
- 7765 [227v] Egy ember, tudná így szóval igazgatni¹¹
Az örökös Rendet, 's módgyát fel forgatni?
Engedgyen az Isten örök végezése
Mihent ki jön száján az Ember kérése?
Magadra tartozik szives¹² imádságod;
- 7770 Világot nem forgat fel a buzgóságod.
Látod, minden idő keresztül megy rajtunk
Szárazság, essőzés, akár hogy sohajtunk.
Egyikben másokban meg marad életünk
Noha mindenikben nagy buval szenyvettünk.

⁶ <a husával> kövérivel [Javítás a törlés fölött] ⁷ <bolond> romlot [Javítás a törlés fölött]
⁸ Napot; <nézd hogy> életedben ⁹ le [Beszúrás] ¹⁰ Föld <nagy> szárazságára ¹¹ igazgatni
<Istene tettzését, 's mivel ...> Az ¹² <buzgó> szives [Javítás a törlés fölött]

- 7775 Könyörgéssel töltjük az egész esztendő-t,
Még is szárazságnak találjuk az idő-t.
Igy, ha a természet forgásával szárad
Sohajtásod vízért haszontalan fárad.
Semmi Istenség nem áld természet ellen
- 7780 'S Tsudábúl jól lakni, tudod lehetetlen.
Hogy az Ur, a Dunát jéggel bé fedezni
Méltóztasson; próbáld azért esedezni
Aratás idején? Lássuk ha meg értet
És kérésed által, a nyár, faggyá hogy lett?
- 7785 Minden mozdulása ily a természetnek
Legyen bár ostora 's áldása éltednek.¹³
[228r] Egy felleg dördülést egész Világ hangja
Fel nem függeszt soha, sem semmi szent rangja.
Meg üti a Menykő a Szentek Szentét is
- 7790 A Templom kárpittyát, az oltár színét¹⁴ is.
Nem tudgya¹⁵ az idő mit tsinál, Pál, Péter
A Görögök Szentye, Kalvinus, vagy Luther.
Szabadsággal forog sorsokon keresztül
Vakon fut, 's nem láttya melyik áll, melyik dül.
- 7795 Füleire siket; szalad, és kiáltást
Nem ért, nem hall; ugy szór széllyel ostort, áldást.
Gyümölcsit, gyermekit szüli, napra teszi
Szűnhetetlen agygya, szűnhetetlen eszi.
Előtte születik, utánna mind meg hal
- 7800 Igy alkudt az idő itt minden állattal.
Próbáld imádsággal: fordítsd meg futását,
'S Függeszd fel e Földön rettentő dulását
Hijában kűszkődik ezzel az imádság
Ki tartya idejét esső, mind szárazság.

¹³ <Ostora, áldása legyen az életnek.> Legyen bár ostora 's áldása éltednek [Javítás a tör-
lés alatt, a lap alsó szélén] ¹⁴ <...> színét [Javítás a törlés fölött] ¹⁵ tu<g>dgya

- 7805 Nem tartozik tsuda már a kenyeredre,
 Ésszel, és munkával vigyáz élelmedre.
 Nintsen boldogságod itt természet ellen,
 És tudákkal élned többé lehetetlen.
 [228v] Isten az, ki rendet olyat ne tehessen
- 7810 Mely osztán általa magában mehessen?¹⁶
 Kézen fogva vigye minden lépésedet;
 Különös tettése szűllye esetedet?
 Minden emberi tett tsak Istené legyen;
 'S Az ember, akarat nélkül fábul legyen?
- 7815 Ha az Ember szabad akarattal élhet
 Az idő, természet; érte rab nem lehet.
 Nem több egy halandó a Nagy teremtsénel
 'S Több az Örökös Rend egy árnyék embernél.
 Mongyák; a jó Isten hogy ha úgy akarja
- 7820 Kőből is ad termést tsak körmöd vakarja.
 Repülő homokon készithetz aratást,
 És munka nélkül is hinthet reád, áldást.
 De e Világon tsak egy Sarapta beli
 Özvegy van, ki tsuprát mindég tele leli.
- 7825 Fonákúl vólna így a Világ teremtvé,
 Kivánságaidnak alájok vettette.
 A természet rendi tehát fel fordullyon,
 Hogy egy ember féreg velle bóldogullyon?
 Nem tutta az Isten az ember hasznára
- 7830 A Rendet alkotni, 's azért lett¹⁷ kárára?
 [229r] Rend által bóldogul a Földön az Ember –
 Ez a gondviselés: Nem eszik ha hever.
 A buzgó Dámázi mindég imátkozik,
 Házában hasalva; semmit se dolgozik,

¹⁶ <lehessen?> mehessen? [Javítás a törlés fölött] ¹⁷ <úgy szabta> azért lett [Javítás a törlés fölött]

7835 Az Ur, kegyességét úgy meg is áldotta
Hogy éhsége végre az ágyba fojtotta.
E hát gondviselés, hogy reggel imátkoz
Osztán a házi gond, penna, kapa; dolgoz
Ez a: *ha akarja*, kedvéért nem lehet
7840 Dolgozni, futni¹⁸ kel!.. Az ember mit tehet!+

+ *Jegyzés.*¹⁹ Nagy küszködéssel kellett a józan okosságának, és szüntelen való tapasztalásnak némely embernek határ nélkül való együgyűségét ara birni, hogy Világi élete módjával tsudát, élelmére ne várjon. Váltak olyanok is, kik e szöbul éltek: *Deus providébit*. De ha dolgozó kezek nem jöttek volna ezen erős hitnek alamsinnákkal készült segedelmére, lehet, hogy a *providébit*, hiveit, éhség által fojtotta volna belé a buzgóságba, és tsudába.

[229v] Az Író maga is ismért még a régi emberek közt olyyakat, kik az ilyen majorság béli tsudákat hitték, de tapasztalásra, semmi féle vallással élő világi szent nem viheti sehol, soha.

Tudni kellene melyikünknek van oly hathatós imádsága, kegyessége, melynél fogva, szilva, alma fái Januáriusban örömére, kedvére virágozzanak, de hetven Sion hegyénél erősebb hittel hiszi, se hozza valóságra senki.

Had járjon! ha voltak is tsudák, rend kívül való gondviselések hajdan; de mutas most. Láthatz e Világnál nagyub tsudát? értheted, magyarázhatod, megfoghatod? Had el! hijába kérdés a Tisza²⁰ partból ki jöt kérész bogártul, hogy a Tisza mélysége mennyi. Sorsa néki az, hogy színén egy kis ideig kavargojon, osztán belé füllyon.

¹⁸ <...> futni [Javítás a törlés alatt] ¹⁹ [Bessenyei jegyzete a 229r oldalhoz. A lap alján kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva; és az egész következő lapot elfoglalja. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelölte meg.] ²⁰ Tisza [Beszúrás a lap bal szélén]

Az Ember, mint Asszony

- Egytzer egy hiv anya, vérében meg hevült
'S Magából életre egy testi Angyalt szült.
Láisz ez, a kinek kellemetességét,
Isten asszonyokhoz hasonló szépségét
7845 A természet maga nagy gonddal formálta,
És a származásban, magát meg halatta.
Száz esztendő alatt egy vagy más Nemzetben
Származik ily állat a testi életben.
A dereka sugár, rendes termetivel
7850 A mellyet rengő test hord kerületivel.
Ki feszült válla közt nőt ki kerek nyaka,
Meg nyílt rósát mutat mosolygó ajaka.
Tsendes pihegése emelgeti mejjét,
Tűz, érzés, gondolat ragadgyák elméjét.
7855 Fejét hirtelenül néha fére kapja
Katzagna, de nem mér.. a nyelvét harapja.
Tsendesülésre jön... tsak lopvást mosolyog,
És az embereken nézése tébolyog
Titkos vidámságot mutat a szemében
7860 'S Vonulnak alyaki édes szerelmében.
[230v] Nézd!. egytzerre mutat bánatot, újulást
El epedt vágyódást, és el ragadtatást.
Egy helybe néz, halgat: könyve majd nem tsorog
Szeme ugy mutattya még is hogy mosolyog.
7865 Titkos tűz ragyog ki nedves szemeibül;
Vonult alyakain édes mosolygás ül.
Fél húnnyással néz rád, mintha álmodozna –
És Idáliákon Venúsnak áldozna.

- Színében tűzessül.. nevetésre fakad..
- 7870 Rá néznek.. el pirul.. és magára akad.
 Ablakba¹ könyököl. Lángol az² ortzája
 Ujjai közt láttzik tsak mosolygó szája.
 Nézése sok édes gondolatot mutat
 Mellyet a tekintet szívével meg vallat.
- 7875 Végre, őszve szedi magát sebességgel
 'S El indul sétálni tsendes kevélységgel.
 Hódító méltóság ül díszes homlokán
 Szemöldöke felett, mint kettős Trónusán.
 Isteni formáját mindenben mütattya
- 7880 Rád néz; mosolyodik; – 's szíved által hattya.
 Most királynét visel tsendes méltósága
 Másszor, mint gyermeknek oly ártatlansága.
 [231r] Láthatatlan erő lebeg teste körül –
 Nem tudod hogy .. a ki láttya mind meg őről.
- 7885 Mint kavargó őrvény a mely húz magához
 Ugy sodor ő³ kit kit teste állásához.
 Ifju, koros, okos, bolond, mind meg hódol
 Laisz szüntelen győz, ahol⁴ rá se gondol.
 Imádoit mentül inkább nem tekinti
- 7890 Szivekre a tűzet annál inkább hinti:
 A mi mozgás, érzés, azon győzedelmes
 Az aggodt vénség is vélle mind szerelmes.
 Ifiu Legény vagy!. képére rá bámulsz
 Mint bálvány meg feszülsz; szivedbe belé fűlsz
- 7895 Hirtelen örömrre ragad az indulat,
 Meg busulsz és szemed tsak nem könyvet hullat.
 Kébzeldőseid el viszik Elmédet.
 'S Szép álmok közt horgyák el ragadt szivedet.

¹ Ablak<hoz>ba ² <El pirul> Lángol az [Javítás a törlés fölött] ³ <az> ő [Javítás a törlés fölött] ⁴ <'s maga> ahol [Javítás a törlés fölött]

- Tenger szigetek közt, a felleg várakban
 7900 Tündérekkel jádzol, mulatz az ablakban.
 Honnan hegyet völgyet, mezőt, vizet nézel
 Nem magyarázhatván, hogy, és mit érezel.
 Viz partokon sétálsz Isten asszonyokkal
 Vagy Trója kapuin mégy ki bajnokokkal.
- 7905 [231v] Tábort látz, és hartzra késztet⁵ indulatod,
 El ragadtatásra viszen gondolatod.
 Ezt el hagyván ismét Olimpusra repül
 Hol Isten asszonyok serege közzé ül.
 Ezeknek szemléli ragyogo seregét
- 7910 Kérvén, ölelgetvén a Nectárért Hébet.
 Diánával vadász: Venussal fellelgen
 Jádzik, vigad, nevet, a futó⁶ egekben.
 Így érez, álmodik egy Ifiu feje
 Mikor szerelemben forr, ég az elméje.
- 7915 E hát az az eset a mellyet szivében
 Minden Ember érez egytzer⁷ életében.
 Ha Laisz fel ugrik⁸ végtére helyébül
 Két három szőkéssel hozzád jut; melléd ül⁺
 [232r] Szőr szál hegyre szökik testedből ki véred..
- 7920 Ugy tettzik ki úrül benned minden ered.
 Érzésed, véred közt minden felé sziszeg
 Reszket, reménykedik, fél, nevet; hol piszeg.

+ *Jegyzés.*⁹ Ha Ifiuságodnak idején, Ember Nemednek fényes seregét egyút jádzani mulatni nem láttad; ha közöttök sem éreztél, sem széllyel nem nézhettél, lehetetlen tudnod, értened, hogy¹⁰ mit beszéllek. Azomban ne hid hogy a rajzoló, ifiuságában véghetetlen szerelemmel élt volna. Ezt mind penna festi tsak.¹¹

⁵ <ragad> késztet [Javítás a törlés fölött] ⁶ futó <fel> egekben ⁷ egy<gyel>tzer [Javítás a törlés fölött] ⁸ <szökik> ugrik [Javítás a törlés fölött] ⁹ [Bessenyei jegyzete a 231v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem pontosítja.] ¹⁰ <itt> hogy [Javítás a törlés fölött] ¹¹ tsak. <Az író ifiuságában is örökké tanult, és magános ...>.

- El tévedésed közt magadat sem leled,
 'S Hogy szélllyel el tűntél testedben azt véled
- 7925 Kezed fogja; őlel, de hinned nem lehet,
 Mivel ily bóldoggá a Világ nem tehet.
 Az egész teremtetést érzed meg egytzerre
 Lángban ég, ugy futos testednek vér ere.
 A Világ beszéde mind nyelvedre szalad
- 7930 De meg némulsz vélek és a száz¹² bé tapad
 Egy szóval mondanád ki egész érzésed,
 'S Nem hallya szavadat, tsak a nyöszörgésed.
 Hiszed, mikor Láiszt végre meg kaphatod
 Hogy bóldogságodat mind fel tanálhatod?
- 7935 O! jaj! Ez a szép tűz nagyon fogyatkozik
 Ha kivánságának szabadon áldozik.
 Mert a házasságnak oly a kedvessége,
 Hogy meg keseredgyen olykor édessége.
 Az öszve kötözöt élet mind meg nyűgöz,
- 7940 Fél lábön tántzoltat, 's őlelés közt üldöz
 A házasság, sirja a hév szerelemnek,
 És nagy próba kőve az engedelemnek.
 [232v] Érd meg vélle¹³ hogy ha¹⁴ barátságban élhetz
 Benne 's olykor, olykor mosolygással lehetz:
- 7945 Bár angyallal lakjál, de néha kedvetlen
 Az élet; mert tudod; az ember eszetlen.
 Mig tárgyát nem leli szomjuzva kívánnya,
 A mikor vélle él, néha meg is bánnya.
 Igy, a gyönyörűség egy 's más házasságban
- 7950 Meg alszik tudod ez¹⁵ kinos bóldogságban.
 Ha még is társad hiv jó barátod lehet
 Éltétül életed sok örömöt vehet.

¹² <...> és a száz [Javítás a törlés fölött] ¹³ vélle <ha> hogy ¹⁴ ha [Beszúrás] ¹⁵ <az igen> tudod ez [Javítás a törlés fölött]

- Egy Asszony ki őrző angyal a házában,
 Leg féltőbb, 's nemeseb kints önnön ágában.
- 7955 Királyné Udvari gongyának felette,
 És familiáját szerentséssé tette.
 Vezérlő értelem el rendelt honnyában
 'S Tsendes gyönyörűség Férjének ágyában.
 Okossága esze, házat apolgattya
- 7960 Sérelmét hibáit szépen takargattya.
 Férje örökségét nagyobra terjeszti
 Pompába bugásba vagyónát nem veszti.
 Kémél, rendel, oktat, vezérel házánál,
 Kintsét, betsülletit hordozván magánál.
- 7965 Okostul bolondtul egyre tiszteltetik,
 Még a gonosztul is hiven ditsértetik.
 Mert az érdem olyan szent, természetében
 Hogy a veszettet is meg köti lelkében.
 [233r] Gyermekreit veszi drága kőveinek
- 7970 Pompának, ruhának; minden kintseinek
 O! Scipio vére! Nemes Cornelia!^(a)
 Szült é ilyen anyát többet Familia?
 Róma, erköltsidet szerette, tisztelte
 És a Graccúsokat véredben nevelte.
- 7975 Okosság, nyájjasság és tsendes méltóság
 Anyai vezérlés, Férjed¹⁷ iránt jóság
 Nemesítették meg érdemes véredben
 Bár ha ma is példa lehetnél nemedben!
 Földi Menyország hát a hol ily anya van,
- 7980 És nevelő Angyal a gyermekes házban!

(a) *Jegyzés.*¹⁶ Cornelia, kintsekkal meg rakot ragyogo színű öltözetekben járnai nem szokot. És mikor a fényes társaságokban közönséges ruházattal jelent meg, gyermekeire mutatván így szólott: *Ezek az én ékességeim.*

¹⁶ [Bessenyei jegyzete a 233r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ¹⁷ Férjed<hez> iránt

- De mikor egy asszony kötelességéből
 Ki kél, és Férfjének hatalmára fel ül
 [233v] Ha nem tanál kedvet már, hivatalában
 És Férfit mutatna asszonyi sorában:
- 7985 Ha a kötelesség osztán tsak fetsegés
 Kártyázás, prédálás, űres, szó retsegés.
 Ha buzgó szerelem vontzollya életét
 'S Fel rugja előlle házassági hitét.
 Ha minden nap más más fején a Fej kötő,
- 7990 És érdeme az, ha ruhája száz öltő.
 Örökös keserve gyótródó Férfjének
 Pusztulás házának 's minden gyermekének
 Asszonyok! ti, a kik ilyenekre vágytok
 Gyermekségbe veszték 's eszetlenek vagytok.
- 7995 Miért vesztegettek? ezért hogy szeressünk
 Mi! Férfiak? avagy rajtatok ne vessünk?
 Tuggyátok e mi tud szépen öltöztetni!
 Kellemetességéből is ki vetkeztetni?
 Ugy é? természet ad egyedül szépséget
- 8000 Hová¹⁸ erkölts,¹⁹ Elme téssen kedvességet.
 És ha meg vagy áldva szépséggel, termettel
 Mért pusztitod javad annyi öltözettel?
 Gyólts ruhába többet hódítasz kints nélkül
 Mint sok olyan súnada, ki hertzegségben ül.
- 8005 [234r] Gyemántal ki rakot arany leplek között
 A ki rut, ugy marad, hijában öltözöt
 Aranyos bodrod ért senki meg nem szeret
 Hijába pompázol! Az ifiu rád nevet;
 Sőt mentül ragyogób szinnel van termeted
- 8010 Annál inkább bosszant súnada tekinteted.

¹⁸ <Szép> Hová [Javitás a törlés fölött] ¹⁹ erkölts, <és> Elme <ad> téss<...>en

- Fére mégy dűnnyögve; és száraz kortyokkal
Nyeldekled fájdalmad nagy ásitásokkal.
- Végre, pénzed²⁰ költve, szegénnyé is lehetz
És a társaságban egy felé sem mehetz.
- 8015 Már sűndán, szegényen hová rejtéd magad?
Kisértetté lettél.. nints képed, sem javad.
Pihát vét utánnad, vagy szán, a ki meg lát
Rád gondol, rád nevet,²¹ vagy vonittya vállát.
A szánakozásnak tárgyul ki tétetni
- 8020 Egy felől, 's más részrűl ugy ki nevetetni
Tudod kegyetlen sors... Le veri életed
'S Tsak azért van élted,²² hogy kinozzon, léted.
De bolondon nem fog soha a jó tanáts
Nem hajtya erköltsét Menykő, sem kalapáts
- 8025 Szűksége fesziti; de azért tsak ragyog
'S Hogy ő rá nézzenek, mint gyermek ugy fityog
Mintha Tűndér vólna mindenfelé tűnik
Rutat, és bolondot mutatni nem szűnik.
[234v] Végre, a Tűndérnek zokogása hallik
- 8030 És módi szerszáma adóssággá válik
A lármás életnek zugó örvénnyében
Mint pillangó villog sok szővevényyében.
Bágygyat kivánságát fris tárgyal éleszti,
'S Magát erőltetve, mindenében veszti.
- 8035 Az oly módi, mellyet bolondok tanálnak,
Osztán az okosok közzé hajigálnak
Fel kerül testére ha száz esztendős is
Tudományt erőltet, hogyha eszelős is.²³
Ha nintsen költsége jó Féjjet szorittya
- 8040 Nem gondolván reá, hogy házát pusztittya.

²⁰ <erszényed ki> pénzed<et el> [Javítás a törlés fölött]²¹ nevet, <'s ...> vagy ²² <von-
tzolod> van élted [Javítás a törlés fölött]²³ <...> hogyha eszelős is [Javítás a törlés fölött]

- Fel nem függesztheti gyermeke el veszte
Attya, jószágait hijába szerezte.
Ha nints pénz, le fekszik, szeméből méreg húl
Kiabál, ül, setál, meg le²⁴ fekszik, dul ful.
- 8045 Udvarát, gyermekit árvaságra hatta..
Elég, ha a Világ rakásra tsinálta.
Igy sartzol, erőltet; költsönre kényszerit,
És²⁵ Férje házára adósságot terít.
Keserves Férjéhez nem szól veszettsége,²⁶
- 8050 'S El duzzog egy hétig néma dühössége.
A mit hiv vitézek érdemmel szerzetek,
És onokáikra örökbe le tettek
[235r] Szeretői között nagy katzagásokkal
Prédállya, és szórja rut bulyaságokkal.

²⁴ <ujra> meg le [Javítás a törlés fölött] ²⁵ <Hol> És [Javítás a törlés fölött] ²⁶ vesettsége
[Betűkihagyás]

8055 Hogy tsendesség legyen a Férje is²⁷ enged
És végtére véle maga is meg téved.
De tsak job zajgani az ily mérges vaddal
Még is, mint kóldussá lenni a házaddal. +

+ *Jegyzés.*²⁸ Az ilyen értelmekkel, és okokkal való írásnak azért nints soha sikere, hogy e Világ egy Asszony sem veszi magára; örökké szomszédokra alkalmaztatván a²⁹ rémitő rajzolat,³⁰ és minden sundaságot mellyet az Iró³¹ el fedez. Ha feleséged nehéz erkölcsű, józan okossággal kellene hibáirul el hitetned; de rosz³² erkölcsű asszonyhoz, vagy a pujka kakashoz³³ józan okokkal beszélni egyet tész; sőt mentül világosabban meg mutatod hibáit annál nagyobb bolondnak állit, és annál mérgeesebben gyűlöl. Kevés asszonyban taláod fel az Emberi értelemnek nyomait, ott,³⁴ a hol kedvével ellenkezel.³⁵ [235v] Böltessége³⁶ gyönyörúsége,³⁷ okossága tettése.³⁸ Azomban ez, nem egy átallyában van mindenikrül mondva. Nagy tudomány, mélyj Elméjű és sok nemes erkölcsű asszonyok voltak, vannak 's lesznek e Világon.

De ha a Férfiak közt is oly kevésnek van esze a házasságban, hogy lehessen meg állitani hogy az asszonyoknak legyen, minek utánna a leányok nevelésével mindent el követnek hogy a Kis Asszonyok Feleségekké válván az eszetlenségnél, makatságnál, pompánál bugásnál, és gyermeki kényességnél egyebet ne mutassanak? Ha meg vetettük az együgyű, szeléd nevelést, visellyük a terhét. Most a Leányaink musikusok, tanzosok, énekesek, nyelvessel de még is job volt addig a házas Férfinak míg a Leány egész asztal felet se mert innya, tsak ne legyen kéntelen poharát fel szóval el köszönni.³⁹

²⁷ <tsak> is [Javítás a törlés fölött] ²⁸ [Bessenyei jegyzete a 235r oldalhoz. A lap alsó részén kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva és az egész következő lapot kitölti. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi.] ²⁹ a [Beszúrás] ³⁰ rajzolás <át> [Javítás átírással] ³¹ <rajzol> az Iró [Javítás a törlés fölött] ³² <nehéz> rosz [Javítás a törlés fölött] ³³ <a pulyka kakasodhoz> a pujka kakashoz [Javítás a törlés fölött] ³⁴ <...> ott [Javítás a törlés fölött] ³⁵ ellenkezel. <Gyönyörúsége> [235v] ³⁶ Böltessége [A kezdőbetű kisbetűből javítva] ³⁷ <'s tettése> gyönyörúsége [Javítás a törlés fölött] ³⁸ tettése. [Beszúrás] ³⁹ köszönni [Betűkihagyás]

Az Ember, mint házassági hivség, és nételesség

- Van a természetben oly édes vágyódás,
8060 Hogy az Emberkornul támadgyon élő más.
Asszonyok Férfiak őszve szerkeztetnek,
Esküvések által egymáshoz köttetnek.
Külön a házas társ, külön a nevelés
Tsak egyhez kötöz itt törvény mind ölelés.¹
- 8065 Egygyé let vérekben őszve keverednek
Gyönyűrúségek közt másban, fel élednek.
Életét véréből uj életbe teszi,
'S Itt él, ha halála az övét el veszi.
Gyermekedben te vagy, te élsz magad nélkül,
- 8070 Ebben vagy eleven, mikor véred meg hűl.
Tehát tettzésednek széles szabadsága,
És a természetnek sok hajlandósága
Tsak egyetlen egyen függed fel őrókre
Vigyázni kel kitűl ered, a gyermekre.
- 8075 Az erős Istennek felséges szózatyát,
Agygyák ki, jelentvén benne akarattját;
Illyen erővel kel az ösztönt kötözni,
És a természetre rabságot öltözni.
Mert hogy tsak egygyé légy egész életteddel
- 8080 Nem lelsz törvényt ollyat, benned érzésseddel.
[236v] Társaság törvényne tuggyuk, a házasság;
Nem éppen természet, hanem irt igasság.

¹ <nevelés> ölelés [Javitás a törlés fölött]

- Nehéz meg kötni az ösztönt törvénnyel^(a)
 Hijába biztatod, viszed, jó reménnyel.
- 8085 A mit érez,⁷ és lát, ahoz ragaszkodik
 A mi beszédben van arul tsak álmodik.
 Minden Familia nevet lelt magának,
 'S Különös birtokot formált a javának.
 Gyermekait külön kenyerén neveli;
- 8090 Mind a maga véri, 's kedvét benne leli.
 A társaság java szabad életünket
 Egy társhoz kötözi 's le tartya szivünket.
 Nem lehet nevelés nélkül köz bódogság
 Erre pedig első szükség a házasság.
- 8095 [237r] Tiltva van az asszony: meg kel házasodni,
 És kettős szükségbül rabbá párosodni.
 Ösztönöd kényszerit; a törvény kötelez:
 Asszony nélkül kedvet az ember nem érez:
 A házasság nagy jó 's az országnak szükség,
- 8100 De az Embereknek külön külön inség.
 Fogadást tészel, hogy holtig azt szereted,
 De sokszor nem érzed, 's ezerszer tettetted.
 A természet halgat; tsak titkon parantsol
 Szóval enged, de a hatalma nem hódol.
- 8105 Nem nézi hogy ezzel ki, melyik egygyesül
 Van esküdve nintsen, tőlők tsak Embert szül

^(a) *Jegyzés.* ² Időnek, alkalmatosságnak, személynek nem léte: fogadás, nem akarat; bűntől való félelem, okosság, szemérem, s. a. t. ³ sok házas feleket meg tartanak egymáshoz való hívségekben örökre. Had járjon itt közöttünk. De szép Ifiat és Asszonyt⁴ zárj össze esztendeig⁵ egy palotába fogságra. Vendégellyed ot őket; egy sints e Világon ki meg állja,⁶ őszton ellen nints kegyesség.

² [Bessenyei jegyzete a 236v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ³ s. a. t. [Beszúrás] ⁴ <Leányt, Asszonyt, Férfijt> Asszonyt [Javítás a törlés fölött] ⁵ esztendeig [Beszúrás] ⁶ állja, <és tsak az utállatot, természetet ... szüli benne egymás ellen.> őszton ⁷ <...> érez [Javítás a törlés fölött]

- A fattyút, or, fül, szem nélkül nem formállya;
 'S Mint igaz gyermeket ollyanná tsinállya.⁸
 E' hát a természet, hogy ember emberrel
 8110 Éljen közösüllyön mint⁹ egyenlő vérrel.
 Nem kér engedelmet Lád, a fajzására,
 És tud tenyészni a maga rovássára.
 Ki melyik házbul jön; kérd a természettül?
 Nem szól, 's a nevezet marad feleletül.
 8115 Így, vagy úgy nevezik a Familiáját –
 Ezt hivaták attyának; ott keresd a fáját.
 [237v] A kit házas társ szül; házadban fel nevel
 Benne egész ország törvényes Fiat lel.
 Egy Nemzet véreben nehéz a külömbség:
 8120 Tengerben tseppeket keresni, nem szükség.
 Egyúvé van álva, úgy habzik a színén
 El terül, tornyodzik 's fenn áll a mélységén.
 Szükséges rendelés! keserves házasság!
 Magaddal kúszkódó két erős igasság!
 8125 Mond meg, a természet mitsoda feletted,
 'S Magadat ölébe hányszor felejtetted?
 Keserves, magaddal háboruban lenni;
 'S ósztőneid ellen törvényeket tenni.
 Szájával fogagygya; szive másat érez
 8130 A szokás, 's természet két oldalrul vérez.
 Az Emberi Nemzet tsak gyermeke legyék
 Nem nézi az anyák ettül, attul vegyék.
 Név, nevelés nélkül, mivel egy sem lehet
 Az e féle dolog költsónben el mehet.
 8135 Különös házi baj az Emberre nézve;
 De ez, mind hazafi országra intézve.

⁸ tsinállya. <Kire van fel írva, hogy attyát ... Nem adot örököst sok ...> E' ⁹ min<d>t
 [Javítás átirással]

- Erős ősztön kellet, itt a természetnek
 Hogy fen tartója ő legyen az életnek
 Így minden embernek¹⁰ Látod, hajlani kel.
- 8140 Lehetetlen birni a nagy természettel.
 [238r] És valaki mongya hogy asszonyt nem kíván,
 Hazudik 's hitető képet visel magán.
 A ki szüzességre átkozza életét,
 Vagy kinnnyába teszi, vagy el veszi eszét.
- 8145 Fogadását állya, míg meg nem ronthattya
 'S Hogy meg tsallya, módgyát fel nem tanálhattya.
 Házasság! keserves édes¹¹ gyönyörűség!
 Mellyel meg áldot és büntet az Istenség
 Mellyet ősztön, vallás, törvény, parantsolnak
- 8150 'S Férjfiak, asszonyok szüntelen gázolnak
 Mikor egygyezik meg kettős igazságod^(a)
 Mond meg, hogy hol van hát töb hatalmasságod.

Öröm, vigasztalás, méltóság – a házasságban

- Egy Polgár, házában, gyermekei között
 Személyére első érdemet öltözött.
- 8155 Házi Fejedelem: Nemzettségnek attya
 Ura gyermekének, hive és baráttya.
 [238v] Halhatatlansággal él nemes vérében,
 'S Ezer esztendőig fen marad nevében.

(a) *Jegyzés.*¹² A természet a házassági hívségnek dolgába bé nem botsátkozik;¹³ és tsak azt tselekszi, hogy, nem néz oda.

¹⁰ <... hódolni> embernek [Javitás a törlés fölött]¹¹ édes <kötés,> gyönyörűség¹² [Beszenyei jegyzete a 238r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.]¹³ botsátkozik; <magával nem küszködhetik ... a társaság köz javát, ... nem ronthattya> és

- Gyermekeknek agygya által az életét;
8160 Truttzolván a sirját, és halandó Létét.
Igy kezdődött hajdan, Lásd az Uralkodás:
Ábrahám 's Jákóbon forgot ez az áldás.
Az atyának vérét származásaiban
Tekintik, mert érdem van szolgálatiban.
- 8165 Ki terjeszti vérét egyes életét is,
Sokasítván magát 's emberi Nemét is.
Vitézzel, bírakkal adózik magából
Hazájának ekként szolgálván sirjából.
Nézzed! a sirban is az ilyen tetemek
- 8170 Szentségek, és benne áldanak az Egek.
A mit ők szerettek régen érdemekkel
Azt használgák mások most is életekkel.
Adós még a haza Hunyadi hamvának
Ki nem engedet a Török hatalmának.
- 8175 Fizettyük áldással az Emlékezetit
Ó! ditső anya, ki így szüli gyermekit!
Itt láttya az atya, anya, ditsősségét
Létét, új életét, és gyönyörűségét.
[239r] Az ország is adós marad érdeméért,
- 8180 Mert haszonnal ontya köz javára a vért.
Ó! ki mondhatnád é a szülék örömet?
A kiknek érdemért álgyák hív gyermekét!
Semmisem rá nézve a házasság nyűge
Atyának, anyának meg van nyerve ügye.
- 8185 Mikor onokáid, már aggodt élteden
Cirókállják ortzád; szökdösnek öledben
Nyakadnál¹⁴ meg ölel: ortzadat tsókollya
Lábujhegyre áll fel; kis testét potollya
Melyik musikáért adnád tsevegését
- 8190 'S Karodon, öledben való enyelgését?

¹⁴ Nyakad<on>nál [Javítás a törlés fölött]

Ha asztalod körül nézed szépségeket,
'S Tsendesen mosolygó elevenségeket.
Hol tsintalansággal a szemérmesség
Ugy jádzik mint nyájjas apró kis Istenség!
8195 Hol már az uj élet bimbójából nyilik
'S Ölekre, mint rósa, bokrára ugy illik.
El óltya szivedben a halál keservét,
Halván éleszt¹⁵ újra, s meg veted félelmét.

Nételenség¹⁶ a puszta, és sivatag életben

Az ember Nételen, gyönyörűség tolvaj
8200 Puszta magánosság, sivatag gond, és baj.
[239v] Nints asztala felett atyai méltóság,
Tsak ugy borong rajta a mord magánosság.
Mint éjjeli Bagoly huhukkol házában
És vontzollya magát itt ott udvarában.
8205 Örökösön meg hal: nem marad gyermeke..
Nevét is el törli a Mester Éneke.
Itt nyugodjál, ugy mond, már semmiségedben,
El mulván éltedben, vére den, nevedben.
Meg áll sirja szélin, halálát songolva,
8210 És végre ott hadgya ebédre gondolva.
Magad fujsz vatzkodban, mint a meg busult Kan
Nem tudván örömd miben, hol, 's mere van.
Attyait, magával, nézd, mind sírba ejti,
A Világ a nevét, még él; 's el felejtí.
8215 A házasság terhét igaz nem viselted,
De kedvét, örömet, érdemét sem lelted.

¹⁵ <<Halva>> Élve támadsz> Halván éleszt [Javítás a törlés fölött] ¹⁶ *Nételenség,*
<Magánosság.> a

- Halandó! ne tekintsd itt a házasságnak
 Fájdalmi!¹⁷ hajoly meg, a szent igasságnak.
 Húnyd bé szemeidet!.. kenegesd sebeit..
- 8220 Ez szüli hazádnak javát, érdemeit.
 Meg szokja az ember végre igáját is
 Örömmel viselvén a¹⁸ nyűgét, baját is.¹⁹
 Az anyával olykor, kedvesség kötődni
 'S Vélle házi gondod közt együtt törődni.
- 8225 [240r] Méltóság az asszony, mikor gyermekeket
 Szül véredben, 's nevel derék embereket.
 Betsűllyed!. mert²⁰ nintsen²¹ ára²² érdemének..
 Korona, házadnál, és fénye szemének..
 Mikor reá zajgasz, akkor is szereted;
- 8230 És ha meg bántottad, öleled, követed
 Még a baj is kedves a jó házas társal
 Hozzá szoksz nyűgödhöz, és nem élhetz mással.

Ellen vetés a házasságban

- Nékem ugyan nem kel a szegény házasság*
 „Ugy mond *Dideródi*; mert a nyomoruság.
- 8235 „Ördög emésztesse magát a mérgekkel;
 „A küszködgyön vélek 's bugó szerelmekkel.
 „Szüntelen vágy, kíván, kér; vakit szememben,
 „És mint rabló Tatar, oly az erszényemben.
 „Mindég ujságolna tzele tzulájával;
- 8240 „Egy országot hírbe kever a szájával.
 „Valamit máson lát, meg kel néki venni
 „Ördög légy vagy Angyal; nints vélle hogy lenni.

¹⁷ Fájdalmi! <halgas el> hajoly ¹⁸ a <baját,> nyűgét ¹⁹ <és> baját is. [Javítás a törlés fölött] ²⁰ mert [Beszúrás] ²¹ nintsen [Az utolsó két betű beszúrás] ²² ára <többi> érdemének

- „Mint a gyermek truttzol, és tsak makatszkodik
 „Haragszik, parantsol, út; nem okoskodik.
- 8245 [240v] „Irigyli szerelmét a széles Világtul
 „Ó adna, tsak tudna mindennek magátul.
 „Hogy a Férjfi Világ tsak ötet szeresse
 „És gyönyörűségét mással ne tehesse
 „Már Férje meg vagyon, 's ujjak²³ után szalad
- 8250 „Rád se néz, 's melletted másokkal el halad.
 „Ha már²⁴ kínod, izzaszt; 's könyved szemedből húll
 „Szívében meg nevet; kívül tettet, busúl.
 „Ezer a mentsége mihent meg szóllitod
 „Soha igazságod itt meg nem állitod.²⁵
- 8255 „Ha Világ nem lesz is igazsága vagyon..
 „Akár ki hogy Itél, tsak hátul maradgyon.
 „A Mennyet és Földet hijába mutatod
 „Nem láttya; rád kiált: nintsen, tsak hazudod.
 „Nem kér a Világtul élni való eszet,
- 8260 „'S A ki kedve ellen szól, mind esze veszet.
 „Rá megy a mire vágy: nem álhatz ellene
 „Ha Világ süllyedés, Föld indulás lenne.
 „Az Ember a mennyi, mind tsak ötet nézze
 „'S Maga viseletit kedvére intézze.
- 8265 Tégedet meg kötöz emberi értelméd
 El únod a hartzot: nints vélle mit tenned
 [241r] A veszekedésben ő, még kedvet tanál
 Neked, mint Férjfinak tsatarázni; halál.^(a)

(a) *Jegyzés.*²⁶ A Szép Nem, ezekre így felel hogy, had járjon! de itt bolond asszony rajzoltatik; tegyük mellé a bolond Férjfit is; úgy láttzik meg, melyik másásab marha.

²³ <kézbe van: mások> meg vagyon, 's ujjak [Javítás a törlés fölött] ²⁴ már <e> kínod [Az utolsó két betű beszúrás] ²⁵ állitod. <„A Mennyet és Földet hijában mutat> „Ha ²⁶ [Bessenyei jegyzete a 241r laphoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.]

Meg fárad a hartzban végre böltsességed
8270 'S Gyeplűjét utánna veti emberséged.
Fütyölni, danolni kel, vagy fére menni,
Akár ásítani 's halgatásban lenni:
Valamennyi Bölts van tsak²⁷ bolond előtte
Ha kérte, 's tettzését mind, bé nem töltötte.

Inség, a magános életben

8275 De felelj hát reá mi a nételenség
Mi benne az inség és erőtelenség?
Sok szerető jobban²⁸ keserít éltedben
Mint túrnél, szenyvednél a feleségedben.
Mert attul szenyvedni fájdalom, gyalázat;
8280 Ennek ha engetz is nem olyan áldozat.
Szeretőd, ha gyáva vagy, a sutra kerget
'S Mint kovász fán a hurt, ujjain tekerget.
[241v] Mérgét engeszteled: fattyait tzifrázod,
És meg izzadsz amig nyakadrul le rázod.*
8285 Nints atyai öröm gyanus gyermekedben
Nints vélle ditsősség, hír, név a véredben.
E' bal kezes társad nagyon apolगतod,
'S Inasodnak, másnak gondal tartogatod.
Nézd! a házasságnak tsak terhét viseled
8290 Gyalázattyában élsz, 's örömét nem leled.
Ha pedig őrized magad az asszonytul

* *Jegyzés.*²⁹ A Szeretőség dolgában semmi féle sorsu halandok nem szenyvednek töb sig-
gató inséget, mint a³⁰ barátok.

²⁷ <mind> tsak [Javitás a törlés fölött] ²⁸ <...> jobban [Javitás a törlés fölött] ²⁹ [Bessenyei jegyzete a 241v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.]

³⁰ a <katona tisztek és Catholicus papok> barátok

- A gyönyörűséged Kaputzinusba ful.
 De mint fonnyadt barát komor lakásában
 Bé zárva, ki él ugy a szabadságában?
- 8295 Tűznek, víznek néki hajt az úzódó tűz
 'S Ifian, ősztónőd, Pokolba is bé üz.
 A magános Ember³¹ pipájával mulat,
 'S Akkor bóldog mikor igen sokat alhat.
 Tapogattya magát: üres a kebele
- 8300 Életet örömet vérében nem lele.
 [242r] Mint nyájját tévesztet, tsak ugy bug magában
 Asztalain motoz 's gúnnyaszt a szobában.
 Jön, megyen ajtaján; ablakán hutto g ki
 Rántzolt orral, szemmel néz, jön é valaki.
- 8305 Végre nagyot ásit: kutyáit szólittya
 Visla, pudli, kuvasz mind össze állittya.
 Fűttyőngtet nékiek: ezek orditoznak,
 És a háza körül széllyel szaladoznak.
 Ki sétál közzülök, tselédihez megyen
- 8310 Egyet, mást szemre vesz, mongya hogy, mint legyen
 A mit százszor mondot, ujra kérdi tőllők,
 Ásit: törli száját, 's el ballag előllők.
 Nints kinek mondani, asztalánál: *tessék*
 Kűszködve módolván azt is hogy ehessék.
- 8315 Nem ölelik térdét a kedves gyermekek,
 Asztalánál ételt, bort tölle nem kérnek.
 A kementzójénél felére alúdvá
 Ül, mint füles Bagoly magára borzadva. +

+ *Jegyzés.*³² Az Iró Nételen, de rólla nem tehet..

Minden félét, tudod, az Ember, nem vehet.

Elégszer akarta, de soha el nem sült

Most pedig már koros; és a vére meg hült.

³¹ <F> Ember [Javítás átírással] ³² [Bessenyei jegyzete a 242r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem pontosítja.]

[242v] *A házasság erős tartozás, szoros kötelesség.*

- Ha atyáid hozzád véreket le hozták,
8320 'S A szüléi bajnak magok fel áldozták
Miért ölnéd te meg benned szép véredet,
A Familiádat 's oly régi³³ nemedet?
Hibáztak é vélle hogy tégedet szültek,
'S Vérekben előtte sokkal, meg nem hültek?
- 8325 Jó volt e Világban Látod széllyel nézni,
Lehet hát e hasznot másra is intézni.
Ha te kedvel nézed napodnak világát
Ne fojtsd hát meg nállad nemednek töb ágát.
Nézték az³⁴ atyáid, jó nézni néked is
- 8330 Enged meg véredből, had nézzék mások is.
Péter, Pál, halandó; a vér halhatatlan
'S A ki szánt szándékkal veszti, háládatlan.
Tartozik az Ember vérével áldozni,
És a társaságnak sirjából adózni.³⁵
- 8335 Asszonnyal nem élni természet ellen van:
Meg vész a természet pár nélkül magában
'S Valaki e kötést erővel meg veti
Rejtekekben keresi, 's nap fényen tetteti.³⁶
- [243r]³⁷ Nints vitéz, sem kegyes ki a természetet
- 8340 Le verje szívében³⁸ és a szeretetet.
A nőtelen Látod, magát³⁹ erőlteti⁴⁰
De ezt, a⁴¹ szívében maga is neveti.
Mindenik jól érzi hogy vélle nem birhat,
És vérében annyi erőt nem szorithat.

³³ régi <véredet> nemedet ³⁴ az [Beszúrás] ³⁵ adózni. <A ki szándékkal e kötést meg veti Tolvaj, szerelmében, 's tsak magát tetteti> Asszonnyal ³⁶ [Ez a két sor beszúrás a lap alján] ³⁷ [243r] <Űzödő hitető ... állat tsak magát tetteti.> Nints <en szent> vitéz, sem ³⁸ <magában> szívében [Javítás a törlés fölött] ³⁹ <polgár papság kívül, nézd, tetteti> Látod, magát [Javítás a törlés fölött] ⁴⁰ erőlteti <És a hitetését szívében> De ⁴¹ <...> ezt, a [Javítás a törlés fölött]

8345 De még⁴² sem vallya meg egymásnak szemébe
'S Nevetve tettetki ki ki életébe.

Ezt a Komédiát szemmel látó vaknak
Nevezik, 's úgy jádzą a tudatlanoknak.

VÉGE A hatodik Kötésnek

⁴² még <is> sem

**[244r] A TERMÉSZET VILÁGA
VAGY
A JÓZAN OKOSSÁG**

HETEDIK KÖTÉS

1800.

*Az Ember, mint okosságának¹ únalma,
és örökös tudatlanság.*

- Mit tsinálsz hát Lélek, bennem okoskodva
- 8350 E Világot nézve, 's rólla gondolkodva?
Egész életedben tanulsz magánosan,
És semmit sem értesz meg, ilyen okoson.
Nézed, hányod, veted a régi böltseket,
És a Vallásban ki hirelt nagy szenteket.
- 8355 Szólnak e Világrul, de meg nem érthetik,
Egy se tudván mit mond, ha reá kérdezik.
Azt ugyan jól tudom, hogy semmit sem tudok:
Ezt vallyá Socrates: Én is annyit mondok!
Szent Pál, az Istenrül addig okoskodik,
- 8360 Míg nagy okaival el nem tsilapodik.
Fel kiált, hogy valyon a nagy böltsséget
Ki merithetné ki, és² az Istenséget.
Meg érthetetlennek vallyá kiáltása
'S Törvényit elénkbe szabja szent³ vallása.
- 8365 Mennél jobban reá gondol Elméjében
Annál kevesebbé láttya a fejében.
Igy tész vallást Rousseau a Nagy Istenségrül
Tudatlanságunkrul, és e gyengeségrül.
[245v] Plátó nem érti jól, maga is mit beszél;
- 8370 Kébzeldésekkel, gondolt lelkekkel él.

¹ <magának> okosságának [Javítás a törlés fölött]² <'s> és [Javítás átírással]³ <a> szent
[Javítás a törlés fölött]

- Álmok közt utazik; vágyódása viszi
 'S Hogy titkot fedez fel; tévedten, ezt⁴ hiszi.
 Ki tér határábul mélyj gondolkodása
 'S Világban Világot épít álmodása.
- 8375 Isten, természetrül; a ki belé látott
 Azt vallyá, 's hogy⁵ érti titkait; hazudot.
 Mond meg hát mit értesz meg a teremtésben?
 Mit a mord halálban, mit a születésben?
 Mig nem születél is kellett más formában
- 8380 Lebegni, mozogni, élni e Világban.
 Ha meg halsz, test maradsz: semmivé nem lehet
 Tűzben, Vizben, Égben, Földben mindég élhetz.
 Hiszed, hogy lelkedben bóldogab helyekre
 Utazol végtére⁶ a ditső Egekre.
- 8385 Hogy hamvad is testé változik sirjában,
 Lelke le szál közzé 's fel éled magában.
 Hogy érzések nélkül fogsz élni Lelkedben,
 'S Álom, étel, ital, nem lesznek testedben.
 De, nem foghatod meg ugy é értelemmel
- 8390 Szem bé hunyva hiszed, vakon, 's félelemmel.
 Mi a Nap? habzó tűz, a mely meg melegít
 Mint Gassendi mongya 's hideggel elegyít,
 [246r] De tsak mivét érzed: tovább vélle nem mégy⁷
 Akár millyen régi és hirelt okos légy.⁸
- 8395 Tudod é érzésed, mitsoda szivedben
 'S Gondolattal a vér, hogy romlik testedben?
 A mi nem test, annak, a mi test, hogy árthat,
 És a test ő benne mért pusztít, hogy ronthat?
 Mi közü van egyik félnek másikához

⁴ <e|> ezt [Javitás a törlés fölött] ⁵ <és> 's hogy [Javitás a törlés fölött] ⁶ <Lelkedben>
 végtére [Javitás a törlés fölött] ⁷ <többet rólla nem tudsz> tovább vélle nem mégy [Javitás
 a törlés fölött] ⁸ <...> Akár millyen régi és hirelt okos légy. [Javitás a törlés fölött]

- 8400 Gyönyörűségéhez és a fájdalomához?
 Mikor halva fekszem, Lád,⁹ a Lelkem élhet
 Testem fájdalomi közt, kedve mért nem lehet?
 Mennyire különböző az élet, és halál
 Testemtül a Lelkem¹⁰ olyan¹¹ messzére áll.
- 8405 Mért üti hát őtet minden viszontagság
 Egytzerre testemmel? bu, gond, nyomoruság?
 Érzed hát magadat; Látod, még sem érted,
 'S Az Istent eszeddel azt mondd fel érted.
 Hogy tetteiseiben soha se hibázol,
- 8410 'S Hitedben kedvének, jól, tsak te áldozol.
 E nagy örök Létet,¹² Tháles; a Világot
 Folyó testé teszi, 's minden valóságot.*
 [246v] Értznek, kő sziklának a habzó lágységban
 Aggya keménységét, és folyo higságban.
- 8415 Anaxagorás szol a nagy értelemrül,
 Ki mindent rendbe vet, és mive között ül.
 Ezeket, 's többeket mind el beszélhettyük,
 De azért e Világ hogy van, nem érthettyük.
 Ugy érzed látod a nagy természetet
- 8420 Még sem foghatod meg benne az életet.
 Fel elevenedik a bogár vér nélkül,
 És sok véres állat, télen, halálban ül.
 Tsontá fagy, még is él.. a tűztül el szalad^(a)

* *Jegyzés.*¹³ Örök Test. *Materia Universalis* Thales úgy vélekedet, hogy ez a *Materia fluidum*, és egy átallyában ez uralkodó része a többinek.¹⁴

^(a) *Jegyzés.*¹⁵ A Hőjeg, egy kis fejr állat télen meg fagy, de ha fel melegitik a tűznél, fel éled. Nagyob az Űrgénél.

⁹ <ha> Lád, [Javítás a törlés fölött] ¹⁰ Lelkem <hát> olyan ¹¹ olyan [A két utolsó betű beszúrás] ¹² <...> Létet [Javítás a törlés fölött] ¹³ [Bessenyei jegyzete a 246r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem pontosítja.] ¹⁴ több<ek felett>inek. ¹⁵ [Bessenyei jegyzete a 246v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.]

- Ujra teremti a meleg és meg marad.
- 8425 Miben nintsen élet itt a természetben?
 Mi lehet örökös holtá e Nagy testben?
 Te néked hogy nagyub az elevenséged,
 A fát hólnak nézi nagy együgyűséged.
 De ha le nem vágod, mint élted virágzik,
- 8430 És nővéseiben ő is el ágazik.
 Ily, vagy oly formában, a Világ mind élet,
 'S Ez örök életben holtá semmi sem let.
 A mit hólnak nézel az a maga sorján,
 Él, mozog, tart, lebeg, 's meg marad a fáján
- 8435 [247r] A Medve nem eszik télen, de¹⁶ mindég él
 Tsak a talpát nyallja, 's döglésétül nem fél
 Az meg hal, fel támad; ez él, étel nélkül
 Az halál, életben, s ez, a halálban ül.
 Talán¹⁷ a halál, tsak¹⁸ vetkezés, öltözés,
- 8440 És egyik formából másba lett¹⁹ költözés.
 A természet titok előtted örökre
 Sehogy se juthat el ez erős rejtekre.
 Élő eredben vér: mozdulásit látod;
 De hogy dobog benne szived, nem mondhatod.
- 8445 Dolognak dologgal hogy let a kötése?
 Ennek, tudod nállunk nintsen meg értése.
 A hideg melegség, plántaink neveli,
 És élő fáinkat magasra emeli.
 A fajzást viz tűz közt setéten tsinállja
- 8450 Az állat méhében, 's vizzel ott táplálja
 Nem szopva, nem éve, hizik, nevededik;
 Mikor vére indul, meg elevenedik
 Az annya étele hogy megyen testébe
 Hogy nevellye benne méhének vizébe?

¹⁶ <és> de [Javitás a törlés fölött] ¹⁷ Talán <az> a ¹⁸ tsak [Beszúrás] ¹⁹ lett <öltözés> költözés.

- 8455 Mihent Világra jön, ha nem szopik, meg hal
 Az annyában pedig el élt az álommal.
 Mutasd meg, magyarázd a titkos okokat
 Hol, hogy, miért teszik így ugy munkájokat?
 [247v] Hogy lakhatik meleg szikra a kovában,
- 8460 Mellyet ki nem adhat soha tsak magában?
 Hideg értzel, hideg testét ha meg ütöd
 Főzöl nagy tűzénél, 's petsenyéd meg sütöd
 Sokszor egész váras ég meg egy kovárul..
 Nézzed meddig terjed a tűz egy szikrárul.
- 8465 A meleg az állat vérén vízzel habzik
 Számptalan formában változik és fajzik.
 Ugy hogy, kisseb, nagyob hideg, meleg nélkül
 Teremtet dologban nővés, mozgás nem gyül.
 Mennyi meleg hideg kellessen egy testre
- 8470 Hogy fel támadhasson²⁰ véllé az életre?
 Azt mondogd a víznek, a tűz ellensége,
 Még is vízben lakik a nemző hévsége.
 Hijában sűt a nap ha víz nem tenyésztet,
 És benne a hideg mértékkal nem éltet.
- 8475 Fűvet, fát, állatot a tűz, vízzel terem,
 A hol a meleget, a hidegben lelem.⁺
 [248r] A tűznek a vízzel nagy hát egygyessége,
 De ha reá öntöd őlló ellensége.
 Azért, ha el válik egyik a másiktul
- 8480 Az egész természet magába belé ful.

⁺ *Jegyzés.*²¹ A természetnek minden mive tsuda, de mivel gyermekségünktől fogva szoktattya életünket magához tsudáit tekintetben nem vehettyük ha rá nem gondolunk. A természetet Böltsek szokták tsudálni; 's tudatlanok használni.

²⁰ <éledhessen> támadhasson [Javítás a törlés fölött] ²¹ [Bessenyei jegyzete a 247v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem pontosítja.]

- Igy, e két nagy állat egymással hartzolva
 Lettek örökösön magokhoz lántzolva.
 A természet titka egy részben melegség
 Más részről meleggel ögyvelgő hidegség,
 8485 Érzést, erköltsöket értelmet is formál:
 Annyi különbséget közöttök hogy tsinál?
 Az állatokban is vagyon Elmékedés
 Mellyet ugy nevezünk tsak hogy eszmékedés.
 Mennyire különböz a Visla, Vakondok
 8490 Mindenik vérében hideg, 's²² meleg, az ok.
 Az Ember különböz egy vérben egymástúl
 E mint okos ugy él; amaz jár bolondul
 Hideg meleg együt²³ őszve keveredve
 Különbséget szűlnek életnek eredve.
 8495 Mond meg hogy dolgozik, a léleketeken
 Hogy²⁴ gondol,²⁵ hogy gonosz, 's²⁶ igaz a²⁷ lelkeken?
 E Világ testében töb é a melegség
 Vagy felül haladgya ezt itt a hidegség?
 Vagy egyenlő mérték van mind a kettőben
 8500 'S Ugy szűl,²⁸ tart fen mindent egyenlő erőben?

Az Emberi Nemzet magát sem érti

- Honnan jön hogy annyi Bölts van magánoson
 'S Az Emberi Nemzet bomlot, tsoportoson?
 [248v] Hogy magában ismér törvényt, igasságot
 Még is mindég űzi a sok gonosságot?
 8505 Hogy láttya a poklot még is usz a bűnben,
 'S Annyi gyakorollya szent vallását színben?

²² 's [Beszúrás] ²³ <és nem> együt [Javítás a törlés fölött] ²⁴ Hogy [Beszúrás; a következő szó nagybetűjét nem javítja az író] ²⁵ gondol<hasd>, hogy [Javítás a törlés fölött] ²⁶ <és> 's [Javítás a törlés fölött] ²⁷ a [Beszúrás] ²⁸ <nemz> szűl [Javítás a törlés fölött]

- Mért nem állította meg már²⁹ köz igazságát,
 Hogy nem változtatta el³⁰ nyomorúságát?
 Millionként magát mi okon öleti,
 8510 És hogy úgy bódogab, ésszel hogy hiheti?
 Törvényt, szokását vérrel változtatta
 A szerentséjéért életét fogyazta.
 Örökké nyomorog okoskodásával,
 'S Ésszel veszekedik szüntelen magával.
- 8515 A³¹ Nemzet, 's Szomszédgya mindég³² ellensége
 Meg emésztve egymást bolond dühössége.
 Nem oly böltsék mint mi, tudod az állatok,
 Egymáson még sem ily meg veszet szomszédok?
 Farkasok Farkasra nem mennek prédára:
- 8520 Ki ki más állatot keres a fogára.
 Az ember sorsába örökké változtat,
 És egy állapotban soha sem maradhat.
 Azomban tsak meg van nyakán az igája
 'S Hogy tsak ő bölts, maga;³³ olyan nagy a szája.
- 8525 Külön, sok halandók okoson is tesznek,
 De ország dolgában vérontásba vesznek.
 Okoskodgy, hanem a fájdalom meg marad,
 És a sok bolondság reád mindég árad.

[249r] *Az okoskodás egy fájdalmat sem ólt el*

- Külső esetektől származik³⁴ keserved
 8530 És okoskodással kín közt, nehéz nyerned.
 Akár mely tagod fáj, vagy javaid vesznek
 Nagy okoskodásid szomorúak lesznek.

²⁹ <a> már [Javítás a törlés fölött] ³⁰ <meg> el [Javítás a törlés fölött] ³¹ A <Ha> Nemzet
³² <vagyon> mindég [Javítás a törlés fölött] ³³ <igaz> maga [Javítás a törlés fölött] ³⁴ szár-
 mazik <származik> keserved

- Egy mérges pattanás ha testeden fel kél
 Mélyj eszednél fogva szived, vesztétül fél.
- 8535 'S Ha gyötrő nyavalya áll elő testedben
 Okoskodhat osztán ki tanult fejedben.
 Nem enyhítheti meg eszed, nyavalyádat
 Hanem orvossággal biztatod magadat.
 A testi gyötrelem orvosság körül jár,
- 8540 És a viszontagság jó szerentsére vár.
 Hijában okoskods ha nagy az eseted
 Hol a Földhöz ütöt szerentsétlenséged.
 Filozofiával, akár kegyességgel;
 Tsak meg maradsz Rokon,³⁵ a keserűséggel;
- 8545 Sőt az ostobánál sorsod jobban érzed
 'S Több okoskodással magad, inkább vérzed.
 A szenyvedés is több a vetélkedésben
 Nem szenyved úgy a vad: Nints Elmélkedésben;
 Azért a tudomány több gyötrelmet okoz
- 8550 Mint a hiv természet itt³⁶ életünkre³⁷ hoz.
 A Hottentótok közt, ki lövi meg magát
 Hogy el vették rangját tőlle, vagy jószágát?
 [249v]³⁸ Sok fájdalmat tsinál a sok okoskodás
 És nyög ott, hol nevet egy tanulatlan más.
- 8555 Nem jó az Embernek sorsát nagyon látni,
 Könnyeb az életben tsak³⁹ vakon mulatni.
 Ez⁴⁰ örök igasság, hogy a tanult Ember
 Ditsősséges, fényes; de tsak ez a mit nyer.
 Egy jó paraszt othon a sült petsenyével
- 8560 Bóldogab mint sok nagy Tudós az eszével.

³⁵ Rokon [A kezdőbetű kisbetűből javítva] ³⁶ itt [Beszúrás] ³⁷ életünk<nek ...>re hoz.
 [Javítás a törlés fölött és után] ³⁸ [249v] <A sok okoskodás sok fájdalmat tsinál> Sok ³⁹ <ugy>
 tsak [Javítás a törlés fölött] ⁴⁰ <És> Ez [Javítás átirással]

- Ha házad meg éget, kedves gyermeked hal
 Nagyon kedvetlen vagy az okoskodással.
 Sőt az együgyűtül a sors magát rejti
 'S Egy két itte borral baját el felejtí.
- 8565 Mondhatod hogy nem fáj; a Stoicusokkal,
 Vagy az Urban hívő Theologusokkal;
 De Szentség, kegyesség; vagy Filozofia
 Ha kárt vállalsz, 's⁴¹ ütnek; van kedvednek hijja.
 Az okosság azért van hogy fájdalomadtul
- 8570 Előre mentsen meg, és az únalomtul.⁴²
 Hogy nyomoruságba ne meny eszetlenül
 De ha belé esel, te sem vagy bú nélkül.
 Az Ur keze ugy é? Meg nyugszol tettzésén
 De tsak gyötrelemben usz szíved, érzésén..
- 8575 Job a jó állapot, tudod a tőrésnél..
 'S Vigab a szerentsés a le vert kegyesnél.

[250r] *Az Ember, kezét őszve⁴³ dugva;
 e Világot nézve, és semmit sem értve.*

- A gyepre heveredsz: nézed e Világot
 A széles térséget, mélység, magasságot.
 Tsuda, titok, minden mit szemedre vehet
- 8580 Okoskodol rólla; semmire sem mehet.
 A hóld hideg tűzzel, hólt fénnel világít
 Mikor a Nap heve, fényessége tágít.
 Hol a levegő Ég tsupa tsillagbul áll
 Mellyek közzül ez áll, és a többi sétál.
- 8585 Hol támad fel a szél? mi ragadgya testét?
 És mi tsendesiti meg széles Tengerét?

⁴¹ 's [Beszúrás]⁴² <...> és az únalomtul [Javitás a törlés fölött] ⁴³ őszve <dugva> dugva

- Hogy Ég tűz örökké a Vesuviusban?
 Hogy terem Uj Világ mindenkor Májusban?
 A meleg ujra szül, a hideg el temet
- 8590 'S Egyik mint a másik éppen tsak ugy éltet.
 Hogy lesz dohány koró egy tűhegynyi magbul,
 Hogy jön ki a tsirke a kotlot tojásbul?
 Mitsoda hasznodra terem rajtad tetü?
 Hogy festi Lelkemet elődbe a betü?
- 8595 Hogy fűzi fel sorba gondolataimat?
 Hogy érti az ujjom, parantsolatimat?
 Nem szóllok, és tsak a gondolat vezérli
 E' test, ama Lélek, 's mit akar, meg érzi.
 [250v] Hogy szál hát ujjodba szabad akaratom,
- 8600 Nagy⁴⁴ elmékedésed, és a gondolatod?
 Balha, légy, és szunyog, hogy terem melegen
 Mely mind el enyészik a kemény hidegen?
 A fejér semlyébül, hogy válik piros vér
 Mely osztán eszmél is, 's elmékedésre ér?
- 8605 Kenyeret, hust, laput, sülvé főve eszel
 'S Vélek, véred által kébzéledő leszel.
 Véredben a dögök meg elevenednek,
 'S Réseivé lesznek érzékenységednek.⁴⁵
 A ros z hírvé szalad füleden szivedre
- 8610 És keservet hogy hoz a hang, érzésedre?
 Hogy fut a gondolat kavargó véredben
 'S A vér, hogy bolondít meg néha eszedben.
 Minek akasztya fel annyi ember magát?
 Ha böltsesség szüli benne méltóságát?
- 8615 A barom, nem megyen veszni szánt szándékkal –
 Ember mutat nagyot tsak, széllé, árnyékkal.

⁴⁴ <A> Nagy [Javítás a törlés fölött] ⁴⁵ érzékenységednek. <...> A [Két sor törölve]

- Eléb a Pokolrul Lelkét⁴⁶ tudósittyá?
 És magát az után tüzébe taszittyá
 Mikor érzésed fris, mi huzza szád fére?
- 8620 Mi bőgette torkod hogy Pál farban vere?⁴⁷
 [251r] A forró nyavalya, vagy a bornak gőzi
 Halhatatlan Lelked benned meg előzi.
 Hogy foghat ha nem test rajta annyit a bor?
 Hogy van nállad az a testi, és Lelki sor?⁴⁸
- 8625 Ha tsak Emberért van minden e Világon
 Mért vész ő leg jobban a királyi ágon?
 Ha meg kapja miért eszi meg a Farkas?
 Miért hizhat véle a Krokodilus has?
 Minek esik belé a dög,⁴⁹ a fenével?
- 8630 Mért hul ugy, mint barom emberi nemével?
 Meg alázttatással döglük mind, egymásra,
 Ugy vontzollyák őket halomba rakásra.
 Miért esik esső a habos Tengerben
 Mikor a szárazság pusztít kenyeredben?
- 8635 Ha tsak te vagy Tárgya az Ur áldásának
 Miért vagy ki téve leg töb nyavalyának?
 Az idő soha se gondol,⁵⁰ Lásd sorsoddal
 Kárra, vagy haszonra forduly bár dolgoddal.
 Élet, halál, veszély; jön rád⁵¹ a természet
- 8640 Nem gondol 's egészlen ott hágy a hová tett.
 Mért nem esik esső soha Egyiptomban
 'S Hogy van ott az⁵² által az Ember áldásban.
 Magadtul, mástul is függésbe van sorsod
 Helyre nem hozhatod soha állapotod.

⁴⁶ <magát> Lelkét [Javítás a törlés fölött] ⁴⁷ vere? <Hogy él örök Lelked a vérben Mért beszél bolondul forró betegségben?> [251r] ⁴⁸ sor? <Ha minden Emberért vagyom e> Ha ⁴⁹ dög, <pestis, ...> a ⁵⁰ gondol <soha>, Lásd ⁵¹ <...> jön rád [Javítás a törlés fölött] ⁵² <víz> az [Javítás a törlés fölött]

[251v] *Lélek Isméret*⁵³

- 8645 Mint származik benned a Lelki Isméret?
Szokás, vallás, törvény, haszon? vagy miből lett?
A törvényben erő, a hitben nevelés
Másut gyönyörűség, nyereség, jól élés.
Minden lélek örül Világi hasznának,
- 8650 És igazságot ad az Ember magának.
Minden Lélekben más tudod az⁵⁴ isméret
Ez így érti, az ugy. Mind jó a kereset.
'S Mikor tellyesithed kívánságaidat
Meg leled Lelkessel igazságaidat.
- 8655 Péter Lelketlennek kiált a⁵⁵ Lelkében
Kit Lelked bolondnak mond vissza, Létében.⁵⁶
Nállad is, nálla is, mind Lélek Isméret..
'S Igazság Uradnak, mikor jól meg⁵⁷ veret.
A Lelki Isméret ugy láttzik igazság
- 8660 A hol nyernek véllé; 's a hol veszt, gonosság;
Mert a győzedelmes bűnössé tsinállya
Valakit meg verhet 's rosznak kiabállya.
Meg bizonyityta hogy jó Lélekkel nem bír sz
'S Igazság viszi rá, hogy a sorsodon sírsz.
- 8665 A ki meg győz, meg tsal, Istene segíti
Mond 's,⁵⁸ hogy a Lelke jó, magát ugy hiteti.
A hit minden féle: a Lélek ebbe van
A melylyel nő azzal szál le halálában.
[252r] Böltsőjétűl fogva tiszteltes ördögöt
- 8670 Véllé; meg Látod⁵⁹ hogy tsak annak könyörgöt.

⁵³ <A >Lélek Isméret <el tévedhet> [Javítás a címben] ⁵⁴ <a Lelki> tudod az [Javítás a törlés fölött] ⁵⁵ kiál<...>t a [Javítás átírással] ⁵⁶ <... eszében> vissza, Létében. [Javítás a törlés fölött és után] ⁵⁷ <farba> jól meg [Javítás a törlés fölött] ⁵⁸ <És> Mond 's, [Javítás a törlés fölött] ⁵⁹ Lá<d>tod [Javítás a törlés fölött]

- Itt hitbül védelmez; amot hitbül üldöz
 Lélekben vallással te tölled különböz
 A Sidó Látod hogy Disznó hust nem eszik
 Ezt a szentet hiszik itt; ott, fére teszik
 8675 A ki perel, tudod ügyét igazollya;
 Lelke Isméretit benne nem vádollya.
 Ki ki meg nyugoszik hitiben Lelkében
 'S Szomszédját vádollya tsak, meg hitt⁶⁰ eszében
 Soknak, torka hasa, Lelke Isméreti
 8680 'S Aranya ezüstye, akár hogy tetteti.

*Tsak⁶¹ a józan okosság⁶² egy átallyába való
 igaz Lelki Isméret.*

- Van a Természetnek olyan okossága
 Melybül ki tündöklük örök igassága.
 Mely minden Lélekben, hitben ismértetik
 'S Az⁶³ Emberben soha⁶⁴ el nem temettetik.⁶⁵
 8685 Mi örök igazság⁶⁶ Lélek Isméretben?
 Az, mely nem különböz sehol a szivekben.
 Tsak józan okosság hát az és természet
 A mely bennünk közre Lélek isméret lett.
 Nem hiszed a mit a Sidó hisz fejében,
 8690 De azért nem nyomod el szegényt ügyében.
 A ki pénzét lopja; vagy el veszi éltét
 Minden Lélek, és hit itéli roszt tettét.
 [252v] 'S A mi nem nevelés, az emberi ágon⁶⁷
 Egy forma igazság az Egész Világon.

⁶⁰ <...> tsak, meg hitt [Javítás átírással] ⁶¹ Tsak [Beszúrás; a következő szót Bessenyei nagybetűvel hagyta] ⁶² <tsak> [A szót először beszúrja, majd törli] ⁶³ <És ...> 'S Az [Javítás átírással] ⁶⁴ soha [Beszúrás] ⁶⁵ temette<the>tik ⁶⁶ igazság <hát> Lélek ⁶⁷ <szokás a Világon> az emberi ágon [Javítás a törlés fölött]

- 8695 Senki sem tanullya: érzi a szivében
 És nem téved véle soha el eszében.
 A ki tsal, lop, éget, jól tudgya hogy gonosz
 'S Lelke Isméreti, szive nálla mind ros.
 De,⁶⁸ vallás, nevelés sokakban erőltet,
- 8700 És a Lélek véle hamar meg⁶⁹ tévedhet.
 Már a⁷⁰ természetnek józan okossága
 Meg áll, 's nem törli el e Föld bolondsága.
 Ha veszedelemben látod más társadat
 Szaladsz; 's el felejtet minden vallásodat.
- 8705 Védelmére futz, ha látod háza meg gyúl
 Vagy oly vízbe bukik melybe majd belé fül.
 Ha pénzed, kenyered el kérték, igazság
 Vissza adni 's a ki nem tselekszi, gagság.
 A költsönt, természet állatta sorjára
- 8710 Adós, fizes! Így kel, az Ember javára.
 Igazság, hogy másért mindeneddel ne ély
 És bűn nélkül soha büntetéstül ne fély.
 Jó lélekkel, hid meg, rabokat nem tarthatz
 'S Más nyakára Lántzot, kötelet nem varhatz.
- 8715 Hijában gyilkollyák ugy az igazságot
 Mert ő tartya még is tsak fen a Világot.

Az akarat kéntelenség, szükségre nézve

- Az olyan akarat melynek meg kel lenni
 [253r] Uralkodva szokot osztán rajtunk lenni.
 A mi nállad szükség, mind kéntelen teszed,
- 8720 Nem tudsz nem akarni, akár hogy ved eszed.

⁶⁸ De, <Igy> vallás [Törlés soreleji beszúrás miatt] ⁶⁹ <ezerszer> hamar meg [Javítás a törlés fölött] ⁷⁰ <De a> Már a [Javítás átírással]

- A szabad akarat frissen van, Láthatod,
 Mindenüt ott, a hol el nem multhatod.
 Akarnád; nem lehet,: Nagy a veszteséged
 Fűlen fogva viszen reá a szükséged.
- 8725 Eszel, iszol, alszol;⁷¹ mind kéntelen teszed
 És ha nem dolgozol kenyered nem eszed.
Ha nem akarod, nem! De szükség, akarni
 Mert meg kel miatta a fejed vakarni.
 Szükségből származik járásod, kelésed
- 8730 Nyúg az akarat is ha nintsen élésed.
 Unalmaid, vagy kedved, vagy a hasznod hódít
 Akár a veszteség, vagy nyereség szorít.⁺
 [253v] De gyönyörködésed, éh gyomrod parantsol,
 'S A hir, név, betsület élteden harátsol.
- 8735 Ki ontya véredet, el költi javadat;
 Ditsősség keresve veszted el magadat.
 A mi reád nem⁷³ néz, és nem tartozhatik
 Abban akaratod nem is lakozhatik.
 Haszontalan dolgot, kedvetlent akarni;
- 8740 'S Az ordas kő sziklát Nap elől takarni
 Tettednek sorában nagy bolondság lenne:
 Okosban akarat ere rá nem menne.

⁺ *Jegyzés.*⁷² Igaz az, hogy az Ember mive, tselekedete szükségeiből származik; a szükség pedig kényszerít; de nem igaz az, hogy őlni, lopni sat. kéntelen valaki, mivel ez néki is romlására, vesztére szolgál. Kenyér keresésre a józan okosság, természet, kit kit kényszerít, de ara egy jó Embert sem, hogy lopjon. Van hát ott szabad választás. És lehet szabad akaratall törvényes módokat keresni; gonoszokkal pedig nem őlni.

⁷¹ alsol [Betűkihagyás] ⁷² [Bessenyei jegyzete a 253r oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem pontosítja.] ⁷³ <nézve> nem [Javítás a törlés fölött]

Törvény, ítélet, vélekedés

- Ugy é, az okosság törvényeket szerzet,
Mellyeket az erő ezerszer Földre tett?
8745 Nézzed! e Világot mindenüt, mint dullyák,
És a törvényeket mennyire tsufollyák.
Összve vissza forog ügyed igazsága,
'S Hányszor meg nem veri az Ember gazsága:
Az ítélet tétel, jó, bal vélekedés
- 8750 Ennél ilyen, annál olyan kébzeldés.
A mi nem természet, mint tettzik, ugy vehed
'S Rólla ítéleted Elméd szerint tehed.
De ki hát közöttünk olyan tanúlt okos
A kit bolondnak ne mondjon egy 's más Lakos?
- 8755 Te másokat ítélisz; téged is ítélnek
És hogy kábáskodol eszedrül ugy vélnek.
[254r] Minek okoskodol? tévedtnek mondanak
Itt okosnak, amot bolondnak vallanak.
A hatalom ellen mit tész⁷⁴ igasságod?
- 8760 'S A hittül dühödtnek, józan okosságod?
Ostoba, vagy veszet, gonosz, mind jó Lélek
Magának; és így szól: *Én igazán élek.*
Téged tart gonosznak szép igazságoddal –
'S *Utaz*; ezt feleli, *okoskodásoddal.*

A nagy tudomány, nagy fájdalom.

- 8765 Méllyen tudsz gondolni minden inségedre
Sok nyavalyáidra, és semmiségedre.

⁷⁴ mit tész <okosságod> igasságod?

- Előre hátra néz benned az okosság –
 Így vész el a jelen való szép boldogság.
 A' multak bánatot, a jövők félelmet
- 8770 Szülnek 's így táplálsz benned a győtreelmet.
 Kézelődéseid a valóságokon
 Győznek 's el rabolják ezeket magokon.
 Füstben, hangban téved el egész életed
 'S Hogy pórászon ugrálsz, mint bolond, nevedet.
- 8775 Látod, hogy gyermekség de rólla nem tehetz
 Szokás; és egyedül ellene nem mehetz
 A Világ ostroma el kapja eszedet
 'S Okoson, bolondok közt leled⁷⁵ fejedet.
 [254v] Gazdagság, hatalom, hír, név; mind meg lehet
- 8780 De boldoggá tudod, hogy soha sem tehet.
 Mint a kérész bogár mely a magas partbúl
 Ki buvik; kavarog, és a Tiszába húll.
 Tsak olyan a Léted, ha Trónuson vagy is
 Hijában birsz Látod egész Világgal is.
- 8785 Emberi Nemedet minden száz esztendő
 El törli e Földrül 's ujjat szül az idő.
 Gond, baj, és betegség készíti halálod
 Mellyet előttd tart kinos okosságod.
 Így, tanúlt életed sorsára gondolván
- 8790 Siralom házban ül, és úgy hervad magán.
 Ez a tudománynak keserves fájdalma,
 'S Az okoskodásnak szomorú álalma.
 A Hüron nem gondol soha halálával,
 És nem kesereg így az okosságával.
- 8795 Mikor meg kel halni, fére dül; ott marad
 De halála miatt előre nem fárad.
 Néked már a Zsinat, Lárma, gond, háboru
 Vendégség szükséges, hogy ne légy szomorú.

⁷⁵ leled <nevedet> fejedet.

- És ha társaságod nintsen, okosságod
 8800 Szüli életedben bóldogtalanságod.
 A ki sokat gondol, sokat gyötrettetik
 'S Felül rá sokaktúl még ki nevettek.
 A mit látz körülted, mint te, mind⁷⁶ semmiség
 Magának tartot meg mindent az Istenség.
- 8805 [255r] Mikor már életed a sirjába fordult
 Néked a Világ is örökösön el múlt.
 Félve, vélve huzod vonod életedet⁷⁷
 Nézvén, hogy közzelít hozzád, el veszteted
 Bóldog vagy ha néha valaminek örülsz,
- 8810 Magadat felejtve: azontul buban ülsz.
 Részeg vagy örökké a magad esztétül
 Azt vélvén hogy te vagy egyebeken felül.
 A Sas még bóldogab mint te a Világon
 Nints gongya, 's tséndesen gúnyaszt a fa ágon
- 8815 Nem kel okosságod! bóldog életében
 Örömmel sikoltoz a Világ Egében.
 Az Ember töb állat felet nem bóldogab
 Ezen a Világon, jóllehet okosab.
 De jól leszen dolgod végre Meny Országban
- 8820 Tsak vígasztald sorsod előre magadban.
 Hanem itt a Légynél sem lehetz bóldogab –
 'S Van Ember oly, ki az állatnál bolondab.⁺

⁺ *Jegyzés.*⁷⁸ Nagy keservére szolgál az Embernek hogy⁷⁹ minden idejében, halálát taszigálván idéb, odáb maga elöt; szüntelen való félelemben kel néki lenni, hogy üstökébe mikor kap. Ehez járul a⁸⁰ tünődés, hogy mere: Meny Országba⁸¹ Pokolba e?⁸² vagy tsak örökös semmiségre.

⁷⁶ <...> mint te, mind [Javitás a törlés fölött] ⁷⁷ életedet <E' sints hatalmadban, hát tiéd Lételed> Nézvén⁷⁸ [Bessenyei jegyzete a 255r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. Az író nem jelzi a jegyzet kapcsolódásának helyét.] ⁷⁹ hogy <életének> minden ⁸⁰ a <nagy> tünődés ⁸¹ Országba <vagy> Pokolba ⁸² e? [Beszúrás]

[255v] *A jámborság, együgyűség, tudományt halad*

- Tekintsük a szegényt tudatlanságában
Bóldog é úgy mint más a méltóságában?
8825 Szokása vezeti, 's józan okossága
Oly böltsé teszi mint mást esze nagysága.
A természet keze oktattya mivében
Nem gondol 's gyötrelmet sem szenyved szivében.
Ha meg elégiti testi szükségéit,
8830 Nem szüli a nagy ész, gondal, inségeit.
Nem tud Világodrul; tsendesen kél, fekszik
'S Ha meg van élleme azzal is elégszik.
Bársony palást néki a Debretzenyi Szúr
Ólom karikára; 's topánka a Ló búr.
8835 És ha majoránát üt fel bokrétának
Vasár nap, szökdösve katzag világának.
Tzikázik a gyepen: szeretőjét üti
Haza tér estvére 's szalonnáját süti.
Soha nyereségért fertelmest, nem szeret
8840 'S A kit utál ahoz hivséget nem tettet.
Visgáld meg a sorsát gogyori házában
Nagy tudomány nélkül hogy megyen dolgában.
Gyerekei közöt szép tsendességével
Él, dolgozik, mulat, jó feleségével.
8845 Le ül asztalához hol a hust villára
Ütve, eszik 's⁸³ leve, le tsorog állára.
[256r] Kis Fia egy felől ugrándoz lábánál
Ütögeti térdét 's kaparász szájánál.
Nevetve zajog rá; az alat éteti,
8850 'S Az utánt jól tartva a fűre fekteti

⁸³ 's <kaszás> leve

- Más felől Kutyjája tsóvállya a farkát
 Koppant; nyálát nyeli, 's nyallya az ajakát
 Tsontot, kenyér haját vét ki éhségének
 'S Ezzel ád jutalmat szokot⁸⁴ hivségének
- 8855 Felesége egyik térdét másra tévén
 Márt, bitskája hegyin, a kezébül évén.
 Soknak ennyibül áll hertzezi udvara
 Nintsen Skárlát rajta: öltözeti kara.
 A hol estveledik, el dül, jókor fel kél
- 8860 'S Mihent szeme nyilik magának dolgot lél.
 Jól lakot barmait a folyásra hajtya
 Vas villájára dül; dohanyzik 's itattya.
 Ki száll a mezőre: véllek ott dolgozik
 Fütörész mellettek, 's néha ugrándozik.
- 8865 Ha munkája után ett, baját nem érzi
 Ki volt Sylla, Brutus, Césár nem kérdezi.
 Nintsen feje tele a történetekkel
 Nem él életében tudós gyötrelmekkel.
 Egy két sárga dinnye el űzi éhségét
- 8870 'S Kevés pénznel veszi meg a fényességét.⁸⁵
 [256v] Egy bagaria szij, meg rakva⁸⁶ pikkellyel
 El birja pompáját; 's jár,⁸⁷ fel emelt fejjal.
 Nem veszi életét szoros régulákra
 Szüksége is kevés van a pillulákra,
- 8875 Mint a tudósoknak kik el töltvén magok
 Rágó tseppel élnek hogy emésszen gyomrok.
 Had forogjon a Föld, tsillag, hóld vagy a Nap
 Él a világoknál 's eszik a hol mit kap.
 Nem tudgya e Világ meg eset dolgait
- 8880 'S Róma romlásának ki hirelt okait.

⁸⁴ <hózzá> szokot [Javitás a törlés fölött]⁸⁵ <'S Kis pénznel, táplálja magán fényességét>
 'S Kevés pénznel veszi meg a fényességét. [Javitás a törlés alatt, a lap alsó szélén] ⁸⁶ <rakva>
 rakva [Javitás a törlés fölött] ⁸⁷ <...> jár [Javitás a törlés fölött]

- Maradgyon Scipio a jámbor, a hol volt
 Születet, élt mint más, végre ő is meg holt.
 A Világ érdemét hideg vérrel veszi
 Nem halgattya; dohányt kér, 's pipába teszi.
- 8885 Titus, Antoninus semmi sem előtte
 Nem kérdi⁸⁸ idejét Cyrus hogy töltötte.
 A kandallójánál tselédi közt pipál
 Nem emészti szívét sem rang, sem a halál.
 Nem tud a Világnak tanult kinnyairul,
- 8890 És egymást kergető fényes Urairul.
 Bóltseknek Szenteknek, nevek sem esméri
 Hogy meg tanítsák rá még tsak ezt sem kéri.
 A Falusi Tanáts nem tuggygya Socratest
 Robinétet, Voltairt, Mirábaut, és Thálest
- 8895 Szükségét pótolván okoskodásunkat
 Eszéere se veszi.. Öllyük mi magúnkat!
 [257r] Ő is tsak annyit tud mint mi a Világrul
 Jollehet nem állit oly sokat magáarul.
 Nézi a szép napot⁸⁹ ő is álmélkodva
- 8900 'S Tsak ugy érti mint te mélyjen gondolkodva.
 És e tekintetben itt, a kis bírónak
 Annyi esze van mint a leg főb írónak.
 Mond meg, hogy hol van a teremtés határa,
 'S Az Ur, mennyi dolgot szabot Világára?
- 8905 A *Vekerdi* bíró⁹⁰ paraszt itélettel
 Mint *Lok*,⁹¹ vagy⁹² *D'Alambert* reá tsak ugy felel.

⁸⁸ kérdi <...> idejét ⁸⁹ <a Világot> a szép napot [Javítás a törlés fölött] ⁹⁰ bíró <reá> paraszt ⁹¹ Lok<k>, ⁹² <...> vagy [Javítás a törlés fölött]

Egyik se tud többet a váll vonításnál
A mélyj halgatásnál, és a bámulásnál.^(a)

[257v] *Az együgyűség szivből vigad.*

- Tekintsd az együgyűt, ha jó napot tsinál
- 8910 Mikor vigsággal van, 's kenyerével kinál,
Semmi sem gátollya, se nem rontya kedvét
Örömének agygya által egész szivét
Kedve el ragadgya: hánykódik, rug, kapál
Sikólt, szökik, tántzol: eléb fut, hol hátrál.
- 8915 Kedvére bilintset nem vét a méltóság,
Manér, illendőség, kevélység 's Uraság,
Mint annak a kinek szóllani sem szabad
'S Kis sorsúak közöt beszéddel nem fárad
Kik közzül némelyik nagy tudatlanságát
- 8920 Fedezvén, víseli tsendes méltóságát.
Nem beszél: Nem illik, 's így a halgatásban
Okos, és bölts marad, az ostobaságban.⁹⁹
Ti! Nagy Urak, böltsék van oly vig kedvetek
Mint a szegények közt jöve, menve leltek?

^(a) *Jegyzés.*⁹³ Tudni kívánod e Világnak ki terjedését,: a természetnek titkos miveit. Mond meg hát hol van a teremtésnek határa? hogy bennem Emberben, állatban hány féle élet, elevenség mozog?⁹⁴ mikor lett, mikor vegeződik? hogy, hány milliom része van? mennyik és mellyek a tsudái?⁹⁵ Tsak ugy esik, mintha egy prütsöktül kérdenéd, hogy egész Országban,⁹⁶ a Föld alá hány Lyuk szolgál, melyben ő is ádot egygyet magának. Vagy meg⁹⁷ mondhatná é a Gözü, mely magának télére kalászbul halmotskát hord, hogy hány szem buza terem a határon, a⁹⁸ hol tur, és futkorász?

⁹³ [Bessenyei jegyzete a 257r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ⁹⁴ <van> mozog? [Javítás a törlés fölött] ⁹⁵ tsudái? <Ezekre, felelhet az Ember?> Tsak ⁹⁶ Országban, <az alá> a ⁹⁷ <Meg> Vagy meg [Javítás a törlés fölött] ⁹⁸ a [Beszúrás] ⁹⁹ <a sz maga mutatásban.> az ostobaságban. [Javítás a törlés fölött]

- 8925 Mikor felejtitek úgy el magatokat
 Hogy ne éreznétek semmi gondotokat?
 Beszélgetz, mosolygasz, 's véghetetlen eszed
 'E Világnak szélén, vagy terhed közt leled.
 Beszélget más hozzád: a szemébe nézhetz,
- 8930 De nem tudod mit mond, és semmit sem érthetz.
 Űstökénél fogva huzod értelmeket
 Hogy meg állíthassad egy dolgon eszedet
 [258r] Vendégségetekben¹⁰⁰ mint a Templomokban
 Oly tsendesen jártok méltóságotokban.
- 8935 Így, a mulattság is végre, már mesterség
 Titkos fohászkodás, és vigyorgó inség.
 Drága maskarádban a midőn pompázol
 Akkor jut eszedben hogy érte tartozol;
 Mosolygásod meg fagy azonnal képeden
- 8940 És¹⁰¹ jég tsap¹⁰² tündöklök a verejtékeden.
 Mikor tűzben ragyog rajtad vigasságod
 Fordúl meg fejedben szörnyű adósságod.
 A Procator rád néz: szivedben el ájulsz
 'S A sok processusba, haláلودig bé fűlsz:
- 8945 Hol Dáma asszonyod szeretői között
 Éltedre¹⁰³ öldöklök keservet öntözöt.
 A bölts is tsak ilyen eszével tévedve
 Ő se tudgya mihez lehet tellyes kedve.
 Láttya; semmit se tud, még is okoskodik;
- 8950 Ősztönivel, esze, mindég marakodik.
 Ki tudna egy böltsnek egész kedvet adni?
 Ki már a Földön is alig tud maradni?
 Néha reád nevet, sorsát el felejtve;
 De ismét szomorú, az¹⁰⁴ állat le ejtve.

¹⁰⁰ Vendégségetekben <is,> mint ¹⁰¹ És [Beszúrás a sor elején; a következő szó nagybetyűjét nem javítja az író] ¹⁰² tsap <...> tündöklök ¹⁰³ <Szivedre> Életedre [Javítás a törlés fölött] ¹⁰⁴ <lesz,> az [Javítás a törlés fölött]

- 8955 Beszélni is retteg már az Emberekkel
 Mert sorsába pestist hajtanak mérgekkel.
 Igazságot, a mit ismér, harmadában
 Agygya ki 's a többit meg tartya magában.
 [258v] Sőt a mit állit is nem tuggya hogy mint van
- 8960 Tsak ugy tartya jobnak itt, a társaságban
 Nem mondgya azt, mely a¹⁰⁵ köz jónak ártalmas
 'S Az igazságot is rejti, ha¹⁰⁶ tilalmas.
 Értelmét fedezi: okait tsak sugja
 Hogy egy, 's más hatalom a lyukba ne dugja
- 8965 A nevelés meg köt sok szép igasságot
 'S Helyére allattya a vad¹⁰⁷ bolondságot.
 Az igasság olyan, hogy azt meztelen
 Társaságnak látni, mindég lehetetlen.
 Fátyolon által kel ortzáját szemlélni,
- 8970 És ugy a rejtekben hasznát meg itélni.
 Kötésbül áll végre már minden törvényre;
 És el nyel bennünket szörnyű szövevényre.
 Nints sok igasság, az erkölcsi dolgokban
 'S Ha rendre nem hozzák¹⁰⁸ semmik sem magokban.
- 8975 Törvények szülnek hát bünt, tudatlanságot
 És a nevelés hoz szeműnkre vakságot.
 Tsupa természetben, ősztön az igazság
 Nintsen érzésében sehol tudatlanság
 De már, az igasság – Lásd fedezetlenül
- 8980 Az Emberek közzé utzára ki nem ül.
 Nappal, mint a szüzet öltözve szeretik
 De ha le vetkezik, titkon ölelgetik.
 Ne légy töb tanátsban, a köz társaságnál
 Nintsen lád, bátorság minden igasságnál.

¹⁰⁵ <a mi a> azt, mely a [Javítás a törlés fölött] ¹⁰⁶ <mely> ha [Javítás a törlés fölött]
¹⁰⁷ <nagy> vad [Javítás a törlés fölött] ¹⁰⁸ hozzák <el ves> semmik

- 8985 [259r] A hol a hitetés a köz jóra használ
Tudod az igazság, hogy onnan fére áll.
És ha tévelygésed nagyon gyönyörködtet
Ha ostoba vagy is Elmédben: meg lehet.
Okos, vagy oktalan; tsak bóldogság legyen
- 8990 Részedrül a dolog minden hogy jól megyen.

*Az okoskodásából, vagy eszébül ki szorult élet,
némán gyönyörködik.*

- Tsak a Szép Nap válik gyönyörüségedre
Ó! Böls; 's erdő, mező, madár szó, kedvedre!
A szép folyó vizet tsavargó uttyában
Nézed, 's pohárt meritz a hives kuttyában.
- 8995 Látásod a Tónak térj színén tévelyeg
Melynek tükör fényre ezüst szinnel lebeg.¹⁰⁹
Felette a Látás messzire el terül –
Hol itt ott, vagy Gödény, vagy Karakatna ül.
A Tsúrék zuhogva, a vízre tsapkodnak
- 9000 És az apró halak közzé le¹¹⁰ kapkodnak.
Dankák kavarognak uszással a vizen,
Barázdákat huzván a szép kristály szinen.
Keresik az égett hab verés tökéket
Rá ülnek 's fejerre festik szén szineket.
- 9005 [259v] Gemeket látz köztök alá 's fel nyujtózni,
Orokkal vagdalva, a vizen habozni.
Mellyek osztán estve magassan repülnek
Kiáltással jönnek, 's a sásasba ülnek.

¹⁰⁹ lebeg. <Felette a látás messzére el tévelyeg 'S Benne a repeső madár, hab enyeleg>
Felette ¹¹⁰ <ugy> le [Javítás a törlés fölött]

- Közöttök a rutzák süvöltő szárnyakkal
- 9010 Repülnek, 's zuhognak retsegő szavakkal.
 Bőfőgés hallatik távol a rétekről
 Hol a vízi bika tavasszal meg¹¹¹ bődül
 Békák is kúntzognak a tó fenekében,
 'S Nagyobbak retsegnek a méljeb vizekben.
- 9015 A Balin, a tónak színén nagyot zubban
 Reménytelen esik; a szived meg dobban.
 Ragadozó hal ez: keszeg a prédája
 Mellyet a széleken kapkod maró szája.
 A Ludak a vízre alá botsátkoznak
- 9020 Vadak, 's fent repülve mindég kiáltoznak.
 A kákás nád közzé bé usznak tsendesen,
 Hol mind széllyel néznek eléb félelmesen.
 Végre susogás közt fel egyenesednek,
 Szárnyokkal rázkodva, meg le ülepednek.
- 9025 A Szártsa uszkálva a nád szálon fityeg
 Két felé kopátsol az ora, 's úgy pityeg.
 Rájok a Fellegbül Sasok ereszkednek
 Le buknak 's tök levél alá el rejteznek.
 [260r] Más felől Juh sereg jön az itatóra
- 9030 Tsendes folyo vízre, vagy nagy álló Tóra,
 Bőgéssel tölti el a tsendes Egeket,
 És lármába hozza a halló füleket.
 A fű közt rángattyák, 's tollyák az orokat
 Előre: vagy álnak, 's úgy hűtik magokat.
- 9035 Vagy meg iramodnak ivó tanyájokra
 Mindég vissza riván apró bárányokra.
 Mellyek¹¹² csoportokra osztván fel magokat
 Derekok görbitve szökik az árkokat.
 Sebes nyargalással tűnnek a hátokon
- 9040 A magas partokon, és ástot árkokon.

¹¹¹ <e|> meg [Javitás a törlés fölött] ¹¹² <Ezek> Mellyek [Javitás a törlés fölött]

- Odalrul bőfőgnek a boglyos Kuvaszok
 Őrvősök 's a gyepen ugy¹¹³ nyallyák a¹¹⁴ talpok
 Az Urak nem mernek sétálni feléjek
 Mig a botos Juhász ki nem áll melléjek.
- 9045 Döbörög a Ménes: Vágtatásban nyargal
 Hinnyog, vinnyog, rug, vág, 's lármáz a tsatrangal.
 Kondit a Tsikóssa nagy karikássával
 Rémitvén közzülök a kiáltásával.
 A szavának hangját torka változtattya
- 9050 Oly módon¹¹⁵ mint a kürt 's más ugy nem mondhattya.
 Kis lova lába közt mint tsik, ugy vetzkendik
 Sarkantyuba kapja 's rémitőket fingik.
 [260v] Két felől oldalán lobog a gatyája
 És mint a háboru ugy kiáltoz szája.
- 9055 A Ménes a vízbe mikor belé rohan
 Mint a Föld indulás ugy reng, 's nagyot zubban.
 Fel szórják a vizet tsóváló farkokkal,
 'S Ben állanak hasig¹¹⁶ egészen lábokkal.
 A Tsikos el hadgya tsig big nyerges lovát,
- 9060 És hosszan a gyepre hanyat vágja magát.
 Tsak néha hallik már Lova közt hinnyogás
 Első vagy hátulsó lábbal vágás, rugás.
 Itt jön a gulya is tsendes lépésében
 Nagyon hosszan nyulik hátra, menésében.
- 9065 Amint lassan halad, pattognak körmei;
 És a forróságban könyveznek szemei.
 Nints láрма közöttök, tsak tsendes bömbölés
 Hallik közte, 's láttzik itt, ott az ökvelés.
 Hosszan terült sorral a vízbe bé álnak
- 9070 'S Tele iván magok osztán¹¹⁷ tsak ugy¹¹⁸ fujnak.

¹¹³ <ott> ugy [Javítás a törlés fölött] ¹¹⁴ a <lábok> talpok ¹¹⁵ <Változik> Oly módon
 [Javítás a törlés fölött] ¹¹⁶ hasik [Betűtvesztés] ¹¹⁷ <benne> osztán [Javítás a törlés fölött]
¹¹⁸ ugy <...> fujnak.

- Lábaik a sárba méljen le süllyednek,
 'S A miat nehezen, lassan emelkednek.
 A szélre szárazra végre mind meg fordul,
 Ki mász, és déllőjén mind oldalára hul.
- 9075 A gulyás, bündáját a bottyára vetvén
 Vontat; szép erszénnyét magán nézegetvén¹¹⁹
 [261r] Kilentz máriásos, szörnyű nagy¹²⁰ tsizmája;
 'S Kortza alá van fel szedve a gatyája.
 Keze feje ki nem láttzik ing ujjából
- 9080 De háta, köldöke, kin van derekából.
 Karika sűvege az ora tzipáján
 Tartózik, és háj sír tündöklük a haján.
 Erszénnye sallangja sárga rézzel fényes
 Egy petákon vette, de véllé oly kényes
- 9085 Mint a fényes Mogol, ki fél Világgal bir
 És az Egész Földre terjed rólla a hír.
 Őrű bőr bundában hányván, vetvén magát
 Tsak úgy éli mint egy Király a Világát.
 Kinek¹²¹ már tartomány, ország kel kedvére,
- 9090 De ennek elég egy¹²² pikkely örömére.
 Igy múlat az Ember, mikor már magából
 Okoskodásával; idővel ki szorul.
 Ember társaihoz sem jár szövötkezni:
 Bánat szokot ebbül sokszor következni.
- 9095 A sok ismerettség mint sok águ kötél
 Meg köt, 's benne a Bölts, nyugodalmat nem lél.
 Vagyon tartozásod ismerőssid iránt,
 És a sok barátság néha jól meg is ránt.

¹¹⁹ <Lantol a pikkelyes erszényt nézegetvén> Vontat; szép erszénnyét magán nézegetvén
 [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén] ¹²⁰ <iszonyu> szörnyű nagy [Javítás a törlés fölött]

¹²¹ <Ennek> Kinek [Javítás a törlés fölött] ¹²² <a> egy [Javítás a törlés fölött]

- O! be nagyon ritka a jó vérű Ember,
 9100 Pedig, ha te a vagy, a goromba meg ver.
 A vadat, és durvát nem kötelezheted,
 És háládatossá soha sem teheted.
 [261v] Ne fárasszad magad a barátságával
 Had mormollyon maga othon vadságával.
- 9105 Keserves mindennel Böltésnek szövetkezni,
 'S Hogy tessén, magábul másért ki vetkezni!
 Hamar kap az okos mások közt sérelmet;
 Jobban láttya mint más a titkos értelmet.
 Egy, két barát elég gyönyörűségedre
- 9110 'S Bor, petsenye, kenyér a töb szükségedre.
 Távolyrul simogasd tsak az Embereket
 Légy tsendesén köztök, 's kerüld menyköveket.
 Tsendes magánosság! böltesség tanyája!
 Tudományainknak keserves igája!
- 9115 Fel emeltél bennünk Elmét, méltóságot
 'S Nyakunkba terítéd a nyomoruságot!
 Boldogságot ígérsz, de rá fájdalmat attz
 'S Mikor okoskodol ezerszer hazudtattz.
 Egy esettül se ment meg a királyságod
- 9120 'S Testi gyötrelmek közt sinlik méltóságod.
 Addig emelkedel fel a magasságban
 Hogy tsak semmiséget látz itt a Világban.
 Semmi, mert semmi vagy árnyék életedben
 És mind el hagyod itt szomorú Létedben.
- 9125 Az Isten 's természet, tudom nagy valóság
 De az Ember tsekély,¹²³ 's hijába valóság.
 [262r] E Világra nézve annyi mint egy tú hegy
 A Földünknek férge ő is, 's tovább nem megy.
 Magadat, sem másat soha meg nem értesz
- 9130 És fohászzkodásod végre is tsak e lesz.

¹²³ tsekély, <és> 's

Miserere mei Ensentium; 's véged...
Lássad Socratessel, osztán hol lesz Eged.*

* *Jegyzés.*¹²⁴ Végre azt tanálad mondani, hogy ez az Író bigott ember, klastromi bogár, mely mindég halállal dong: E Világ sorsát sirattya, mintha emberi Nemzetünk ott volna, hogy¹²⁵ rajta való szánakozására, szüksége legyen. Mely, Nemében halhatatlan; ha Pál Péter ki¹²⁶ halnak is belőlle? Hogy eszetlenség a halandó Embereknek halálokat emlegetni, mivel arul lehetetlen el felejtkezni senkinek, sőt akár ki mint igyekezne benne¹²⁷ reá nem mehet, mert az orába fuj, 's meljében sipol. Végre, hogy a nyomorultnak szenyvedését szaporítani Embertelenség. Helyes! de tudod é, hogy az író csak festő, ki sorsodat rajzollya ugy, mint a festő ábrázatotat. Meg fizetnél é néki ha képedet festvén, orodnak, szádnak, szemednek felét ki hagyná? és¹²⁸ ha ezen kívül a többi részhez sem vólna benned semmi hasonlítás? Mit tehettek rólla ha sorsod olyan? Igasságot kel rajzolni, mely töbnyire mind szomorú. Ha ábrázaton tapasszal van ragyád, ki irjon sima képpel? Ugy é hogy a határ nélkül való vágyódás, kébzelődés fojtogattya [262v] életünket ott is, hol az okos természet szükségéink poltolásával bennünket lehető boldogságba helyeztetet? Árt é, ha semmiségednek szemed elibe való terjesztésével a méltóságnak, rangnak, szükség felet lévő kintsnek dühös kíván-sága véredben mérsékeltetik, és meg kémélled magadat azért, hogy Világi életedben töb nyugodalommal, és jóval ély? Kár é, ha az emberben semmiségének meg fontolása emészető tűzét¹²⁹ valamennyire óltya?¹³⁰ mint az orozzlánnak dühösségét minden napi hidegtelelése, mely által a természet, mérgét enyhíti? Azomban, akár mit irsz, ne fély, hogy az Embert életének, kintsének, hírének, ditsőségének szomju kívánásában meg szomorítsad, vagy azoktól el idegeníthesd. Soha, sem halál sem pokol, a pénztül, vendégségtül, fénytül el nem

¹²⁴ [Bessenyei jegyzete a 262r oldalhoz. A lap alsó felén kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva, és folytatódik a következő két oldalon. A jegyzet kapcsolódási pontját az író nem jelezte.] ¹²⁵ hogy <az ő> rajta ¹²⁶ <meg> ki [Javitás a törlés fölött] ¹²⁷ <meg felejtteni> benne [Javitás a törlés fölött] ¹²⁸ és [Beszúrás] ¹²⁹ tűzét <óltya> valamennyire ¹³⁰ óltya? [Beszúrás]

tsömörölteti. Híjába üti ki a halál mellőle szomszédgyát: nevetve temeti, 's halálának Emlékezetin meg részegszik, mellyet¹³¹ Tornak szokot nevezni. Lásd, sok ember,¹³² paszamántba varattyá magát, hogy esztelenségének alkalmatossága lehessen kenyérét színért adni, és gyomrát éheztetni azért, hogy kívül teste,¹³³ sárgát, fejtét vagy nagyon tarkát mutasson: Ki osztán a Világ előtt hol ragyogni, tsudálatni kíván annyival nevettségeseb hogy alamisnára [263r] hanyatlot sorsát pompával mutattyá. Valamerre fordult az Író, még máig is mindenüt találta a hasra eset házakat, mellyeket nem ellene álhatatlan viszontagság, hanem tsak¹³⁴ maga mutatás teritet Földre. Más ember¹³⁵ hogy már is hosszú nevéhez még egy uj rangot ragaszthasson, adóssággal vesztí el örökségeit; nagyságos nevét hagyván fiaira¹³⁶ a gyalázatnak¹³⁷ közepette vigasztalásúl.¹³⁸ Sok oly ország bírája¹³⁹ van, ki hogy magát emelhesse,¹⁴⁰ hazájának sorsát¹⁴¹ lába alat tapodgya. Véghetetlen költésegre terjeszkedik ki, mellyek mind nem elegek; azért, ragyogó házáat adósságának terhe által föld alá süllyeszti, vagy el düti, hol szomoru Emlékezetinek tsak¹⁴² az a keserves ditsőssége marad,¹⁴³ hogy őszve omlot nagy¹⁴⁴ házának¹⁴⁵ darabjait, mint az el dült Ródusi Colossusnak részeit¹⁴⁶ a néző sokaság bámulhattya.¹⁴⁷ Életének gyermeki vágyódása, tettzését, szappan buborék közt, mulattatta, mellyet esztelensége, arany almával fizetet; bolondságának szomoru Emlékezetit hagyván örökségül, síró gyermekeire, mellyet az országnak kiáltása örökös átokra ítélt.

¹³¹ <a mi> mellyet [Javitás a törlés fölött] ¹³² ember [Beszúrás]¹³³ teste, <...> sárgát ¹³⁴ <a> tsak [Javitás a törlés fölött] ¹³⁵ <, van oly ki> ember [Javitás a törlés fölött] ¹³⁶ <reájok → ...> fiaira [Javitás a törlés fölött] ¹³⁷ gyalázatnak <szegénységnek inségnek> közepette ¹³⁸ vigasztalásúl. [Beszúrás] ¹³⁹ bírája <, tanáttsa> van ¹⁴⁰ <rakás vagyonát halmozhassa> magát emelhesse [Javitás a törlés fölött] ¹⁴¹ sorsát <, árullya; → ...> lába ¹⁴² tsak [Beszúrás] ¹⁴³ <van meg is meg> marad [Javitás a törlés fölött] ¹⁴⁴ nagy [Beszúrás] ¹⁴⁵ házának <nagy> darabjait ¹⁴⁶ <tagjait> részeit [Javitás a törlés fölött] ¹⁴⁷ bámul <lya.> hattya.

*Az Ember, mint józan okosság, és lehető boldogság.
Folytatása az előbbi szakasznak.*

- Mi hát a boldogság! házad tisztessége
És a természetnek bé töltöt szüksége?
9135 Vagy hogy tul ezeken kébzeldésekben
Ély 's tsinály szükségét vélekedésekben?
A kivánságokra ki szabot tehetség
Ősztön, 's fen tartása sem oly nagy mesterség.
Ha érzésed nállad meg elégítheted,
9140 Élted tisztességes karba helyhezteted.
Ennek romlásával többre terjeszkedni
Szükség é,? 's sorsoddal tovább, veszekedni?
Legyen! hogy ha annyi let már jövedelmed
Hogy ragyoghatz 's még is meg marad élelmed
9145 Tedd meg romlás nélkül hivalkodásodat
'S E semmiségekkel múlassad magadat.^(a)
[264r] A ditsósség ellen állani nem lehet
Bóldog! ki magának szerezheth nagy nevet!
Így szól vagyodása halandó sorsában
9150 Hol ugy is el mulik tsendesen magában.

^(a) *Jegyzés.*¹ A mások felet való maga mutató, híreltetés, dítsekvés, fény, a mesterséggel, tudománnyal élő Emberekhez annyira hozzájok van ragadva, hogy már benne természet, és ősztönné lett. Ez onnan jöt, hogy ha a Világnak egyik szélén valaki valamely nagy dolgot el követ, híret ditséretit a másik szelire viszik. Egy Embert egész Világ meg ismérhet; és ezer izig azok is, kik még a semmiségben² nyugosznak; ez után jövén Világra. Ezt a historia tselekszi.³

¹ [Bessenyei jegyzete a 263v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.]² semmi<...>ségben [Javítás a törlés előtt, a lap bal szélén]³ [Az egész mondat beszúrás]

- E' miatt nintsen már mivének határa
 'S Ere törekedve esik annyi kára.
 A sorsához képpest ki ki⁴ iparkodik;
 Hogy fordullyon felül, azon gondolkodik.
- 9155 Láttya hogy élete mindenhogy mulandó,
 'S Tsak Emlékezete lehet maradandó.
 Trajanus mindég él. Homerus meg nem hal..
 Sokba vész az Ember, az ily gondolattal.
 Fel áldozza magát hírének, nevének
- 9160 Maga sijjettetvén vesztét életének.
 Tsak hire maradgyon, ugy is mint ostornak
 Követi nyomdokát Látod, Nagy Sándornak.
 Nints ditsósség ellen élet, sem okosság
 Meg köti erőnket ez a szép bolondság.
- 9165 Tudgyuk, határa van, a test szükségének,
 'S Annak a mi szolgál jó egészségének:
 Ebben a tzélúnkat igen el érhettyük,
 De a kézbelődést nem elégíthettyük.^(a)
- [264v] A maga mutatás tündőklő pompában
- 9170 Milliom szükséget tanál fel magában,
 Igy a szükségednek hatarábul ki mégy,
 'S Háborudban omlasz rakásra mint a Légy.
 Ne azt kérd, hogy lehet⁷ életed boldogab?
 De ha van é állat, nállad⁸ még bolondab.

(a) *Jegyzés.*⁵ Hogy az Emberek gazdagon is ugy éllyenek, mint szegényen; ezt tsak a kívánhattya, ki a természetét nem isméri. Semmi féle szent törvény szerző nem volt a Világi kintsnek, fénynek nagyub ellensége mint a Messiás; még is követői éltek leg nagyub pompával,⁶ e Világon.

⁴ ki <kapaszkodik> iparkodik ⁵ [Bessenyei jegyzete a 264r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ⁶ pompával, <hivalkodással, fényességgel> e ⁷ lehet <...> életed ⁸ nállad <nyomorultab? → állat> még bolondab. [Javítás a sorban és a törlés fölött]

- 9175 Ki tegyen eleget a gondolkodásnak,
 'S Elmével ki terjedt széles vágyódásnak?
 Mi pedig mint látod, gondolatban élünk,
 'S Többé⁹ elégedést soha sem is lelünk.
 Ki ki azért nyugszik helyén, hogy nem mehet
- 9180 Odéb, 's erőltetést már többet nem tehet.
 De mutas rést néki: helyéből ki mozdul
 A fejedre tapod, és uttyában fel dúl.
 Határok közzé ved hát vágyódásodat
 Ha látni kívánod a bódogságodat:
- 9185 A hír, név, ditsősség ellen nem irhatok
 Hanem öldöklésén, versemen sírhatok.
 Ez olyan vágyódás, mellyen Meny, sem Pokol
 Nem uralkodhatik... Ennek minden hódol.
 'S Ha ellene nállad meg vetést¹⁰ sejtethnek
- 9190 Bolondsorra vetnek 's végre ki nevetnek.
 Ki nem örül, kérlek, a ditsőségének?
 El terjedt hírének, 's ragyogó nevének?
 Semmiségeink közt, ez a leg¹¹ fényeseb
 'S Az Ember, úgy tettzik; ezzel¹² leg nemeseb!
- 9195 [265r] De, a nagy költségnek bírhad zaboláját,
 Tsak okossággal tedd meg igaz próbáját.
 Ugy is, ha szegénnyé leszel nints ditsőség
 Tekintet, sem öröm, kenyér, sem emberség.

⁹ Töb<meg>bé [Javítás a törlés fölött] ¹⁰ <küszködést> meg vetést [Javítás a törlés fölött] ¹¹ <Látod, ez> ez a leg [Javítás a törlés fölött] ¹² <vélle> ezzel [Javítás a törlés alatt]

Találhatz már ere sorsodban okokat
9200 Ha jól gondolóra veszed a dolgokat.¹³

[265v] *Uralkodó indulat.*

Tud, a születésed¹⁴ oly vágyodást szülni,
Mely fejére szokot a többinek ülni.
Tirannussá lesz ez más¹⁵ indulatodon
'S Uralkodással van töb tulajdonodon.
9205 De nem egy dolog szül, ugy é boldogságot,
Töb is¹⁶ kívánnya még itt¹⁷ az okosságot.

¹³ dolgokat. <A pompával való pusztulás esztelenségre mutat

Akár mely fényes vagy lelsz nállad ...bat
'S Ragyogo pompádnál másokon drágábbat
Hogy pompáddal fő légy Mogollá kel lenned,
Vagy Darius hírelt kintseihez menned.
Érdemmel, vagyonnal lakik a ditsósség
Pénzel tsak nagy lenni, erköltsben tsekélység.

Valaki vagyonát veszti mértékletlen
Bár böltsnek láttasson, hid el hogy eszetlen.
Életének modját rang, hang ért pusztittyá
'S A gözzel fejében magát meg hódittyá.

Vágyódásid fogd meg: ez első gazdagság
Tsenedesség házadnál 's étedben boldogság.
Jövedelmed soha se lehet olyan nagy
Hogy szélllyel ne szórhasd ha magad bolond vagy
A mit esztendőkgig rakásra kapargatz
Rendetlenséggeddel tsak hamar el szórhatz.
Kenyér nélkül pedig boldogság nem lehet
Az éhhel örömr se semmiben se mehet
[265v] Szörnyü vagyonid közt Gróf Caborrá leszel
'S A hol kész ebédet tanálsz, tsak ott eszel.>

[Bessenyei jegyzetet is fűz az utolsó sorhoz, ami a lap alján található:] <Jegyzés. Gróf Cabor, a .. öregségére pensióra végre alamisnára szorult> *Uralkodó* ¹⁴ <...> a születésed [Javítás a törlés fölött] ¹⁵ <töb> más [Javítás a törlés fölött] ¹⁶ <féle> is [Javítás a törlés fölött] ¹⁷ itt [Beszúrás]

- Ha tsak egy vágyódás ragad el erején
 El tűnik szerentséd, vagy fel fordul fején.
 Gyengeséged, hogy nagy Kastélyokat építs,
 9210 És benne szobákat sok szinekkel készíts.
 A töb szűkségeket elmédre sem veszed
 Ehez ragatz 's minden pénzed kőbe teszed.¹⁸
 Magát minden kedved tsak ebben mutattya,
 És hivalkodását veszteden futtattya.
- 9215 Kenyeredből raktad fényes épületed
 És tömlöztre zártad belé, bus életed.
 Nem elég gyomrodnak, hogy tsak szemed nézzen
 'S Elégedés nélkül pompával éhezzen.
 [266r] Vagy Földed adod el 's köntösöket vévén
- 9220 Tündőklesz szegényen magadat meg évén.
 Az a vágyódásod, hogy tündőklő legyél
 'S E' miatt magadbul nyomorultat tegyél.
 Még a Bólts¹⁹ is hogy ha vagyon nélkül marad
 A bóldogság után keservesen fírad.²⁰
- 9225 Ne hid, hogy sok érdem szegénnyé nem lehet
 Van olyan mely ebben semmire sem mehet.
 A sok böltselkedés, tudomány, resté tész
 Életed modjábúl okoskodva ki vész.
 Sok olvasot Ember vólt már élhetetlen
- 9230 A²¹ Bólts,²² gazdagságra nézve tehetetlen.
 Az Élet módjára nem kel nagy böltsesség
 Tsak ész, gond, fárattság és mértékletesség.
 A ki szűkségben él mindég bóldogtalan
 Biztathattya magát, de mind haszontalan.

¹⁸ teszed. <Kenyeredből raktad kővé épületed> Magát ¹⁹ Bólts [A kezdőbetű kisbetűből javítva] ²⁰ fírad. <Epictetesnek is nem ... Mikor Romából ki kellett néki menni.> Ne ²¹ <És> A [Javítás a törlés előtt a lap bal szélén] ²² Bólts [A kezdőbetű kisbetűből javítva]

- 9235 Az ösztön, kívánság, ha semmit nem kaphat
 Fektedben, költődben szűnhetelen marhat.
 Szent Peter, Seneca vélléd²³ beszélhetnek,
 De testben bóldoggá soha se tehetnek.
 Az okosság első szükség e Világon
- 9240 'S Ditsósság bóldogság az Emberi ágon.
 [266v] De ha nints erköltsöd hiv segedelmére
 Reá megyen Elméd a veszedelmére.
 Hijában vagy okos, mert²⁴ ha természeted,
 Véлле ellenkezik fel forgattya eszed.
- 9245 Vérednek folyása, születés, természet
 Fellebbe boríthat értelmet, mind eszet.
 Tudomány kel, mert ez erköltsöket tisztít,
 'S Vad indulatodban emberré szelédít.
 Jóság nélkül pedig bóldogság nem lehet
- 9250 Gonosság, bolondság szerentsést nem tehet.
 Ahol igaz élet tart fen szabadságban
 Erkölts, okosság kel ott, a bóldogságban.
 Nem marad a vagyon, tudod a bolondnál
 Töb²⁵ egy gyűszűnyi ész²⁶ száz dominiumnál.
- 9255 Nem lehetz bóldoggá jó ítéllet nélkül,
 'S Az eszetlen elme mindég szenyvedést szül.
 Valaki Élelmét itt fel nem találja
 Benne van mételye, bár hogy palástollya.
 És harmintz esztendős Ember kenyér nélkül –
- 9260 Ha van, hogy gonosz, vagy gyáva, az tsak ki sül.
 És bár tsillagok közt szökdössön is esze
 De van kábasága ha nints hozzá mesze.
Kúnkoródi mindég vadász kutyát keres
 Őzet, nyulat, rokát kerget: farkasra les,
- 9265 Kópo, agár, szép ló foglalja el eszét
 Vadászat, vendégség teheti tsak kedvét

²³ <...> vélléd [Javítás a törlés fölött] ²⁴ <de> mert [Javítás a törlés fölött] ²⁵ Töb [Beszúráás a sor bal szélén] ²⁶ ész <töb> száz

- [267r] Mért földeket utaz, a hol egy vadat hal
 Megyen; bajoskodgyon más a gazdasággal.
 Agár kopo gulya, fogja lovát körül,
 9270 Ó, mint Mogol, köztük, uralkodik, 's örül.
 Rókák hartzollyák el kenyerét farkokon,
 És nyulak repitik nagy eszét hátokon.
 Sipos, Trubáts, Lantos addig nyargalóznak
 Lovat, kutyát, fegyvert mind addig ahóznak
 9275 Mig pintze, kamara végre ki nem ürül
 És a gazda maga benne meg nem őrjül.
 Kúnkorodi Urfi rokonságnak veszi
 Kopóját, agarát, 's ágyra mellé tesz
 Leg főb boldogságát kutyákra kötözte²⁷
 9280 'S Benne böltsessége, rókáit üldözte.
 Mintha idvezülne vélle, mindég²⁸ vadász
 Uj, uj tanyát keres, madarász, vagy halász.
 A töb idejében lővésit beszél:
 Rémitőket hazud, 's magát nagynek véli.
 9285 Kutyája érdemét magára ruházza,
 'S A ki nem ditséri, azt hóltra gyalázza.
 Óráig esküszik²⁹ érte egy pihőhen
 Hogy pára se³⁰ marad nálla³¹ a tüdőben.
 Minden vágyódását tsak ez egyben veszti
 9290 'S Élete módgyában eszét el téveszti.
 [267v] Ama régi hires nagy Píko³² Mírandol
 Szűnhetetlen tanul, ír, olvas, és gondol.
 A mint irják, nyelvet huszon négyet tudot
 És ha aludot is könyvekkel álmodot.
 9295 Mírandoli Píko addig okoskodik
 Hogy egész testében³³ el is³⁴ nyomorodik.

²⁷ kötözte <Vélle az erdőkön rókáit üldözte> 'S Benne ²⁸ mindég <halás> vadász ²⁹ esz-
 küszik ³⁰ <nem> se [Javítás a törlés fölött] ³¹ <semmi> nálla [Javítás a törlés fölött] ³² Píko
 <de> Mírandol ³³ testében <tsak> el ³⁴ is [Beszúrás]

- Minden vágyódását tanulásba tette
 Mely végre, a többbit benne mind meg ette.
 Tirannussá lett egy a töb indulaton
- 9300 Igy Láthat az Embert tanulva, bolondon.
 Azért tanult ugy é, hogy boldogab legyen
 És mértékletesség nélkül sirba megyen.
 Nemes Lélek Kronek!⁺ Vigyázatlanágod
 Neked is így ölte meg ifiuságod!
- 9305 Számptalan a sok pap, kiket a tanulás
 Fojtogat, és meg öl, e tudós bódulás.
 Gyeplűre fogjad hát kedved, kivánságod
 Hogy hadd mérsékellye őket okosságod.
 Mert olyan, mint a tűz: kályhában³⁹ melenget
- 9310 De, ha ki kap, nagyra terjed; s porrá éget
 [268r] *Hasadi*, ha láttad ejjel, nappal eszik
 Torkol, mint a gödény: iszonyuan iszik.
Had járjon a többi tsak mi pakolhassunk
'S Örökké feszülve lehessen a hasunk.
- 9315 De vére meg rothad: élete el ájul⁴⁰
 Meg hal; 's tisztességre eléb meg bolondul.
 Kivánságbul agyon ette, itta⁴¹ magát
 És mint Ember marha viselte az igát.
Venedoszi, tsak a Leányok közt bujkál
- 9320 Soha se mulasztya, mindég Asszonnyal hál.

⁺ *Jegyzés.*³⁵ Kronek, Német Poéta; természet által azzá születve. Méltóság, nemesség, nyáj-
 jasság, egy szóval, a természet vezette pennáját. Nevének Lelkének örülvén; ki terjedet hire,
 minden indulattát el ragatta, mely miat, magát hóltra³⁶ irta. Mirandoli Piko³⁷ is 30 esztendő
 korban hólt meg.³⁸

³⁵ [Bessenyei jegyzete a 267v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonal-
 lal elválasztva. A jegyzet kapcsolódását az író nem jelezte.] ³⁶ hóltra <irta.> irta. ³⁷ Pik ³⁸ [Az
 utolsó mondat beszúrás]³⁹ kályhában <melegit> melenget ⁴⁰ <eszébe meg kábul> élete el
 ájul [Javítás a törlés fölött] ⁴¹ <eszi, issza> ette, itta [Javítás a törlés fölött]

- Naponként mást keres, hogy kedvét frissítse,
 'S El nyút kivánságát meg elevenítettse
 Ég, Föld őszve omlik, néki tsak asszony kel
 Ezek körül forog tele erszényekkel.
- 9325 Végre, pestis támad meg veszet vérében;
 Élet helyet méreg kavarog testében.
 Szajhákka emészti drága keresetét
 Siralommal nézvén parázna esetét.
 Élete meg rothad,⁴² joszága el veszet..
- 9330 Minek adot az Ur, az ilyennek eszet?
 Insége is bagzik mint ő tett, sorsával
 'S Bolondot, undokot mutat halálával.
Tergenyédi egy nagy szuszékot meg rakot
 Füstös Levelekkel, 's költsokkal bé zárlot.
- 9335 [268v] A egész Világot perli minden felé
 Egy nagy táskát kötvén balról⁴³ maga mellé
 Guinéhez jussa van, azt meg⁴⁴ allíthattya⁺
 A Papsuz, taxássa, 's rabotáztathattya.
 Valamennyi kastélyt váraست lát, ővé volt
- 9340 El vették hetedik nagy apja hogy meg holt.
 Oda hadgya veszni házát, gazdagságát
 Prókátor nyakakra fűzvén igazságát.
 'S A paraditsomot, ha még fel⁴⁹ találná
 Ádám apja nevének magának foglalná.

+ *Jegyzés.* ⁴⁵ Guine oly⁴⁶ tartomány⁴⁷ a Világ szélén, melynek vad emberei Papsuzoknak neveztetnek. Van más Guiné is közzeleb a Világhoz. Amazt⁴⁸ Lazie Bouvet tanálta 1735 táján az Austráli Vidékek 's Földek között, de oda hatták.

⁴² rothad [Betűcsere] ⁴³ <jobrúl> balról [Javítás a törlés fölött] ⁴⁴ <véled> azt meg [Javítás a törlés fölött] ⁴⁵ [Bessenyei jegyzete a 268v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódását az író nem jelzi.] ⁴⁶ <nevezetű> oly [Javítás a törlés fölött] ⁴⁷ tartomány <van> a ⁴⁸ <Ezt> Amazt [Javítás a törlés fölött] ⁴⁹ <meg> fel [Javítás a törlés fölött]

- 9345 Könnyűség a peri: három⁵⁰ levélből áll
 'S Egy két Terminuson, husz falut is tsinál.
 Addig utaz, perel, hogy egy botra szorul
 'S Levelei közzül szomszéditult koldúl.
 Még is tsurdultig van jó reménységekkel
- 9350 Vontzolván életét a nagy⁵¹ inségekkel.
 Mint az oly Chemicus, ki aranyat tsinál
 Még is ebédjére egy semlyét nem tanál:
 Ki szegénységében reménységet eszik,
 És az éhségére hideg vizet iszik.
- 9355 [269r] Már, mi hasznát veszed Emberiségednek
 Ha még eszed, oka minden inségednek?
 Ha lelked, vallásod el kárhoztathat is
 Ha pokolra szállasz 's mútatz bolondot is.
 Mért ditsekedhetnél a töb állat felett
- 9360 Mely kinnak, pokolnak tárgya, mint te, nem lett.
 Mely tsak olyan lévén a mint teremtetet
 Magán szánt szándékkal veszedelmet nem tett;
 Mint az Ember a ki oly nagy okossággal
 Sógorosodik meg sok ily bolondsággal?
- 9365 Sok szomszédnak⁵² vagyon Lásd Ember formája
 A kinek beszéddel bőg oktalan szája;
 De tselekedettel sem Ember se nem vad
 'S Nem tudod, mi féle faj ez az undok had.
 Nem igaz hogy minden Ember okos állat
- 9370 Bolondokat látunk, 's az okosság halgat.
 Eszed külömböztet ugy é a barmoktul
 De ha nints, te sem vagy messze a marhákutul.⁵³
 Már pedig az oly ész mely életed veszti,
 Erejét, világát⁵⁴ baromba sillyeszti.

⁵⁰ <tsak egy két> három [Javítás a törlés fölött] ⁵¹ <szörnyű> a nagy [Javítás a törlés fölött] ⁵² <állatnak> szomszédnak [Javítás a törlés fölött] ⁵³ <marhátul.> marhákutul. [Javítás a törlés fölött] ⁵⁴ világát <mind> baromba <veszti> sillyeszti.

- 9375 Ha az állatokat nem ölnék, nem ennék
 Véghetetlen számmal, sokasággal lennék.
 Egy ország, emberrel ezer esztendeig
 Bé, nem tud tenyészni, ily szörnyü ideig.
 Nézd! Sok ország pusztá még némely részében
- 9380 Még leheted okát az Ember eszében.
 [269v] Az állat, természet; 's hogy nem okoskodik
 Mint az Ember; Látod nem bolondoskodik.
 Nem hartzol, nem veszi seregestül nemét
 És magát pusztitva nem találja kedvét.
- 9385 Hogy lehessen bóldog már az oly⁵⁵ élet is⁵⁶
 Mely ésszel téved el? mérges, 's meg veszet is.
 Képeden ragyog az Emberi méltóság
 De tselekedetben ott a sok bolondság.
 Nem segít Szopeken,* semmit a báróság
- 9390 Tapasztóvá tette a bor, és adósság.
 Eseteid közöt tanul a szenyvedést,
 Kevés állapottal való elégedést.
 A harag, indulat hamar földre terit
 És ellenségednek hálójába kerit.
- 9395 Tsendes Szív, és Lélek nélkül nem bóldogulsz
 Szüntelen hánykódva magadba belé fűlsz.
 Nem kötözheted le a történeteket
 A dolgok esetét, és örök rendeket
 Ha nem tudsz szenyvedni, nintsen nyugodalmad,
- 9400 Soha se szűnik meg sziveden fájdalomad.

* [Jegyzet]⁵⁷ Az Író látot Nagy Váradon egy valóságos Báró Szopeket, ki felettéb ivot, és kementzékot, tüzelőket⁵⁸ tapasztot; abbul álván kenyere. Ugy szóllottak hozzá: *Itt tapassza Nagyságod jobban*. Fel se vette tapasztot ivot.⁵⁹

⁵⁵ oly <dolog> élet ⁵⁶ is <Mely eszével bolond, mérges, meg veszet is?> Mely ⁵⁷ [Bessenyei jegyzete a 269v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi.] ⁵⁸ tüzelőket <állítot,> tapasztot ⁵⁹ [Az utolsó két szó beszúrás]

- Gondoly rá: Emészd meg bosszuságaidat,
 És halad meg apró viszontagságidat.
 [270r] A tsekélysegeket had hát gyermekekre
 Mérges asszonyokra, és semmiségekre.
- 9405 Kiket csak nem meg öl egy olyan szó és tett
 Mellyet okos Ember, magában meg nevet.
 Nem kémélhet külön meg a viszontagság:
 Téged is ugy, mint mást fel üt⁶⁰ a gonosság.
 És ha okossággal nem éled sorsodat
- 9410 Meg emészted a sok kinokkal magadat.
 Nintsen oly sérelem mellyet nem enyhithetz
 Okossággal, bár ha a nélkül nem élhetz.
 A tűrésre tudod, szükség van mindenüt:
 A menykő, kúnyhóba, palotába bé üt.
- 9415 Ha a földre terit le viszontagságod,
 Szenyved el békével a nyomoruságod.
 Nyugodj meg: formáld ugy az állapotodat
 Hogy kitsinyen is fen tarthassad magadat.
 Ne truttzold ész nélkül, kérlek a Világot
- 9420 Ne erölködjy: ne tedd ezt a bolondságot.
Kornyadi, élete modjában fel bukot,
 Járomhoz kötötték adóssi, mint tulkot.
 De nem tsendesedik, szüntelen rug, kapál
 Vesztegeti magát, és soha meg nem áll.
- 9425 Kornyadi, még inkább hányatná most magát
 Hogy ugy truttzolhassa, mostoha világát.
Hijába beszélnek; azért meg mutatom
Mond, hogy a házamat csak ugy fen tarthatom.
- [270v] Nem bánnya a Világ, Lád, akármit tsinálisz,
 9430 Ágyon, gyepen, szalmán, akár bársonyon hálsz

⁶⁰ <gázol a Világ.> üt [Javítás a törlés fölött]

Nem látta bajoddal hol, és hogy küszködöl;
Magad fen tartásán meddig erőlködöl.⁺

[271r] Nem lehet itt bóldog szenyvedések nélkül

A hol öröm terem, ott, fájdalom is ül.

9435 Gyönyörűségdbül nő ki a keserved,

'S A minek örültél az emészti szíved.

Egy itt a kut feje nézd meg, minden jónak

Örömmek, bánatnak, mint minden gonosznak.

Indulatod, ugy é véredben származik

9440 Az eset érzésed ellen hadakozik.

A mely érzésseddel itt ma gyönyörkötél

Ugyan azzal hónap dultál, öldöklöttél.

Egy a szív, hanem a dolog változtattya^(a)

És a mennyi annyi felé szaggathattya.

⁺ *Jegyzés.*⁶¹ *Kornyadi*, gazdag asztalával, fényével, udvari szolga seregeivel füstöt vetet. Költsön adot pénzét tőlle minden ember vissza kéri; és néki, meg szegényedet önnön magán kívül segedelmére semmije sem maradt. Világra, irigyekre támad, hogy mért üldözik; semmi képpen által nem látván, hogy jövedelme felet való költsége és *Alább meg irt* Levelei fojtyák meg. Sorsával száll szembe, mivel a Világnak semmit sem tehet; az az, magát fogja üstökön, és rug kapál. Le⁶² omlot házának törmelékít őszve zeddi; hamvába eset tűzét kívánván ujra fel eleveníteni, hogy magát erőltetve, még jobban meg szakadgyon. Ugy, mint a⁶³ halálos beteg, ki már utolsó lehelletét érezvén alakaihoz közzeledni, hirtelen szökéssel ugrik ki beteg ágyából; azomba magára rogyik 's meg hal.

Kornyadi tsak pompázna, vendégeskedne, hogy életét áruló Világát tronfolya, mely előt boldond képet visel, noha oda tekinteni se méltóztatik, hol ő a közönséges szánakozásnak tétetet ki nevettséges tárgyul. Ki bánt? a magad kevélysége és eszetlensége. A Világ nem néz rád.⁶⁴

^(a) *Jegyzés.*⁶⁵ Nevettséges együgyűség vólna fel tenni, hogy szívünkben a szeretet, utálat külön érzésekben laknak, egymás ellenébe tétetve. Egy szívnek egy az érzése, hanem Anna⁶⁶ iránt szeretet, Sofia iránt utálat. A gyönyörűségben Eliseum, a gyötrelemben pokol: az imádságban szentség, a káromkodásban veszettség.

⁶¹ [Bessenyei jegyzete a 270v oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi.] ⁶² <őszve> Le [Javítás a törlés után, a következő sor bal szélén] ⁶³ <valamely> a [Javítás a törlés fölött] ⁶⁴ [Az utolsó mondat beszúrás] ⁶⁵ [Bessenyei jegyzete a 271r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ⁶⁶ A<.>nna [Javítás átírással]

- 9445 Tárgyad, az az ördög mely szivedhez kapdos
 Roszra, jóra gerjeszt, és filedbe sugdos.
 Egymásban lakoznak az öröm, fájdalom
 Nints törődés nélkül édes nyugodalom.
 Ha mindég nyugodnál soha se nyughatnál
- 9450 'S⁶⁷ Örökké alúdvá, soha se alhatnál.
 [271v]⁶⁸ Angyalod, ördögöd, magad vagy magadnak
 Kinnya; kedve, bűne érdeme sorsodnak.
 Ártatlan, vagy gonosz benned a kívánság
 Hol vigadsz, hol busulsz: ez itt a valóság.⁶⁹
- 9455 A természet szüli mind ezt, mind azt benned
 Szenyedések közöt kel bódoggá lenned.
 Keserűség nélkül, tudod, nints édesség:
 Nyavalyákon kívül nem lehet egésség.
 Mint a gyomor, honnan ha epéd ki szárad
- 9460 Nem emészt, nem rothaszt; szád hijába fárad.

A gonosz Lélek egész Világ kint sével sem lehet boldoggá

- Nem nyugszik a Lélek ha él gonossággal
 Keserves küszködni a nagy⁷⁰ igazsággal.
 A nyugodalomra tudod tsendesség kel,
 De hogy szerezzed meg ezt hamis Lélekkal.
- 9465 Testedben eledel, Lelkedben igasság
 Szülnek bódogságot; nem a bűn és gazság.
 Ha szivedben tsalod a szent igasságot
 El nyomod, meg fosztod az ártatlanságot
 Hijába vagy torkig rakva vagyonokkal
- 9470 Nem élhetz tsendesen soha gonoszokkal.

⁶⁷ <És> 'S [Javítás átírással] ⁶⁸ [271v] <Öröme, keserve> Angyalod ⁶⁹ <bódogság> valóság [Javítás a törlés fölött] ⁷⁰ <...> a nagy [Javítás a törlés fölött]

- Vagyon a Lelkedben olyan törvény bíró
Mely látta vétkeket, és ítélet író.
[272r] Bár mely rejtekben légy, meg néz a⁷¹ székénél
És szemedbe mongya ki, róllad mit⁷² ítél.
- 9475 Ha látod hogy mások nem is tekintenek
Kerülnek, 's melletted mord kedvel el mennek:
Ha törekedések⁷³ ellened meg sejtéd
'S Fejedben forगतod sok titkos gaz tettet,
Ha arul ki be lép, hozzád ezt gondolod
- 9480 *Ez engem selmának tart:* és ki tanáloed.
Ha nem tudnál is a pokoltul rettegni
Tanálsz tüzet benned, melytől lehet égni.
A kit a közönség gaz Embernek ítél
Mindég szenyved titkon, és minden fölől fél.
- 9485 Tudod rosz ültetés a rejtet gonosság
Világra teszi ki a gondos igasság.
A föld fenekérül ki ássa hatalma –
Ebben áll a bűnnek világi fájdalma.
Soha el nem rejthed gonosságaidat
- 9490 Akár hogy fel tzifrázd tsinos okaidat.
Meg ítél a Világ kintsed közt rangodban
És szemed közzé köp nagy méltóságodban.
Ha pedig sorsodat veszteni, rést kaphat
Oda vagy: 's szerentséd már meg nem⁷⁴ maradhat.
- 9495 Minden Ember örvend a gonosz esetén,
'S Romlást tész hol lehet fertelmes életén.
Hát így, Ur sorodon, ha senki sem betsül
Igazán, pompázhatz; de a kedved el ül.
[272v] Sem a jó, sem a rosz, nem vesz tekintetben,
- 9500 Járó gyalázattá változtál éltedben.

⁷¹ <ítél> néz a [Javitás a törlés fölött] ⁷² <mint ... hogy vél> mit [Javitás a törlés fölött]
⁷³ törekedése<d>k [Javitás átírással] ⁷⁴ <semmi sem> már meg nem [Javitás a törlés fölött]

- A gonosz, a gonoszt, (ne hid) nem betsülli
 Ha rá szorul kéri, másszor el kerüli.
 Meg láttya érdemed a leg együgyűb is
 'S Tiszteli magában a leg veszteteb is,
- 9505 Valamit az Ember szeretne magának
 Másbul; tisztelője a birtokossának.
 A gonosz tévőnek senki sem irigye;
 Mindég érdemnek van e fojtó mirigye.
 Ki kíván magának gyilkos, tolvaj nevet
- 9510 Eléb Bolondító mérget ha nem evet?
 Híd hát, hogy gonoszban nyugalom nintsen
 'S Fogságba van szive erköltsi bilintsen.
 Bolondnak, tsalárdnak nintsen tiszteleti,
 Haszontalan Nagy Ur: a Világ neveti.
- 9515 Szomju vágyodás az Lásd, minden Emberben
 Hogy szépen betsüllyék a nemesi vérben.
 De a tsikos, gulyás, kondás is szereti
 Ha módgyát ditsérik; 's magát el neveti:
 És a ki láttya hogy ettől meg fosztatot
- 9520 Vigasztalásával hátra is maradot
 Ki áll, ugy ditséri maga magát köztünk...
 Illyen bolondot már eleget üldöztünk.
 Hóltá hazud,⁷⁵ beszél. A szemed már ki sül
 Az agy velőd meg fagy, és a véred meg hül.
- 9525 [273r] Betsüllet jutalmok a szép erköltsőknek
 'S Tisztelet ősztonök az igaz Bóltseknek.⁷⁶
 A jó tétemény is ditsősséghez ragad
 'S A ki jól tselekszik mind kettőért fárad.
 Cimon, Solon, 's többek magokat hírelve
- 9530 Érdemesek voltak, Nemzetek emelve.

⁷⁵ hazud, <sz> beszél ⁷⁶ Bóltseknek [A kezdőbetű kisbetűből javítva]

Az igaz ditsősség jóságához köttetet
'S Érdem nélkül senki nagy emberré nem lett. +

+ *Jegyzés.*⁷⁷ A világi boldogságrul sokat irtak; ki gazdagságban, ki uralkodásban, rangban, ki barlangban, magánosságban, ki szegénységben kereste, leste. De a boldogság, tsak annyiban is a mennyiben világi sorsunk meg engedheti, élet modjához nem köttetik, mivel Léte, valósága, nem magában van maga által, hanem egyebektől füg. Erkölt, ész, sors, állapot, környül állások szülik;⁷⁸ úgy, mint az éneklést a torok, mely nélkül notája nem hallik, és magában nem dolog, mint a szépség, egészség, s a t.

Mihent származásodban a természet által olyan állapotba helyeztettél, hogy gyönyörűséged keserűségdbül, egészséged nyavalyádbul származzanak, állandó boldogságban lenned nem lehet. [273v] Mikor pénz, egészség, szeretők, barátok közt vigadtz; boldog vagy; mihent kedvesed mást ölel, és barátodnak hit szomszédod meg szól, meg tsal, boldogságod el tűnik. A boldogság nem egyéb lenne hanem szüntelen tartó gyönyörűség, és mindenben való tellyes meg elégedés. De olyan érzésben, mely milliomm esetek által változik, mely esetek nagy részben tölled nem fügnek: oly érzésben mondom, mely egy óráig abban az állapotban meg nem áll, és mint a Tenger mindég habzik, hogy legyen akár egyben, akár másban állandóság? Így számtalan testi Lelki fájdalmid között, a boldogság tsak⁷⁹ szempillantásokon szökdös rajtad keresztül, de mind annyiszor el tűnik, és állandóul veled soha, sehol se marad. Valamennyi eseted e Világon lehet, érzésedet mind változtattya. A sziv béli bánat, testi nyavalya ezekkel együt, véghetetlen. Már, ki emelkedhetik halandó sorsán felül hogy viszontagságának⁸⁰ tsapásait⁸¹ el kerülhesse? Honnan jöt hát e szó *Boldogság*, mit jelent? mért szokták nevezni? Ara való hogy a nagy szenyvedéseket, a kissebektől külömböztethessük. Egészséges Péter, beteg Pál: [274r] boldogtalanságát panaszollya, hogy majorja marhái meg égtek. Kend, boldog ember, úgy mond mer annyi lábas jóságának

⁷⁷ [Bessenyei jegyzete a 273r oldalhoz. A lap alsó részén található, a kötést lezáró jel alatt, és folytatódik a következő három lapon. A jegyzet kapcsolódási helyét az író nem jelzi.]
⁷⁸ szülik; <úgy, mint a nótát, éneket melylyek mūsikus és torok nélkül soha se hallatnak és magokban nintsenek,> úgy ⁷⁹ tsak <szökö> szempillantásokon ⁸⁰ viszontagságának ⁸¹ tsapásait <meg hághassa> el

egy fia se veszet el, sem nem éget meg⁸² semmije. Bolonság! felel beteg Pál sohajtva. Kendnek nints baja a világon. Vegye által kend köszvényem, kólyikám; el bődögtalankodom én az éget majjossal, marhával egészségesen. Így megyen a szenyvedés minden-
nel, kisseb, vagy nagyub mértékben.

Közönségesen a nagy jószágu Embert szokták bődögnak tartani, ha nem bolond, és nem⁸³ nehéz nyavalyás. De ezeken kívül is lehet a gazdag Ember bődögtalan: azt mondd. Helyes! de lehet bődög is ugy ésszel, egésséggel; de az inséggel küszködő, sem egygyel sem mással nem lehet soha, mig siggató szüksége nem szűnik, bár minden egyéb bődögságra meg kívántató eszközökkel birjon is. Nagyon gyanítható dolog,⁸⁴ hogy e tészla, a vagyon, el kerülhetetlen eszköz,⁸⁵ mert a kints mindent meg halad, és hajdan, az Isteneken is uralkodot; most pedig sok⁸⁶ Embert porásson hordoz. Nagy nyugodalom a pénz a háznál. Eddig a bődögságrul emberre nézve szóllottunk: országra nézve igen rövid – Ebből a négy betüből áll hogy⁸⁷ *Esső*. Valamennyi [274v] királyi tanácsos e Világon a Nemzetek bődögitásáru dolgot, állapotokat gondolt ki, a fent nevezet 4 betűt soha utól nem éri. Minden ministeri planum,⁸⁸ adó fizetés, és⁸⁹ katona adásbul áll,⁹⁰ de az *esső* áldás. És ha ez, a bődögitó planumoknak segedelmekre nem jön, a Nép; királyi parantsolatokbul származot bődögságának⁹¹ közepette éhel hal meg.

VÉGE⁹² *A hetedik Kötésnek*

⁸² meg [Beszúrás] ⁸³ nem [Beszúrás a lap bal szélén] ⁸⁴ <hogy e tészla> dolog [Javitás a törlés fölött] ⁸⁵ eszköz [Beszúrás] ⁸⁶ <minden> sok [Javitás a törlés fölött] ⁸⁷ hogy [Beszúrás a lap alsó szélén] ⁸⁸ planum, <...> adó ⁸⁹ és [Beszúrás] ⁹⁰ adásbul áll [Az első szó utolsó szótagja és a második szó beszúrás] ⁹¹ bődögságá<közt éhel hal meg>nak [Javitás a törlés után] ⁹² VÉGE <Vége a> A

**[276r] A TERMÉSZET VILÁGA
VAGY
A JÓZAN OKOSSÁG¹**

NYÓLTZADIK KÖTÉS

1800

¹ OKOSSÁG <1800> NYÓLTZADIK

I. SZAKASZ

Az Ember, mint törvénnel szerzet boldogság.

A boldogság, *kötés* ha törvényben veszed,
És a természetből papirosra teszed.

9535 Megkötöd ősztonöd hogy tsendesen lehes

Másban erőszakot, magadon ne tehes.

Hogy szomszédaidon erővel ne bánhas:

Hogy ne prédállyanak; te is, ne prédálhas.^(a)

A természet költsön ad, és a¹⁶ hogy¹⁷ teszel

9540 Úgy tesznek véled is: sorsoddal¹⁸ úgy leszel.

^(a) *Jegyzés.*¹ A törvény, olyan országos igazság, Kötés, alku, és szentség, mely minden hazafiban meg személyesedik, azért, valaki ellene szegzi magát, az² egész társaságban, minden embert sért, mivel kinek kinek szüksége³ van a köz bátorságra, az az,⁴ kerestetinek meg oltalmazására,⁵ és nyugodalmára.⁶ Tehát, köz jó az, midőn mások nélkül egy néhány, boldog nem lehet magában. Ugyhogy, egyiknek boldogsága a másikéban helyeztetik, mely által sok⁷ milliom Embernek állapotya [277v]⁸ ország sorsává változik. Már,⁹ mikor egy hazában az¹⁰ embernek hasznáru, vagy káráru akarnak szállani, így¹¹ fejezik ki: *ország java, ország kára.* Az az, kinek kinek személyes nyeresége, vagy vesztesége.¹² E' végre hivatalok szeresztettek, mellyek élő eszközeik által az el oszlot felső hatalomnak ágazataiban kisseb, nagyub mértékkel¹³ uralkodnak, mely uralkodásnak minden hivatalban¹⁴ érzik egy kis¹⁵ despot szaga, de szenyvedni kel, hogy rosszabbul ne legyen.

¹ [Bessenyei jegyzete a 277r oldalhoz. A lap alján kezdődik, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ² az [Beszúrás] ³ szüksége ⁴ az az [Beszúrás] ⁵ oltalmaz<ta>-ására ⁶ nyugodal<om-ra>mára [Javítás a törlés fölött] ⁷ <50> sok [Javítás a törlés fölött] ⁸ [277v] <sorsa is egy> ország <ügyévé> sorsává ⁹ <Igy,> Már, [Javítás a törlés fölött] ¹⁰ az [Beszúrás] ¹¹ <ugy> így [Javítás a törlés fölött] ¹² vesztesége [Az utolsó két szótag beszúrás] ¹³ mérték<ben>kel [Javítás a törlés fölött] ¹⁴ hivatal<on>ban [Javítás a törlés fölött] ¹⁵ kis <...> despot ¹⁶ <'s> a és a [Javítás a törlés fölött] ¹⁷ hogy <...> teszel ¹⁸ sorsod<olylan>dal [Javítás a törlés fölött]

- Tegyük utra magunk hát az¹⁹ igassággal
 Mely őszve van kötve a köz bódogsággal.
 [277v] Kötve vagy törvénnyel, minden társaságban
 E' nélkül nem lehet élned igasságban.
- 9545 A hol igasság nints, nem lelsz bódogságot,
 Törvény alá ved hát a szabad vadságot.
 Minden Embernek van egy kevés ereje..
 Hogy hatalom legyen, és szentség, a²⁰ feje.
 Egy személybe teszi: az által lelkesül,
 9550 És abban²¹ a maga hatalma alá ül.
 Törvény Király,²² Tanács egy hatalmat teszen
 Mely által az ország köz bódogság leszen..
 Ez az a hatalom, mely egygyen parantsol
 'S Benne a sokaság, köz javának hódol.
- 9555 E' már parantsoló hatalom feletted
 Mert hogy bátorságban légy, uraddá titted.
 [278r] Kötözve kel lenned akár hogy tsinálod
 Külömben magadat sehogy se tanálod.
 Leg keményeb Despot a rablás, öldöklés,
 9560 Kereset nem léte, és bátorság féltés.
 Magadat más alá kel által botsátnod^(a)
 Ki néked parantsol, és el kel halgatnod.
 Pólgár társad teszed bé hivatalába
 'S Osztán Despottá lesz rajtad hatalmába.
- 9565 Sok kegyetlen lappang a sok hivatalban,
 Magát el rejtven a felső hatalomban.

(a) *Jegyzés.*²³ Két rettenetes ellenkezés, és indulat uralkodik az Emberen, mellyekhez ugy van kötözve mint Prometheus a kő sziklához, hol teste mindég gyógyul, 's mindég szaggattatik. Ez tudniillik²⁴ hogy parantsollyon, ne fűgjön; uralkodgyon, 's szabad legyen.

¹⁹ <ahoz> hát az [Javítás a törlés fölött]²⁰ <koz> a [Javítás a törlés fölött]²¹ <...> És abban [Javítás a törlés fölött]²² Király [A nagy kezdőbetű kicsiből javítva]²³ [Bessenyei jegyzete a 278r oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.]²⁴ t:i

- A bíró törvénybe öltöztvén, parantsol,
 'S A köz hatalomnál fogva meg korbátsol.
 Vagy mérge, vagy haszna vezeti tettében,
 9570 De más színre festi, 's páltza van kezében.
 Igy, a kiket haza szolgálivá teszel,
 Urak lesznek rajtad, 's te szolgáljok leszel.
 Alsó, fő hivatal hatalomba teszen,
 A törvény palástya alat Urad leszen.
- 9575 Kormány székedén ül;²⁵ honnan per menykövel
 Villámlik, tsap reád, 's porba buktat fővel.
 [278v] Szabad vagy, hanem hogy kevély bírád előtt
 Hasra fekszel; másként sorsodba belé lött.
 Ugy gondolod, hogy e tsak szabad tisztelet
- 9580 Alázatosságod, a mit²⁶ előtte tett?
 Ne hidd; mert hatalmát érzed a dologban;
 Ez²⁷ unszol, hogy rosszat, 's jót tehet sorsodban.
 És igy, törvény által, tsak oly a szabadság
 Mely tselédid közt van, egyébüt szép rabság.
- 9585 Falusi bírót is láttál oly Despotot,²⁸
 Ki kötözve tartya a töb sokaságot.
 A ki haragjának áldozatot tehet,
 'S A helység pénzébül magának ki vehet.
 Meg alkuszik együt, egy néhány jó Ember,
- 9590 És a tanáts által minden felé üt, ver.
 Ajándék, hatalom forog a kezében
 E' mellet ravasság el rejtet szívében.
 Helysége lakossin huz von; mindent tehet,
 Királyt, Szolga bírót, Vicispánt ki nevet.
- 9595 Tekervényes uttyát el tudgya rejteni..
 Nagyoknak, kitsinyben, könnyü felejtteni.

²⁵ ül; <hol ...> honnan ²⁶ <mellyet> a mit [Javítás a törlés fölött] ²⁷ <Az> Ez [Javítás a törlés fölött] ²⁸ Despotot [A kezdőbetű kisbetűből javítva]

- Az ilyen aprólék nem jön tekintetben:
 Lehet markolászni köztök a setétben.
 Nints is oly böltesség az uralkodásban
- 9600 Hogy kit kit meg kapjon a tolvajkodásban.
 'S Egy falusi biró királlyá²⁹ truttzára
 Lophat a népétül különös hasznára!
 [279r] Ki fogja ugy el az ország jövedelmét
 Hogy más ne tanállya benne segedelmét?
- 9605 Sok száz hivatal van magát fizettetve
 Ki többet kap hozzá, hivségét tettetve.
 Hivatalban sok rut³⁰ póljár tsak harátsol
 Törvény van, de holt; és az³¹ Ember parantsol.
 Annyi hát függésed, a mennyi a bírád –
- 9610 Hajoly meg előtte: ne szóly: fogd bé a szád³²
 Fizesd vágyódását; szolgállyad, hizelkedgy
 Huzd szánakozásra, kérjed, és reménykedgy
 Porászon vezetet a szabadság közöt,
 És Tronusa alat agyon lövöldözöt.
- 9615 Szabadság koszoro, fűg hát homlokodon;
 De hald meg tsak, a vas, hogy tsörög, lábodon.
 Igy kel életednek! itt a boldogságod
 Kötözve kel lenned: Nagy a gonosságod.

*A törvény által való boldogság tsak³³
 törvényes szabadság*

- Mi hát a törvénnyel meg kötöt szabadság³⁴
- 9620 És az, a mi szabad, hogy lehessen rabság?

²⁹ királlyá <...> truttzára ³⁰ <...> rut [Javitás a törlés fölött] ³¹ <tsak mind> az [Javitás a tör-
 lés fölött] ³² szád <Fizes, vagy hizelkedgy> Fizesd ³³ tsak [Beszúrás] ³⁴ <...> szabadság
 [Javitás a törlés fölött]

- Hogy mikor rabolnál másón, ne követhesd;
 'S Bosszudat állani kívánván, ne tehesd.
 Jóságos tettekre minden szabadságot
 Meg enged a törvény, és ad bátorságot.
- 9625 [279v] A szűkőlködöket bizvást segítheted,
 De mástul, mi övé, már³⁵ el nem veheted.
 A törvény azt mongya, mit a köz bátorság
 Jó Lélek, betsüllet vagy³⁶ a köz bóldogság.³⁷
 És az Igaz Ember a betsülletében
- 9630 Törvény lett magának egész életében.
 Gaz emberekért van a törvény tsapása:
 Jó póljár szivének nints ily rut állása.
 Mullyon el a törvény, jutalom,³⁸ és pokol
 A Nemes Sziv azért, nem tsal, lop, nem rabol.
- 9635 De a selma, Látod, mind hármok truttzára,
 Érdemessé leszen az akasztó fára.
 Így hát a jóságos tselekedetekben
 Szabad vagy, 's megkötnék a gonosz tettekben.

Pólgári, vagy Nemzeti Szabadság

- „Törvény által legyen hát szabad személlyed,
 9640 „Hogy az erőszakost házadnál, ne féllyed.
 „Akaratod ellen, hogy erő ne legyen
 „A mely vagyondból hatalommal vegyen,
 „Hogy a büntetéstül törvény nélkül ne fély
 „Mely által a magad voxábul is itély:
 9645 „Hogy magadban legyen a bűn, ha büntetnek,
 „És meg halgattassál mig meg itéltetnek:

³⁵ <azt> már [Javítás a törlés fölött] ³⁶ <és> vagy [Javítás a törlés fölött] ³⁷ bóldogság.
 <És az ... a betsülletes ember életében Rend nélkül is törvény egés> És ³⁸ <Meny ország>
 jutalom, [Javítás a törlés fölött]

- [280r] „Hogy senki se vegyen egygyezésed nélkül
 „Tölled segedelmet a keresményedből:
 „Hogy a mit szerzettél szabadon költhessed,
 9650 „És a hová tettik mind oda tehessed:
 „Hogy kapudon belől te légy segedelem
 „Ugy élvén honnyodban mint kis Fejedelem.
 A hát igaz törvény mellyen nyugodalmat
 Szerezhet részedre 's házadnak óltalmat.
 9655 Így, a mely hatalmat kezedbül ki attál,
 Az uralkodásban, azzal bóldogúltál.

Köz bátorság

- Vagyonaid közöt butoros házadban
 Bátorsággal heversz, és alszol ágyadban.
 Borod, petsenyédet ihatod, eheted,
 9660 És az erőszakos rablót nem félheted.
 A korhely éhezik; irigylí sorsodat
 Fel dulna: törvény van, 's nem rontya³⁹ hasznodat.
 Pipával páltzával szekeren utazol,
 És a gonoszoknak vérrel nem áldozol.
 9665 Így, ha tudsz keresni szabadon vigadhatz
 Meg áldod kötésed: Élsz, 's másnak is adhatz
 E' szerint mindened egyedül birhatod
 'S Noha meg vagy kötve szabadon élsz; Látod.
 Személlyed, szentséggé hát tsak törvény teszi
 9670 Jaj annak a kirül ez, kezét le veszi!
 Ha ennek óltalmát fejünkrül⁴⁰ le vennék
 Életünk, kenyérünk mind semmivé tennék.

³⁹ <veszti> rontya [Javitás a törlés fölött] ⁴⁰ <éltünkrül> fejünkrül [Javitás a törlés fölött]

- [280v] Mihent el törölnék a köz igasságot.
 Mi is el vesztenénk a köz bóldogságot.
- 9675 Meg ölne a gonosz, pénzért, vagyonodért
 Mindenüt azt látnád hogy ontyák a sok vért.
 Ez oka, hogy kötve kel mindennek lenni,
 'S A vad szabadságot szükség lántzra tenni.
 Törvény tsinállya hát Nemzeti javadat
- 9680 És józan okosság házadnál hasznodat.^(a)
 Az emberi Nemzet, Lássad, így akarta
 Mikor veszedelmét eszével takarta.
 Nem lehet magában minden hogy szabadon:
 Nintsen nyugodalma, bátorsága, vadon.
- 9685 Törvény által kel hát ily kötésre menni
 'S Nem egy halandónak rabságában lenni.
 [281r] Valaki függeni törvénytül nem akar
 Szép szín alat mindég gonosságot takar.
 Szerezd ugy a törvényt, hogy köz jóra legyen
- 9690 Ne fély hogy tzélonon osztán romlást tegyen.
 Ne azt tedd, a törvényt, hogy földre tapossad
 Ezt tsináld, hogy a hol hibás, változtassad.
 Minden Nemzet enged a bóldogságának
 Tsak okos birája légy igasságának.
- 9695 A ki rabságra vér, és függeni nem tud
 Törvénytül; ha mongya, hogy bóldogit, hazud
 A kiben jóság van, enged a köz jónak
 Fő kormányozója lévén e hajónak.

(a) *Jegyzés.*⁴¹ A törvény, Nemzeti, és házi bóldogságodra, egyenlőül szolgál. Mesterség lenne néked külön, mint Országodban Lakó Polgárnak bóldogságban élni, ha töb társaid mind romlásba volnának. Tehát a⁴² jó törvény közönséges bóldogságra tartozik; de más tekintetben igaz az is, hogy nintsen olyan bóldog törvény, vagy⁴³ uralkodás alatt élő Ország, hogy benne házadnál el ne pusztuly, ha magadnak nints eszed.

⁴¹ [Bessenyei jegyzete a 280v oldalhoz. A lap alsó részén található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ⁴² <A> Tehát a [Javítás a törlés fölött] ⁴³ vagy [Beszúrás]

- A hol Uralkodás vagyon törvény nélkül
 9700 Egy tettzésben a töb akarat mind el ül.
 A hol meg kötöznek, vagyonodbul vesznek,
 Nem kérdik hogy érted; hanem⁴⁴ földre tesznek.
 Nints akarat benned, szabadság, sem élet,
 És Emberi vóltod tsupa⁴⁵ fa bábbá lett.
- 9705 Ha más vitzkándoztat, ugrásod mutatod;
 Orsó karikákon lábodat⁴⁶ forgatod
 De magadban nem tudsz egy mozdulást tenni;
 'S A hová állítanak mindég ott kel lenni.
 A hol törvény nélkül hagyván⁴⁷ életedet,
- 9710 Egy szóra veszik le⁴⁸ válladrul fejedet.
 [281v] Hol akaraton kívül forog dolgod,
 'S Orodon rángattyák oda vágot horgod.⁴⁹

⁴⁴ <itt, ott> hanem [Javitás a törlés fölött] ⁴⁵ <egy szóra> tsupa [Javitás a törlés fölött] ⁴⁶ lábodat <futtatod> forgatod ⁴⁷ hagyván <Életedet> életedet, ⁴⁸ <el> le [Javitás a törlés fölött] ⁴⁹ [Ide kapcsolódott Bessenyei két, később törölt jegyzete, amely a 281v oldal alján kezdődött, és három oldalon keresztül tartott; a fejezetlejáró jellel írás közben félbeszakította ugyan, de aztán folytatta. A jegyzetet a szövegtől vízszintes vonal választja el.] <Jegyzés. Maga magát dullya a természet, vagy leg aláb dumni láttatik ott; hol ki ki szomszéd társát büntetlenül öldökölheti. Minden Ember igazságnak isméri hogy ötet a magáéban más ne bántsa. E' szülte a törvényt, és ezt nevezik köz jónak, igazságnak, bölldogságnak.

(a) A Mogolnak, határ nélkül való hatalma van. Minden halál által el költözöt jobbágyának el veheti jószágát; És ha tettzik néki valahányszor szemöldökét őszve rántzollja, retentő hatalmának bizonyágtételül Embernek kel meg halni. Az ilyen hatalom tsak fel tétel alatt marad örökre, de gyakorlásba soha sem vétethetik, mivel az ország meg maradásának, és magának az Uralkodónak szembe szökve van ellenébe tételve. Ha minden meg [282r] halálozot atyának örökségeit el foglalod árváitúl, hová lesz a nép; te pedig egész országot tévén majorság kaszállóvá, szántó földé, hogy mívelted? hogy használad? Jobbágyidnak kel ki osztani ugy é, hogy mívellyék; élelmeiket belőlle ki vévén (mivel a ki nem ehetik nem is dolgozhatik) a többiből adózzanak, Nézd, a dolog oda megyen a hol vólt. Minden föld enyim a melytül nékem adóznak; tehát a mely Ország Királyának adót viszen, nem <<az>> a Király é minden Főlgvények Ura. Valaki egyedül maga kíván e Világban élni, 's bölldog lenni, bolond házra tartozik <<... téssen ellene áthatatlan bizonyágot vólt erről>> Ha a Mogolnak <<Jobbágy Emberei hatalmában>> a törvény határt nem szabhat<<nak>> szab a természet, és annak józan okossága. *Mindened el vehetem* ugy mond, *ha akarom*. Igen! felel amaz, de nem

Hol törvényed, sorsod, meg határozását
 Szorit nem, rád szabják, 's ugy hagygyák állását:
 9715 Hol minden élelmed, ha szükség, el veszik
 'S Nyomorult életed haldoklásba teszik.
 Az ilyen társaság rosszab a vadságnál,
 És a természettel élő⁵⁰ szabadságnál.

akarhatod a nélkül, hogy <<én>> el ne vessz<<ek>> és <<te>> bolond ne légy, <<mind az által minden ... tehetetlen.>> Mihent minden Embernek élete módgyát fel függeszted, minden Ember ellened támad; <<száz>> milliom ok ellen magad mitsodás kézbelivel álhatz meg? Az ilyen [282v] eszetlen hatalomnak szükségtelességét, egy átallyába való haszontalansága <<meg>> ki mutattya mely szeirnt, törésre, lövésre, soha sem jöhet; Örökre ebben állapodván meg, hogy *ha akarom, tehetem*; de nem akarhatom. Így értsd: ha akarom a mezőben minden takarmányomat fel gyujthatom, de nem akarhatom soha addig, míg meg nem őrzülök. De Honnan van hát, hogy mind a Mogolnak, mind a Khinai Tsászárnak Uralkodások szinte olyan szeléd, igaz, a széles hatalom mellet, mint akár mely más?

E Világnak minden keresztyén és pogány Nemzetségei közöt Siámban találtatik a leg rémitőb kegyetlenséggel való uralkodás módgya: <<De>> mi a következése? Mind az Uralkodó mind Népe örökös gyötrelemre vannak vettelve. Az első azért, hogy kegyetlen; a második azért hogy <<szere>> haldokló. Valaki kegyetlen annak rettegés nélkül élni lehetetlen. A Nép, Urát nem úgy nézi mind<<d>>t <<...>> bölödságának kut fejjét, hanem mint kinzó ördögét. Az Uralkodó pedig jobbágyait mint vesztére törekedő [283r] ellenségeit vévén, <<gyönyörűségét,>> nyugodalmát, <<ezen keservében>> ebben keresi, hogy ő is, halálos rettegései közt őket <<szuntel>> fojtogatni meg ne szűnhessen. Valaki gyötör, soha ahöz bizodalmat nem vesz<<ed a>> ki <<...>> általa gyötrettetik. Ki szereti a nyavalyát? Így tehát, a kegyetlen, és törvénytelen Uralkodásnak <<...>> öröme ez, hogy országának bölödságát szüntelen fojtogatván, az övé is mindég fojtogattasson. Lehet é egy olyan halandóban meg elégedés, ki meg nyugodot abban, hogy életét minden Lélek utállja, és átkozza? Valaki az Emberek siggatásában keresi mulattságát, azért eszetlen, hogy abban fájdalomnál egyebet maga sem tanál, mely szerint örömét siralomban ülteti, azt kívánván hogy kedve könyhullatások közt virágozzon. A Despot a természetnek igasságaiban annyira utállatos, hogy részeg hatalmát e széles Világon egy sem bátorkodik folytatában gyakorolni. Néha néha üt ki de magát azonnal vissza vonnya. Nintsen az uralkodó hatalomnak vesztette tudománnya maga ellen, mint az, hogy magát törvény nélkül valová tegye; az erőszak pedig törvény nem lehet, mivel nem igasság.⁵⁰ természet<et>tel <dul> élő [Javitás átírással és a törlés fölött]

Az Ember, tsendes Egek alatt.

- Lehet az emberben ifjuság nélkül
9720 Öröm, gyönyörűség mely nagy időkkal gyűl.
Mikor az életnek első zivatara
El oszlik 's meg láttzik utolsó határa:
Mikor el fáradva meg élt érzésekkel
Fordul meg a hartzbul, sok kapot sebekkel:
9725 Mikor ifjusága már tüzét ki fújta,
És fergetegeit végre által bujta.
Tsendes tengerekre botsáttya Tsajkáját,
Le szedvén árbotzfán jádzoit vitorláját.
Heves vágyodása tovább nem ragadgya¹
9730 Elméjét tsendesesen, vérit alva hagygya.²
Mig viszontagsága kő szála közt futot,
Veszélyit nem látván hartzokkal mulatot.
Szembe rohanással dűlt veszedelmének,
Kergetvén tárgyait fel buzdúlt szivének
9735 A titkon vezérlő gond viselés maga
Küszködöt ellene hogy jól legyen dolga
Éjjeli, nappali futás, kébzelődés
Reménység, rettegés bu, öröm vesződés
[284r] Betsüllet, gyalázat; erő és gyengeség
9740 Rang, fény, kints, hatafom; ijjesztő szegénység
Ostromok közt horgyák közöttük életét
Tsekélység, méltóság közt forgatván tettét.
Kedv, öröm, busulás; méreggel, haraggal
Vontzollyák életét sok nyomorusággal.

¹ raga<gy>dgya [Javitás átírással] ² ha<d>gygya [Javitás átírással]

- 9745 Mások ágya körül kavarg lappangva:
 Ablakon fülelve, 's uttzákban állongva.
 Tárgyadnak féltése: epesztő korgások
 Sohajtás, félelem; sok fog tsikorgások
 Szokták az embernek³ gyönyörűségeit
- 9750 Rut színre festeni, 's szülni inségeit.
 De mikor az élet fája kezd sárgulni
 'S Őszi óráiban a levele hulni
 Tsendes ésszel vérrel vezéred magad,
 Mértékletességben keresvén a javad:
- 9755 Akkor leszel okos, mikor véred meg hül,
 És el fáradt szived benne fenekre ül.
 A halandóságot más formában láttuk
 Meg sejtyük az Embert, ha szavát halhattuk.
 Tulajdonságait nem lehet fedezni:
- 9760 Ki tudod a szivét elédbe szegezni.
 Ámulás nehezen férhet itt éltünkhöz
 Sok töltést ki löttünk már e rut ördöghöz.
 [284v] Szabadság mindennek előttünk beszélni
 Tudunk a szavábul szivérül itélni.
- 9765 Sok ember fedezi magát beszédében,
 Ezer szint, és formát mutatván eszében;
 De tettetése közt a tzéllját meg láttya
 Az okos; szavával akár hogy hárította.
 A Bólt,⁴ a tudatlant, első tekintettel
- 9770 Tudod, fel fedezi egy, két felelettel.
 Az ember takarja magát beszédében,
 De tsak meg isméri⁵ tselekedetében.
 Ne huz életedre semmiben tettetést!
 Nem lehet sokáig vinni a hitetést!

³ <Ifjunak> embernek [Javítás a törlés fölött] ⁴ Bólt [A kezdőbetű kisbetűből javítva]
⁵ isméri <a> tselekedetében.

- 9775 Egy szó, tett, tekintet, egyszerre el árul,
 És nagy mesterséged gyalázatodba ful.
 Meg lát a Bóltis,⁶ 's okos, haszontalan titkolsz
 Nevet mikor ide mutat' s ott palástolsz.
 A takaró színét titkod által hattya
- 9780 'S A függő; mellette mi van, ki mutattya.
 És így, nints e Földön mesterség, ravasság
 Mellyet fel nem fedez a meg ért okosság!
 Az élet végtére nyugoszik magában
 Nézi, a bolond sor, hogy fut világában.
- 9785 Kik lármával mennek sirva, panaszolva
 Ezt itt szenté téve, amazt ott vádolva.
 [285r] Ugy láttzik ezekkel a Világ, mint Tallós
 Hol az Embereknek a fejek mind forgós.
 Ebben keringenek bé zárva rakásra
- 9790 El lévén átkozva örök vakulásra.
 Végre, gyökeret vét erköltsöd kő szála,
 Mely sorsod veszélyén a fenekre szálla:
 Hol a mérges habnak erős vállakat dűt
 'S Nem árthat a menykő mely homlokára üt:
- 9795 Illyen az élet ha végre meg érhetet,
 'S Gyengeségei közt el nem felejtetet:
 Mint az, a⁷ ki vénen tsak olyan éretlen
 Mint gyermek korában, és hóltig eszetlen.

A megért értelemnek haszna, ideje.

- Ó! tapasztalt idő, honnan elő, 's hátra
 9800 Lehet tekinteni eset, 's állapotra!

⁶ Bóltis [A kezdőbetű kicsiből javítva] ⁷ <oly> a [Javítás a törlés fölött]

- A mi jóra vezet azt te igazgatód
 'S Keserves sorsunkat ésszel apolgotod.
 Testedben Lelkedben még erőt viselhetz
 Kormány Szék, hiv tanás, jó oktatás lehez!
- 9805 Itt vagyon érdeme közép életünknek:
 Itt láttyuk Világát tisztán a Lelkünknek,
 Negyven, ötven, hatvan esztendőök közt élve
 Fontollyuk magunkat, sorsunkrul itélve.
 [285v] A hogy⁸ gyermek korban éltünk, tsak szelesség
- 9810 A mi a⁹ sír szélin áll; haldokló vénség,¹⁰
 Ideje derekán fontollyad életét,
 Az embernek; és ott nézd tselekedetét.¹¹
 Fordul az életben elő oly Ifiu is
 Ki Emberkor előtt mértékletes, Bóltis¹² is
- 9815 Hol, elme és erkölts harmintz esztendővel
 Meg jelenti magát ép, egész erővel.
 Hol tselekedetben fénylik a bőltesség
 Tsendesség, ért elme, és mértékletesség.
 Meg halad másokat; de magán innen van,
- 9820 'S Még sints ott hol lesz még a tapasztalásban.
 Igy, bár mely nagy erő legyen a Lelkedben
 Tapasztalás, idő érlel életedben.
 Az ember isméret leg szoritób szükség
 Tapasztalással jön belénk a bőltesség.
- 9825 Ötven esztendődbül, huszba, hogy itéltél
 Néz ki, és fontollyad, hogy már hová mentél?

⁸ <mi> hogy [Javítás a törlés fölött] ⁹ <síron> a [Javítás a törlés fölött] ¹⁰ vénség, <Ideje derekán vizsgáljad az Embert Nem ott, a hol gyermek, vagy már> Ideje ¹¹ <látod meg érdemét> nézd tselekedetét [Javítás a törlés fölött] ¹² Bóltis [A kezdőbetű kisbetűből javítva]

Az emberi hibáknak el tűrése.

- Hagygyuk meg másoknak kedves szokásokat,
Ha vannak bolondok, mulassák magokat.
[286r] Annak, a ki már él, magához közti van
- 9830 Péter, Pál tsak ember okosban, bolondban.
Ha világi javát végre el pusztította
Tudod hogy szüksége tsak őtet szorította.
Ha szívében gonosz; vagy nem jól áldozik
Nem huz mást pokolra; magáért kárhozik.
- 9835 Látod hogy a Világ örökké így megyen
Vezérlő, oktató benne bár¹³ ki legyen.
Vonits vállat, e sok szörnyű gonosságra
Botsásd törvényekre, és köz igazságra
Soha se küszködj hát ugy az Emberekkel
- 9840 Hogy Szentek legyenek mind az életekkel.
Testének érzése, és szüksége viszi
Meny országát akár mely vallásban hiszi.
Szenyved az eszetlent; tiszteljed az okost
A természet szüli e két féle lakost.
- 9845 Ha mint te ugy fajzot volna a vérében,
Mint te olyan lenne¹⁴ minden erköltsében.
Foganszásod előtt te sem érdemlettél
Többet nálla; 's halgas, ha nemeseb lettél.
Nem lehet erköltsöt benned változtatni
- 9850 Had el; tudod nem jó mindent kárhoztatni.
Mennyen a kegyetlen bolond makatságán
Lássa, hogy nyughatik meg a gonosságán
Gyönyörködjön mikor a Világ utállya,
És a vermét titkon alatta tsinállya
- 9855 [286v] Kit mint meg testesült Ördögöt ugy néznek,
'S Fejére hol lehet Menykövet intéznek.

¹³ bár <ki> ki ¹⁴ <volna> lenne [Javítás a törlés fölött]

- Mennyen a kevély is: had nevéssék mások
 Nints érte magadat terhelni elég ok.
 Nevetség, utállat Lásd a társaságban
- 9860 Mint bolond úgy láttzik a kébzelt nagyságban.
 Had rágja a fukart undok¹⁵ főszvénysége;¹⁶
 'S Halmaz vagyona közt eméssze éhsége
 Látod, bolondsága, mennyire bünteti
 Mely rajta szükségét soha sem szünteti.
- 9865 Ellenkezésnek kel lenni mindenekben
 Ez örökös törvény tud meg¹⁷ az életben!¹⁸
 Van préda, van fukar, van jó, van gonosz is
 Van édes, keserű; van okos, bolond is.
 És ha ellenkezést közöttök nem lelnél
- 9870 Külömbiségek nélkül semmit sem esmérnél.
 Turjon a vad erkölts ganéjja sárjában
 Had el; had büszhödgyön fére ott magában
 Utazzon a hazug: botsásd, had nevéssék
 'S Hogy bolondnak veszik nálla had tettessék
- 9875 Enged a prédának pompás szegénységét
 Ditsekedő szókkal hizlalt nagy inségét.
 Meg tudgya a sorsa tettében büntetni
 És menyköveivel életét üttetni.
 [287r] Dagályos pompával sétál szegénységre;
- 9880 És alamisnát huz, az Ur kevélyiségre.
 Had tenyésszen rajta a sir gyalázat
 Had legyen nevétség 's keserves áldozat.
 A magát tudósnak fetsegő tudatlant
 Ne bántsd: had álmodjon. Nézd el mint oktalant
- 9885 A hibában, benne van a verettetés,¹⁹
 'S A bűn magában is tudod, hogy büntetés.

¹⁵ <nadály> undok [Javítás a törlés fölött] ¹⁶ főszvénysége ¹⁷ <Látod> tud meg [Javítás a törlés fölött] ¹⁸ életben! <A ...> Van ¹⁹ <terem a büntetés> van a verettetés, [Javítás a törlés fölött és után]

- Ad által sorsának: Nem marad ütetlen
 Nints szenyvedés nélkül az, a ki eszetlen.
 Ha a Kristóf hírelt imádságaival
- 9890 Ördöghöz kiált is; had ott álmaival.
 Mind bolond, mind okos Világra tartozik
 Az Ember a hogy hisz a szerint²⁰ áldozik.
 Ember, Angyal, barom, balha, tetű, legyen
 Mind meg áll a sorján. A világ így megyen.
- 9895 Az esső gazdagit: a menykő fel éget
 'S Még is egyűt lakják Látod! a felleget²¹
 Egybe van keverve ez az Örök Minden
 'S Ellenkezősekkel álhat meg a renden.

Tsendes túrés

- Ha meg taszigálnak a nagy tolongásban
- 9900 Meny oda, hol vannak ritkáb állongásban.
 [287v] Ha őszve motskolnak, morduly egygyet, kettőt
 Had abban azon tul, 's ne tölts véllé időt.
 Az egész Világ mind rágalmazza egymást
 Egyik sem tehet itt szomszédjain tsalást,
- 9905 Vesd meg, ha okos vagy mivel Lád, gyermekség
 Sundaság; másoknak bosszuság, 's tsekélység.
 A ki rangot keres, enged oda néki,
 Gyakran keservesek ennek is Éneki.
 Ne keres vén korban hangal méltóságot
- 9910 Job, ha tsak Lelkedben teremtesz nagyságot.
 Szomoru az élet, igaz, böltességgel,
 De tsak e tarthat fenn, hid el tisztességgel.

²⁰ <A hit Istennek barommal> Az Ember a hogy hisz a szerint [Javítás a törlés fölött]
²¹ <felettünk az Eget.> Látod! a felleget [Javítás a törlés fölött]

- Tiszta erköltsidet veszi érdemének
 'S Elég néki ha jó hirt szerzet nevének.
- 9915 Áldom óráitok, ó tsendes esztendők
 Halomra gyűlt napok, 's mohosodot időők!
 Hol az Ifiuság, tűzében nem szökdös
 De²² a fájalmakban²³ poklokkal sem öldös.
 Nem tsattogtattya már a vig²⁴ kedv, szárnyait,
- 9920 Ki vette belölle apait, anyait;
 De nem is emészti tűzén, életemet
 Nem bánom! Látom; majd el érem végemet.
 [288r] A tenger tsak lassú habot hány magában
 Néz a²⁵ Lélek,²⁶ halgat; ül hajótskájában
- 9925 Már est hajnalának el nyult piros fényne
 Habzik élte felet, 's gerjedez reménnye.
 Nem zug árbotz fája tűnő sebességben
 Állong, ingadozik, 's halad tsendességben.
 Sejti már sírhalmát távolyrul szemével,
- 9930 'S Halgatásban²⁷ nézi ki gördült könyvével.
 Fél sírás, mosolygás ülnek tekintetin
 'S Néha nagy sohajtás kél fel lehelletin.
 Minden teremtesen hordozza szemeit
Itt hagylak! így sohajt, 's árasztja könyveit.
- 9935 E' fényes Világtul butszuzik érzése
 És egy tárgyon áll meg keserves nézése,
 Tsak nem böltsőjétül fogva, esztendeit
 Visgállya 's közöttök nézi, vólt kedveit.
 El multak!, sirhoz huz az örök végezés
- 9940 Nem nyersz itt kintseddel.. nints alku, s egygyezés.
 Hijába kiáltasz! senki sem figyelmez!
 El múlásod ellen erő nem védelmez!

²² <És> De [Javitás átirással] ²³ fájalmak<nak>ban poklok<ba>kal sem ²⁴ <most a> a vig [Javitás a törlés fölött] ²⁵ <A> Néz a [Javitás a törlés fölött] ²⁶ lélek <néz>, halgat ²⁷ <Mosolyogva> Halgatásban [Javitás a törlés fölött]

- Az idő, életed, magával bé fedte
 'S Túl azon mely maratt, már mind el temette
- 9945 Nintsen, mi ezt újra szűllye, oly hatalom
 Most²⁸ mindjárt el is²⁹ tűnsz!...³⁰ keserves fájdalom.
 [288v] Élven még szivedben már mindég haldoklasz
 Naponként sirodhoz odéb odéb állasz.
 Élő társaidat, kik még jönnek mennek
- 9950 'S Ifiu korokban vigan lehet lennek,
 Koporsód szélirűl fájdalommal nézed,
 Ellenben, te már tsak semmiséged érzed.
 Ezek is el mennek, végre ezt gondolod
 'S A más halálával magad vigasztalod.
- 9955 A *Nem*³¹ 's³² Nemzet let Lád! örökre állandó,
 De az Ember külön abban, mind mulandó.
 Ujra szűli magát az Emberi Nemzet,
 És származásában halhatatlanná lett.
 Hogy faja ne legyen azt soha sem teszi,
- 9960 De hogy te meg ne halyj azt már fel se veszi.
 Minden száz esztendő Világot temet el
 Még is rakva van nézd, a Föld, Emberekkel.
 Sok gaz Ember helyet Nemes vér születik,
 Sok jónak helyére selma rendeltetik.
- 9965 A természet véllünk így zavarja magát
 Egy módon tartván fen örökké, világát.

²⁸ Most [Beszúrás a sor elején, a következő szó nagybetűjét az író nem javítja] ²⁹ is [Beszúrás] ³⁰ tűnsz! <innen> ... ³¹ *Nem* [A kezdőbetű kisbetűből javítva] ³² 's [Beszúrás]

Igy gondol az Ember.. ki³³ Vénységét³⁴ únnya És végre szemeit örökre bé húnnya!*

* [289r] *Jegyzés.*³⁵ Minden *Nem* halhatatlan; és addig lesz, míg a Világ el nem múlik, ha hinned kel, hogy³⁶ el mulhatik. Az Emberi *Nem* tsak olyan régi mint a³⁷ bértzek, és folyo vizek. Életekre nézve, az állatok is tsak ott vannak, hol a ditsösséges emberek, és nagy halandók. Az egerek szintén ugy meg maradnak Nemekben Világ végéig mint az Emberek. Soha se hiszem hogy egy állatnak Neme is ki veszet volna mind egyyig a Nap alól, mely származva, vagy teremtvé vólt. Ha az Emberi Nemzet minden akarattyát, erejét reá fordittya sem viszi tsak azt is végbe soha, hogy fetske, veréb ne legyék e Világon, noha mind két faj házánál költ hol szaporodását, tenyésését³⁸ hatalmába adni láttatik.

Valaki³⁹ élt ujságot e Világon többé nem lát. Ha mindég él is, örökké estve követi a reggelt, és reggel az estvét. Meg éhezel, eszel; szomjuzol, iszol; dolgozol, alszol. Le vetkezel, fel öltözöl, örökkön örökké egymás után következő [289v] reggel, dél, és⁴⁰ estve van!⁴¹ Ugyan azon dolgok ujra meg ujra jönnek; te pedig forgasz rajtok egy nyomon, ugy mint a száraz malom keringő. Mitsoda boldogságodra szolgálhatna örökké így keringeni, és kéntelenséggel lenni? Meg irtódzol ugy é ha halálodra gondolsz?⁴² De⁴³ mit tsinálnál mindég élve? Hol férne meg az Ember ha⁴⁴ mindég születve soha sem halna? Mi a nyereséged, ha örömöd, bánatod egybe veted? Mi unalmad van halálodban? A⁴⁵ mi nem érez, hogy únnya meg Létét; és miben léel okot panaszra? Tsak a Napot szánod, melynek Világa az Emberi Nemzet inségének, bűnének, veszedelmének szolgál tanú bizonyosságul.

³³ ki [Beszúrás] ³⁴ Vénységét <meg> únnya ³⁵ [Bessenyei jegyzete a II. szakaszhoz. A 289r és v oldalon található.] ³⁶ hogy <a> el ³⁷ a <...> bértzek ³⁸ tenyésését <az Embernek> hatalmába <láttatik adni> adni láttatik. ³⁹ Valaki <hetven esztendeig> élt ⁴⁰ és [Beszúrás] ⁴¹ van! [Beszúrás] ⁴² gondolsz <De nem tartana é unalmadnak halálában ha világi életedet magadrol soha le nem rázhatád>? De [A törölt mondat a fejezetet lezáró jel fölé van írva] ⁴³ De [Beszúrás; a következő szó nagybetűjét Bessenyei nem javítva] ⁴⁴ ha <...> mindég ⁴⁵ A [Kisbetűből javítva átírással]

Az Ember, mint meg szikkadt vénség és halálának árnyéka

- Tsendesegy Olvasó! fujjuk ki magunkat!
9970 Közzeledni láttyuk itt a halálúnkat.
Ehol van a vége utolsó hartzunknak,
Láttyuk már a szélit tsendes rév partunknak.
Közép életünk is magát ki futotta
A fagyos vénséget végre rajtunk hatta.
9975 El tűntek előllünk a mosolygó napok
Mint a zugó¹ szelek közt repülő habok.
Unalom, pusztulás fog bennünket körül;
Őszve rántzolt képünk többé ki nem derül.
Régi kedveinknek helyeit ha nézzük
9980 Puszták, és tsak kettős keservünk érezzük.
Le tépték gyümölsit róllok az esztendők,
El szórván levelek már a téli² idők.
Mint a szedet szőlő mely busulást mutat,
Széllyel hajlik tövén, 's bé fedí az utat;
9985 Vagy mint a rósa fa melynek szép virága
El hullot 's kopaszon áll tövisses ága:
Olyan vagy tántorgo szikkadt vénségeddel
'S Gyermekségre, jutot nagy gyengeségeddel.³
[290v] El múlt napjainkat forgattyuk eszünkben,
9990 'S könyveink árasztyuk keserves szívünkben.
Néma keserűség köti le nyelvünket,
A halál hidege fagylalja vérünket.

¹ <forgó> zugó [Javítás a törlés fölött] ² <az őszi> a téli [Javítás a törlés fölött, majd a lap jobb szélén is, csillaggal kapcsolódva] ³ <száraz vénségeddel> nagy gyengeségeddel [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén]

- El felejthetetlen édes, kedves idők!..
 Ártatlan játékok! gyermeki esztendőök
- 9995 Hol egy Stiglintz fogás⁴ egy országot adhat,
 És a királyságnál jobban mulattathat!
 Mi haszna már egész Világ birodalma
 Ha az élet maga, magának únalma?
 Nem tudgya a vénség ifian milyen volt
- 10 000 Mert érzéseiben előre már meg hólt.
 Gyermeki ideje ugy tettzik, mint álom
 A mi vig kedvére szolgált, most unalom.
 Az Ifju ideje játék, gyönyörűség
 Nem tsoportozik még rajta keserűség,
- 10 005 Pénz, rang, hír keresés nyomoruságait
 Titokban el rejtet sok ravaszágait
 Nem zűri, zavarja gyermek életünkön
 Nem ül ugy, mint nadály játékos szívünkön.
 Nintsen még nagy tárgyunk; mulat az érzésünk
- 10 010 Nem terjed messzire töllünk el nézésünk
 [291r] Mindenem örömet lél az Ifiuság
 Fáradás, törődés előtte mulatság.
 A mi téged meg öl, még ötet frissiti
 'S A nyughatatlanság meg eleveniti.
- 10 015 De mi vidámittya a száraz vénséget
 Mely soha sem érez többé egésséget?
 Fél hólnak örömet egy Világ sem adhat;
 'S A kinek már⁵ vére⁶ fagyos;⁷ nem vigadhat.

⁴ fogász ⁵ <a> már [Javítás a törlés fölött] ⁶ vére <me> fagyos ⁷ fagyos [Az utolsó két betű beszúrás]

Végső pusztulása az életnek.

- Hesperia kerted élteden sárgállik
10 020 Nem virit, nem terem; madara nem hallik.
A földön el terült sok száraz levelek
Zörögnek, mellyeket ot⁸ szórnak a szelek.
Nem hallod zengeni Filemileidet
Varjúk károgási rágják füleidet.⁹
- 10 025 Állongasz, eléb mégy: óráid meg únod
'S tsak a fán kopogó harkályt, tzinkét látod.
A virágzó pásit, és nyájjas térségek
Meg halaványottak: oda lett zöldségek.
[291v] Sárga mohok lepik meg a fát felére
- 10 030 Reves; és már fejszét készítnek tövére.
Köd, és bus halgatás borong az ut felett,
Mellyet tavasszal sok szép sétálló lepett.
Virágos mezei kórók közt állanak
Hová tsak jeges zuz; és havak hullanak.¹⁰
- 10 035 Busulás terül el e¹¹ kedves tájokon
Hol másszor tsók hangzot a szép ajakokon.
Nem lepik térjeit a katzagó Nymfák
Nem hangzanak reá vissza az élő fák.
Valamerre nézel, but, bánatot mutat,
- 10 040 Itt jártak, ott ültek; 's szived könyvet hullat.
Szajkók rivallását hallod a bokrokrul
Ez üt el némelykor a gondolatokrul.
Ől az emlékezet, mert a mult örömöt
Ugy teszi szivedre mint keserű ürmöt
- 10 045 Bú az okosság is nyájjas idők nélküül
Nem mulattat Elméd, mikor véred meg hűl.

⁸ <fel> ot [Javitás a törlés fölött] ⁹ füleidet. <A töb madárkákknak zengésit nem hallod
Tsak a fán kopogo harkályokat hallod> Állongasz ¹⁰ hullanak. <Busulás terül el a szép
határokon> Busulás ¹¹ <...> e [Javitás a törlés fölött]

- Mindég azt forgattya el száradt fejedben
 Hogy ehol semmi vagy árnyék életedben.
 [292r] Kesergesz hogy másszor ragyogó Egekben
- 10 050 Lebegtél, jádzottál az édes kedvekben.
 Ki üznéd szivedbül emlékezetedet
 Hogy ne sohaitanád el múlt életedet.
 Lássad,! a tudomány még jobban fárasztja
 És a gondolkodás keserved árasztja
- 10 055 Bóldog tudatlanság! ti egyéb állatok¹²
 Élven, halállal nem ölitek magatok!
 Nem tudtok gondolni mint mi, a halálra
 Sem igaz Istenre, sem a hamis Bálra.¹³
 Nem is jó oly nagyra emelni eszedet,
- 10 060 Mert nem leled osztán véle fel hejedet
 Jó Lélek, közép ész, a szokások közöt
 Magára a Bóltsnél¹⁴ job sorsot öltözöt.
 A nagy tudomány közt¹⁵ mindég gondolkozol
 Mit használ? Lásd, még is mindenben habozol.
- 10 065 Okoskodásodnak végzetlensége
 Hid el; tsak éltednek lett kinos insége.
 Ahol az együgyü vigad, te, ott mormolsz
 Fére mégy dünnögve, s ablakodon karmolsz
 Egy, két pipa dohány, mással beszélgetve
- 10 070 Töb jó; a dolgokon osztán nevetgetve
 [292v] Ó! jövendő élet, hol van ditsősséged,
 Halhatatlan lélek! mit mond bóltsséged?
 Mutasd hát hol áll meg itt el tűnt életünk
 Hol hogy, és miben lesz véled egygyé testünk?

¹² állatok <Kik élven halállal nem olitek> Élven, <ti> halállal ¹³ <Meg bóldogulásra, vagy füstös pokolra> Sem igaz Istenre, sem a hamis Bálra. [Törlés a sorban, javítás a lap jobb szélén, a sor helyét az író csillaggal jelöli] ¹⁴ Bóltsnél [A szó nagy kezdőbetűje kisbetűből javítás] ¹⁵ <...> közt [Javítás a törlés fölött]

- 10 075 A ki nyilt Egeknek titkaiba nézz itt,
Melyben ha meg nyugszol, bódoggá tész a hit.

Mozgó halál, utolsó vénség

- Nézd el száradt testét: feje, földre hajlik
Ha nád szátra tanál, azon is fel botlik.
Nyöszörögve áll fel szegény, a székérül,
10 080 Ki dűl a tornáczon magas küszöbérül.
Hirtelen kapja fel a földrűl lábait
Toppant, 's vonogattya el sibbadt inait.
Eléb eléb halad: szűntelen tántorog,
Tapogatva megyen, 's a fal felé forog.
10 085 Sűrű lélekezete szavát meg szaggattya
Akadoz 's értelmét nem magyarázhattya.
Tekergeti fejét jobra is, balra is
Meg kérd, kinek hivnak? ha százszor látot is.
Hergő beszédekkel teszi ki értelmét
10 090 És tsak a köhögés rángattya életét.
[293r] Házának végihez megyen tántorgva
Bukva, szédelegve, és vissza forogva.
Le ül a nap fényen¹⁶ magára görbedve,
Mellyében el fulva, 's fel elevenedve.
10 095 Álom nélkül alszik, bé fogván szejzeit,
'S Térdén reszketteti meg fonnyat kezeit.
Hol tsonytyai felett, mint a sinórozás
Ugy láttzik vér ere; 's az is rángatódzás.
Mikor a köhögés meg zudul mejjében
10 100 Ki dagad homlokán vére az erében,

¹⁶ fény<re>en [Javitás a törlés fölött]

- El ful lélekezete! halgat mint a halál
 'S Ugy tettzik hogy többé már életre sem vál.
 Hosszas idő mulva köhent egyget kettőt
 Ezzel jelentvén hogy nyert még egy kis időt.
 10 105 Illy formában készül az¹⁷ el mulásához
 Élő halál huzván testét a sirjához.¹⁸
 Most jöt az¹⁹ életre: Egyet, kettőt fordult
 Mint a kérész bogár; és reptiben el mult.
 Tsak nem azon helyen holt meg, hol fel élett
 10 110 Egy néhányat lépet, 's²⁰ ismét semmivé lett.
 Egy²¹ szem pillantás vagy az örök időben
 'S Nem láttzik életed annyi esztendőben.
 [293v] Ne úzd a Világot mintha tiéd vólna
 Vélled; élve, halva, valamit gondolna.
 10 115 El mulsz! és szomszédid mondgyák: *hogy né, meg hólt*
Meg bíz a; pedig Lád, ő is Világon vólt!
 Hat minuta alat föld alá temetnek
 Feledékenységre, 's halgatásra vetnek.

Szomorú vigasztalás a halálban

- Talán nem oly nagy kár a halál mint mongyák;
 10 120 'S A szegény halandók fohászkodva vallyák.
 Nints a koporsóban bu, gond sem fájdalom
 Nem tsattog menyköve; nem üt, nints unalom.
 Itt ezer esztendő tsak egy szem pillantás
 Nints óra mutatás, 's vélle idő váltás.
 10 125 Mint a halmok, hegyek, magok meg nem unnyák
 Szemeket nem nyitnak, de be sem is húnnyák

¹⁷ <el,> az [Javítás a törlés fölött] ¹⁸ sirjához. <Tsak> Most ¹⁹ az [Beszúrás] ²⁰ lép<vén>et,
 's [Javítás a törlés fölött] ²¹ <Tsak> Egy [Javítás a törlés fölött]

- Magok nem ismervén, nem panaszkodnak
 Soha sem örülnek, sem nem fohászkodnak:
 Tsak olyan az Ember bé fedet sirjában
- 10 130 Minden élet nélkül a földnek gyomrában,
 Nem érez, nem vigad; nem ún, nem kesereg
 Nem tuggyá körülte hogy nints élő sereg.
 Kesereseb ennél az eleven halál
 Mely meg érezteti hogy gyötrelmet tsinál
- 10 135 [294r] Mint a kit fal közzé zárnak bé egyedül
 És elevenséggel a halálában ül
 Hol tsak azért mozog hogy magát²² érezze
 'S Kinnyával a szívét szüntelen vérezze.
 Hólton, vagy Világon lenni egyre megyen
- 10 140 Sorsod akár kisseb, akár nagyob legyen,
 Egyenlő mértékben, bút, örömet venni
 Semmit sem érezni, és halálban lenni
 Ha jól meg fontolod egyenlő nyereség
 Így rendelt bennünket hittel, az Istenség.
- 10 145 Vegyed jó mértékre gyönyörűségedet
 Szabd hozzá végtére sok szenyvedésedet
 Ved ki a mi benne lehet nyereséged
 Lásd osztán melyik töb ez é, vagy inséged?
 De az Ember inkább szeret²³ élni sirni,
- 10 150 Mint, nyugodalmával,²⁴ a sírjában birni.
 Magadtul meg válni 's minden érzés nélkül
 Feküdni hamvadban, hol tetemed meg hűl
 Iszonyu gondolat, még keresztyénnek is
 Filosofusoknak, és nagy Szenteknek is!
- 10 155 Elmédben veszed fel más hol, a Létedet
 Itt, érzed, tapasztod, testi életedet.

²² magát [Beszúrás] ²³ szeret [Beszúrás] ²⁴ <tsendességével> nyugodalmával [Javítás a törlés fölött]

- Ezért, vontatva mégy bődöglásodnak
 'S Örömet szolgálnál e rosz Világodnak.
 [294v] Száz esztendő's pápa se hal meg kedvébül:
- 10 160 Néz, néz az Egekre, de az Orvos, ott ül.
 Földi eszközökkel támogattya magát
 Ugy huzza halasztya örök bődöglóságát.
 Gyanus az érzésben a hólnak élete,
 'S Tsak a vallásnak van itt hív felelete.
- 10 165 Had járjon! hidgyed, hogy halálad bődöglit,
 De koporsód azért, Lád, tsak meg szomorít
 Bár többet szenyvegy is mint sem gyönyörködöl
 Bajoddal még is tsak job kedvel kúszködöl.
 Életed keservét borral, eleséggel
- 10 170 Lehet enyhíteni fris, jó egésséggel.
 De a koporsóban, sem iszol, sem eszel
 'S Lelkeddel is nehéz tudnod hogy, 's hol leszel.
 Jó a Napot nézni a fa árnyékába²⁵
 Bu,²⁶ az Embernek le szálni halálába²⁷
- 10 175 De mikor életed egészen meg²⁸ szárad,
 És szived, érezni örökre el fárad:
 Mikor Világával vakul meg a szemed,
 És hólt siketségre jön mind a két filed;
 A midő²⁹ a kedv is³⁰ véredbe belé fagy
- 10 180 Hol elevenséggel, már a halálban vagy:
 Mikor asztalodon tányérod nyiszolod
 Mivel a hus rajta merül van, nem látod
 [295r] Mi szükséged lehet mond meg, a Világra
 A vagy a Világnak³¹ ilyen reves ágra?
- 10 185 Reszkető árnyéka lettél haláladnak
 'S tsak emlékeztető képe, múlt magadnak

²⁵ árnyékába<n> Bu ²⁶ <Kin> Bu, [Javítás a törlés fölött] ²⁷ halálába<n> De ²⁸ <el> meg
 [Javítás a törlés fölött] ²⁹ midőn <már> a ³⁰ is [Beszúrás] ³¹ Világnak <ilyen> ilyen

- Ne mond hogy az élet oly rövid magában
 'S Az ember mind hamar botlik bé sírjában.
 Elég egy bogárnak hatvan esztendőig
- 10 190 Szökdödni a porban 's élni ily időkig
 Egész vén korodig öltözni, vetkezni
 Mindég enni, innya szomjuzni, éhezni
 Nevetni, busulni, nyügös életeddel
 'S Annyiszor eszetlent mutatni eszeddel
- 10 195 Lehet hogy még sok is ily tsekély életnek!
 Ne panaszolkodj³² hát, ha a sírba vetnek.
 Nem tudok ifjakat, ezzel vigasztalni
 Keserves fiatal embernek meg halni!
 Nem kíván az élet még itt Meny országot
- 10 200 Mivel nagyon érzi e bomlot³³ Világot.
 Szeretője mellől nem sijjet Egekre
 Az ifju 's azokkal tűnő fellegekre.
 Híjába hívják fel oda az angyalok
 Felel; hogy még érte ne fárasszák magok
- 10 205 Itt a vigasztalás olvasó, ha tettzik
 El fárat az író; meg únta; le fekszik.

³² panaszolko<gy>dj [Javítás átírással] ³³ <benne e> e bomlot [Javítás a törlés fölött]

Az Ember, mint Lélek, és halhatatlanság

- Természetnek titka! Ó! halhatatlanság!
Hol füstöt vét minden¹ Emberi okosság!
Ködös nap! Setétség, tárgya életünknek..
- 10 210 Öröme, keserve reménye Lelkünknek!
Ó! hová rejtet el nállunk² a természet
És halhatatlanná mi teszi a Lelket?
A rósának szaga, gyökér, szára nélkül
Hogy terem kertedben, és az ágán³ hogy ül?
- 10 215 Vallás az, a mely itt az Egeknek titkát
Fel fedezi, 's reánk hinti az áldását.
Hijában erőlködsz tsupa természetben
Mert nem tudod hogy élsz örökre lelkedben.
Fel, alá, akár hogy 's mere okoskodol
- 10 220 Filozofiáddal gyakran tántorodol.
Tsak a ki nyílt Egek vezérelhetnek itt...
Bóldog a ki igaz, és igazán is hitt!
A váltságnek titka, és Szent Irás nélkül
Plátónak fejére a tudomány hogy gyűl?
- 10 225 [296r] Cato, haláláruul mikor gondolkozik.
Halhatatlanságrul eszmél 's álmodozik.
Socrates is tudgya magát vigasztalni
Ezzel, midőn láttya, hogy már meg kel halni!
Cicero ezt mongya, hogy *Görög Országtul*
- 10 230 *Tanulta meg mint⁴ kel meg halni bóldogul.*

¹ <a tsupa> minden [Javitás a törlés fölött] ² <bennunk> nállunk [Javitás a törlés fölött]
³ <'s az ágak közt> és az ágán [Javitás a törlés fölött] ⁴ <hogy> *mint* [Javitás a törlés fölött]

- Seneca is más is vigasztallyák magok
 Hogy örök életre vezeti halálok.
 Mit lehet itt tudni a tsupa embernek.
 Lássuk? Merül düllüünk neki a tengernek?
 10 235 Minden élet küszdik végső határánál
 Meg indul meg meg áll, 's téved Világánál.
 Filozofus, akár fő⁵ Theologusok
 Itt, *Scylla Charybdis* között láttyák magok
 Akár millyen hitbül és tudománybul légy
 10 240 Itt, a természettel⁶ tsak tapogatva mégy.
 Meny Országot, poklot bünöd közt ha hiszel
 Hol jó reménységgel, hol a nélkül leszel.
 Ha nem látz magadban élő valóságot⁷
 Keserged Lelkedben a mulandóságot.
 10 245 Ha hihed, és valhad halhatatlanságot
 'S Mint örök életet veheted halálad
 [296v] Meg ditsóült Angyal lettél e Világon
 És testi életben ragyogsz Meny Országon.
 Nem sok Ember tudgya mitsoda helyekre
 10 250 Int; és kéttséggel néz a magas Egekre.
 Noha keservének paraditsom készült
 Mely reménységében örök életet szült.
 Ezzel vigasztallya fel lelt boldogsága
 Szép Eliseuma, 's halhatatlansága.
 10 255 Ó! édes reménység! ha álom vólnál is,
 Vélled tévelyegni fő boldogság még is!

⁵ <nagy mely> fő [Javítás a törlés fölött] ⁶ <ugyan, Bölts Rokon> a természettel [Javítás a törlés fölött] ⁷ <halhatatlanságot> élő valóságot [Javítás a törlés fölött]

*El⁸ indul a Lélek önnön halhatatlansága után,
és a látásnak határából ki tűnik*

- Magyarázhatatlan meg ismért értelem!
Lélek! Mennyei tűz, Szolga, Fejedelem!
Ki bennem lakozol oh!⁹ mint egy Istenség
- 10 260 Hol néha úgy láttzol még is mint Semmisség.
Hogy alkotot belénk az örök Valóság?
Mere vezet hozzád az ut, és igasság?
Ki evezte által hited reménységét?
Ki mérte fenekig örvényed mélységét?
- 10 265 [297r] Most bődögságodnak ragyogo székin ülsz,
Majd reménységének karjai közt, meg hűlsz
Mélység magasságra ki terjedt nagy dolog,
Mely vérünkben forma, és szín nélkül forog.
Ki magadban rá még a nagy teremőre,
- 10 270 'S Nem ismèred magad, ha veszed kérdőre.
Hol van a gondolat határa, nem leled,
Ès hogy végphetetlen lettél,¹⁰ azt¹¹ itéllèd.
Nem vagy test, nem lehetz tehát mulandóság.
Hogy terjedne úgy ki a testi valóság?
- 10 275 Egy, két gondolattal a hol akarsz.lenni
Elmében Lélekben oda lehet menni.
Mond meg, mi módon vagy testemhez köttetve,
'S Bennem élven, töllem meg különböztetve?
Test által testetlen dolog hogy éled fel?
- 10 280 In, velő, eretske, hogy gondol Lélekkel!
Ura lett a Lélek az erőtlen testnek
Még is test parantsol az erős Léleknek.

⁸ <Meg> El [Javítás a törlés fölött] ⁹ <ugy,> oh! [Javítás a törlés fölött] ¹⁰ <a Lelked> lettél [Javítás a törlés fölött] ¹¹ azt <véllèd> itéllèd

- Érzésünk szülhet tsak földi boldogságot,
 És e huz utánna minden okosságot.
- 10 285 [297v] A vérem Lelkemet meg változtathattya,
 És józan értelmét homályba hozhattya.
 Ó! mond meg Nagy Lélek, és halhatatlanság
 Hogy betegíthet meg a test 's mulandóság?
 A test, méltóságod felébe nem mehet
- 10 290 Még is a vérében dolgoz, bolond lehet.
 Hogy változtathat el a testi kívánság?
 A vérbül, eszedbe hogy mehet bolondság?
 Sokszor, kívánságod ha meg nem nyerhetted
 Józan okosságod, eszed, el¹² veszthetted.
- 10 295 Szivbül, vérbül szeretz: nem tölthed kedvedet
 'S Lélekben busulva vesztet el eszedet.
 Nintsen a nem testnek testi bujasága
 Hogy vész hát¹³ miatta józan okossága?^(a)
 [298r] Természet ősztone kerget szükségedben
- 10 300 'S Ugy láttzik hogy ennek vagy rabja Lelkedben.
 Hogy ha magasságrul esel le testedben
 Tagod ütődik meg, 's el tévedsz eszedben
 Nintsen beszédedben már többé okosság
 Bolondok okaid: nints elme valóság.
- 10 305 Test dolgozot testen, testetlenség tünt el,
 Mért teheti¹⁵ hát ezt, a test, a lélekkel?
 De a ki meg romlik még annya méhében,
 És annak vérébül ered, fél eszében

(a) *Jegyzés.*¹⁴ Bétsben, a Spanyol Ispotályban láttam a Kavallér bolondok közt egytet ollyat, ki nagy emlékezetű Maria Theresia királynét Ifiúságában annyira meg szerette, hogy véle társalkodása személylének szentsége miat nem lehetvén, meg őrzült, s örökös bolond lett.

¹² el <vesztetted> veszthetted. ¹³ <e> hát [Javítás a törlés fölött] ¹⁴ [Bessenyei jegyzete a 297v oldalhoz. A lap alján található, a szövegtől vízszintes vonallal elválasztva.] ¹⁵ <tselekszi> teheti [Javítás a törlés fölött]

- Hogy szál az Egekből belé kába Lélek?
 10 310 Vagy tsak mindenestül testben, vérben élek?
 Mongyák, hogy ha a test izeiben bomol
 Az ész el rejtetik tsak, de meg nem romol.
 Meg marad világa, de nem világíthat;
 'S Okoskodva semmi dolgot nem állíthat.
- 10 315 Házamban nyugodván a falát ütheted,
 Testem nyomorékká azért nem teheted.
 Ha már a testedben okos Lelked így ül
 Mikor tested ütik hanyatlásra mért dül?
 Ha épségben van mért nem mutathattya,
- 10 320 Beszélhet, de Látod! bolond a szózattya.
 [298v] A bőlts beszéd tudod bőltssesség próbája,
 A bolondoskodás elme nyavalyája.
 Jól el rendelt testben senki meg nem kábul;
 'S Ha a vér jó, benne, meg sem is¹⁶ bolondul.
- 10 325 A ki többé ésszel soha sem beszélhet
 Benne ismételten, a Lélek hogy lehet?
 Halhatatlanság él így, halandóságban;
 'S Halandóság lakik halhatatlanságban.
 Talán mint a gyertya lángja a viaszbul
- 10 330 Vérünkön¹⁷ az Elme fel oly formában gyul.
 Nem viasz sem kanótz a Láng, világával.
 Ezek nélkül még se marad meg magával.
 Vagy mint a hegedű, szőr, szurok, húr, nóta
 Erőt visz szivedre, noha írot kóta.
- 10 335 Hangjának formája, színe nehézsége
 Nintsen; és el ragad mégis kedvessége:
 A hang tudod nem test, hanem erőt mutat;
 Szivedre örömet és bánatot futtat.

¹⁶ <...> meg sem is [Javitás a törlés fölött] ¹⁷ <A véren> Vérünkön [Javitás a törlés fölött]

- Nem dolog úgy látod; de még is dolgozik
 10 340 Hangja közt örül sír a Lélek, 's habozik.
 Ha már hegedűdnek húrját el szagatod
 Gyönyörű nótáit a szélben¹⁸ halhatod?
 [299r] Így tehát négy őt test, egymáshoz élezve,
 Szül dolgot magával éppen ellenkezve
 10 345 Hol láttál fő nélkül tsemé gondolatot
 Irva; és száj nélkül Emberi szózatot?¹⁹
 De vegyük fel még is mi az Emlékezet
 A mely már Lelkessel véghetetlené lett.
 Érthetetlen léte ezer esztendőket
 10 350 Milliom esetet, 's majd örök időket
 Foghat bé magába, mellyek mind ott vannak,
 És ki terjedésén halmokban állanak.
 Számlálhatatlan ez Emlékezetedben,
 Hogy áll meg, hogy fér el kavargó véredben?
 10 355 Új dolog halmazza, a régi meg marad,
 Mindég sokasodik 's tengerekre árad.
 Annyi ezer eset hogy férne meg benne
 Ha a valósága tsak test, vagy gőz lenne?
 Legyen! ha a dolog egy egy vonás rajta
 10 360 Mellyet látás, hallás, érzés oda hajta
 [299v] Hogy mint viasztáblán barázdái vannak
 ' S Egymás felett, mellet, csoportban állanak.
 Hogy fér annyi vonás ily parányi testre
 A mennyi reá ül az emlékezetre?
 10 365 A mire szüntelen új új dolog megyen
 Alatta a többi szem előtt hogy legyen?
 Gyermeki tettedről sokrul emlékezel
 Akkor is midőn már sírodhoz érkezel.

¹⁸ <füleddel> a szélben [Javitás a törlés alatt, a lap alsó szélén] ¹⁹ szózatot? <Így szól a nem hívő, ... Habozó értelem, úgy é ... s vélekedés. Mongya a Szent Irás hogy nem test a Lélek Ez ellen vetésre mást, én sem felelek.> De

- Az első pontokat milliomm temeti,
 10 370 És a Lélek még is el nem felejtheti.
 A mi már a vérben, 's gőzzében kavargó
 Zürzavarral megyen s őszve vissza forog,
 Hogy állíthatna meg dolgot, ennyit magán;
 Hogy férne ez mind el testi valóságán?
- 10 375 Ha bé hunyom szemem, mennyet földet tengert
 Láthatok Lélekben, és száz ezer Embert.
 E' nagy ki terjedés hol fér meg testemben?
 'S Egy Világnak képe hogy álhat fejemben?
 Férhet agy velőre annyi ország képe
- 10 380 'S Vérednek gőzire annak minden Népe?
 Hogy maradhat gőzben örök emlékezet
 Illyen állandóság forgó vérben mint lett?
 [300r] A számtalan dolog mint méh raj az ágon
 Ugy füg é velődön; és az okosságon?
- 10 385 Hol van értelmednek, mond meg, a határa?
 Mi lakik véredben? mi ott haszna, kára?
 Gondolatit osztya, még se fogyatkozik,
 'S A mit már ki adot, mind benne lakozik.
 Milliomm elmére oszlik gondolatod,
- 10 390 És te is magadban mind²⁰ fel tanálhatod.
 Végre, nem láthatod magad is mennyit tutz,
 Sem elmédnek végső határához nem jutz.
 E Széles Világnak birodalmairul
 Milliomm tettérül, viselt dolgairul
- 10 395 Halálodig²¹ mennyit gyűjt az Emlékezet,
 Melyrűl a többi közt el nem felejtkezet?
 Hol ütöd²² fenekét elmélkedésednek?
 De erejét könnyü ismérni testednek.

²⁰ <azt> mind [Javítás a törlés fölött] ²¹ Halálodig [Betűtvévesztés] ²² <éred> ütöd [Javítás a törlés fölött]

- Hogy legyen hát mive a vér forgásának
10 400 A gond, emlékezet; 's a test állásának?
Nem hogy in, tsont, hus, vér tudna ide menni,
Halhatatlansággal is sok ennyit tenni.
És ha e nagy erőt benned érezheted
Hogy vélléd meg nem hal, mért nem remélheted?
10 405 [300v] Ó, halhatatlanság! édes vigasztalás!
Bujdosó reménység! ditsősség, hit, vallás!
Erköltünknek tárgya! mennyei méltóság!
Lelkünknek ősztöne, örökös bódogság!
Szerentsés! ki hozzád ragadhat hitével,
10 410 'S Kétség nélkül nyugszik benned meg Lelkével!²³
Rettentő tudomány minden gonoszoknak!
Jutalom, bódogság minden igazoknak!²⁴

- O, Örök Igasság! nyisd meg Egeidet!
Oktassad, vezessed gyenge híveidet!
10 415 Had tudgya a Lélek, mely téved magában,
Magát meg ismérni a méltóságában.
Mely halandóságát ha nem próbálhattya
Halhatatlanságát örömmel valhattya!

VÉGE

A nyóltzadik és utolsó Kötésnek

²³ Lelkével! <A ki erköltsével igaz, életében, És boldogságának örvend a szivében!> Rettentő ²⁴ igazoknak! <Örökös> O

[1r] DEBRETZENNEK¹ SIRALMA
POÉMÁBAN

BESSENYEI GYÖRGY

1802.²

¹ DEBRETZENNEK <VESZEDELMÉNEK> SIRALMA ² [Az évszám alatt, idegen kéz bejegyzései: Idiographum Georgii Bessenyei de Eadem I. Comitatus Bihariens. Tab. Judiciariae Assessoris an. 1811. Museo Nationali in Testamento legatum, obtulit Miller. Ezután: Miller Jakab aláírása. Lejjebb: Bessenyei Debreczen' siralma]

ELSŐ SZAKASZ

Le rajzoltatik az Égés: annak pusztítása: a népnek keserve; és a Végezésnek tsapása szóba fordul. 697
Örök végezés, a természet által, és annak eseteiben. .	.. 698
Pusztulás. Tsendesség.	703
A természet titok. A nagy Rend, Isteni végezés. A sors, fel fedezhetetlen	709
A szerentsétlen eset, nem mindenkor különös Végezés szerint való ostora a bűnnek. .	714

MÁSODIK SZAKASZ

A Várasnak régisége, érdeme, tere viselése, nagysága; A kereskedés, jó tétémeny, szóba fordulnak.	716
--	-----

HARMADIK SZAKASZ

Az emberi Nemzet szenyvedés alá van vettette. A társaság béli boldogságnak nyavalyája. Nyereség a mások pusztulásában. Az Isten közönséges Atya. Bóldogság állandó e Földön nem tanáltatik	727
Az Isteni végezés, és akarat, a természetben nyilatkoztattya ki magát; mely szerint az esetek, nem kényszerítő végezés által lesznek, hanem a természet szabad miveibül származnak, és renden kívül való Isteni akaratra nem mutatnak	729
A siralom, és öröm; az élet és halál egymásban lagnak, 's magok szülik magokat.	735
A természet ostorának nemei	736
Nyereség, a vesztességben	738
A természet, a gondviselésnek titkait elöllünk el rejti, és mindég tsak magára mutat	742

[2r] DEBRETZENNEK¹ SIRALMA.
ELSŐ² SZAKASZ

*Le rajzoltatik az Égés: annak pusztítása: a népnek keserve;
és a Végezésnek³ tsapása szóba fordul*

- Melpoména, szóly hát az emlékezetnek:
Énekeld keservét e' szörnyü esetnek!
Mnemozina, ere szült vólt Jupitertül
Ki akkor fellege közt Olimpuson ül.*
- 5 *Te tudod siratni a veszedelmeket,
És énekbe venni a nagy eseteket.
Jöj le Parnassusról! nézd a halandókat;
Szánakozzáj rajtok: sirassad sorsokat:
Ted halhatatlanná az emlékezetben*
- 10 *Keserves esetek, minden iz, életben
Száz esztendön tul is, hogy maradékaink
Sirassák e romlást, 's hallyák panaszaink.
Ó Világ Istene! Hogy rejtezel így el
Gyenge látásunktul a végezésekkel.*
- 15 *Kezed sullya miért ily keserves rajtunk,
Lám! Neved tisztellyük: hozzád fohászkozunk!⁴
[2v] Szüntelen tsak tüzzel emészted várasunk,
El remül 's bujdosni kész minden lakosunk.
Nem régen égtünk meg: Ujra meg épültünk*
- 20 *Alig végezhattük 's meg semmivé lettünk.*

¹ DEBRETZENNEK [Javitva ebből: DEBRETZEN VESZEDELMÉNEK] ² Első
³ Végezésnek <el kerülhetetlen> tsapása ⁴ <Mi <<mi>> vagyunk hát, kik hozzád soha sem
sohajtunk? Mi? mi vagyunk é hát, kik nem imátkozunk?> Lám! Neved <et > tisztellyük:
hozzád fohászkozunk! [Többszöri javítás után töröl két teljes sort, a végső javítás a cím-
lap hátulsó oldalára kerül]

Miben áll a vétünk más halandók felet?
Bűn nélkül valóvá széked előtt, ki let?

Örök végezés, a természet által, és annak eseteiben

- Hogy vannak esetink el rejtve közöttünk
Mellyek közt csak vakon tévelyeg életünk?
- 25 Az örök végezés tész é úgy magában,
Hogy a tettet huzza utánna dolgában?
Vagy a viszontagság zivatar tengere,
És a testnek vérnek bennünk ütő ere⁵
Szerentsére hánynak⁶ e nagy tolongásban,
- 30 Eset fergetegben, és vak állongásban?
Már a veszedelem meg állot mellettünk,
Rólla még is semmit észre nem vehetünk
Nem óltalmazhattuk ellene éltünket:
Tsenedesen hozza ránk kinos esetünket.⁷
- 35 Örökös setétség tartya kebelébe:
Egy szökéssel ugrik az ember szemébe.⁸
A napnak mosolygó világa fel veszen
Ágyadbul, 's dolgaid közzé lábra teszen.
[3r] Foglalatosságid meg elégedéssel
- 40 Viszed, és az URAT tsened énekléssel
Ditséred Lelkedben már⁹ reggel házában,
Ki ilyen jó hozzád örök irgalmában.
Tapasztod szivedet: érzed bődoltságod
Sehol sem üt a baj: nints nyomorúságod.
- 45 *Mely jól van e Világ ekként teremtetve,
'S Az UR áldásival szépen rendeltetve!*

⁵ ere <Erköltünk sorsunkal öszve szívén magát> Szerentsére ⁶ hánynak [Az utolsó szó-
tag beszúrás törlés fölött] ⁷ <a veszedelmünket> kinos esetünket [Javítás a törlés fölött]
⁸ kebelébe<n> szemébe<n> [A szó vége törölve] ⁹ <...> már [Javítás a törlés fölött]

- Igy szóllasz magadban hasznodat érezvén,
Minden szükségedre valót bé szerezvén.
Meg áldod, öleled gondos feleséged:
- 50 Egésségesen élsz, és minden gyermeked.
El rejtéd magadat a nagy tsendességben,
És tudsz szomszédiddal élni békességben.
E szerint szerentséd szárnyain¹⁰ nyugoszol,
És bódogságodnak ölében aluszol.
- 55 Had járjon e Világ sok viszontagsága;
Még is van éltünknek azért bódogsága.
Szabadság, egészség, ház nép, jövedelem!..
Táplálják kedvedet!¹¹ nintsen veszedelem.
De mikor sorsodnak pusztító ördöge
- 60 Meg indul, 's kedvedbe belé esik döge.
Mikor lábod előtt lövi fel a mérgét
Mint a Vezuvius habokra dült tüzét.
[3v] Őszve tsapod kezéd, jaj szóval kiáltva,
Ijjesztő lármádat panasszal fel váltva.
- 65 Sorsodnak szép Ege körülted bé borul
Villámlik: el terül,¹² 's szikrája reád hul.
Tüzet vét házadnak: szörnyü ropogással
Emelkedik, bojong, iszonyu zugással.
Mérges lehelletü vagyonod faldossa,
- 70 És épületedet szelekre kapdossa.
Bolyongó lángjával mindég fohászkodik,
A magas alkotmány alatta rázkodik:
Düllöng, zug, láng habja, 's a fellegek táján
Kavarog füstü közt el busult lármáján.¹³

¹⁰ szárnyain [Az utolsó szótag beszúrás törlés fölött] ¹¹ <Tsak el pepetselhetz> Táplálják kedvedet [Javítás a törlés fölött] ¹² <tüzével> el terül [Javítás a törlés fölött] ¹³ lármáján. <...> Keservesen [Két sor törlése]

- 75 Keservesen nézik, a tűz mere megyen
 'S E veszedelemben áldozat, ki legyen?
 Rá függeszti szemét; meg hal a szívében
 Ehol jön! Fuldokva szollal meg Lelkében.
 Mindjárt házamon lesz!: ahol ég már amot
- 80 Jajt kiált, és el dül, úgy mint élő halot.
 Gyötrelme meg fojtja, Létében¹⁴ el ólvad,
 És fájdalmi közt ájulásra marad.
 A kavargó szelek egymástul kapkodgyák
 A tüzes perjéket 's kézrül kézre adgyák¹⁵
- 85 [4r] Huszadik házra is el vetik, hol meg ül¹⁶
 Ugy tsallyák az embert széllyel, az égéstül.
 Ez ere, az ara szalad pihegéssel,
 Fuldokló beszéddel, és el¹⁷ ijjedéssel.
 Taszigallyák egymást: kiáltanak: fére.
- 90 E' bukik, a téved, 's nem tud menni mere.
 Dübörgés, tolongás: a nép kiáltása
 Rohanás, ropogás; a lángnak zugása,
 Töltik bé a Várast, remitő lármával
 'S Keserves népének nagy, jaj, siralmával.
- 95 Hol innen hol onnan fordul vissza a szél,
 Emeli a tüzet, hol nagy fedelet lél.
 Minden uttza tele van a nagy lármával:
 Ez itt, az ot vonnya butorát magával.
 Segittséget kiált, szavát bé harapva,
- 100 'S Ki vontzolt tzuláját a földre le tsapva.
 Menne még: nem lehet: le omlot a nagy tűz
 Éget, 's ropogása magátul mindent űz.
 Tsak sirva néz már reá, és úgy vetegeti
 Hogy az el terjedt tűz, majd¹⁸ miét égeti.

¹⁴ Lété <vel> ben [Javítás a törlés fölött] ¹⁵ <és széllyel úgy ...> 's kézrül kézre adgyák [Javítás a törlés alatt, a lap alsó szélén] ¹⁶ <a tüztül> hol meg ül [Javítás a törlés fölött] ¹⁷ <meg> el [Javítás a törlés fölött] ¹⁸ <...> majd [Javítás a törlés fölött]

- 105 Most az ágyam füstöl: amaz, a szalonnám
 Most a Bankók hadgyák el, a kitsiny ládám.
 Keresd meg ezüstyét, öszve olvadásban
 Ved hasznát ötvösnek való el adásban
 [4v] Nem lehet perjéjét a fellegek között
- 110 Le hozni! A káras felére meg öjrül;
Légy pénz! a hatalom így parantsol néki
 Árát szabja, hanem értzé, nem teheti.
 A tűz próbál itt meg aranyat ezüstöt:
 Nem lehet botskorbul tsinálni réz üstöt.
- 115 Oda van értéked a Bankó hamvával
 Vagyonodat füsté tette Lásd! Magával.
 Így hát ez álom pénz, károd kettőzteti
 'S A mid van örökre vélled el veszteni
 A papirost pénzé, világ kinnya szüli:
- 120 Szükség szorit mikor a hazát meg üli.¹⁹
 A szép portékákat húzzák a házakbul
 És a ki emeli, szemébül könyve húl.
 Kő bóltzat alá, vagy a mélységekbe
 Pintzékre hánnyák le a setéségekbe
- 125 Nintsen már bátorság véllek a föld színén
 Sem a piatzokon, sem az uttza szegén.
 Mindenüt zug a tűz: minden részre halad
 Mit tegyen már néki? tsak elötte szalad.
 Az uttzák Egeit heve, fel forallya
- 130 Élő test már ezt itt sehol ki nem állya;
 [5r] A ki oda buvik, mérge földhöz üti,
 És véres testében egészen meg süti.
 Egybe ölelködzik a nagy láng keresztül
 A széles uttzákon, hová száz ház is dül.

¹⁹ [Ez a két sor utólagos javítás, a javított szöveg az eredeti fölé ragasztott papírcsikon található]

- 135 A vizi puskákat lármával vontzollyák
 Dütik, fatsargattyák, eléb hátráb tollyák,
 De a segedelmek végre ara szorul
 Hogy kerekék, fájok, nékik is²⁰ mind meg gyúl.
 Bé borította a nagy lángal bojongó tűz
- 140 És mellöle kit kit, ki hozzá ál²¹ el üz.
 Egekig tsapkod már e nagy tűznek lángja:
 Öleli a tornyot!.. Melegszik harangja.
 Szelek közt szörböli rémitő ürege
 A lángot, gyomrába, és hevül hidege.
- 145 Sikólt, kavar, rémit a tűz, láng mérgével
 Hogy el olvassza ez²² nagy testet hevével,
 De temérdeksége a szép, értz állatnak
 Vállat düt, 's ellent áll e szörnyü ostromnak.
 Zugással fujja ki a tűz lehelletit
- 150 Magábul, és hangal teszi feleletit.
 A pusztító erő koronájába kap
 Felette körülte száraz fákba harap²³
 Eledeléhez nyúl mely mind hamvába húl
 'S A száz másás harang helyébül meg indul²⁴
- 155 [5v] Dül, rohan le felé, töri a gerendát,
 'S Még egytzer ezeken fel függeszti magát
 De az égés, tűzét²⁵ itt is ki terjeszti,
 'S²⁶ A falba rakot fát, mind szénné emészti.
 Meg indul ez értz test: nagyot fohászcodik
- 160 El dül, és alatta a föld meg rázkodik
 Ez hát az az állat, mely magasságon ült,
 És a nép körülte annyiszor egyben gyült.

²⁰ kerekék, fájok, nékik is [Javítás ebből: kereké, fája, néki is] ²¹ <...> hozzá ál [Javítás a törlés fölött] ²² <a> ez [Javítás a törlés fölött] ²³ száraz fákba harap [Javitva ebből: a száraz fákba kap. A lap jobb szélén ceruzával húzott függőleges vonalat találunk az Egekig...-tól a harap szövegrészig] ²⁴ <le zudul> meg indul [Javítás a törlés alatt a lap alsó szélén] ²⁵ <magát> tűzét [Javítás a törlés fölött] ²⁶ [Beszúrás a sor elején]

- Szomoru hangjával az URNAK áldozot,
 'S A széles Egek közt ekként kiáltozot:
- 165 „Gyertek már halandók e Világ Istenét
 „Imádni... Hallyátok! hirdetem nagy nevét.
 „Itt tegyetek vallást örök hatalmáruul,
 „A valóságruul, és²⁷ nagy irgalmáruul.
 Mennyei szózatyát így teszi hangjával
- 170 'S Idvességet jelent kiáltó szavával.
 De már a földön ül: szájával²⁸ meg némult,
 És hirdető²⁹ szava testébe belé fült.
 Nagysága, egy részét a földbe sijaszi.
 Nézőit, a mi még kin áll, meg ijjeszi.
- 175 Elefánt ökröket kötnek derekához,
 És feszítő fákat vetnek oldalához,
 De ez az értz halom, meg mozdulhatatlan
 'S Véghetetlen terhe, így el birhatatlan.
 [6r] Örökké valóság láttzik fekvésében,
- 180 'S³⁰ Ugy mütattya teste nagy³¹ nehézségében,
 Mintha ott maradna e' Világ végéig
 És az Emberi Nem meg itélléséig.

Pusztulás. Tsendesség

- Az itélet szünik, hanem keze hejét
 Ot hadgya, 's le hajtya Debretzennek fejét.
- 185 A tűznek tengere, emésztő lángjával
 El tűnt a szelek közt rémitő habjával.
 A mere meg fordult mindent meg emésztet
 Fellegre repitet, avagy hamúvá tett.

²⁷ és <...> nagy ²⁸ <hangjával> szájával [Javitás a törlés fölött] ²⁹ hirdető <sza...> szava
³⁰ [Beszúrás a sor elején] ³¹ <...> nagy [Javitás a törlés fölött]

- A látás³² el terült e nagy tűz omláson..³³
- 190 Ki ki nézi 's zokog szive, magánoson.
Tekintik nyomdokát kinos bámulással
El keseredéssel, 's belső ájulással.
Öszve porlot falak: Üszögös oszlopok
Mutatták e' setét bus térségen magok.
- 195 Hamvakat kapkod fel a szél és vélek fut
Itt, ot füstölög még: a tűz, el nem alut.
E pusztulás közöt szomorú halgatás
Borong, és nem hallik panasz, sem jajgatás
A szivet halálos fájdalom nyomta el...
- 200 Nem lehet mondani ezt ki, beszédekkel.
Mind sirást, mind panaszt meg haladot kára
Nintsen a vesztésnek határozot ára.
[6v] O' ki mondhatná meg, mi itt a veszteség?
Senki sem halandó, tsak a nagy Istenség!
- 205 Néma keserűség verte le a várost,
'S Tsak gondolkodni látz benne minden lakost,
Ez, házának füstös fala közt, ot piszkál
Hogy majd, mit használna, még olyanra tanál.
Amaz amot le ült: kezét össze tette
- 210 Térdén; és a fejét alá eresztette,
Egyik lábát ülve, mássára halmazza,
Halgat: a földre néz, 's tsendesen lógázza.
Néha meg tsóvállya fejét keservében
Hosszan fohászokodik, és el fül szivében.
- 215 De még is nem szólhat: örökké tsak ot ül,
'S Vére, reménysége a testében meg hül.
Olykor,³⁴ hogy tsak álom, magát úgy hiteti,
És a veszedelmet, rá nézve tetteti

³² <nézés> látás [Javítás a törlés fölött] ³³ <pusztuláson> tűz omláson [Javítás a törlés fölött] ³⁴ <...> Olykor [Javítás a törlés fölött]

- Utra igazgatná esetét fejében,
 220 De e Világ dolga nem fér velejében.
 Sehogy sem érti meg az UR végezését,
 'S Miért huzta reá e nagy büntetését.
 Tsak inségét érzi, másra nem érkezik
 'S Hogy segítsen magán, arul vélekedik.
- 225 A szorult halandó szabadulást keres:
 Az okoskodás is keserves,³⁵ ha ehés.
 [7r] Első az eledel: osztán mindent tudhatz
 És jól lakva, Menyrül,³⁶ földrül okoskodhatz
 Elöl megyen a test siggató szüksége...
- 230 Mert³⁷ az éhezőnek, esze is insége.
 Az el pusztult embert nehéz vigasztalni..
 Mikor nints hogy élni, tudod,³⁸ job meg halni.
 Böltesség, hit, vallás, vagy Filozofia!
 De ha kóldulni kel, éltednek tsak sirja.³⁹
- 235 A kinek mindene oda van, adgy enni:
 Nem lehet tsak szóval tsendességbe tenni.
 Bár ha feje felet az Egek meg nyilnak,
 Hideg vérrel nézi, ha semmit sem adnak.⁴⁰
 Az el pusztult testvér testvérjére akad,
- 240 Szévedeznek itt ott, 's szemek, sirva fakad
 Egymásnak nyakába borulva zokognak
 'S Könyhullatások közt⁴¹ méllyen fohászkodnak.
 Ez, amazt kesergi: mindenek el éget:
 Jaj szóval töltik bé a levegő Eget.
- 245 A nézők keservét ezzel meg ujittyák,
 És fájdalmaikba jobban bé⁴² borittyák

³⁵ <sz...> keserves [Javítás a törlés fölött] ³⁶ <mind Menyrül mind> Menyrül [Több-
 szörös törlés, javítás a törlés fölött] ³⁷ <...> Mert [Javítás a törlés fölött] ³⁸ <akkor>
 tudod, [Javítás a törlés fölött] ³⁹ <...> tsak sirja [Javítás a törlés fölött és után] ⁴⁰ adnak.
 <A fájdalom ... tsak magát siratom.> Az [Két sor törölve] ⁴¹ közt <néha> méllyen ⁴² <el>
 bé [Javítás a törlés fölött]

- Mást szánva, 's magamat; kinom kettőzteti⁴³
 És nyomoruságom kéttzer,⁴⁴ érezteti.
- [7v] Az atya el pusztult gyermekeit nézi,
 250 És belső gyötrelme a szívénél vérzi.
 A szánakozásba, érzése belé fúl
 Fére fordul és a könyve szemébül hul.
 A gyermekek látván szüleiket sirni:
 Nagy Isten! Hogy kellyen e fájdalmat birni!
- 255 Így fohászkodnak fel a magas Egekre
 Törvén kezeiket 's tapasztván szivekre.
 Valaki sorsában tsak egy szivel érez
 'S Gyermékérül; mint van? esetet nem kérdez
 Vizsontagsága közt fájdalma egy szeres
- 260 És terhe életén, viselésre keves.
 De a kinek sok⁴⁵ sziv dobog a vérében
 És annyid magára oszol el kedvében⁴⁶
 Valamikor szenyved egy 's más származása
 Hijában nints baja: nem lehet nyugvása.
- 265 A töb gyönyörűség töb fájdalmat okoz
 Most kedvedben renget, az után fel áldoz.
 Ha nintsen gyermeked, nem élsz örömevel
 Sem nyájjasságával, sem a gyötrelmével.
 A fő tanás fel kél: házánál öszve gyül
- 270 Nem veti fel szemét: ki ki halgat, 's tsak ül.
 [8r] Nints benne batorság másra tekinteni,
 És annak szívére töb könnyvet hinteni.
 Senki sem vetheti szemekre szeméit,
 Hogy ne sokasítsa másban gyötrelmeit.
- 275 Tudod, a tekintet, hogy szivet magyaráz
 'S Az okos ha rád néz, benned ritkán hibáz.

⁴³ kettőzteti <...> És [Egy sor törölve] ⁴⁴ <duplán> kéttzer [Javítás a törlés fölött] ⁴⁵ <tiz>
 sok [Javítás a törlés fölött] ⁴⁶ <szívében> kedvében [Javítás a törlés fölött]

- Szívednek tükörét szemedben vizsgálják
 'S Hogy dobog⁴⁷ mejjedben, véle ki tanállyák.
 Már, keserőséggel, fájdalomra nézni
- 280 Mindenkor annyi, mint gyötrelmet tetézni.
 A férfi rá tekint hiv feleségére
 Ot ül, és fejével le borult kezére.
 Kis gyermeke véle: kezét tsokolgattya
 Könyvez: *édes anyám!* karját simogattya.
- 285 *Hol hálunk, mond, anyám? meg vér it az esső*
Mennyünk valahová: az után majd késő.
 Az anya fel kapja: el ragattatással,
 Szorittya mejjéhez mélyj fohászkodással:
 Könyhullatásával testét el borittya,
- 290 És szívét, gyermeke,⁴⁸ halálra szorittya.
Ó bánatos öröm! mond, kedves gyermekem
Egekre pokolra veted az életem.
Fájdalmim közt látom hogy mire szültelek
Te benned, kinomra tetézet kint lelek.
- 295 [8v] *El ragatta töllem a sors kényeredet*
'S Fájdalomná tette bennem életedet.
De a viszontagság truttzára fen tartom
Még is élelmedet, Lelkemre fogadom.
Semmi ki nem ragad a karjaim között
- 300 *Tsak a halál, míg a vérem mind meg nem hül.*
Nyomozom szerentséd: utaiban üzöm
Ostrommal késztetem, 's életedre füzöm.
Te érted fogygyon el végső lehelletem!
Fájdalmam is, mellyet okozol, szeretem.
- 305 Az atya ezt nézvén, a szívében meg hal
 Meg feszül fájdalmán: és fejér, mint a fal.

⁴⁷ <dobban> dobog [Javitás a törlés fölött] ⁴⁸ <...> gyermeke [Javitás a törlés fölött]

- Keserve torkára árad: le nyeldekli:
 A panasz, szivérül ajakit érdekli.
 Gyötrelme rángattya: a nyelvével habog
- 310 Szeme sirást mutat, mely szívében zokog.
 Bánattyát titkolni magát erőlteti,
 'S Ki adgya fájdmát, midőn azt tettetli.
 Feleség gyermekét sirva bátorittya
 'S⁴⁹ Zokogva, mind kettőt magához szorittya:
- 315 *Ó kedves gyermekim! édes a sirás is*
Mond, az ily tárgyakkal, 's öröm a bánat is.
 [9r] *Vigasztaljuk magunk: van Isteni jószág*
Örök gondviselés: Mennyei gondosság.
Nem olyan nagy eset, a hogy most gondoljuk,
- 320 *És kár vallásunkban elménkkal fontoljuk.*
Valaki születik köztünk az életre
El kel szálni magát minden nagy esetre.
Másut más várasok föld alá sijjettek
És életekben is halálra vettettek.
- 325 *A lehető, 's nagyub veszély el múlása*
Lehet a kis kárnak itt vigasztalása.
A fegyver, háboru ezer helységet ront
 'S⁵⁰ *Az ártatlanokbul vér patakokat⁵¹ ont.*
Élünk még, gyermekim: szorgalmatossággal
- 330 *Helyre áll életünk módgya, gondossággal.*
Meg kel szünni tudgyuk a keserüségnek
Mennyünk, esedezzünk a nagy Istenségnek
Ki meg áld az után ha eléb büntetet
 'S⁵² *Ha meg ostorozot, osztán vélünk jól tet.*
- 335 *Igy köti bé sebét végre a fájdalom*
 'S *Mindenben fel éled a szép bizodalom.*
Ki fujja az ember, fájdmát sirással,
Tsendes halgatással, 's idő változással.

⁴⁹ [Beszúrás] ⁵⁰ [Beszúrás] ⁵¹ patakokat <önt> ont ⁵² [Beszúrás]

Ha elméd nem bírja, meg bírják napjaid;⁵³
340 'S Bánatod el törlik szivedrül, óráid

[9v] *A természet titok. A nagy Rend, Isteni végezés.
A sors, fel fedezhetetlen.*

A természet, magát,⁵⁴ setétre rejtette:
Nap fényen jelent meg, 's okait el tette.
A nagy *Rend*, mely uttyán vezeti fojását
Mutattya e Világ forgását, állását.
345 Rend hát a teremtés egész állapottya,
Nints eset, hatalom mely ezt változtattya
Isteni böltesség: természet törvényre,
És a hatalomnak ragyogó nap fényre.
Az Isten hibával tudod, nem dolgozik:
350 Ha Rendet állit fel; az, el nem változik.
Minden változtatás gyengéséget mutat:
Az ÚR, nem veszen fel mely⁵⁵ téveszt, oly⁵⁶ utat.
Az örök végezés magát el temette;
Esetünk a titkok méjségébe tette.
355 Száz értz kapu zárja el könyvét előttünk
A mellyet keresve, tölle el tévettünk
Nem járulhat ide senki, ki halandó
Végezés, és mint a Világ⁵⁷ oly állandó.
[10r] Senkinek se lehet sorsát el kerülni:
360 Vakon kel mindennek esetibe dülni.

* *Jegyzés.*⁵⁷ A világ mulandó, ugy hiszed, de a Végezés nem. Itt, e szó alat: *Világ*, nem mostani formája értetik, hanem örök teste, akár mely állapotban legyen. Itélet után is tsak lesz valami.

⁵³ napjaid; <El seprik szivedrül bánatod, óráid> 'S⁵⁴ <...> magát, [Javítás a törlés fölött]
⁵⁵ <el> mely [Javítás a törlés fölött] ⁵⁶ <...> oly [Javítás a törlés fölött] ⁵⁷ [Bessenyei jegyzete a 9v lap alján, a szövegtől vonallal elválasztva]

- Ha az ember látná előre esetét
 Változtatná uttyát 's abban egyéb tettét.
 Truttzolná az Eget: örök végezését,
 És a nagy *Rend* által meg tet intézését.
- 365 Nem lehet embernek látni olyan napon
 Mely még fel nem derült, 's éjjelben ül vakon.
 Mely a természetnek nagy setétségében
 Van, viratta nélkül, 's nints fényességében.
 Hogy lásd azt; a mi nints, hogy tud magyarázni?
- 370 Hogy kerülhes mellé? Hogy tudgy rá vigyázni?
 Míg az eset rejtve van a semmisségben
 Hogy veszed fel, kérlek! E mélj setétségben
 Az örök valóság nem sugdos filedbe:
 Nem tudod hogy, 's mint lesz egész életedbe.
- 375 Nints Mennyei posta: füst az álom látás
 El törölte már ezt okosság, mind vallás.
 De ha előre tesz mindent a végezés
 Hogy esik meg az illy keserves rendelés?
 Mért veretik földhöz annyi sok ártatlan?
- 380 Mért nyugszik a gonosz 's szenyved^(a) más méltatlan?
 [10v] Házadnak a bolond⁵⁹ tüzet vét mérgébül,
 'S Pusztulásod, az UR, el nézi Egébül,
 A bün lett eszköze bosszu állásának
 Mintha hatalma nem vólna rá magának.
- 385 Hanem, igassága azt is meg⁶⁰ bünteti,
 Kivel⁶¹ a végezést bé maga töltheti.

(a) [Jegyzet]⁵⁸ Régi rettenetes ellen vetés a személyes gondviselés iránt, melyre tsak Theologusok felelhetnek e Világon, a más Világgal.

⁵⁸ [Bessenyei jegyzete a 10r lap alján, a szövegtől vonallal elválasztva] ⁵⁹ <a gonosz> a bolond [Javítás a törlés fölött] ⁶⁰ <...> azt is meg [Javítás a törlés fölött] ⁶¹ <Mellyel> Kivel [Javítás a törlés fölött]

- Mint Judást, ki tsókját Urának tette
 Végezés, és érte poklokra vetette.
 El kerülhetetlen vólt, tudod, az eset
- 390 'S A ki el követte azért kárhozat lett.
 Most is egyre másra büntetnek az Egek
 Nem tudgyuk mit hoznak fejünkre a tettek.
 Ide, majd oda vét az idő forgása,
 És a viszontagság szörnyü kavargása.
- 395 A dolgok magokban mennek egymás által
 Okod van ha vigadtz 's fére ülsz bánattal.
 Ujjal mutattya ki eseted, mibül lett
 A természet Rendin; hasznot, kárt, miért tett.
 Vak a viszontagság; a mely állásából
- 400 Eseted ki rugja, és sorsodban meg dul.
 Azt se tudgya kit üt: tsinál é valamit
 Hol okoz örömet, keservet, hol indit.
 Semmi felé nem lát, semmit sem is akar,
 Még is minden embert változásba takar.
- 405 [11r] Valósága⁶² nélkül tsendes állásából
 Ki üt mint fergeteg, 's szerentsédben meg dul.
 Egy hajszálnyi eset által let változás,⁶³
 Külömben meg nem lesz vala e pusztulás.
 Ugy láttzik az eset, hogy tsak következés
- 410 Idő fordulása 's nem örök rendelés.
 De az Isten tudod az állandó⁶⁴ Rendet
 Teremtésbül tette, mely természeté lett.
 A mi már meg esik⁶⁵ a ki szabot Renden
 Annak állani kel, e nagy végezésen.

⁶² <...> Valósága [Javítás a törlés fölött] ⁶³ <let mozdulás> let változás [Javítás a törlés fölött] ⁶⁴ <örökös> állandó [Javítás a törlés fölött] ⁶⁵ esik <az örökös> a

- 415 Nem eröltet az ÚR, különös postával
 Hogy valaki⁶⁶ mennyen szembe halálával
 De ha a magasrúl⁶⁷ ugrasz le, el veszel.
 Ez itt a végezés;⁶⁸ oka magad leszel.
 A nagy *Rend* alá van hát vetve életünk
- 420 'S⁶⁹ Az örök időkön áll irva esetünk.
 Akár így, akár úgy, Isten uralkodik
 Ő rendel 's ki nem így hiszi, tsak álmodik
 Szájjal parantsollya, vagy a nagy *Rend* által
 Tsak ő végezte el örök hatalommal.⁷⁰
- 425 [11v] E' szerint sorsodnak állása, végezés
 És a nagy *Rend* által való el intézés.
 De hogy a természet felet lépésedet
 Az UR maga vigye; kis, nagy esetedet
 Ellenkezésbe jön a dolgok sorával:
- 430 A nagy Istenséggel, és igasságával.
 Mikor az éjjelnek mélj setéttségében
 Valaki⁷¹ ölni megy a vesztségében,
 Nem az URnak keze viszi lépéseit,
 A természet által teszi meg bűneit.
- 435 Gonosz tetteiddel nem közös Istened
 Akaratod szerint kel tolvajjá⁷² lenned.
 Végezés, Lelkeddel hogy ha tettzik jó légy
 És akaratodbul gonoszul, vagy jól tégy
 Így, sorsod, tettednek tsak következése,
- 440 'S Az erköltsnek benned meg let ültetése.
 Emberi Nemedet,⁷³ e nagy természetnek
 Atta által az UR, és minden esetnek.

⁶⁶ <bolondul> valaki [Javítás a törlés fölött] ⁶⁷ <nagy toronybul> a magasrúl [Javítás a törlés fölött] ⁶⁸ végezés; <'s> oka ⁶⁹ [Beszúrás] ⁷⁰ hatalommal. <Látta az esetet... változtattya ... De az örök Nagy Rend, nem külön az eset Bünödre az Isten kényszerítést nem tet.> E' [Négy sor törölve] ⁷¹ Valaki <olni> ölni ⁷² <gonosszá> tolvajjá [Javítás a törlés fölött] ⁷³ <Nemzetünk> Nemedet [Javítás a törlés fölött]

- Szelet, tüzet, vizet a természet készít
 Így, táplál, de amúgy, veszedelmet indít.
- 445 A mi fen tart, ront is, a hogy az esetek,
 'S Okosságod teszik reá feleletek.
 [12r] Nem lehet oly dolog, mely akár hogy vegyed
 Minden hogy használlyon, akár hova tegyed.
 Szükséges a tűznek tested melengetni,
- 450 És a mire vetik azt ott meg égetni.
 Mikor házadba kap, nem változtathattya
 Természetit, s magát el sem is ólthattya.
 Hogy egy dolog külön, ellenkezés legyen,⁷⁴
 Magátul magában, mint tűz, 's víz úgy tegyen
- 455 Nem álhat meg tudod, a dolgok sorában,
 Sem a fel fedezet Isten hatalmában.
 Minden jónak rosszá kel ellened lenni
 Ha úgy, mint kívánnya, nem tudsz véle tenni.
 'S A mi kár nem lehet, soha, hasznot sem ád.
- 460 Így mérte sorsodat a végezés reád.
 Ez hát szemed előtt a *Rend* és természet
 Hová a Teremtő sok ezer ősztönt tett.
 Végezés, hogy ember legyen okossággal.
 Nem az, hogy⁷⁵ most hova lépjek egy hágással
- 465 Végezésből lettem, de hogy jobbra balra
 Mennyek,⁷⁶ nem kényszerit, sem a bor italra.
 Ez a körülöttünk fellegző zürzavar
 Történeteinkel mindent öszve kavár
 Ellenkezést mutat minden fordulása
- 470 Nem szünik meg rajta a Föld bámulása
 [12v] De a Nagy *Mindenre* nézve egyenesség
 Nints itt⁷⁷ ellenkezés, 's a mi van⁷⁸ egyesség.

⁷⁴ legyen, <...> Magátul ⁷⁵ hogy <it> most ⁷⁶ <Köpjek> Mennyek [Javítás a törlés fölött] ⁷⁷ <Minden> Nincs itt [Javítás a törlés fölött] ⁷⁸ <...> a mi van [Javítás a törlés fölött]

- Érzésünk tsinállya a viszontagságot:
 Nem láttyuk szemünkel a nagy valóságot.
 475 Az öröm fájdalom tsinál⁷⁹ külömséget⁸⁰
 Áldás tsapás mutat köztünk Istenséget.
 De a természetnek nem fáj, hogy meg égtél
 'S Minden élelmedben pusztulásá lettél.
 Más az ember világ; más a nagy természet
 480 Mely nem érzi hogy szül, 's kezébül hogy étet.
 Érzés, tudás nélkül viszi értelmedet
 Ő nem érez 's néked szüli⁸¹ érzésedet.

*A szerentsétlen eset, nem mindenkor⁸² különös
 Végezés szerint való ostora a bűnnek*

- Meg büntetet az UR hát végezésébül
 Debretzen? és szived, fájdalmába el ül.
 485 Bünöseb vagy mint más? Kit kérdesz e véget?
 Tüzet kapot házad.. nád, fa vólt, 's el⁸³ éget.
 Végezés hogy a tűz a hol van,⁸⁴ égessen
 De nem az hogy ide vagy oda tétessen.
 Különös végezés,⁸⁵ a pipára tüzet
 490 Tenni, 's kováts szénre hinteni a vizet?⁸⁶
 A viszontagságnak Menyköve Rómára,
 Tsak ugy ütöt és üt, mint más határára.⁸⁷
 [13r] Mint a szelek közöt repülő fa levél
 Ugy vagy és vóltoddal⁸⁸ sorsod is tsak ugy él.
 495 A hab verés tudod, hol ide hol oda
 Köt ki.. szél vész hánya, vagy veti amoda

⁷⁹ <mutat> tsinál [Javítás a törlés fölött] ⁸⁰ külömséget [Betűkihagyás] ⁸¹ <termi> szüli [Javítás a törlés fölött] ⁸² <...> *nem mindenkor* [Javítás a törlés fölött] ⁸³ <meg> el [Javítás a törlés fölött] ⁸⁴ <ég> van [Javítás a törlés fölött] ⁸⁵ végezés, <...> a [Törlés a sor fölött] ⁸⁶ a vizet? [Nehezen olvasható] ⁸⁷ [Ez a két sor beszúrás a lap alsó szélén] ⁸⁸ <...> és vóltoddal [Javítás a törlés fölött]

- A dolog végezés; a mozgás vak eset:
 Az akadó ott áll, ahol meg feneklet.
 Ó, keserves község! nem bünöd nagysága
 500 Huzta rád e tüzet, sem nem gonossága⁸⁹
 Nints oly népes váras mely tüzzel nem éget,
 'S Idörül időre por, hamuvá nem let.
 Akárki szentye légy, de az Ég, mindenkor
 Fejed felet dörög, 's meg is üt némelykor.
 505 Az ember úgy láttzik hogy vak esetekre
 Van sorsával vetve és történetekre;
 De a természetnek⁹⁰ titkos valóságát
 Nem láttyuk, és Rendin az állandóságát.
 Az egész teremtést kellene ki nézned,
 510 Ugy osztán mindennek okáru itélned.
 Nem látz: vakságra vagy⁹¹ itt, el itéltetve;⁹²
 'S A világ omlása közzé temettetve.
 [13v] Látod, hogy a dolgok tolongása közöt
 Elmédben, eseted, mindég meg előzöt.
 515 A minék lenni kel, el nem kerülheted:
 'S Fájdalmát szivednek ki⁹³ nem törülheted.

⁸⁹ gonossága <A viszontagságnak menyköve Rómára Tsak ugy üt, és ütöt ... határára.>
 Nints [Két sor törölve] ⁹⁰ <teremtésnek> természetnek [Javítás a törlés fölött] ⁹¹ <...> vagy
 [Javítás a törlés fölött] ⁹² itéltetve; <'S A természet alá sirba temettetve.> 'S A ⁹³ <el> ki
 [Javítás a törlés fölött]

MÁSODIK SZAKASZ

*A Várasnak régisége, érdeme, tere viselése, nagysága;
A kereskedés, jó tétemény,¹ szóba fordulnak.*

- Hol van segedelmed szerentsétlen Város?
Mit ítél sorsodrúl a ki kegyes, okos?
Itt, a keresztyénség romlásod láthattya²
520 És ha ugy akarja mind helyre hozhattya
Vagy tsak vállat vonít 's önnön költségedre
Utasít jósága, 's nemes érdemedre?
Ó, be nehezen jön az a segedelem!
Mindent háttal fordít³ a nagy veszedelem.
525 Sajnállya eseted: fére megyen tölled
És szánakozással szól másnak fellöled.
[14r] Szépen hangzik szóval a kegyelmesség is
Ígéret, adomány 's a keresztyénség is.
De a szerentsétlen mind magára marad
530 'S Még az Emberség is érte kitsit fárad.
Buzgóság, kegyesség keveset segítnek...
Hasznához van forva szive az embernek.
Könnyeb könyörgéssel a kötelességet
Meg tenni és szájjal ditsérni az Eget
535 Mint adakozással érdemet keresni,
És az idvességért költségekbe esni.⁴
Sorjára zsongolni szép Soltáraidat
Könnyeb, mint pénzedet adni 's javaidat.

¹ <...> jó tétemény [Javítás a törlés fölött] ² láthattya <Akarja az ország, és helyre hozhattya> És ³ <...> háttal fordít [Javítás a törlés fölött] ⁴ esni <Imádságaidat sorjára mondani> Sorjára

- Száz Misét hallani, szépen el⁵ mondani
 540 Nem oly sullyos mint itt,⁶ száz forintot adni.
 Hangal követi sok, a kötelességet
 Formában viselvén a keresztyénséget.
 Ha jó tselekedet nints kegyességében
 Halgas vallásodrúl eszetlenségében.
- 545 Ha a hatalmak közt falut építeni
 Oly ösztön vólna, mint várast porrá tenni,
 Siralmad, Debretzen, örömré fordulna
 'S Háládatosságbul könyved ki tsordulna.
 [14v] A sok *subsidiium* gyűl milliomonként
- 550 Hogy a Világ öllye magát ezereként.
 Egész Európa subsidiumbul áll
 Requisitiobul, 's ugy pusztit a halál.
 Egy Vár vételére: Váras rontására
 Töb kel, mint húsz falu fel állítására.
- 555 Utólsó költségig ezt, még is követik
 Neked, pusztulásod, a nyakadba vetik.
 Hirdetik ugyan hogy⁷ alamisnalkodgyúnk:
 E' betsülhetetlen kárért, mennyit adgyúnk?
 Mibül gyűljön öszve? Az adakozásbul?
- 560 Az ilyen eleség, mint srét szem, tsak ugy húl.
 A szegény⁸ magára hagyva keveset ád
 A gazdag, ha kéred, bé tapasztya a száz.
 Országos erőnek kel sorsodhoz nyúlni,
 Külömben károdba tsak belé kel fulni.
- 565 Nem érdemelhet é e Váras magában
 Első segedelmet a Magyar hazában?
 Hol van régisége az emlékezetben
 A miolta szolgál, mint örök életben?

⁵ <...> szépen el [Javítás a törlés fölött] ⁶ <...> itt [Javítás a törlés fölött] ⁷ <hogy néked> ugyan hogy [Javítás a törlés fölött] ⁸ szegény [Betűtévesztés]

- Nézzed! halhatatlan, hogy addig adózzon
 570 Örökké fizessen, és mindég tartozzon.
 [15r] Királyhoz, hazához meg fontolt hivséget
 Visel, 's szomszédihoz nemes emberséget.*
 Véghetetlen terhet emel sokasága
 Vár megyén is tul üt adója nagysága.
- 575 Százanként adgya ki a szép vitézeket,
 Kikkel öregbitik a regementeket.
 Értz gyermekeket szül: ezt teszi testével,
 És maga szoptattya ölében tejével.
 Az idő ostroma nem veszi életét
- 580 Egy ingben ki teszi hidegének testét.
 Hogy esső, forróság izeit meg edzi
 'S Izmos természetével a lakását jedzi.
 Hussal él: nem böjtöl: szalonnával¹⁰ hizik
 Azért erejéhez, karjaihoz bizik:
- 585 Hasznos a királynak, hus evő szokása,
 'S Testet is erősset nevel a Vallása.*
 A sovány étellel¹³ gyenge a szegénység
 El hozza a dolog, és a böjtös inség.
 E' Világon pedig az ütközetekben
- 590 Erő, bátorság kel a Vitéz Rendekben¹⁴

* [Jegyzet]⁹ Ved észre, hogy nem a hentesekről van a szó. A vezérlő okosság értetik.

* Jegyzés¹¹ It, a Vallásrul, nem idvességre nevezve van a szóllás, hanem tsak ezt állítom hogy testi képpen az erős eledel erősebb embert nevelvén a nem böjtös vallás is katonának job másnál. A minthogy a hadi seregekben táborozásnak idején a böjt lehetetlenségéggé let az oly vallásban is melynek¹² törvényne a böjtölés.

⁹ [Bessenyei jegyzete a 15r oldalhoz, a lap alján, a szövegtől vonallal elválasztva] ¹⁰ <hagy-mával nem> szalonnával [Javítás a törlés fölött] ¹¹ [Bessenyei jegyzete a 15r oldalhoz, külön lapon található, amely nincs a kéziratba beragasztva, de az író csillaggal és a lap számának feltüntetésével pontosan jelölte a kapcsolódás helyét] ¹² melynek <a böjtölés> törvényne ¹³ <Az éhező hitben> A sovány étellel [A névelő átjavítva, a törölt szavak javítása a lap jobb szélén] ¹⁴ Rendekben <Akár mely szent legyen vallása népednek Ha nem győz; 's meg vernek. Tsak oka vesztednek> [15v]

- [15v] A királyi széket erő oltalmazza
 Tsudáit akárki, bár hogy álmodozza.
 Nem szállanak alá a Menybűl angyalok
 Hogy fegyverbe vegyék Zászlod körül magok
- 595 Világi eszközök őrzik Trónusodat:
 'S¹⁵ Dolgozó kezekkel tartod fen magadat.
 Ó, felső hatalom! akár hol, kiben légy
 És templomaidban akár mely szokást végy
 De még is meg aláz¹⁶ ha semmivé tesznek
- 600 És ellenségeid székedbűl ki vesznek!
 Ezt pedig jól látod; mert a Világ írja,
 Hogy a győzedelmet egy Vallás se bírja.
 Költsönben mindenik meg győzethetet,
 'S Mindég győzedelmes egyik sem lehetet.
- 605 Nem idvesség hát az, mely ütközetet nyér –
 Keresztyén vagy ugy é, és a pogány meg vér?
 Eledelel táplálja a nagy erős testet:
 Debretzen formállya az ilyen életet.
 Forró nap alatt jár: szalonnát, hust eszik
- 610 Zivatar közt forog, gyepen hál, bort iszik.
 Dörgés villámlás közt, éjfélnélkor, pusztákon
 Nyargal, kiált kerűl a tüzes Lovakon.
 [16r] Setéséghez szokik: nem ismér félelmet
 Ha körűlte van is nem lát veszedelmet.
- 615 A hol egy 's más Nemzet halál közt rettegne,
 Ot, sok Debretzeni születés nevetne.
 Tudomány, okosság lakik a tanátsban
 Vezérlel böltsesség az itéllő házban.
 Fő birája együt első¹⁷ táblájával
- 620 Ezer ügy tolmáttsa oktató szájával.

¹⁵ [Beszúrás] ¹⁶ <...> De még is meg aláz [Javítás a törlés fölött] ¹⁷ első <tanátsával>
 táblájával

- A szegénynek sorsát őrzi, takargattya,
 És el tévedt ügyét utra igazgattya.
 A ragadozókat üldözi, bünteti
 És a tsalárdokat nagyon fizetteti.
- 625 Királyhoz hazához, pennával szájával
 Tud irni, beszélni, 's jól élni okával.
 Ha nem manéros is, de jó, 's¹⁸ tehetséges.
 A manér 's vigyorgás, tudod, nevettséges.
 Valóságban keresd az igaz érdemet:
- 630 Mert a hizelkedés, tettetés; tsak szemet.
 Vagyon kebelében annyi embersége
 A mennyit meg kíván sorsa, nemessége.
 Debretzen pénzeli itten e tájokat:
 Szekerekbül tsinál tengeri hajókat
- 635 Milliom kavargó széjjel körülötte
 Magába gyűjtötte és vissza küldötte.
 [16v] Tíz Országgrul is jön belé portékája
 Eszköze, szerszáma, 's ki faragot fája.
 Summájival tart fen itt egy kis Világot:
- 640 Tenne sokasága másut egy Országot.
 Olasz, Németek közt vólt fejedelemség
 Mely hozzád Debretzen, annyi mint semmiség
 Mikor vásárt tsinálsz vagyon tenger vesz fel
 Özön vizet mutat a sok élelmekkel
- 645 Bé tölnéd szükségét most, a Kanahánnak
 Nints oly gazdagsága mint néked, már annak.
 Te vagy Országunkban itt Alexandria,
 'S A Karthagó beli rév partoknak fia.
 Itt állapotot meg a kereskedésünk
- 650 E' száraz hazában, 's¹⁹ jövésünk, menésünk.
 Tengeren, más néppel, magyar kereskedés?
 Bóldog álom! 's osztán tsupa vélekedés.

¹⁸ [Beszúrás] ¹⁹ [Beszúrás]

- Ha e meg lenne is, tallérral eveznénk:
Mindenünk el adnánk 's a pénz közt éheznenk
- 655 Mint az oly Országban hol a jövedelmed
Legyen bár tíz ezer, még sinsen éllemed.
Ökör sziv piskóta szolgál éllemedre²⁰
Szép virág, saláta pompás ebédedre²¹
[17r] Hol tükör táblákat fektetnek elédbe
- 660 Tzukur torony, ezüst láb tűnik szemedbe.
Mellyet körös körül hintenek virággal:
El visznek, 's haza mégy onnan éh, magaddal.
Nintsen ott gazdagság a hol a has korog,
Vidéken akár hány milliom pénz forog.
- 665 Még is ha álmogyák, legyen! Kereskedgyünk,
Hogy mi is Bankóval gazdagabbak legyünk.
De hogy Austria mit kíván magának,
Tudni kel²² az ország mélyj okosságának.
Had járjon hát azzal, a mi Bétsnek nem kel²³
- 670 De ithon maradunk, töb 's más egyebekkel
Mi az, mi ot nem kel? dohány, búza, marha?
Bor,* széna,²⁸ vagy tsak egy ökörnek is szarva?
Ha idegen Nemzet horgya vagyonúkat
Hat szeres költségbe ejtyük királyunkat.
- 675 Vagy tiz annyira kel az adót fel vinni
És nagynak kitsinynek portiot fizetni.
[17v] Ha Austriába a sok bort ki viszed
Ot ugyan a Népet mingyárt földre teszed.

* [Jegyzet]²⁴ Austriának a Magyar borra leg nagyob szüksége van, de nem Austriaba, hanem²⁵ Magyar Országon; hát²⁶ örökké it²⁷ maradgyék, és hozzá soha ki ne mehessek.

²² [Beszúrás] ²³ kel <Elmehetünk osztán más minden lélekkal> De ²⁴ [Bessenyei jegyzete a 17r oldalhoz, a lap alján, a szövegtől vonallal elválasztva] ²⁵ hanem <itt> Magyar ²⁶ hot ²⁷ <ithon> it [Javítás a törlés fölött] ²⁸ <buza> széna [Javítás a törlés fölött]

- Ebben szüksége az, hogy ithon maradjon
 680 Ezen kívül mind kel a töb féle vagyon.
 Tehát, a ki Ura Bétsnek Budának is
 Ezt teszi, hogy jusson az ebéd, annak is.
 Nem rontya el érted othon a módokat...
 Gazdagoknak tartják it a Magyarokat.
- 685 Tápláld hát reményed a kereskedéssel
 'S Az alat fus lós it, adással, vevéssel.
 Várad, Gyula, Buda Vására Tengered:
 Szekér kas a hajód: ezen úsz kenyered.
 De mi a gazdagság országos fekvésben,
- 690 Ezt tegyük végtére már, Urak! kérdésben.²⁹
 Mi tehet bóldoggá a természetivel?
 Mi nyugtat, tart, táplál a jelen létivel?
 Termés é, vagy értz, mely tested táplálja?
 Eröd, egészséged, 's örömod tsinállya?
- 695 Mit eszik az ember? pénzt é, vagy³⁰ kényeret?
 Értz³¹ frissitheti meg benned a vér eret?
 A pénznek érdeme mindég tsak abban áll
 Ha az³² élelmedre, it, ot³³ termést tanál
 [18r] Kényerednek jele, de a nélkül tserep:
- 700 Ha nem vehetsz vélle, minden inség meg lep.
 Kenyér, bor, petsenye tehát az élelem:
 Ezek nélkül nintsen értzben segedelem
 Száz nemzettség is él ugy;³⁴ tudod pénz nélkül,
 De ha nintsen étel, a tested sirba dül.
- 705 A hát gazdag ország, a melynek termése
 Apró, nagy marhája, szántása vetése
 Táplálja életét kövérségeivel
 'S Nem hervad, sem küszdik a szükségeivel.

²⁹ [A fenti négy sor utólagos javítás, a törölt szöveg fölé ragasztott papírcsikon] ³⁰ <hust, vagy> é, vagy <és> [Javítás a törlés fölött] ³¹ Ért ³² <Hogy> Ha az [Javítás a törlés fölött] ³³ <venni> it, ot [Javítás a törlés fölött] ³⁴ <jól> ugy [Javítás a törlés fölött]

- Anglia tele van pénzel, ugy állittyák
 710 'S Az éhezök magok, közte fel akasztyák,
 Az Ur, egy kutyáért száz aranyat adhat
 De³⁵ más a³⁶ kenyérbe, egyszer se haraphat.
 És a kereskedés az okosok közöt
 Magára, a³⁷ pénzel, tsuf formát öltözöt.
 715 Egyik rész pompával, kintsel bujálkodik,
 A más rész ezekrül éhség közt álmodik.
 Egy felöl szörnyü nagy a pompa gazdagság
 Más felöl torkon fojt a sok nyomoruság.
 A kints eröt sem ad a fő hatalomnak
 720 Erő, és erkölts kel³⁸ a birodalomnak.
 A Kintses Karthágót Róma szegénységgel
 El törli 's haza tér mértékletességgel
 [18v] Termésben van a kints: a pénz veszedelem
 Ha nem járul hozzá, erkölts, és élelem.
 725 A Spanyol Perúnak kintse el pusztittyá
 Hogy a barázdáját eke nem hasittyá.
 A hol a pénz bővül, a termés drágodik
 És gazdagságáru, a Nép, tsak álmodik.
 Ha töb lesz a Bankó, fel megy tíz krajtzárra³⁹
 730 It is, mint egyéb üt, egy font husnak³⁹ ára.
 Nézd már; négy ökör ért ezer forintot kér:
 Az a sok álom pénz, kérgyed hát hogy mit ér?
 De bár legyen arany, mihent felette sok
 E Tárgyamra nézve tsak oda dül az ok
 735 A köz nép koldus hát, mert tsak nagy Uraknál
 Van a temérdek pénz, és a Kalmároknál.

³⁵ De Más [Beszúrás a lap jobb szélén, a nagy kezdőbetűt az író nem javítja] ³⁶ <szegény>
 a [Javítás a törlés fölött] ³⁷ <sok> a [Javítás a törlés fölött] ³⁸ <fegyver kel> erkölts kel
 [Javítás a törlés fölött] ³⁹ tíz krajtzárra / egy font husnak [A két szövegrész halványan
 aláhúzva, az írásétól eltérő tollal]

- A szegénynek nem jár Tengeren hajója:
Fölgyén, háza körül terem a bojója.
Egy gazdagra ezer szükölködöt tehetz
- 740 Ha nintsen termések, ezektül, mit vehetsz?
PéNZ sem kenyér nintsen: oda van élete
Szédelgés, szenyvedés, nyavalya a⁴⁰ léte.
[19r] A köz nép ugy gazdag, ha a fölgye terem
Ha barmokat tarthat, és tele a verem.
- 745 Búza, zab, tengeri, árpa, köles, kender,
Tudod a kints, mellyel él a szegény ember.
A mely gazdagságot hajón szállítanak
E Világ szélirül, 's nagy pénzért osztanak
Urakra tartozik, de a szántó ember
- 750 Élete modgyával ebben semmit se nyer.
Magyar! A mit vizen hazádba hordanak
Mint most vagy, nem tesznek vélle bóldogabnak.
Bor, buza, hus széna terem a földeden,
És igr, uralkodol, első szükségeden.
- 755 Aranyad, ezüstöd, sód rezed elég van
Erdőd, meződ: mi kel hát⁴¹ töb e Világban?
Indigó, kakaó, ausztriga tzúkor
Mind el maradhatnak: Job nállok a jó bor.
A pénz sokasága gazdagot gazdagít
- 760 És termésben mindent iszonyu meg drágít.
Ha abban vagy gazdag, mit pénzen kel venni,
Nem jó⁴² pénznél fogva szegénységgé tenni.
Terméseink közöt, jó hogy nints tengerünk
'S A fukar Nemzetek közzé nem mehetünk.
- 765 [19v] A kereskedő nép, el veszti erkölsét
'S Tsak fizessék drágán, el adgya Istenét.

⁴⁰ a [Beszúrás] ⁴¹ <enné|> hát [Javitás a törlés fölött] ⁴² <ke|> jó [Javitás a törlés fölött]

- Hijába van sok pénz, a szegénynek nintsen
 Az ember nem Urra; parasztra⁴³ tekintsen
 Ha a község koldus tsak szegény az ország.
- 770 Nem áthat gazdagbul soha fen a Világ.
 Termés tesz jól lakást, igaz gazdagságot
 Töbre tartsd hajódnál a jó majorságot.
 Terméses, és pénzes? jobban mejik eszik
 Az ember bor nélkül pénzel, többet iszik?⁴⁴
- 775 Milliom forintos, Anglus asztalánál
 Nem kel annyi bor el, mint it nemes háznál
 Ha husz ezer forint van jövedelmedben
 Mint György király ehetz köztünk jó kedvedben
 Keveseb költséget teszel ki magadra
- 780 És⁴⁵ tsak annnyi, 's töb bor mehet asztalodra.
 Hijában lesz ládád zsufolva arannyal
 Nem eszel oly sok jó bárány hust tárkonnyal.
 Egy juh tzomb Brúzelben mindég hertzezi sült,
 De it egy Bárónak, asztalára sem ült.
- 785 Német országón is van oly fejedelem
 Ki nem eszik mint it, a⁴⁶ Nemesnél lelem.
 [20r] Termésben ál tehát, rokon! a gazdagság
 Egy kevés pénz hozzá, 's meg van a bóldogság.
 Nézzed Debretzennek piattzát, vásárát
- 790 Betsüld meg Londonbúl 's ved ki ot az árát
 Mond ki el adója, barma hogy mit⁴⁷ érne
 Minden más termése ha hozzájok férne.
 Ere forogj artzal:⁴⁸ itt van a gazdagság,
 És Ur, paraszt közöt el oszlot bóldogság.
- 795 Debretzeni piatz! Ó te bóldog térség
 Hol, mint tenger, habot hány a sok eleség!

⁴³ <szegényre> parasztra [Javítás a törlés fölött] ⁴⁴ iszik? <Milliom forintos Lordnak asztalánál> Milliom ⁴⁵ És <...> tsak ⁴⁶ <ugy mint, a> mint it, a <...> [Javítás a törlés fölött]
⁴⁷ mit <erme> érne ⁴⁸ artal

- Hol a buza kenyér mint a határ dombok
 Egymás mellett, soron, úgy mutattyák magok.
 Mely helyet más Nemzet vakarókat mutat,
 800 'S Az ilyen áldásrul, még tsak nem is tudhat.⁺
 [20v] Gyümölcs, sült főt étel it mind véghetetlen⁵¹
 Eszköz, termés szerszám máshol, lelhetetlen.
 A Világ ez részén itt Európában
 Egy Debretzen fekszik a földön magában.
 805 Török, Lengyel, Német, 's e Világ Zsidója
 Piattzán uttzáján, vitorlás hajója.
 Pénzel mesterséggel szolgállya vidékét
 Kintsel gazdagitván annak számos népét.⁺

⁺ [Jegyzet]⁴⁹ Jól emlékezik rá az író, hogy Olaszországban utazván, Véronába a gubernátornál ebédelt, hol kenyér képiiben, valamely kis tészta sujom módra vet vakarót tettek a tányér mellé, mely keménysége miatt mikor rágta, fogai között szikrázot széllyel úgy,⁵⁰ mint kovás pöröly alól a sisterékelő tűz, és rotyogó vas.

⁺ [Jegyzet]⁵² Nem nagyub ki terjedésű város mint Debretzen bőve élelemmel, vagyonnal nem tanálatik sehol. Birtokának ki terjedése egész tartomány. Ő egyedül oly város mely mesterséget, szántást, vetést, barom tartást⁵³ együvé vet, és a maga természetével el élhet. Mítso-da város bir harmintz határral? Béts, Paris, vagy London? Londonnak népe a pénznek sokasága közt hányszor let már éhel halóvá, akkor is, mikor fölgye termet. Ki hal ehel Debretzenben mikor szárazság van is? Melyik polgár akasztya fel magát szükségében, mint Londonban?

⁴⁹ [Bessenyei jegyzete a 20r oldalhoz, a lap alján, a szövegtől vonallal elválasztva. Az író a kapcsolódás helyét nem jelölte] ⁵⁰ [Beszúrás] ⁵¹ véghetetlen⁵² [Bessenyei jegyzete a 20v oldalhoz, a lap alján, a szövegtől vonallal elválasztva. Az író a kapcsolódás helyét nem jelölte] ⁵³ tartást <...> együvé

[21r] HARMADIK SZAKASZ

*Az emberi Nemzet szenyvedés alá van vettelve. A társaság
béli boldogságnak nyavalyája. Nyereség a mások pusztulásában.*

Az Isten közönséges Atya.

Boldogság állandó e Földön nem tanáltatik.

- Ó, hol vólt oly Isten a ki nem büntetet
810 Szüntelen tsak adot, 's vissza, semmit sem vet?
Nintsen olyan jóság a mely ne változzon,
És ha boldogitot meg ne ostorozzon!
Kit szeretet az UR, örökös áldással?
Kit áldot szüntelen, szerentsés lakással?
815 Izráelt veszi ki külön, kedvesének,
'S Magának választot királyi népének.
Reája javait bőv kezekkel hinti,
És a kegyelmével oltárihoz inti.
Nevek ért, kedvek ért, ezer tsudát teszen,
820 A¹ Zsidó e földön² ki hirelt Nép leszen.
El várja Istene tselekedeteit
Népének, 's ugy teszi rá rendeléseit.³
[21v] Esküszik, fogadást ígéteret teszen
Néki, s törvényiben velle frigyos leszen.
825 E szerint a Zsidó e Világ Istenét
Magához hajtya it 's⁴ ő birja kegyelmét.
Minden teremtését el hagygya érette...
Ellenségeivel még is meg verette.
Tsak Izraelnek van⁵ Istene egyedül
830 A Világ átokra marad Isten nélkül.

¹ <És a> A [Javitás a törlés fölött] ² <köztünk> e földön [Javitás a törlés fölött] ³ <...>
rendeléseit [Javitás a törlés fölött] ⁴ <és> it 's [Javitás a törlés fölött] ⁵ van <egyedül> Istene

- Ezt a Zsidó Nemzet maga így⁶ beszélte
 'S Hogy igassága van, a Föld meg ítélte.
 A hogy⁷ Izrael tész, Istene úgy rendel:
 A hogy 's mint szólittyák ahoz képpest felel,
 835 Mely szerint, úgy láttzik, örök végezése
 A nép értelmének let következése.
 Ahoz képpest rendelt a hogy a község tett,
 Ha te így, én amúgy:⁸ áldot, vagy büntetet.⁹
 [22r] Ez az a másszor oly kedves nép már végre
 840 Mely híjába sohajt Sábeshül az Égre.
 Dög börön vontzollya¹⁰ el tünt ditsösségét
 'S Pályinka moslékba fojtya fényességét.
 Az UR is mássá lesz¹¹ vélle a kedvében:
 Hol így hol úgy mutat, róllok, tettzésében,
 845 Noha az Istenség nem ismér változást,
 'S Az örök Valóság magában habozást.
 Tsak mi nem láthattjuk gyenge értelmünkkel
 Mert az URnak titkát nem birjuk fejünkel.
 A mennyi Nemzettség a földön lakozik
 850 Istenének majd egy 's más módon áldozik.
 Valaki már köztök¹² tsak ki tanálhatta
 Az egy igaz vallást, 's hiven imádhatta?
 De még is ha nézed ezt, azt is¹³ sorsában
 Tsak egy formán leled mind, állapottyában
 855 Egyiket sem álgya, sem bünteti mindég
 Senkire sem irigy köztünk a¹⁴ magas Ég!
 Az emberek költsön áldanak átkoznak..
 Az Egek tsendesek 's mindenkor halgatnak.

⁶ <beszéllette> így [Javítás a törlés fölött] ⁷ <mint a ...> hogy [Javítás a törlés fölött] ⁸ <is úgy> amúgy [Javítás a törlés fölött] ⁹ büntetet. <...> [22r] [Hat sor törölve] ¹⁰ <...> vontzollya [Javítás a törlés fölött] ¹¹ <változik> mássá lesz [Javítás a törlés fölött] ¹² <közzülök> már köztök [Javítás a törlés fölött] ¹³ <...> is [Javítás a törlés fölött] ¹⁴ <a ditső> köztünk a [Javítás a törlés fölött]

- Ostora, áldása nem követi szavad
860 Töldhed Világodban a különös¹⁵ havad.
Minden Ország felet van Isten áldása:
[22v] Ostora; bár milyen legyen a vallása!
Átkozd szomszédodat Istened nevében.
Ki a Földnek atya marad kegyelmében.
865 A kit ma meg áldot, hónap megbüntette.
Végezését az UR irántunk így tette.
Ki ditsekedhetik külön kegyelmével?
Ostoba mondgya azt, el tévedt eszével
Nem vallásod huzta reád esetedet
870 Te is jól¹⁶ szolgálod mint más, Istenedet

*Az Isteni végezés, és akarat, a természetben nyilatkoztattya ki magát;
mely szerint az esetek, nem kényszerítő végezés által lesznek,
hanem a természet szabad miveibül származnak,
és renden kívül való Isteni akaratra nem mutatnak.*

- Ne sijjesszük magunk az Egek titkába;
Tsak a természetet vizsgállyuk magába.
Mindenhatóság ez, és Istent magyaráz,
Kébzalódésünkbül sok álmokat ki ráz.
875 Isten akarattya hogy a Világ ilyen
És magát ollyannak adgya ki, a milyen
Hijába feszited hited, böltsséged
Mert természetben van veszted, reménységed.
[23r] Már, a természetet Istened formálván
880 It ismerheted meg, munkáját tsudálván.
Ez igaz tolmáttsa¹⁷ Szent akarattyanak,
Mutató tüköre örök hatalmának.

¹⁵ <ez a bolond> a különös [Javítás a törlés fölött] ¹⁶ <ugy> jól [Javítás a törlés fölött]
¹⁷ talmáttsa

- Száz Nemzettség hirdet rólla Hazugságot,
 De mivében keresd e nagy valóságot.
- 885 Ki hitet el, hogy nem az Isten teremtet?
 De minden Proféta igaz papja nem let.
 A mit a teremtés mond, az, Isten szava
 A beszéd ez ellen tsak bolondok hava.
 Egyez az örök *Rend* örök Istenével
- 890 Nem küszködik keze a¹⁸ végezésével.
 Ha természet nintsen, tehát *Rend* sem lehet
 Az Isten, semmiben, törvényt is, hogy tehet?
 Nohát, munkájával nem ellenkezhetik
 Tetté, akarattya nem veszekedhetik.
- 895 A mindenhatóság oly Rendet hogy tenne
 Mely böltességének ellenére lenne?
 O te!¹⁹ méj természet magyarázd sorsunkat
 Kárunk nyereségünk,²⁰ ismérjük magunkat
 Mutasd, hogy az ember mint bánik magával,
- 900 Zűr-zavar éltevel 's viszontagságával
 Körülte esetét mindég maga fonnya
 És ugy álmélkodik, hogy meg gyulad honnya.
 [23v] Sűrű várást épít; bé fedí tetejét
 Náddal, vagy zszindellyel 's alá vonnya fejét.
- 905 Egymáshoz ragasztya számtalan kúnyhóját
 És belé dúgattya száz ezer motyóját.
 Naponként tiz ezer tüzet is fel éleszt
 Száz fuvó is páhog: süt főz, lángot gerjeszt.²¹
 Ezek közt a harag titkon szivében ég,
- 910 Mérge irigységgel büntetet meg az Ég!
 Ez az a tűz a mely bolondsággal együt
 Házad fedelébe rejtekben üszköt üt.

¹⁸ a <...> végezésével ¹⁹ <Nohát> O te! [Javítás a törlés fölött] ²⁰ nyereségünk; <had> ismérjük ²¹ <...> gerjeszt [Javítás a törlés fölött]

- Vagy a sokaság közt szerentsétlenségből
Valamelyik ház, mint ágyú tüzével ki sül.
- 915 A hol sok az ember , sok a gonosság is
Vagyon sok gondosság, vigyázatlanság is.
Elég egy bolond is ilyen pusztításra,
És egy vigyázatlan e szörnyű romlásra.
A mit száz ezer kéz száz esztendeig tesz
- 920 Sokszor egy esetnél fogva semmivé lesz.
Erosztrates maga a Világnak mivét
Tsudáját el törli 's rajta hadgya kezét.²²
Neve hozzá ragad az emlékezethez
Halhatatlansághoz 's bolond nevezethez.
- 925 Nem bánnya! Legyen bűn, tsak hogy ismértessen
És neve a földről el ne töröltessen.
[24r] It az embereknek oly tselekedet kel
Mely jót szüllyön vagy kárt, Egekig hasson fel.
De töb erőt is ád a veszedelemre
- 930 Mint a fen tartásra és segedelemre.²³
A ki országot dúl: Nemzeteket pusztit,
'S Öldöklő fegyverrel fél világot hódit
Ditsóséggel fénylik rettentő nevében..
A jó ember ki sem tettzik érdemében.⁺

+ *Jegyzés.*²⁴ Ezeken elmélkedve egy gondolat²⁵ ütöt ki homlokom alól;²⁶ ide festem. A pogányok közt való eseteket mitsoda különös végezés vezet, kiknek sorsok mindég tsak egy oldalra dül, mivel az idvességnek uttyát a gondviselés, elöttök bé zárta. Ezekhez Isteni kegyelem, és Szent Lélek soha se járulván, mi mellet lehetnek jól tévők, kegyesek érdemesek. Miért igazgattya őket jóra az örökké való jóság, ha poklokra vannak vettetve? Minek jóságos tselekedet annak, a²⁷ ki kárhozat? Titus Antoninus, Epictetes, Sokrates, Aristides, Focion sat. hogy²⁸ lehetnek igazak, Istenfélők, jók, érdemesek, ha sorsokat az Igaz Isten poklokra hatta? Vagy természet által volt akkor is minden, 's most is?.. vagy Titusra is nézet az Isten.

²² <...> kezét [Javítás a törlés fölött]²³ segedelemre. <Különös Isteni akarat hogy legyen Az ember akár mely gonosságot tegyen?> A ki²⁴ [Bessenyei jegyzete a 24r oldalhoz, a lap alján, a szövegtől vonallal elválasztva. Az író a kapcsolódás helyét nem jelöli]²⁵ <...> gondolat [Javítás a törlés fölött]²⁶ alól; <...> ide²⁷ [Beszúrás]²⁸ hogy hogy [Téves szóismétlés]

- 935 [24v] A szelédség tudod, magánoson jár kél:
 Setéten bujdosik, zürzavarban nem él:
 El rejti körülte jó tselekedetét,
 Nem ditséri magát, nem hirdeti tettét.
 Töb hir, név is²⁹ ragad³⁰ it a pusztításhoz
- 940 Mint a kegyelemhez, és szánakodáshoz.
 Hogy ha Debretzenben mindent helyre tennék
 Tudom érdememet, ugy még se hirelnék
 Mint ha Berg – – opzomot venném meg fegyverrel,
 És egy néhány ezer agyon vert emberrel.
- 945 Az ember magának tsinállya romlását,
 'S Végezésre veti osztán pusztulását.
 Ki keresi benne érdemének árát
 Hogy meg térítettse most,³¹ lakosinak kárát?
 A Világ nagyjai ezer milliom ként
- 950 Szórják el kintseket a rontásra, önként
 Gyűrűért, függőért száz ezeret fizet
 A nagy Úr, 's te néked tiz forintot se vet.
 Hivalkodásának áldozik pénzével
 Kövével ditsekszik és nem érdemével,
- 955 Mely erköltseire sehogy se tartozik,
 És bóldogságárúl vélle álmodozik.
 Mi haszna ditsekszik hát³² buzgóságával
 Ha ot sins hol Titus vólt pogányságával
 Abbul áll ha egy kis almisnát adnak
- 960 Azt is a szegények, 's a nagyok halgatnak.
 [25r] Ó mitsoda jószág hadgya ot adódat
 Hű Város, hogy vélle segíthesd magadat.
 Milliókat attál már a tárházakban,
 Halhatatlan lettél, 's mindég élsz javadban.

²⁹ [Beszúrás] ³⁰ ragad <is> it ³¹ <az> most [Javítás a törlés fölött] ³² <szent> hát [Javítás a törlés fölött]

- 965 A király, magának ad mikor meg épít
 Kamaráját tölti véle, ha fel segít.
 Mennyi kintset³³ adnak a verekedésre
 Ország dulására, és ember ölésre,
 De tiz, éget kúnyhót, fel nem építhetünk:
- 970 Sorsát panaszojlyuk, 's rólla nem tehetünk.
 Inkáb szeretném a Várust helybe tenni
 Mint tűzzel fegyverrel Országokat venni,
 Hol mentül nagyubra megy a győzedelem
 Annál messzeb terjed ki a veszedelem.
- 975 De az ily kívánság magános böltsekre
 Tartozik, 's nem hat fel a felsőségekre.
 A Filozofusok soha se gazdagok
 Kevéssel meg érik: zabolázzák magok³⁴
 A makats szerentse fúj kevélységekre,
- 980 Hogy le nem hullanak előtte térdekre.
 Hogy mint vak bolondot, hason nem imádják.
 És ajándékait nagy vázakra³⁵ hagyják.
 A gazdagok pedig ritkán adakoznak:
 A hol nints szenyvedés, ot nem szánakoznak.
- 985 Szükölködő tudgya az éhezőt szánni:
 Betegségben sinlet tud beteggel bánni.
 A vendégségére ki vét száz ezeret:
 Szökdös pompájára: örömében nevet.
 A szegényt ha pusztul, únalommal nézi,
- 990 'S Tölle lépéseit ódalra intézi
 Istenére hagygya szükségét³⁶ inségét;
 Maga, palotáján horgya fényességét.

³³ <Milliokat> Mennyi kintset [Javítás a törlés fölött]³⁴ [A következő sortól kezdve a 25v-ig található szöveget a törölt szöveg fölött, a lap alsó részéhez ragasztott papírlapon találjuk]
³⁵ vázakra <hadg> hagyják ³⁶ sükségét [Betűkihagyás]

- Erkölt, tudományra kevés a szüksége
Pénzel hozza helyre ezt, ő kintsessége.
- 995 Áldot légy sorsomban te bóldog szegénység
Te benned tenyésznek ész, érdem, emberség,
Talán felső karban kints közt neveltetve
Méltósággal, fényes pompával éltetve
Én is kába vólnék eszetlenségemben
- 1000 Tudatlanságomban,³⁷ és kényességemben.
Az embert, munkára szüksége éleszti:
A nagy kints, életét puhaságba veszti.
[25v] Az érdem, tudomány, szegényekre marad:
A ki gazdag, élhet, mond, 's érte nem fárad.
- 1005 Amaz nem segethet mert nints tehetség
Ennek pedig meg vét pompás kevélysége.
Az ember tsak külön birtokát szemléli,
És hol kap töb hasznot igaznak,³⁸ azt véli.
Minden ház nép külön Nemzet, tartomány let
- 1010 És kapuján belől különös szokást vet.
Önnön vagyonában láttya bóldogságát
Más társán³⁹ ot hadgya a nyomoruságát.
A szomszéd egymásnak idegen tartomány
Bé zárt udvarával: 's⁴⁰ nints nállok adomány
- 1015 A ki még más⁴¹ falun lakik; tenger sziget⁴²
Mit gondolsz annyirul velle, ha fel éget.

³⁷ Tudatlanságomban, <'s> és ³⁸ <mindég> igaznak [Javitás a törlés fölött] ³⁹ <Szomszédgyán> Más társán [Javitás a törlés fölött] ⁴⁰ [Beszúrás] ⁴¹ más <falúra> falun ⁴² siget [Betűtévésztes]

*A siralom, és öröm; az élet és halál egymásban laknak,⁴³
's magok szülik magokat.*

- Minden viszontagság uralkodik rajtunk
Együt laknak bennünk, életünk halálunk.
Az öröm but terem, a bu örömet szül..
1020 Az anya haldoklik 's ölére kised ü.
Reá mosolyodik: felejtí fájdalmát,
Hogy véreben láttya ujra lenni magát.
A halál⁴⁴ is tudgyuk, életben tenyészik
Születve haldoklik s tsendesen enyészik
1025 [26r] Elevenség által készíti⁴⁵ munkáját
Le tévén nyakadrúl⁴⁶ a siralmas igát.
Mind élet mind halál egymásba lakoznak
E nagy természetben 's szívünkön haboznak.
Hogy szabaduly hát meg szenyvedéseidtül?
1030 Mely móddal légy bóldog köny hullatás nélkül?
Hol találhatod fel it⁴⁷ a bóldogságot?
Hogy leled fel benne az állandóságot?
A természet Rendin,⁴⁸ és valóságában
Sehol sem álhat meg, még is mindenüt van.
1035 A halandóságban minden emberrel köz,
De állandó formát magára nem öltöz.
Bölttsnek, együgyünek, szegénynek gazdagnak
Adgya javát a ki meg szerzi magának.
Nints királyi székhez kötve valósága:
1040 Kúnyhóban is terem szörnyü ritkasága.
A szegény együgyü, Uránál bóldogab,
De nem érzi, mivel nálla⁴⁹ tudatlanab.

⁴³ *laknak* < 's egymást szülik és magokat> 's ⁴⁴ <Az élet is> A halál [Javítás a törlés alatt]
⁴⁵ készíti <halálát> munkáját ⁴⁶ nyakadrúl [Javítás a lap jobb szélén] ⁴⁷ <hát> it [Javítás
a törlés fölött] ⁴⁸ [A kezdőbetű kisbetűből javítva] ⁴⁹ <annál> nálla [Javítás a törlés fölött]

- A nagy rang melyben már a tanult okosság
 Mutatná miben van az igaz bölcdogság
- 1045 Hányattatása, és szükségei miatt
 Életével soha oda el nem juthat.
 Így hát, a ki bölcdog, tudatlan: nem érzi,
 A tanultat pedig a sors mindég vérzi.
 Tűnő szempillantás Lásd!⁵⁰ a bölcdogságod⁵¹
- 1050 Meg érzed: el tűnik: ez nyomoruságod.
 [26v] Kedvesedre tanálsz: egy órában örülsz;
 El butszuk tölled 's osztán buba merülsz⁵²
 Ugy mint a repeső madár ágrul ágra,
 Szökdösik sipogva széllyel e Világra.
- 1055 Nem köti meg magát: sehol sem állandó:
 Meg jelenve tűnt el; mindenüt mulandó.
 Egy szempillantásrul, más szempillantásra
 Ugrik, szökik szalad, 's úgy taszit bánatra.
 Mint egy hajó mely a szél veszek közt tűnik
- 1060 A dörgés villámlás felette nem szűnik
 Mélység magasságra széllyel ragattatva
 És a kőszálaktul öszve szaggattatva.
 Ollyá let veszélyes életed, uttyába⁵³
 Mely zivatar között s ijjed halálába.

A természet ostorának nemei

- 1065 Nézzed hát az embert e nagy természetben
 Ved sorba tsapásit az örökös Rendben.
 Tűz, víz levegő Ég lehet ellensége:
 Önnön természeti 's ösztöne insége.

⁵⁰ <hát> Lásd! [Javítás a törlés fölött] ⁵¹ bölcdogságod <Mikor meg mutattya ...> Meg
⁵² [Ez a két sor beszúrás a lap tetején]⁵³ [Az utolsó betű kitörölve]

- A harag, vágyódás bujaság, irigység
 1070 Nagyra törekedés, hir, név, és fősvénység
 Halandó sorsunkra töb Meny követ szórnak
 Mint a fellegekből a dörgések adnak.
 Nints ilyen veszélye töb a természetnek!
 Leg nagyub ostora rajtunk az Egeknek!
- 1075 [27r] Ez az a háboru mely soha nem szűnik,
 És el lövöt nyila titkon, nyilván, tűnik
 A Világ egymásra szembe, mind mosolyog,
 De duló Menyköve setéten tébolyog.
 Mikor reád nevet hátúlrul vakon üt
- 1080 Szivedet harapja, és tsendes tüzén süt.
 A mi itt nyereség, amannál pusztulás
 Erül gazdagodás, amot széllyel dulás.
 Mikor ennek veszte, szerentse mássának
 Hogy lesz segedelme fele baráttának?
- 1085 Mihent nyereségét, szomszédgya vesztében
 Találja az ember, fel fordul⁵⁴ fejében
 Bóldog törvény szerzés! te, tulajdonosság!
 Mond meg hát mire ment benned az igasság?
 A természet mindent ösztönéhez módol;
- 1090 A tudomány pedig törvény által rabol.
 A vágyódás, ösztön, mint ordító szélvész
 Törvényvel menydörög⁵⁵ 's életünk, közte vész
 Tudomány, mesterség villámlik közötté
 Mely sorúnkat sokszor földre lövöldözte.
- 1095 Az idő veszélye, annyit el nem dúlhat
 A bóldogságunkban, mint ez az indulat.
 Nem Menydörög az Ég szüntelen felettünk,
 Bátorságban nyúgszik alatta életünk:
 Tévelygő menyköve a szelek közt szalad
- 1100 Ritkán száll fejünkre; mellettünk el halad.

⁵⁴ fordul <eszében> fejében ⁵⁵ mendörög [Betűkiagyás]

- [27v] De az indulatok égetni nem szűnnek,
 És ki löt nyilai mindég tzélba lönnek.
 Ellened lázasztyák a természetet is⁵⁶
 Tüzet gerjeszt rajtad, 's viszen rád, fegyvert is.
 1105 Mint a Vezuvius magában füstölög,
 'S Pestissel pöfögő tüzében gőzölög,
 Irigy mérge vakon a szomszédgyát süti:
 Ez érzi, tapasztya, 's titkon vissza üti.
 Mikor már⁵⁷ nagy tűzök világra ki hatnak
 1110 Országot pusztitnak, 's égéssel⁵⁸ múlatnak.

Nyereség,⁵⁹ a veszteségben

- El égtél: magadat újra épitenéd,
 Felebarátidat segittségre kérnéd.
 Kár vallásaidra sohajtva felelnek,
 És áraban mindent nagyon fel emelnek
 1115 A mi kel, az árát hat annyira teszik
 És hogy el pusztultál taksáját meg veszik.
 Vesztedben találják nagy⁶⁰ nyereségeket*
 A haszon, nézd! hogy fel fordittya fejeket.
 Mihent a károdbul osztán gazdagodik
 1120 Keresztyénségérül másként gondolkodik.

* [Jegyzet]⁶¹ A nád kévének százát, a réti gazdák fel vitték kilentz R forintra. Ezt is úgy, hogy 50 réti kévéből tsinál százat; tehát 50 kévéért esik kilentz Renes. Deszkát, fát hasonlóul fel vittek.

⁵⁶ is <Tüzet gerjeszt rajtad, és házadra <<'s támaszt rád>> fegyvert is> Tüzet ⁵⁷ <a> már [Javítás a törlés fölött] ⁵⁸ [Javítva ebből: pusztitva, 's égetve] ⁵⁹ *Nyereség* [Betűkihagyás] ⁶⁰ [Beszúrás] ⁶¹ [Bessenyei jegyzete a 27v oldalhoz, a lap alján, a szövegtől vonallal elválasztva]

- [28r] Kívül szánakozik: a szívében örül
 Hogy egynehány kéve nád ért ennyi kerül.*
 Mely dolog ha égés nintsen Debretzenben
 Lehetetlen eset, az örök életben.
- 1125 Rémitő áron kel tehát meg vétetni
 Azt, a mi oly gyakran fel szokot égetni.
 Sok módos keresztyén ekként szánakozik
 Keserves sorsodon, 's ezzel adakozik.
 Bóldog keresztyénség! A kiknek fejekben
- 1130 Lakol, 's sehol sem vagy tselekedetekben!
 Mitsoda nyereség, mely el pusztulásbul
 Megyen erszényedbe, és könyhullatásbul?
 Hogy a mit meg hagyot még a tűz, te ved el,
 'S Ugy háláld az Urnak hiv, buzgó lélekkel,
- 1135 A ki reménységed felet gazdagitot
 Hogy a sors menyköve másokat pusztitot.
 [28v] Lássad! a fösvényesség, mint tűz, tsak ugy éget.
 Azért hogy veresre nem festi az eget.
 Szomoru szint mutat ez, hiv vallásunkban
- 1140 Mely jóra kényszerít a tudományunkban.
 De már szokássá lett tsak szájjal vallani,
 És törvényeirül álomban hallani.

* [Jegyzet]⁶² Sokat törekedünk rajta Generális gyűléseinken, hogy Bihar vármegyében ár víz, és nád ne legyen. Azomban a nád a népnek véghetetlen jövedelme; portioja, élelme, épülete. Kárt nem teszen, mert ha az esztendő bőv, a buza öt máriás, az árpa tiz garas. Van hát föld is elég. Akkorra való dolog, mikor ugy leszünk Helységekkel meg rakva mint Hollandia. Azonban hogy ár víz ne legyék a Bihari Belényesi havasokat kellene helyekbül el hordatni. Gyermekség! [28v] Jó, hogy a nádnak el pusztításával, rétek ki száraztatásával minden igyekezetünknel fogva is, semmire se mehetünk, mert a véghetetlen szárazságokban az ország, és ezen vármegyének barmai, el vesztek volna. De szárazságban, a rétek gazdagitanak szenával, és marha teleléssel, másut nints segedelem.

⁶² [Bessenyei jegyzete a 28r és 28v oldalakon, a szöveg alatt, attól vonallal elválasztva]

- Sok, hite érdemét tsak imádságába
 Tartya, és hogy hiven el jár Templomába;
- 1145 De jó tett fejében szemed is ki ássa
 Némelyik 's örül, ha másén hízik hasa.
 Ó hiv keresztyének! Mért nem követitek
 Az URnak értelmét: talán nsem értitek?
Jóságos tet nélkül a hit, haszontalan,
- 1150 'S Örök bódogságod nálad bizonytalan.⁶³
 Minek imátkozol, mint oly reves barát
 Ki dolog 's adomány nélkül féli urát.
 Jó téteménybe van, hid el, igaz szentség
 Ebben gyönyörködik az örök Istenség.
- 1155 [29r] Másokon segítve szerezhethz érdemet:
 E' nélkül mért hordod a keresztyén nevet?
 Vallásban tsak szokás, nem idvezit, tudod
 'S Ha monddod, keresztyén vagy vélle: hazudod.
 A keresztyénségre jó tselekedet kel
- 1160 Nem idvezül Lelked, szokással, szelekkal.
 A mely tudománynak jó tselekedete
 Nem lenne, nem vólna jó az eredete
 Vallásod szentségét se tsudákkal próbáld:
 Erejét jóságban igaz tetben visgáld.
- 1165 Akárki papollyon az emberség ellen,
 A tudománnyának hinnem lehetetlen.
 A fele baráti kötelesség próbál!..
 Gonoszbul szentséget, a tsuda nem tsinál.
 Ha emberek ellen gerjeszt gyűlölséget,
- 1170 És szegények iránt szül kegyetlenséget,
 Ne hajtsa fülembé ostromnak szavait
 Ördögösségekre vetem a tsudáit.

⁶³ bizontalan

- Az UR tudományát, érdeme próbálja*
 A lelkemben érzem, 's nem tsuda tsinálja
- 1175 [29v]⁶⁵ Természetbe terem, tudgyuk az igasság,
 Meg⁶⁶ érzi a⁶⁷ Lélek, mi néki bóldogság.
 A jó tselekedet mind Egekre mutat,
 És Teremtőd felé készíti⁶⁸ az utat.
 Ha a buzgóságod senkinek sem használ
- 1180 Neked, az UR előtt érdemet nem tsinál.
 Nem jó tett az,⁶⁹ mi tsak magadra tartozik..
 Mit tesz, ki zárkozva, hogy ot imátkozik?
 Segedelemmel kel vallásodban élni..
 Az embert szeretve, lehet Istent félni*
- 1185 Hited igasságát jóságod próbálja..
 A ki jót tselekszik Istenét⁷² nem tsallya.
 [30r] E földön az érdem mindenben emberség:
 Ezt atta törvényül nékünk az Istenség.
 A ki embert üldöz, és Urát szereti
- 1190 Azt mongya: hazudik 's tsak⁷³ bünét tettetü

* [Jegyzet]⁶⁴ Nem annyira hiszem a Messiás tudományát Mennyeinek lenni abból, hogy Kánában a vizet borrá változtatta, mint ebből, hogy Mennyel, mind Földel meg egygez, és az emberi Nemzetnek bóldogságát szüli: midőn így szól. *Szeressed Istenedet: Szeressed fele barátodat.* Emlékez meg, hogy a Farahó Mágussai is tettek tsudát.

* [Jegyzet]⁷⁰ Akár hogy hánya vesse magát az emberi értelem, és ha annyi tsuda támad is felettem mint a fergeteg, de még is örökre igasság marad ez, hogy valamely Dogma az emberi Nemzetnek nyugodalmával, és társaság beli bóldogságával ellenkezik, egy sem igaz e Világon. Valaki szomszédgyát tsak annál fogva nem ismeri fele barátjának hogy vélle nem egygez⁷¹ pestis a társaságban.

⁶⁴ [Bessenyei jegyzete a 29r oldalhoz, a lap alján, a szövegtől vonallal elválasztva] ⁶⁵ [29v] <Vallásod szentségét jóságod érdeme próbálja .. A ki jól tselekszik, Istenét se <<nem>> tsallya> Természetbe ⁶⁶ <És> Meg [Javitás a törlés fölött] ⁶⁷ a <lehel> Lélek ⁶⁸ <mutattya> készíti [Javitás a törlés fölött] ⁶⁹ <...> az [Javitás a törlés fölött] ⁷⁰ [Bessenyei jegyzete a 29v oldalhoz, a lap alján, a szövegtől vonallal elválasztva] ⁷¹ egygez <az olyan dologban, mellyet egyik ...> pestis ⁷² <az URat> Istenét [Javitás a törlés fölött] ⁷³ tsak <bünét> bünét

Az Isten igasság; hát a⁷⁴ gonosz tévő
A ki üldöz, hogy hogy legyen Isten féltő?
Tegyünk jól egymással Istenünk nevében
Had álgya életünk ditsöült Egében!*

[30v] *A természet, a gondviselésnek titkait elöllünk el rejti,
és mindég tsak magára mutat.*

1195 Ugy láttzik hogy mindent a természet tsinál:
Melynek fején Isten 's örök hatalom áll.
E viszi ősztónét, de amaz mütattya,
'S Hogy megy a rugója, ember nem tudhattya:
Mindent az esetek végeznek élteddel:
1200 Nem tudod mit háritz el könyörgésseddel.

* [Jegyzet]⁷⁵ Nintsen olyan ember, akár mitsoda vallás béli szokással tudománnyal éljen, hogy⁷⁶ általa, az iránta való felebaráti kötelesség nállunk, fel függesztethessen. Tsak a mondhattya, hogy valaki vallásával nem él, nem fele baráttya, a ki eléb meg bolondul, hogy ez által meg veszve marja⁷⁷ a természetet. Mitsoda Istenség osztaná az emberi Nemzetet külömb külömb féle értelmekre, hogy annál fogva verjék magokat agyon költsönbe mely részeg veszedelem néki Mennyei gyönyörüségére szolgállyon? Az emberi kötelesség, világ vallása: minden dogma⁷⁸ finfinistaság, mely magát ennek ellenébe teszi. A vízbe haldoklo Zsidót, tsak ugy ki huzom veszedelmébül mint a papomat, ha tehetem. A többi tselekedet is így megyen.⁷⁹

⁷⁴ <...> hát a [Javítás a törlés fölött] ⁷⁵ [Bessenyei jegyzete a 30r oldalhoz a lap alján, a szövegtől vonallal elválasztva] ⁷⁶ hogy <az> általa ⁷⁷ <...> marja [Javítás a törlés fölött] ⁷⁸ [Javitva ebből: a dogmásság] ⁷⁹ megyen <...>.

- A mely eset rád ront, ujjal azt mutatod,
 Mi maradt rejtekben⁸⁰ soha se tudhatod.*
 Az idő, sorsodat, magával ragadgya
 Hol meg szegényíti, hol gyümölsét adgya,
 1205 Mikor a nap heve vetésed⁸² emészti
 [31r] És szemed láttára élelmedet veszti,
 Alyakadra fakad fel fohászzkodásod;
 Egekre emeli keserves panaszod.
 De a nagy természet néma állásában
 1210 Nem változik 's tsak ugy marad forgásában.⁸³
 Minden esdeklésed el marad magadra
 Nem gondol károdra; nem tekint hasznodra.
 Az idő forgása; kezéd, okosságod
 A hogy tesznek, ugy van károd boldogságod.
 1215 A szárasztó szelek nem érzik Létedet
 Sem a Napnak tüze siró életedet.
 Meg emészti füved: el veszti barmaid,
 Hijában kiáltasz; nem hallya szavaid.
 Ez a nagy Teremtés bé nyél méjségébe
 1220 Nem érez, és el rejt a setétségébe.
 Mint a tenger színre ki eset tsep olaj
 Annyi kebelében az egész ember faj.

**Jegyzés*⁸¹ Tsak ezt mondom hogy a gondviselés már most, magából a tsuda tételeket egy átallyába ki rekesztvén, minden eset természet szerint valóvá let. Leg aláb ugy láttzik. Nem állitom, hogy ha Istened ugy akarja számodra, a repülő homokon is kaszára való mezőt ne teremthessen; de e szerint, minden különös gondviselésben tsudának kellene lenni, a mi már semmi féle esetben nem gyakoroltatik, az az, nem tapasztaltatik. De ha van is oly különös gondviselés, magát annyira természethez szabja, hogy néked ugyan irántad való munkáját attól különböztetni, nem lehet. Soha se jöhet olyan esetbe mint a Sarapta béli özvegy: Sidrák, Misák, Illés, Jónás s a t. Minden eseted természet szerint való; ugy láttzik.

⁸⁰ rejtekben ⁸¹ [Bessenyei jegyzete a 30v oldalhoz a lap aljára ragasztott papírlapon, eltakarva egy nagyobb törölt szövegrészt] ⁸² vetésed <szárasztya> emészti ⁸³ [A fenti két sor utólagos javítás, a törölt szövegre ragasztott papírlapon]

- Ki tudgya határát a ki terjedésnek
 A Világosságnak 's e' nagy teremtésnek?
- 1225 A *Mindenre* nézve nem vagy egy gondolat,
 És testedben vóltod, olly⁸⁴ tsak, mint az állat.
 Az ár víz meg indul, mely⁸⁵ rohanásával
 El kapja élelmed sebes futásával.
 Nem kérdi, a házat, és boglyát, ki rakta
- 1230 Meg kapta: néki dült, 's onnan el takarta
 Mint a rabló sereg a szép vagyonokkal
 Halad, habzik düllöng, fut zuhogásokkal.⁸⁶
 [31v] Örvényébe teker ha a⁸⁷ sebjének dűlsz:
 Mélységére⁸⁸ szállít, és fenekén, meg hűlsz.
- 1235 Nem sirat: nem láttya hogy a halak tépnek.
 Soha se tudot, ö⁸⁹ deréknek, sem szépnek.
 Meg fojtot, nem tudgya: benne vagy, nem érzi
 Mi vóltál mi lettél, soha se kérdezi.
 Nem tud törvényedről, nem megy szám adásra
- 1240 Nints szánakozása: nem tekint vallásra.
 A tűz fedeled közt ha ki kap; fel rijjad,
 Nem tér meg uttyában akar mere hijjad.
 Még a szent óltárt is hamvába temeti,
 És az esedezést vak mérge neveti
- 1245 Panaszló szádat is ha közzel kaphattya
 Meg süti, és egész tested, egy falattya.
 Nem ment meg mérgétül sem nemed, sem szented
 'S Ha bé fal,⁹⁰ el nézi, hogy még égj, Istened.
 Meg szünt tsudáitul, és az életed ért
- 1250 Nem ront⁹¹ Rendet, látod, sem könyörgésed ért.

⁸⁴ olly <an> tsak [Javitás beszúrással a törlés fölött] ⁸⁵ <és> mely [Javitás a törlés fölött]
⁸⁶ <...> zuhogásokkal [Javitás a törlés alatt] ⁸⁷ [Beszúrás] ⁸⁸ <Fenekére> Mélységére
 [Javitás a törlés fölött] ⁸⁹ <...> ö [Javitás a törlés fölött] ⁹⁰ <kap> fal [Javitás a törlés
 fölött] ⁹¹ [Beszúrás]

- Aratáskor hóért hijába könyörgesz,
Mert tsikorgó idő kérésedre nem lesz⁹²
Egyéb módgya is így van a természetnek
Állása forgása, oka az esetnek.
- 1255 Mutas egy esetet a természet felet?
Az UR, tsudát már most melyik fiáért tet?
[32r] Az Örök Nagy *Minden* nem láttya hol állasz
Sorsod mere⁹³ vontzol, és benne hol mozgasz
Éltető állatok szülik küszködését,
- 1260 Ezek által fajzik 's teszi őldöklését.
Zürzavar tengere véghetetlenségén
Még *valami* se vagy: nem láttzol térségén.
Vágyodásaidra tegye mozdulását,
Fel emelkedését, és alá szállását?
- 1265 Egy ember meg szállal: a teremtés hallya,
És fordulásait kedvére tsinállya?
Te igazgathatnád az örökös Rendet
Szolgálatra kérvén erős Istenedet?
Engedelmes legyen⁹⁴ a természet érted,
- 1270 Hogy a teremtőjét reá⁹⁵ szóval kérted?
Ugy, mintha egy szunyog dorombolására
Meg indulna a hegy ki mozdulására.
A Menykő vakon fut, 's ha uttyába tanál
Bár ki légy; agyonüt 's bé fedez a halál.
- 1275 Had legyen végezés, mert a menykövet is
Isten teremtette és életedet is.
A fagyos fellegek jeges darabjai
Omlanak mint zápor, s rontanak halmai:
Ostrommal pusztittyá mezödet, hegyedet
- 1280 El veszi borodat, és a kenyeredet.

⁹² [Az egész sor javítás egy, a törölt szövegre ragasztott papírcsíkon] ⁹³ <hova> mere
[Javítás a törlés fölött] ⁹⁴ legyen <érted> a ⁹⁵ <ere> reá [Javítás a törlés fölött]

- [32v] Mindent öszve tör, ront: nem tér ki uttyábul
 Rómának Londonnak fölgyén keresztül dul.
 Rohanó kövei nem kérdik hitedet⁹⁶
 Vallásod szokásod, sem, semmi, szentedet.
- 1285 Kit vet ki tsapása alól a természet?
 Kit nem áldot néha, és kit nem büntetet?
 Még a föld alat is zivatar kavarog
 A menydörgő szél vész méjségben is forog
 A föld meg rázkodik: a Világ el⁹⁷ ijjed
- 1290 *Lizabon* meg indul, és gyomrába sijssel.
 Hidgyed, hogy az Isten tsak téged szeretet,
 És Rómából adot, néki tettző hitet,
 De azért meg nem tört a veszedelemtül
 Sem egy sem más, 's élted méjségébe le ül.
- 1295 Fel rug a változás kevély álmaiddal,
 'S Ot vagy, hol minden más méltóságaidal
 Várust, falut nyél el a mélység örvényne
 Ez a természetnek titka; 's szövevényne.
 Jó, rossz, igaz gonosz, kitsiny, nagy; éltében
- 1300 El vesznek, 's a gyermek annyának méhében
 Még Világra se jöt, és már büntettetik:
 Születése elöt hal, 's el⁹⁸ temtetetik.
 Hová lesz Lelkével attyának vétkéért
 El vész é, hogy esze e Földön meg nem ért?
- 1305 [33r] A természet maga teszi mozdulását,
 De⁹⁹ eléb Istene tette meg állását
 Nem viszi különös akarat esetét:
 Nem változtathattya az UR önnön tettét.
 Gyilkossá, tolvajjá lenni végezésből
- 1310 Országot rabolni ily kényszerítésből

⁹⁶ hitedet ⁹⁷ <meg> el [Javítás a törlés fölött] ⁹⁸ <és> 's el [Javítás a törlés fölött] ⁹⁹ De
 <...> eléb

Nem fér értelmében e Világ attyáru,
Ki örök irgalmat hirdetet magáru.

- A Sas a fellegből hová botsátkozzon
E földre le, 's melyik halmon álmodozzon
- 1315 Nem örök végezés, mint teremtetése,
És repülésére let rendeltetése.
Szabad akaratbul készül el esetünk:
Jóság gonosság közt hánykodik életünk.
Ne vádold tettedben Istened jóságát,
- 1320 Sem gonosságodban örök igasságát.
Okosságod atta hát,¹⁰⁰ gond viselésül:
Ha nints józan elméd, a szerentséd el ül.
A nagy eseteket mellyekrül nem tehetz
Szenyvedni kel: ésszel ellenek nem mehetz.
- 1325 A tűz a fellegbül ha rád szál, el nézed,
Meg üt, dolgoz bár mely nagy ésszel intézed.
Hanem a mely eset eszedtül kezedtül
Füg, akaratoddal¹⁰¹ jön a végezéstül.

[33v]¹⁰² Emberi elmével ezeket így látod

- 1330 Istened mit végez Egében, nem tudod.

VÉGE¹⁰³

¹⁰⁰ <ki> hát [Javítás a törlés fölött] ¹⁰¹ <akaratodbul> akaratoddal [Javítás a törlés alatt] ¹⁰² [33v] <...> Emberi [Két sor törlése] ¹⁰³ [A lap alján, a VÉGE szó alatt található, törölt szöveg:] <NB Éppen midőn e munkát végezném let tuttomra, hogy a körül széllyel fekvő helységek az el pusztultak számára bőven és serénységgel adakoznak. De oly temérdek szerentséttlennek szükségét szabad alamisnával meg birni nehéz. Élni, és két három ezer épületet fel állítani, sokbul telik. A lenne siralmas, ha némely alamisna bé szedők, tehetős rokonaikra, barátaikra fordítanak a segedelmet, veszni hagyván a szegénységet, melytül a hivalkodás, ditsértetni se szeret. A tanúlt férjfi, tanúlt emberek közt kíván ditsösségére mosolyogni, de ha tsalással szerzed, szüny meg, mert utállatos>

JEGYZETSZÓTÁR

- agyarkodó – acsarkodó
alabárt – alabárd, itt: elavult dísz
alább megírt levél – adósságlevél
albinus – albino, fehér néger, színhiányos ember
Álkorán – Korán, a mohamedán vallás szent könyve
alku – megállapodás, itt: társadalmi szerződés
állat, éltető állat – 1. élőlény, 2. elem (tűz, víz, ég, föld), a világ alapvető, tovább nem osztható része
allegál – vitat, érvt hoz fel, idéz
álm pénz – itt: papírpénz, az elnevezés a kor bizalmatlanságát mutatja
Alsatzia – Elzász, franciául Alsace, régió Franciaországban
Alveiesek, alvaresck – averesek, avarok, a hunokkal rokon nomád népek
e propo – apropó, kapóra, éppen jókor, itt: ügyes válasz
aquisitum – szerzés, szerzemény
Archontok – arkhónok, a legmagasabb tisztségviselő neve az ókori Görögország több államában
árkus – ív, papiros
ármás – fegyveres ember, községi szolga
articulus – törvénycikk, cikkely, szakasz
ausztriga – osztriga
Azinkó – tó Kongóban, az ott lakó népesség
- bagaria szij – különleges, finom bőrfajta
Bál (isten) – Baál, sémi istenség
balin – ragadozó őn, halfajta

Béka só – nagy fehér kvarckavics, az értéktelenség jelképe
Bengalus – Bengáliában élő indiai
Beocia, Beotia – Boiótia, a régi görögök egyik tartománya
Berg-opzom – Berg-op-Zoom vagy Bergen-op-Zoom, mocsarakkal
körülvevett hollandiai város, amelynek Coehom mérnök által épített
várát sokáig bevehetetlennek tartották
Bernard – Clairvaux-i Szent Bernát
Biganó – viganó, divatos női ruhadarab (Vigano bécsi táncosnő nevéből)
Blánsár – Blanchard, Jean-Pierre, francia léghajós, 1784-ben repült föl
először
boglyos – szőrös
bojó – bolyó, fejletlen paradicsomtermés, amelyet uborka közé tesznek
el télire
Boksalexá, Boksalexá – jelentése kb. a törvényt megcsúfoló; összetétel
valószínűleg a lex = törvény és a török vagy szláv eredetű személy-
névből (Boksa-Baksa), amely helységeink nevében is megőrződött
bolond hólgya vagy hava van – rájött a bolondság
bonz – bonc, kínai és japán buddhista pap
brahmin – indiai papi kaszt tagja, a bráhmanista vallás papja
bugás – bűgás, párosodás

cafgörccs – kangörccs (caf = kecskebak, herélt bika, melynek ösztöne meg-
maradt)
compossessor – komposzesszor, közbirtokos, valamely ingatlant mások-
kal birtokló, vagy közösen művelő személy
conto – kontó, rovás, számla, valakinek a rovására bejegyzett tartozás
contraversia – áttérés más vallásra
Corpus Juris – törvénytár, jogszabályok gyűjteménye

Dairok – dairi, papi fejedelem elnevezése Japánban
Danka – danka sirály
déllőjén – déllő, déllő, delelőhely, kaszáló, szántóföldnek délre fekvő része
Deus providébit – Isten előre lát
dikits – dikics, cipészkes

dög – 1. nyavalya, 2. betegség, 3. beteg, 4. lomha, rest, 5. rondaság, piszok, szemét

dominium – földbirtok

Dosi – dózse

dörmöl – rágsál

dörög – itt: dorong, vékony, egyenes rúd

duc – púp

egy pihőben – egyfolytában, rövid idő alatt, hirtelen

éltető állat – *l.* állat

Ens Entium, miserere mei! (Szókratész) – Létezők létezője (Legfelsőbb Lény), köszöri rajtam!

Ephor – ephoroszok, spártai hatóság, mely az egész nép képviselőjében a királyok hatalmát ellensúlyozta

erős lelkek – szabadgondolkodók (tükörfordítás franciából)

fajzás – nemzés, származás

Fársálnak mezeje, Farsales – Pharszalosz, híres csata színhelye

Fassio perennalis – a magyar magánjogban ingatlan birtokjog átruházása, örökváltság

Fóhi, Yao – *l.* Yao

fekete lé – kávé

fene – 1. baj, bökkenő, 2. vad

fenekre ül – sikertelen, tönkremegy, elpusztul

finfinistaság – itt: csalás, ravaszság

fityog – sírdogál

fontyába tesz – fontba tesz, összehasonlít, mérlegel

forgós – beosztott, akinek pontosan nincs meghatározva a feladata, mindent elvégeztetnek vele, ha szükséges

függő – függöny

füst – képzelődés

füstöt vét – elszáll, megsemmisül, semmivé lesz, elveszti értékét

galand – pántlika, szalag
garbantzás bolond – garabonciás, ördögös, házsártos, kötekedő
Géber – gebrek vagy parszik, a Zoroaszter-követő perzsák
gédeleg – szűken él, tengődik, nyomorog, nyavalyog
Gottusok – gótok
Gödény – pelikán
Gözü – güzü, vörhenyes szőrű mezei egér
grapsa – irat, szerződés, írás (görög eredetű szó)
gratio – grácia, kegy, kedvezés, jóindulat
gubernátor – kormányzó
Guiné – Guinea
gugyori (ház) – megroggyant, rozszant, alacsony épület
Gyóts – gyolcs, finom, fehér vászon
gyurt zab – itt: rossz ennivaló

hántattya – hánya, veti
hara – szőrposztó
hasra eset házak – itt: tönkrement családok
hedzi magát – fitogtatja erejét, bátorságát, heccel, uszít, izgat
Helotta – helóta, Spárta tulajdonában lévő rabszolga, jogfosztott ember
hergő (beszéd) – hörgő
Hesperia kerted – Heszperidák kertje: itt őrzik az éj leányai az aranyalmát
termő fát; görögül: Nyugat országa, alkonyuló kert
hinnyog – nyerít, nyöszörög
Hippocren forrása – Hippokréne forrása, „Lóforrás”, a Helikón hegység-
ben, a múzsák szent forrása, amely a monda szerint akkor tört fel,
amikor Bellerophontész szárnyas paripája, Pégaszosz megbotlott
Hollóferyes – Holofernes, Nabukodonozor (Nabú-kudurri-uszur) asszír
király hadvezére
hosszu levél – hosszú-levél, bírósági idézőlevél vagy végzés
Hottentót – hottentotta, Dél-Afrikában élő népcsoport
huhukkol – huhókol, huhokol, huhog, lehel
humor – kedv, hangulat, kedély

Hunnus – hun, ázsiai eredetű nomád nép
Hüron – huron, észak-amerikai indián törzs

Idáliák – Idalium, város Ciprus sziget belsejében, Venus-Aphrodité egyik
szent városa

idea innata – velünk született eszme, platonikus és karteziánus elmélet
Ihneumon, Ikneúmon – Ihneumon, a régi egyiptomiak által szentként
tisztelt állat, a macskára és a patkányra emlékeztet
insurgens – fegyveres nemesi felkelő

Jaggás – jagos, afrikai nép
Jappon – japán
jószágos – gazdag, tehetős, vagyonos

kába – ostoba, balga, értelmetlen
kábáskodik – bolondul, ostobán gondolkodik
Kaffer – kafferek vagy káfirok (jelentése: hitetlen), dél-afrikai nép
Kalifek – kalifa, a mohamedán egyház feje, az iszlám világi és egyházi
vezetője
kalótyál – kalimpál
kapta – forma, rend
kaptáz, kaptájára vesz – kaptafára híz, kényszerít, saját észjárására fomál
Karakatna – kárókatona, vízi madár
karas – károsult személy
Kasztália – Kasztalia-Castalia, szent forrás az ókori Delphoi közelében
Katzikok – kacika, Mexikóban az indián községek előljáróinak neve
Kaukler – kókler, bűvész, szemfényvesztő
kérész bogár – tiszavirág
Kitonitsbul beszél – érthetetlenül, túl magas szinten magyaráz. Kitonich
János, királyi ügyigazgató és koronai ügyész a XVI. században, jogi
szakkönyvek szerzője
kólts – kulcs
kólyika – kólíka, betegség, gyomorgörcs
koppad – kopaszodik

kopt – az ókori Egyiptom népeinek keresztény utóda
korpa madzag – értéktelen dísz
kóser – a zsidó vallás előírta étkezési szabályoknak megfelelő
kótya vetyén – kótyavetye, áron alul való elvesztegetés, pazarlás
kovász fa – kenyérfa, kenyérkelesztésnél használt, fából készült áthidaló,
amely megakadályozza, hogy a tészta az abroszba belekeljen
Kőpű – köpű, kaptár, a vadméh odúja, tartály
kösű – kösű, csavarral ellátott fogó, itt: szorongató helyzet
kuttog – lopakodik, gubbaszt, les

Láisz – Laisz, két rendkívül szép hetéra ismert ezen a néven, mindket-
tőnek imádói, tisztelői között voltak neves filozófusok, így Diogenész,
Démoszthenész
lajbár – lajbli, mellény
Lappon – lapp
Locus, Lókus – locus, hely, átvitt értelemben könyvnek egy szakasza
lövés (hatalomé) – válság, összeütközés

majoratus – a családi öröklésnek az a neme, amelyben a legidősebb
leszármazó az örökös
mammog – magában dünyög
Mandarén – mandarin, a kínai feudális államszervezet főrangú hivatalnoka
manér – manír, modor
máriás – Szűz Mária képével díszített, 20 krajcár értékű ezüst váltópéNZ
Markalf – Salamon király udvari bolondja, a *Salamon és Markalf* c.
középkori népkönyv hőse, amely a felvilágosodás képviselői számára
a rossz ízlés példája volt
maskara – álöltözet, itt: színlelés
Materia Universalis, Materia Fluidum – Thalész által használt termi-
nológiák, melyekkel az ősananyagot jelölte; az ősanaggal látta bizonyí-
tottnak a természet egységét és alapjaként a vizet jelölte meg
mérő serpenyő – mérleg
Mért föld – mérföld

Mirábau – Mirabaud, 1760-ban meghalt író, d’Holbach az ő neve alatt jelenteti meg *A természet rendszere* című művét

modi – divat

Mogol – mogul, mongol (török) eredetű, mohamedán indiai uralkodó

Mufti – muszlin jogtudós, aki vallásjogi kérdésekben ítél

Mumbos – mumbosz, mumbó, mandingi, nyugat-afrikai nép

nadály – pióca

naturalisták – filozófusok, akik a társadalmi mozgásokat természeti adottságokkal magyarázták

Ne posvolim – a lengyel országgyűlések „liberum veto”-ja

nyiszol – nyiszál, nyiszog, nehezen vág

Oraculum – orákulum, jóslat, kinyilatkoztatás

ordas – nagyon nagy, félelmetes, szürkésbarna

orhegyez – szimatol

őgyveleg – elegyedik, összejön, egyesül

ölyű – ölyv

őrű – herélt kos

őszve szűnni – összefonni, összekapcsolni, irányítani, igazgatni

páhog – erősen liheg

Papusz – pápua, ausztrál őslakó

passio – szenvedély

paszuly – bab

paszomántoz – díszít

posztós paszamánt – díszes ruha

Pegazus – Pégaszosz, a múzsák szárnyas lova

Pekkin – Peking

perje – itt: pernye

Permess – Permesszus, folyó Boiótiában, a Helikón hegycsoportban ered

per Mester – ügyvéd

Perennális fassio – lásd Fassio perennalis

perváta – árnyékszék

peták – kis értékű pénz
petéltsel – petélődik, közösül
petzkeli magát – peckeskedik, hetykélkedik, kevélykedik
piha – undort kifejező szó
pihő – dohogás, rövid lélegzet
pikkely – dísz, veret, pityke, gomb
piszeg – sírdogál, szepeg
pite – tyúk, csirke
pittyeszti – biggyeszti
podágra – köszvény
póltra – poltúra, régi pénzegység
poré – dohánylevél felfűzésére használt madzag
portio – porció, adó, adórészlet
potzos – díszes
Procator – ügyvéd
Processus – pör
protegál – védelmez
pulya – gyerek
purgál – beöntés alkalmaz

quakker – kvéker (jelentése: reszkető), protestáns felekezet Angliában
és Amerikában

rabotáztat – robotra kényszerít, ingyen munkát végeztet
rábökken – ráakad, rábukkan
ragya – heg, sebhely
regget – elzár, rejteget
Renes – Rénes forint, rajnai forint
requisitio – rekvizíció, megkeresés, követelés, behajtás
reves – redves, korhadt, ócska, visszataszító
Ródusi Colossus – Rhodosz szigetének kő kolosszusa
rugó talla – mozgatórugója
rupi – rúpia, Kelet-Ázsiában általánosan elterjedt pénzegység (angol rupee)

Sábes – sábesz, a héber sabbat (szombat) népies alakja
sajtóban tsafar – présbe szorít, sanyargat
Sarapta beli özvegy – bibliai utalás a sareptai özvegyasszonyra
(Kir. kve I. 17,9)
Satz – sarc, zsarolás
Scylla, Charybdis – Szkülla, Kharübdisz, veszélyes sziklák a messinai ten-
gerszorosban, a görög-római mondavilágban tengeri szörnyek, a veszélyt
jelképezik
selma – huncut, gazember
setén – ügyetlenül
siggat – fájdtí, sanyargat, gyötör
siláp – husáng, dorong
simbel – l. zsimbel
Singér – sügér, halfajta
sováb – sváb
songol – sirat, énekel
spanyol vár – ábrándkép (átvétel franciából)
spongyia – spongya, szivacs
srét szem – sörét
stiglintz – stiglic madár
Stilfid, Stilfrid – német eredetű monda hőse. 1730-ban jelent meg magya-
rul *Két krónika* címmel az a népkönyv, amelynek első kötete a „Stilfrid
Cseh Országi Királyról” szóló mesés-legendás történet, Bessenyei
többször idézi a rossz ízlés példájaként
Stix – Sztüx, latin: Styx, az alvilág határfolyója a görög és római monda-
világban
subsidiium – segélypénz
sugár (derék) – karcsú, sudár
sugarlás – sugallat, ihlet, ösztönzés
sujom módra vet vakaró – kis cipő, amelynek több a héja, mint a bele
sullongás – settenkedés, alamuszóság, alattomoság
súnda – sunda, értelmetlen, csúf, utálatos, sunyi
sundál – piszkít
sut – zug, szeglet

sürget, forgat – itt: értelmez, magyaráz
Svetia – Svájc
szekér kas – szekér aljához és oldalához illeszkedő, kosárszerűen fonott tartó
szévedezik – szévekedik, szeleskedik
szörből – iszik, szürcsöl
szuszék – óriási láda
szűt font – készített, szövött

Tallós – tarlón, mezőn böngésző, itt: tarló
Talmutz – Talmud, a zsidó vallási hagyományok, bibliamagyarázatok összefoglalása
Taxás – adófizető, adózó
tátos – táltos
tilló olló – tiló, kendertörő, a kender feldolgozására használt, négy lábú, olló formájú eszköz
török – kicsiny, törpe (bizonyos összetételekben)
trubáts – trombita
truttzol – dacol, szembeszáll, ellenkezik
tsára hajsza – jobbra-balra, össze-vissza
tsatarászik – csatarászik, veszekszik
tsatrang – 1. kolomp, 2. veszekedés, láрма
tsig big – hitvány
Tsüre – csiremadár, kormos szerkő
tsürkőzik – csürkőzik vagy csülkőzik, gyermekjátékban vesz részt, amelyben hengeralakú fát kell bottal eltávolítani
tűsző – övtáska, elején zsebforma erszényekkel ellátott bőrv
tsajka – sálka
tzele tzula – cókók

ütlek – ütleg
űzöt, fűzöt – itt: összekeveredett

vakaró – vakarcstészta, kenyérsütéskor a maradék tésztából gyúrt cipó
Vasszer Croát – keverék családból származó
váz – madárijesztő, tehetetlen báb
végezés – a sors rendelése
venetus – velencei
verset él – kb. híre fennmarad
vetzkendik – veckendezik, fickándozik
vintzlér – vincellér, borász
viszontagság – itt: gondviselés
vitzkándoztat – ugráltat
vizi bika – bölömbika madár
vox – voks, szavazat

Yao és Fóhi – nevezetes császárok Kína történetének kezdetéről, a Hia-dinasztiából. Bessenyei valószínűleg francia forrás alapján veszi át nevüket ezzel az írásmóddal. Voltaire Bessenyei által jól ismert világtörténetében épp ezt a két császárt említi név szerint (Fo-hi, Hiao).

Zsida – dzsida
zsimbel – zsörtölődik, elégedetlenkedik, szitkozódik
zsongol – dúdol, danolgat, mulat
zsinat – zshivaj, láрма

NÉVMUTÓ

- Agamemnón (Agamennon)* 246
Akhilleusz (Akhilles) 246, 426, 465
 Alembert, Jean le Rond d' (D'Alembert) 41, 625
 Alarik, gót király 545
 Alberroni, Giulio (Alberroni) 413
 Anaxagorasz (Anaxagórás) 607
 Antoninusok *l.* Antonius
 Antonius, Marcus 101, 420
 Antoninus, Pius (Antoninusok) 211, 288, 355, 365, 476, 625, 731
 Arany János 30
 Areiosz (Arius) 437
Ariadné 79
 Ariszteidész (Aristides) 140, 210, 288, 371, 388, 731
 Arisztotelész (Aristoteles, Arisztoteles) 98, 330, 409
 Arius *l.* Areiosz
 Aszpaszia (Aspasia) 398
- Attila, hun fejedelem (Átilla) 328, 464
 Augustus, Caius Julius Caesar Octavianus, római császár (Augusztus, Octavius, Oktavius) 101, 211, 397, 420, 466
- Ábrahám* 594
Ádám 449, 462
 Átilla *l.* Attila
- Bacchus (Bacchus)* 450
 Ballagi Géza 23
 Bayle, Pierre 46
 Belizár (Belisár) 15, 119
Bellerophon (Bellerofon) 82, 246
 Beöthy Zsolt 22, 33, 41
 Bernárd, Szent 550
 Bessenyei Anna 29, 30, 63
 Besterman, Theodore 40
 Biron, Charles de Gontaut (Birón) 393, 561

- Bisterfeld, Johann Heinrich
(Bisterfeldius) 302
- Bíró Ferenc 41, 45
- Blanchard, Jean-Pierre (Blánsár)
176
- Boëthius, Ancius Manlius
Torquatus Severinus ▶
(Boécius) 561
- Bokor János 14, 22, 31
- Bolingbroke, Henry Saint John
(Bolinbrok) 15, 117
- Borgia, Cezare (Cesar Borgia, Cézár
Borsia) 140, 388
- Bourbonok (Burbón) 154
- Bouvet de Lozier, Jean-Baptiste
Charles (Bouvet Lazie) 644
- Bóné András 82
- Bruckner János 34
- Brutus, Marcus Iunius 211, 522,
543, 624
- Burbón *l.* Bourbonok
- Burrus (Burkhus, Burhus) 131, 476
- Caesar, Caius Julius, római császár
(Cesár, Césár, Cézár) 60, 81,
101, 139, 146, 169, 201, 209,
259, 337, 355, 376, 385, 386,
415, 467, 516, 530, 545, 624
- Caligula (Caesar Germanicus),
római császár (Kaligula)
211, 365, 390
- Caracalla (Marcus Aurelius Severus
Antonius), római császár
(Karakalla) 365
- Carondás *l.* Kharondasz
- Cartouche, Louis Domique
(Chartus, Kartus) 121, 389
- Cato, Censorius, Marcus Porcius
(Kátó, Cató) 148, 376, 543, 685
- Cecrops* 184, 297
- Ceres* 374
- Cesár, Césár, Cézár *l.* Caesar
- Chartus *l.* Cartouche
- Cicero, Marcus Tullius 522, 685
- Cimon *l.* Kimón
- Cincinnatus, Lucius Quinctus 376
- Clarke, Samuel 44
- Clitus *l.* Kleitosz
- Colbert, Jean-Baptiste (Kolbert,
Kólbért) 15, 117, 119
- Columbus *l.* Kolumbusz
- Confucius *l.* Kung-fu-ce
- Contarini, velencei család 521
- Copernicus *l.* Kopernikusz
- Cornelia (Kornelia) 127, 585
- Corneille, Pierre (Kornelius) 342
- Cresus *l.* Kroiszosz
- Crisostomus, Szent 250
- Cromwell, Olivier (Kronvel,
Kronvél) 156, 390, 415
- Cronegk, Johann Friedrich
(Kronek, Krónek) 342, 643
- Cyrus *l.* Kürosz
- Ctetias *l.* Ktésziasz
- Császár Elemér 40, 41

- D'Alembert *l.* Alembert
Danaosz (Danaus) 374, 450
Dávid (David) 135, 471
 Delille, Jacques 45
 Descartes, René 44
 Démokritosz (Demokritus) 160
 Démoszthenész (Demosthenes,
 Demoszthenes) 99, 464
Diana (Diána) 583
 Diderot, Denis 41, 43, 44
 Diocletianus, Caius Aurelius
 Valerius (Diokletzianus)
 121, 568
 Diodórosz, Szikeliotész
 (Diodorus) 98
 Diogenész (Diogenes) 16, 21, 54,
 144, 298, 442
 Drakón (Dracó, Dráco, Drákó) 101,
 368, 450, 511
 Dupetit-Thouars, Louis Marie
 Aubert (Thuarius) 250
- Dzsingisz kán (Gengis Kán) 545
- Eckhardt Sándor 45
 Elisabetha *l.* Erzsébet
 Epameinondasz (Epaminondas) 318
 Epiktétosz (Epictetes, Epictétes)
 144, 387, 572, 574, 640, 731
 Epikurosz 45, 46
 Erostrates *l.* Hérosztratosz
 Erosztrates *l.* Hérosztratosz
- Erzsébet, I., angol királynő
 (Elisabetha, Ersébet királyné)
 549, 562
Esau l. Ézsau
 Essex, Robert Devereux 393, 561,
 562
 Eugène, François de Savoie
 (Eugenius) 117, 154, 414
- Ézsau (Esau)* 476
- Fabius, Maximus Verrucosus
 Quintus Cunctator 520, 522
 Fabre, Philippe Nazaire François
 (Fabre d'Églantine) 44
 Fabricius, Johann Albert 250
 Facion *l.* Phókión
 Farnese, Alessandro (Farnéz) 154
 Fábián Gábor 46
 Fekete Csaba 29
 Ferdinánd, spanyol király 154, 414
 Ferenc, I., francia király (Ferentz)
 154, 414
 Filep *l.* Philipposz
 Focion *l.* Phókión
 Fohi 67, 102, 103, 468
 Fontanes, Louis de 44
 Frigyes, II., Nagy, porosz király
 (Frideric) 44, 355
 Fusil, C. A. 44
- Gallien de Salmorenc 44
 Gassendi, Pierre 606

- Gálos Rezső 21, 22, 24, 29, 33, 34, 40, 41
- Gengis Kán *I. Dzsingisz kán*
- Gered Ersebeth 325
- Gergye László 10, 40
- Gergely, Nazianszoszi Szent (Nazienzenus) 250
- Gotzig Ignác 24
- Gracchus, Tiberius Sempronius és Caius Sempronius (Grakkus, Grakkúso) 127, 585
- Granville, Nicolas Perenot de (Granvel) 413
- Grotius, Hugo (Grocius) 494
- Guitton, Edouard 45, 47
- Gusztáv Adolf, II., svéd király (Gustavus Adolfus) 154, 414
- Habakuk* 505
- Haller, Albrecht von 44
- Harsányi István 14, 33, 34, 41
- Helené (Helena)* 94, 135, 281, 283
- Helvétius, Claude Adrien (Helvétius, Helvetius) 44, 47, 48
- Henrik, IV., francia király (Henrikus) 117, 119, 154, 559
- Herman Ottó 30, 31
- Hermész (Hermes)* 32, 82, 511
- Hébé (Hébe)* 583
- Hérakleitosz (Heraklius) 160
- Héraklész (Herkules)* 82, 246, 423, 491, 526, 532
- Hérosztratosz (Erostrates, Erosztrates) 121, 731
- Hésziodosz (Hesiodus) 300
- Hobbes, Thomas 395
- Holbach, Paul Henry d' 43, 44, 45, 46, 48
- Homérosz (Homerus, Homérus) 21, 132, 245, 382, 476, 637
- Horatius Flaccus, Quintus (Horacius, Horatzius) 132, 342, 476, 522
- Hovard (Hovárd) 521
- Hunyadi János 26, 50, 60, 107, 213, 214, 217, 218, 220, 319, 324, 325, 326, 327, 529, 594
- Iaszón (Jázon)* 246
- Illés* 743
- Isabella, spanyol királynő 413
- Isák I. Izsák*
- Iusztinianosz, keletrómai császár (Justinianus) 119, 562
- Izsák (Isák)* 449
- Jákob (Jákób)* 449, 476, 594
- Jázon I. Iaszón*
- Jehova* 148, 449, 495, 501
- Jónás* 743
- József, II., Habsburg császár, magyar király (Josef) 566
- József nádor 28
- Judás apostol 28
- Julianus Aurelius, római császár 355
- Juno (Junó, Júnó)* 222, 332, 409
- Jupiter* 140, 148, 184, 222, 297, 332, 374, 407, 449, 501, 502, 697
- Justinianus *I. Iusztinianosz*

- Kadmosz (Kadmus)* 184, 297, 374
Kain 98
Kaligula l. Caligula
Kapisztrán János (Kapistranus) 220
Karakalla l. Caracalla
Kartus l. Cartouche
Kádár István 82
Kálvin János (Kalvinus, Kálvinus)
 139, 354, 386, 437, 471, 537,
 578
Károly, Nagy, német-római császár
 545
Károly, V., német-római császár 154,
 413
Kátó l. Cato
Kharondasz (Carondás) 368
Kimón (Cimon) 651
Kleist, Heinrich von 44
Kleitosz (Clitus) 337
Klopstock, Friedrich Gottlieb
 (Klopstok) 342
Kodrosz (Kodrus) 99, 463
Kolbert, Kólbért l. Colbert
Kollár Ádám Ferenc (Kollar) 250
Konfucius, Konfuciusz
l. Kung-fu-ce
Kolumbusz, Kristóf (Columbus) 461
Kopernikusz, Nikolausz
 (Copernicus) 197, 286
Kornelia l. Cornelia
Kornelius l. Corneille
Kovács Andrásné 31
Kókay György 10, 21, 27, 29, 41, 45
Krisztus (Kristus) 132
Kroisosz (Cresus, Krózus) 377,
 416, 423
Kronek, Krónek l. Cronegk
Kronvel, Kronvél l. Cromwell
Krózus l. Kroisosz
Ktésziasz (Ctetias) 98
Kung-fu-ce (Confucius, Konfucius,
Konfuciusz) 103, 468, 469
Kuku Péter 550
Kürosz (Cyrus) 625
Lagrange (La Grange) 43, 44
Lajos, IX., Szent, francia király 550
Lajos, XIII., francia király 118
Lajos, XIV., francia király 96, 117,
 119, 414
Lambeck Peter (Lambeius) 250
Lavater, Jean-Gaspard (Lavatter)
 360
Leszczyński, Stanisław, lengyel
király (Stanislaus) 355
Licurgus, Likurgus l. Lükurgosz
Linné, Carl von 31
Linosz (Linus) 132, 342, 474
Locke, John (Lok, Lokk) 45, 625
Lucanus, Marcus Annaeus 382
Lukretia (Lukretzia) 101
Lucretius Carus, Titus 41, 43, 44,
 45, 46, 47, 48
Luther Márton (Luter) 139, 154,
 354, 437, 471, 578
Lükurgosz (Licurgus, Likurgus) 99,
 100, 211, 469

- Machiavelli, Niccolo di Bernardo
(Machiavel) 395
- Madarassi Ferenc
- Maecenas, Caius Cilnius
(Mecenás) 420
- Mahomet *l.* Mohamed
- Marlborough, John Churchill
(Marleborug) 117, 154, 414
- Malebranche, Nicolas 44
- Marleborug *l.* Marlborough
- Marton Jenőné 31
- Manethón 98, 102
- Marius, Caius 202, 292, 415
- Markálf* 82
- Marleboruk *l.* Marlborough
- Mars (Márs)* 136
- Matzédó Sándor *l.* Sándor
- Mazarin, Jules (Mazarén) 15, 121
- Mályuszné Császár Edit 28
- Mária Terézia, Habsburg császárnő,
magyar királynő (Maria
Theresia) 15, 120, 414, 566
- Mátyás, I., magyar király 60
- Mediciek 119
- Melpomené (Melpoména)* 697
- Miller Jakab Ferdinánd 23, 32
- Milton, John 21, 246
- Minerva* 165, 526
- Minósz (Minos)* 368, 450
- Mirandol Piko,
Mirandoli Pico *l.* Pico
- Misák* 743
- Mnémoszüné (Mnemozina)* 697
- Mohamed (Mahomet) 215, 216, 218,
219, 320, 327, 328, 342, 549
- Molière, Jean-Baptiste Poquelin
(Molier) 44, 342
- Mongolfier, Joseph és Étienne
(Mongolfir) 284
- Montesquieu, Charles
de Secondat 337
- Móric, szász fejedelem
(Morisz, Mórisz) 154, 413
- Mózes (Moses, Móses)* 82, 155, 184,
391, 400, 435, 471, 501, 503,
511, 517
- Nabugodonozor
l. Nabú-kudurri-uszur
- Nabú-kudurri-uszur
(Nabugodonozor) 539
- Nagy Imre 11
- Nahum Zofóniás 505
- Nazienzenus *l.* Gergely
- Nero, Claudius Drusus Germanicus
Caesar (Néró) 110, 131, 132,
142, 365
- Newton, Isaac (Neuton) 44, 114,
197, 286, 310
- Niczky Kristóf (Nyitzki) 556
- Noé* 449, 450, 461, 462, 519, 520,
- Nyitzki *l.* Niczky
- Octavius, Caius 211, 420
- Octavius, Oktavius *l.* Augustus
- Olümpia (Olimpia) 222, 332

- Orczy József (Orczi) 116
Orpheusz (Orfeusz) 82
- Patroklosz (Patroklus)* 462
Pál, Szent 146, 605
Penke Olga 11, 56
Periklész (Pericles, Perikles) 99,
211, 398, 464
Perszeusz (Perseus) 246
Péter, Szent 146, 641
Pétsi Imre 9, 13, 19, 75
Pico, Giovanni, Mirandola grófja
(Mirandol Piko, Mirandoli
Pico) 642, 643
Pikó Demeter 82
Peisizsztatrosz (Pisistrates) 463
Philipposz, II., makedón király
(Philip) 330, 545
Phókión (Facion, Focion) 210,
288, 731
Pisistrates *l.* Peisizsztatrosz
Pittagoras *l.* Püthagorasz
Platón (Plátó, Plátó) 45, 54, 140,
249, 409, 543, 605, 685
Pollux l. Polüdeukész
Polüdeukész (Pollux) 246
Pompeius Magnus, Cnaeus
(Pompejus) 101, 156, 201, 292,
467
Pompilius 501
Pope, Alexander (Poppe, Póp) 9,
10, 21, 34, 35, 39, 40, 41, 42,
43, 47, 48, 54, 245, 342, 382
Püthagorasz (Pittagoras) 138
- Racine, Jean (Racin, Rasin) 342, 476
Rakovszky Dániel 33
Rasin *l.* Racine
Richelieu, Louis François Armand
de Vignerot du Plessis
(Riseliu, Riselliö, Riseliö)
118, 560, 568
Robinet, Jean-Babtiste (Robinét)
44, 45, 54, 625
Robinét *l.* Robinet
Romulus 491, 522
Rousseau, Jean-Jacques 21, 45, 52,
53, 54, 61, 297, 382, 605
- Saint-Lambert, Jean François de
44, 47
Salamon 81, 135, 158, 355, 471
Saturnus 184, 297, 374, 449
Saul (Saul) 471
Sámson 82, 530
Sándor, Nagy, makedón uralkodó
(Matzędó Sándor) 60, 86, 144,
220, 221, 222, 223, 224, 225,
297, 318, 329, 330, 332, 334,
335, 337, 452, 464, 437
Scilla l. Szkülla
Scipio, Publius Cornelius Africa-
nus maior 127, 213, 319, 451,
467, 520, 543, 585, 625
Seianus, Lucius Aelius (Sejanus,
Séjanus) 121
Seneca, Lucius Annaeus (Seneka)
131, 140, 371, 476, 522, 543,
641, 686

- Sidrák* 743
 Simor András 31
 Skrzypek, Marian 48
 Sokrates, Sokrates, Sókrates
 l. Szókratész
 Solon, Sólon *l. Szolón*
 Sonnenfels, Joseph von
 (Sonnenfels) 374
 Spinoza, Benedictus 46, 395
 Stanislaus *l. Leszczyński*
Stilfrid 82
 Struensee, Johann Friedrich
 (Strúenszé) 561, 562
 Sulla, Lucius Cornelius (Sylla) 211,
 363, 624
 Sully, Maximilien de Bèthune
 (Szülli, Szülli) 15, 117, 119,
 535, 559
 Sygiert, J. 48
 Sylla *l. Sulla*
- Szeleukosz Nikatör (Zaleucus) 368,
 511
 Széll Farkas 28, 29, 30, 63
 Szilágyi Ferenc 35
Szkülla (Scilla) 101
 Szolón (Solon, Sólon) 110, 210,
 368, 377, 416, 450, 463, 651
 Szopek báró 646
 Szókratész (Socrates, Sokrates,
 Sókrates) 21, 45, 54, 110, 152,
 210, 266, 345, 387, 409, 505,
 543, 605, 625, 634, 685, 731
 Szülli, Szülli *l. Sully*
- Tarquinius Superbus (Tarkvinus)
 101
 Tasso, Torquato (Tassus) 21, 132,
 245, 386, 476
 Teleki Sámuel 15, 117
 Thalész (Thales, Tháles) 82, 607,
 625
 Theodorik (Theodórik) 545, 562
 Themisztoklész (Themistocles) 503
Thészeusz (Theseus) 82, 246
 Thomson, James 44
 Thuarius *l. Dupetit-Thouars*
 Tiberius, Claudius Nero, római
 császár 127
 Tilly, Jean Tzerclaès (Tilli) 154
Titán 374, 449
 Titus, Flavius Vespasianus, római
 császár 36, 132, 142, 211, 288,
 365, 386, 388, 444, 476, 522,
 530, 625, 731
 Toldy Ferenc 15, 40, 41
 Tomory Dezső 33
 Traianus, Marcus Ulpius (Trájanus)
 365, 386, 522, 637
 Triptolemosz (Triptolemus) 184,
 297, 450
 Tsutora Peti 81
 Turenne, Henri de la Tour
 d'Auvergne (Türén) 96
 Türén *l. Turenne*
- Vaisette, Joseph 56, 59
 Vallenstain *l. Wallenstein*
Venus (Venüs) 165, 409, 581, 583

Vergilius Maro, Publius (Virgilius) 43, 47, 132, 245, 342, 386, 476
Voltaire (Arouet, François-Marie) (Voltair, Volter) 21, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 46, 54, 60, 61, 119, 297, 337, 382, 625
Vörös Imre 41
Wallenstein vagy Waldstein, Albert-Wenceslas-Eusèbe (Vallenstain) 154, 414
Waldapfel József 23, 24, 27
Yao 67, 102, 103, 468
Zalaneus 450
Zaleucus *l.* Szeleukosz
Zaratusztra (Zoroastes, Zoroasztes) 82, 411
Závodszy (Széchy) Károly 21
Zénón (Zenon, Zénon) 54, 114, 409, 572

ISBN 963 05 2198 9 Ö
(Bessenyei György összes művei)

ISBN 963 506 252 4

Balassi Kiadó
Felelős kiadó Kőszeghy Péter igazgató
Felelős szerkesztő Róbert Zsófia
Műszaki szerkesztő Harcsár Magda
Tördelte Tóth Bernadett

A nyomdai munkálatokat a László és Tsa Bt. végezte
Felelős vezető László András
A kötészeti munkálatok Könyvkötő Szövetkezet (Budapest) készültek
Felelős vezető Chogyelka Andrásné

